

Bisale-i Nur Külliyyatından

Muhakemat

İNDEKS • DİPNOT • SÖZLÜK • KRONOLOJİK BİLGİ

Muallifi:
Bediüzzaman
SAİD NURSÎ

*Mariz Bir Asrın
Hasta Bir Ulsurun
Alil Bir Ulsurun
Reçetesi*

veyahut

Saykalü'l-İslâmiyet

veyahut

*Bediüzzaman'ın
Muhakematı*

KONSTANTİNİYYE

Matbaa-i Ebuzziya

1327 (1911)

İçindekiler

Takdim	15

Bediüzzaman Said Nursi Kimdir?	17

TAHİYYAT VE SALÂVAT	21

Cenab-ı Hakka hamd ve Resulullah'a (a.s.m.) salâvat ile birlikte eserin yazılış sebep ve faydaları izah edilir. Ayrıca, müstebitlere ve cehalete karşı İslâmın mutlak galibiyetini engelleyen sebep ve maniler sayılır.

MUKADDEME	26

Muhakemat'ın muhtevası ve tertip şekli izah edilir.

Unsuru'l-Hakikat

BİRİNCİ MAKALE	28

Kısa ve sathî nazar ile bakanların fark edemediği Kur'an ve imana dair bazı hakikatlerin parlaklığını aklî, mantıkî ve ilmî delillerle gözler önüne seren harika bir bölümdür.

BİRİNCİ MUKADDEME	29

Kur'an'ın dört aslı maksadı sayılarak, bunlardan ayrı maksatlar olan kâinatla ilgili bahislerin zikrediliş sebep ve hikmetleri açıklanır.

İKİNCİ MUKADDEME	33

Kâinata konulan tekemmül kanunu gereğince, insanda da gelişme ve inkişaf meylinin bulunduğu, bu terakkî meylinin fikir alış veriş ve fikirlerin birbirine üzerine ilâvesiyle geliştiği, bunun da maddî ilimlerin gelişimiyle olduğu izah edilir. Ayrıca maddî ve manevî ilimler arasındaki farklar ortaya konularak, Kur'an'ın her meselesine maddî ilimlerin gözlüğü ile bakmanın yanlış olduğu güzel bir şekilde ispat edilir.

ÜÇÜNCÜ MUKADDEME	36

Zamanla İsrailiyat ve Yunan felsefesinin bazı İslâmî ilimlerin içine nasıl girdiği, bunların din süsüyle görünerek ve dinin malı gibi gösterilerek fikirleri nasıl karıştırdığı gayet güzel tahlil ve izah edilir.

DÖRDÜNCÜ MUKADDEME	42

Şöhretin, insanın malı olmayan şeyi insana nasıl mal ettiği; bu yüzden de ne gibi hurafe kapıları açıldığı etraflıca izah edilir.

BEŞİNCİ MUKADDEME 45

Mecaz ve teşbihlerin, zamanla ilmin elinden cehlin eline geçtikçe nasıl hakikate dönüştüğü; bunun da hurafelere nasıl kapı açtığı; böylece kısa nazarla Kur'ân ve İslâmın hakikatlerine bakanların ondaki parlaklığı göremediklerinden, yanlış bir biçimde hücum ettikleri beyan edilir.

ALTINCI MUKADDEME 48

Tefsirde geçen her bir meselenin ve bilginin tefsirden olması lâzım gelmediği; bir tefsir kitabında, tefsir veya ayetin asıl manasından başka, sair ilimlere ait bazı meselelerin de olabileceği; tefsirdeki sair ilimlere ait bilgilerin yanlış olmasının, ayetin veya tefsirin yanlışlığına delil sayılamayacağı, “Bir sanatta mahir olan zat, başka sanatta âmî olabilir,” “Bir şahıs çok fenlerde meleke sahibi ve mütehassıs olamaz,” “Umuma el atmak, umumu terk etmek demektir” gibi kaidelerin ışığında gayet güzel izah edilir.

YEDİNCİ MUKADDEME 53

İnsanların kötü huylarından olan tezeyyüt, mücaze ve mübalâğa'nın ne gibi zararlara sebep olduğu açıklanır.

SEKİZİNCİ MUKADDEME 57

Bu Mukaddeme, her kemali mahveden ye'si öldürür ve her bir saadetin mayesi olan ümidi hayatlandırır. Ayrıca geçmiş zaman insanları ile zaman-ı hal ve istikbal insanlarının mukayesesi yapılır. Geçmişte bizi geri bırakan kötü hasletlerin, hakikati araştırma meyli sayesinde tedavi edilmesi sebebiyle, istikbalde hakikat-i İslâmiyenin hükümferma olacağı müjdesi verilir.

DOKUZUNCU MUKADDEME 63

Yaratılıştaki güzellik, hak ve hayrın asıl, çirkinlik ve şerrin ise tebeî ve şerrin hakka galibiyetinin geçici olduğu; bu yüzden, netice itibarıyla gelecekte hakkın galip olacağı ve âlemi hakikat-i İslâmiyenin aydınlatacağı izah ve ispat edilir.

ONUNCU MUKADDEME 69

Söz sahibinin, söylediği sözünde muaheze edilip edilemeyeceği noktaların neler olduğu; hadis-i şerifte de belirtildiği gibi, her ayetin bir zahirî, bir de bâtinî manasının olduğu izah edilir.

ON BİRİNCİ MUKADDEME 72

Bir söz veya cümlede muhtelif manaların olabileceği, bu manaların her birinin doğru olabileceği, ancak yalnız o manayı doğru kabul etmenin yanlış olduğu izah edilir.

ON İKİNCİ MUKADDEME 74

Sadece dış görünüşe göre hareket eden zahirperestleri aldatan noktaların neler olduğu, ülfet ve mübalâğanın ne gibi zararlı neticeler doğurduğu gayet güzel beyan edilir.

BİRİNCİ MESELE 83

Dünyanın yuvarlak olduğunu ispat ile Kur'ân ve hadiste buna dair hükümlerin bulunduğu izah edilir.

İKİNCİ MESELE 87

“Arz öküz ve balık üzerindedir” şeklinde rivayet edilen hadisin tahkiki yapılarak, ihtiva ettiği manalar gayet manidar bir şekilde izah edilir.

ÜÇÜNCÜ MESELE 91

Kaf Dağı hakkında olup, bu hususta ileri sürülen görüş ve tenkitlerin tahkiki yapılır.

DÖRDÜNCÜ MESELE 95

Ye'cüc ve Me'cüc ile Sedd-i Zülkarneyn hakkında güzel izahlar yapılır.

BEŞİNCİ MESELE 101

“Cehennem nerededir?” sorusunun güzel bir cevabıdır.

ALTINCI MESELE 103

Kur'ân'ın irşat mesleğinin taşıdığı özellikler ve müfessirlere bu noktada düşen vazifeler gayet güzel izah edilir.

YEDİNCİ MESELE 106

Bazıların zahir manalarına bakarak tenkit ettikleri birtakım ayetlerin hakiki manalarının ne olduğu harika bir şekilde izah edilir.

SEKİZİNCİ MESELE 107

İmkânât ve vukuâtın karıştırılmasının nelere yol açtığı ve ehl-i zahiri ulûm-u âdiyede bile tereddüte sevk eden hususlar izah edilir.

Unsuru'l-Belâgat

İKİNCİ MAKALE 120

Kur'ân'ın ifadelerindeki mu'cizeliğin tezahürü olan belâgat ile alâkalı birkaç meseleyi beyan eder.

Birinci Mesele 121

Acemlerin ve sair Arap olmayanların Arapçanın belâgatıyla meşgul olmaya başlamalarından sonra, mananın nazmı yerine lâfzın nazmını tercih ederek, Kur'ân'ın belâgatının kaynağını nasıl karmaşık hale getirdikleri izah edilir. Ayrıca, lâfız, üslûp, teşbih, hayal ve kafiye gibi unsurların bir sözde ne kadar yer alması lâzım geldiği anlatılır.

İkinci Mesele 124

Bir sözün canlılık ve hareket kazanmasının nasıl mümkün olacağı izah edilir. ifadede kullanılan hayalin az da olsa bir hakikat payının olması gerektiği anlatılır.

Üçüncü Mesele 126

Bir manayı herkesin kendi sanat ve mesleğine uygun üslûplar ile ifade etmesinin sırrı izah edilir. Üslûbun ne olduğu ve mertebeleri anlatılır.

Dördüncü Mesele 121

Bir kelâmı meydana getiren harf ve kelimelerin, o sözün umumî maksadına yönelmiş olup yardım etmesi için nasıl tanzim edilmesi gerektiği anlatılır.

Beşinci Mesele 131

Bir kelâmın telvih, telmih ve manaları ile üslûbundaki işaretlerin insanın kalbini, hayalini ve diğer duygularını nasıl heyecana getirip coşturduğu anlatılır.

Altıncı Mesele 135

Bir kelâmın meyvelerinin, muhtelif tabakalarda ve farklı suretlerde teşekkül eden manalar olduğu ifade edilir. Ve bir kelâmın meyvedar olması için, bir memurun hükümet işinde kendi kabiliyetine göre vazife alması gibi, kelâm içinde manalarının nasıl tanzim edilmesi lâzım geldiği izah edilir.

Yedinci Mesele 141

Beyanın felsefesi, diğer bir tabirle “hayat kaynağı”nın ne olduğu ve bunun belâğata nasıl tesir ettiği izah edilir. Eğer bu husus nazara alınmaz ise, beyanın dinleyene hayretten başka bir fayda vermeyeceği ifade edilir.

Sekizinci Mesele 143

Beyan ilmindeki manaların tesiriyle bir tek kelimenin nasıl pek çok farklı manalar ifade ettiği anlatılır.

Dokuzuncu Mesele 145

Bir kelâmı en yüksek belâgat derecesine çıkaran dört husus gayet ilmî ve yüksek bir ifade ile izah edilir.

Onuncu Mesele 149

Bir kelâmın selis ve akıcı olması için hangi hususiyetlere sahip olması lâzım geldiği anlatılır.

On Birinci Mesele 150

Kelâmın dört başı mamur ve hiçbir itiraza mahal kalmayacak şekilde selâmetli ve sıhhatli olması için dikkat edilmesi icap eden hususlar anlatılır.

On İkinci Mesele 151

Kelâmın tam kıvamında ve mutedil olması için, kelâmın kayıtlarına nasıl bir nizam vermek icap ettiği izah edilir. Ayrıca, üslûbun çeşitleri, hususiyetleri ve nerelerde kullanılacağı anlatılır. Belâgatın mühim iki noktasına işaret edildikten sonra, bir şeyin âlimi olmak ile sanatkârı olmak arasındaki ince farkın izahıyla mevzu bitirilir.

Ünsuru'l-Âkîde

ÜÇÜNCÜ MAKALE 160

İslâmın akidelerinin diğer İslâm âlimlerinin eserlerde teferruatıyla izah ve ifade edilmesi münasebetiyle, burada bu akîdelerin bazı hususlarını vuzuha kavuşturan üç dört unsur hakkında açıklamalar yapılır.

MUKADDEME 162

Kur'ân'ın dört asıl maksadının tevhit, nübüvvet, haşir ve adalet akîdeleri olduğunu beyan eder.

Birinci Maksat 164

Cenab-ı Hakkın varlığını ve birliğini ispat eden delillerin kâinattaki zerrelerden kat kat fazla olduğu halde neden herkesin aklıyla göremediği hususu izah edilir.

İnsan aklının birçok noktadan Yaratıcıyı unutmaması mümkün olduğu halde, fitrat ve vicdanın “nokta-i istinat” ve “nokta-i istimdat” sebebiyle Sâniini unutmadığına işaret edilir.

Kemalâtın mükemmel noktası olan Yaratıcının bilinmesi ve tanınması makamına çıkaracak dört merdivenin olduğu tenbih edilip, bunlardan dördüncüsü olan Kur'ânî miracın iki çeşit delili izah edilir.

Kur'ânî delillerden birincisi olan “inayet delili”nin, kâinattaki mükemmel nizam ve hikmeti nazara vererek Yaratıcının kast ve hikmetini ispat edip, tesadüf vehmini ortadan kaldırdığı anlatılır.

Kur'ânî delillerin ikincisi olan “ihtira delili”nin ise, mahlûkatın her nev'ine ve her ferdine, o nevi ve o fert ile alâkalı hususî eserleri netice veren mükemmel kabiliyetler ile o kabiliyetlere münasip bir vücut verilmesinin her şeyde Yaratıcının birlik mührünü vurduğu izah edilir.

Ayrıca tabiat, tabiat kanunları, maddenin ezeliyeti gibi birtakım hususlar gayet güzel izah edilerek, mutasavvıfların ve maddiyyunların mesleklerinin mukayesesini ile kelime-i şahadetin birinci unsuru hakkındaki açıklamalar bitirilir.

İkinci Maksat	183

MUKADDEME 183

Nübüvvet akidesinin ispat ve izahı ile beraber, Peygamber Efendimizin (a.s.m.) Cenab-ı Hakkın vücud ve vahdetine delil oluşu anlatılır. Nübüvvet akidesinin çekirdeği “nübüvvet-i mutlaka,” yani peygamberlik müessesesi, esası ise “nübüvvet-i Muhammediye,” yani Hazret-i Muhammed’in (a.s.m.) peygamberliği olduğu ifade edilerek, evvelâ nübüvvet-i mutlakanın ispatı ve insanlık için neden zarurî olduğu, sonra da Peygamberimizin (a.s.m.) doğruluğu izah ve ispat edilir.

MUKADDEME 193

Nübüvvet akidesinin kübrası olan nübüvvet-i Muhammed’in (a.s.m.) sıdkına ve peygamber oluşuna delil olan bazı hususların “Beş Meslek” halinde ispat olunacağı beyan edilir.

BİRİNCİ MESLEK 194

Resul-i Ekrem’in (a.s.m.) güzel ahlâk ve seciyelerinin onun nübüvvetine nasıl delil olduğu izah edilir.

İKİNCİ MESLEK 197

Peygamberimizin (a.s.m.) ümmîliği ile beraber, geçmiş peygamberlerin bütün hallerini ve sırlarını izah etmesiyle, bütün zekâ sahiplerinin nazar-ı dikkatlerini çekecek şekilde çekinmeden ve sonsuz bir cesaretle söylemesi, önceki semavî kitapların birleştikleri noktaların doğrulayıcısı, ihtilâf noktalarının ise mu-sahhihi olarak bütün peygamber kıssalarını zikretmesinin, onun sıdk ve nübüvvetini nasıl ispat ettiğini izah eder.

ÜÇÜNCÜ MESLEK 200

Resulullah’ın (a.s.m.) zaman-ı haldeki, yani Asr-ı Saadetteki icraatının, onun nübüvvetinin hakkaniyetine nasıl delil olduğu izah edilir.

DÖRDÜNCÜ MESLEK 203

İstikbalin, yani Asr-ı Saadetten günümüze kadar geçen ve bundan sonra gelecek olan zamanın Resulullah’ın (a.s.m.) doğruluk ve haklılığına nasıl delil olduğu Dört Nükte halinde beyan edilen küllî kaidelerle izah ve ispat edilir.

BEŞİNCİ MESLEK 215

Resulullah’ın (a.s.m.) mu’cizeleri hakkında mühim bir ölçü zikredilerek, bu ölçü dahilinde altı nevi mu’cize sıralanır. Şakk-ı Kamer mu’cizesine yöneltilen bir itiraza gayet güzel ve ikna edici cevap verilir.

Üçüncü Maksat	220

Kur’ân’ın dört maksadından biri olan haşr-i cismanî, yani öldükten sonra dirilme akidesinin izah ve ispatı yapılır.

BİRİNCİ MAKSAT	220
Haşr-i cismanî hakkındaki deliller on bir madde halinde özetlenir.	
İKİNCİ MAKSAT	223
Muhakemat'ın telifinden otuz sene sonra telif edilen Dokuzuncu Şua ve Onuncu Sözün iki zeyli olup, oradan alınarak buraya da derç edilmiştir.	
Dokuzuncu Şua	224
Ekler	251
Şahıs Bilgileri	253
Yer Bilgileri	274
Ayet İndeksi	281
Hadis İndeksi	291
Şahıs İndeksi	293
Yer İndeksi	296
Genel İndeks	297
Tarihsel Gelişim ve Olaylar İçinde Bediüzzaman Said Nursî	321

* * *

Takdim

“Doğrudan doğruya Kur’ân’dan alıp ilhamı, / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâmı.”

Din, vatan ve hürriyet şairi Mehmed Akif’in, Kur’ânî bir nur ve mukaddes kitabımızdan müjdeli bir mesaj beklentisi içindeki İslâm dünyası adına bu mısralarla dile getirdiği ideal, elinizdeki eserin müellifi Bediüzzaman Said Nursî tarafından telif edilen *Risale-i Nur Külliyyatı* ile gerçekleşmiş; Kur’ân’ın çağımız insanına verdiği mesajlar bu eserlerle ortaya konulmuştur.

Modern çağ insanının aradığı Kur’ân yorumunu, en mükemmel şekliyle *Risale-i Nur*’da bulmak mümkündür. Bu yorum, “ruh-i aslî”yi rencide etmeden, asrın idrakine uygun izahları ihtiva eden bir hususiyete sahiptir. *Risale-i Nur*, Kur’ân’ın bu asra bakan mesajını anlayıp yorumlama hususunda “tecdit” vazifesini ifa etmiştir.

Çağımızın hususiyetlerini derin bir vukufla tahlil ve manevî hastalıklarını isabetle teşhis eden Bediüzzaman, “Zaman iman kurtarmak zamanıdır” formülü çerçevesinde kaleme aldığı *Risale-i Nur*’la, bu zamanın manevî ihtiyaçlarına tatminkâr cevaplar veren bir iman hazinesini ortaya koymuştur.

Neden zaman, iman kurtarmak zamanıdır?

Çünkü çağımızda iman, eski devirlerde görülmemiş hücum ve taarruzlara maruzdur. Eskiden iman, böylesine büyük tehlikelerle karşı karşıya değildi. Cemiyetlere, büyük ölçüde teslimiyete dayalı bir iman hâkimdi. O itibarla, büyük zatların sözleri, delilsiz de olsa kabul ediliyordu. Bugün ise, materyalist cereyanların yaygın hâle gelmesi sebebiyle, bu imanı tehdit eden şüpheler birçok zihni meşgul edecek seviyeye ulaşmıştır. Asırlardır Kur’ân aleyhine yığılagelen şüphe, itiraz ve evhamlar, bu asrın çalkantıları içinde yol bulup, çağın modern imkânları kullanılarak birçok insana mal edilebilmiştir.

İşte Bediüzzaman Said Nursî, bu gelişmelerin, Müslümanların dahi imanını tehlikeye sokacağını görerek, bir sel gibi gelen inançsızlık telkinleri karşısında, doğrudan doğruya Kur’ân’dan ilham alarak telif ettiği *Risale-i Nur* gibi muhkem bir seddi tesise muvaffak olmuştur.

Bu eserlerde, her insanın zihnini meşgul eden ve modern çağ insanlarının da bigâne kalamayacağı, “Ben kimim? Nereden geldim? Nereye gidiyorum? Bu dünyadaki vazifem nedir?” suallerine doyurucu izahlar getirilmekte; başta Allah’a iman olmak üzere bütün iman esasları izah ve ispat edilmekte; bu konularda fen ve felsefe adına ortaya konulan şüphe ve sualler ikna edici bir üslûpla cevaplandırılmakta; ilimle dinin uzlaşmazlığı yolundaki iddialar püskürtülerek, ilme din namına sahip çıkılmakta; İslâmı dejenere etmek maksadıyla girilen tahrifatçı tahrir teşebbüsleri boşa çıkarılmakta; maddeci anlayışa bina edilen medeniyetin insanlığı sürüklediği manevî buhranlar, Kur’ân’ın tevhit ve haşir gibi geniş hakikatlerine dair akli doyuran, ruhu okşayan, kalbi tatmin eden tatlı izahlarla tedavi edilmekte; ruhun ve kalbin vazifesizliğinden doğan sıkıntıların sürüklediği sefahat ve başıboşluk hâli, Kur’ân mesajıyla izale edilmektedir.

Risale-i Nur'un çok büyük önem taşıyan bir diğer özelliği de, çağımızın sosyal ve siyasî problemlerine; din ve demokrasi, din ve siyaset, cihad, terör gibi tartışma konularına küresel boyutta ve kalıcı geçerlilik taşıyan ufuk açıcı yorumlarıyla sağlam ve tutarlı çözümler getirmesi; demokrasiyi, hak ve hürriyetleri, sivil toplumu önceleyen ve müspet hareket esasına dayanan orijinal ve örnek bir hizmet metoduna kaynaklık etmesidir.

Risale-i Nur'un pek çok dünya diline çevrildiği; dünya üniversitelerinde tezlere ve ilmî araştırmalara konu olduğu; hakkındaki peşin hükümlerin sür'atle yıkılmaya yüz tuttuğu; muhteva ve mesajının her geçen gün daha iyi anlaşıldığı şu günlerde, bu paha biçilmez kıymetteki eserleri orijinal bir tanzimle ve istifadeyi kolaylaştıracak yeniliklerle tekrar neşrederek, önemli bir hizmeti daha ifa ettiğimiz inancındayız.

Yapılan yenilikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Metinde geçen bilinmeyen kelimelerin anlamları aynı sayfada verilmiş; kelimelerin seçiminde 8-11. sınıf öğrenci düzeyi esas alınmıştır. Kelimeye, geçtiği yerdeki anlamın verilmesine özen gösterilmiş; farklı anlamları peş peşe sıralanmıştır. Ayrıca, bilinen sözlük anlamının dışında, *Risale-i Nur*'un orijinal üslûbu içinde kendisine has bir anlamda kullanılan kelime veya kelime gruplarının açıklaması da, buna uygun şekilde yapılmıştır.

2. *Risale-i Nur*'un metni, üslûp ve özelliği de dikkate alınarak, Türkçenin imlâ kurallarına göre dizilmiştir.

3. Müellif Bediüzzaman Said Nursî'nin kısa biyografisinden başka; onun hayatında önem taşıyan tarihlerin sıralandığı bir tarih cetveline, ayrıca yer verilmiştir. Bu cetvel, aynı tarihlerde Türkiye'de ve dünyada meydana gelen önemli olayları da ihtiva etmektedir. Bu tercih ile, *Risale-i Nur*'a taallük eden önemli olayların, cereyan ettikleri konjonktür çerçevesinde değerlendirilebilmesi hedeflenmiştir.

4. *Risale-i Nur*'da geçen şahıs ve mekân bilgilerinin yer aldığı listelerle birlikte, "şahıs ve mekân indeksi" de mevcuttur. Böylece okuyucu, şahıs ve mekânlar hakkında bilgilenmekle birlikte, onların metindeki yerlerine de kolaylıkla ulaşabilecektir.

5. Metinde geçen ayet ve hadisler için iki ayrı başlık altında indeks hazırlanmıştır. İndekslerin alfabetik sıralanışında, metinlerin Türkçe okunuşları esas alınmıştır. Böylece, Arap alfabesini bilmeyenlerin de indeksten istifade edebilmesi hedeflenmiştir.

6. Genel indeks, konu başlıkları belirlenirken alt başlıkların da dikkate alındığı bir titizlikle hazırlanmıştır.

7. Her risalenin "telif tarihi" ile ilgili olarak elde bulunan bilgiler hem o risalenin başlangıcına, hem de liste olarak eserin sonuna konulmuştur.

YENİ ASYA NEŞRİYAT

Bediüzzaman Said Nursî kimdir?

1878'de Bitlis'in Hizan ilçesinin Nurs köyünde doğan Bediüzzaman, ilk eğitimini ağabeyi Mol-la Abdullah'tan aldı. Değişik medreselerde kısa aralıklarla kalarak beş yıl süren tahsil hayatına, Tağ Köyünde sekiz yaşında başladı. Sonunda, Doğubayazıt'ta Şeyh Mehmet Celâlî'nin medresesinde üç ay süren bir eğitimden sonra icazetini aldı ve Doğubayazıt'tan ayrıldı. İlmî münazaralar-daki başarısı, genç yaşta ulaştığı seviye, anlaşılması en zor konuları kolaylıkla anlaması ve mütalâa ettiği kitapları kolaylıkla ezberine alması gibi farklılıkları sebebiyle, zamanın âlimleri ona "Bediüzza-man" lâkabını uygun gördüler.

Bitlis'e gelen Bediüzzaman, Vali Ömer Paşanın konağında iki yıl kaldıktan sonra Van'a gitti. Bura-da kaldığı on yıl boyunca, çalışmalarını pek çok farklı ilimde derinleştirirken, Horhor Medresesini ku-rarak dersler de vermeye başladı. Eğitim çalışmaları sırasında, fen ilimleriyle din ilimlerinin birlikte okutulacağı, "Medresetüzzehra" adını verdiği üniversite projesinin eğitim esasları ve yönetim şeklini de belirledi.

Vali konağında bir gazetede okuduğu haber üzerine Bediüzzaman, hayatının bir gayesi olarak "Kur'an'ın bu asra bakan manevî mu'cizesini insanlara ispat ederek gösterme" kararını verdi. Bu ha-ber, İngiliz Sömürgeler Bakanı Gladstone'un ağzından bir "oyun"u dile getiriyordu: "İslâm dünyasına hâkim olmak için, ya Kur'an Müslümanların elinden alınmalı, ya da Müslümanlar Kur'an'dan soğutul-malı." Van'daki uzun ikametinin neticesi olan bu karar ve Şarkta kurulmasını istediği üniversite fikri, Said Nursî'nin bundan sonraki hayatını şekillendiren en önemli iki hedefti.

Üniversite düşüncesini hükümete iletmek isteyen Said Nursî, Van valisi İskodralı Tahir Paşanın teşviki ve referansıya, 1907 yılının başlarında İstanbul'a gitti. İlk iş olarak, Doğuda kurulmasını iste-diği üniversite ile ilgili bir dilekçeyi padişahın özel kalem dairesi olan Mabeyn-i Hümayuna sundu. An-cak, hükümet dilekçenin konusunu gerçekleştirmek için hiçbir girişimde bulunmadı. Gelişinden iki ay sonra Fatih'teki Şekerci Handa kalmaya başladı. "Burada her suale cevap verilir, her müşkül hallolu-nur; fakat sual sorulmaz" şeklinde bir daveti kapısına asması, kısa sürede bütün İstanbul'da değişik çevrelerde yankı buldu. Evhamlanan hükümet tarafından birkaç kere tutuklanan Bediüzzaman, hu-kukî açıdan suç isnat edilemeyince, serbest bırakıldı. Ancak, suçsuzluğu onu Toptaşı Tımarhanesine gönderilmekten kurtaramadı.

Doktorların "sağlam" raporu vermesine rağmen, o gözetimde kalmaya devam etti, sadece yeri de-ğişti; tımarhaneden tekrar hapisaneye gönderildi. Çünkü, hükümet ile uzlaşmamıştı. Zaptiye Nazırı Şefik Paşanın, "İhsan-ı şahane" ile birlikte getirdiği Padişah selâmını reddetmişti-kurulmasını öner-diği üniversitenin rektörü tayin edilmesine ve rektörlük maaşının hemen ödenmeye başlanacağı sözü-nü almasına rağmen. Bu arada, elbette, eğitim hakkındaki teklifi Bakanlar Kurulunun gündemine ali-nacak ve görüşülmesi sağlanacaktı. Bediüzzaman, bu teklifleri sus payı olarak gördüğünden kabul et-medi ve hapisaneye gönderilmeyi tercih etti.

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyetin ilân edilmesiyle serbest bırakılan Bediüzzaman Said Nursî, İs-tanbul'da çok hareketli bir siyasî hayat yaşamaya başladı. Gazetelerde, "Hürriyete Hitap" adıyla ya-yınlanan nutkunu, önce hürriyetin üçüncü gününde Sultanahmet'teki mitingde, daha sonra İttihatçı-ların ileri gelenleriyle birlikte gittiği Selânik Meydanında okudu.

İstanbul'daki sosyal hareketlilik devam ederken, cemiyetlere üye oluyor, gazetelerde makaleler yazıyor, konferanslara ve toplantılara katılıyor, kendisine yakın bulunduğu toplumsal gruplara görüşle-rini aktarıyordu. Meşrutiyetin ilânı ile birlikte, çeşitli çevrelerde meydana gelen tepkiyi ortadan kal-dırmak için, önemli teşebbüslerde bulundu. Bediüzzaman imzasıyla Sadrazamlık aracılığı ile Doğu İl-lerindeki nüfuzlu şahıslara telgraflar çekti. İstanbul'un muhtelif yerlerindeki avcı taburlarını dolaştı. Medrese mensuplarının toplandıkları yerlere gitti. Meşrutiyetin ve anayasal sistemin İslâmiyete ay-kırı olmadığını, Asr-ı Saadet'teki yönetim ruhuna uygunluğunu anlatarak, gerilimi hayli yatıştırdı.

Tarihe 31 Mart Vak'ası olarak geçen ayaklanmada yatıştırıcı bir rol oynamasına rağmen, Bediüz-zaman da, sıkıyönetim mahkemesinde, diğerleri gibi idam talebiyle yargılandı.

Meşrutiyetin İslâmiyete olan uygunluğunu ve ülke için gerekliliğini içeren kapsamlı bir savunmanın sonunda beraat etti. Serbest bırakıldıktan sonra İstanbul'dan ayrıldı. Bu müdafaası, *İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi* veya *Divan-ı Harb-i Örfî* adıyla neşredildi.

1910 yılı baharında Van'a ulaşan Bediüzzaman, birkaç ay Horhor Medresesinin yeniden düzenlenmesi işiyle meşgul oldu. Hakkâri, Bitlis, Muş, Diyarbakır ve Urfa yörelerindeki aşiretleri ziyaret etti. Meşrutiyeti, hürriyeti, anayasayı ve bunların İslâmî temellerini, meşrutiyetin nimetlerinden faydalanmaları için gayret göstermelerinin gerekliliğini anlattı. Daha sonra bu görüşmelerin ve açıklamaların özetini *Münazarat* adı altında yayınladı.

Kış mevsiminin girmesiyle Şam'a giden Said Nursî, âlimlerin daveti üzerine Emeviye Camiinde, sonradan *Hutbe-i Şamiye* adı ile neşredilen, İslâm dünyasının siyasî, ekonomik ve sosyal sorunları ve çözüm yollarını anlattığı bir hutbe okudu.

Üniversite projesini iletme amacıyla İstanbul'a dönen Bediüzzaman, Sultan Reşad'a, Rumeli seyahatinde Doğu Vilâyetlerini temsilen eşlik etti. Daha sonra, Balkan Savaşının başlamasıyla inşası durdurulan Üsküp Üniversitesi için ayrılan tahsisatın aktarılması ile birlikte Bediüzzaman'ın "Doğuda bir üniversite kurulması" teklifi, hükümetçe kabul edildi. Üniversitenin temeli, 1913 yılında atıldıysa da, I. Dünya Savaşının başlaması bu projenin de ertelenmesine sebep oldu.

Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte Doğu İllerimizin Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine, talebeleriyle beraber Doğu Milis Teşkilâtını kurdu ve Van-Bitlis cephesinde gönüllü alay komutanı olarak Ermenilere ve Ruslara karşı savaştı. Bitlis savunması sırasında Ruslara esir düşünce, Kosturma'ya sevk edildi. Şubat 1917'de başlayan Rus ihtilâli sırasında firar ederek, Kosturma, Petersburg, Varşova, Viyana, Sofya üzerinden, Kasım 1918'de İstanbul'a ulaştı.

Gelişi büyük bir ilgiyle karşılanan Bediüzzaman, Harbiye Nazırı Enver Paşanın teklifi üzerine, İstanbul'da kurulma aşamasında olan Dârülhikmeti'l-İslâmiyeye üye tayin edildi. Şeyhülislâm Mûsa Kâzım Efendinin teklifi ile de, Sultan Vahdettin tarafından kendisine ilmiyede "Mahreç" payesi verildi. "Mahreç Mevleviyyeti" olarak da anılan bu paye, Osmanlı ülkesindeki bütün resmî ulemanın reisi olan "Başmüderris"ten sonraki ilmî rütbe anlamına geliyordu.

Çamlıca'da, Yusuf İzzettin Paşa Köşkünde kalan Bediüzzaman, Kur'an'ın mu'cizeliğini çağın insanını göstermek için yazdıklarını neşretmeye başladı.

İman rükünlerinin ispatına dair *Nokta*, çeşitli ayet ve hadisleri tefsir eden *Sünuhât*, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (a.s.m.) peygamberliğini ispat eden *Şuaat*, Kur'an'ın mu'cizeliğini anlatan *Rumuz*, sosyal konularda *Tulûât*, tevhidin ispatı hakkında *Katre*, özlü sözleri içine alan *Hakikat Çekirdekleri*, ahlâk ve ubudiyet derslerini ihtiva eden *Habbe*, *Zerre* ve *Şemme* adlı risalelerini yazdı ve yayınladı.

Bu sırada Birinci Dünya Şavaşı da bitmiş ve İngilizler payitahtı işgal etmekle kalmamış, Türkiye'de kendi politikalarını destekleyecek bir kamuoyu da oluşturmaya başlamışlardı. Kamuoyunda ciddi kuvvet kazanan İngiliz taraftarlığı, etkisini, Bediüzzaman'ın *Hutuvat-ı Sitte* adlı eserini İstanbul'un önemli yerlerinde dağıtmasıyla, kaybettti.

Anadolu'da başlayan İstiklâl Savaşının ve Kuva-i Milliye'nin aleyhine, İngilizlerin etkisinde kalan bazı çevrelerin baskısıyla çıkarılan Şeyhülislâm fetvasına karşı bir fetva yayınladı. Yazı ve makalelerinde İstiklâl Savaşını "cihad," Kuva-i Milliyecileri de "mücahit" ilân ederek istiklâl mücadelesini destekledi. Büyük Millet Meclisi Hükümeti de, Bediüzzaman'ı yakından takip ettiğinden, ısrarla Ankara'ya davet etti.

Bediüzzaman, 25 Kasım 1922'de Ankara'da Büyük Millet Meclisinde düzenlenen resmî "hoş geldin" merasimiyle karşılandı. Bir yandan meclis çalışmalarına katılıyor, bir yandan da milletvekilleriyle önemli konuları tartışıyordu. Yeni kurulan devletin yapılanmasına katkıda bulunmak için 10 maddelik bir beyanname hazırlayarak milletvekillerine dağıttı. Bu faaliyetleri bazı çevreleri oldukça rahatsız ettiğinden, Büyük Millet Meclisi başkanı Mustafa Kemal Paşa ile aralarında ciddi bir tartışmaya yol açtı. Mustafa Kemal özür dileyip tartışmayı daha fazla uzatmasa da, bu olay Bediüzzaman ve yeni rejimin kurucuları arasındaki görüş farklılıklarının ilk işareti oldu.

Ankara'da kaldığı sırada, tabiatçılığı ve inkârcılığı ortadan kaldırmayı hedef alan, *Hubab* ve *Zey-lû'z-Zeyil* gibi eserlerini yayınladı. Sultan Reşad döneminde karar verildiği hâlde, savaş yüzünden in-sası sürdürülemeyen Medresetüzzehta'nın yeniden kurulması için TBMM'ne sunulan teklif kabul edi-lerek kanunlaştı.

Bediüzzaman, bu çalışmalarını sırasında, yeni rejimin önde gelenlerinin farklı bir yolda olduğunu ve onlarla birlikte hareket etmenin mümkün olmadığını anladı. Kendisine Ankara'da kalma karşılığında sunulan, Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin en yüksek dinî makamı olan Şark Umumi Vazîliği ve mil-letvekilliği imkânlarını reddederek 1923 yılının Mayıs ayı başlarında Van'a gitti.

Bir süre sonra Ereğ Dağında, talebeleriyle ders yapmaya başladı. Bu arada Ankara'ya karşı tepki-ler artıyordu. Mektup yazarak ayaklanmada kendisinden destek isteyen Şeyh Said'i plânından vaz-geçirmeye çalıştı. Hamidiye paşalarından Kör Hüseyin Paşayı Şeyh Said'e destek kararından vazge-cirtti. Yatıştırıcı bir rol oynamasına rağmen, Şeyh Said Hâdisesi sonrası, Doğudaki diğer nüfuzlu kim-seler gibi, o da Burdur'da zorunlu ikamete gönderildi.

1925 yılının Mayıs ayı ortalarında getirildiği Burdur'da *Nurun İlk Kapısı* adı ile kitaplaştırdığı iman hakikatlerini anlatmaya başladı. Daha önce Arapça olarak yazdığı *Şemme* ve *Şule* risalelerinin ek par-çalarını kaleme aldı. Yine hükûmetin emriyle, 25 Ocak 1926'da önce Isparta'ya, sonra da ücra bir köy olan, Barla'ya nakledildi.

Öldükten sonra dirilişi ispatlayan *Haşır Risalesi*, Kur'ân-ı Kerîm'i esas alan ve insanların imanlarını kurtarmalarına vesile olan *Sözler* ve *Mektubat* tamamen, *Lem'alar* ise 26. Lem'aya kadar, Barla'da ya-zıldı.

Bu sırada Ankara'da, yeni yönetim dinden uzak dünyevî bir temel üzerine oturtulmaya çalışılıyor-du. 1928 yılında gerçekleşen harf inkılâbı ile, Arap harfleriyle kitap yayınlamak yasaklanınca, risale-ler el yazısıyla yüz binlerce yazılarak çoğaltılmaya başlandı.

Sekiz yıllık Barla hayatından sonra Bediüzzaman 1934 yılının yaz aylarında Isparta'nın merkezine getirildi. 20 Nisan 1935'de savcının talimatıyla evi aranan Said Nursî'nin kitaplarına el konuldu. Bedi-üzzaman'la birlikte Isparta ve havalisinden 120 Nur Talebesi, tutuklanarak askerî araçlarla Eskişehir hapishanesine gönderildi.

Bediüzzaman, Eskişehir hapishanesinde Yirmi Yedinci, Yirmi Sekizinci, Yirmi Dokuzuncu ve Otuzuncu Lem'alar ile Birinci ve İkinci Şua risalelerini yazarak *Risale-i Nur*'un telifine devam etti. Eskişe-hir Ağır Ceza Mahkemesi, 19 Ağustos 1935 tarihinde verdiği kararla, Said Nursî'ye, hukukî bir suç is-nat edilememesine rağmen, *Tesettür Risalesi* bahanesiyle, ancak "kanaat-i vicdaniye"ye dayanarak, 11 ay hapisle birlikte Kastamonu'da "mecburî ikamet" cezası verdi. On beş talebesini ise altışar ay hapis ile cezalandırdı.

Tahliye edildiğinde serbest bırakılmayarak, polis gözetimi altında mecburî ikamet için Kastamo-nu'ya gönderildi. Üçüncü Şua olan *Münacat Risalesi*, Dördüncü Şua olan *Hasbiye Risalesi*, Altıncı Şua ve Yedinci Şua olan *Ayetü'l-Kübra* Risalesi burada yazıldı.

Bediüzzaman, 20 Eylül 1943'de Isparta Savcısından gelen talimat üzerine yeniden tutuklanıp, 3 Ekim 1943 tarihinde Isparta'ya gönderildi. Önce askerî konvoy eşliğinde kara yoluyla Çankırı üzerin-den Ankara'ya, sonra Isparta'ya getirildi. *Risale-i Nur* ile ilgili davaların birleştirilmesi kararı alındığı için, Isparta, Kastamonu ve Denizli'deki Nur Talebeleriyle beraber 25 Ekim 1943'te Denizli'ye sevk edildi.

Tecrit altında başlayan Denizli hapsinde On Birinci Şua, On İkinci ve On Üçüncü Şuaları yazdı. 15 Haziran 1944 günü Denizli Ağır Ceza mahkemesinden beraat ve tahliye kararı çıkmasına rağmen ser-best bırakılmadı. Bakanlar Kurulu kararıyla Emirdağ'da zorunlu ikamete tâbi tutuldu. Burada, camie gitmesine bile müsaade edilmeyecek kadar ağır takip ve tarassuda uğruyordu. Bediüzzaman, haya-tı boyunca yirmi üç defa denenecek zehirleme teşebbüslerinin ilk üçünü Emirdağ'da yaşadı.

Bu arada Yargıtay Birinci Ceza Dairesi, 30 Aralık 1944 tarihinde verdiği kararla, savcı tarafından temyiz edilen Denizli Ağır Ceza Mahkemesinin beraat kararını onayladı. 1946 yılından itibaren Ispar-ta ve İnebolu'da *Risale-i Nur*'lar teksir edilmeye başlanmış ve 1947 yılında, hacca sınırı da olsa ser-best bırakılmasıyla, Nurların İslâm âlemine yayılması sağlanmıştı. Yeni yazı ile teksir edilen

Asa-yı Mûsa ve baskısı yapılan *Gençlik Rehberi* gibi risaleler Hristiyan misyonerlere verilmiş ve *Risale-i Nur*'lar Amerika'ya kadar gönderilmişti.

Bu tür gelişmelerden duyulan rahatsızlıkla, 17 Ocak 1948 günü Said Nursî ve Risale-i Nur Talebeleri Afyon Ağır Ceza Mahkemesine sevk edildi. Denizli mahkemesinde gizli cemiyet kurma, rejim aleyhinde olma, inkılâpları kabul etmeme, Mustafa Kemal'i tahkir, v.b. gibi iddialarla yargılanıp beraat karar almalarına rağmen, Afyon Ağır Ceza Mahkemesinde de aynı iddialarla yargılandılar. Said Nursî, Afyon Cezaevinin bütün ağır ve zor şartlarına rağmen, On Dördüncü ve On Beşinci Şuaları burada yazarak *Risale-i Nur*'ların telifini tamamladı.

Mahkeme, 6 Aralık 1948 tarihinde Said Nursî hakkında 20 ay ağır hapis cezasına hükmetti. Temyiz edilen karar Yargıtay, Bediüzzaman'ın lehine bozdu. Ancak, Afyon Ağır Ceza Mahkemesi yargılamayı uzatarak, 20 aylık sürenin cezaevinde geçmesini sağlayıp 20 Eylül 1949'da serbest bıraktı. 72 gün Afyon'da polis kontrolünde iskâna tâbi tutulup, ancak 28 Aralık 1949 tarihinde mecburî ikamet yeri Emirdağ'a dönebildi.

Bediüzzaman, 14 Mayıs 1950'de başlayan çok partili dönemi, 23 Ağustos 1953'e kadar kaldığı Emirdağ'da karşılamıştı. Türkiye'de 27 yıl aradan sonra yeniden başlayan demokratikleşme dönemini büyük bir sevinç ve ümitle karşılayan Bediüzzaman, talebeleriyle birlikte demokratlara çok önemli bir destek sağladı. Toplumun iç dinamiklerine ve bünyesine uygun değişiklikleri teşvik eden Bediüzzaman, hayatının sonuna kadar Demokratlardan ve demokrasiden yana olan tavrını korudu. 1952 yılında İstanbul'da, *Gençlik Rehberi* adlı kitabı hakkında Bediüzzaman'a bir dava daha açıldı. 5 Mart 1952'de yapılan son duruşmada, dava konusu kitabın 1943 yılında Denizli mahkemesinden beraat kararı aldığı ve bu kararın da Yargıtayca onaylanmış olduğu anlaşıldığından, men-i muhakeme kararı verilerek dava sonuca bağlandı. Ardından, Said Nursî Emirdağ'a döndü.

Daha sonra 1953 yılı başlarında İstanbul'a gelen Bediüzzaman, Fener Rum Patrikhanesini de ziyaret etti. Patrik Athenagoras ile görüşmesinde Hz. Muhammed'in (a.s.m.) peygamberliğini, Kur'ân-ı Kerîm'in de Allah'ın kitabı olduğunu kabul etmeleri hâlinde, Hristiyanları kastederek, ehl-i necat olacaklarını bildirdi.

23 Ağustos 1953'te yerleşmek üzere geldiği Isparta'da açılan bir davanın daha sorgu hâkimliğinde iken reddedilmesi ile Bediüzzaman'la ilgili mahkemeler devri kapandı.

Bu arada biyografisi talebeleri tarafından kaleme alındı; Bediüzzaman tarafından düzeltmeler yapılarak *Tarihçe-i Hayat* ismi ile *Risale-i Nur Külliyyatı*na dahil edildi.

Bediüzzaman, bundan sonraki hayatını ziyaretle geçiriyor, gittiği yerlerde talebelerine dersler yaşıyordu. Takvimler 21 Mart 1960 tarihini gösterirken, ağır hasta bir vaziyette, yanındaki talebeleriyle Urfa'ya gitti. Seksen iki yıllık ömrünü 23 Mart 1960 günü, İpek Palas Oteli 27 numaralı odada sabaha karşı tamamladı.

Ömrü boyunca verdiği iman ve hürriyet mücadelesi yüzünden baskı altında kalan Bediüzzaman, 27 Mayıs 1960'daki hükümet darbesinden sonra kabrinde de rahat bırakılmadı. Halilürrahman Der-gâhına defnedilen naaşı, 12 Temmuz 1960 gecesi kabrinden alınarak Isparta-Afyon civarında kimse-nin bilmediği bir mezara defnedildi.

Dayanılması güç baskılara maruz bırakılmasına rağmen, hayat tarzıyla bir destan yazan Bediüzzaman, arkasında miras olarak Kur'ân'ın çağa dersi ve mesajı olan *Risale-i Nur Külliyyatı* ile milyonlarca Nur Talebesini bıraktı.

بسم الله الرحمن الرحيم

Cümle tahıyyat ol Hâkim-i Ezel ve Hakîm-i Ezelî ve Rahman-ı Lemyezeliye elyaktır ki, bizi İslâmiyetle serfiraz ve Şeriat-ı Garra ile sırat-ı müstakîme hidayet etmiştir.

Öyle bir şeriat ki, akıl ve nakil dest be-dest ittifak vererek ol şeriatın hakaikinın hakkaniyetini tasdik etmişlerdir.

Öyle hakaik ki, kökleri hakikat zemininde rûsuh ile beraber, dal ve budakları kemalâtın göklerine yükselip, intişar edip...

Öyle fûruat ki, meyveleri saadet-i dareyindir ve bizi Kur'ân-ı Mu'ciz ile irşat eylemiş.

Öyle kitap ki, kaideleri ile hilkat-i âlemin kitabından dest-i kader ve kalem-i hikmet ile mektup ve cârî olan kavanin-i amika-i dakika-i İlâhiyeyi izhar ettiğinden, ahkam-ı adilânesiyle nev-i beşerin nizam ve muvazenet ve terakkisine kefil-i mutlak ve üstad-ı küll olmuştur.

Salâvat-ı bînihaye ol Server-i Kâinat ve Fahr-ı Âleme hediye olsun ki: Âlem, enva ve ecnasıyla onun risaletine şahadet ve mu'cizelerine delâlet ve hazine-i gayptan getirdiği meta-ı âliye dellâllık ediyor. Güya, âleme teşrif ettiğinden, her bir nev kendi lisan-ı mahsusuyla alkışladığı gibi; Sultan-ı Ezel, zemin ve asumanın evtarını intak

1. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

ahkâm-ı âdilane: adaletli hükümler.
asuman: gökyüzü, sema.
cari: cereyan eden, akan, işleyen.
dellâl: ilan eden, bir haberi duyurmak için yüksek sesle bağırarak dolaşan kimse.
destbedest: el ele.
dest-i kader: kader eli.
ecnas: cinsler, çeşitler.

elyak: en layık olan.
enva: çeşitler, türler, neviler.
evtar: yaya gerilmiş ipler, kirşiler, teller.
fûruat: ayrıntılar, esastan olmayan meseleler.
hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.
Hakim-i Ezelî: başlangıcı olmayan ve sonsuz hikmet sahibi olan, Allah.

hakkaniyet: hak ve adâlete uygunluk.
hazine-i gayp: gayp hazinesi, var olan fakat görünmeyen hazine.
hidayet: doğru inanç ve yayaşayış üzere olmak.
hilkat-i âlem: âlemin yaratılışı.
intak: söyletme, söyletilme, dile getirme.

intişar: yayılma, yaygınlaşma, neşrolunma.
irşat: doğru yolu gösterme, galletten uyandırma.
ittifak: birleşme, birlik oluşturma.
izhar: gösterme, açığa vurma.
kaide: kural, esas, düstur.
kalem-i hikmet: hikmet kalemi, Cenab-ı Hakk'ın hikmet tecellilerini kâinata yazan manevî kalem.
kavanin-i amika-i dakika-i ilahiye: Cenab-ı Hak tarafından konulan ve çok inceden inceleme araştırma ve düşünce ile anlaşılabilen ince ve derin olan kanunlar.
kefil-i mutlak: kayıtsız şartsız her şeyiyle tam kefil olan.
kemalât: kemaller, olgunluklar, mükemmellikler.
lisan-ı mahsus: kendisine ait dil, kendine ait tarz.
metâ-ı âli: ulvî, yüksek, kıymetli mal.
muvazenet: denge.
nakl: Kur'ân-ı Kerîm, hadis-i şerif gibi İslâmın aslî kaynakları, nakil.
nev-i beşer: insanoglu, insanlar.
nevi: çeşit, tür.
nizam: düzen, düzgünlük; kanun.
Rahman-ı Lemyezeli: sonsuza kadar bütün mahlûkata merhamet ve şefkat eden, onlara nimetler veren Allah.
risalet: elçilik, resullük, peygamber olarak gönderilme.
rûsuh: sağlam olma, sağlıklılık.
saadet-i dâreyn: iki cihan saadeti, dünya ve ahiret mutluluğu.
salâvat-ı bînihaye: Hz. Muhammed'e (a.s.m.) yapılan sonsuz dua.
serfiraz: benzerlerinden üstün olan, başta gelen, seçkin.
Server-i Kâinat: kâinatın en büyüğü, reisi; Hz. Muhammed (a.s.m.).
sırat-ı müstakim: hak yol, Allah'ın gösterdiği hidayet yolu.
Sultan-ı Ezel: kudret kuvvet ve iktidarı zamanla kayıtlı olmayan, saltanatının başlangıcı olmayan sultan.
şahadet: şahit olma, şahitlik, tanıklık.
şeriat: , İlâhî emir ve yasaklara dayanan hükümlerin hepsi.
Şeriat-ı Garra: parlak ve nurlu şeriat; İslâm dini.
tahıyyat: tahıyyeler, selamlar, dualar.
tasdik: doğrulama, onaylama.
terakki: yükselme, ilerleme.
teşrif: şerefliendirme, şeref verme.
üstad-ı küll: her çeşit ilimde, her hususta çok ileri bilgisi olan, herkesin üstadı.

Asr-ı Saadet: Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (a.s.m.) peygamber olarak dünyada bulunduğu devir.

asuman: gökyüzü, sema.

bedeviyet-i sırf: halis bedevilik, göçebelik, tamamen bedevî.

beşaret: müjde, müjdelemek.

bürhan: delil, ispat, hüccet.

cevv-i feza: gökyüzü, uzay.

def'aten: birdenbire, bir defada, âni olarak.

elsine-i semaviye: semavî diller.

enbiya: nebiler, peygamberler.

etvar-ı müdakkikane: hakikatin

araştırmasını yapanların tavırları.

fecr-i sadık: gerçek aydınlık, sa-

baha karşı doğu ufkunda yayıl-

maya başlayan beyaz aydınlık.

ferman-ı risalet: peygamberlik

fermanı, Kur'an-ı Kerim.

fünun: fenler.

hacer: taş, kaya parçası.

hatib-i belîğ: hitap ettiği insanla-

rın anlayış seviyelerine uygun,

tam yerinde düzgün ve özlü söz

söyleyebilen konuşmacı.

ile'l-ebed: ebede kadar, sonsuza

değin.

inkılâb-ı azîm: büyük inkılâp, bü-

yük ve köklü değişiklik.

inşad: şiir okuma, şiiri kuralına

uygun olarak okuma.

irşadat: irşatlar, uyarılar, doğru

yolu göstermeler.

istikbal: gelecek zaman.

işarat: işaretler, haber vermeler.

kâhin: gaipen haber vermek id-

diasında bulunan kimse, falcı.

kıraat: okuma, devamlı ve düz-

gün okuma.

kubbe-i minâ: gökyüzü, gök

kubbesi.

kütüp: kitaplar.

lisan-ı belîğane: belâgatli, mak-

sadı tam olarak ve mükemmel

bir üslupla ifade eden dil.

lisan-ı fasihane: açık, anlaşılır ve

güzel ifade eden dil.

lisan-ı hakîmâne: hikmetli olan

dil.

lisan-ı hâl: hâl dili, bir şeyin duru-

şu ve görünüşü ile bir mana ifade

etmesi.

medeniyet-i mahza: saf, katıksız

medeniyet; tam medeniyet.

mevkib-i ikbal: arzu edilen ce-

maat, talihli kafil.

miraç: en yüksek makam.

muhakkik: tahkik eden, gerçeği

araştırıp bulan, bir şeyin iç yüzü-

nü inceleyerek vakıf olan.

nagamat: nağmeler, güzel sesler,

âhenkler, ezgiler.

Nebi-ü Ümmî: ümmî peygamber,

okur-yazar olmayan peygamber,

Hız. Muhammed (a.s.m.).

nev-i beşer: insanoglu, insanlar.

edip, her bir tel başka lisan ile mu'cizatının nağamatını inşat etmekle, o sada-i şirin bu kubbe-i minâda ilelebed taninendaz etmiştir. Güya, asuman, kendi miraç ve melek ve kamerin elsine-i semaviyesiyle risaletini tebrik; ve zemin, kendi hacir ve şecer ve hayvanın dilleriyle mu'cizelerine senahan; ve cevvi feza, kendi cin ve bulutların işaratıyla nübüvvetine beşaret ve sayeban; ve zaman-ı mazi, enbiya ve kütüp ve kâhinlerin rumuz ve telvihatıyla o şems-i hakikatin fecr-i sadıkını göstererek müjdecî; ve zaman-ı hal, yani Asr-ı Saadet, lisan-ı haliyle tabiat-ı Araptaki inkılâb-ı azîmin ve bedeviyet-i sırttan medeniyet-i mahzanın def'aten tevellüdünü şahit göstererek nübüvvetini ispat; ve zaman-ı müstakbel, kendi vukuat ve funununun etvar-ı müdakkikanesiyle onun mevkib-ı ikbalini istikbal ve lisan-ı hakîmâne ile irşadatına teşekkür; nev-i beşer, kendi muhakkikleriyle, bhusus hatib-i belîğî ki, şems gibi kendi kendine bürhan olan Muhammed'in (a.s.m.) lisan-ı fasihanesiyle Hak'tan geldiğini ilân; ve Zat-ı Zülcelâl, kendi Kur'an-ının lisan-ı belîğanesiyle ol Nebî-i Ümmînin ferman-ı risaletini kıraat ediyorlar ve okuyorlar.

Beyit:

جُمْلَه شِرَانِ جِحَانِ بَسْتَهْ اَيْنِ سِلْسِلَهْ اَنَدْ

رُوبَهْ اَزْ حِيَلَهْ چِهْ سَانْ بَكْسِلَدْ اَيْنِ سِلْسِلَهْ رَا

* * *

1. Cihanın bütün arslanlarının bağlandıkları kuvvetli bir zinciri hilekâr bir tilkinin kırmasına imkân var mıdır?

nübüvvet: nebilik, peygamberlik, Allah elçiliği.

secer: ağaç.

sems: güneş.

sems-i hakikat: hakikat gü-

neşi, gerçeğin parlaklığı.

tabiat-ı Arap: Arap milletinin

huyu, Arap karakteri.

taninendaz: cınlayan.

telvihât: telvihler, açıklamalar.

tevellüt: doğma, doğum.

vukuat: vuku bulan şeyler,

hadiseler, olaylar.

zaman-ı hâl: şimdiki zaman.

zaman-ı mazi: geçmiş za-

man.

zaman-ı müstakbel: gelecek

zaman.

Zat-ı Zülcelâl: sonsuz büyük-

lük ve haşmet sahibi olan zat,

Allah.

Emma ba'd: Şu fakir, garip Nursî ki, "Bid'atüzzaman" lâkabıyla müsemma olmaya lâayık iken, haberi olmadan "Bediüzzaman" ile meşhur olan biçare, tedenni-i milletten ciğeri yanmış gibi feryad ü figan ederek, "Ah, ah, ah! Va esefa!" der ki:

İslâmiyetin mağz ve lübbünü terk ederek, kısrına ve zahirine vakf-ı nazar ettik ve aldandık. Ve sû-i fehm ve sû-i edeb ile, İslâmiyetin hakkını ve müstehak olduğu hürmeti ifâ edemedik. Tâ o da bizden nefret ederek, evham ve hayalâtın bulutlarıyla sarılıp tesettür eyledi. Hem de hakkı var. Zira, biz İsrailiyatı usulüne ve hikâyatı akaidine ve mecazâtı hakaikına karıştırarak, kıymetini takdir edemedik. O da ceza olarak bizi dünyada te'dib için, zillet ve sefalet içinde bıraktı. Bizi kurtaracak, yine onun merhametidir.

Öyle ise, ey ihvan-ı Müslimîn! Geliniz, ona tarziye vereceğiz. Elbirliğiyle dest-i sadâkati uzatacağız, biat edeceğiz, onun hablû'l-metinine sarılacağız.

Hem de bilâperva olarak ilân ederim: Beni geçmiş asırların efkârına karşı mübarezeyle heyecan ve şecaate getiren ve yüzer senelerden beri sevkü'l-ceyş ile kuvvet bulan hayalât ve evhamın müdafaasına beni gayrete getiren itikadım ve yakinimdir ki, hak neşv ü nema bulacaktır —eğer, çendan toprakta gizlense... Ve taraftar ve mültezimleri muzaffer olacaklardır —eğer, çendan zaman ve zeminin merhametsizliğinden, az ve zayıf olsalar...

akait: İslâmın imanla ilgili esasları ve hükümleri.
asr: yüzyıl.
Bediüzzaman: zamanın, çağın eşsiz güzelliği.
biat: uyma, bağlanma.
biçare: çaresiz, zavallı.
Bid'atüzzaman: zamanın bid'ası, zamanın acip ve garibi, zamanın şartlarına uymayan.
bilâperva: korkusuzca, çekinmeden.
çendan: gerçi, her ne kadar.

dest-i sadâkat: bağlılık ve doğruluk eli.
efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.
emmâ ba'd: bundan sonra; asıl meseleye gelince (söze başlama).
evham: vehimler, zanlar, kurtuntular.
feryad ü figan: yüksek sesle bağırma, ağlama, sızlama, yardım isteme.
garip: kimsesiz, zavallı.
hablûlmetin: sağlam ip.

hâk: doğruluk, gerçek, hakikat.
hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.
hayalât: hayaller, hülyalar.
hikâyat: hikâyeler.
hürmet: saygı.
ifa: bir işi yapma, yerine getirme.
İhvan-ı Müslimîn: müslüman kardeşler.
ilân: yayma, duyurma, bildirme.
İsrailiyat: Yahudî ve Hristi-

yanların inanç, ahlak, tarih ve ef-saneye dayalı kültüründen İslama karıştığı bilinen şeyler.

itikât: inanç, iman.

kısr: kabuk, dış taraf.

kıymet: değer.

lâkap: ünvan.

lübb: iç, öz.

mağz: öz, iç.

mecazât: mecazlar.

muzaffer: yenmiş, galip gelmiş.

mübareze: düello, çatışma, kavga.

müdafaâ: savunma.

mültezim: iltizam eden, taraftarlık gösteren, üzerine alan.

müsemma: isimlendirilmiş, ad verilmiş.

müstahak: lâayık olunan, hak edilen şey.

neşvünemâ: yayılıp genişleme, büyüyüp gelişme.

sefalet: maddî ve manevî yoksulluk sonucu meydana gelen düşkünlük.

sevkü'l-ceyş: asker sevk etme, askerî birliklerin lüzumlu yere gönderilmesi ve geri çekilmesi işini idare etme.

su-i edep: kötü terbiye.

su-i fehm: anlayışın fenalığı; kötü anlayış.

şecaat: cesurluk, yiğitlik, korkusuzluk.

takdir: kıymet verme, değer biçme.

taraftar: taraflı, bir tarafı destekleyen.

tarziye: hatalı bir hareketten dolayı affını isteme, özür dileme.

te'dib: haddini bildirme, cezalandırarak uslandırma.

tedenni-i millet: milletin alçalması, kötü bir duruma düşmesi.

tesettür: örtünme, gizlenme.

usûl: asıllar, kökler, esaslar, ka-ideler.

vâesefa: esefler olsun, ne üzüntü!

vakf-ı nazar: bakışı sadece bir şeye has kılmak, bakışın bir şeye odaklanması.

yakin: kesin bilme, şüpheden sıyrılarak son derece doğru ve kuvvetli bilme.

zahir: dış yüz, görünüş.

zemin: yer.

zillet: hor ve hakir görülme, alçalma.

atalet: tembellik.
cehalet: cahillik, ilimden yoksun olma, ilahî hakikatlerden habersiz olma.
cehlistan: cehalet âlemi, cahilliğin hükümferma olduğu yer.
ecnebi: yabancı, başka milletten olan.
emare: alâmet, belirti, nişan.
fetih: zafer, galibiyet.
feyalilacep: hayret ve taaccüp ifadesi için söylenir; hayret verici.
fünun: fenler.
galebe-i mutlak: mutlak galibiyet, kayıtsız ve şartsız üstünlük.
hakai: hakikatler, doğrular, gerçekler.
hakikat: gerçek, esas.
hakikat-ı İslâmiyet: İslâmiyetin aslı, esası, gerçeği.
hâkim-i mutlak: hiç bir şekilde hâkimiyetine sınır konulmayan tam hüküm sahibi.
hayâl-i bâtil:
haymenişin: çadırdı oturan, göçebe.
himmet-i feyyazane: kayıp, kollama.
himmet-i merdane: mertçesine gayretler, yardımlar.
hüküm: hâkim olma, emri atında tutma.
intaç: netice verme, sonuçlandırma.
istibdat: hak ve hukuku tanıma, keyfî uygulama, zulüm ve tahakküm.
istibdat-ı mütenevvi: çeşit çeşit zorbalık, zulüm, baskı ve keyfî uygulamalar.
istikbal: gelecek zaman.
istilâ-yı tam: bütün olarak ele geçirme.
itikad: inanç, iman.
kıssis: keşiş, papaz.
küsuf: güneş tutulması.
maarif: bilgiler, ilimler.
mahrum: bir şeye sahip olamayan, yoksun.
mâni: engel.
mazi: geçmiş zaman.
menzilnişin: yerinde oturan.
mesail-i fünun: fenlerle ilgili meseleler.
meyl-i insaf: hakkı kabul ve itiraf arzusu.
meyl-i taharri-i hakikat: gerçeği araştırma meylî, hakikati araştırma isteği.
muhabbet-i insaniyet: insanlık sevgisi.
münakazat: zıtlıklar, uyuşmazlıklar.
münkesif: tutulmuş, aydınlığı keşilmiş.
müsademet: çarpışma, çatışma, vuruşma.
müşevveşiyet-i ahval: hallerin

Hem de itikadımdır ki: *İstikbale hüküm sürecek ve her kıt'asında hâkim-i mutlak olacak, yalnız hakikat-i İslâmiyettir.* Evet, saadetsaray-ı istikbalde tahtnişin hakaik ve maarif yalnız İslâmiyet olacaktır, onu fethedecek yalnız odur; emareler görünüyorlar. Zira, mazi kıt'asında vahşetabad sahralarında haymenişin taassup ve taklit, veyahut cehlistan ülkesinde menzilnişin müzahrefat ve istibdat olanlara Şeriat-ı Garranın galebe-i mutlak ve istilâ-i tamına sed ve mâni olan sekiz emir, üç hakikat ile zirüzeber olmuşlardır ve oluyorlar.

O maniler ise: Ecnebilerde, taklit ve cehalet ve taassup ve kıssislerin riyaseti. Ve bizdeki mâni ise, istibdat-ı mütenevvi ve ahlâksızlık ve müşevveşiyet-i ahval ve ataleti intaç eden yeistir ki, şems-i İslâmiyetin küsufa yüz tutmasına sebep olmuşlardır.

Sekizinci ve en birinci mâni ve belâ budur: Biz ile ecnebiler, bazı zevahir-i İslâmiyet ve bazı mesail-i fünun ortasında hayal-i bâtil ile tevehhüm eylediğimiz müsademet ve münakazattır. Aferin maarifin himmet-i feyyazanesine ve fünunun himmet-i merdanesine ki, meyl-i taharri-i hakikat ve muhabbet-i insaniyet ve meyl-i insaf olan hakai-ki teçhiz ederek, o manilere gönderip zir ü zeber etmiş ve ediyor.

Evet, en büyük sebep ki, bizi dünya rahatından ve ecnebleri ahiret saadetinden mahrum eden, şems-i İslâmiyeti münkesif ettiren sû-i tefehhüm ile tevehhüm-ü müsademet ve muhalefettir. Feyalil'aceb! Köle efendisine

karma karışıklığı.

müzahrefat: boş ve yalan sözler.

riyaset: reislik, başkanlık.

saadet: mutluluk.

saadetsaray-ı istikbal: istikbalin saadetli sarayı, istikbalin saadet sarayı.

sahra: büyük çöl, geniş saha.

set: mani, perde, engel.

su-i tefehhüm: yanlış anlama.

şems-i İslâmiyet: İslâmiyet güneşi.

Seriat-ı Garra: parlak ve nurlu şeriat; İslâm dini.

taassup: kendi din ve milliyetini çok üstün tutarak başka din ve milliyetten olanlara kin, nefret ve düşmanlık gösterme.

tahtnişin: tahta oturan; padişah.

taklit: başkasının fikir ve görüşlerine körü körüne uyma, onun gibi hareket etme.

teçhiz: cihazlama, donatma.
tevehhüm: vehimlenme, yok

olanı var zannetmekle ümitsizliğe ve korkuya düşme.

tevehhüm-i müsademet ve muhalefet: çatışma ve fikir ayrılığı olduğunu zannetme.

vahşetabad: çok ıssız, korku ve ürkeklik veren yer.

yeis: ümitsizlik.

zevahir-i İslâmiyet: İslâmiyetin dış görünüşleri, göze çarpan kısımları.

zir ü zeber: altüst, karmakara, darmadağın.

ve hizmetkâr reisine ve veled pederine nasıl düşman ve muarız olabilir? Halbuki, *İslâmiyet fûnunun seyyidi ve mürşidi ve ulûm-u hakikiyenin reis ve pederidir*. Fakat, va esefa, bu sû-i tefehhüm ve şu tevehhüm-ü bâtil, şim-diye kadar hükmünü icra ederek, vesvesesiyle ye'si ilka edip, bab-ı medeniyet ve maarifi Ekrad ve emsallerine kapattırdı. Zira, bazı zevahir-i diniyeyi, fûnunun bazı me-sailine muarız tahayyül ederek ürkütler.

Ezcümle, küreviyet-i arz ki, fûnunun en birinci derecesi olan coğrafyanın en birinci basamağıdır, ileride gelecek altı meseleye münafî zannettiklerinden, bu bedihî meselede mükabere etmekten çekinmediler.

Ey benim şu kitabıma im'an-ı nazar ile nazar eden zat! Malûmun olsun, bu kitapla istediğim hizmet budur: İslâmiyette olan tarik-ı müstakimi göstermekle ehl-i tefrit olan a'da-i dinin teşkikatını red ve yüzlerine vurmakla beraber, tarik-ı müstakimin öteki canibini ve sadık-ı ahmak ünvanına lâıyk olan ehl-i ifrat ve zahirperestlerin tevehhümelerini tard ve asılsızlığını göstermek; ve asıl rehber-i hakikat ve âlem-i İslâmiyetin ikbal ve istikbaline yol açan ve sırat-ı müstakimde kemal-i ümid-i zafer ile çalışan muhakkikin-i İslâm ve âkıl sıddıklara yardım etmek ve kuvvet vermektir. Elhâsıl, maksadım, ol elmas kılınca saykal vermaktır.

Eğer sual edersen: “Senin bu telâşın ve ulûm-u müte-arife hükmüne geçen şeylere bürhan getirmeye ne lüzum vardır? Zira telâhuk-u efkâr ve tecarübün keşfiyatıyla

malûm: bilinen, biliniir olan.

mesail: meseleler.

mesele: önemli konu.

muarız: muhalefet eden, karşı çıkan, muhalif.

muhakkıkın-ı İslam: müslüman muhakkikler, hakikatleri araştırıp bulan büyük İslam alimleri.

mükabere: kendini büyük görme, büyüklük taslama.

münafî: zıt, aykırı.

mürşit: irşat eden, doğru yolu gösteren, rehber, kılavuz.

nazar: göz atma, bakma, bakış.

peder: baba.

red: kabul etmeme.

rehber-i hakikat: hakikati, doğru yolu gösteren rehber.

reis: başkan.

sadık-ı ahmak: ahmak dost.

saykal: cila.

seyyid: efendi.

sıddık: çok doğru, dürüst, hakkı ve hakikati tereddütsüz kabullen.

sırat-ı müstakim: hak yol, Allah'ın gösterdiği hidayet yolu.

sual: soru.

su-i tefehhüm: yanlış anlama.

tahayyül: hayale getirme, hayalinde canlandırma.

tard: kovma, çıkarma, uzaklaştırma, sürme.

tarik-ı müstakim: doğru, hak yol.

tecârüb: tecrübeler, denemeler.

telâhuk-ı efkâr: fikirlerin birbiri peşine gelip birleşmesi, katılması, birbirine eklenmesi.

teşkikat: şüpheyi düşümler, şüphede bırakmalar.

tevehhüm: vehimlenme, yok olanı var zannetmekle ümitsizliğe ve korkuya düşme.

tevehhüm-i bâtil: yanlış düşünce sahibi olma.

ulûm-i hakikiye: gerçek ilimler, kâinat, tabiat, ulûhiyet hakkında teşbih ve mecazlardan arı olan şeriat, tarikat, marifet ve hakikat.

ulûm-i mütearife: herkesin bildiği ve tanıdığı ilimler.

vâesefa: esefler olsun, ne üzüntü!

velet: çocuk.

vesvese: şüphe, kuruntu, kalbe gelen alırsız kötü ve sinsi düşünce.

ye's: ümitsizlik.

zahirperest: dış görünüşe kıymet veren, dış görünüşe dikkat edip iç yüze aldınıç etmeyen.

zat: kişi, şahıs.

zevahir-i diniye: dinle ilgili görüşler, dine ait görüşler.

a'dâ-yı din: din düşmanları.

âlem-i İslâmiyet: İslam âlemi, İslam dünyası.

bab-ı medeniyet: medenîlik, şehirlilik, uygarlık kapısı.

bedihî: delil ve ispata muhtaç olamayacak derecede açık ve ortada olan.

bürhan: delil, ispat, hüccet.

canip: yan, yön, cihet, taraf.

ehl-i ifrat: azı tercihle haktan uzak kalanlar.

ehl-i tefrit: aşırılıkla haktan uzaklaşanlar.

Ekra: Kürtler.

elmas: çok kıymetli bir mücevher.

emsal: benzerler.

Ezcümle: bu cümleden olarak.

fûnun: fenler.

hizmetkâr: hizmet yapan kimse, hizmetçi.

hükümüne: yerine, değerine.

hüküm: hakimiyet, nüfuz, kumanda.

icra: yürütme, bir işi yerine getirme.

ikbal: arzu, istek.

ilka: atma, terk.

im'an-ı nazar: bir işi dikkatli düşünme, inceden inceye tetkik etme.

istikbal: gelecek.

kemal-i ümid-i zafer: tam bir zafer ümidi.

keşfiyat: keşifler, Allah'ın ilham etmesiyle gösterilen gaybla ilgili sırlar.

küreviyet-i arz: yeryüzünün yuvarlaklığı.

maarif: bilgiler, ilimler.

meydan-ı bedahete gelen mesaile bürhan getirmek, malûmu ilâm demektir.”

Cevaben derim: Maatteessüf, benim ile şu zamanın kıt’asında iştirak eden cümlesi, eğer çendan, sureten on üçüncü asrın evlâdıdır, fakat fikir ve terakki cihetiyle kurun-u vustanın yadigârlarıdır. Güya muasırlarımız, üçüncü asrın nihayetinden on üçüncü asra kadar geçmiş olan asırların fihristesi, veyahut enmuzeci, veyahut melez bir kavimdirler. Hatta, bu zamanın çok bedihiyatı onlarca mevhumat sayılır.

* * *

Mukaddeme

Bu kitap, üç Makale ile üç Kitap üzerine mürettebdir.

Birinci Makale unsur-u hakikatin veyahut bazı Mukaddemat ve Mesail ile İslâmiyete saykal vurmanın beyanındadır.

İkinci Makale, unsur-u belâgati keşfeder.

Üçüncüsü, unsur-u akide ile ecvibe-i Japoniye beyanındadır.

Kitaplar ise, Kur’ân’da işaret olunan ilmi’s-sema ve ilmi’l-arz ve ilmi’l-beşeri tahkik ile bir nevi tefsirdir.

* * *

asr: yüzyıl.

bedihiyat: açık, meydanda olanlar, delil ve ispata ihtiyacı olmayacak şekilde açık, meydanda olan şeyler.

beyan: açıklama, bildirme, izah.

bürhan: delil, ispat, hüccet.

cevaben: cevap olarak, karşılık şeklinde.

cihet: yön.

cümle: herkes.

çendan: gerçi, her ne kadar.

ecvibe-i Japoniye: Japonlara ait cevaplar.

enmuzec: nümune, örnek.

evlât: çocuklar.

fihriste: katalog, liste.

güya: sanki.

ilâm: bildirme.

ilmûlarz: yer ilmi, coğrafya,

jeoloji gibi ilimler

ilmûbeşer: insan ilmi, antropoloji.

ilmûssema: astronomi.

iştirak: katılma, ortak olma.

kavim: millet; aralarında dil, âdet, örf, kültür birliği olan insan topluluğu.

keşif: bulma, meydana çıkarma.

kurun-ı vusta: Orta Çağ.

Maatteessüf: ne yazık ki, üzülerek belirtiyim ki.

malûm: bilinen, bilinen olan.

melez: iki ayrı cinsten meydana gelmiş.

mesail: meseleler.

mevhûmât: mevhum şeyler, kuruntuya dayanan vehim ve hayal türünden şeyler.

meydan-ı bedahet:

muasır: aynı asırda yaşayan-

lardan her biri, aynı devirde yaşayan.

Mukaddeme: giriş, başlangıç, önsöz.

mürettep: tertip olunmuş, dizilmiş, sıralanmış.

nevi: çeşit, tür.

nihayet: son.

saykal: cila.

sureten: suret olarak, görünüş itibarıyla.

tahkik: doğruluğunu ispat etme, doğrulama.

tefsir: Kur’ân-ı Kerim’i açıkla-

mak maksadıyla yazılan kitap.

terakki: ilim, sanat ve teknik gibi alanlarda ilerleme, daha yüksek bir seviyeye gelme.

unsur-ı akide: imanın esasları.

unsur-ı belâgat: güzel ifadenin esasları

unsur-ı hakikat: gerçeğin esasları.

yadigâr: bir kimseyi veya olayı hatırlatan eşya veya kimse.

Unsuru'l-Hakikat

Birinci Makale

Maksada uruc etmek için Mukaddemelerden istimdat etmek ehl-i tahkikin düsturlarındandır. Öyle ise, biz de on iki basamaklı bir merdiven yapacağız.

düstur: kaide, esas, prensip.
ehl-i tahkik: gerçeği araştıranlar, gerçeğin peşinden gidenler.
istimdat: medet dileme, imdat isteme, yardıma çağırma.
mukaddeme: başta ve asıl maksada girmeden önce söylenen veya yazılan şey.
sat: gaye.
uruc: yukarı çıkma, yükselme.

Birinci Mukaddeme

Takarrür etmiş usuldendir: Akıl ve nakil tearuz ettikleri vakitte, akıl asıl itibar ve nakil tevil olunur. Fakat, o akıl, akıl olsa gerektir.

Hem de tahakkuk etmiş: Kur'ân'ın her bir tarafında intişar eden makasid-ı esasiye ve anasır-ı asliye dördttür. Onlar da, ispat-ı Sâni-i Vahit ve nübüvvet ve haşr-i cismanî ve adalettir.

Yani, hikmet tarafından kâinata irat olunan suallere —Şöyle: “Ey kâinat! Nereden ve kimin emriyle geliyor-sunuz? Sultanınız kimdir? Delil ve hatibiniz kimdir? Ne edeceksiniz ve nereye gideceksiniz?”— kat'î cevap verecek, yalnız Kur'ân'dır. Öyle ise, Kur'ân'da makasıddan başka olan kâinat bahsi istitradidir. Tâ, sanatın intizamıyla Sâni-i Zülcelâle istidlâl yolu gösterilsin.

Evet, intizam görünür ve kemal-i vuzuh ile kendini gösterir. Sâniin vücut ve kast ve iradesine kat'iyen şehadet eden intizam-ı sanat, kâinatın her cihetinde boynunu kaldırarak, her canibinde lemaan eden hüsn-ü hilkatî nazar-ı hikmete gösteriyor. Güya her bir masnu birer lisan olup Sâniin hikmetini tesbih ediyor ve her bir nev parmağını kaldırarak şahadet ve işaret ediyor. Madem maksat budur ve madem kâinatın kitabından intizama olan rumuz ve işaretini taallüm ediyoruz ve madem netice bir çıkar; teşekkülât-ı kâinat nefsü'l-emirde nasıl olursa

adalet: her hak sahibine hakkının tam ve eksiksiz verilmesi, düzenli ve dengeli oluş.
âkil: akıllı olan.
anasır-ı asliye: asıl, temel unsurlar.
asl: kök, temel, esas.
bahis: konu.
canip: yan, yön, cihet, taraf.
delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan.
güya: sanki.

haşr-i cismanî: cisimle, cetsile dirilme, ruhla beraber bedenlerin ve vücutların haşrî.
hatip: hitap eden, topluluğa karşı konuşan.
hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi, fayda.
hüsn-ü hilkat: yaratılıştaki güzellik.
intişar: yayılma, yaygınlaşma, neşrolunma.

intizam: düzenlilik, düzgünlük.
intizam-ı sanat: sanatın düzenliliği, tertibi.
irad: getirme, söyleme.
irade: dileme, isteme, bir şeyi yapıp yapmama konusunda için olan iktidar, güç.
ispat-ı Sâni-i Vahid: bir olan ve her şeyi sanatlı yaratan Cenab-ı Hakkın varlığının ve bir olduğunun delillerle orta-

ya konulması, ispatlanması.
istidlâl: delil getirmek, bir delile dayanarak netice çıkarmak.
istitrâdi: istitrat ile alâkalı, asıl konudan olmayan.
işarat: işaretler, alâmetler, belirtiler.
itibar: değer.
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler.
kast: bir işi bile bile, isteyerek yapma.
kat'i: kesin, şüpheyi ve tereddüde mahal bırakmayan.
kat'iyen: katî olarak, kesin olarak, kesinlikle.
kemal-i vuzuh: tam bir açıklık.
lemeân: parlama, parıldama.
madem: ...den dolayı, böyle ise.
makasid: maksatlar, gayeler.
makasid-ı esasiye: esas maksatlar, gayeler.
masnu: sanatla yapılmış eşya, varlık.
mukaddeme: başta ve asıl maksada girmeden önce söylenen veya yazılan şey.
nakl: Kur'ân-ı Kerim, hadis-i şerif gibi İslâmın aslî kaynakları, nakil.
nazar-ı hikmet: hikmet gözü ile bakmak, asıl maksadı düşünerek bakmak.
nefsülemr: işin hakikati, aslı.
nevi: çeşit, tür.
nübüvvet: nebilik, peygamberlik, Allah elçiliği.
rumuz: remizler, işaretler.
Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah.
Sâni-i Zülcelâl: sonsuz büyüklük sahibi ve her şeyi sanatla yaratan Allah.
şahadet: şahit olma, şahitlik, tanıklık.
taallüm: öğrenme, belleme.
tahakkuk: gerçekleşme, olma; delil ile ispat edilme, kesinleşme.
takarrür: yerleşme, kararlı hale gelme.
tearuz: çatışma, birbirine zıt olma.
tesbih: Allah'ı bütün kusur ve noksan sıfatlardan uzak tutma, Cenab-ı Hakk'ı şanına layık ifadelerle anma.
teşekkülât-ı kâinat: kâinatın oluşumu, şekillenmesi.
tevil: Kur'ân ve hadislerin açıklamasında, geçerli bir delil veya sebepten dolayı, ayeti ilk bakışta görünen manasından alıp, taşıdığı diğer manalardan, bir veya birkaçı ile tefsir etme.
tevil: rüya tabir etme.
usûl: metot, metodoloji; esaslar, kaideler.
vücut: var olma, varlık.

bizzat: kendisi, şahsen.

cari: cereyan eden, akan, işleyen.

cihet: yön.

din-i mübin-i İslâm: aşikâr, ap açık olan İslâm dini.

ecram-ı süfliye: alçaktaki cisimler, yeryüzündeki cisimler.

ecram-ı ulviye: yüksekteki küteler, yıldızlar ve gezegenler.

efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.

ezcümle: bu cümleden olarak.

fenn-i hakiki:

fünun-u hakikiye: gerçek fenler.

gaflet: dikkatsizlik, endişesizlik, Allah'tan uzaklaşıp nefsin arzularına dalmak.

hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.

hakikat: gerçek, esas.

hasiyet: bir şeye has özellik, nite-lik.

heva: istek, arzu, nefse ait olan şeylere düşkünlük, nefsin zararlı ve günah olan arzuları.

heves: nefsin hoşuna giden, gelip geçici istek.

hilkat: yaratılış.

ikaz: uyan.

ilân: yayma, duyurma, bildirme.

imdat: yardım.

intizam: düzenlilik, düzgünlük.

ispat: doğruyu delillerle gösterme.

ittifak: birleşme, birlik oluşturma.

izhar: gösterme, açığa vurma.

kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler.

karu'l-asâ: hatayı hatırlatmak için işaretle ikaz etme.

kasem: yemin, and.

kasemât-ı Kur'âniye: Kur'ân'daki yeminler.

kavanin: kanunlar, yasalar.

meclis-i âli-i Kur'âni: Kur'ân'ın yüksek meclisi.

medet: inayet, yardım, imdat.

mevzu: konu.

mu'ciz: insanı aynısını veya benzerini yapmaktan âciz bırakan iş.

muallâk: bir yere dayanmadan havada, boşta, boşlukta duran.

mutabik: birbirine uyan, uygun.

muvazzaf: vazifelenendirilmiş, gör- revli.

mümtez: ayrıcalıklı, seçkin.

müntehap: seçkin, güzide, müm- taz.

neşvünemâ: yayılıp genişleme,

olsun, bize bizzat taallûk etmez. Fakat, o meclis-i âli-i Kur'âniye girmiş olan kâinatın her ferdi dört vazife ile muvazzaftır:

Birincisi: İntizam ve ittifak ile Sultan-ı Ezelin saltanatı- nı ilân.

İkincisi: Her biri birer fenn-i hakikinin mevzu ve mün- tehabı olduklarından, İslâmiyet fünun-u hakikiyenin züb- desi olduğunu izhar.

Üçüncüsü: Her biri birer nev'in numunesi oldukları- dan, hilkatte carî olan kavanin ve nevamis-i İlâhiyeye İs- lâmiyeti tatbik ve mutabik olduğunu ispat. Tâ o neva- mis-i fitriyenin imdadiyla İslâmiyet neşv ü nema bulsun.

Evet, bu hasiyetle din-i mübin-i İslâm, sair heva ve he- ves içinde muallâk ve medetsiz, bazen ışık ve bazen zul- met veren ve çabuk tegayyüre yüz tutan dinlerden müm- taz ve serfirazdır.

Dördüncüsü: Her biri birer hakikatin numunesi olduk- larından, efkârı hakaik cihetine tevcih ve teşvik ve tenbih etmektir.

Ezcümle, Kur'ân'da kasem ile temeyyüz etmiş olan ec- ram-ı ulviye ve süfliyeyi tefekkürden gaflet edenleri dai- ma ikaz ederler. Evet, kasemat-ı Kur'âniye, nev-m-i gaf- lette dalanlara kar'u'l-asadır.

Şimdi tahakkuk etmiş, şu şöyledir. Öyle ise, şek ve şüph e etmemek lâzımdır ki, mu'ciz ve en yüksek

büyüyüp gelişme.

nev: tür, çeşit.

nevamis-i fitriye: fitrî na- muslar, yaratılıştan gelen ka- nunlar.

nevamis-i ilâhiye: Cenab-ı Hakkın koymuş olduğu ka- nunlar, şeriatlar.

nev-m-i gaflet: gaflet uykusu.

nümune: örnek.

nümune: örnek.

sâir: diğer, başka, öteki.

saltnat: sultanlık, padişahlık, hükümdarlık.

serfiraz: benzerlerinden üs- tün olan, başta gelen, seçkin.

Sultan-ı Ezel: kudret kuvvet ve iktidarı zamanla kayıtlı ol- mayan, saltanatının başlangı- cı olmayan sultan.

şek: şüph e, zan, tereddüt.

taallûk: alâkalı, münasebetli olma.

tahakkuk: gerçekleşme, delil ile ispat edilme, kesinleşme.

tatbik: uydurma, uygulama.

tefekkür: derin düşünme; eş- yanın hakikatini, yaratıcının

sırlarını kavramak ve ibret al- mak için zihnen ve kalben düşünme.

tegayyür: değişme, başkalaş- ma; bozulma.

temeyyüz: benzerlerinden farklı olma, seçilme.

tenbih: uyanı, ihtar.

tevcih: yöneltme, çevirme.

vazife: görev.

zulmet: karanlık.

zübde: bir şeyin en mühim kısmı, bir şeyin özü, seçkin kısmı.

derece-i belâgatte olan Kur'an-ı mürşit, esalib-i Araba en muvafıkı ve tarik-ı istidlâlîn en müstakim ve en vazihı ve en kisasını ihtiyar edecektir. Demek, hissiyat-ı ammeyi tefhim ve irşat için bir derece ihtiram edecektir. Demek, delil olan intizam-ı kâinatı öyle bir vech ile zikredecek ki, onlarca maruf ve akıllarına me'nus ola. Yoksa, delil müdeadan daha hafî olmuş olur. Bu ise, tarik-ı irşada ve meslek-i belâgate ve mezheb-i i'caza muhaliftir.

Meselâ, eğer Kur'an dese idi: "Yâ eyyühennas! Feza-da uçan meczup ve misafir ve müteharrik olan küre-i zemin ve cereyanıyla beraber müstakarrında istikrar eden şemse ve ecrâm-ı ulviyyeyi birbiriyle bağlayan cazibe-i umumiyeye ve feza-i gayr-i mütenahide dal ve budakları münteşir olan şecere-i hilkatten, anasır-ı kesireden olan münasebat-ı kimyeviyyeye nazar ve tedebbür ediniz; tâ Sâni-i Âlemin azametini tasavvur edesiniz." Veyahut, "O kadar küçüklüğüyle beraber bir âlem-i hayvanat-ı hurdebiniyyeyi istiâp eden bir katre suya aklın hurdebiniyle temaşa ediniz; tâ Sâni-i Kâinatın her şeye kâdir olduğunu tasdik edesiniz."

Acaba, o halde delil müdeadan daha hafî ve daha muhtac-ı izah olmaz mı idi? Hem de onlarca muzlim bir şeyle hakikati tenvir etmek veyahut onların bedahet-i hislerine karşı mugalâta-i nefis gibi bir emr-i gayr-i makule teklif olmaz mı idi? Halbuki, i'caz-ı Kur'an pek yüksek ve pek münezzehdir ki, onun safî ve parlak dameni-ne, ihlâl-i ifham olan gubar konabilsin.

âlem-i hayvanat-ı hurdebiniye: gözle görülemeyecek kadar küçük olan hayvanların âlemi.
anasır-ı kesire: parçalar, elemanlar.
bedahet-i his: duygunun açık olması.
cazibe-i umumiyeye: umumî bir cazibe, genel çekim gücü.
dâmen: kenar, taraf.
derece-i belâgat: belâgat derecesi.
ecram-ı ulviye: yüksekteki

kütleler, yıldızlar ve gezegenler.
emr-i gayr-i makule: akıl dışı emir.
esalib-i Arap: Arapların şiir ve edebiyatlarında kullandıkları üslupları, Arap kelâmının kalıpları.
Feza: kâinat, yıldızlar arasındaki boşluk, uzay.
feza-yı gayr-i mütenahi: uçsuz bucaksız uzay boşluğu.
gubar: toz.
hâfî: gizli.

hissiyât-ı âmme: umurun, herkesin hisleri, duyguları.
hurdebin: mikroskop.
i'caz-ı Kur'an: Kur'an'ın mucizeliği, yüksek ve erişilmez ifadesi.
ihlâl-i ifhâm: anlatım bozukluğu.
ihtram: hürmet etme, saygı gösterme.
ihtiyar: seçme, tercih etme.
intizam-ı kâinat: kainattaki düzen, sistem.
irşat: doğru yolu gösterme,

gafletten uyandırma.
istiâp: içine alma, içine sığdırma, kapsama.
istikrar: yerleşme, karar kılma.
kâdir: Kudret sahibi olan ve her şeye gücü yeten Allah.
katre: damla.
Kur'an-ı mürşid: irşad eden, hak ve doğru yolu gösteren Kur'an-ı Kerim.
küre-i zemin: yeryüzü, dünya.
maruf: herkesçe bilinen.
me'nus: alışmış, yabancılaşmış çekmeyen.
mezcup: cezp edilmiş, bir yöne çekilmiş.
meslek-i belâgat: belâgat mesleği; uygun ve tam yerinde; mukteza-yı hale uygun, düzgün ve haki katli güzel söz söyleme mesleği, sanatı.
mezheb-i i'caz: mu'cize yolu.
mugalâta-i nefis: nefsin yanıltması.
muhalif: zıt, aykırı.
muhtac-ı izah: izaha muhtaç olan.
muvafık: uygun, münasip.
muzlim: karanlık; bilinmeyen, belirsiz.
müddea: iddia edilen şey, tez, sav.
münasebat-ı kimyeviye: kimyevî münasebetler, ilişkiler.
münezzeh: arınmış, tenzih edilmiş, uzak.
münteshir: yayılan, yayılmış, açılmış; dağınık.
müstakar: karar kılınan yer, yerleşilen yer.
müstakim: doğru.
müteharrik: hareketli.
safî: samimi, hâlis, saf.
Sâni-i Âlem: dünyayı sanatla yaratan Allah.
Sâni-i Kâinat: kâinatı mükemmel bir sanatla yaratan Allah.
şecere-i hilkat: yaratılış ağacı.
şems: güneş.
tarik-ı irşat: irşat yolu, Allah'ın emir ve yasaklarını bildirme yolu, doğruyu gösteren meslek.
tarik-ı istidlâl: iman ve İslâmî-yetten çıkan yol, dalâlet yolu.
tasavvur: bir şeyi zihinde şekillendirme, düşünme.
tasdik: doğrulama, onaylama.
tedebbür: bir şeyin sonunu, hakikatini düşünme.
tefhim: anlatma, açıklama, bildirme.
tenvir: nurlandırma, aydınlatma, ışılandırma.
vazih: açık, âşikar; kolay anlaşılır.
vech: cihet, yön.
yâ eyyühennâs: Ey İnsanlar!
zikir: anma, bildirme.

ayat: Kur'an ayetleri.

ayat-ı beyyinat: apaçık ayetler, deliller veya işaretler.

ayet: Kur'an'ın her bir cümlesi.

bektaşî: Hacı Bektaş Veli tarikatına mensup kişi.

bend: bağ, yular.

cevher: esas, maya, öz.

delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan.

elhasıl: hasılı, netice itibarıyla, kısaca.

emsal: örnekler, benzerler.

fenn-i beyan: belâgat ilminin üç bölümünden ikinci bölümüdür. İfade etme yolları olan teşbih, mecaz ve kinayeden bahseden ilim.

garaz: gaye, maksat.

hafız: Kur'an-ı Kerim'i tamamen ezberleyen ve okuyan kimse.

hakikat: gerçek, bir şeyin aslı, esası.

hükümünde: değerinde, yerinde.

hüküm: karar, emir.

ihvan: kardeşler.

istiare: bir kelimeyi konulduğu manada kullanmanın da caiz olmasıyla beraber, başka bir manada kullanma sanatı.

kamet: boy, endam.

karine: işaret, ipucu, iz, delil.

karine-i mecaz:

kelâm: söz, lafız.

Kelâmullah: Allah'ın kelâmı, Kur'an-ı Kerim.

kelime-i vahit: bir kelime.

kinayat: dolaylı olarak söylenen söz.

kinaye: hem hakikî hem de mecazî manaya gelebilecek bir sözü, mecaz yönüyle kullanma sanatı.

kizb: yalan.

Kur'an-ı Mucizül Beyan: açıklamalarıyla akılları benzerlerini yapmaktan aciz bırakan Kur'an.

maani-i sanevî: mecazî manalar, ikinci derecedeki manalar.

maani-i ulâ: önceki manalar, ilk manalar, bir kelime veya ibareye verilmesi gereken birinci mana.

maksat: kastedilen şey; gaye.

maksat-ı hakikî: asıl maksat, gaye.

maskara: herkesi kendine güldüren, soytarı.

menâr: yol işaretleri.

meselâ: örneğin.

muhakeme: akıl yürütüp doğru netice elde edebilme, tartma, değerlendirme, yargılama.

muavazene: mukayese, karşılaş-

Bununla beraber, Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan âyât-ı beyyinatın telâfifinde maksad-ı hakikîye telvih ve işaret ettiği gibi, bazı zevahir-i âyâtı —kinayede olduğu gibi— maksada menar etmiştir.

Hem de, usul-ü mukarrerredendir: Sıdk ve kizp, yahut tasdik ve tekzip, kinayat ve emsallerinde, fenn-i beyanda “maani-i ulâ” tabir olunan suret-i manaya raci değildir. Ancak “maani-i sanevî” ile tabir olunan maksat ve garaza teveccüh ederler. Meselâ, “Filânın kılının ben-di uzundur” denilse, kılını olmasa da, fakat kameti uzun olursa, yine hüküm doğrudur, yalan değildir. Hem de, nasıl kelâmda bir kelime istiareye karine-i mecazdır; öyle de, kelime-i vahit hükmünde olan Kelâmullahın bir kısım âyâtı, sair ihvanının hakikat ve cevherlerine karine ve rehnüma ve komşularının kalplerindeki sırlara delil ve tercüman olurlar.

Elhasıl, bu hakikati piş-i nazara getiremeyen ve ayetleri muvazene ve doğru muhakeme edemeyen, meşhur Bektaşî gibi (Ki, namazın terkinde taallül yolunda demiş: “Kur'an diyor: ¹ لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ İlerisine de hafız değilim.”) nazar-ı hakikate karşı maskara olacaktır.

* * *

1. Namaza yaklaşmayın... (Nisâ Suresi: 43) Ayetin devamında “eğer sarhoş iseniz” ibaresi vardır.

tırma; ölçü, denge.

nazar-ı hakikat: hakikat nezdinde.

piş-i nazar: göz önü.

raci: geri dönen.

rehnümâ: yol gösteren, yol gösterici, kılavuz.

sâir: diğer, başka, öteki.

Sıdk: doğruluk.

sir: gizli hakikat.

suret-i mana: anlam biçimi.

taallül: mazeret.

tabir: ifade.

tasdik: doğrulama, onaylama.

tekzib: yalanlama, yalan olduğunu söyleme.

telâfif: birbirine girmiş ve sarmaşmış vaziyette olma, lif lif olma.

telvih: kastedilen şeyin lazımı olan şeylerden bahsetmek suretiyle olan kinaye.

tercüman: çeşitli hal, durum, maksat veya duyguları ifade etme vasıtası.

teveccüh: yönelme, yöneliş.

usul-i mukerrere:

zevahir-i ayat: ayetlerin zahirleri, dış görünüşleri.

İkinci Mukaddeme

Mazide nazari olan bir şey, müstakbelde bedihî olabilir. Şöyle tahakkuk etmiştir:

Âlemde meylü'l-istikmal vardır. **(HAŞİYE)** Onun ile hilkat-i âlem kânun-u tekâmüle tabidir. İnsan ise, âlemin semerat ve eczasından olduğundan, onda dahi meylü'l-istikmalden bir meylü't-terakki mevcuttur. Bu meyl ise, telâhuk-u efkârdan istimdat ile neşv ü nema bulur. Telâhuk-i efkâr ise, tekemmül-ü mebadi ile inbisat eder. Tekemmül-ü mebadi ise, fûnun-u ekvanın tohumlarını sulb-ü hilkatten zamanın terbiyegerdesi bir zemine ilka ile telkih eder. O tohumlar ise, tedrici tecrübeler ile büyür ve neşv ü nema bulur.

Buna binaendir, bu zamanda bedihiye ve ulûm-u adiyeye sırasına girmiş pek çok mesail var, zaman-ı mazide gayet nazari ve hafi ve bürhana muhtaç idiler. Zira, görüyoruz; şimdilik coğrafya ve kozmoğrafya ve kimya ve tatbikat-ı hendesiyeden çok mesail var ki, mebadi ve vesaitin tekemmülüyle ve telâhuk-u efkârın keşfiyatıyla bu zamanın çocuklarına dahi meçhul kalmamışlardır. Belki,

HAŞİYE: Bizde birisi demiştir:

Her zerrede temayül ayandır tekâmüle

Her soyda füyuz-u hüveydanüma ile

Bir nokta-i kemale şitap üzre kâinat,

Ol noktaya teveccüh ile yükselir hayat.

Kahriyyat

âlem: dünya, cihan; bütün yaratılmışlar.

bedihî: delil ve ispata muhtaç olamayacak derecede açık ve ortada olan.

bedihiye: delil ve ispata muhtaç olamayacak derecede açık ve ortada olma.

binaen: -den dolayı, bu sebepten.

bürhan: delil, ispat, hüccet.

ecza: cüz'ler, parçalar, kısımlar.

fûnun-u ekvan: kâinata ait

fenler, ilimler.

gayet: son derece.

hâfi: gizli.

haşiye: dipnot.

hilkat-i âlem: âlemin yaratılışı.

ilka: bırakma, atma, koyma.

inbisat: yayılma, açılma, genişleme.

istimdat: medet dileme, imdat isteme, yardıma çağırma.

kanun-ı tekâmül: gelişme kanunu, ilerleme, mükemmelleşme kanunu.

keşfiyat: keşifler, Allah'ın ilham etmesiyle gösterilen gaybla ilgili sırlar.

kozmografya: astronominin, matematik ve fiziğin yalnız temel kavramlarından yararlanarak en belli başlı olayları ele alan dalı.

mazi: geçmiş zaman.

mebadi: temel prensipler, ilk unsurlar.

meçhul: bilinmeyen, hakkında bilgi olmayan.

mesail: meseleler.

meyil: bir tarafa doğru eğilme, yönelme.

meylüistikmal: olgunluğa ermeyi isteme arzusu.

meylütterakki: ilerleme meyli, yükselme isteği, ilerleme arzusu.

mukaddeme: başta ve asıl maddada girmeden önce söylenen veya yazılan şey.

müstakbel: gelecek zaman.

nazari: uygulanmamış, uygulamaya dayalı olmayan, yalnız görüş hâlinde bulunan, teorik.

neşvünemâ: yayılıp genişleme, büyüyüp gelişme.

semerat: semereler, meyveler.

sulb-i hilkat: sperm, meni.

tâbi: boyun eğen, uyan, itaat eden.

tahakkuk: gerçekleşme, olma; delil ile ispat edilme, kesinleşme.

tatbikat-ı hendesiye: geometrik kanunlar, uygulamalar.

tedrici: tedricle olan, yavaş yavaş, derece derece yapılan.

tekemmül: olgunlaşma, kemale erme, mükemmelleşme.

tekemmül-i mebadi: başlangıçtaki güzellik, mükemmellik, güzel, mükemmel başlangıç.

telâhuk-u efkâr: fikirlerin birbiri peşine gelip birleşmesi, karşılaşması, birbirine eklenmesi.

telkih: dişi meyveye erkek meyvenin tozunu aşılama, döllendirme.

terbiyegerde: terbiye edilmiş, yetiştirilmiş.

ulûm-i adiyeye: sıradan ilimler.

vesait: vasıtalar.

zaman-ı mazi: geçmiş zaman.

zemin: yeryüzü.

bedel: karşılık.
bedihi: delil ve ispata muhtaç olamayacak derecede açık ve ortada olan.
binaen: -den dolayı, bu sebepten.
ekseri: çoğu kısmı.
emsal: benzerler.
evvel: önce.
faide: fayda.
faraza: farz edelim ki, öyle sayalım ki, söz gelişi.
fünun: fenler.
hâfi: gizli.
hakikat: gerçek, esas.
hariç: dışarı.
hikmet: hakimlik, feylesofluk.
hükema: filozoflar.
hükümünde: değerinde, yerinde.
ibn-i zaman: zamanın oğlu, devrin adamı.
kemal-i hikemiye: felsefeye dair mükemmelleşme.
keşif: bulma, meydana çıkarma.
keşaf: keşfeden, gizli bir şeyi meydana çıkaran.
kısm-ı diğeri: diğer kısım.
kiyas: karşılaştırma, bir şeyi başka bir şeye benzeterek hüküm verme.
kiymet: değer.
kifayet: kâfi miktarda olma, yeterlilik.
Kolomb-u zîfünun: fenleri bilen Kristof Kolomb.
kuvvet-i fikir: fikrin kuvveti, düşünmenin güçlü olması.
küll: bütün.
küll-i vahit: bir bütün.
maddiyat: maddî ve cismanî şeyler, gözle görülüp elle tutulur cinsten şeyler.
mehalik-i iktihâm: zor ve katlanılmaz tehlikelere atılma.

oyuncak gibi onlar ile oynuyorlar. Halbuki, İbni Sina ve emsaline nazarî ve hafî kalmışlardır. Halbuki, hikmetin bir pederi hükümünde olan İbni Sina, şiddet-i zekâ ve kuvvet-i fikir ve kemal-i hikemiye ve vüs'at-i kariha noktasında, bu zamanın yüzlerce hükemasıyla muvazene olursa, tereccüh edip ve ağır gelecektir. Noksaniyet İbni Sina'da değil. Çünkü, ibn-i zamandır. Onu nakıs bırakan, zamanın noksaniyeti idi.

Acaba bedihi değil midir ki, Kolomb-u zûfünû'nun sebeb-i iştiharı olan "Yeni Dünya"nın keşfi, faraza bu zamana kadar kalmış olsa idi, hiç kaptan arasında kıymeti olmayan bir kayık sahibi de Yeni Dünyayı eski dünyaya komşu etmeye muktedir olacaktı. Evvelki keşşafın tebahhur-u fikrine ve mehaliki iktihâmına bedel, bir küçük sefine ile bir pusula kifayet edecekti. Fakat, bununla beraber, şimdi gelecek bir hakikati nazar-ı dikkate almak lâzımdır. Şöyle ki:

Mesail iki kısımdır:

Birisinde telâhuk-u efkâr tesir eder, belki ona mütevakıftır. Nasıl ki, maddiyatta büyük bir taşı kaldırmak için, teavün lâzımdır.

Kısm-ı diğeri de, esas itibarıyla telâhuk ve teavün tesirsizdir; bin de, bir de birdir. Nasıl ki, hariçte bir uçurum üzerinde atlamak veyahut bir dar yerde geçmekte küll ve küll-ü vahit birdir; teavün faide vermez.

Bu kıyasa binaen, fününun bir kısmı, büyük taşın kaldırılması gibi teavüne muhtaçtır. Bunların ekseri, ulûm-u maddiyedendir. Diğer bir kısmı ikinci misale benzer.

mesail: meseleler.

misal: örnek.

muktedir: iktidarlı, gücü yeten.

muvazene: mukayese, karşılaştırma; ölçü, denge.

mütevakkıf: bir şeye bağlı olan, ancak onunla olabilen.

nakıs: noksan, eksik.

nazar-ı dikkat: dikkatli bakma, dikkatli bakış.

nazarî: uygulanmamış, uygulamaya dayalı olmayan, yalnız görüş hâlinde bulunan,

teorik.

noksaniyet: eksiklik, noksanlık.

peder: baba.

sebeb-i iştihar: meşhur olma sebebi.

sefine: gemi.

şiddet-i zeka: aşırı zeki olma.

teavün: yardımlaşma, birbirine yardım etme.

tebahhur-i fikir: fikrin derinliğine varma, fikir derinliği, fikrî derinlik.

telâhuk: birbirine katılma,

birbiri arkasına gelip birleşme.

telâhuk-ı efkâr: fikirlerin birbiri peşine gelip birleşmesi, katlaşması, birbirine eklenmesi.

tereccüh: üstünlük, üstün gelme.

tesir: etki.

ulûm-i maddiye: madde ile ilgili ilimler.

vüs'at-i kariha: düşünme kabiliyetinin genişliği ve zenginliği.

Tekemmülü def'i, yahut def'i gibi olur. Bu ise, ağılebi maneviyat veya ulûm-u ilâhiyededir. Lâkin, eğer çendan telâhuk-u efkâr bu kısm-ı sânînin mahiyetini tağyir ve tekmil ve tezyit edemezse de, bürhanların mesleklerine vuzuh ve zuhur ve kuvvet verir.

Hem de nazar-ı dikkate almak lâzımdır ki: *Kim bir şeyde çok tevaggul etse, galiben başkasında gabileşmesine sebebiyet verir.* Bu sırta binaendir ki, maddiyatta tevaggul eden, maneviyatta gabileşir ve sathi olur. Bu noktaya nazaran, maddiyatta mahareti olanın maneviyatta hükmü hüccet olmasına sebep olmadığı gibi, çok defa sözü dahi şayan-ı istima değildir.

Evet, bir hasta, tıbbi hendeseye kıyas ederek, tabibe bedelen mühendise müracaat edip, gösterdiği ilâcı istimal eder ise, akrabasına taziye vermeye davet ve kendisi için kabristan-ı fenânın hastahanesine nakl-i mekân etmek için bir raporu istemek demektir.

Kezalik, hakaik-ı mahza ve mücerredat-ı sırfedan olan maneviyatta, maddiyyunun hükümlerine müracaat ve fikirleriyle istişare etmek, âdetâ latife-i Rabbaniye denilen kalbin sektesini ve cevher-i nuranî olan aklın sekeratını ilân etmek demektir.

Evet, her şeyi maddiyatta arayanların akılları gözlerindedir. Göz ise, maneviyatı göremez.

* * *

âdetâ: sanki.

ağıleb: çoğunlukla, ekseriyetle.

bedelen: bedel olarak, mukabilinde, karşılığında, yerine.

binaen: -den dolayı, bu sebepten.

bürhan: delil, ispat, hüccet.

cevher-i nuranî: nurlu cevher, nura ait cevher, nura mensup cevher.

çendan: gerçi, her ne kadar.

def'i: hemen, bir anda, birdenbire.

gabi: anlayışsızlık, ahmaklık.

galiben: çoğu zaman, çoğukere.

hakaik-ı mahza: sırf hakikatler, özünü bozabilecek her hangi bir şey karışmamış gerçekler.

hendese: geometri.

hüccet: delil.

hüküm: karar, emir.

ilân: yayma, duyurma.

istimâl: kullanma.

istişare: danışma, birinin fikir ve görüşüne başvurma, fikir

sorma.

kabristan-ı fena: geçici mezarlık, ebedî kalınmayacak mezarlık.

kezalik: keza, bu da öyle, böylece.

kısım-ı sani: ikinci kısım.

kıyas: karşılaştırma, bir şeyi başka bir şeye benzeterek hüküm verme.

latife-i Rabbaniye: İlâhî hakikatlerin hissedilmesine ve manevî zevklerin alınmasına yarayan his, duygu.

maddiyat: maddî ve cismanî şeyler, gözle görülüp elle tutulur cinsten şeyler.

maddiyyun: maddenin ezeli ve ebedî olduğuna, sonradan yaratılmamış olduğuna inananlar, maddeye bağlı kalanlar, maddeciler, materyalistler.

maharet: mahirlik, ustalık.

mahiyet: bir şeyin aslı, esası, tabiatı, niteliği.

maneviyat: mana alemine ait olanlar, hisse ve inanca ait şeyler.

meslek: gidiş, usul, yol.

mücerredat-ı sırfe: sade ve tamamen mücerret olanlar.

müracaat: başvurma, danışma.

nakl-i mekan: yer değiştirmek.

nazaran: nispeten, kıyaslayarak, göre.

nazar-ı dikkat: dikkatli bakma, dikkatli bakış.

sathi: yüzeysel, derine inmeyen, üstün körü.

sebebiyet: sebep olma.

sekerat: sarhoşluk.

sekte: durma, kesilme.

sır: gizli hakikat.

şayan-ı istima: dinleyip kabul etmeye layık.

tabip: hasta tedavi eden kimse, hekim, doktor.

tağyir: başkalaştırma, değiştirme.

taziye: baş sağlığı dileme, yakını ölen kimseyi teselli etme.

tekemmül: olgunlaşma, kemâle erme, mükemmelleşme.

tekmil: tamamlama, kemâle erdirmeye.

telâhuk-ı efkâr: fikirlerin birbiri peşine gelip birleşmesi, katılması, birbirine eklenmesi.

tevaggul: devamlı olarak bir işle uğraşma.

tezyit: arttırma, çoğaltma.

ulûm-ı ilâhiye: ilâhî ilimler, Allah'ı bilmeye dair ilimler, din ilimleri.

vuzuh: kolay anlaşılabilirlik, ifade açıklığı.

zuhur: görünme, belli olma, ortaya çıkma.

akvam: milletler, kavimler, uluslar.

bel: ortadan kaldırma, yutma, emme.

celâlet: büyüklük, ululuk, heybetlilik.

daire-i İslâmiyet: İslâmiyet dairesi.

din-i mübin: hak ve hakikati açıklayan din, İslâm.

duhul: içeri girme, dahil olu.

efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.

efkâr-ı sâfiye: saf, hâlis ve tertemiz fikirler.

ehemmiyetsiz: önemsiz.

fitrat: yaratılış, tabiat, mizaç, huy.

fitrat-ı asliye: aslı yaratılış, bozulmamış yaratılış; doğuştan İslâm dini tabiatı üzerine yaratılma.

hayfâ: vah vah, yazık, eyvah, yazıklar olsun.

hazain-i hayalât: hayallerin hazineleri.

hikâyat: hikâyeler.

hikmet-i Yunaniye: Yunan felsefesi.

ihtilâl: bozulma, karışıklık, intizamsızlık.

ihtirâm: hürmet etme, saygı gösterme.

ilham: içe, gönüle doğma, kalbe gelme, gönle doğan şey.

inhisar: yalnız bir şeye ait kılma, tekelleşme.

İsrailiyat: Yahudî ve Hristiyanların inanç, ahlak, tarih ve efsaneye dayalı kültüründen İslama karıştığı bilinen şeyler.

istidad-ı hissiyat: hislere, duygulara ait kabiliyet.

istidlâl: delil getirmek, bir delile dayanarak netice çıkarmak.

istitrâden: istitrad şeklinde, asıl konu olmayarak, bir söz söylerken o söz içinde başka bir konu nakletmek suretiyle.

kavm-i Arap: Arap kavmi, milleti.

makbule: kabul edilen, kabul gören.

malûmat: bilgiler, bilinen şeyler.

malûmat-ı müzahrefe-i sabika: geçmişteki yalan-yanlış bilgiler.

marifet: bilme, derin bilgi.

mecra: kanal.

menfez: delik, aralık.

meyil: bir tarafa doğru yönelme, sevgi, muhabbet.

mîle-i saire: başka milletler, diğer milletler.

muharrefe: tahrif olmuş, bozulmuş, değiştirilmiş şeyler.

muhit: yöre, çevre.

Mukaddeme: başta ve asıl maksada girmeden önce söylenen veya yazılan şey.

müsadim: çarpışan, vuruşan.

Üçüncü Mukaddeme

İsrailiyatın bir taifesi ve hikmet-i Yunaniyenin bir kısmı, daire-i İslâmiyete duhül etmeleriyle, din süsüyle görünerek, efkârı ihtilâl verdiler. Şöyle ki:

O necip kavm-i Arap, zaman-ı cahiliyette bir ümmet-i ümmiye idi. Vakta ki içlerinden hak tecelli edip istidad-ı hissiyatları uyandı da, meydanda yol açan din-i mübîni gördüklerinden umum rağabat ve meyilleri, yalnız dinin marifetine inhisar eylediler. Fakat, kâinata olan nazarları teşrihat-ı hikemiye nazarıyla değil, belki istitraden yalnız istidlâl için idi. Onların o hassas zevk-i tabîilerine ilham eden, yalnız onların fitratlarına münasip olan geniş ve ulvî muhitleri ve safî ve müstait olan fitrat-ı asliyeleri talim ve terbiye eden yalnız Kur'ân idi. Bundan sonra, kavm-i Arap sair akvamı bel' ettiği gibi, mîle-i sairenin malûmatları dahi Müslüman olmaya başladığından, muharrefe olan İsrailiyat ise, Vehb, Ka'b gibi ulema-i ehl-i kitabın İslâmiyetlerinin cihetiyle Arapların hazain-i hayalâtına bir mecra ve menfez bularak, o efkâr-ı safiyyeye karıştılar. Hem, sonra da ihtiram dahi gördüler. Zira, ulema-i ehl-i kitaptan İslâmiyete gelenler, İslâmiyet şerefiyle gayet celâlet ve tekemmül ettiklerinden, malûmat-ı müzahrefe-i sabıkaları makbule ve müselleme gibi oldular; reddedilmedi. Çünkü, İslâmiyetin usulüne müsadim olmadığından, hikâyat gibi rivayet olunur iken, ehemmiyetsizliği için tenkitsiz dinlenirler idi. Fakat —hayfa!—

müselleme: doğruluğu ve

gerçekliği herkes tarafından kabul edilen.

müstait: kabiliyetli; bir tarafa meyli olan.

nazar: bakış.

necip: asil, soylu kimse.

rağabat: rağbetler, istekler, istekle karşılamalar.

rivayet: hikâye edilen bir haber, söz veya hâdise.

sâfi: samimî, hâlis, saf.

sâir: diğer, başka, öteki.

seref: manevî büyüklük, yü-

celik, onur.

taife: takım, bölük.

talim: öğretme, yetiştirme.

tecelli: belirme, bilinme, görünme.

tekemmül: olgunlaşma, kemal etme, mükemmelleşme.

tenkid: eleştirme.

terbiye: eğitim; iyi ahlak, saygı ve edep öğrenme.

teşrihat-ı hikemiye: hikmet ve felsefe nazarıyla yapılan

araştırma ve incelemeler.

ulema-yı ehl-i kitap: ehl-i kitabın âlimleri, Yahudî ve Hristiyan âlimler.

ulvî: yüksek, yüce.

umum: bütün.

usûl: metot, metodoloji; esaslar, kaideler.

ümmet-i ümmiye: okumayan ve gerçekleri bilmeyen topluluk.

Vakta: ne zaman, ne vakit.

zaman-ı cahiliyet: İslâm'dan önceki cahiliyet dönemi.

zevk-i tabîi: tabîi, doğal zevk.

sonra hak olarak kabul edildiler, çok şübeh ve şükûkâta sebebiyet verdiler.

Hem de, vakta ki şu İsrailiyat, Kitap ve Sünnetin bazı imaatlarına merci ve bazı mefahimlerine bir münasebetle me haz olabilirler idi —fakat, âyât ve hadisin manaları değil. Belki, faraza doğru olsalar idi, masadak ve efradından olmaları mümkün olduğundan, sû-i ihtiyarlarıyla başka bir mehazı bulmayan veya atf-ı nazar etmeyen zahirperestler, bazı âyât ve ehadis-i o hikâyat-ı İsrailiye tatbik ederek tefsir eylediler. Halbuki, *Kur'ân'ı tefsir edecek, yine Kur'ân ve hadis-i sahihtir. Yoksa, ahkâmı mensuh olduğu gibi, kasası dahi muharrefe olan İncil ve Tevrat değildir.*

Evet, *masadak ile mana ayırdırlar.* Halbuki, masadak olmaya mümkün olan şey, mana yerine ikame olundu. Çok da imkânât vukuata karıştırıldı.

Hem de, vakta hikmet-i Yunaniye'yi Müslüman etmek için Me'mun'un asrında tercüme olundu. Fakat, pek çok esatir ve hurafatın menbaından çıkan o hikmet, bir derece müteaffine olduğundan, safiye olan efkâr-ı Arabın içlerine tedahül ettiğinden, bir derece efkârları karıştırdığı gibi, tahkikten taklide bir yol açtı.

Hem de âb-ı hayat olan İslâmiyetten kariha-i fitriyele riyle istinbat etmeye kabil iken, o hikmetin telemmüzüne tenezzül ettiler. Evet, nasıl ki ihtilât-ı A'cam ile kelâm-ı Mudarinin melekesi fesada yüz tutmakla muhakkikin-i ulema o melekeyi muhafaza etmek için ulûm-u Arabiye'nin

İsrailiyat: Yahudî ve Hristiyanların inanç, ahlak, tarih ve efsaneye dayalı kültüründen İslama karıştığı bilinen şeyler.

istinbat: bir söz veya işten gizli bir mana çıkarma.

kabil: kabiliyetli, yetenekli.

kariha-i fitriye: yaratılıştan verilen düşünme ve fikir kabiliyeti.

kasas: bildirme, anlatma, hikâye etme.

kelâm-ı Mudari: Arap kabilelerinden Mudar kabilesinin konuştuğu Arapça. Kur'ân-ı Kerim bu lehçe üzerine nazil olmuştur, en fasih Arapçadır.

mâsadak: doğrulayıcı, tasdik etmek.

mefahim: mefhumlar, kavramlar.

mehaz: menba, bir şeyin aslının alındığı kaymak.

meleke: bir şeyi çok kez tekrarlayarak ve tecrübe ederek meydana gelen bilgi ve maharet.

menba: kaynak.

mensuh: hükmü kaldırılmış, nes-holunmuş, hükümsüz bırakılmış.

merci: merkez, kaynak.

muhafaza: koruma.

muhakkikin-i ulemâ: hakikati araştırıp bulan âlimler.

muharrefe: tahrif olmuş, bozulmuş, değiştirilmiş şeyler.

münasebet: vesile, -dan dolayı.

müteaffine: taaffün eden, bozulmuş, çürüyüp kokuşmuş olan.

safiye: saf olan, duru, katıksız, katıksız.

sebebiyet: sebep olma.

su-i ihtiyar: kötü seçim, seçmenin fenalığı.

Sünnet: Hz. Muhammed'in (a.s.m.) Kur'ân dışında, Müslümanlara örnek olan mübarek söz, fiil ve emirleri, kabulleri veya takrirleri.

şübeh: şüpheler, kuşku.

şükûkât: şekler, şüpheler, zanlar.

tahkik: doğru olup olmadığını araştırmak, inandığı şeylerin aslını, esasını bilerek inanma.

tatbik: uydurma, uygulama.

tedahül: içine girme.

tefsir: Kur'ân'ın mana bakımından izahı, açıklaması.

telemmüz: talebelik etme, bir şeyi öğrenmek için devam etme.

tenezzül: inme, alçalma.

ulûm-i Arabiye: Arapça ilimler, Arap dilini çeşitli bakımlardan inceleyen çeşitli ilimler.

vakt: ne zaman, ne vakit.

vukuat: vuku bulan şeyler, hadiseler, olaylar.

zahirperest: dış görünüşe kıymet veren, dış görünüşe dikkat edip iç yüze aldırış etmeyen.

âb-ı hayat: hayat suyu.

ahkâm: dinî hükümler, emirler.

atf-ı nazar: bakma, nazarını o tarafa çevirme.

efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.

efkâr-ı Arap: Arap halkının fikirleri, düşünceleri.

efrat: fertler.

ehadis: Hz. Peygamberin sözleri.

esatir: uydurma hikâyeler, efsaneler, yalanlar, masal ne-

vinden şeyler, mitoloji.

faraza: farz edelim ki, öyle sayalım ki, söz gelişi.

fesat: bozukluk, karışıklık, nifak.

hadis-i sahih: sahih hadis, hakkında şüphe edilemeyen ve doğru senetlere ve râvile-re isnat edilerek müspet olarak kesin bilinen hadis-i nebevîdir.

hikayat-ı İsrailiye: İsrailiyata dayanan hikayeler.

hikmet: hakimlik, feylesof-

luk.

hikmet-i Yunaniye: Yunan felsefesi.

hurafat: hurafeler, bâtıl inanışlar.

ihtilât-ı A'cam: Arapların (İslâmiyetten sonra) Arap olmayan milletlerle karışmaları.

ikame: yerine koyma.

imaat: ima edilenler, işaretle dolaylı şekilde anlatılanlar.

imkânât: imkânları olabirliklikler, olması ve olmaması ihtimal dahilinde olanlar.

akliyat: akıl ile araştırılıp bulunabilen hususlar, akıl ile elde edilebilen akli bilgiler.

daire-i İslâmiyet: İslâmiyet daire-i.

duhul: içeri girme, dahil oluş.

dürr: inci, inci tanesi.

ecza: cüz'ler, parçalar, kısımlar.

ehl-i zahir: dış görünüşe bakanlar, sadece dış görünüşle ilgilenenler.

esdâf: sedefler, inci kabukları.

faraza: farz edelim ki, öyle sayalım ki, söz gelişi.

gani: zengin, varlıklı, ihtiyacı olmayan, doygun.

hayfâ: vah vah, yazık, eyvah, yazıklar olsun.

hikmet: felsefe.

hikmet-i mezbure: zikredilen, adı geçen felsefe.

i'caz: mucizelik, insanların benzerini yapmaktan âciz kaldıkları şeyi yapmak.

İsrailiyat: Yahudî ve Hristiyanların inanç, ahlak, tarih ve efsaneye dayalı kültüründen İslama karıştığı bilinen şeyler.

istinbat: bir söz veya isten gizli bir mana çıkarma.

izhar: gösterme, açığa vurma.

kavaid: dil bilgisi kurallarından bahseden kitap.

kellâ: hiç bir zaman, asla, kat'iyen, kesinlikle.

kitab-ı mucizü'l-beyan: açıklamaları ile akılları benzerini yapmaktan âciz bırakan kitap.

Kur'ân-ı Mübin: hak ve hakikati açıklayan Kur'ân.

maani: manalar, anlamlar.

makalid-i inkiyat: inkiyat, bağlılık kilitleri.

meder: kuru çamur, kuru balçık, kerpiç.

menkul: nakledilen, akli olmayıp mukaddes kitapla bildirilen.

mesmu: dinlemeye değer, dinlenilir.

mevhum: hakikatte olmayan, vehim ve hayal ürünü olan.

misdak: bir şeyin doğru olduğunu ispata yarayan şey, kriter, ölçüt.

muharref: tahrif edilmiş, değiştirilmiş, asıl manasından uzaklaştırılmış.

mutabakat: uyma, uygunluk, birbirini tutma.

muvaafakat: uyma, uyuşma, uygunluk.

muvaffak: başarmış, başarılı.

müfessir: Kur'ân-ı Kerim'in metnini tefsir, serh ve izah eden İslâm âlimi.

mümevveh: düzme, uydurma.

münasebet: ilgi, ilişki, bağ.

müşabehet: benzeme, benzeyiş.

kavaidini tedvin ettiler. Öyle de, şu hikmet ve İsrailiyat dahi, daire-i İslâmiyete duhülleriyle beraber, bazı nakkad-ı muhakkikin-i İslâm temyiz ve tasfiyelerine teşebbüs ettiler. Fakat —hayfa!— tamamıyla muvaaffak olamadılar.

İş bu kadar da kalmadı. Çünkü, tefsir-i Kur'ân'a sarf-ı himmet edildiği vakit, bazı ehl-i zahir, Kur'ân'ın nakliyatını bazı İsrailiyata tatbik ve bir kısım akliyatını dahi hikmet-i mezbureye tevfiğ ettiler. Çünkü, gördüler ki, Kur'ân makul ve menkule müştemeldir. Hadis de öyle. Sonra Kitap ve Sünnetin bazı nakliyat-ı sadıklarıyla ve bazı muharref İsrailiyatın ortasında bir mutabakat ve münasebet istinbat ettiler.

Hem de hakikî olan akliyatlarıyla mevhum ve mümevveh olan şu hikmet arasında bir müşabehet ve muvaafakat tevehhüm eylediklerinden, şu mutabakat ve müşabeheti Kitap ve Sünnetin manalarına tefsir ve maksatlarına beyan zannedip hükmeylediler.

Kellâ! Sümme kellâ! Zira, Kitab-ı Mu'cizü'l-Beyanın misdakı i'cazıdır, müfessiri eczasıdır, manası içindedir; safi de dürrdür, meder değildir. Faraza bu mutabakatı izhar etmekten maksat, o şahid-i sadığın tezkiyesi için olsa da, yine abestir. Zira, Kur'ân-ı Mübin, ona mekalid-i inkiyadı teslim eden öyle akıl ve naklin tezkiyelerinden pek yüksek ve ganîdir. Çünkü o, onları tezkiye etmezse, şahadetleri mesmu olamaz.

Evet, Süreyya'yı serada değil, semada aramak gerektir. Kur'ân'ın meanisini de esdafında ara. Yoksa karmakarışık

müstemil: şümulüne alan, içine alan.

nakkâd-ı muhakkikîn-i İslâm: aslına uygun aktarma.

nakl: Kur'ân-ı Kerim, hadis-i şerif gibi İslâmın aslı kaynakları, nakil.

nakliyat-ı sadika: .doğruyu yanlıştan ayıran İslâm araştırmacıları

sadev: sedef, inci kabuğu.

sarf-ı himmet: himmetini sarfetmek, gayret göstermek.

serâ: arz, yeryüzü.

Sümme: tekrar ve tekrar.

Sünnet: Hz. Muhammed'in (a.s.m.) Kur'ân dışında, Müslümanlara örnek olan mübarek söz, fiil ve emirleri, kabulleri veya takrirleri.

Süreyya: Ülker yıldızı, pervin.

şahadet: şahit olma, şahitlik, tanıklık.

şahid-i sadık: doğru sözlü şahit.

tasfiye: temizleme, arıtma.

tatbik: uydurma, uygulama.

tedvin: bir konudaki bilgileri

toplayıp kitap haline getirme.

tefsir: Kur'ân'ın mana bakımından izahı, açıklaması.

tefsir-i Kur'ân: Kur'ân tefsiri, Kur'ân'ın açıklaması.

temyiz: inceleyip seçme, ayırtetme.

teşebbüs: girişim, bir işi yapmak için harekete geçme.

tevehhüm: vehimlenme, yok olanı var zannetmekle ümitsizliğe ve korkuya düşme.

tevfiğ: .uygun hale getirme.

tezkiye: temizleme, arıtma.

olan senin cebinden arama; zira bulamıyorsun. Bulsan da, sikke-i belâgat olmadığından, Kur'ân kabul etmez.

Zira, mukarrerdir: Asıl mana odur ki, elfaz onu sımah-ta boşalttığı gibi, zihne nüfuz ederek vicdan dahi teşerrüp etmekle, ezahir-i efkârı feyizyap eden şeydir. Yoksa, başka şeyin kesret-i tevaggulünden senin hayaline tedahül eden bazı ihtimalât, veyahut hikmetin ebatılından ve hikâyatın esatirinden sirkat edip cepte doldurarak sonra âyât ve ehadisın telâfifinde gizletmek, çıkartmak, elde tutmak, çağırarak ki, “Budur mana; geliniz, alınız” dediğin vakit, alacağın cevap şudur: “Yâhu! İşte senin manan siliktir, sikkesi taklittir; nakkâd-ı hakikat reddeder. Sultan-ı İ'caz dahi onu darp edeni tart eder. Sen ayet ve hadisin nizamlarına taarruz ettiğinden, ayet şikâyet edip, hâkim-i belâgat senin hülyanı senin hayalinde hapsedecektir. Ve müşteri-i hakikat dahi senin bu metanın almayacaktır. Zira, diyecek: ‘Ayetin manası dürrdür; bu ise mederdir. Hadisin mefhumu mühec; bu hemecdir.’”

TENVİR İÇİN BİR DARBİMESEL

Kürtlerin emsal-i edebiyesindendir: Bir adamın ismi Alo imiş. Bal hırsızlıyordu. Ona denildi: “Hırsızlığın tebeyyün edecektir.” O da, aldatmak için bir boş petekte yabancı arıları doldurup, balı başka yerden hırsızlar. Küvarda saklıyor idi. Biri sual etse idi, derdi: “Bu, bal mühendisi olan arılarımın sanatıdır.” Sonra da arıları ile konuştuğu vakit, müşterek bir lisan ile, “Vız vız jive hingivin jimin” derdi. Yani, “Tanin sizden, bal benden...”

ayat: Kur'ân ayetleri.

ayet: Kur'an'ın her bir cümlesi.

darbimesel: atasözü, vecize.

darp: vurma, damgalama.

dürr: inci, inci tanesi.

ebatıl: boş, faydasız, esassız sözler, inançlar.

ehadis: Hz. Peygamberin sözleri.

elfaz: lafızlar, kelimeler.

emsal-i edebiye: edebî örnekler, edebiyatla ilgili örnekler.

esatir: uydurma hikâyeler, efsaneler, yalanlar, masal nevinden şeyler, mitoloji.

ezahir-i efkâr: düşünce çiklekleri, güzel düşünceler.

Hadis: Hz. Muhammed'e (a.s.m.) ait söz, emir, fiil veya Hz. Peygamberin onayladığı başkasına ait söz, iş veya davranış.

hâkim-i belagat: belagata hükmeden.

hemec: kıymetsiz, değersiz.

hikâyat: hikâyeler.

hikmet: felsefe.

hülya: hayal.

ihtimalât: ihtimaller, olması mümkün olan şeyler.

kesret-i tevaggul: bir konuyla çok uğraşma, fazlaca meşgul olma.

küvâr: petek.

lisan: dil.

meder: kuru çamur, kuru balçık; kerpiç.

mefhum: bir sözün ifade ettiği mana.

meta: mal.

mukarrer: şüphesiz, kesinlik kazanmış.

mühec: canlar, ruhlar.

müşterek: ortak.

müşteri-i hakikat: hakikatin müşterisi, gerçekleri almayı ve öğrenmeyi isteyen.

nakkâd-ı hakikat: hakikati araştırıp bulan.

nizam: düzen, düzgünlük; kaide, kanun.

nüfuz: içe geçme, işleme.

sımah: kulak deliği.

sikke: alâmet, nişan, turra.

sikke-i belagat: belagat delili, mührü.

sirkat: hırsızlık, çalma.

sual: soru.

Sultan-ı İ'caz: i'cazlı sözlerin ve bütün mucizelerin sultanı, Allah (c.c.).

taarruz: saldıрма, sataşma, ilişme.

taklit: birinin davranış ve işlerinin şekil ve biçim olarak aynıını yapma.

tanin: vızlama, vızılta.

tard: kovma, çıkarma, uzaklaştırma, sürme.

tebeyyün: meydana çıkma, görünme, belli olma, anlaşılma.

tedahül: içine girme.

telâfif: birbirine girmiş ve sarmışmış vaziyette olma, lif lif olma.

tenvir: nurlandırma, aydınlatma, ışıklandırma.

teşerrüp: karakter hâline getirme, meşrep yapma.

vicdan: insanın içindeki, iyiyi kötünden ayırabilen, iyilik etmekten lezzet duyan ve kötülükten elem alan manevî his.

Ey teşehhi ve heves ile tevil edici efendi! Bu teşbih ile teselli etme. Zira, bu teşbih temsildir. Senin manan bal değil, zehirdir. O elfaz arılar değil, belki *kalp ve vicdana ervah-ı hakaikı vahyeden o kitab-ı kâmilin kelimatı, melâike gibidirler. Hadis, maden-i hayat ve mülhim-i hakikattir.*

Elhasıl: *İfrat gibi tefrit de muzırdır, belki daha ziyade. Fakat, ifrat tefrite sebep olduğundan, daha kabahatlidir.*

ahval: haller, durumlar.
binaen: -den dolayı, bu sebepten.
bostan: sebze bahçesi.
define: kıymet ve değeri yüksek olan şey, hazine.
efkâr-i amme: genelin, umumun düşünceleri, kamuoyu.
efkâr-i âmmeye ilmiye: .
efkâr-i umumiye: umumun düşüncesi, genel düşünce.
ehl-i tefrit: azı tercihye haktan uzak kalanlar.
ehl-i tenkid: hakkı tenkitle haktan uzak kalanlar.
elfaz: lafızlar, kelimeler.
elhâsıl: hasılı, netice itibarıyla, kısaca.
ervah-ı hakaik: hakikatlerin ruhları, hakikatlerin esası, doğru manaları.
gayet: son derece.
Hadis: Hz. Muhammed'e (a.s.m.) ait söz, emir, fiil veya Hz. Peygamberin onayladığı başkasına ait söz, iş veya davranış.
hâk: doğruluk, gerçek, hakikat.
hakaik-ı âliye: yüce gerçekler, ulu hakikatler.
haric: dışarı.
hâşâ: asla, katiyen, öyle değil, Allah göstermesin.
hatime: son söz.
heves: bir şeye karşı duyulan istek, arzu.
hüküm: karar, emir, hakimiyet.
ifrat: aşırılık, pek ileri gitme.
istinaden: istinat ederek, dayanarak.
kelimat: kelimeler, sözler.
keşşaf: keşfeden, gizli bir şeyi meydana çıkaran.
kıymet: değer.
kitab-ı kâmil: tamamlanmış kitap, Kur'an-ı Kerim.
lekedâr: lekeli, lekelenmiş.
maden-i hayat: hayat kaynağı.
maksat: gaye.
melâike: melekler.
misil: kat, eş.
mukaddeme: başta ve asıl maksada girmeden önce söylenen

Evet, ifrat ile müsamahanın kapısı açıldı. Çürük şeyler o hakaik-ı âliyeye karıştığından, ehl-i tefrit ile insafsız olan ehl-i tenkit, gayet haksızlık olarak, şu çürük şeylerin yüzer misline olan hakaik-ı âliye içinde gördüklerinden ürktüler, nefret ettiler. Haşa, lekedâr ve kıymetsiz zannettiler. Acaba defineye hariçten girmiş bir silik para bulunsa, veyahut bir bostanda başka yerden düşmüş olan çürük ve acı bir elma görünse, hak ve insaf mıdır ki, umum defineyi kalp ve umum elmaları acı zannedip, vazgeçmekle lekedâr edilsin?

Hatime

Bu Mukaddemeden maksadım:

Efkâr-ı umumiye bir tefsir-i Kur'an istiyor. Evet, her zamanın bir hükmü var. Zaman dahi bir müfessirdir. Ahval ve vukuat ise bir keşşaftır. Efkâr-ı âmmeye hocalık edecek, yine efkâr-ı âmmeye ilmiyedir. Bu sırra binaen ve istinaden isterim ki, müfessir-i azîm olan zamanın

veya yazılan şey.

muzırr: zararlı, zarar veren.

müfessir: tefsir eden, açıklayan.

müfessir-i azîm: büyük müfessir, tefsir eden, açıklayan.

mülhim-i hakikat: doğruyu, gerçeği ilham eden.

müsamaha: göz yumma, hoş görme, görmezlikten gelme, tolerans.

sır: gizli hakikat.

tefrit: ortalamanın altında kalma, tersine aşırılık, ifratın

zıddı.

tefsir-i Kur'an: Kur'an tefsiri, Kur'an'ın açıklaması.

temsil: misal getirme, özellik- le öğüt alınırsın diye mesel anlatma.

teselli: avunma.

teşbih: benzetme.

tesehhi: istahlanma, hırsla isteme.

tevil: Kur'an ve hadislerin açıklamasında, geçerli bir delil veya sebepten dolayı, aye- ti ilk bakışta görünen mana-

sından alıp, taşıdığı diğer manalardan, bir veya birkaçı ile tefsir etme.

umum: bütün.

vahy: fısıltı ile bildirme, ilham.

vicdan: insanın içindeki, iyiyi kötüyden ayırabilen, iyilik etmekten lezzet duyan ve kötülüğün elem alan manevi his.

vukuat: vuku bulan şeyler, hadiseler, olaylar.

ziyade: çok, fazla.

taht-ı riyasetinde, her biri bir fende mütehasıs muhakkin-i ulemadan müntehap bir meclis-i mebusan-ı ilmiye teşkili ile, meşveret ile, bir tefsiri telif etmekle sair tefasirdeki münkasım olan mehasin ve kemalâtı mühezzebe ve müzehhebe olarak cem etmelidirler.

Evet, meşrutiyettir; her şeyde meşveret hükümfermadır. Efkâr-ı umumiyeye dahi didebandır. İcma-ı ümmetin hücciyeti buna hüccettir.

* * *

cem: toplama, bir araya getirme.

dideban: gözcü, bekçi, nöbetçi, kolcu.

efkâr-ı umumîye: umumun düşüncesi, genel düşünce.

fen: tecrübî, ispatla meydana gelmiş ilimlere verilen genel ad.

hüccet: delil.

hücciyet: delil sayılabilme, sağlam delil kabul edilir olma.

hükümferma: hükümran, hüküm süren.

icma-i ümmet: aynı asırda yaşamış olan İslâm âlimlerinden müctehit olanların, şariatın bir meselesi hakkında verilen hükümde birleşmeleri, dinî bir konuda söz birliği etmeleri.

kemalât: kemaller, olgunluklar, mükemmellikler.

meclis-i mebusan-ı ilmiye: ilmiyeyi temsil eden kişilerin oluşturduğu meclis.

mehasin: güzellikler, iyilikler.

meşrutiyet: başında hüküm-

dar bulunmakla birlikte seçimle kurulan bir yasama meclisine dayanan, yürütmesi denetime açık anayasal idare şekli.

meşveret: müşavere, bir konu hakkında çeşitli ve ehil şahıslardan fikir alma, danışma.

muhakkıkın-i ulemâ: hakikat araştırıp bulan âlimler.

mühezzebe: düzeltilmiş, yoluna koyulmuş.

münkasım: taksim edilmiş, kısımlara ayrılmış, bölünmüş.

müntehap: seçkin, güzide, mümtaz.

mütehasıs: bir ilim dalında veya bir meslekte derin bilgi sahibi olan, uzman.

müzehhebe: yaldızlanmış, yaldızlı, parlatılmış, parlak.

sâir: diğer, başka, öteki.

taht-ı riyaset: riyaset altında; bir reisin önderliğinde, bir reisin yönetimi altında.

tefâsir: tefsirler.

tefsir: Kur'ân'ın mana bakımından izahı, açıklaması.

telif: eser yazma.

teşkil: oluşturma, şekillendirme.

Dördüncü Mukaddeme

*Şöhret, insanın malı olmayanı da insana mal eder.
Söyle ki:*

Beşerin seciyelerindendir: Garip veya kıymettar bir şeyi, asilzade göstermek için, o kıymettar şeylerin cinsiyeli müştehir olan zata nispet ve isnat etmektir. Yani, sözleri revaç bulmak veya tekzip olunmamak veyahut başka ağraz için, zalimâne ve istibdatkârâne, bir milletin netaic-i efkârını veya mehasin-i etvarını bir şahısta görüp, ondan bilirler.

Halbuki, o adamın şanındandır, o hediye-i müstebidâneyi reddede... Zira, güzel bir sıfat veya ulvî bir san'atla meşhur olan bir adam, hüsn-ü sûrûnün maverasını görmek şanından olan nazar-ı sanatperverânesine haksız olarak, ona isnat olunan emir arz edilip göterilir ise, “Senin dest-i hattındır” denilir ise, o emir sanatın tenasüp ve muvazenesinden naşı olan güzelliğini ihlâl ettiği için, reddedip i'raz ve teberri edecektir, “Haşa ve kellâ!” diyecektir.

Bu seciye bina ile meşhur kaideye —Bir şey sabit olsa, levazımıyla sabit olur— istinaden, insanlar o şahs-ı meşhurda tahayyülâtlarına bir nizam verdirmek için muztardırlar ki, çok kuvvet ve azamet ve zekâ gibi levazım-ı harikulâdeyi isnat etsinler; tâ o şahsın cümle men-subatına merciiyeti mümkün olabilsin. O halde, o adam

ağraz: maksatlar, niyetler.

arz: sunma.

asilzade: temiz ve asil olan.

azamet: büyüklük.

beşer: insan, insanlık.

binâ: geçişli, geçersiz, edilgen, dönümlü fiillerin esasını konu alan kitap.

cümle: bütün.

dest-i hat: elden çıkmış hat, elin şekillendirdiği, el sanatı.

garip: tuhaf, hayret verici.

hâsâ: asla, katiyen, öyle değil, Allah göstermesin.

hediye-i müstebidane: zorla verilmiş olan hediye.

hüsn-i suri: dış güzellik, görünüş ve şekil güzelliği.

i'raz: yüz çevirme.

ihlâl: bozma, zarar verme.

isnâd: dayandırma, mal etme, bir şeyi bir kimseye ait gösterme.

istibdatkârâne: istibdat idaresi gibi, baskı ve zorlama tarzında.

istinaden: istinat ederek, dayanarak.

kaide: kural, esas, düstur.

kellâ: hiç bir zaman, asla, kat'iyen, kesinlikle.

kıymettar: kıymetli, değerli.

levazım: lâzım olan şeyler.

levazım-ı harikulade: gerekli olanı akılları hayrette bıraka şeyler.

mavera: görünenin ardı, gerisi, görünen âlemin ötesi.

mehasin-i etvar: tavırların, davranışların güzelliği.

mensubat: bir yere mensup

olanlar, bir yerin adamları.

merciyet: merkezilik, kaynak olan yer, çıkış yeri.

mukaddeme: başta ve asıl maksada girmeden önce söylenen veya yazılan şey.

muvazene: denge, ölçü.

muhtar: çaresiz kalmış, yapmak zorunda kalmış.

müştehir: istihbar bulan, şöret kazanan, ünlü.

naşı: neşet eden, ileri gelen.

nazar-ı sanatperverâne: sa-nattan anlayan, sanatı bilen

bakış; sanatı seven, sanatse-ver bakış.

netaic-i efkar: fikirlerin neticeleri.

nispet: bir büyükle, ulu kişiy-le olan manevî bağ.

nizam: düzen.

revaç: rağbet, kıymet, değer.

sabit: ispat edilmiş, ispatlanmış.

seciye: karakter, huy, tabiat.

sıfat: vasıf, nitelik.

şahs-ı meşhur: meşhur olan, herkesin tanıdığı şahıs, kişi.

şan: şöret, ün; yüksek makam.

tahayyülât: tahayyüller, hayalde canlandırmalar.

teberri: sevmeyip yüz çevirme, uzaklaşma.

tekzib: yalanlama, yalan olduğunu söyleme.

tenâsüb: uyma, uygunluk, birbirini tutma.

ulvî: yüksek, yüce.

zalimâne: zulmedercesine, zalimce.

zat: kişi, şahıs.

bir ucube olarak zihinlerinde tecessüm eder. Eğer ister-
sen, hayalât-ı Acemâne içinde perverde olan Rüstemi
Zal'in timsal-i manevîsine bak, gör; ne ucubedir! Zira,
şecaatle müstehir olduğundan ve hiç İranîler tazyikatın-
dan kurtulamayan istibdat sırrıyla ve şöhrat kuvvetiyle,
İranîlerin mefahirini gasp ve garat ederek büyülttü. Ha-
yallerde büyüyüp şişti. *Yalan yalana mukaddeme olduğu*
için, şu harikulâde şecaat, harikulâde bir ömür ve deh-
şetli bir kamet ve onların levazım ve tevabileri olan çok
emirleri toplayıp, içinde o hayal-i hail nara vurarak,
“Ben, ‘nev'ü'n-münhasırü'n-fi's-şahs'ım” der. Gulyabani
gibi hurafatı arkasına takarak, dillerin destanlarında dö-
nüyor. Emsaline dahi meydan açar.

Ey hakikati çıplak görmek isteyen zat! Bu “Mukadde-
me”ye dikkat et. Zira, hurafatın kapısı bu yerden açılır ve
bab-ı tahkik dahi bunun ile seddolur. Hem de, kıssadan
hisse ve meylü't-terakkiyle Mütেকaddiminin esasları üze-
rine bina ve seleflerin mevrusatında tasarruf ve ziyadeye
cesaret, bu şuristanda mahvolur. Eğer istersen meşhur
Molla Nasreddin Efendiye de: “Bu garip sözler umumen
senin midir?” Elbette sana diyecektir: “Şu sözler ciltleri
dolduruyor; epeyce ömür ister. Zira bütün sözlerim ne-
vadirden değildir. Ben hocayım. Onların zekâtını da ba-
na verseler razıyım ve kâfidir, fazlasını istemem. Zira ze-
rafetimi tabiiilikten çıkarıp, tasannua kalbeder.”

Yahu, bu kökten, hurafat ve mevzuat biter ve teneb-
büt eder ve doğru şeyin kuvvetini bitirir!

bab-ı tahkik: araştırma kapı-
sı.
binâ: kurma, dayandırma.
dehşetli: ürkütücü, korkunç.
emsal: örnekler, benzerler.
garat: yağmalar, çapullar.
garip: tuhaf, şaşılacak, bam-
başka.
gasp: zorla alma, zaptetme,
el koyma.
Gulyabani: insanları korku-
tan hayalî bir varlık.
hakikat: gerçek, doğruluk;
görülen bir şeyin aslı, esası.

harikulâde: olağanüstü.
hayalât-ı Acemâne: İranlıla-
rın, acemlerin dünyaları.
hayal-i hâil: korku ve dehşet
veren hayal.
hisse: pay, nasip.
hurafat: hurafeler, bâtıl ina-
nışlar.
İrani: İranlı olan kimse, Acem,
Farişi.
istibdat: kendi başına ve hiç
bir nizam ve kanuna bağlı
olmadan yönetme, keyfî ida-
re sistemi.

kâfi: yeter, elverir.
kalbolma: bir halden diğer
bir hale geçme, dönüşme.
kamet: boy, endam.
kıssa: ibret verici hikâye.
levazım: ordunun silâh, cep-
hane ve benzeri maddelerin
dışında kalan yiyecek, giye-
cek gibi ihtiyaçları sağlayan
asker sınıfı.
mahv: yok olma, ortadan
kalkma, batma.
mefahir: iftihar edilecek, övü-
nülecek şeyler, mefharetler.

mevrûsât: miras kalmış şeyler,
miras kalanlar.
mevzûât: konular, anlatılanlar.
meylütterakki: ilerleme meyli,
yükselme isteği, ilerleme arzusu.
molla: eskiden büyük âlimlere
verilen isim, büyük kadı, büyük
âlim.
mukaddeme: başta ve asıl mak-
sada girmeden önce söylenen
veya yazılan şey.
müstehir: istihâr bulan, şöhrat
kazanar, ünlü.
mütেকaddimin: geçmiş kelâm
bilginleri, önde bulunan kelâmcı-
lar.
nâr: ateş.
nev'ü'n-münhasırü'n-fi's-şahs:
kendine has özellikleri olan, her-
kesten farklı, benzeri olmayan.
nevadir: nadir olanlar, ender bu-
lunanlar, az bulunan şeyler.
perverde: beslenmiş, terbiye edi-
lip yetiştirilmiş, eğitilmiş.
razı: rıza gösteren, kabul eden.
sedd: kapama, tıkama, engel ol-
ma.
selef: Sahabe, Tâbiîn ve Tebe-i
Tâbiîn hakkında kullanılan bir te-
rim.
sır: gizli hakikat, bir şeyin dikkat
ve tecrübe ile anlaşılan en ince
yanı.
şecaat: cesurluk, yiğitlik, korku-
suzluk.
şuristan: çorak yerler.
tabii: yapmacıksız, samimî.
tasannu: yapmacık.
tasarruf: kullanma hakkı.
tazyikat: tazyikler, baskılar, zor-
lamalar.
tecessüm: cisimleşme, cisim hali-
ne gelme.
tenebbüt: büyüme, bitki gibi ye-
tişmek.
tevâbi: bir kimsenin hizmetinde
bulunanlar, birinin adamları.
timsal-i manevî: manevî suret,
gözle görülmeyen suret.
ucube: çok acayip ve garip şey.
umumen: umumî olarak, bütün
olarak.
zat: kişi, şahıs.
zerâfet: incelik, zariflik.
ziyade: artma, çoğalma.

- *İhsan-ı İlâhîden fazla ihsan, ihsan değildir.*
- *Bir dane-i hakikat, bir harman hayalâta müreccaktır.*
- *İhsan-ı İlâhî ile tavsifte kanaat etmek farzdır.*
- *Cemiyete dahil olan, cemiyetin nizamını ihlâl etmek gerektir.*
- *Bir şeyin şerefi neslinde değildir, zatındadır.*
- *Bir şeyin aslını gösteren semeresidir.*
- *Birinin malına başka mal —velev kıymetli de olsa— karışır, malını kıymetsiz ettiği gibi, haczetmesine dahi sebep olur.*

Şimdi bu noktalara istinaden derim ki:

Terğip veya terhip için avamperestâne terviç ve teşvik ile, bazı ehadis-i mevzuayı İbni Abbas gibi zatlara isnat etmek büyük bir cehalettir.

Evet, hak müstağnidir; hakikat ise zengindir. Tenvir-i kulûba ziyaları kâfidir. Müfessir-i Kur'ân olan ehadis-i sahiha bize kifayet eder. Ve mantığın mizanıyla tartılmış olan tevarih-i sahihaya kanaat ederiz.

* * *

avamperestâne: şiddetli halk taraftarı olan birine yakışır surette.
cehalet: cahillik, ilimden yoksun olma, İlâhî hakikatlerden habersiz olma.
cemiyet: manevî birlik teşkil eden topluluk.
dahil: girme, içinde olma.
dâne-i hakikat: hakikat çekirdeği, tohumu.
ehadis-i mevzu: uydurma hadisler.
ehadis-i sahiha: sahih hadisler, Hz. Peygambere ait olduğu kesin olan hadisler.
farz: kesin yapılması gerekli olan; İslâmiyette kesin olarak yapılması gereken emir.
hacz: malı kanuna uygun olarak sattırmayıp alıkoyma.
hâk: doğruluk, gerçek, hakikat.
hakikat: gerçek.
haciz: son söz.
hayalât: hayaller, hülyalar.
ihlâl: bozma, zarar verme.
ihsan: bağışlama, ikram etme, lütuf.
ihsan-ı İlâhî: İlâhî ihsan; Cenab-ı Hakkın mahlûkatına ihsan ettiği bütün nimetler, ikramlar, hediye-ler, bağışlar.
isnâd: dayandırma, mal etme, bir

şeyi bir kimseye ait gösterme.
istinaden: istinat ederek, dayanarak.
kâfi: yeter, elverişli.
kanaat: hırs göstermeden kismetine razı olmak, elinde ki ile yetinmek.
kifayet: kâfi miktarda olma, yeterlilik.
kiymet: değer.
kifayet: kâfi miktarda olma, yeterlilik.
mizan: terazi, ölçü.
müfessir-i Kur'ân: Kur'ân'ı tefsir eden, açıklayan.

müreccah: tercih edilen, üstün tutulan.
müstağni: minnetsiz, ihtiyacı olmayan, muhtaç bulunmayan.
nesl: soy-sop, zürriyet.
nizam: düzen.
nokta: konu ile ilgili bölüm.
semere: meyve, güzel netice.
şeref: manevî büyüklük, yücelik, onur.
tavsif: vasıflandırma, niteleme.
tenvir-i kulûb: kalplerin ay-

dınlatılması.
tergip: rağbet verme, isteklendirme.
terhip: korkutma.
terviç: bir fikri tutma, destekleme.
tevarih-i sahiha: tarihî olaylara uygun şekilde ve onları açıklayıcı mahiyette yazılmış olan, güvenilir tarih kitapları.
velev: olsa da bile, hatta, ister.
zat: kişi, şahıs.
ziya: ışı, aydınlık, nur.

Beşinci Mukaddeme

Mecaz, ilmin elinden cehlin eline düşse, hakikate inkılâp eder, hurafata kapı açar. Şöyle ki:

Mecazat ve teşbihat, ne vakit cehlin yesar-ı muzlimânesi, ilmin yemin-i nuranîsinden kaçırıp gasp etse veya hut mecaz ile teşbih bir uzun ömür sürseler, hakikate inkılâp ederek, taravet ve zülâlınden boş olup, şarap iken serap ve nazenin ve hasna iken acuze-i şemta ve koca-karı olur.

Evet, mecaz şeffaflığıyla şule-i hakikat ondan telemmu eder. Fakat, hakikate inkılâbıyla kesif olup, hakikat-i asliyeyi münkesif eder. Lâkin, bu tahavvül bir kanun-u fitrîdir. Buna şahit istersen, lûgatın teceddüt ve tegayyüratının ve iştirak ve teradüfünün sırlarına müracaat et. İyi kulak versen işiteceksin ki:

Selefin zevklerine giden çok kelimatı veya hikâyatı veya hayalâtı veya maanii, ihtiyar ve ziynetsiz olduklarından halefin heves-i şebabanelerine tevafuk etmediklerinden, meyl-i teceddüde ve fikr-i icada ve cür'et-i tağyire sebep olmuşlardır.

Bu kaide, lûgatte olduğu gibi, hayalât ve maanî ve hikâyatta dahi cereyan eder. Öyle ise, her şeye zahire göre hükmetmemek gerektir.

acuze-i şemta: saçı ağarmış, çok yaşlanmış ihtiyar kadın, kocakarı.
cehl: cahillik, bilgisizlik.
cereyan: olma, meydana gelme.
cür'et-i tağyir: değiştirmeye cesaret etmek.
fikr-i icat: yoktan var etme fikri, düşüncesi.
gasp: zorla alma, zaptetme, el koyma.
hakikat: kelimenin gerçek anlamında kullanılması, me-

cazî manada kullanılmaması.
hakikat-i asliye: .
halef: sonradan gelen.
hasnâ: çok güzel ve itinalı.
hayalât: hayaller, hülyalar.
heves-i şebabane: gençlik hevesi.
hikâyat: hikâyeler.
hurafat: hurafeler, bâtl inanışlar.
hükmetme: karar vermek, inanca varmak.
inkılâp: değişme, dönüşme.
iştirak: birlik, birleşme, katıl-

ma.
kaide: kural, esas, düstur.
kanun-ı fitrî: yaratılıştan var olan kanun, fitrî kanun.
kelimat: kelimeler, sözler.
kesif: kaba, yoğun, şeffaf olmayan.
lûgat: sözlük, anlam.
maani: manalar, anlamlar.
mecazât: mecazlar.
meyl-i teceddüt: yenilenme arzusu.
mukaddeme: başta ve asıl maksada girmeden önce söy-

lenen veya yazılan şey.

münkesif: tutulmuş, aydınlığı kesilmiş.

müracaat: başvurma, danışma.

nazenin: nazlı, nazik, narin, ince yapılı.

Selef: Sahabe, Tâbiin ve Tebe-i Tâbiin hakkında kullanılan bir terim.

serap: sıcak günlerde çorak yerlerde gündüz ortasında su gibi görünen buğu sis, ilgim, salgım.

sır: gizli hakikat, bir şeyin dikkat ve tecrübe ile anlaşılan en ince yanı.

şeffaflık: şeffaflık, şeffaf olma hali, saydamlık.

şerâb: içilecek şey.

şule-i hakikat: hakikat ışığı.

tahavvül: değişme, dönüşme, başkalaşma.

taravet: tazelik, körpelik.

teceddüd: tazelenme, yenilenme, yeni hale gelme.

tegayyürat: tegayyürler, değişmeler, başkalaşmalar.

telemmu: parıldama, ısıldama.

teradüf: iki ve daha fazla kelimenin bir manaya gelmesi, eşanlamlılık.

teşbih: benzetme.

teşbihat: benzetmeler, teşbihler.

tevafuk: uyuma, uygunluk, birbirine denk gelme.

yemin-i nurani: nurlu el.

yesar-ı muzlimane: karanlık olan sol taraf.

zahir: dış yüz, görünüş.

ziynet: süs.

zülâl: tatlı ve berrak su.

Muhakkikin şe'ni, gavvas olmak, zamanın tesiratından tecerrüt etmek, mazinin a'makına girmek, mantığın tera-zisiyle tartmak, her şeyin menbainı bulmaktır.

Bu hakikate beni muttali eden: Bir vakit sabavetimde ay tutuldu; validemden sual ettim.

Dedi ki: "Yılan ayı yutmuş."

Dedim: "Neden daha görünüyor?"

Dedi ki: "Asumanın yılanı nimşeffaftır."

İşte bak; nasıl teşbih hakikat olup haylûletiyle hakikat-i hali münhasıf etmiştir. Zira mail-i kamer, mıntıkâtü'l-büruc ile re's ve zenepte tekatu ettiklerinden, o iki daire-i mevhumeden iki kavsi, yılanın müradifi olan tinnîn ile, ehl-i hey'et, bir teşbihe binaen tesmiye eylediler. Zaten ay, re's veya zenebe ve güneş dahi ötekisine gelirse, ar-zın haylûletiyle inhisaf vuku bulur.

Ey benim şu müşevveş sözlerimden usanmayan zat! Bu Mukaddemeye dahi dikkat et. Bir hurdebin ile bak. Zira, bu asıl üzerine pek çok hurafat ve hilâfat tevellüt ederler. Mantığı ve belâgatı rehber etmek gerektir.

Hatime

Mana-i hakikinin bir sikkesi olmak gerektir. O sikkeyi teşhis eden, makasıd-ı şeriatın muvazenesinden hasıl olan hüsn-ü mücerrettir. Mecazın cevazı ise, belâgatın şeraiti tahtında olmak gerektir. Yoksa, mecazı hakikat ve

a'mak: derinlikler.

arz: yer, dünya.

Asuman: gökyüzü, sema.

belâgat: sözün düzgün, kusursuz, yerinde ve hâlin ve makamın icabına göre söylenmesini öğreten ilmin adı, edebiyat kaideleri ile ilgili ilim.

binaen: -den dolayı, bu sebepten.

cevaz: caiz olma, izin, ruhsat, yapılmamasına teşvik olunmayan, ancak mâni de olunmayan iş.

daire-i mevhum: hakikatte olmayan, olduğu varsayılan daire.

ehl-i hey'et: astronomi ilmiyle uğraşanlar.

gavvas: dalgıç.

hakikat: kelimenin gerçek anlamında kullanılması, mecazî manada kullanılmaması.

hakikat-ı hâl: durumun gerçek yönü, işin aslı.

hâsıl: meydana gelme, ortaya çıkma.

Hatime: son söz.

haylûlet: yolu kapama, araya girme, mâni olma, araya girip engel olma.

hilafat: zıtlar, zıtlıklar.

hurafat: hurafeler, bâtıl inanışlar.

hurdebin: mikroskop.

hüsn-i mücerret: soyut güzellik.

inhisaf: tutulma, ay tutulması.

kavs: yay.

mail-i kamer: Ay'ın yörüngesi.

makasıd-ı şeriat: şeriatin makasatları, gayeleri.

mana-yı hakikî: gerçek, doğru, asıl, mana.

mazi: geçmiş zaman.

menba: kaynak.

mıntıkâtü'l-büruc: on iki burcun

bulunduğu tutulma dairesi.

muhakkikin: muhakkikler,

hakikatı bulup meydana çıkar-
karanlar, hakikati araştıranlar.

mukaddeme: başta ve asıl

maksada girmeden önce söy-
lenen veya yazılan şey.

muttali: bir işten haberi olan,

bilgili, haberdar.

muvazene: denge, ölçü.

münhâsif: sönük kalan, göl-
gede kalmış.

mürâdif: aynı manayı taşı-
yan, eş anlamlı.

müşevveş: teşevvüşe uğra-
mış, düzensiz, karmakarışık.

nimşeffaf: yarı saydam, yarı

şeffaf.

re's: baş.

sabavet: sabailik, çocukluk.

sikke: alâmet, nişan, turra.

sual: sorma.

şe'n: iş, durum, özellik, yapı.

şerait: şartlar.

taht: alt.

tecerrüt: soyunma, soyutlan-
ma, uzak olma.

tekatu: kesme, kesişme, ça-

tışma.

tesirat: etkiler, tesirler.

tesmiye: isimlendirme, ad

verme.

teşbih: benzetme.

teşhis: tanıma, fark etme, ne

olduğunu anlama.

tevellüt: doğma, doğum.

tinnîn: büyük yılan, ejderha.

valide: ana, anne.

vuku: olma, meydana gelme.

zat: kişi, şahıs.

zenebe: kuyruk.

hakikati mecaz suretiyle görmek, göstermek, cehlin istibdadına kuvvet vermektir.

Evet, her şeyi zahire haml ettire ettire, nihayet zahiriyyun meslek-i müteassifesini tevlit etmek şânında olan meylü't-tefrit ne derece muzır ise; öyle de, her şeye mecaz nazarıyla baktıra baktıra, nihayetle bâtinîyyunun mezheb-i bâtilasını intaç etmek şe'ninde olan hubb-u ifrat dahi çok derece daha muzırdır.

Hadd-i evsatı gösterecek, ifrat ve tefriti kıracak, yalnız felsefe-i şeriatla belâgat ve mantık ile hikmettir.

Evet, "hikmet" derim; çünkü, hayr-ı kesirdir. Şerri vardır, fakat cüz'îdir. Usul-i müsellemedendir ki, "Şerr-i cüz'î için hayr-ı kesiri tazammun eden emri terk etmek, şerr-i kesiri işlemek demektir. *Ehvenü's-şerrin* ihtiyarı elzemdir.

Evet, eski hikmetin hayrı az, hurafatı çok, ezhan istidsatsız, efkâr taklit ile mukayyet, cehil avamda hükümferma olduklarından, Selef bir derece hikmetten nehyettiler. Fakat, şimdiki hikmet ona nispeten maddî cihetinde hayrı çok, yalanı az, efkâr dahi hür, marifet hükümfermadır. Zaten her zamanın bir hükmü olmak gerektir.

* * *

avam: kültürlü, yüksek tabakadan olmayan; cahil halk tabakası.

bâtiniyyun: Kur'ân ve hadislerdeki zahiri manaların dışında gizli ve örtülü manaları bulmak iddiasında olan batıl bir tarikat ve o fikirdekiler.

belâgat: sözün düzgün, kususuz, yerinde ve hâlin ve makamın icabına göre söylenmesini öğreten ilmin adı, edebiyat kaideleri ile ilgili ilim.

cehil: bilgisizlik, cehalet, cahillik.

cehl: cahillik, bilgisizlik.

cihet: yön.

cüz'î: küçük, az.

efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.

ehvenü'sser: şerrin en az zararlısı, iki kötünden daha az zararlısı.

elzem: daha (en, pek) lâzım, lüzumlu, gerekli.

ezhan: zihinler.

felsefe-i şeriat: ilahi

hükümlerinin hikmetlerini arama.

hadd-i evsat: orta terim.

hakikat: kelimenin gerçek anlamında kullanılması, mecazî manada kullanılmaması.

haml: isnat etme, atf, yükleme.

hayr-ı kesir: çok hayır, içinde pek çok hayır ve fayda bulunan.

hikmet: felsefe, hakîmlik, eşyanın hakikatini, kâinataki ve yaratılıştaki gayeleri araş-

tırma.

hubb-u ifrat: aşırıktan hoşlanma, ifrat sevgisi.

hurafat: hurafeler, bätül inanışlar.

hüküm: karar, emir.

hükümferma: hükümran, hüküm süren.

ifrat: aşırılık, pek ileri gitme, haddini aşma.

ihtiyar: seçme, tercih etme.

intaç: netice verme, sonuçlandırma.

istibdat: kendi başına ve hiç bir nizam ve kanuna bağlı olmadan yönetme, keyfî idare sistemi.

istidat: kabiliyet, yetenek.

maddi: madde ile alakalı, cismanî.

marifet: bilme, derin bilgi.

meslek-i müteassife: doğru yoldan çıkararak meslek, sapık meslek.

meylü't-tefrit: vasatın çok altında kalma meylî, geride kalma eğilimi.

mezheb-i bâtila: bätül mezhep, bätül yol.

mukayyet: kayıtlı, sınırlı, bağlı.

muzır: zararlı, zarar veren.

nazar: bakış.

nehy: yasaklama, dinin yasakladığı işler.

nihayet: en sonunda.

nispeten: nispetle, kıyaslayarak.

Selef: Sahabe, Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîn hakkında kullanılan bir terim.

suret: biçim, şekil, tarz.

şe'n: iş, durum, özellik, yapı.

Şer: kötülük.

Şerr-i cüz'î: az miktardaki kötülük, fenalık, günah.

şerr-i kesir: büyük kötülük, çok olan fenalık; daha büyük günah.

taklit: başkasının fikir ve görüşlerine körü körüne uyma, onun gibi hareket etme.

tazammun: ihtiva etme, içine alma, içinde bulundurma.

tefrit: ortalamanın altında kalma, tersine aşırılık, ifratın zıddı.

tevhit: doğurma, sebep olma.

usul-i müselleme: kabul edilen ilkeler, prensipler.

zahir: dış yüz, görünüş.

zahiriyyun: zahirciler, dış görünüşe aldananlar.

Altıncı Mukaddeme

Meselâ, tefsirde mezkûr olan her bir emir tefsirden olmak lâzım gelmez. İlim ilme kuvvet verir; tahakküm etmemek şarttır.

• Şöyle müsellemtandır ki: *Hendese gibi bir sanatta mahir olan zat, tıp gibi başka sanatta âmî ve tufeyli ve dahil olabilir.*

• Ve kavaid-i usuliyedendir ki: *Fakih olmayan, velev ki usulü'l-fıkıhta müçtehit olsa, icma-ı fukahada muteber değildir. Zira o, onlara nispeten âmîdir.*

• Hem de, hakaik-ı tarihiyedir ki: *Bir şahıs çok fenlerde meleke sahibi ve mütehassıs olamaz. Ancak ferit bir adam, dört veya beş fenlerde mütehassıs olabilir. Umuma el atmak, umumu terk etmek demektir. Bir fende meleke, o fennin suret-i hakikiyesidir; onunla temessül etmek gerektir. Zira bir fende mütehassıs ve malûmat-ı sairesini mütemmimize ve medet verici etmez ise, malûmat-ı perişanından bir suret-i acibe temessül edecektir.*

Tenvir için bir latife-i faraziye dir:

Nasıl ki, başka alem den bu küreye gelen tasvirici bir nakkaş farz olursa: Halbuki, ne insanı ve ne insanın gayrısını, tam suretini görmemiş; belki her birisinden bazı azasını görmekle insanın tasviri veyahut gördüğü eşyanın

âlem: varlık tabakalarından her biri.

âmî: bilgisiz, cahil.

aza: organlar, uzuvlar.

dahil: karışma, girme.

emir: iş, şey, husus.

fakih: İslâm hukukçusu, fıkıh âlimi, fıkıh bilgini.

farz: bir netice elde etmek için gerçek olarak kabul edilen bir tahminde bulunma.

fen: tecrübî, ispatla meydana gelmiş ilimlere verilen genel ad.

ferit: tek, eşsiz, eşi olmayan; kıyas kabul etmez, üstün.

gayr: başka, diğer.

hakaik-ı tarihiye: tarihi gerçekler.

hendese: geometri.

icma-ı fukaha: fıkıh ilmiyle uğrayanların şeriata ait bir mesele üzerinde aynı görüşte birleşmeler.

ilim: bilme, bilgi.

kavaid-i usuliye: usûle ait kaide-ler, kurallar.

küre: dünya, yeryüzü.

latife-i faraziye: .

mahir: maharetli, becerikli.

malûmat-ı perişan: perişan karışık durumdaki bilgiler.

malûmat-ı saire: diğer, başka bilgiler.

medet: inayet, yardım, imdat.

meleke: bir şeyi çok kez tekrarlayarak ve tecrübe ederek meydana gelen bilgi ve maharet.

meselâ: örneğin.

mez-kûr: zikredilen, adı geçen, anılan.

muteber: güvenilir, geçerliliği olan.

müçtehit: ayet ve hadislerden ser'î hükümler çıkarabilen, gerek-

li bütün ehillik şartlarına sahip olan, geniş ve derin bilgili din âlimi.

müsellemtat: herkesçe kabul ve tasdik edilen bilgiler.

mütehassıs: bir ilim dalında veya bir meslekte derin bilgi sahibi olan, uzman.

mütemmimize: itmam eden, tamamlayan.

nakkaş: nakış işi yapan, nakış işleyen kimse.

nispeten: nispetle, kıyaslayarak.

suret: biçim, görünüş.

suret-i acibe: tuhaf suret, şekil.

suret-i hakikiye: gerçek şekil, görünüş.

tahakküm: zorla hükmetme, hükmü altına alma.

tasvir: resmini yapma.

tefsir: Kur'ân-ı Kerim'i açıklamak maksadıyla yazılan kitap.

temessül: bir şekil ve surete girme, cisimlenme.

tenvir: bir şey hakkında bilgi

verme, bir konu hakkında baskalarını aydınlatma.

tufeyli: baskalarının sırtından geçinen, asalak.

umum: bütün, hepsi.

usûlü'l-fıkıh: fıkıhla ilgili hükümlere ulaşırken, müctehidin dayanacağı kaynakları ve bu kaynaklardan hüküm çıkarma yollarını gösteren ilim, fıkıh metodolojisi.

velev: olsa da bile, hatta, ister.

zat: kişi, şahıs.

umumundan bir sureti tasvir etmek isterse; meselâ, insandan gördüğü bir el, bir ayak, bir göz, bir kulak, yarı yüz ve burun ve amame gibi şeylerin terkihiyle bir insanın timsali, yahut nazarına tesadüf eden atın kuyruğu, devenin boynunu, insanın yüzünü, aslanın başı bir hayvanın sureti yapsa; nasıl ki imtizaçsızlıkla kabil-i hayat olmadığı için, “Şerait-i hayat böyle ucubelere müsait değildir” diyecekler ve nakkaşı müttehem edecekler.

Şimdi bu kaide, fenlerde aynen cereyan eder. Çaresi odur ki: Bir fenni esas tutup, sair malûmatını avzen ve zenav gibi yapmaktır.

• Hem de, âdât-ı müstemirredendir ki: *Kitab-ı vahitte ulûm-u kesire tezahüm eder.* Zira ulûm birbirini intaç ve birbirinin elini tutmakla teanuk ve tecavüp ettiklerinden, o derecede istibak hasıl olur ki, bir fende telif olunan bir kitapta, o fennin mesaili, o kitabın muhteviyatına nispeti ancak zekâtı çıkabilir. Bu sırdan gaflet iledir ki, bir şeriat veya bir tefsir kitabında istitraden derç olunmuş bir meseleyi gören bir zahirperest veya mugalâtacı bir adam der ki: “Şeriat ve tefsir böyledir.” Eğer dost olsa, diyecek: “Bunu kabul etmeyen Müslüman değildir.” Şayet düşman olsa, o bahane ile der: “Şeriat veya tefsir —haşa— yanlış.”

Ey ifrat ve tefrit sahipleri! *Tefsir ve şeriat başkadır; tefsir ve şeriatla telif olunan kitap yine başkadır.* Zira kitap daha geniştir. O dükkânda cevherden başka kıymetsiz şeyler dahi bulunur. Eğer bunu fehmedebildin; hayse beyseden kurtulacaksın.

adat-ı müstemirre: yerleşmiş âdetler, sürekli gelenekler.
amâme: imame, başa sarılan sarık.
avzen ve zenav: birikinti göl, toplanma yeri.
bahane: asıl sebebi gizlemek için ileri sürülen uydurma sebep.
cereyan: akım, fikir, sanat veya siyaset hareketi.
cevher: elmas, değerli taş.
derc: sokma, içine alma.

fehmi: anlama, anlayış, kavrayış.
fen: tecrübî, ispatla meydana gelmiş ilimlere verilen genel ad.
gaflet: dikkatsizlik, endişesizlik, Allah’tan uzaklaşıp nefsin arzulanına dalmak.
hâsıl: meydana gelme, ortaya çıkma.
hâşâ: asla, katiyen, öyle değil, Allah göstermesin.
hayse beyse: ileri geri gidip gelmek, karışıklık; ileri geri

konusmak.
ifrat: aşırılık, pek ileri gitme, haddini aşma.
imtizaç: uyusma; terkip olabilmek, bileşik haline gelme.
intaç: netice verme, sonuçlandırma.
istitrâden: istitrad şeklinde, asıl konu olmayarak, bir söz söylerken o söz içinde başka bir konu nakletmek suretiyle.
istibak: karışma, karşılıklı birbirine geçmek.
kabil-i hayat: canlanma isti-

dadı, hayat bulma kabiliyeti.
kaide: kural, esas, düstur.
kıymet: değer.
kitab-ı vahid: tek bir kitap.
malûmat: bilgiler.
mesail: meseleler.
meselâ: örneğin.
mesele: önemli konu.
mugalâta: delilsiz veya uydurma delillere dayandırılan münakaşa.
muhteviyât: içindikiler.
müsait: uygun, münasip.
müttehem: kabahatli olan, suçlu.
nakkaş: nakış işi yapan, nakış işleyen kimse.
nazar: bakış, dikkat.
nispet: kıyaslama; oran, ölçü.
sâir: diğer, başka, öteki.
sır: gizli hakikat.
suret: biçim, görünüş.
şerait-i hayat: hayat şartları.
şeriat: Allah tarafından peygamber vasıtasıyla bildirilen, ilâhî emir ve yasaklara dayanan hükümlerin hepsi.
tasvir: resmini yapma.
teanuk: birbirinin boynuna sarılma, kucaklaşma.
tecavüb: cevaplaşma, karşılıklı cevap verme.
tefrit: ortalamanın altında kalma, tersine aşırılık, ifratın zıddı.
tefsir: Kur’ân-ı Kerim’i açıklamak maksadıyla yazılan kitap.
telif: eser yazma.
terkip: bir kaç şeyi birleştirerek yeni bir şey meydana getirme.
tesadüf: rastlantı.
tezahüm: sığışma.
timsal: resim, suret, şekil.
ucube: çok acayip ve garip şey.
ulûm: ilimler.
ulûm-i kesire: çok ilim.
umum: bütün, hepsi.
zahirperest: dış görünüşe kıymet veren, dış görünüşe dikkat edip iç yüze aldırış etmeyen.

amel: iş, uygulama, yapma.
azap: eziyet, işkence; büyük sıkıntı, şiddetli acı.
beşer: insan, insanlık.
cari: cereyan eden, akan, işleyen.
cehennem-i cehil: cehaletin, bilgisizliğin cehennemi, kara cahillik, bilgisizlik, kötü cehalet.
cinan-ı ulûm: ilim cennetleri, ilimlerin okunduğu bahçeler.
dest-i inayet: inayet eli, dikkat, gayret, ihsan, iyilik eli.
emr-i manevî: maddî olmayan; derunî, ruha ait olan emir, iş.
evamir: emirler, buyruklar, buyrultular, işler.
farz: kesin yapılması gerekli olan; İslâmiyette kesin olarak yapılması gereken emir.
farzû'l-kifaye: bir grubun yapmasıyla diğerlerinin üzerinden kalkan işler.
fünun: fenler.
hacet: ihtiyaç.
hırs-ı kâzib: yalancı ve yersiz hırs.
hikmet-i İlâhiye: Allah'ın hikmeti, mahlûkatın yaratılışında Allah'ın gayeleri.
hilkat: yaratılış.
hilkat-i âlem: âlemin yaratılışı.
hükümünde: değerinde, yerinde.
imtisal: emre tamamen uyma, gerekeni yapma, alınan emre boyun eğme.
istidatlar: istidatlar, kabiliyetler, yetenekler.
istidat: yaratılıştan olan ve zamanla geliştirilen kabiliyet; bir şeyin kazanılmasına olan fitrî meyil.
itaat: söz dinleme, boyun eğme, emre uygun hareket etme.
kaide: kural, esas, düstur.
kaide-i taksimü'l-a'mal: iş bölümü kaidesi, prensibi.
kanun-ı tekemmül: mükemmelleşme kanunu, mükemmelleşmeye, en üst seviyeye ulaşma meyline ait kanun.
kanun-ı terakki: ilerleme, gelişme kanunu.
levazım-ı mütenevvîa: çeşitli ihtiyaçlar.
mahiyet: bir şeyin aslı, esası, tabiatı, niteliği.
medet: inayet, yardım, imdat.
meyl: bir tarafa doğru eğilme, yönelme.
meylü'ttefvuk: başkalarına nispetle üstünlük elde etme meylî, isteği.
muazzepp: azap içinde bulunan, eziyet çeken, çok sıkıntı gören.
mukaddeme: başlangıç.
muktazi: lüzumlu olduğu anlaşılmış, gerekli.
mündemiç: kapsayan, içine alan, içine yerleşen.

Dikkat et! Nasıl ki bir evin levazım-ı mütenevvîası yalnız bir sanatkârdan alınmaz, belki her bir hacette o sanatta mütehasıs olana müracaat olmak gerektir; öyle de, saadetsaray-ı kemalâtta o kanuna tatbik-i hareket etmek gerektir. Acaba görülmüyor mu ki, birinin saati kırlısa, terziye “Saatimi dik” dese, “Yûha!”dan başka cevap var mıdır?

İŞARET

Bu Mukaddemenin üssü'l-esası budur ki: Sâni-i Zülcelâlîn, hilkat-i âlemde cari ve taksimü'l-a'mal kaidesinden akan kanun-u tekemmül ve terakkide mündemiç olan rıza ve işaretinin imtisali farz iken, itaat tamam edilmemiştir. Şöyle:

Kaide-i taksimü'l-a'mali muktazi olan hikmet-i İlâhiyenin dest-i inayetiyle beşerin mahiyetinde ekmiş olduğu istidat ve müyûlâtla şeriat-ı hilkatin farzû'l-kifayesi hükümünde olan fûnun ve sanayiînin edasına bir emr-i manevî vermişken, su-i istimalimiz ile o istidattan tevellüt eden meyle kuvvet ve medet verici olan şevki bu hırs-ı kâzîp ve şu re's-i riya olan meylü't-tefvuk ile zayi edip söndürdük. Elbette, isyan eden, Cehenneme müstehak olur. Biz de, bu hilkat denilen şeriat-ı fitriyenin evamirine imtisal edemediğimizden, cehennem-i cehl ile muazzepp olduk. Bu azaptan bizi kurtaracak, taksimü'l-a'mal kanunuyla amel etmektir. Zira, seleflerimiz taksimü'l-a'malin ameliyle cinan-ı ulûma dahil olmuşlardır.

müracaat: başvurma, danışma.
müstahak: hak eden, hak etmiş.
mütehasıs: bir ilim dalında veya bir meslekte derin bilgi sahibi olan, uzman.
müyûlât: meyiller.
re's-i riya: rıyanın başı, en büyüğü.
rıza: razı olma, hoşnutluk.
saadetsaray-ı kemalât: kemalatin saadet sarayı.
sanayi: sanatlar, hüneler, us-

talıklar.
Sâni-i Zülcelâl: sonsuz büyüklük sahibi ve her şeyi sanatlata yaratan Allah.
selef: daha önce yaşamış olan kimse, ced, ata.
su-i istimal: bir şeyi kötüye kullanma.
seriat-ı fitriye: kâinatta düzeni ve ahengi sağlayan, bütün varlıkların uymak zorunda olduğu kanun ve kuralların tamamı.
seriat-ı hilkat: yaratılışa ko-

nulan kanunlar.
şevk: şiddetli arzu, aşırı istek ve heves.
taksimü'l-a'mal: iş bölümü, işlerin paylaşılması.
tatbik-i hareket: hareket etme, davranma.
terakki: ilerleme, gelişme.
tevellüt: doğma, doğum.
üssü'l-esas: hakikî sağlam temel.
zayi: elden çıkmış, zarar, ziyan.

Ḥatime

Bir gayr-i müslim, yalnız mescide girmekle Müslüman olmasına kâfi olmadığı gibi; tefsirin veya şeriatın kitaplarına hikmet veya coğrafya veya tarih gibi bir fennin meselesi girmesiyle, tefsir veya şeriat olamaz. Hem de, bir müfessir veya fakih, mütehasıs olmak şartıyla, hükmü yalnız nefis-i şeriat ve tefsirde hüccettir. Yoksa, tufeyli olarak izinsiz tefsir, şeriat kitaplarına girmiş emirlerde hüccet değildir. Zira onlarda tufeyli olabilir.

Nakile itap yoktur. Evet, bir fende sözü hüccet olanın sair fenlerde nakil veya dava cihetiyle hükmünü hüccet tutmak, taksimü'l-mehasin ve tefrikü'l-mesai olan kanun-u İlâhîsine vech-i rıza göstermemek demektir.

Hem de mantıkça müsellemdir ki: Hüküm, mevzu ile mahmulün yalnız “vech-i ma” ile tasavvurlarını iktiza eder. Ve onların teşrihat-ı sairesi ise, o fenden değildir; başka fennin mesailinden olmak gerektir.

Hem de mukarrerdir ki: Âmm, hassa delâlât-ı selâse-nin hiçbirisi ile delâlet etmez. Meselâ, Tefsir-i Beyzavîde ¹ **بَيْنَ الصَّدَقَيْنِ** olan ayetinde Ermeniye ve Azerbaycan Dağlarının mabeyninde olan teviline nazar-ı kat'î ile bakmak en büyük mantıksızlıktır. Zira, esasen nakildir. Hem de tayini Kur'ân'ın medlûlü değildir; tefsirden sayılmaz. Zira, o tevil ayetin bir kaydının başka fenne istinaden bir teşrihidir. Binaenaleyh, o müfessir-i celîlin tefsirdeki

itap: azarlama, rencide etme.

kâfi: yeter, elverir.

kanun-ı ilâhî: ilâhî irade, ilâhî kanun.

mabeyn: ara.

mahmul: hamlolunmuş, yüklenmiş.

medlûl: delil olarak gösterilen.

mesail: meseleler.

mevzu: konu.

mukarrer: kesinlik kazanmış hüküm.

müfessir: Kur'ân-ı Kerim'in metnini tefsir, şerh ve izah eden İslâm âlimi.

müfessir-i celîl: büyük müfessir.

müsellem: doğruluğu, gerçekliği herkes tarafından kabul edilen.

mütehasıs: bir ilim dalında veya bir meslekte derin bilgi sahibi olan, uzman.

nâkil: nakleden; duyduğunu anlatan, söyleyen.

nakl: Kur'ân-ı Kerim, hadis-i şerif gibi İslâmın aslî kaynakları, nakil.

nazar-ı kat'î: bir şeye kesin gözüyle bakmak, mutlak doğru olduğunu düşünmek.

nefis-i şeriat ve tefsir: şeriatın ve tefsirin kendisi.

sâir: diğer, başka, öteki.

şeriat: Allah tarafından peygamber vasıtasıyla bildirilen, ilâhî emir ve yasaklara dayanan hükümlerin hepsi.

taksimü'l-mehasin: güzelliklerin bölüştürülmesi.

tasavvur: bir şeyi zihinde şekillendirme, düşünme.

tayin: belirleme, gösterme, sınırını çizme.

tefrikü'l-mesâfî: mesailerin tanzimi, düzenlenmesi; çalışma programı.

tefsir: Kur'ân-ı Kerim'i açıklamak maksadıyla yazılan kitap.

Tefsir-i Beyzavî: Kadî Beyzavî'nin tefsiri.

teşrih: bir meseleyi iyice araştırıp ortaya çıkarma, şerh etme, açma.

teşrihat-ı saire: diğer araştırma ve incelemeler.

tevil: Kur'ân ve hadislerin açıklamasında, geçerli bir delil veya sebepten dolayı, ayeti ilk bakışta görünen manasından alıp, taşıdığı diğer manalardan, bir veya birkaçı ile tefsir etme.

tufeyli: parazit, asalak.

vech-i mâ: bir sebepten dolayı.

vech-i rıza: rıza yüzü, rıza yönü, rıza sebebi.

1. İki dağın arası. (Kehf Suresi: 96.)

âmm: genel, umumî.

ayet: Kur'ân'ın her bir cümlesi.

binaenaleyh: bundan dolayı, bunun üzerine.

cihet: yön.

dava: takip edilen fikir, iddia.

delâlât-ı selase: üç çeşit delalet, üç çeşit delil olma; delalet-i mutabikiye, delalet-i tazammuniye, delalet-i iltizamî-

ye.

delâlet: delil olma, gösterme.

emir: iş, şey, husus.

esasen: aslında, temelinde, doğrusu.

fakih: İslâm hukukçusu, fıkıh âlimi, fıkıh bilgini.

fen: tecrübî, ispatla meydana gelmiş ilimlere verilen genel ad.

gayr-i müslim: Müslüman ol-

mayan, İslâmiyeti kabul etmeyen.

hâs: hususî olan.

hatime: son söz.

hikmet: felsefe.

hüccet: delil.

hüküm: verilen karar.

iktiza: gerektirme, lüzumlu kılma.

istinaden: istinat ederek, dayanarak.

meleke-i rasihasına böyle zayıf noktaları bahane tutmak, şüpheleri iras etmek insafsızlıktır.

İşte, asıl hakaik-ı tefsir ve şeriat meydandadır; yıldızlar gibi parlıyor. O hakaikteki vuzuh ve kuvvettir, benim gibi bir acize cesaret veriyor.

Ben de dava ederim: Tefsirin ve şeriatın ne kadar hakaik-ı esasiyesi varsa, birer birer nazar-ı tetkika getirilse, görülür ki; hakikatten çıkıp, hikmet ile tartılıp, hak olarak hakka munsariftir. Ne kadar şüpheli noktalar varsa, umumen cerbezeli zihinlerden çıkıp sonra da onlara karışmış. Kimin asl-ı hakikatlerine bir şüphesi varsa, işte meydan, kendini izhar etsin!

* * *

âciz: zayıf, güçsüz.

asl-ı hakikat: hakikatin, gerçeğin aslı.

cerbeze: haksız yere aldatıcı sözlerle karşı tarafı iknaya çalışmak, demogoji.

dava: takip edilen fikir, iddia.

hâk: doğruluk, gerçek, hakikat.

hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.

hakaik-ı esasiye: hakikatin aslı, özü; asıl gerçekler.

hakaik-ı tefsir: tefsir hakikat-

leri, Kur'ân-ı Kerim'in anlamını açıklamaya yönelik gerçekler.

hakikat: gerçek, doğruluk; görülen bir şeyin aslı, esası.

hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi, fayda.

irâs: verme, verilme, sebep olma.

izhar: gösterme, açığa vurma.

meleke-i rasiha: sağlam ve kuvvetli olan meleke.

munsarif: dönen, yüzünü çeviren.

nazar-ı tetkik: araştırma gözüyle inceleme.

şeriat: Allah tarafından peygamber vasıtasıyla bildirilen, ilahî emir ve yasaklara dayanan hükümlerin hepsi.

tefsir: Kur'ân'ın mana bakımından izahı, açıklaması.

umumen: umumî olarak, bütün olarak.

vuzuh: kolay anlaşılabilirlik, ifade açıklığı.

Üçüncü Mukaddeme

Mübalâğa ihtilâlcidir. Şöyle ki:

Beşerin seciyelerindendir, telezzüz ettiği şeyde meylü't-tezeyyüt ve vafsettiği şeyde meylü'l-mücaze ve hi-kâye ettiği şeyde meylü'l-mübalâğa ile hayali hakikate karıştırmaktır. Bu seciye-i seyyie ile iyilik etmek, fenalık etmek demektir. Bilmediği halde tezyidinden noksan, ıslahından fesat, medhinden zemm, tahsininden kubh tevellüt eder. Zira, muvazenet ve tenasüpten naşı olan hüsnü, ¹ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُ ihlâl eder. Nasıl ki bir ilâcı istihsan

edip izdiyat etmek devayı dâ'e inkılâp etmektir. Öyle de, hiçbir vakit hak ona muhtaç olmayan mübalâğalı terğip ve terhip ile, gıybeti katle müsavi; veya ayakta bevl etmek zina derecesinde göstermek; veya bir dirhemi tasadduk etmeyi hacca mukabil tutmak gibi muvazenesiz sözler, katl ve zinayı tahfif ve haccın kıymetini tenzil ediyorlar.

Bu sırra binaen, vaiz hem hakîm, hem muhakemeli olmalıdır. Evet, muvazenesiz vaizler, çok hakaik-ı neyyire-i diniyenin hüsfuna sebep olmuşlardır. Meselâ, inşikak-ı kamer olan mu'cize-i mütevatire-i bahireyi, meylü'l-mücaze ile “arza nüzul ile Peygamberin cebine girip çıkmış” olan ilâve, o güneş-misal mu'cizeyi Süha Yıldızı gibi mahfî ve kamer-misal olan bürhan-ı nübüvveti münhasıf ettiği gibi, münkirlerinin bahanelerine kapılar açtı.

1. Şuursuz bir şekilde.

arz: yer, dünya.
Beşer: insan, insanlık.
bevl: idrar yapma.
binaen: -den dolayı, bu sebepten.
bürhan-ı nübüvvet: peygamberlik delilleri, peygamberliğinin hak olduğunu ispat eden delil.
dâ': hastalık, dert.

üneş-misal: güneş gibi.
hâk: doğruluk, gerçek, hakikat.
hakaik-ı neyyire-i diniye: dinin parlak, nurlu hakikatleri.
hakikat: gerçek.
hakim: hikmet sahibi, çok bilgili, bilge.
husûf: tutulma, bir şeyin ışı-
ğının kararıp gitmesi.

hüsün: güzellik.
ıslah: iyi duruma getirme, iyileştirme, düzeltme.
ihlâl: bozma, zarar verme.
ihtilâl: bozulma, kanışıklık, intizamsızlık.
inkılâp: değişme, dönüşme.
inşikak-ı kamer: ayın ikiye bölünmesi, ayın yanılması; Hz. Peygamberin müşriklere kar-

sı göstermiş olduğu ayın yanılıp ikiye ayrılma mu'cizesi.

istihsan: güzel bulma, beğenme.
izdiyat: ziyadeleşme, çoğalma, artma.

kamer-misal: Ay gibi.

katl: öldürme.

kubh: çirkinlik.

mahfî: Gizli, saklı.

medih: övmek.

meylülmübalâğa: mübalâğa meyli, bir şeyi çok büyük veya çok küçük gösterme arzusu.

meylülmücaze: aldatma meyli, aldatma isteği.

meylüttezeyyüt: ziyadeleştirme meyli, çoğaltma arzusu, isteği.

mu'cize-i mütevatire-i bahire: çok kimsenin naklettiği ve doğruluğunu tasdik ettiği apaçık mucize.

muhakeme: akıl yürütüp doğru netice elde edebilme, tartma, değerlendirme, yargılama.

mukabil: karşılık.

muvazene: denge.

mübalâğa: bir şeyi tarif ve tasvir ederken ya olduğundan fazla ya da eksik gösterme, abartma sanatı.

münhasıf: sönük kalan, gölgede kalmış.

münkir: Allah'ın varlığını kabul ve tasdik etmeyen, imansız, dinsiz.

müsavi: eşit.

naşı: dolayı, ötürü, sebebiyle.

nüzul: inme, iniş, gökten dünyaya geliş.

seciye: karakter, huy, tabiat.

seciye-i seyyie: kötü huy, karakter.

sır: gizli hakikat.

Süha: Büyükanı yıldız kümesinin en küçük yıldızı.

tahfif: hafifletme, yükünü azaltma.

tahsin: beğenme, güzel bulma.

tasadduk: sadaka verme, sadaka olarak verme.

telezzüz: lezzet, tad alma, hoş gitme.

tenâsüb: uyma, uygunluk, birbirini tutma.

tenzil: kıymetten düşürme, değerini indirme.

tergip: rağbet verme, isteklendirme.

terhip: korkutma, sakındırma.

tevellüt: doğma, doğum.

tezyit: arttırma, çoğaltma.

vaiz: vaaz eden, ibadet yerlerinde dinin emir ve yasaklarını anlatarak nasihat eden din görevlisi.

vaf: bir şahıs veya nesnenin durumunu anlatarak tarif etme.

zem: yermek, kinama, ayıplama.

adem-i kanaat: kanaatsizlik, elindeki ile yetinmeme.
ahsen: daha (en) güzel.
aks-i kaziye: hükümün zıddı, aksi.
âşık-ı hakikat: hakikate, gerçeğe âşık olan.
behre: nasip, kısmet, pay, hisse.
cesim: iri, büyük, kocaman.
daire-i imkân: imkan alemi, kâinat ve varlıklar alemine ait alem.
ecza: cüz'ler, parçalar, kısımlar.
edille: deliller, ispat vasıtaları.
fabrika-i muazzama: çok büyük fabrika.
fels: akçe, bakır para.
fen: hüner, marifet, sanat, ilim.
gayet: son derece.
gayr-i mümeyyiz: doğruyu yanlıştan, faydalıyı faydasızdan ayırma kabiliyetine sahip olmayan aklı ermezler.
gurur-u nefis: nefsin kendisini büyük görüp onunla gurur duyması.
hacz: malı kanuna uygun olarak sattırmayıp alıkoyma.
hadit: demir.
hâk: pay, hisse; değer.
hakaik-i diniye: dine ait olan hakikatler.
hâsıl-ı kelâm: sözün kıyası.
hasiyet-i mahsuse: özel menfaat, şahsı ilgilendiren fayda.
hayyâl: dalavereci, hileci, hilekâr.
hercümerc: karmakarışık olma, alt üst olma.
hilkat: yaratılış.
hüküm: dinî kaide, kural.
hüküm: emir, bir konu hakkında verilen karar.
hüsün: güzelliik.
ıslah: iyi duruma getirme, iyileştirme, düzeltme.
iftira: aslı olmadan birine suç yükleme, olmayan bir suçu başkasına yükleme.
iğfal: yanıltma, gaflete düşürerek kandırma, aldatma.
istihfaf: küçümseme, hafife alma, alay etme.
itibar: kıymet verilir olma; değer.
kemal: olgunluk, mükemmellik, kusursuz, tam ve eksiksiz olma.
kezalik: keza, bu da öyle, böylece.
kıymet: değer.
kudret: güç, kuvvet, iktidar.
lâtif: tatlı, hoş.
makasid: maksatlar, gayeler.
maskara: herkesi kendine güldüren, soytarı.
mihver: eksen, yöre.
muhabat: kendisine hitap olunan, söz söylenilen kimse.
muhıbb-i din: dinî seven.
muntazam: nizamlı, intizamlı, düzenli ve düzgün biçimde.
mücazele: aldatma, cerbeze ile

Hasıl-ı kelâm, her muhibb-i dine ve âşık-ı hakikate lâzımdır: Her şeyin kıymetine kanaat etmek ve mücazele ve tecavüz etmemektir. Zira, mücazele kudrete iftiradır ve “Daire-i imkân da daha ahsen yoktur” olan sözü İmam-ı Gazâlî'ye dediren hilkatteki kemal ve hüsne adem-i kanaattır ve istihfaf demektir.

Ey muhatap efendi! Bazen bürhanın hizmetini temsil de görüyor. Öyle ise, bak: Nasıl elmas, altın, gümüş, rasas, hadid, ilh., her birinin birer kıymet ve hasiyet-i mahsusası vardır ve mütehaliftir; öyle de, dinin makasadı, kıymet ve edillece mütefavittir. Birinin yeri hayal olsa, ötekini vicdandır; beriki, sırrın sırrındadır.

Evet, ticarette bir fels veya on para yerinde bir elmas veya bir altını verse, nasıl sefahatine hüküm ve tasarruftan hacz olunur. Aks-i kaziye ile olsa, pek yerinde “Yüha!” işitecek. Ve tüccar olmaya bedel, hayyal bir maskara olduğu gibi; kezalik, hakaik-i diniyeyi temyiz etmeyen ve her birisine müstehak olduğu hak ve itibarı vermeyen ve her hükümde şeriatın sikkesini tanımayan, hatta o fabrika-i muazzamadaki eczalar, her biri mihveri üzerinde hareketine sekte veren gayr-i mümeyyizler, her biri bir acemi adama benzer ki, gayet muntazam ve cesim bir makine içinde küçük ve lâtif bir çarkı görüyor ki, hareket ve vaziyette büyük çarklara nazar-ı sathisince münasip görünmediğinden, makine fenninde behresizliğiyle beraber, gurur-u nefis, nazar-ı sathisini iğfal ile aldatarak, ıslah niyetiyle vaz-ı muntazamadan tağyire teşebbüs edip, bilmediği halde fabrikayı hercümerc eder, başını yer.

karşıındakinin hakkını örtme.
münasip: uygun.
müstahak: hak eden, hak etmiş.
mütefavit: birbirinden farklı, çeşitli olan.
mütehalif: birbirine uymayan, değışken.
nazar-ı sathi: yüzeysel bakış, dikkatsizce yapılan inceleme.
rasas: kurşun.
sefahat: yasak şeylere, zevk ve eğlenceye aşırı derecede

düşkünlük.
sekte: durma, kesilme.
sikke: alâmet, nişan, turra.
seriat: Allah tarafından peygamber vasıtasıyla bildirilen, ilâhî emir ve yasaklara dayanan hükümlerin hepsi.
tağyir: başkalaştırma, değıştirme.
tasarruf: bir şeyin sahibi olup idare etme, mülkünü istediği gibi kullanma.
tecavüz: haddini aşma, söz ve hareketle ileri gitme.

temyiz: inceleyip seçme, ayırdetme.
teşebbüs: girişim, bir işi yapmak için harekete geçme.
tüccar: ticaret yapan, ticaretle uğraşan kimse, tacir.
vaz-ı muntazama: düzenli ve intizamlı yerleştirmeye.
vaziyet: durum.
vicdan: insanın içindeki, iyiyi kötünden ayırabilen, iyilik etmekten lezzet duyan ve kötülüktten elem alan manevî his.

Elhasıl: Şeriatın her bir hükmünde Şariin bir sikke-i itibarı vardır. O sikkeyi okumak lâzımdır. Sikkenin kıymetinden başka, o hüküm her şeyden müstağnidir. Hem de, lâfızperdezâne ve mübalâğacuyâne ve ifratperverâne nelerin tezyin ve tasarruflarından bin derece müstağnidir. Dikkat olunsun ki, böyle mucazifler, nasihat ettikleri vakitte nazar-ı hakikatte ne derece çirkin oluyolar.

Ezcümle, bunlardan birisi bir mecma-ı azîmde müskirrattan tenfir yolunda zecr-i şer'î ile kanaat etmeden öyle bir şey demiş ki, yazmasından ben hicap ettim. Yazdıktan sonra çizdim. Ey herif! Bu sözlerinle şeriata adavet ediyorsun. Faraza sadık olsan, sadık-ı ahmak olursun; adüvvü'd-dinden daha muzırsın.

Fatime

Ey hariçten ve uzaktan İslâmiyeti tenkit etmeye çalışan insafsızlar! Aldanmayın, muhakeme edin, nazar-ı sathi ile iktifa etmeyiniz. Zira şu sizin bahanelerinize sebep olanlar, lisan-ı şeriatta *ulema-i su'* ile müsemmadırlar. Onların muvazenesizlik, zahirperestliklerinden neşet eden hicabın maverasına bakınız. Göreceksiniz ki, her bir hakikat-i İslâmiye, necm-i münir gibi bürhan-ı neyyiridir. Nakş-ı ezel ve ebed, üzerinde görünüyor.

Evet, kelâm-ı ezeliden gelen, ebede gidecektir. Fakat, esefa! Hubb-u nefis ve taraftar-ı nefis ve acz ve enaniyetten neşet eden teberri-i nefis ile kendi kabahatini başkasına atıyor. Şöyle yanlış muhtemel olan sözünü veya

acz: zayıflık, güçsüzlük.
adavet: düşmanlık, husumet.
adüvvüddin: din düşmanı.
bahane: asıl sebebi gizlemek için ileri sürülen uydurma sebep.
bürhan-ı neyyir: parlak ve nurlu bürhan, parlak delil.
ebed: sonu olmayan gelecek zaman, sonsuzluk, daimilik.
elhasıl: hasılı, netice itibarıyla, kısaca.
enaniyet: kendini beğenme, bencillik, egoistlik.

esefa: eyvah, yazık!.
ezcümle: bu cümleden olarak.
faraza: farz edelim ki, öyle sayalım ki, söz gelişi.
hakikat-ı İslâmiye: İslâmiyete ait hakikat.
hariç: dışarı.
hatime: son söz, bir eserin sonuç kısmı.
hicâb: utanma, mahcubiyet.
hubb-u nefis: nefisini sevmek, nefse düşkünlük.
hüküm: dinî kaide, kural.

ifratperverâne: aşırı gitmeyi severcesine.
iktifa: yeterli bulma, kâfi görme, var olanla yetinme.
kanaat: elindeki ile yetinmek.
kelâm-ı ezelî: ezelî söz, varlığına başlangıç olmayan Allah'ın sözü; Kur'an-ı Kerim ayetleri.
kıymet: değer.
lâfızperdezâne: söz düzeltenler gibi
lisan-ı şariat: şer'î lisan, dinî

tabir.

mavera: görünenin ardı, ötesi.

mecma-ı azim: büyük toplanma yeri.

muhakeme: akıl yürütüp doğru netice elde edebilme, tartma, değerlendirme, yargılama.

muhtemel: ihtimal dahilinde, olabilir.

muvazene: denge, ölçü.

muzırr: zararlı, zarar veren.

mübalâğacuyâne: aşırı derecede mübalâğa yaparcasına.

mucazif: aldatan, söz ile karşısındakinin hakkını örten; göz karan ile alıp-satan.

müsemma: isimlendirilmiş, ad verilmiş.

müskirat: sarhoşluk veren, sarhoş eden şeyler, içkiler.

müstağni: muhtaç olmayan; başkalanna ihtiyacı bulunmayan.

nakş-ı ezel ve ebed: Cenab-ı Hakk'ın ezelî ve ebedî nakışları.

nazar-ı hakikat: hakikat nezdinde.

nazar-ı sathi: yüzeysel bakış, dikkatsizce yapılan inceleme.

necm-i münir: ışık saçan, aydınlatan yıldız.

neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma.

sadık: doğru, gerçek; sözünde, vaadinde, işinde doğru olan.

sadık-ı ahmak: ahmak dost.

sikke: mühür, alâmet, nişan.

sikke-i itibar: güvenilir ve değerli mühür.

Şari: şeriati koyan, Allah.

şariat: Allah tarafından peygamber vasıtasıyla bildirilen, ilâhî emir ve yasaklara dayanan hükümlerin hepsi.

taraftar-ı nefis: nefesine taraftarlık etmek.

tasarruf: bir şeyin sahibi olup idare etme, mülkünü istediği gibi kullanma.

teberri-i nefis: nefisini temiz bilmek, nefisini temize çıkarmak.

tenfir: nefret ettirme, iğrendirme, tiksindirme.

tenkid: eleştirme.

tezyin: süsleme, ziynetlendirme.

ulema-yı su': kötü alimler, menfaat için hakikati örten âlimler.

zahirperest: dış görünüşe kıymet veren, dış görünüşe dikkat edip iç yüze aldnış etmeyen.

zecr-i şer': Şeriata yasaklaması.

hataya kabil olan fiilini bir büyük zata veyahut muteber bir kitaba, hatta bazen dine, çok defa hadise, en nihayet kadere isnat etmekle, kendini teberri etmek istiyor. Haşa, sümme haşa! Nurdan zulmet gelmez. Kendi âyinesinde görülen yıldızları setretse de, semadaki yıldızları setredemez. Fakat kendi göremez.

Ey muteriz ağa! Ağlamak isteyen çocuk gibi veya intikam isteyen kînedar düşman gibi bahane mahane aramakla, hilâf-ı şeriatla vücuda gelen ahvali ve sû-i tefehhümden neşet eden şübehatı senet tutmak, İslâmiyete leke getirmek, pek büyük insafsızlıktır. Zira, bir Müslimin her bir sıfatı İslâmiyetten neşet etmek lâzım gelmez.

* * *

ahval: haller, durumlar.

âyine: ayna.

bahane: yalandan özür, asıl sebebi gizlemek için ileri sürülen uydurma sebep.

fiil: iş, hareket.

hadis: Hz. Muhammed'e (a.s.m.) ait söz, emir, fiil veya Hz. Peygamberin onayladığı başkasına ait söz, iş veya davranış.

hâşâ: asla, katiyen, öyle değil, Allah göstermesin.

hilâf-ı şeriat: şeriata zıt, aykırı.

intikam: öç alma, kendisine, bulunduğu topluluğa veya benimsediği bir şeye karşı yapılan kötülüğe karşılık verme.

isnâd: dayandırma, mal etme, bir şeyi bir kimseye ait gösterme.

kabil: mümkün, ihtimal dahilinde.

kader: ilahî hüküm; Cenab-ı Hakk'ın takdir ve tayin etme-

si.

kînedâr: kinci, kin güden.

muteber: güvenilir, geçerliliği olan.

muteriz: itiraz eden, karşı çıkan, itirazcı.

neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma.

nihayet: en sonunda.

nur: aydınlık, parlaklık, ışıık.

sema: gökyüzü, gök.

senet: dayanılacak ve güvenilecek şey, kuvvetli delil ola-

bilecek söz.

setr: örtme, kapama, gizleme.

sıfat: vasıf, nitelik.

su-i tefehhüm: yanlış anlama.

sümme hâşâ: kat'iyyen olmaz, Allah esirgesin.

şübehat: şüpheler.

teberri: aklanma, temiz olma, arınma.

zat: kişi, şahıs.

zulmet: karanlık.

Sekizinci Mukaddeme

(Temhid)

Şu gelen uzun Mukaddemeden usanma. Zira, nihayeti nihayet derecede mühimdir. Hem de şu gelen Mukaddeme, her kemali mahveden ye'si öldürür ve her bir saadetin mayesi olan ümidi hayatlandırır ve mazi başkalarına ve istikbal bize olacağına beşaret verir. Taksime razıyız. İşte mevzu: Ebna-i mazi ile ebna-i müstakbeli muvazene etmektir. Hem de mekatib-i âliyyede elif ve bâ okunmuyor. Mahiyet-i ilim bir dahi olsa, suret-i tedrisi başkadır. Evet, mazi denilen mekteb-i hissiyatla istikbal denilen medrese-i efkâr bir tarzda değildir.

Evvelâ: “Ebna-i mazi”den muradım, İslâmların gayrından onuncu asırdan evvel olan kurun-u vusta ve ûlâdır. Amma millet-i İslâm, üç yüz seneye kadar mümtaz ve serfiraz ve beş yüz seneye kadar filcümle mazhar-ı kemaldır. Beşinci asırdan on ikinci asra kadar ben mazi ile tabir ederim, ondan sonra müstakbel derim.

Bundan sonra: Malûmdur ki, insanda müdebbir-i galip, ya akıl veya basardır; tabir-i diğerle, ya efkâr veya hissiyattır, veyahut ya haktır veya kuvvettir, veyahut ya hikmet veya hükümettir, veyahut ya müyülât-ı kalbiyedir veya temayülât-ı akliyedir, veyahut ya heva veya hüdadır. Buna binaen, görüyoruz ki, ebna-i mazinin bir derece

Malûm: bilinen, bilinen olan.
mâye: maya, temel, esas, öz.
mazhar-ı kemal: kemal bulma, olgunluğa erme.
mazi: geçmiş zaman.
medrese-i efkar: fikir ve düşünceler üniversitesi.
mekâtib-i âliye: yüksek okullar.
mekteb-i hissiyat: duyguların mektebi.
mevzu: konu.
millet-i İslâm: İslâm milleti, Müslümanlar.
mukaddeme: başlangıç.
murâd: maksat, meram, ulaşmak istenen şey.
muvazene: karşılaştırma, ölçme, tartma.
müdebbir-i galip: insanın duygu ve düşüncelerini etkilemede üstün gelen hisleri ve kuvvelerinden herhangi biri.
mühim: önemli, ehemmiyetli.
mümtaz: ayrıcalıklı, seçkin.
müstakbel: gelecek zaman.
müyülât-ı kalbiye: kalbin meyilleri, arzuları.
nihayet: son.
saadet: mutluluk.
serfiraz: benzerlerinden üstün olan, başta gelen, seçkin.
suret-i tedris: ders tekniği, öğretme şekli.
tabir: ifade.
tabir-i diğer: diğer tabir, başka bir ifade.
taksim: bölme, parçalara ayırma.
tarz: biçim, şekil.
temâyülât-ı akliye: aklın temayülleri, bir tarafa meyletmesi.
temhid: döşeme, hazırlama, temellendirme.
ye's: ümitsizlik.

amma: ama, lakin, ancak.
asr: yüzyıl.
basar: görme.
beşaret: müjde.
binaen: -den dolayı, bu sebepten.
ebna-yı mazi: mazinin çocukları, geçmişin insanları.
ebna-yı müstakbel: istikbalin çocukları, geleceğin insanları.
efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.

evvel: önce.
evvelâ: birinci olarak, her şeyden önce, ilk olarak.
filcümle: hepsi, bütünü.
gayr: başka.
hâk: doğruluk, gerçek, hakikat.
heva: istek, arzu, nefse ait olan şeylere düşkünlük, nefsin zararlı ve günah olan arzuları.
hikmet: hakîmlilik; yüksek bilgi, kainattaki ve yaratılıştaki

gayeleri araştırma.
hissiyat: hisler, duygular.
hüdâ: doğruluk, hidayet.
istikbal: gelecek zaman.
kemal: olgunluk, mükemmellik, kusursuz, tam ve eksiksiz olma.
kurun-ı vusta ve ûla: orta ve ilk çağlar.
mahiyet-i ilim: ilmin mahiyeti, esası.
mahv: yok etme, ortadan kaldırma.

berahin-i katia: kat'î, kesin deliller.

beşaret: müjde.

bürhan: delil, ispat, hüccet.

cinan: bağlar, bahçeler.

delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan.

ebna-yı müstakbel: istikbalin çocukları, geleceğin insanları.

efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.

ehl-i hâl: yaşadığı anın kıymetini bilen, onu değerlendiren, hâline ve durumuna razı olan.

galebe: galip gelme, üstünlük.

garaz: kötü kasıt, düşmanca niyet, kin.

gayr-ı münevver: nurlanmamış, aydınlanmamış.

haile: .

hâk: doğruluk, gerçek, hakikat.

hakaik-ı hikmet: gerçek ilim.

hâl: şimdiki zaman .

halis: saf, samimi.

hareket-i ric'îye: geri dönme ve geri çekilme hareketi.

heves: nefsin hoşuna giden, gelip geçici istek.

hikmet: ilahî gaye, gizli sebep, fayda.

hissiyat: hisler, duygular.

hukûk-ı umumiye: toplumun bütün fertlerinin sahip olduğu haklar.

husumet: düşmanlık.

hükûm: verilen karar.

hükûmferma: hükûmran, hükûm süren.

ihtilâfat: ayrılıklar, anlaşmazlıklar, uyumsuzluklar.

iknaiyat-i hitabiye: delil ve bürhan üzere söylenen sözler, ikna edici konuşmalar.

insaniyet: insanlık, insanlık mahiyeti.

insaniyet-i kübra: en büyük insanlık, İslamiyet.

intaç: netice verme, sonuçlandırma.

irşat: doğru yolu gösterme, gafletten uyandırma.

ispat-ı müddea: iddianın, fikrin ispatı.

istihdam: bir hizmette kullanma, çalıştırma.

istikbal: gelecek zaman.

kâfi: yeter, elverir.

kıyas: karşılaştırma, bir şeyi başka bir şeye benzeterek hüküm verme.

kuvve-i belâgat: belagat gücü, hayale uygun söz söyleyebilme gücü.

maden-i tebahhurat: buharlaşma yeri, kaynağı.

mazi: geçmiş zaman.

me'nus: alışılmış, alışık, ünsiyet

safî olan ahlâk ve halis olan hissiyatları galebe çalarak, gayr-i münevver olan efkârlarını istihdam ederek, şahsiyat ve ihtilâfat meydanı aldı. Fakat, ebna-i müstakbelin bir derece münevver olan efkârları heves ve şehvetle muzlim olan hissiyatlarına galebe ederek emrine musahhar eylediğinden, hukuk-u umumiyenin hükûmferma olacağı muhakkak oldu. İnsaniyet bir derece tecelli etti. Beşaret veriyor ki, asıl insaniyet-i kübra olan İslâmiyet, sema-i müstakbelde ve Asya'nın cinanı üzerinde bulutsuz güneş gibi pertevfşan olacaktır.

Vakta ki mazi derelerinde hükûmferma olan garaz ve husumet ve meylü't-tefenvuku tevlit eden hissiyat ve müyulât ve kuvvet idi; o zamanın ehlini irşat için iknaiyat-ı hitabiye kâfi idi. Zira hissiyatı okşayan ve müyulâta tesir ettiren müddeayı müzeyyene ve şaşaalandırmak veyahut haile veya kuvve-i belâgatla hayale me'nus kılmak, bürhanın yerini tutar idi. Fakat bizi onlara kıyas etmek, hareket-i ric'îye ile o zamanın köşelerine sokmak demektir. Her bir zamanın bir hükmü var. Biz delil isteriz, tasvir-i müddea ile aldanmayız.

Vakta ki hal sahrasında istikbal dağlarına daima yağmur veren hakaik-ı hikmetin maden-i tebahhuratı efkâr ve akıl ve hak ve hikmet olduklarından ve yeni tevellüde başlayan meyl-i taharri-i hakikat ve aşk-ı hak ve menfaat-i umumiye menfaat-i şahsiyeye tercih ve meyl-i insaniyetkârâneyi intaç eyleyen berahin-i katiadan başka, ispat-ı müddea bir şeyle olmaz. Biz ehl-i haliz,

edilmiş.

menfaat-ı şahsiye: şahsî menfaat.

menfaat-i umumiye: herkesin faydasına olan işler.

meyl-i insaniyetkârane: insanca davranma, olma isteği.

meyl-i taharri-i hakikat: gerçeği araştırma meylî, hakikati araştırma isteği.

meylüttefenvuk: başkalarına nispetle üstünlük elde etme meylî, isteği .

musahhar: boyun eğen, emir

altına giren, istenilen hâle konulmuş.

muzlim: karanlık, zulmetli.

müddea: iddia edilen şey, tez, sav.

münevver: nurlu, ışıkl, parlak.

müyulât: meyiller.

müzeyyene: süslü.

pertevfşan: ışıık saçan, nur dağıtan.

sâfi: samimî, hâlis, saf.

sahra: büyük çöl, geniş saha.

sema-yı müstakbel: gelecek

seması.

şahsiyat: bir şahsın özel hayatıyla ilgili münasebetsiz sözler, dedikodu.

şasaa: gösteriş, debdebe.

tasvir-i müddea: iddia edilen şeyin vasıflarını saymak, onu tanıtmak.

tecelli: belirme, bilinme, görünme.

tesir: etki.

tevellüt: doğma, doğum.

tevlit: doğurma, sebep olma.

vakta: ne zaman, ne vakit.

namzed-i istikbaliz. Tasvir ve tezyin-i müddeâ zihnimizi işba etmiyor. Bûrhan isteriz.

Biraz da iki sultan hükmünde olan mazi ve istikbalin hasenat ve seyyiatlarını zikrederim.

- Mazi ülkesinde ekseriyetle hükümferma, kuvvet ve heva ve tabiat ve müyulât ve hissiyat olduğundan, seyyiatından biri, her bir emirde —velev filcümle olsun— istibdat ve tahakküm var idi.

- Hem de meslek-i gayra husumete, kendi mesleğine iltizam ve muhabbetten daha ziyade ihtimam olunur idi.

- Hem de bir şahsa husumetin, başkasının muhabbeti suretinde tezahürü idi.

- Hem de keşf-i hakikate mani olan, iltizam ve taassup ve taraftarlığın müdahaleleri idi.

Hasıl-ı kelâm: Müyulât muhtelifle olduklarından, taraftarlık hissi herşeye parmak vurmakla ihtilâfât ile ihtilâl çıkarıldığından, hakikat ise kaçıp gizlenirdi.

Hem de, istibdad-ı hissiyatın seyyielerindendir ki: Mesalik ve mezahibi ikame edecek, galiben taassup veya taddil-i gayr veya safsata idi. Halbuki, üçü de nazar-ı şeriatla mezmum ve uhuvvet-i İslâmiyeye ve nisbet-i hemcinsiyeye ve teavün-ü fitriye münafidir. Hatta o derece oluyor, bunlardan biri taassup ve safsatasını terk ederek nasın icma ve tevatürünü tasdik ettiği gibi, birden mezhep ve mesleğini tebdil etmeye muztar kalıyor. Halbuki, taassup yerinde hak ve safsata yerinde bûrhan ve

bûrhan: bir şeyi ispatlamak için kullanılan kesin delil.
ekseriyetle: daha ziyadesiy-le, çoklukla, çoğunlukla.
filcümle: hepsi, bütünü.
galiben: çoğu zaman, çoğu kere.
hâk: doğruluk, gerçek, hakikat.
hasenat: güzellikler, iyilikler.
hâsıl-ı kelâm: sözün kıyası.
heva: istek, arzu, nefse ait olan şeylere düşkünlük, nefsin zararlı ve günah olan ar-

zulan.
hissiyat: hisler, duygular.
husumet: düşmanlık.
hükmünde: değerinde, yerinde.
hükümferma: hükümran, hüküm süren.
icma: fikir birliği etme, görüş birliğine varma.
ihtilâfât: ayrılıklar, anlaşmazlıklar, uyumsuzluklar.
ihtilâl: bozulma, karışıklık, intizamsızlık.
ihitimam: dikkat ve özen gös-

terme.
ikame: ayağa kaldırma, ayakta tutma.
iltizam: birinin tarafını tutma, tarafgirlik.
istibdat: hak ve hukuku tanı-mama, keyfi uygulama, zulüm ve tahakküm.
istikbal: gelecek zaman.
işba: doyurma.
keşf-i hakikat: hakikatin, gerçeğin ortaya çıkması.

mesalik: meslekler, tutulan yollar.
meslek: gidiş, usul, yol.
meslek-i gayr: başkasının mesleği.
mezahip: mezhepler, tutulan yollar.
mezhep: dinde tutulan yol, dinde anlayış ve ibadet yolu.
mezmum: zemmedilen, aşağılanan.
muhtelifle: çeşitlilik, farklı farklı olma.
muztar: çaresiz kalmış, yapmak zorunda kalmış.
müdahale: karışma.
münâfi: zıt, aykırı.
müyulât: meyiller.
namzed-i istikbal: istikbale aday, geleceği isteyen.
nâs: insanlar.
nazar-ı şeriat: şeriatla göre, şeriatla, Cenab-ı Hakkın emirlerine göre.
nispet-i hemcinsiyeye: insanî münasebetler, insanın hemcinsine olan bağlılığı.
safsata: gerçek dışı fikri karşı tarafa kabul ettirmek için başvuru-lan, görünüşte doğru gibi göründüğü hâlde gerçekte yanlış olan kıyas.
seyyiat: seyyieler, fenalıklar, kötülükler.
seyyie: fenalık, kötülük, çirkinlik.
suret: biçim, şekil, tarz.
taassup: bir şeye veya kimseye körü körüne aşırı bağlılık.
tabiat: .
taddil-i gayr: başkalarının sapıklığına hükmetme.
tahakküm: zorla hükmetme, hükmü altına alma.
taraftar: taraflı, bir tarafı destekleyen.
tasdik: doğrulama, onaylama.
tasvir: bir şeyi yazıyla veya başka ifade tarzlarıyla anlatma.
tasvir-i müddeâ: iddia edilen şeyin vasıflarını saymak, onu tanıtmak.
teavün-i fitriye: fitrî yardımlaşma, insanın yaratılışında var olan yardımlaşma duygusu.
tebdil: değiştirme, başka bir hale getirme.
tevatür: içinde yalan ihtimali bulunmayan ve birbirlerine kuvvet veren haberlerden oluşan büyük bir topluluğa ait haber.
tezahür: görünme, belirme, ortaya çıkma.
tezyin-i müddeâ: iddia edilen şeyin süslenip püslenmesi.
uhuvvet-i İslâmiye: İslâm kardeşliği.
zıkr: anma, bildirme.
ziyade: çok, fazla.

batıl: boş ve manasız olan, gerçeğe uymayan, doğru ve haklı olmayan.

beşaret: müjde.

bitamamiha: tamamen, bütünüyle, hepsi.

bürhan: bir şeyi ispatlamak için kullanılan kesin delil.

bürhan-ı katı': kesin delil.

efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.

fen: tecrübî, ispatla meydana gelmiş ilimlere verilen genel ad.

filcümle: hepsi, bütünü.

garaz: kötü kasıt, düşmanca niyet, kin.

hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.

hakaik-ı İslâmiyet: İslamiyet'e ait hakikatler, gerçekler.

hakk-ı sabit: doğruluğu ispat edilmiş hak.

hamiyet: insanda bulunan din, millet, bayrak, vatan gibi mukaddes değerler ile kendi aile ve yakınlarını koruma duygusu ve gayreti.

hayalât: hayaller, hülyalar.

heva: istek, arzu, nefse ait olan şeylere düşkünlük, nefsin zararlı ve günah olan arzuları.

himmet: çalışma, çabalama, gayret gösterme.

hüdâ: doğruluk, hidayet.

hükümferma: hükümrân, hüküm süren.

icra-yı hasene: güzel iş, uygulama.

ihvan-ı Müslimîn: müslüman kardeşler.

karn: yüzyıl, asır.

karn-ı evvel, sani ve salis: Hicrî birinci, ikinci ve üçüncü asırlar.

kemal: olgunluk, mükemmellik.

kezalik: keza, bu da öyle, böylece.

mehasin: güzellikler, iyilikler.

mesalik: meslekler, tutulan yollar.

meşveret: işlerin konuşup anlaşma yoluyla halledilmesi, bir konu hakkında çeşitli ve ehil şahıslardan fikir alma.

meşveret-i efkâr: fikir alışverişi.

mezhep: dinde tutulan yol, dinde anlayış ve ibadet yolu.

mümid: temdit eden, uzatan.

müyûlât-ı nefsanîye: nefsanî meyiller, nefsin arzu ve istekleri.

rapt: bağlama, bağlanma, ilştirme.

safsata: gerçek dışı fikri karşı tarafa kabul ettirmek için başvuru, görünüşte doğru gibi göründüğü hâlde gerçekte yanlış olan kıyas.

saltanat-ı efkar: fikirlerin hükümrânlığı.

tadlil-i gayr yerinde tevfiik ve tatbik ve istişare ederse, dünya birleşse hak olan mezhep ve mesleğini bir parça tebdil edemez. Nasıl ki, zaman-ı saadette ve Selef-i Salihîn zamanlarında hükümferma hak ve bürhan ve akıl ve meşveret olduklarından, şükûk ve şübehatın hükümleri olmaz idi.

Kezalik, görüyoruz ki: Fennin himmetiyle, zaman-ı halde filcümle, inşaallah, istikbalde bitamamihi hükümferma, kuvvete bedel hak ve safsataya bedel bürhan ve tab'a bedel akıl ve hevaya bedel hüdâ ve taassuba bedel metanet ve garaza bedel hamiyet ve müyûlât-ı nefsanîyeye bedel temayülât-ı ukûl ve hissiyata bedel efkâr olacaktırlar —karn-ı evvel ve sâni ve sâlisteki gibi ve beşinci karna kadar filcümle olduğu gibi. Beşinci asırdan şimdiye kadar kuvvet hakkı mağlûp eylemiş idi.

Saltanat-ı efkârın icra-i hasenesindendir ki: Hakaik-ı İslâmiyetin güneşi, evham ve hayalât bulutlarından kurtulmuş, her yeri tenvire başlamıştır. Hatta dinsizlik bataklığında taaffün eden adamlar dahi o ziya ile istifadeye başlamışlardır.

Hem de, meşveret-i efkârın mehasinindendir ki: Makasid ve mesalik, bürhan-ı katı' üzerine teessüs ve her kemale mümid olan hakk-ı sabit ile hakaikî rapteylemesidir. Bunun neticesi: Bâtıl, hak suretini giymekle efkârı aldatmaz.

Ey ihvan-ı Müslimîn! Hal, lisan-ı hal ile bize beşaret veriyor ki: Sırr-ı ¹ **وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ** boynunu

1. De ki: Hak geldi, batıl yok oldu. (İsra Suresi: 81.)

Selef-i Salihîn: Ehl-i Sünnet ve Cemaatin ilk rehberleri ve Aşap ile Tabiînin ileri gelenleri ile Tebe-i Tabiînden olan Müslümanlar.

şübehat: şüpheler.

şükûk: şekler, şüpheler.

taaffün: çürüyüp kokuşma, kötü koku çıkarma.

taassup: bir şeye veya kimseye körü körüne aşırı bağlı-

lık.

tab: tabiat, karakter, huy.

tadlil-i gayr: başkalarının sapıklığına hükmetme.

tatbik: uydurma, uygun hale getirme, yakıştırma.

tebdil: değiştirme, başka bir hale getirme.

teessüs: temelleşme, yerleşme, kökleşme.

temâyülât-ı ukûl: akılların

bir tarafa meyiletmesi, yönelmesi.

tenvir: nurlandırma, aydınlatma, ışıklandırma.

tevfiik: Allah'ın yardımı, başarılı kılması.

zaman-ı hâl: şimdiki zaman.

zaman-ı saadet: Asr-ı saadet dönemi.

ziya: ışıık, aydınlık, nur.

kaldırmış, el ile istikbale işaret edip yüksek sesle ilân ediyor ki: Dehre ve tabayi-i beşere damen-i kıyamete kadar hâkim olacak, yalnız âlem-i kevnde adalet-i ezeliyenin tecelli ve timsali olan hakikat-i İslâmiyettir ki, asıl insaniyet-i kübra denilen şey odur. İnsaniyet-i suğra denilen mehasin-i medeniyet, onun mukaddemesidir.

Görülüyor mu ki, telâhuktan neşet eden tenevvür-ü efkâr ile, toprağa benzeyen evham ve hayalâtı hakaik-i İslâmiyenin omuzu üzerinden hafifletmiştir. Bu hal gösteriyor ki: Nücum-u sema-i hidayet olan o hakaik tamamen inkişaf ve tele'lü ve lem'anisar olacaktır.

1 عَلَى رَغْمِ أَنْوَافِ الْأَعْدَاءِ

Eğer istersen, istikbal içine gir, bak: Hakikatlerin meydanında hikmetin taht-ı nezaret ve murakabesinde, teslis içinde tevhidi arayanlar, safsata ederek asıl tevhid-i mahz ve itikad-ı kâmil ve akl-ı selim kabul ettiği akide-i hak ile mücehhez ve seyf-i bürhan ile mütekallit olanlarla mübareze ve muharebe ederse, nasıl birden mağlûp ve münhezim oluyor?

Kur'ân'ın üslûb-u hakîmanesine yemin ederim ki, Nasarayı ve emsalini havalandırarak dalâlet derelerine atan, yalnız aklı azl ve bürhanı tart ve ruhbanı taklit etmektir. Hem de İslâmiyeti daima tecelli ve inbisat-ı efkâr nispetinde hakaikî inkişaf ettiren, yalnız İslâmiyetin hakikat üzerinde olan teessüs ve bürhan ile takallüdü ve akıl ile meşvereti ve taht-ı hakikat üstünde bulunması ve ezelden

gi, kainattaki ve yaratılıştaki gayeleri araştırma.

inbisat-ı efkâr: fikirlerin yayılması, genişlemesi.

inkişaf: ortaya çıkma, keşfolunma.

insaniyet-i kübra: en büyük insaniyet, İslâmiyet.

insaniyet-i suğra: küçük insaniyet.

itikad-ı kâmil: olgunlaşmış iman.

lem'anisar: parlaklık saçan.

mehasin-i medeniyet: medeniyetin güzelliği.

meşveret: müşavere, bir konu hakkında çeşitli ve ehil şahıslardan fikir alma, danışma.

muharebe: savaşma, savaş.

mukaddeme: başlangıç, giriş.

murâkabe: kontrol, denetleme.

mübareze: düello, çatışma, kavga.

mücehhez: teçhiz edilmiş, cihazlandırılmış, donatılmış.

münhezim: bozguna uğramış, yenilmiş.

mütekallit: takınan, kuşanan.

Nasarâ: Hristiyanlar.

neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma.

nisbetinde: oranında, ölçüsünde.

nücum-u sema-yı hidayet: hidayet semasının yıldızları.

ruhban: rahipler, papazlar.

safsata: gerçek dışı fikri karşı tarafa kabul ettirmek için başvurulan, görünüşte doğru gibi göründüğü hâlde gerçekte yanlış olan kıyas.

seyf-i bürhan: delil kılıcı.

tabayi-i beşer: insanların yaratılışları, tabiatları, karakterleri.

taht-ı hakikat: hakikat tahtı, makamı.

taht-ı nezaret: gözetim altında.

takallüt: kuşanma, takınma.

tard: kovma, çıkarma, uzaklaştırma, sürme.

teessüs: temelleşme, yerleşme, kökleşme.

telâhuk: birbirine katılma, birbiri arkasına gelip birleşme.

tele'lü: parlama.

tenevvür-i efkar: fikirlerin aydınlanması.

teslis: Hristiyanlıktaki Allah'ın üç olduğu şeklindeki inanç, Hristiyanların Allah'ın baba, oğul ve mukaddes ruh olmak üzere üç varlıktan mürekkep olduğuna inanmaları.

tevhid: Allah'ın bir olduğuna inanma, birleme.

tevhid-i mahz: yanlış düşünce veya şirk karışmamış saf tevhid inancı.

üslûb-i hakîmane: hikmet dolu üslup.

1. Düşmanların rağmına olarak.

adalet-i ezeliye: devamlı geçerli olan Allah'ın adaleti.
akide-i hak: gerçek ve sağlam inanç, Allah inancı.
akl-ı selim: iyiyi ve kötüyü fark eden sağlam akıl, sağduyu.
âlem-i kev: varlık âlemi; kâinat.
azil: görevine son verme.
bürhan: bir şeyi ispatlamak

için kullanılan kesin delil.
dalâlet: Hak ve hakikatten sapma, doğru yoldan ayrılma, azma.
dâmen-i kıyamet: kıyametin etkeleri, kıyametin başlangıcı.
dehr: zaman, çok uzun zaman, çağ, devir.
evham: vehimler, zanlar, kuruntular.
ezel: başlangıcı olmayan geç-

miş zaman, öncesizlik.
hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.
hakaik-ı İslâmiye: İslâmiyetin gerçekleri, İslâma ait hakikatler.
hakikat-ı İslâmiye: İslâmiyetin aslı, esası, gerçeği.
hâkim: hükmeden.
hayalât: hayaller, hülyalar.
hikmet: hakîmlik; yüksek bil-

ebede müteselsil olan hikmetin desatirine mutabakat ve muhakâtıdır. Acaba görülmüyor: Âyâtın ekser fevâtih ve havatiminde nev-i beşeri vicdana havale ve aklın istişare-sine hamlettiriyor. Diyor:

1 أَفَلَا تَتَزَكَّرُونَ 4 أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ 3 فَتَنْظُرُوا 2 أَفَلَا يَنْظُرُونَ 1
ve 5 تَفَكَّرُوا 6 مَا يَشْعُرُونَ 7 يَعْقِلُونَ 8 مَا يَعْقِلُونَ ve
9 فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ 10 يَعْلَمُونَ ve

Ben dahi derim: فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ

Haime

فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ Zahirden ubur ediniz! Hakikat
sizi bekliyor. Fakat gördüğünüz vakit incitmeyiniz. Esahh
ve lâzım...

ayat: Kur'an ayetleri.

desatir: düsturlar, kaideler.

ebed: sonu olmayan gelecek zaman, sonsuzluk, daimilik.

ekser: pek çok.

esahh: daha sahih, en, pek sahih, en doğru.

fevâtih: fâtihalar, başlangıçlar.

hakikat: gerçek, doğruluk; görülen bir şeyin aslı, esası.

haml: yükleme, yüklenme.

hatime: son söz.

havale: bir şeyi başkasının üstüne bırakma.

havâtım: sonlar, âkıbetler.

hikmet: hakîmlik; yüksek bilgi, kainattaki ve yaratılıştaki gayeler-i araştırma.

istişare: meşveret etme, bir heyetin fikrine müracaat etme.

muhâkât: bir kimseyi taklid etme.

mutabakat: uyma, uygunluk, bir-birini tutma.

müteselsil: teselsül eden, birbirinin ardı sıra, zincirleme giden.

nev'i beşer: insanoglu, insanlar.

ubûr: bir taraftan diğer tarafa geçme, oldukça zor geçme, atlatma.

vicdan: insanın içindeki, iyiyi kötünden ayırabilen, iyilik etmekten lezzet duyan ve kötülüktan elem alan manevî his.

zahir: dış yüz, görünüş.

* * *

1. Bakmazlar mı? (Gaşiye Suresi: 17.)

2. Bakınız. (Al-i İmran Suresi: 137; Nahl Suresi: 36; Neml Suresi: 69; Ankebut Suresi: 20; v.d.)

3. Onlar hiç düşünmezler mi? (Nisâ Suresi: 82; Muhammed Suresi: 24.)

4. Hâlâ düşünmez misiniz? (En'am Suresi: 80; Secde Suresi: 4.)

5. Düşününüz. (Sebe' Suresi: 46.)

6. Farkında değiller. (Bakara Suresi: 9; Al-i İmran Suresi: 69; En'am Suresi: 26; Nahl Suresi: 2.)

7. Akıllarını kullanırlar. (Bakara Suresi: 164; Ra'd Suresi: 4; Nahl Suresi: 12, 67; v.d.)

8. Akıl etmezler. (Bakara Suresi: 170, 171; Maide Suresi: 58, 103; Enfal Suresi: 22; v.d.)

9. Biliyorlar. (Bakara Suresi: 75, 102, 103, 146, 230; Al-i İmran Suresi: 75; v.d.)

10. Bundan ibret alınız, ey akıl sahipleri!

Dokuzuncu Mukaddeme

Ukul-ü selime yanında muhakkaktır ki: Hilkatte hayır asıl, şer ise tebeidir. Hayır küllî, şer cüz'îdir.

Şöyle görünüyor ki: *Âlemin her bir nev'ine dair bir fen teşekkül etmiş ve etmektedir. Fen ise kavaid-i külliyyeden ibarettir. Külliyyet-i kaide ise, o nevide olan hüsn-ü intizamına keşşaftır. Demek cemî fünün, hüsn-ü intizama birer şahid-i sadıktır.*

Evet, külliyyet intizama delildir. Zira bir şeyde intizam olmazsa, hüküm külliyyetiyle cereyan edemez. Çok istisnaatıyla perişan oluyor. Bu şahitleri tezkiye eden, nazar-ı hikmet ile istikra-i tamdır. Fakat, bazen intizam görülüyor. Çünkü, dairesi ufk-u nazardan daha geniş. Tamamen tasavvur ve ihata olunmadığı için, nizamın tasvir-i bîmisali kendini gösteremiyor.

Binaenaleyh, umum fününün şehadetleriyle ve nazar-ı hikmetten neşet eden istikra-i tammin tasdikiyle sabittir ki: *Hilkat-i âlemde maksud-u bizzat ve galib-i mutlak, yalınız hüsn ve hayır ve hak ve kemaldır.* Amma şer ve kubh ve batıl ise, tebeiiye ve mağlûbe ve mağmuredirler. Eğer, çendan savlet etseler de, muvakkattır.

Hem de sabittir ki: *Ekrem-i halk benî Âdem'dir.* İstidadı ve sanatı buna şahittir. Hem de benî Âdem'in en eşrefi, ehl-i hak ve hakikat olan doğru Müslümanlardır.

âlem: dünya, cihan; bütün yaratılmışlar.
amma: ama, lakin, ancak.
batıl: boş, beyhude, yalan, çürük, hurafe.
benîÂdem: Ademogulları, insanlar.
binaenaleyh: bundan dolayı, bunun üzerine.
cemî: cümle, hep, bütün.
cereyan: olma, meydana gelme.

cüz'î: küçük, az.
çendan: gerçi, her ne kadar.
dair: alakalı, ilgili.
delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan.
ehl-i hak ve hakikat: hak ve hakikat yolunda çalışan ve gerçeği bulan insanlar.
ekrem-i halk: cömertçe yaratılmış, en fazla ihsan ve kerem ile yaratılmış olan.
eşref: en şerefli, daha şerefli,

en iyi, en güzel.
fen: tecrübi, ispatla meydana gelmiş ilimlere verilen genel ad.
fünün: fenler.
galib-i mutlak: tam olarak galip, galibiyeti bir şeyle kayıtlı olmayan.
hâk: doğruluk, gerçek, hakikat.
hilkat: yaratılış.
hilkat-i âlem: âlemin yaratılışı.

şı.

hüküm: karar, emir.

hüsn-i intizam: güzel bir düzen, intizamın güzelliği.

hüsün: güzelliği.

ibaret: meydana gelen, oluşan.

ihata: kuşatma, içine alma.

intizam: düzenlilik, düzgünlük.

istidat: yaratılıştan olan ve zamanla geliştirilen kabiliyet; bir şeyin kazanılmasına olan fitri meyil.

istikra-ı tam: olaylardaki ortak vasıflara dikkat ederek tam bir netice çıkarmak, etraflı ve tam bir bilgi almak.

istisnaat: istisnalar, müstesna kılmalar, ayırmalar.

kavaid-i külliye: genel kaideler, herkesi ilgilendiren, herkesin uyacağı kaideler.

kemal: olgunluk, mükemmellik.

keşşaf: keşfeden, gizli bir şeyi meydana çıkaran.

kubh: çirkinlik.

külli: umumî, genel.

külliyyet: bütünlük, umumilik.

külliyyet-i kaide: kaidelerin, kuralların genelliği.

mağlûbe: yenilmiş, kendisine galip gelinmiş olan.

mağmure: harap olmuş, yıkılmış, viran olmuş.

maksud-ı bizzat: kendi maksadı, şahsî gaye, şahsî amaç.

muvakkat: geçici.

nazar-ı hikmet: hikmet gözü ile bakmak, asıl maksadı düşünerek bakmak.

neset: meydana gelme, oluşma, çıkma.

nev: çeşit, tür.

nevi: çeşit, tür.

nizam: düzen, tertip; düzgünlük.

sabit: ispat edilmiş, ispatlanmış.

savlet: şiddetli hücum, saldıрма.

şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret.

şahid-i sadık: doğru sözlü şahit.

şer: kötülük.

tasavvur: bir şeyi zihinde şekillendirme, düşünme.

tasdik: doğrulama, onaylama.

tasvir-i bîmisal: örneği olmayan tasvir.

tebei: bağımsız olmayıp başkasına tabi olarak; ikinci derecede.

tebeiiye: bağımsız olmayıp başkasına tabi olan; ikinci derecede.

teşekkül: şekillenme, meydana gelme.

tezkiye: temizleme, doğruluğunu tasdik etmek.

ufk-ı nazar: gözümüzün görebildiği son çizgi, bakış sahası.

ukul-ü selime: salım kafalar, sıhatli düşünenler.

umum: bütün.

a'dâ: düşmanlar.
âdil: adaleti olan Allah.
ahlâk-ı kâmile: olgunluğa ermiş ahlak.
Âlem-i uhra: öteki âlem; âhiret âlemi.
Aleyhissalâtü vesselâm: 'salât ve selam onun üzerine olsun' anlamında Hz. Muhammed'e dua.
arz-ı hâl: hâlin bildirilmesi, ne hâlde bulunduğunu bildirme; dilekçe, arzuhal.
batıl: boş, beyhude, yalan, çürük, hurafe.
biselmâtilemr: işin kolaylıkla ve zahmetsiz yapılması.
cerh: yaralama.
ecnas: cinsler, çeşitler.
ekal: daha az, en az, pek az, en küçük.
ekmel-i küll: tamamıyla mükemmel, her şeyin en mükemmeli.
enva: çeşitler, türler, neviler.
evamir-i ilâhiye: ilahî emirler, Allah'ın emirleri.
fünun: fenler.
Hakaik-ı İslâmiyet: İslamiyet'e ait hakikatler, gerçekler.
Hakim-i Mutlak: Sonsuz hikmet sahibi ve her şeyi her hangi bir kayda ve şarta bağlı olmaksızın gayeli ve faydalı yaratan Allah.
hikmet-i ilâhiye: Allah'ın hikmeti, mahlûkâtın yaratılışında Allah'ın gayeleri.
hukûk-ı umumiye-i kâinat: kâinatındaki her varlığı kapsayan haklar.
hukûk-ı vücud: var olma hakkı, varlığın hukuku.
ıskat: düşürme, yok etme, hükümsüz bırakma.
ıdam-ı ebedi: dirilmemek üzere yok oluş, ahiret inancı olmadığı için ölümlü ebedi yokluğa gitmek olarak görme.
iktiza: lazım gelme, gerekme.
istidadat-ı beşeriye: insanların istidatları, kabiliyetleri.
istikbal: gelecek zaman.
istikra-ı tam: olaylardaki ortak vasıflara dikkat ederek tam bir netice çıkarmak, etraflı ve tam bir bilgi almak.
kasem: yemin, and.
Kellâ: hiç bir zaman, asla, kat'iyen, kesinlikle.
kubh: çirkinlik.
mağlûbiyet-i mutlak: mutlak, kesin yenilgi.
mazhar: nail olma, şereflenme.
meşiet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakka ait, Onun bilgisi, arzusu, isteği ve iradesi altında olan; Allah'ın varlıklar üzerindeki iradesi.
Mu'cizat: mu'cizeler, Allah tarafından verilip, yalnız peygamber-

Hakaik-ı İslâmiyet buna şehadet ettiği gibi, istikbalin vukuatı da tasdik edecektir. Hem de sabittir ki, ekmel-i küll Muhammed'dir (Aleyhissalâtü Vesselâm). Mu'cizatı ve ahlâk-ı kâmileşi şehadet ettiği gibi, muhakkikin-i nev-i beşer de tasdik ederler. Hatta a'dası da teslim ediyorlar ve etmeye mecburdurlar.

Vakta ki bu böyle, şu şöyle ve o öyledir; acaba nev-i beşer şekâvetiyle o fünunların şehadetini cerh ve istikra-i tammi nakz ve iptal ve meşiet-i İlâhiyesinin karşısında temerrüt, taannüde muktedir olacak mıdır?

Kellâ, muktedir olmaz ve olamaz! Adil ve Hakîm-i Mutlakın Rahman ve Rahîm ismine kasem ederim; nev-i beşer, şer ve kubh ve bâtılı, zahmetsiz, yani biselmâmeti'l-emr ile hazmedemeyecektir, hem de hikmet-i İlâhiye müsaade etmeyecektir.

Evet, hukuk-u umumiye-i kâinata cinayet eden affolunmaz, rah-ı adem verilmez. Evet, binler sene şerrin galbesi, yalnız bu dünyada en ekall bin sene mağlûbiyet-i mutlaka ile netice verecektir. Âlem-i uhrada hayır şerri idam-ı ebedî ile mahkûm edecektir. Yoksa, âlemin muntazama ve mükemmele ve evamir-i İlâhiyeye mutfa olan sair enva ve ecnas, bu perişan ve şekâvetçi olan nev-i beşeri kendileri içinde kabul etmeyerek, hukuk-u vücuttan ıskat ve zulmethane-i ademe nefy ve vazife-i hilkatten tart etmek iktiza ve arz-ı hal edeceklerdir. Bu ise, bütün istidadat-ı beşeriye ve âlemde saltanat sürmek ve ahirette saadet-i ebediye mazhar olmak için mücehhez

lerin gösterebilecekleri büyük harika işler.
muhakkikin-i nev-i beşer: insanlar içerisinde hakikati bulan büyük âlimler.
muktedir: iktidarlı, güçlü yeten.
muntazama: nizamlı, intizamlı, düzenli ve düzgün biçimde.
mutia: itaat eden, uyan, itaatkâr.
mücehhez: techiz edilmiş, ci-hazlandırılmış, donatılmış.

mükemmele: kemâle erdirilmiş, noksansız, tam.
müsaade: izin.
nakz: bozma, çözmeye, kırma, yıkma.
nefy: sürgün etme, cezalandırarak başka bir yerde ikamet etmeye mecbur etme.
nev-i beşer: insanlığı, insanlar.
rah-ı adem: yokluk, hiçlik, ölüm yolu.
Rahim: merhamet eden, çok merhametli olan, esirgeyen,

koruyan, acıyan Allah.
Rahman: sonsuz merhamet sahibi ve şefkatle bütün varlıkları rızıklandıran Allah.
saadet-i ebediye: sonu olmayan, sonsuz mutluluk.
sabit: ispat edilmiş, ispatlanmış.
sâir: diğer, başka, öteki.
saltanat: sultanlık, padişahlık, hükümdarlık.
şahadet: şahit olma, şahitlik, açık alamet, işaret.
sekavet: sıkıntı ve işkence al-

edilen kabiliyatı ve müyulâtı abes ve beyhude olmaklığı istilzam eder. Abes ise, istikra-i tamma münakız olduğu gibi, Sâni-i Hakîmin hikmetine dahi muarız ve Nebî-i Sadıkın hükmüne de muhaliftir.

Evet, istikbal bu davaların bir kısmını tasfiye edecektir. Fakat, tamam tasfiyesi ise ahirette görülecektir. Şöyle: Eşhastan kat-ı nazar, nev'î ve umumî hüsn ve hakkın meydan-ı galebesi istikbaldır. Biz ölsek, milletimiz bâkîdir. Kırk sene ile razı değiliz, en ekall bin sene galebeyi isteriz. Lâkin hem şahsî, hem umumî, hem cüz'î, hem küllî olan hüsn, hak ve hayır ve kemalin meydan-ı galebesi ve mahkeme-i kübrası ve beşeri sair ihvanı olan kâinat-ı muntazama gibi tanzim ve istidadıyla mütenasip tecziye ve mükâfat veren, yalnız dâr-ı ahirettir. Zira, on-
da hak ve adalet-i mahza tecelli edecektir.

Evet, bu dar dünya, beşerin cevherinde mündemiç olan istidadat-ı gayr-i mahduta ve ebed için mahlûk olan müyulât ve arzularının sünbüllemesine müsait değildir. Beslemek ve terbiye için başka âleme gönderilecektir. İnsanın cevheri büyüktür, mahiyeti âliyedir, cinayeti dahi azîmdir, intizamı da mühimdir; sair kâinata benzemez, intizamsız olamaz. Evet, ebede namzet olan büyüktür; mühmel kalamaz, abes olamaz, fena-i mutlak ile mahkûm olamaz, adem-i sırfa kaçamaz. Cehennem ağzını, Cennet dahi ağuş-u nâzendârânesini açıp bekliyorlar.

abes: boş saçma, lüzumsuz ve gayesiz iş.

adalet-i mahza: tam adalet, gerçek, kusursuz adalet; toplumun selâmeti için ferdin cüz'î hukukunun feda edilemeyeceğini esas alan adalet anlayışı.

adem-i sır: yokluk, yokluğa mahkûm.

ağuş-u nazdarane: nâzik ve nazenin kucak.

ahiret: dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen de-

vam edecek olan ikinci hayat.

âlem: dünya.

âliye: yüksek, yüce.

azim: büyük.

bâkî: ebedî, daimî, sürekli ve kalıcı olan.

beşer: insan, insanlık.

beyhude: boşuna, faydasız.

cevher: esas, maya, öz .

cinayet: .

cüz'î: küçük, az.

dâr-ı ahiret: ahiret yurdu.

dava: takip edilen fikir, iddia.

ebed: sonu olmayan gelecek

zaman, sonsuzluk, daimîlik.

ekal: daha az, en az, pek az, en küçük.

Eşhas: şahıslar, kimseler.

fenâ-i mutlak: sonsuz yok oluş, mutlak yok oluş.

hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi, fayda.

hüküm: karar, emir.

hüsün: güzellik.

ihvan: kardeşler.

intizam: düzenlilik, düzgünlük.

intizamsız: düzensiz, düzgün

olmama.

istidadat-ı gayr-ı mahdud: sınırsız kabiliyetler.

istidat: kabiliyet, yetenek.

istikbal: gelecek zaman.

istikra-i tam: olaylardaki ortak vasıflara dikkat ederek tam bir netice çıkarmak, etraflı ve tam bir bilgi almak.

istilzam: gerektirme.

kabiliyât: kabiliyetler, istidatlar, yetenekler.

kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler.

kâinat-ı muntazama: nizamlı, intizamlı, düzenli kâinat.

kat-ı nazar: bakışı kesme, bak-mama, alâkayı kesme.

kemal: olgunluk, mükemmellik.

küllî: umumî, genel, bütün olan.

mahiyet: bir şeyin aslı, esası, tabiatı, niteliği.

mahkeme-i kübra: en büyük mahkeme, öldükten sonra bütün insanların diriltiilerek Allah huzurunda hesaba çekileceği mahkeme.

mahlûk: yaratık, Allah tarafından yaratılmış olan.

meydan-ı galebe: galip gelinen meydan, galibiyet yeri.

muarız: muhalefet eden, karşı çıkan, muhalif.

muhalif: muhalefet eden, bir fiil ve düşünceye karşı zıt düşüncede bulunan.

mühmel: ihmal edilmiş, bırakılmış; önemsiz.

mükâfat: ödül.

münâkız: birbirini tutmayan, birbirini nakzeden, karşıt olan; zıtlık.

mündemiç: bir şeyin içinde bulunan, saklı olan.

mütenasip: orantılı, nispetli.

müyulât: meyiller.

Nebî-i Sâdik: sözünde, işinde ve vaadinde doğru olan nebi; Hz. Peygamber (s.a.v).

nev'î: nev' ile ilgili, nev'e ait, çeşitle ilgili.

razı: rıza gösteren, hoşnut olan.

sâir: diğer, başka, öteki.

Sâni-i Hakîm: hikmet sahibi olan, her şeyi sanatla ve hikmetle yaratan Allah.

şahsî: şahsa, kişiye ait, hususî.

tanzim: düzenleme, tertipleme.

tasfiye: saflaştırma, anndırma; çeşitli sebeplerden dolayı bir çok kişi veya grubun görevine son verme.

tecelli: belirme, bilinme, görünme.

tecziye: cezalandırma, ceza verme.

terbiye: besleyip büyütmeye, yetiştirme, eğitime.

umumî: genel.

İslâmın ve Asya'nın istikbali, uzaktan gayet parlak görünüyor. Çünkü, Asya'nın hâkim-i evvel ve ahiri olan İslâmiyetin galebesi için dört beş mukavemetsuz kuvvetler ittifak ve ittihat etmektedirler.

Birinci kuvvet: Maarif ve medeniyet ile mücehhez olan İslâmiyetin kuvvet-i hakikiyesidir.

İkincisi: Tekemmül-ü mebadi ve vesaitle mücehhez olan ihtiyac-ı şediddir.

Üçüncüsü: Asya'yı gayet sefalette, başka yerleri niha yet refahette görmekten neşet eden tenebbüh-ü tam ve teyakkuz-u kâmil ile mücehhez olan gıpta ve rekabet ve kin-i muzmerdir.

Dördüncüsü: Ehl-i tevhidin düsturu olan tevhid-i kelime ve zeminin hasiyeti olan itidal ve tadil-i mizaç ve zamanın ziyası olan tenevvür-ü ezhan ve medeniyetin kanunu olan telâhuk-u efkâr ve bedeviyetin lâzımı olan selâmet-i fıtrat ve zaruretin semeresi olan hafiflik ve cür'et-i teşebbüs ile mücehhez olan istidad-ı fitrîdir.

Beşincisi: Bu zamanda maddeten terakkiye mütevakıf olan ilâ-i kelimetullah, İslâmiyetin emriyle ve zamanın ilcaatıyla ve fakr-ı şedidin icbarıyla ve her arzuyu öldüren ye'sin ölmesiyle hayat bulan ümitle mücehhez olan arzu-yu medeniyet ve meyl-i teceddüttür.

arzu-yı medeniyet: medenî olma arzusu.

bedeviyet: cöl hayatı, göçebelik, bedevîlik.

cür'et-i teşebbüs: bir işe girişmeye cesaret etmek.

düştur: kaide, esas, prensip.

ehl-i tevhid: tevhit ehli, Cenab-ı Hakkın birliğini bilip inanan ve sadece bir Allah'a bağlanıp ibadet eden kimse.

fakr-i şedit: şiddetli yoksulluk ve fakirlik, ihtiyaç içinde olma.

galebe: galip gelme, üstünlük.

gayet: son derece.

gıpta: imrenme.

hâkim-i evvel ve ahir: ilk ve son hâkim.

hasiyet: bir şeye has özellik, nitelik.

hâtime: son söz.

ilâ-yı kelimetullah: İslâmlığı yüceltme, İslâm hakikatlarını yaymaya çalışma.

icbar: zorlama, zorla ve isteği dışında yaptıрма.

ihtiyac-ı şedit: çok şiddetli ihtiyaç, şiddetli muhtaç oluş.

ilcaat: zorlamalar, mecbur etmeler.

istidad-ı fitrî: yaratılıştan gelen kabiliyet.

istikbal: gelecek.

itidal: aşır olmama, orta hâlde olma, ölçülülük.

ittifak: birleşme, birlik oluşturma.

ittihat: birleşme, birlik oluşturma.

kin-i muzmar: gizli kin.

kuvvet-i hakikiye: hakikî, gerçek kuvvet.

maarif: bilgiler, ilimler.

maddeten: maddî olarak.

medeniyet: ilim, teknik, sanayi ve ticaretin nimetlerinden gerçek anlamda yararlanarak, bolluk, güvenlik ve rahatlık içinde yaşayış.

meyl-i teceddüt: yenilenme arzusu.

mukâvemetsûz: mukavemeti yok eden, dayanılmaz hâle getiren.

mücehhez: techiz edilmiş, cihazlandırılmış, donatılmış.

mütevakıf: bir şeye bağlı olan, ancak onunla abilen.

neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma.

nihayet: son derece.

refahet: bollukla geçinîş, geçim kolaylığı, hâli vakti yerinde olma, sıkıntısız yaşama.

rekabet: rakip olma hâli, birbirini çekememe.

sefalet: maddî ve manevî yoksulluk sonucu meydana gelen düşkünlük.

selâmet-i fıtrat: fitratın selâmette olması ve bozulmaması, temizliği.

semere: meyve, güzel netice.

tadil-i mizaç: mizaçı ve huysu değiştirmek, dengelemek.

tekemmül-i mebâdi: başlangıçtaki güzellik, mükemmellik, güzel, mükemmel başlangıç.

telâhuk-ı efkâr: fikirlerin birbiri peşine gelip birleşmesi, katılaşması, birbirine eklenmesi.

tenebbüh-i tam: tam uyanış.

tenevvür-i ezhan: zihinlerin aydınlanması.

terakki: yükselme, ilerleme.

tevhid-i kelime: bir tek kelime etrafında birleşebilme, birlik sağlayabilme.

teyakkuz-ı kâmil: mükemmel bir uyanıklık hali, uyanıklık ve açık gözlülükte ileri bir seviyede olma.

vesait: vasıtalar.

ye's: ümitsizlik.

zaruret: muhtaçlık, yoksulluk, şiddetli ihtiyaç, fakirlik.

zemin: yer.

ziya: ışıık, aydınlık, nur.

Ve bu kuvvetlere yardım etmek için, ecanip içine ihtilâl veren ve medeniyetleri ihtiyarlandıran mesavi-i medeniyetin mehasinine galebesidir. Ve sa'yin sefahate adem-i kifayetidir. Bunun iki sebebi vardır:

Birincisi, din ve fazileti düstur-u medeniyet etmemeklikten neşet eden müsaade-i sefahat ve muvafakat-ı şehvet-i nefistir.

İkincisi, hubbü's-sehevat ve diyanetsizliğin neticesi olan merhametsizlikten neşet eden maişetteki müthiş müsavatsızlıktır.

Evet, şu diyanetsizlik, Avrupa medeniyetinin iç yüzünü öyle karıştırmış ki, o kadar fırak-ı fesadiyeyi ve ihtilâliyyeyi tevlid etmiş. Faraza, hablü'l-metin-i İslâmiye ve Sedd-i Zülkarneyn gibi Şeriat-ı Garra'nın hakikatine iltica ve tahassun edilmezse, bu fırak-ı fesadiye, onların âlem-i medeniyetlerini zîr ü zeber edeceklerdir —nasıl ki, şimdiden tehdit ediyorlar.

Acaba hakikat-i İslâmiyenin binler mesailinden yalnız zekât meselesi düstur-u medeniyet ve muavenet olursa, bu belâya ve yılanın yuvası olan maişetteki müthiş müsavatsızlığa deva-i şafî olmayacak mıdır? Evet, en mükemmel ve bozulmaz bir deva olacaktır.

Eğer denilse: Şimdiye kadar Avrupa'yı galip ettiren sebep, bundan sonra neden etmesin?

Cevap: Bu kitabın mukaddemesini mütalâa et. Sonra, buna da dikkat et: Sebeb-i terakkisi, her şeyi geç almak

adem-i kifayet: kâfi gelme-me, yetersizlik.
âlem-i medeniyet: medeniyet dünyası.
belâ: musibet, sıkıntı.
deva: ilaç, çare.
deva-i şafî: şifa veren ilaç.
diyanet: dinî emirlere riayet, dindarlık.
düstur-i medeniyet: medeniyetin düzenini sağlayan kuralları.
ecanip: ecnebiler, yabancılar.
faraza: farz edelim ki, öyle

sayalım ki, söz gelişi.
fazilet: değer, meziyet, iman ve irfan itibariyle olan yüksek derece.
fırak-ı fesadiye ve ihtilaliye: bozgunculuk, kanşıklık ve ihtilâl çıkaran fırakalar.
fırak-ı fesadiye: bozgunculuk ve kanşıklık çıkaran fırakalar.
galebe: galip gelme, üstünlük.
hablülmetin-i İslamiye: İslamîyetin sağlam ve kopmaz

ipi.
hakikat: gerçek, asıl, esas.
hakikat-ı İslâmiye: İslâmiyete ait hakikat.
hubbü's-sehevat: şehvet tutkusu.
ihtilâl: bozulma, kanşıklık, intizamsızlık.
iltica: sığınma, güvenme, dayanma.
maişet: geçim, geçinme.
mehasin: güzellikler, iyilikler.
mesail: meseleler.
mesavi-i medeniyet: mede-

niyetin fenalıkları, kötülükleri.

mesele: önemli konu.

muavenet: yardım, yardımlaşma.

mukaddeme: başlangıç.

muvafakat-ı şehvet-i nefis: nefsin şehvî isteklerine uymak.

müsaade-i sefahet: sefahate, nefsin hoşuna giden zevk ve eğlenceye izin verme.

müsavat: müsavilik, eşitlik.

mütalâa: bir şeyi etrafıca düşünme, tetkik etme.

müthiş: dehşet veren, ürktüren, dehşetli, korkunç.

neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma.

sa'y: iş, çalışma, çabalama.

sebeb-i terakki: ilerleme sebebi.

Sedd-i Zülkarneyn: Zülkarneyn'in seddi; Zülkarneyn'in Ye'cüc ve Me'cüc kavminden korunmak isteyenler için yaptırdığı çok büyük ve sağlam set, kale.

sefahat: yasak şeylere, zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük.

Şeriat-ı Garra: parlak ve nurlu şeriat; İslâm dini.

tahassun: sığınma.

tehdit: korkutma, gözdağı verme.

tevlit: doğurma, sebep olma.

zir ü zeber: altüst, karmakamış, darmadağın.

ve geç de bırakmak ve metanet etmek şe'ninde olan bürudet-i memleket; ve mekân ve meskenin darlığı; ve sakinlerin kesretinden neşet eden fikr-i marifet ve arzu-yu sanat; ve deniz ve maden ve sair vesaitin müsaadesiyle hasıl olan teavün ve telâhuk idi. Fakat, şimdi tekemmül-i vesait-i nakliye ile âlem bir şehir-i vahit hükmüne geçtiği gibi, matbuat ve telgraf gibi vesait-i muhabere ve müdavele ile ehl-i dünya bir meclisin ehli hükmündedir. Velhasıl, onların yükleri ağır, bizimki hafif olduğundan, yetişip geçeceğiz —eğer tevfik refik ola... (HAŞİYE)

HATİMENİN HATİMESİ

Asya'nın bahtını, İslâmiyetin taliini açacak, yalnız meşrutiyet ve hürriyettir. Fakat, Şeriat-ı Garra'nın terbiyesinde kalmak şartıyla.

Tenbih

Mehasin-i medeniyet denilen emirler, şeriatın başka şekle çevrilmiş birer meselesidir.

* * *

âlem: dünya.
arzu-yı sanat: sanat isteği, sanatlı şeyleri sevmek.
baht: tali', kader, kısmet.
bürudet-i memleket: memleketin soğuk oluşu.
ehl-i dünya: dünyaya bağlı, dünya adamı, ahireti düşünmeyen.
fikr-i marifet: ilim ve irfan kazanma düşüncesi.
hâsıl: meydana gelme, ortaya çıkma.
hatime: son söz.
hükmünde: değerinde, yerinde.
hükümüne: yerine, değerine.
kesret: çokluk.
matbuat: basılmış şeyler, kitaplar, gazeteler, v.s.
mehasin-i medeniyet: medeniyetin güzellikleri.
mekân: yer, mahal.
mesele: önemli konu.

HAŞİYE: Ey Nur kardeşlerim! Sevgili Üstadın o zamanda hitap ettiği Hizbül-Kur'ân muhatapları, bugün Nur Talebeleri olarak tezahür etti. Dikkat edin!.. Bu sahifeler bize hitap ediyor. Fen ve medeniyeti, İslâm'a hâdim yapıp, cihana İslâm medeniyetini ilân etmelisiniz.

M. S.

mesken: oturlan, ikamet olunan yer.
meşrutiyet: bir hükümdarın başkanlığı altındaki millet meclisi ile idare edilen devlet sistemi.
metanet: metin olma, dayanıklılık, sağlamlık.
müsaade: izin; elverişli, uygun olma durumu.
neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma.
refik: yardımcı.
sâir: diğer, başka, öteki.

sakin: bir yerde oturan.
şe'n: iş, durum, özellik, yapı.
sehr-i vahit: tek bir şehir.
seriat: Allah tarafından peygamber vasıtasıyla bildirilen, ilâhî emir ve yasaklara dayanan hükümlerin hepsi.
Şeriat-ı Garra: parlak ve nurlu şeriat; İslâm dini.
tâli: kısmet, baht, talih.
teavün: yardımlaşma, birbirine yardım etme.
tekemmül-i vesait-i nakliye: ulaşım vasıtalarının gelişmesi,

mükemmelleşmesi.
telâhuk: birbirine katılma, birbiri arkasına gelip birleşme.
tenbih: uyarı, ihtar.
terbiye: eğitim.
tevfik: Allah'ın yardımı, başarı kılması.
velhasıl: sözün kısısı, netice olarak.
vesait: vasıtalar.
vesait-i muhabere ve müdavele: haberleşme ve alışveriş vasıtaları.

Onuncu Mukaddeme

Bir kelâmda, her fehme gelen şeylerde mütekellim muahaze olunmaz. Zira mesuk-u lehü'l-kelâmdan başka mefhumlar, irade ile deruhte eder. İrade etmezse, itab olunmaz. Fakat garaz ve maksada mutlaka zamindir.

Fenn-i beyanda mukarrerdir: Sıdk ve kizp, mütekellimin kast ve garazının arkasında gidiyorlar. Demek maksut ve mesak-ı kelâmda olan muahaze ve tenkit mütekelime aittir. Fakat, “kelâmın müstetbeâtı” tabir olunan telvihât ve telmihatında ve “suver-i maanî” ve “tarz-ı ifade” ve “maanî-i ulâ” tabir olunan vesail ve üslûp garazında olan günah ve muahaze, mütekellimin zimmetinde değil, belki örf ve âdete ve kabul-ü umumîye aittir. Zira, tefhim için kabul-ü umumî ve örf ihtiram olunur. Hem de, eğer hikâyeye ise, halel ve hata “mahkiyun anı”a aittir.

Evet, mütekellim suver ve müstetbeatta muahaze olunmaz. Zira onlara el atmak, semeratını almak için değildir. Belki daha yukarı makâsıdın dallarına çıkmak içindir. Eğer istersen, kinai şeylere dikkat et. Meselâ, “Filânın kılincının bendi uzundur” ve “Ramadı çoktur” denildiği vakit, o adam uzun ve sahi ola... Ramad ve kılinci hiç olmazsa da kelâm sadıktır. Eğer istersen, misal ve müsül-i faraziyeye dikkat et. Göreceksin: İştihardan neşet eden kıymet ve kuvvetle müdavele-i efkâr ve akıllar arasında sefarete müstait oluyorlar. Hatta Mesnevî

bend: bağ, yular, boy.
deruhte: üstüne alma, yüklenme, kendini vazifeli bilme.
fehmi: anlayış.
fenn-i beyan: belâgat ilminin üç bölümünden ikinci bölümdür. İfade etme yolları olan teşbih, mecaz ve kinayeden bahseden ilim.
garaz: kötü kasıt, düşmanca niyet, kin.
halel: bozukluk, eksiklik.
ihiram: hürmet etme, saygı gösterme.

irade: dileme, isteme.
istihar: meşhur olma, şöhrat bulma, tanınma.
itap: azarlama, rencide etme, sorgulama.
kabul-i umumî: umumun, genelin kabulü.
kast: bir işi bile bile, isteyerek yapma.
kelâm: söz.
kıymet: değer.
kinai: kinayeden gelen, kinâyeye dair.
kizb: yalan.

maani-i ulâ: önceki manalar, ilk manalar, bir kelime veya ibareye verilmesi gereken birinci mana.
mahkiyyun anı: kendisinden söz edilmiş, anlatılan, söz konusu olan.
makasid: maksatlar, gayeler.
maksat: kastedilen şey; gaye.
maksut: kast edilmiş, kast edilen.
mefhum: bir sözün ifade ettiği mana.
mesak-ı kelâm: kelâmın

sevk edildiği yer, mevzu, maksat.
meselâ: örneğin.
mesukun-lehü-l-kelâm: sözün söylenme maksadı.
misal: örnek.
muaheze: tenkit, itiraz, sorgulama.
mukaddeme: başlangıç.
mukarrer: kesinlik kazanmış hüküm.
müdavele-i efkâr: karşılıklı fikir alış-verişinde bulunma, karşılıklı konuşma.
müstait: kabiliyetli; bir tarafa meyli olan.
müstetbeât: söze tâbi olan manalar, söz söylerken, söz arasında işaretlerle anlatılmalara.
müsül-i faraziye: farazi temsiller, hikâyeler.
mütekellim: söyleyen, konuşan, birinci şahıs.
neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma.
ramad: kül, ateş külü.
sadık: doğru, gerçek.
sefaret: sefirlik, elçilik.
semerat: semereler, meyveler.
Sıdk: doğruluk.
suver: suretler.
suver-i maani: anlamların suretleri.
tabir: ifade.
tarz-ı ifade: ifade tarzı, söyleyiş, anlatış şekli.
tefhim: anlatma, açıklama, bildirme.
telmihat: telmihler, çağrışımlar.
tenkid: eleştirme.
üslûp: ifade yolu, kendine has ifade veya yazı tarzı.
vesail: vesileler, sebepler.
zamin: tazmin eden, tazmine mecbur olan, kefil olan, kefil.
zimmet: leh vealeyhteki hakların geçerli olması ve gerçekleştirilmesi.

arz-ı endam: boy-pos gösterme.
avam: kültürlü, yüksek tabakadan olmayan; cahil halk tabakası.
cari: cereyan eden, akan, işleyen.
cumhur: halk, ahali, umum.
cüz: parça.
ekseriyet: çoğunluk.
emsal: benzerler.
esâlib-i Arap: Arapların şiir ve edebiyatlarında kullandıkları üslupları, Arap kelâmının kalıpları.
fehmi: anlama, anlayış, kavrayış.
hakikat-ı mahza: bir şeyin özü, esası, tam hakikati.
hakim: hikmet sahibi, çok bilgili, bilge.
hasr-ı nazar: bakışı bir tarafa veya noktaya dikme.
havas: bilgi ve sayıyışca üstün olanlar, önde gelenler.
hikâyat: hikâyeler.
iktiza-i makam: makamın gereği.
irşat: doğru yolu gösterme, galletten uyandırma.
istihdam: bir hizmette kullanma, çalıştırma.
istimâl: kullanma.
kıssât: kıssalar.
Kitab-ı Hakîm: her ayet ve sure-sinde sayısız hikmet ve faydalar bulunan kitap, Kur'an-ı Kerim.
Kur'an-ı Mucizül Beyan: açıklamalarıyla akılları benzerlerini yapmaktan aciz bırakan Kur'an.
küll: bütün, bir şeyin tamamı.
maksud-ı ehemmi: en önemli maksat.
me'luf: alışılmış, ülfet edilmiş.
me'lûfât: alışılmış, ülfet edilmiş şeyler.
muhakkik: tahkik eden, gerçeği araştırıp bulan, bir şeyin iç yüzünü inceleyerek vakıf olan.
mücerredat-ı sırfe: soyut kavramlar.
mücerredat-ı sırfe: sade ve tamamen soyut olanlar.
müellif: eser telif eden, yazar.
mümaşat-ı ezhan: zihinlerin uyuşması, fikirlerin anlaşması ve uyuşması.
müraat-ı eham: anlayış seviyelerine göre davranmak.
müsül-i faraziye: farazi temsiller, hikâyeler.
müşahhat: kavgaya etme, çekişme, terslik.
müşkilât-ı Kur'âniye: Kur'an'a ait müşkilleri, zorluklar; manası derin bir tefekkür neticesi ancak anlaşılabilen ayetler.
mütehayyelât: hayal edilen şeyler.
müşâbihât-ı Kur'âniye: Kur'an'ın müşâbih olan ayetleri.
nebze: bir parça, az miktar.
sır: gizli hakikat, bir şeyin dikkat ve tecrübe ile anlaşılan ince yanı.
suret: biçim, tarz, görünüş.

sahibi ve Sadi-i Şirazî gibi en doğru müellif ve en muhak-kik hakîm, o müsül-i faraziye-yi istihdam ve istimal etmelerinden, müşahhat görmemişlerdir. Eğer bu sır sana göründü ve ışılandı, mumunu ondan yandır, kıssat ve hikâyetin köşelerine git. Zira cüzde cârî olan, bazen küllde dahi cârî olabilir.

Tenbih

“Üçüncü Makale”de müşkülât ve müteşâbihât-ı Kur'âni-yeye dair bir kaide gelecektir. İktiza-i makam ile şimdilik bir nebzesini zikredeceğiz. Şöyle:

Vakta ki, Kitab-ı Hakîmden maksud-u ehemmi ekseriyeti teşkil eden cumhurun irşadı idi. Çünkü havas avamın mesleğinden istifade edebilirler, fakat avam ise havassa hitap olunan kelâmı hakıyla fahmedemezler. Halbuki, cumhur ise, ekseri avam; ve avam ise, me'lûfat ve mütehayyelâtından tecerrüt edip hakikat-i mahza ve mücerredat-ı sırfayı çıplak olarak göremezler. Fakat, görmelerini temin edecek, yalnız zihinlerinin te'nisi için, me'lûf olan ziyî ve libas ile mücerredat arz-ı endam etmektir; tâ mücerredatı suver-i hayaliye arkasında temaşa etmekle görüp, tanısin. Öyle ise, hakikat-i mahza, me'lûflarını giyecektir. Fakat surete hasr-ı nazar etmemek gerektir. Bu sırra benaendir, esalib-i Arapta ukûl-ü beşere olan “tenezzülât-ı İlâhiye” tabir olunan müraat-ı eham ve mümaşat-ı ezhan, Kur'an-ı Mu'cizül-Beyanda cereyan etti.

Ezcümle: ¹ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ve ² يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ve ³ وَجَاءَ رَبُّكَ ve emsali, hem de

1. Sonra da arş üzerine hükümünü icrâ eden Allah'tır. (A'raf Suresi: 54; Yunus Suresi: 3; Ra'd Suresi: 2; Furkan Suresi: 59; Secde Suresi: 4; Hadid Suresi: 4.)
2. Allah'ın kudret eli onların üzerindedir. (Fetih Suresi: 10.)
3. Rabbinin emri geldi. (Fecr Suresi: 22.)

suver-i hayaliye: hayalî suverler, şekiller.
tecerrüt: soyunma, soyutlanma, uzak olma.
temâşâ: bakma, bakıp seyretme.
temin: sağlama.

tenbih: uyarı, ihtar.
tenezzülât-ı İlâhiye: Cenab-ı Hakkın kullarının anlayış seviyelerine göre konuşması ve derin hakikatları, anlayabilecekleri ifadelerle beyan etmesi.

tenis: alıştırma.
teşkil: oluşturma, şekillendirme.
ukul-i beşer: insanın akılları.
vakta: ne zaman, ne vakit.
ziyy: dış görünüş, kılık kıyafet.

¹ تَغْرُبُ (الشَّمْسُ) فِي عَيْنِ حَمَّةٍ ve eşbâhı, hem de

² وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ ve nezairi bu üslûba birer mecra-
dır.

³ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ
Fatime

Sa'b olan bir kelâmın iğlâk ve işkali, ya lâfız ve üslû-
bun perişanlığından neşet eder —bu kısım Kur'ân-ı Vazı-
hü'l-Beyana yanaşmamıştır— veyahut mananın dakik,
derin veyahut kıymettar veyahut gayr-i me'lûf, gayr-i
mebzul olduğundan, güya fehme karşı nazlanmak ve
şevki arttırmak için kendini göstermemek ve kıymet ve
ehemmiyet vermek ister —müşkûlât-ı Kur'âniye bu kı-
sımdandır.

Tenbih

Hadis-i şerifte varit olduğu gibi, her ayetin birer zahir ve
bâtın; ve her zahir ve bâtının birer had ve muttalaı; ve her
had ve muttalaın çok şücun ve gusunu vardır. ⁴ Ulûm-u İslâ-
miye buna şahittir. Bu meratibin her birinin birer derecesi,
birer kıymeti, birer makamı vardır; temyiz lâzımdır. Lâkin
tezahüm yoktur. Fakat, iştibak iştibahı intac eder. Nasıl dai-
re-i esbab daire-i akaide karıştırılsa, ya tevekkül namıyla bir
betalet veya müraat-ı esbap namıyla bir itizali intaç eder; öy-
le de, devair ve meratip tefrik olunmazsa, böyle neticeleri ve-
rir.

1. Güneş hararetili ve çamurlu bir çeşme suyunda gurup etti. (Kehf Suresi: 86.)

2. Güneş de kendisine tayin edilmiş bir yere doğru akıp gider. (Yâsin Suresi: 38.)

3. Şu yüce kitap ki, onda asla şüphe yoktur. (Bakara Suresi: 2.)

4. Münavî, Feyzû'l-Kadîr, 3:54; İbni Hibban, Sahîh, 1: 146.

ayet: Kur'an'ın her bir cümle-
si.

bâtın: iç mana, açık ve görü-
nür mananın içindeki asıl ma-
na, yalnız kabiliyeti olanların
anlayabildiği hakikat.

betalet: tembellik, işsizlik.

daire-i akaid: iman, inanç da-
iresi.

daire-i esbap: sebepler daire-
si, sebep ve kanunların bu-
lunduğu yer olan maddî
âlem, fiillerin, işlerin, oluşların
sebeplere bağlandığı âlem.

dakik: ince ve derin.
devair: daireler.

ehemmiyet: önem, değer,
kıymet.

esbâh: benzeyenler, eşler,
misiller.

fehmi: anlayış.

gayr-i me'luf: alışılmışın dışında,
alışılmamış.

gayr-i mebzul: çok olmayan, faz-
la kullanılmayan.

gusun: dallar, filizler.

güya: sanki.

had: sınır.

Hadis-i şerif: Peygamberimizden
aktarılan sözlerin genel adı.

hatime: son söz.

iğlâk: sözü karışık ve anlaşılmasız
bir şekilde söyleme.

intaç: netice verme, sonuçlandır-
ma.

işkal: müşküllük, güçlük, zorluk.

istibah: fark edilmeyecek dere-
cede benzeme.

istibak: karışma, karşılıklı birbiri-
ne geçmek.

itizal: Ehl-i Sünnet ve inançların-
dan ayrılan takım ve onun mez-
hebi, mutezile.

kelâm: söz.

kıymet: değer.

kıymettar: kıymetli, değerli.

Kur'ân-ı Vazıhu'l-Beyan: anlatı-
mı apaçık olan Kur'ân-ı Kerim.

lâfız: söz, kelime.

makam: yer, mevki.

mecra: bir işin gidiş, oluş yolu,
oluş şekli.

meratip: mertebeler, basamak-
lar.

muttala: anlaşılma sahası.

müraat-ı esbap: sebeplere ria-
yet, sebepleri gözetmek.

müskilât-ı Kur'âniye: Kur'ân'a
ait müşkilller, zorluklar; manası
derin bir tefekkür neticesi ancak
anlaşılabilen ayetler.

nam: ad.

neşet: meydana gelme, oluşma,
çıkma.

nezair: nazireler, benzerler.

Sa'b: güç, zor, çetin.

şevk: şiddetli arzu, aşırı istek ve
heves.

şücun: dallar, budaklar.

tefrik: birbirinden ayırma, ayrı
tutma.

temyiz: inceleyip seçme, ayırdet-
me.

tenbih: uyarı, ihtar.

tevekkül: bir işi gerçekleşmesi
için gereken çalışmayı ve çabayı
gösterip sebeplere başvurduktan
sonra işi Allah'a bırakma.

tezahüm: sıkışıklık.

ulûm-i İslâmiye: İslâmî ilimler.

üslûp: ifade yolu, kendine has
ifade veya yazı tarzı.

varit: gelen, ulaşan, erişen.

zahir: açık, görünür.

Ön Birinci Mukaddeme

Kelâm-ı vahitte ahkâm-ı müteaddide olabilir. Bir sa-def, çok cevahiri tazammun edebilir. Zevî'l-elbabca mu-karrerdir: Kaziye-i vahide müteaddit kazayayı tazammun eder. O kaziyelerin her biri ayrı birer madenden çıktığı gibi, ayrı ayrı birer semere de verir. Birbirinden fark etmeyen, haktan bîgâne kalır. Meselâ, hadiste denilmiş:

¹ **أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ** Yani, “Ben ve kıyamet, bu iki parmak

gibiyiz.” Mabeynimizde tavassut edecek peygamber yoktur. Veya hadisin muradı ne ise haktır. Şimdi bu hadis üç kaziyeyi mutazammındır:

BİRİNCİSİ: “Bu kelâm Peygamberin kelâmıdır.” Bu kaziye ise, tevatürün —eğer olsa— neticesidir.

İKİNCİSİ: “Kelâmın mana-i muradı hak ve sadıktır.” Bu kaziye ise, mu’cizelerden tevellüt eden bürhanın neticesidir.

Bu ikisinde ittifak etmek gerektir. Fakat birincisini inkâr eden, mükâbir, kâzip olur. İkincisini inkâr eden adam dalâlete gider, zulmete düşer.

ÜÇÜNCÜ KAZIYE: “Bu kelâmda murat budur ve bu sadefta olan cevher budur; ben gösteriyorum.” Bu kaziye ise, teşehhi ile değil, içtihadın neticesidir. Zaten müç-tehit olan, başka müçtehidin taklidine mükellef değildir.

ahkâm-ı müteaddide: çeşitli hükümler.

bigâne: kayıtsız, alâkasız, ilgisiz.

bürhan: delil, ispat, hüccet.

cevahir: cevherler, elmaslar, kıymetli taşlar.

cevher: esas, maya, öz.

dalâlet: iman ve İslamiyetten ayrılmak, azmak.

hadis: Hz. Muhammed’e (a.s.m.) ait söz, emir, fiil veya Hz. Peygamberin onayladığı başkasına ait söz, iş veya davranış.

hâk: doğruluk, gerçek, hakikat.

icthât: din âlimlerinin şer’i esaslar dahilinde Kur’ân ve sünnete uygun şekilde bir konuda fikir ortaya koymaları, hüküm vermele-

ri.

inkâr: reddetme, inanmama, kabul ve tasdik etmeme.

ittifak: birleşme, fikir birliği etme.

kazaya: kaziyeler, hükümler.

kâzip: yalancı, yalan söyleyen.

kaziye: önerme, hüküm.

Kaziye-i vahide: tek hüküm.

Kelâm-ı vahit: tek bir kelâm, söz.

kıyamet: bütün kâinatın Allah tarafından tayin edilen bir vakitte yıkılıp mahvolması.

mabeyn: ara.

maden: asıl, esas, kaynak.

mana-yı murat: istenen mana, arzu edilen mana, ifade edilmek istenen mana.

meselâ: örneğin.

mu’cize: benzerini yapmaktan insanların aciz kaldığı sey.

mukaddeme: başlangıç.

mukarrer: kesinlik kazanmış hüküm.

murâd: maksat, meram.

mutazammın: içine alan, kapsayan, havi.

müctehit: ayet ve hadislerden şer’i hükümler çıkarabilen, gerekli bütün ehillik şartlarına sahip olan, geniş ve derin bilgili din âli-

1. Buhârî, Rikak: 39, Tefsir: 79, Sure: 1, Fiten: 132-135; Tirmizî, Fiten: 39; Müsned, 3:124, 130, 131, 193, 218, 222, 237, 278, 311, 4:309, 5:92, 103, 108, 330, 335, 338.)

mi.

mükâbir: kendini büyük gören, haksız olduğu hâlde hak iddiasında bulunan.

mükellef: sorumlu ve yükümlü olan.

müteaddit: çeşitli, bir çok.

peygamber: Allah tarafından haber getirerek ilahî emir ve yasakları insanlara tebliğ

eden elçi, nebi.

sadeft: sadeft, inci kabuğu.

sadık: doğru, gerçek.

semere: meyve, güzel netice.

tavassut: vasita olma, aracı olma.

tazammun: ihtiva etme, içine alma, içinde bulundurma.

teşehhi: yapmacık istekler, arzular.

tevatür: içinde yalan ihtimali bulunmayan ve birbirlerine kuvvet veren haberlerden oluşan büyük bir topluluğa ait haber.

tevellüt: doğma, doğum.

zevî'l-elbab: akıllı kimseler, akıl sahipleri.

zulmet: karanlık, Allah’ın nurundan mahrum olma hâli.

Bu üçüncü kaziyede ihtilâfat feveran ederler. Kâl ü kîl buna şahittir. Bunu inkâr eden adam, eğer içtihat ile olsa, ne mükâbirdir ve ne küfre gider. Zira âmm, bir has-
sın intifasıyla müntefî değildir. Binaenaleyh, her eve ken-
di kapısıyla gitmek lâzımdır. Zira, her evin bir kapısı var;
ve her kilidin bir anahtarı vardır.

Hatime

Bu üç kaziye, hadiste cereyanı gibi, ayette de cereyan eder. Zira umumîdir. Fakat, kaziye-i ûlâda bir fark-ı dakik vardır. Ve bundan başka, bir kelâmda çok ahkâm-ı zımniye bulunur; fakat hususîdir. Her biri ayrı bir asıl; ayrı bir semeresi olabilir.

Tenbih

İltizam-ı hilâf ve taassub-u barit ve meylü't-tefevvuk ve hiss-i taraftarlık ve vehmini bir asla irca ile kendine öziir göstermek, arzusuna muvafık olan zayıf şeyleri kavî görmek ve gayrın tenkisiyle kendi kemalini göstermek ve gayrı tekzip ve ya tadtıl etmekle kendi sıdk ve istikametini ilân etmek gibi sefil ve süflî emirlerin menşei olan hubb-u nefis ile böyle makamlarda mugalâta ederek çok bahaneler bulabilir.

1 **وَالَى اللَّهِ الْمُشْتَكَى**

1. Şikâyetim ancak Allah'adır.

ahkâm-ı zımniye: gizlenmiş hükümler, bir hükmün içinde saklı bulunan başka hükümler.

âmm: genel, umumî.

ayet: Kur'an'ın her bir cümlesi.

bahane: asıl sebebi gizlemek için ileri sürülen uydurma sebep.

binaenaleyh: bundan dolayı, bunun üzerine.

cereyan: olma, meydana gelme.

fark-ı dakik: ince fark, ancak dikkatle bakılınca anlaşılabilen fark.

feveran: kaynama, fışkıрма.

gayr: başka.

hadis: Hz. Muhammed'e

(a.s.m.) ait söz, emir, fiil veya Hz. Peygamberin onayladığı başkasına ait söz, iş veya davranış.

hâs: hususî, mahsus, özel.

hatime: son söz.

hiss-i taraftarlık: taraftar olma duygusu.

hubb-u nefis: nefisini sevmek, nefse düşkünlük.

hususî: özel.

icthât: din âlimlerinin şer'î esaslar dahilinde Kur'an ve sünnete uygun şekilde bir konuda fikir ortaya koymaları, hüküm vermesi.

ihtilâfat: ayrılıklar, anlaşmazlıklar, uyumsuzluklar.

ilân: yayma, duyurma, bildirme.

iltizam-ı hilâf: zıtlasma ve karşı durmayı gerekli görmek.

inkâr: reddetme, inanmama, kabul ve tasdik etmeme.

intifa: ortadan yok olma, aradan çıkma.

irca: eski hâline getirme, eski durumuna getirme.

istikamet: doğruluk; inanc, düşünce, niyet, tutum ve davranışta Allah'ın rızasına uygun olarak doğru yol üzere olma.

kâl u kîl: "dedi, denildi" şeklindeki nakiller.

kavî: kuvvetli, güçlü.

kaziye: önerme, hüküm.

kaziye-i ulâ: birinci hüküm, önceki hüküm.

kelâm: söz.

kemal: olgunluk, mükemmellik.

kûfur: Allah'ın varlığına, birliğine inanmama, müşriklik, imansızlık.

makam: yer.

menşe: esas, kaynak.

meylüttefevvuk: başkalarına nispetle üstünlük elde etme meylî, isteği.

mugalâta: yanıltıcı söz söyleme, yanıltıcı konuşma.

muavafık: uygun, münasip.

mükâbir: kendini büyük gören, haksız olduğu hâlde hak iddiasında bulunan.

muntefi: intifa eden, yok olan, sönen, görünmez olan.

sefil: alçak, aşağılık.

semere: meyve, güzel netice.

sıdk: doğruluk.

süflî: aşağılık, bayağı, âdi.

taassub-ı barit: hoş olmayan, sokuğuk taassup.

tadtıl: dalalette göstermek.

tekzip: yalanlama, yalan olduğunu söyleme.

tenbih: uyarı, ihtar.

tenkis: noksanlaştırma.

umumî: genel.

vehim: zan, şüphe, yanlış ve esassız düşünce.

On İkinci Mukaddeme

adâtullah: Allah'ın kâinata yerleştirdiği kanunlar.
adem-i kanaat: kanaatsizlik, elindeki ile yetinmeme.
adî: basit, bayağı, sıradan.
afak: bütün dünya, gözle görülen âlem.
azamet: büyüklük.
bâhir: apaçık, aşikar.
cehl-i mürekkep: bilmemekle beraber, bilmediğini de bilmemek, katmerli cahillik, kara cahillik.
dest-i hikmet: hikmet eli, her şeyi hikmetle yapan el.
dikkat-i nazar: inceden inceye düşünme ve bakma, bakış inceliği.
enfüs: nefisler, insanın iç dünyası.
esbap: sebepler, vasıtalar.
gayet: son derece.
hakaik-i âlem: âlemdaki hakikatler, gerçekler.
hakikat: gerçek, doğruluk; görülen bir şeyin aslı, esası.
harikulâde: olağanüstü.
hâşâ: asla, katiyen, öyle değil, Allah göstermesin.
haşmet: ihtişam, heybet, büyüklük.
hayalât: hayaller, hülyalar.
hayâlperest: çok hayal kuran, fazla hayalci; gerçekçi olmayan.
hemşire: kız kardeş, baci.
hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi, fayda.
hilkat: yaratılış.
hisce: ibret, nasihat; pay, nasip.
hurafat: hurafeler, bâtıl inanışlar.
hülya: hayal.
hüsn-i intizam: güzel bir düzen, intizamın güzelliği.
hüsün: güzelliik.
ıcat: meydana getirme, ortaya koyma.
ıfrat: aşırılık, pek ileri gitme, had-dini aşma.
ıhtilâlât: ihtilaller, ayaklanmalar, isyan etmeler.
ıka: vuku buldurma, yapma, yaptırma.
ıltıbas: birbirine benzeyen yerleri şaşırp karıştırma.
ıntac: netice verme, sonuçlandırma.
ıstihfaf-ı nizam: nizamı ve düzeni küçümsemek, hafife almak.
kemal: olgunluk, mükemmellik, kusursuz, tam ve eksiksiz olma.
Kıssa: ibret verici hikâye.
kışır: kabuk, dış taraf.
Kitab-ı Hakîm: her ayet ve sure-sinde sayısız hikmet ve faydalar

Lübbü bulmayan kışır ile meşgul olur. Hakikati tanımayan hayalâta sapar. Sırat-ı müstakîmi göremeyen, ifrat ve tefrite düşer. Muvazenesiz ve mizansız olan çok aldanır, aldatır.

Zahirperestleri aldatan bir sebep: Kıssanın hisse ile münasebeti ve mukaddemenin maksut ile zihinde mukareneti, vücud-u haricîde olan mukarenetle iltıbas olunmasıdır. Bu noktaya dikkat et, sonra muhtaç olacaksın.

Hem de ihtilâlâtı tevlit eden, ihtilâfatı ika eden, hurafatı icat eden, mübalâğatı intac eden esbabın birisi ve belki en birincisi, hilkatte olan hüsn ve azamet ve ulviyete adem-i kanaattir. Haşa, zevk-i fasidesiyle istihfaf-ı nizam etmektir. Halbuki, akıl ve hikmet nazarlarında her biri kudretin en bahir mu'cizelerinden olan hakaik-ı âlemde olan hüsn-ü intizam ve kemal ve ulviyet, o derece dest-i hikmet ile nakşolmuş ki, bütün hayâlperestlerin ve mübalâğacıların hülyalarından geçmiş olan harikulâde hüsn ve kemale nispet olursa, o harikulâde hayaller gayet adî ve o âdâtullah gayet harikulâde bir hüsn ve haşmet gösterecektir. Fakat, *cehl-i mürekkebin hemşiresi ve nazar-ı sathînin annesi olan ülfet, mübalâğacıların gözlerini kapatmıştır*. Böyle gözleri açmak içindir: Me'lûf olan âfâk ve enfüste dikkat-i nazara, Kitab-ı Hakîm emreder.

bulunan kitap, Kur'ân-ı Kerim.
kudret: Allah'ın bütün varlığı çevreleyen ezeli kuvveti.
lûbb: iç, öz.
maksut: istenilen şey, istek, arzu, gaye.
me'luf: alışılmış, ülfet edilmiş.
mizan: terazi, ölçü.
mu'cize: benzerini yapmak-tan insanların aciz kaldığı şey.
mukaddeme: .
mukârenet: iki şeyin bitiş-mesi, beraber olması.
muvazene: denge, ölçü.

mübalâğa: bir işi, bir şeyi çok büyütme, abartma.
mübalâğat: mübalâğalar, abartmalar, aşırı büyütmeleler.
münasebet: ilgi, ilişki, bağ.
nakış: işleme, süsleme.
nazar: bakış, nezdinde.
nazar-ı sathî: yüzeysel bakış, dikkatsizce yapılan inceleme.
nispet: ilgi, bağ, münasebet.
sırat-ı müstakim: hak yol, Allah'ın gösterdiği hidayet yolu.
tefrit: ortalamanın altında kalma, tersine aşırılık, ifratın

zıddı.
tevlit: doğurma, sebep olma.
ulviyet: ulvilik, yücelik, yükseklik.
ülfet: alışma, alışkanlık.
vücud-u haricî: haricî vücut, varlığı ortaya çıkan, dışarıda varlığı bilinen, nesnel.
zahirperest: dış görünüşe kıymet veren, dış görünüşe dikkat edip iç yüze aldınıs etmeyen.
zevk-i fâside: doğru olmayan, bozuk zevk.

Evet, gözleri açan, yalnız nücüm-u Kur'âniyedir. Öyle nücüm-u sakıbedirler ki, cehlin zulmünü ve nazar-ı sathînin zulûmatını defettikleri gibi; âyât-ı beyyinat, yed-i beyza ile, ülfet ve sathiyetin hicaplarını ve zahirperestliğin perdesini parça parça ederek, ukulü, âfâk ve enfüsün hakaikına tevcih edip irşat etmişlerdir.

Hem de meylü'l-mübalâğatı tevliid eden, beşerin kendi meylini kuvveden fiile çıkarmasına meyelan-ı fitriyesidir. Zira, meyillerinden birisi, hayret verecek acib şeyleri görmeye ve göstermeye ve teceddüde ve icada olan meylidir. Buna binaen, vakta beşer, nazar-ı sathî ile kâinat kaplarında ülfet kapağı altında olan gıda-i ruhanîyi zevk edemediğinden, kabı ve kapağı yalamakla usanmak ve kanaatsizlik ve harikulâdeye meyl ve hayalâta iştiha- dan başka netice vermediğinden, meyl-i harikulâde ile ya teceddüt veya terviç için meylü'l-mübalâğa tevellüd eder. O mübalâğa ise, dağ tepesinde bir kartopu gibi yuvarlamakla tâ hayalin yüksek zirvesinden lisana kadar tekerlense, sonra lisandan lisana yuvarlanıp giderken kendi hakikatının çok parçalarını dağıtmakla beraber, her lisandan meylü'l-mübalâğa ile çok hayalâtı kendine toplar, şape gibi büyür. Hatta kalbe değil, belki hayalde bile yerleşemiyor. Sonra bir nazar-ı hak gelir, onu tecrit etmekle çıplak ederek, tevabiini dağıtıp aslına irca eder. "Hak gelir, bâtil ölür" sırrı da zahir olur.

Ezcümle: Bugünlerde bir hikâye buna misal olabilir. Fahr olmasın, zaman-ı sabavetimden beri üssü'l-esas-ı meslekim, ifrat ve tefrit ile hakaik-ı İslâmiyete sürülen

kuvve: gerçekleşmemiş, fakat gerçekleşme imkânı ve ihtimali olan potansiyel.

lisan: dil.

meyelân-ı fitriye: fitrî meyl, yaratılıştan gelen istek ve yöneliş.

meyl: bir tarafa doğru eğilme, yönelme.

meyl-i harikulâde: olağanüstü yönelme.

meylülmübalâğa: mübalâğa meyli, bir şeyi çok büyük veya çok küçük gösterme arzusu.

misal: örnek.

mübalâğa: bir şeyi tarif ve tasvir ederken ya olduğundan fazla ya da eksik gösterme, abartma sanatı.

nazar-ı hak: gerçeği gören göz.

nazar-ı sathî: yüzeysel bakış, dikkatsizce yapılan inceleme.

nücüm-u Kur'âniye: Kur'an'ın yıldızları.

nücüm-u sakıbe: ışıyla karanlığı yapıp geçen yıldızlar.

sathiyet: sathîlik, yüzeysellik.

sıma: kulak.

sır: gizli hakikat, bir şeyin dikkat ve tecrübe ile anlaşılan en ince yanı.

şape: yuvarlandıkça büyüyen kar kütesi, çığ.

teceddüt: tazelenme, yenilenme.

tecrîd: soyma, çıplak bırakma.

tefrit: ortalamanın altında kalma, tersine aşırılık, ifratın zıddı.

terviç: revaç verme, kıymet ve değerini artırma.

tevâbi: bir merkeze bağlı olan yerler veya şeyler.

tevcih: yönelme, çevirme.

tevellüt: doğma, doğum.

tevlit: doğurma, sebep olma.

ukul: akıllar, zihinler, uslar.

ülfet: alışma, alışkanlık.

üssü'l-esas-ı meslek: mesleğin hakiki ve sağlam temelleri.

vakta: ne zaman, ne vakit.

yed-i beyza: Hz. Mûsa'nın (a.s.) Firavuna karşı mu'cize olarak parlak görünen eli.

zahir: açık, aşikar.

zahirperest: dış görünüşe kıymet veren, dış görünüşe dikkat edip iç yüze aldınış etmeyen.

zaman-ı sabavet: çocukluk zamanı.

zulm: haksızlık, eziyet.

zulûmat: karanlıklar, dinsizlik, zulüm ve küfür.

acip: tuhaf, hayrette bırakan.

afak: bütün dünya, gözle görülen âlem.

ayat-ı beyyinat: apaçık ayetler, deliller veya işaretler.

bâtil: boş ve manasız olan, gerçeğe uymayan, doğru ve haklı olmayan.

beşer: insan, insanlık.

binaen: -den dolayı, bu sebepten.

cehl: cahillik, bilgisizlik.

enfüs: nefisler, insanın iç dünyası.

ezcümle: bu cümleden olarak.

fahr: övünme.

gıda-yı ruhanî: maddî olmayan, ruhu besleyen gıda.

hâk: doğruluk, gerçek, hakikat.

hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.

hakaik-ı İslâmiyet: İslamiyet'e ait hakikatler, gerçekler.

hakikat: gerçek, asıl, esas.

harikulâde: olağanüstü.

hayalât: hayaller, hülyalar.

hicâb: perde, örtü.

icat: vücuda getirme, yoktan var etme.

ifrat: aşırılık, pek ileri gitme.

irca: eski hâline getirme, eski durumuna getirme.

irşat: doğru yolu gösterme, gafletten uyandırma.

iştiha: fazla istek, arzu.

kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler.

kanaat: elindeki ile yetinmek.

lekeleri temizlemek ve o elmas gibi hakikatlerine saykal
vurmak idi. Bu mesleğime tarih-i hayatım pek çok vuku-
atıyla şehadet eder. Bununla beraber, bugünlerde kürevi-
yet-i arz gibi bedihî bir meseleyi zikrettim. O meseleye
temas eden mesail-i diniyeyi tatbik ve tevfiik ederek düş-
manların itirazatını ve muhibb-i dinin vesveselerini defey-
ledim. Nasıl ki Mesailde mufassalan gelecektir.

Sonra, gulyabani gibi hayalâta alışan zahirperestlerin
dimağları kabul etmeyecek gibi göründüler. Fakat asıl se-
bep, başka garaz olmak gerektir. Güya göz yummakla
gündüzü gece veya üflemele güneşi söndürmeye ihti-
mal vermek gibi bir hareket-i mecnunanede bulundular.
Güya onların zannınca, küreviyet-i arza hükmeden, din-
de çok mesaile muhalefet ediyor. Onu bahane ederek
büyük bir iftirayı ettiler. O derecede kalmadı; vesveseli
ezhanı, iftiranın büyümesine müsait bir zemin buldukla-
rından, iftirayı o derece büyüttüler ki, ehl-i diyanetin ha-
kikaten ciğerlerini dağdar ve ehl-i hamiyeti İslâm terak-
kiyatından me'yus ettiler. Lâkin bu hal büyük bir derstir.
Beni ikaz etti ki, *cahil dost düşman kadar zarar verebilir*.
Öyle ise, şimdiye kadar yalnız düşmanın tarafına bakıp
eldeki elmas kılınçla onların tefritlerini kırardım. Fakat
şimdi mecburum, öyle dostların terbiyeleri için, onların
avamperestâne ve ifratkârâne olan hayalâtlarına o kılın-
cı bir derece ilâştireceğim. Eğer, çendan böyle şahsî şey-
lerin böyle mebahisatta zikirleri lâzım değildir. Fakat,
şahsiyette kalmadı; medreselerin hayatlarına taallûk eder
bir mesele-i umumî hükmüne geçti. O zahirperestler

avamperestâne: şiddetli halk ta-
raftarı olan birine yakışır surette.
bahane: asıl sebebi gizlemek için
ileri sürülen uydurma sebep.
bedihi: delil ve ispata muhtaç
olamayacak derecede açık ve or-
tada olan.
çendan: gerçi, her ne kadar.
dağdar: pek müteessir, çok üz-
gün.
def: mani olma, kovma, ortadan
kaldırma.
dimağ: akıl, şuur.
ehl-i diyanet: dindar kişiler.
ehl-i hamiyet: hamiyetli, onurlu,
haysiyetli olanlar, hamiyet sahip-
leri.
elmas: çok kıymetli bir mücev-
her.
ezhan: zihinler.
garaz: gaye, maksat.
gulyabani: insanları korkutan ha-
yalî bir varlık.
güya: sanki.
hakikat: gerçek, esas.
hakikaten: hakikat olarak, doğ-
rusu, gerçekten.
hareket-i mecnunane: deli gibi
hareket etmek.
hayalât: hayaller, hülyalar.
hükmetme: hakim olma, işleme.
hükmüne: yerine, değerine.
ifratkârâne: aşırı giderek.
ihtimal: olabilirlik.
ikaz: uyarı.
itirazat: itirazlar.
küreviyet-i arz: yeryüzünün yu-
varlaklığı.
me'yus: yeise düşmüş, ümitsiz,
kederli.
mebahisât: bahisler, konular.
mesail: meseleler.
mesail-i diniye: dinî meseleler.
mesele: önemli konu.
mesele-i umumî: geneli ilgilendi-

ren mesele.

meslek: gidiş, usul, yol.

mufassalan: tafsilatlı bir bi-
çimde, ayrıntılı ve izahlı bi-
çimde.

muhalefet: uygun olmama,
ayrılık, zıtlık.

muhibb-i din: dini seven.

müsait: uygun, münasip.

saykal: cila.

şahadet: şahit olma, şahitlik;
açık alamet, işaret.

şahsî: şahsa, kişiye ait, husu-
sî.

şahsiyet: kişilik.

taallûk: alâkalı, münasebetli
olma.

tarih-i hayat: hayat tarihi.

tatbik: uydurma, uygulama.

tefrit: ortalamanın altında
kalma, tersine aşırılık, ifratın
zıddı.

terakkiyat: ilerlemeler, geli-
meler, yükselişler.

terbiye: besleyip büyütmeye,
yetiştirme, eğitime.

tevfiik: uygun düşürme, bir
seyi uygun duruma getirme.

vesvese: şüphe, kuruntu, kal-
be gelen asılsız kötü ve sinsi
düşünce.

vukuat: vuku bulan şeyler,
hadiseler, olaylar.

zahirperest: dış görünüşe
kıymet veren, dış görünüşe
dikkat edip iç yüze aldırış et-
meyen.

zan: sanma, kesin olarak bil-
meksizin kuvvetli ihtimalle
hükmetme.

zemin: yer.

zikir: anma, bildirme.

emin olsunlar ki, sa'yleri beyhudedir. Şimdiye kadar böyle avamperestâne safsatalar ile bizi cahil bıraktılar. Bundan sonra bizi cahil bırakmakla cehlimizden istifade etmek istiyorlar. Olmaz ve olamaz; medreseler hayatlanacaktır vesselâm.

Hem de zahiriyyunun efkârını teşviş eden ve hayalâtını intizamdan çıkaran, sıdk-ı enbiyanın delâili yalnız harikulâdelerde münhasır olduklarını itikat etmeleridir. Hem de Peygamberimizin cümle hali veya ekseriyeti harika olmak itibar etmeleridir. Bu ise, vücut müsaade etmediği için, mütehayyelâtları intizam bulamıyor. Halbuki, böyle itikat, sırr-ı hikmet-i İlâhiyeden ve hilkat-i âlemde carî olan kavanin-i İlâhiyeye peygamberlerin teslim ve ittibalarından gaflet, pek büyük bir gafletin neticesidir. Evet, Peygamberimizin her bir hal ve hareketi, sıdkına delâlet ve hakka temessüküne şehadet etmekle beraber, Peygamber de âdâtullaha ittiba ve inkıyat ediyor. Makale-i Salisede bu sırra tenbih edilecektir.

Hem de harikulâdenin izharı tasdik-i nübüvvet içindir. Tasdik ise, zahir olan mu'cizatıyla, ekmel-i vech ile hasıl olabilir. Eğer hacetten fazla harika olsa, ya abestir veya sırr-ı teklife münafidir. Zira, teklif nazarî olan şeyde bir imtihandır. Bedihiyat veya bedahete yakın olan şeylerde, edna, âlâ ile müsavî olabilir. Veyahut cereyan-ı hikmetin sırrına teslim ve itaate muhaliftir. Halbuki, peygamberler herkesten ziyade ubudiyet ve teslime mükelleftirler.

abes: boş saçma, lüzumsuz ve gayesiz iş.
adâtullah: Allah'ın kâinata yerleştirdiği kanunlar.
ala: yüce, yüksek, büyük.
avamperestâne: şiddetli halk taraftarı olan birine yakışır surette.
bedahet: açıklık, aşikâr, ispata ihtiyaç olmayacak derecede açıklık.
bedihiyat: açık, meydanda olanlar, delil ve ispata ihtiyacı olmayacak şekilde açık, mey-

danda olan şeyler.
beyhude: boşuna, faydasız.
carî: cereyan eden, akan, işleyen.
cehl: cahillik, bilgisizlik.
cereyan-ı hikmet: hikmetli hareket.
cümle: bütün.
delâil: deliller, bürhanlar, ispat vasıtaları.
delâlet: delil olma, gösterme; alamet, işaret.
edna: en açağı, en basit, en küçük.

efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.
ekmel-i vech: en mükemmel tarz.
ekseriyet: çoğunluk.
gaflet: dikkatsizlik, endişesizlik, Allah'tan uzaklaşıp nefsin arzularına dalmak.
hacet: ihtiyaç.
hâsıl: meydana gelme, ortaya çıkma.
hayalât: hayaller, hülyalar.
hilkat-i âlem: âlemin yaratılışı.

inkıyat: boyun eğme, bağlanma, teslim olma.
intizam: düzenlilik, düzgünlük.
istifade: faydalanma, yararlanma.
itaat: söz dinleme, boyun eğme, emre uygun hareket etme.
itibar: kıymet verilir olma; değer.
itikat: kesin inanma, iman.
ittiba: tabi olma, uyma, itaat etme.
ittiba: tabi olma, uyma, itaat etme.
izhar: gösterme, açığa vurma.
kavanin-i İlâhiye: İlâhî kanunlar, prensipler, Cenab-ı Allah'ın kâinatı kanunları.
Makale-i Salise: üçüncü makale.
medrese: eğitim ve öğretim kurumu.
muhalif: zıt, aykırı.
mükellef: sorumlu ve yükümlü olan.
münâfi: zıt, aykırı.
münhasır: sınırlı, bir şeye veya kimseye mahsus.
müsaade: izin.
müsavi: eşit.
mütehayyelât: hayal edilen şeyler.
nazari: teorik.
sa'y: iş, çalışma, çabalama.
safsata: gerçek dışı fikri karşı tarafa kabul ettirmek için başvurulan, görünüşte doğru gibi görüldüğü hâlde gerçekte yanlış olan kıyas.
sıdk: doğruluk.
sıdk-ı enbiya: peygamberlerin doğruluğu.
sır: gizli hakikat, bir şeyin dikkat ve tecrübe ile anlaşılan en ince yanı.
sırr-ı hikmet-i İlâhiye: Allah'ın hikmetinin sırrı.
sırr-ı teklif: teklif sırrı, insanların dünyaya gelip Allah tarafından vazifelendirilmelerinin sırrı.
şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret.
tasdik-i nübüvvet: peygamberliği tasdik etmek.
teklif: Allah'ın, insanları emir ve yasaklarına uygun hareket etmele vazifelendirmesi.
temessük: yapışma, sanılma, sıkıca tutunma.
teşviş: karıştırmaya, karmakarışık etme.
ubudiyet: kulluk.
vesselâm: işte o kadar, son söz budur, artık bitti.
zahir: açık, âşikâr.
zahiriyyun: zahirciler, dış görüşlü nüse aldananlar.
ziyade: çok, fazla.

âlim: bilen, bilgili.
caiz: yapılması veya yapılmamasında sakınca olmayan, uygun.
cehil: bilgisizlik, cehalet, cahillik.
cereyan: olma, meydana gelme.
cevher-i şeriat: dinin, şeriatın kıymetli esasları.
duhul: içeri girme, dahil oluş.
dürer-i ahkâm: hükümlerin büyük inciler kıymetindeki her biri.
elhâsıl: hasılı, netice itibarıyla, kısaca.
elmas-ı akide: inancın elmas gibi unsurları, esasları.
fasıl: fasileden, bölen, ayıran.
fenafissanat: sanatta, eserde fenâ bulma, yok olma.
günahkâr: günahlı, günah işlemiş.
hadis: Hz. Muhammed'e (a.s.m.) ait söz, emir, fiil veya Hz. Peygamberin onayladığı başkasına ait söz, iş veya davranış.
haram: İslâmiyetçe yasaklanan işler.
hatime: son söz.
hikâyat: hikâyeler.
huruc: çıkma, dışarı çıkma, çıkış.
idhal: dahil etme, içine alma, sokma.
ihtiram: hürmet etme, saygı gösterme.
ilim: bilme, bilgi.
imtisal: emre tamamen uyma, gerekeni yapma, alınan emre boyun eğme.
intişar: yayılma, yaygınlaşma, neşrolunma.
İsrailiyat: Yahudî ve Hristiyanların inanç, ahlak, tarih ve efsaneye dayalı kültüründen İslama karıştığı bilinen şeyler.
istidat: yaratılıştan olan ve zamanla geliştirilen kabiliyet; bir şeyin kazanılmasına olan fitri meyil.
itaat: söz dinleme, boyun eğme, emre uygun hareket etme.
kabil: kabiliyetli, yetenekli.
kezalik: keza, bu da öyle, böylece.
kıymet: değer.
mahiyet: bir şeyin aslı, esası, tabiatı, niteliği.
mazur: özür, özürlü, özrü olan.
mekâyis: mikyaslar, ölçüler.
memnu: yasaklanmış, men edilmiş, yasak.
muhabbet: sevgi, sevmek.
mukaddeme: başlangıç.
mümevvehât: düzmeler, uydurmalar.
müstait: kabiliyetli, yetenekli olan.
müteharri-i hakikat: hakikatleri, doğruları ve gerçekleri araştıran.
müyûlât: meyiller.
müzahrefat: boş ve yalan sözler.

Ey şu perişan sözlerime nazar eden talib-i hak! Senin mahiyetinde ekilmiş olan müyûlât, şu On İki Mukaddeme sükûnuyla beraber cereyan eden şems-i hakikatin ziyasıyla neşv ü nema bulup çiçekler açacaktır.

Hatime

Seyyid olmayan “Seyyidim” ve seyyid olan “Değilim” diyenler, ikisi de günahkâr; ve duhül ile huruç haram oldukları gibi; hadis ve Kur’ân’da dahi ziyade veya noksan etmek, memnudur. Fakat, ziyade etmek nizamı bozduğu ve vehme kapı açtığı için daha zararlıdır. Noksana cehil bir derece özür olur; fakat, ziyade etmek ilim ile olur. Âlim olan mazur değildir. Kezalik, *dinden bir şeyi fasl veya olmayanı vasletmek, ikisi de caiz değildir.* Belki hikâyatın bakırları ve İsrailiyatın müzahrefatı ve teşbihatın mümevvehatı elmas-ı akidede, cevher-i şeriatla, dürer-i ahkâmda idhal etmek, kıymetini daha ziyade tenzil ve müteharri-i hakikat olan müşterisini daha ziyade tenfir ve pişman eder.

HATİMENİN HATİMESİ

Bir adam müstait ve kabil olduğu şeyi terk ve ehil olmayan şeye teşebbüs etmek, şeriat-ı hilkate büyük bir itaatsizliktir. Zira şanı odur ki, istidadı sanatta intişar ve tedahül ve sanatın mekayisine ihtiram ve muhabbet ve nevamisine temessül ve imtisal, elhasıl, fena fi’s-sanat olmaktadır. Vazife-i hilkat bu iken, bu yolsuzlukla sanatın suret-i lâıykasını tağyir eder ve nevamisini incitir. Ve asıl

nazar: bakış.
neşvünemâ: yayılıp genişleme, büyüüp gelişme.
nevamis: kanunlar, şeriatlar.
nizam: düzen.
seyyid: Hz. Muhammed’in (a.s.m.) torunu Hz. Hasan’ın soyundan olan kimse; Hz. Muhammed’in temiz soyundan gelen kimse.
suret-i layika: yakışır ve yarasır bir tarz.
sükûn: sakinlik, durgunluk.
şan: şöret, ün; yüksek ma-

kam.
şems-i hakikat: hakikat güneşi, gerçeğin parlaklığı.
şeriat-ı hilkat: yaratılışa konulan kanunlar.
tağyir: başkalaştırma, değiştirme.
talib-i hak: doğruyu talep eden, isteyen.
tedahül: içine girme.
temessül: bir şekil ve surete girme, cisimlenme.
tenfir: nefret ettirme, iğrendirme, tiksindirme.

tenzil: kıymetten düşürme, değerini indirme.
teşbihat: benzetmeler, teşbihler.
teşebbüs: girişim, bir işi yapmak için harekete geçme.
vasl: ulaştırma, ekleme.
vazife-i hilkat: yaratılış içindeki vazife, görev.
vehim: zan, şüphesiz, yanlış ve esassız düşünce.
ziya: ışıq, aydınlık, nur.
ziyade: çok, fazla.

müstait olduğu sanata olan meyliyle, teşebbüs ettiği gayr-i tabîî sanatın suretini çirkin eder. Zira, bilkuvve olan meyil ve bilfiil olan sanatın imtizaçsızlığı için bir keş-mekeş olur.

Bu sırta binaen, pek çok adam meylü'l-ağalık ve meylü'l-amiriyet ve meylü't-tefevvuk ile mütehakkim geçinmek istediğinden, ilmin şanında olan teşvik ve irşat ve nasihat ve lutfu terk edip, kendi istibdat ve tefevvukuna vesile-i cebr ve tanif eder. İlme hizmete bedel, ilmi istihdam eder. Buna binaen, vezaif ehil olmayanın ellerine geçti. Bahusus medaris bunun ile indirasa yüz tuttu. Buna çare-i yegâne, daire-i vahidenin hükmünde olan müderrisleri, darü'l-fünun gibi çok devaire tebdil ve tertip etmektir. Tâ herkes sevk-i insanîsiyle hakkına gitmekle, hikmet-i ezeliyenin emr-i manevîsini, meyl-i fitrîsiyle imtisal edip, kaide-i taksimü'l-a'male tatbik edilsin.

Tenbih

Ulûm-u medarisin tedennisine ve mecra-i tabiiden çevrilmesine bir sebeb-i mühim budur: Ulûm-u âliye (آلية) maksud-u bizzat sırasına geçtiğinden, ulûm-u âliye (عالية) mühmel kaldığı gibi, libas-ı mana hükmünde olan ibare-i Arabiyyenin halli, ezhanı zaptederek, asıl maksut olan ilim ise tebei kalmakla beraber ibareleri bir derece mebzul olan ve silsile-i tahsile resmen geçen kitaplar evkat, efkârı kendine hasredip harice çıkmasına meydan vermemeleridir.

* * *

bilkuvve: fiil mertebesine geçmeden potansiyel halde, düşünce halinde.
çare-i yegâne: tek çare, tek çıkar yol.
daire-i vahide: tek daire, bir daire.
darülfünun: üniversite.
devair: daireler.
efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.
ehil: sahip, malik, yetki sahibi olan.
emr-i manevî: maddî olma-

yan; derunî, ruha ait olan emir, iş.
evkat: vakitler, zamanlar.
ezhan: zihinler.
gayr-i tabii: tabii olmayan.
hasr: yalnız bir şeye mahsus kılma, yalnız bir şeye kullanma.
hikmet-i ezeliye: ilahi gaye, ezeli olan Cenab-ı Hakkın maksadı.
hükmünde: değerinde, yerinde.
ibare: metin, cümle veya bir

kaç cümleden oluşan söz grubu.
ibare-i Arabiye: Arapça ibare, Arapça cümlelerden ibaret tertip.
imtisal: emre tamamen uyma, gerekeni yapma, alınan emre boyun eğme.
imtizaç: uyuşma, uygunluk, bağdaşma.
indiras: bozulma.
irşat: doğru yolu gösterme, gafletten uyandırma.
istibdat: kendi başına ve hiç

bir nizama ve kanuna bağlı olmada yönetme, keyfi idare sistemi.
istihdam: bir hizmette kullanma, çalıştırma.
kaide-i taksimü'l-a'mal: iş bölümü kaidesi, prensibi.
keşmekeş: karışık olma durumu, karışıklık.
libas-ı mana: mananın elbisesi.
lütuf: iyi ve dostça davranma.
maksud-i bizzat: kendi maksadı, şahsî gaye, şahsî amaç.
mebzul: bol, çok.
mecra-yı tabii: normal ve tabii akış yeri.
medaris: medreseler, ders okunan yerler.
meyil: bir tarafa doğru eğilme, yönelme.
meyl-i fitrî: fitrî meyil, doğuştan meydana gelen arzu, istek.
meylûlagalık: ağalık meyli, ağalık eğilimi; kibir, azamet ve büyüklük meyli.
meylûlamiriyet: âmir olmaya meyletme, hükmetme arzusu, meyli.
meylûttefevvuk: başkalarına nispetle üstünlük elde etme meyli, isteği.
müderris: medresede ders veren, medrese hocası.
mühmel: ihmal edilmiş, bırakılmış, önemsiz.
müstait: kabiliyetli, yetenekli olan.
mütehakkim: hâkimlik, amirlik taslayan.
resmen: resmî bir şekilde, devlet tarafından.
sebeb-i mühim: önemli sebep.
sevk-i insanî: insanın yönelmesi.
sir: gizli hakikat.
silsile-i tahsil: öğrenimi dereceleri, öğrenimde gözetilen sıra.
suret: biçim, şekil, tarz.
şan: hâl, keyfiyet, durum, mahiyet.
târif: şiddetle azarlama.
tatbik: uydurma, uygulama.
tebdil: değiştirme, dönüştürme.
tebei: bağımsız olmayıp başkasına tabi olarak; ikinci derecede.
tedenni: gerileme, daha kötü bir dereceye düşme.
tefevvuk: üstün olma, üstünlük.
teşebbüs: girişim, bir iş yapmak için harekete geçme.
ulûm-i âliye: alet ilimleri, gramer, sarf, nahiv, sintaks gibi başka bilgilerin öğrenilmesine yardımcı olan ilimler.
ulûm-i medaris: medrese ilimleri, medresede okutulan ilimler.
vesile-i cebr: zor kullanmaya sebep.
vezaif: vazifeler, işler.
zapt: idaresi altına alma, tutma.

Ey birader-i vicdan!

Zannediyorum, şimdi şu Mukaddemat üzerine terettüp edecek olan “Kütüb-ü Selase”yi ne mahiyette olduklarını görmek istiyorsun. Fakat, daha sabret. Şimdilik sana bir mevzu söyleyeceğim ki, o kütübün bir zemin-i icmalisini, tabir-i diğerle küçük bir fotoğrafını veya icmalî bir haritasını teşkil eder. Hem de o “Kütüb”de sekiz-dokuz meseleyi acele edip sana takdim edeceğim. “Üçüncü Makale”den sonra, eğer meşiet-i İlâhiye taallûk etse ve tevfik-ı Rabbani refik olsa, tafsilâtını zikretmek fikrindeyim.

İşte mevzu ve zemin budur:

Kur'an'ın gösterdiği vesail ile, doğru hikmetin kuvvetiyle, bir seyr-i ruhanî olarak semavatın ulûmlarına çıkacağım. Tâ, oradan temaşa edip göreceğiz ki, küre-i arz hol veya top veya fırfıra veya sapan taşı gibi; Sâni-i Hakîm dest-i kudretle döndürüp, atmakla çeviriyor. Tâ, parça parça ederek daha iyisine tebdil edeceğine nazar-ı hikmetle göreceğiz. Sonra da semavattan asılıp, cevvdan geçeceğiz. Tedricen, beşiğimiz olan ve beşerin yatıp ve istirahat eylemesi için Hâlık-ı Rahmân sathını serip müheyya ve mümeahhet etmiş olan küre-i arza ineceğiz. Sonra da, beşer çocukluğundan çıktığı gibi beşiğini atıp harap etmekle, beşeri saadetsaray-ı ebediyeye gönderilmesine nazar-ı dikkatle temaşa edeceğiz. Bunu tamamen temaşa ettiğimizden sonra, zaman ve mekân ile mukayyet olmayan seyr-i ruhanî ile zaman-ı mazi kıt'asına girip,

beşer: insan, insanlık.

birader-i vicdan: vicdan kardeşi, inanç kardeşi.

cevv: atmosfer, yer ile gök arası.

dest-i kudret: Allah'ın ezeli gücünün eli.

fırfıra: topaç.

Hâlık-ı Rahman: yaratıklarının rızıkını veren merhametli yaratıcı, Allah.

hikmet: kainattaki ve yaratılıştaki gayeleri araştırma.

hol: top.

icmalî: kısaca, özet olarak.

istirahat: dinlenme, rahatlama.

küre-i arz: yer küre, dünya.

Kütüb-i Selase: üç kitap.

kütüp: kitaplar.

mahiyet: bir şeyin aslı, esası, tabiatı, niteliği.

mesele: önemli konu.

meşiet-i İlâhiye: Cenab-ı Hakka ait, Onun bilgisi, arzusu, isteği ve iradesi altında olan; Allah'ın varlıklar üzerindeki iradesi.

mevzu: konu.

Mukaddemat: başlangıç.

mukayyet: kayıtlı, sınırlı, bağlı.

müheyya: hazır, hazırlanmış, amade.

mümeahhed: yayılmış, döşenmiş, serilmiş.

nazar-ı dikkat: dikkatli bakma, dikkatli bakış.

nazar-ı hikmet: hikmet gözü ile bakmak, asıl maksadı düşünerek bakmak.

refik: arkadaş, yoldaş.

saadetsaray-ı ebediye: ebedî saadet sarayı.

Sâni-i Hakîm: hikmet sahibi olan, her şeyi sanatla ve hikmetle yaratan Allah.

sath: yüzey.

semavat: semalar, gökler.

seyr-i ruhanî: ruhanî ve manevî âlemlerdeki seyr.

seyr-i ruhani: ruhanî ve manevî âlemlerdeki seyr.

taallûk: alâkalı, münasebetli olma.

tabir-i diğer: diğer tabir, baş-

ka bir ifade.

tafsilât: tafsiller, açıklamalar, izahlar.

takdim: arz etme, sunma.

tebdil: değiştirme, dönüştürme.

tedricen: tedricle, yavaş yavaş.

temâşâ: hayretle ve dikkatle bakıp seyretme.

terettüp: bir işin birinin üzerine düşmesi.

teşkil: oluşturma, şekillendirme.

tevfik-ı Rabbânî: Rabbin yardımını ile kazanılan başarı, Allah'ın yardımıyla başarıya ulaştırması.

ulûm: ilimler.

vesail: vesileler.

zaman-ı mazi: geçmiş zaman.

zemin: yer, temel.

zemin-i icmalî: bir şeyin kısaca, toplu olarak özetini, ortaya koyma imkanı, yeri.

zikretmek: anmak, bildirmek.

ebna-i cinsimiz olan ebna-i maziyle seyyale-i berkiye-i tarihiye ile muhabere edeceğiz. O mağrib-i ihtifanın köşesinde vukua gelen hâdisatı öğrenip, ondan fikir için bir şimendiferi yapacağız. Sonra, dönüp gelmek üzere olan ebna-i cinsimizi ziyaret ve istikbal için, saadetin fecr-i sadıkını uzaktan görmek ve göstermekle, maşrık-ı istikbale müteveccih olarak, şimendifer-i terakkiye ve tevfiik denilen sefine-i sa'ye bindiğimiz ile beraber, ellerimizde olan bürhanın misbahıyla, o bidayeti karanlık görülen, fakat arkası gayet parlak olan zamana dahil olacağız. Tâ ebna-i müstakbel ile musafaha edip saadetlerini tebrik edeceğiz.

İşte bu küçük fotoğrafta öyle bir güzel resim mündemiçtir ki, ileride tahrir ile sana görünecektir. Şimdi bu zeminde "Kütüb-ü Mezbure"nin şecereleri tenebbüt ve "Makalât-ı Selase"nin cedaviliyle sulanacaktır.

Ey birader! Senin elini tutup hazine-i hakaika götürmekten evvel, vaad ettiğim birkaç mesele ile acele edip basar-ı basiretinize gışavet ve perde olan hayalâtı defedeceğim. Öyle hayalât, gulyabani gibi, elleriyle senin gözünü kapar, göğsüne vurur, seni tahvif eder. Faraza gösterse de, nuru nar, dürrü meder gibi gösterir. O hayalâtтан sakın! Senin vesveselerinin en büyük menşei, küreviyete taallûk eden birkaç meseledir. Ezcümle: Sevr ve Hut ve Kaf Dağı ve Sedd-i Zülkarneyn ve cibalin ev-tadiyetleri ve yer altında Cehennem'in yerini tayin etmek

ve ¹ دَحِيهَا ve ² سَطَحَتْ ve ³ الشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ ve

sabaha karşı doğu ufkunda yayıl-maya başlayan beyaz aydınlık.
gışavet: göz kararmak.
gulyabani: insanları korkutan ha-yalî bir varlık.
hâdisat: hadiseler, olaylar.
hayalât: hayaller, hülyalar.
hazine-i hakaik: hakikatler hazi-nesi, gerçeklerin gizli olduğu hazi-ne.
hut: büyük balık.
küreviyet: yuvarlaklık, küre gibi oluş.
kütüb-i mezbura: adı geçen ki-taplar.
mağrib-i ihtifa: tarihin geçmiş zaman diliminde gizlenenler, gü-neşin battığı yer.
Makalât-ı Selase: üç makale.
maşrık-ı istikbal: geleceğin do-ğacağı yer.
meder: kuru çamur, kuru balçık; kerpiç.
menşe: esas, kaynak.
misbah: lamba.
muhabere: haberleşme.
musâfaha: selam vermek ve sev-gisini göstermek üzere birbirine el uzatma.
mündemiç: bir şeyin içinde bulu-nan, saklı olan.
müteveccih: bir cihete dönen, yönelen.
nâr: ateş.
saadet: mutluluk.
Sedd-i Zülkarneyn: Zülkarneyn'in seddi; Zülkarneyn'in Ye'cüc ve Me'cüc kavminden korunmak is-teyenler için yaptırdığı çok büyük ve sağlam set, kale.
sefine-i sa'y: çalışma gemisi.
Sevr: öküz, boğa.
seyyale-i berkiye-i tarihiye: şimşek gibi akıcı ve parlak olan tarih.
şecere: ağaç.
şimendifer: tren.
şimendifer-i terakki: ilerleme treni.
taallûk: alâkalı, münasebetli ol-ma.
tahrir: yazma, yazı; kitabet, kom-pozisyon.
tahvif: korkutma, korkuya dü-şürme, ürkütme.
tayin: belirleme, yerini belli et-me.
tenebbüt: büyüme, bitki gibi ye-tişmek.
tevfiik: Allah'ın yardımı, başarılı kılması.
vaad: söz verme, aht.
vesvese: şüphe, kuruntu, kalbe gelen asılsız kötü ve sinsî düşün-ce.
vuku: olma, gerçekleşme, mey-dana gelme.
zemin: yeryüzü.

1. Yeri yayıp döşedi. (Naziat Suresi: 30.)

2. Yayılmış. (Gâşiye Suresi: 20.)

3. Güneş de kendisine tayin edilmiş bir yere doğru akıp gider. (Yâsin Suresi: 38.)

basar-ı basiret: kalp gözünün görmesi, feraset gözü.
bidayet: başlangıç.
birader: kardeş.
bürhan: bir şeyi ispatlamak için kullanılan kesin delil.
cedavil: cetveller.
cibal: dağlar.
dahil: girme, içinde olma.

def: mani olma, kovma, orta-dan kaldırma.
dürr: inci, inci tanesi.
ebna-yı cins: kendi cinsinden olanlar.
ebna-yı mazi: mazinin ço-cukları, geçmişin insanları.
ebna-yı müstakbel: istikba-lin çocukları, geleceğin insan-

ları.
evtadiyet: direk olma hali, di-reklik.
evvel: önce.
ezcümle: bu cümleden ola-rak.
faraza: farz edelim ki, öyle sayalım ki, söz gelişi.
fecr-i sadık: gerçek aydınlık,

¹ يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ gibi mesaildir. Hakikatlerini beyan edeceğim; tâ, dinin düşmanlarının gözleri kapatılsın ve dostlarının gözleri dahi açılsın. İşte başlıyorum:

* * *

1. Gökteki dağ gibi bulutlardan Allah dolu taneleri indirir. (Nur Suresi: 43.)

beyan: açıklama, bildirme, izah.

hakikat: gerçek, asıl, esas.

sail: meseleler.

Birinci Mesele

Senin munsıf olan zihnine malûmdur ki, küreviyet-i arz ve yerin yuvarlaklığına muhakkikîn-i İslâm —eğerçi ittifak-ı sükûtuyla olsa— ittifak etmişlerdir. Eğer bir şüpheden varsa, *Makasîd* ve *Mevakîf*'a git, maksada vukuf ve ittıla peyda edeceksin ve göreceksin, Sa'd ve Seyyid, top gibi, küreyi ellerinde tutmuşlar, her tarafına temaşa ediyorlar.

Eğer o kapı sana açlamadı; *Mefatihü'l-Gayb* olan İmam-ı Razi'nin geniş olan tefsirine gir ve serir-i tedriste o dâhî imamın halka-i dersinde otur, dersini dinle.

Eğer onunla mutmain olamadın; arzı küreviyet kabına sığdıramadın, İbrahim Hakki'nin arkasına düş, Hücce-tü'l-İslâm olan İmam-ı Gazalî'nin yanına git, fetva iste. De ki: “Küreviyette müşahhat var mıdır?” Elbette diyecek: “Kabul etmezsen müşahhat vardır.” Zira, tâ zamanından beri şöyle bir fetva göndermiş: “Kim küreviyet-i arz gibi bürhan-ı kat'îyle sabit olan bir emri dine himayet bahanesiyle inkâr ve reddetse, dine cinayet-i azîm etmiş olur. Zira bu sadâkat değil, hıyanettir.”

Eğer ümmîsin, fetvayı okuyamıyorsun; bizim hemasrımız ve fikren biraderimiz olan Hüseyin-i Cisrî'nin sözünü dinle. Zira, yüksek sesle münkir-i küreviyeti tehdit ettiği gibi, hakikat kuvvetiyle pervasız olarak der: “Kim dine istinat ile, himayet yolunda, müdevveriyet-i arzı inkâr

arz: yer, dünya.
bahane: asıl sebebi gizlemek için ileri sürülen uydurma sebep.
birader: kardeş.
bürhan-ı kat'î: kesin delil, herhangi bir şüphe bırakmayan delil.
cinayet-i azîm: büyük cinayet.
dâhî: son derece zeki, anlayışlı, deha sahibi.
eğerçi: her ne kadar olsa da, ise de.

fetva: bir konu hakkında verilen hüküm, karar.
fikren: fikir ile, düşünerek, zihnen.
hakikat: gerçek, doğruluk.
halka-i ders: ders halkası.
hemasır: aynı asırda olan, bir asırda beraber olan, çağdaş.
hıyanet: hainlik, kendine olan güveni kötüye kullanma.
himayet: koruma, esirgeme.
Hücce-tü'l-İslâm: İslâm'ın delili, hücceti, İmam-ı Gazalî'nin lakâbı.

ittılâ: haberi olma, bilgisi bulunma.
imam: bir ilimde sözü delil kabul edilebilecek derecede derin ve geniş bilgi sahibi olan âlim.
inkâr: reddetme, inanmama, kabul ve tasdik etmeme.
istinat: dayanma, güvenme; delil olarak kabul etme.
ittifak: birleşme, fikir birliği etme.
ittifak-ı sükut: susarak onaylama.

küre: dünya, yeryüzü.
küreviyet: yuvarlaklık, küre gibi oluş.
küreviyet-i arz: yeryüzünün yuvarlaklığı.
Makasîd: Sa'deddin Taftazani'nin kelâma dair bir eseri.
maksat: kastedilen şey; gaye.
malûm: bilinen, bilinen olan.
mesele: önemli konu.
Mevâkîf: Adudiddin İcî'nin kelâma dair bir eseri.
muhakkikîn-i İslâm: müslüman muhakkikler, hakikatleri araştırıp bulan büyük İslâm alimleri.
munsıf: insaf eden, insafı.
mutmain: içi rahat, şüphesi olmayan.
müdevveriyet-i arz: dünyanın yuvarlaklığı, dünyanın yuvarlak oluşu.
münkir-i küreviyet: dünyanın yuvarlaklığını inkâr eden.
müşahhat: kavga etme, çekişme, terslik.
perva: korku, çekingenlik.
peydâ: meydana gelme, açığa çıkma.
sabit: ispat edilmiş, ispatlanmış.
sadâkat: bağlılık, doğruluk.
serir-i tedris: ders verme kürsüsü.
tefsir: Kur'ân'ın mana bakımından izahı, açıklaması.
tehdit: korkutma, gözdağı verme.
temâşâ: hayretle ve dikkatle bakma, seyretme.
ümmî: okuma yazması olmayan, okumamış.
vukuf: anlama, bilme, haberli olma.

eder ise, sadık-ı ahmaktır, adüvv-ü şeditten daha ziyade zarar vermiş olur.”

Eğer bu yüksek sesle senin yatmış olan fikr-i hakikatin uykudan kalkmadıysa ve gözün de açılmadı; İbni Hümmam ve Fahrü'l-İslâm gibi zatların ellerini tut, İmam-ı Şafiî'ye git, istifta et, de ki:

“*Şeriatta vardır*: Bir vakitte beş vaktin namazı kılınır. Hem de bir kavim vardır, yatsı namazlarının vakti bazı vakitte yoktur. Hem de bir kavim vardır, güneş çok günlerde gurup ve çok gecelerde tulû etmez. Nasıl oruç tutacaklar?”

Hem de istifsar et ki: “Şartın tarif-i şer'îsi olan, sair erkân mukarin olan şeydir. Nasıl namazda şart olan istikbal-i kibleye intibak eder? Halbuki, yalnız kıyam ve yarı kuudda mukarenet vardır.”

Emin ol, İmam-ı Şafiî, mesele-i ûlâyî şarktan ve garptan geçen dairenin müdevveriyetiyle tasvir edecektir. İkinci ve üçüncü meseleyi dahi cenuptan şimale mümtet olan dairenin mukavvesiyetiyle tatbik edecektir. Bürhan-ı akli gibi cevap verecektir. Hem de kible meselesinde diyecek:

“Kible ve Kâbe öyle bir amud-u nuranîdir ki, semavatı arşa kadar takmış ve nazm edip, küre-i arzın tabakatını ferşe kadar delerek kâinatın muntazam bir amud-u nuranîsi olmuştur. Eğer gita ve perde keşfolunsa, hatt-ı şakul ile senin gözünün şuaı, namazın her bir hareketinde ayn-ı kible ile temas ve musafaha edecektir.”

adüvv-ü şedit: şiddetli ve acımasız düşman.
amud-i nuranî: nurdan sütun, nurlu sütun.
arş: göğün en yüksek katı.
ayn-ı kible: kiblenin kendisi.
bürhan-ı akli: akli deliller, akla dayanan hüccetler, ispatlar, akla uygun deliller.
cenup: güney, kible.
erkân: rükünler, esaslar.
ferş: yeryüzü, zemin, dünya.
fikr-i hakikat: .
garp: güneşin battığı taraf, batı.
gita: perde, zar.
gurup: batma, batış.
hatt-ı şakuli: çekül çizgisi; bir şeyin düz olup olmadığının gösteren hat.
intibak: uyma, uygun gelme.
istifsar: ifade isteme, açıklama istiyerek sorma, sorup anlama.
istiftâ: fetva isteme.
istikbal-i kible: namazın şartlarından olan Kâbe tarafına doğru yönelme.
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler.
kavim: millet; aralarında dil, âdet, örf, kültür birliği olan insan topluluğu.
kıyam: namazın iftitah tekberi ile rükûl arasında ayakta durma kısmı.

kuûd: namazın oturularak eda edilen kısmı.
küre-i arz: yer küre, dünya.
mesele: önemli konu.
mesele-i ûlâ: birinci mesele.
mukâzenet: uygunluk.
mukarin: bitişik, yaklaşmış.
mukavvesiyet: kavislilik, eğiklik, yay gibi oluş.
muntazam: nizamlı, intizamlı, düzenli ve düzgün biçimde.
musâfaha: selam vermek ve sevgisini göstermek üzere birbirine el uzatma.

müdevveriyet: yuvarlaklık.
mümtet: uzanmış, uzayan.
nazm: tertip etme, düzene koyma, dizme.
sadık-ı ahmak: ahmak dost.
sâir: diğer, başka, öteki.
semavat: semalar, gökler.
şark: güneşin doğduğu yön, doğu.
Şeriat: Allah tarafından peygamber vasıtasıyla bildirilen, ilâhî emir ve yasaklara dayanan hükümlerin hepsi.
simal: kuzeyde yer alan böl-

geler.
şua: ışın, bir ışık kaynağından uzanan ışık telleri.
tabakat: tabakalar, dereceler, katlar.
tarif-i şer'î: şeriata uygun tarif.
tasvir: bir şeyi yazıyla veya başka ifade tarzlarıyla anlatma.
tatbik: uydurma, uygulama.
tulû: doğma, doğuş.
zat: kişi, şahıs.
zıyade: çok, fazla.

Ey birader! Eğer sen zannettiğim adamlardansan, acib hülyaların âlem-i hayalden başka bir yer bulamadığından, bir kıymeti yoktur; tâ kalbe girebilsin. Sen de inanmıyorsun, nefsinı kandıramıyorsun; fakat sapmışsın. Eğer o hayalâta açık ve hakikate kapalı olan kalbinizde pek çok defa mütehayyilenizden daha küçük olan küre-i arz yerleşmez ise, tevsî-i zihin için nazarın ufkunu genişlettir. Bir meclis hükmünde geçinen arzın sakinlerini gör, sual et. Zira, ev sahibi evini bilir. Onlar umumen müşahede ve tevatür ile bir lisanla sana söyleyecekler: “Yâhu! Bizim beşiğimiz ve feza-i âlemde şimendiferimiz olan küremiz o kadar divane değildir; ecream-ı ulviyede carî olan kaide ve kanun-u İlâhîden şüzuz ve serkeşlik etsin.” Hem de, delâil-i mücesseme-i musattaha olarak haritaları ibraz edecektir.

İŞARET

Nizam-ı hilkat-i âlem denilen şeriat-ı fitriye-i İlâhiye, Mevlevî gibi cezbe tutan meczup ve misafir olan küre-i arza, güneşe iktida eden safbeste yıldızların safında durup itaat etmesini farz ve vacip kılmıştır. Zira, zemin semâ ile beraber ¹ **اَتَيْنَا طَائِعِينَ** demişlerdir. Taat ise, cemaat ile daha efdal ve daha ahsendir.

Elhasıl: Sâni-i Âlem, arzı istediği gibi ve hikmeti iktiza ettiği gibi yaratmıştır. Sizin, ey ehl-i hayal, teşehhi ile istediğiniz gibi yaratmamıştır, akıllarınızı kâinata mühendis etmemiştir!

1. İsteyerek emrine uyduk. (Fussilet Suresi: 11.)

acip: tuhaf, hayrette bırakan.
ahsen: daha (en) güzel.
âlem-i hayal: hayal âlemi, hayal dünyası.
arz: yer, dünya.
birader: kardeş.
cari: cereyan eden, akan, işleyen.
cemaat: bir mezhebe veya bir dine bağlı olanların oluş-

turduğu topluluk, hey'et.
cezbe: Allah'ı hatırlayıp Allah sevgisi ile kendinden geçerek hâle gelme, manevî hâl, vecd hâli.
delâil-i mücesseme-i musattaha: cisimleşmiş yatay deliller.
divane: deli, akli başında olmayan.

ecream-ı ulviye: yüksekteki küteler, yıldızlar ve gezegenler.
efdâl: daha faziletli, daha üstün.
ehl-i hayal: hayal ehli.
elhâsıl: hasıl, netice itibarıyla, kısaca.
farz: kesin yapılması gerekli olan; İslâmiyette kesin olarak

yapılması gereken emir.
feza-yı âlem: âlemin fezası, uzay.
hakikat: gerçek, doğruluk; görülen bir şeyin aslı, esası.
hayalât: hayaller, hülyalar.
hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi, fayda.
hükmünde: değerinde, yerinde.
hülya: hayal.
ibraz: meydana çıkarma, ortaya koyma, gösterme.
iktida: tabi olma, uyma.
iktiza: gerektirme, lüzumlu kılma.
itaat: söz dinleme, boyun eğme, emre uygun hareket etme.
kaide: kural, esas, düstur.
kanun-ı İlâhî: İlâhî irade, İlâhî kanun.
kıymet: değer.
küre: dünya, yeryüzü.
küre-i arz: yer küre, dünya.
lisan: dil.
meclis: topluluk, heyet.
mezcup: cezbe tutulmuş, İlâhî aşkla akli dengesi değişmiş kimse, divane.
Mevlevî: Mevlevîlik tarikatına mensup kimse.
müşahede: bir şeyi gözle görme, seyretme.
mütehayyile: hayal kurma merkezi.
nazar: bakış.
nizam-ı hilkat-i âlem: âlemin yaratılışındaki nizam, düzen.
safbeste: saf bağlamış, sıra sıra dizilmiş.
sakin: bir yerde oturan.
Sâni-i Âlem: dünyayı sanatla yaratan Allah.
serkeş: baş kaldıran, itaat etmeyen, muhalif.
sual: sorma.
şeriat-ı fitriye-i İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın bütün kainatı kuşatan yaratılış kanunları.
şimendifer: tren.
şüzuz: kurala uymayanlar, kural dışı kalanlar, kaide dışı olanlar.
taat: itaat etme, Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınma.
teşehhi: yapmacık istekler, arzular.
tevatür: içinde yalan ihtimali bulunmayan ve birbirlerine kuvvet veren haberlerden oluşan büyük bir topluluğa ait haber.
tevsî-i zihin: zihnin genişlemesi; anlama kabiliyetinin yükselmesi.
umumen: umumî olarak, bütün olarak.
vacip: dinî bakımdan yapılması şart olan, kesinlik bakımından farzdan sonra gelen.
zemin: yeryüzü.
zevc: eş.

Tenbih

Zaaf-ı akîdeye veyahut sofestaî mezhebine olan meyle; veyahut daha almamış, yeni müşteri olmasına işaret eden umurun biri de, “Bu hakikat dine münafidir” olan kelime-i hamkadır. Zira bürhan-ı kat’î ile sabit olan bir şeyi hak ve hakikat olan dine muhalif olduğuna ihtimal veren ve münafatından havfeden adam, hâlî değil, ya dimağında bir sofestaî gizlenmiş, karıştırıyor; veyahut kalbini delerek bir müvesvis saklanmış, ihtilâl ediyor; veyahut yeniden dine müşteri olmuş, tenkit ile almak istiyor.

* * *

bürhan-ı kat’î: kesin delil, herhangi bir şüphe bırakmayan delil.
dimağ: akıl, şuur.
hâk: doğruluk, gerçek, hakikat.
hakikat: gerçek, doğruluk.
hâlî: boş, herhangi bir düşünceden uzak olan.
havf: korku, korkma.
ihtilâl: bozulma, karışıklık, intizamsızlık.

ihtimal: olabilirlik.
kelime-i hamka: ahmakça ve budalaca olan kelime.
mezhep: ilim ve felsefede takip edilen yol, meslek, çığır.
muhalif: zıt, karşıt, aykırı.
münafat: birbirine zıt olma, birbirine uymama, aykınlık, zıtlık.
münâfi: zıt, aykırı.
müvesvis: vesveseli, kuruntu eden, kuruntulu.

sabit: ispat edilmiş, ispatlanmış.
sofestaî: Allah’ı kabul etmemek için kâinatı ve kendi varlığını da inkâr eden.
tenbih: uyarı, ihtar.
tenkid: eleştirme.
umur: işler.
Zaaf-ı akide: akide zaafı, inanç zayıflığı.

İkinci Mesele

Puşıde olmasın, *Sevr* ve *Hut*'un kıssa-i meşhuresi İslâmiyetin dahîl ve tufeylisidir. Râvisiyle beraber Müslüman olmuştur. İstersen Mukaddeme-i Sâliseye git, göreceksin; hangi kapıdan daire-i İslâmiyete dahil olmuştur.

Ammâ, İbni Abbas'a olan nispetin ittisali ise: "Dördüncü Mukaddeme"nin âyinesine bak, o ilhakın sırrını göreceksin. Bundan sonra, mervîdir: "Arz, *Sevr* ve *Hut* üzerindedir." Hadis olarak rivayet ediliyor.

Evvela: Teslim etmiyoruz ki, hadistir. Zira, İsrailiyatın nişanı vardır.

Saniyen: Hadis olsa da, zaaf-ı ittisal için yalnız zannı ifade eden ahaddandır. Akîdeye dahil olmaz. Zira, yakîn şarttır.

Salisen: Mütevatir ve kat'ıyyü'l-metin olsa da kat'ıyyü'd-delâlet değildir. Eğer istersen "Beşinci Mukaddeme"ye müracaatla "On Birinci Mukaddeme" ile müşavere et. Göreceksin, nasıl hayalât, zahirperestleri havalandırmış. Bu hadisi mahamil-i sahihaden çevirmişlerdir.

İşte, vücuh-u sahiha üçtür:

• Nasıl *Sevr* ve *Nesir* ve *İnsan* ve diğeriyle müsemma olan Hamele-i Arş, melâikedir; bu *Sevr* ve *Hut* dahi, öyle iki melâikedir. Yoksa, Arş-ı Azamı melâikeye; küreyi,

âhad: mütevatir ve meşhur olmayan hadis çeşidi.
akide: iman, inanılan ve itikat edilen esas, inanç.
amma: ama, lakin, ancak.
Arş-ı Azam: en büyük arş, Allah'ın katı, Cenab-ı Hakkın kudret ve saltanatının en büyük dairesi.
arz: yer, dünya.
âyine: ayna.
dahil: yabancı, sığınan, sığın-

mış, sığıntı.
daire-i İslâmiyet: İslâmiyet dairesi.
evvelâ: birinci olarak, her şeyden önce, ilk olarak.
hadis: Hz. Muhammed'e (a.s.m.) ait söz, emir, fiil veya Hz. Peygamberin onayladığı başkasına ait söz, iş veya davranış.
Hamele-i Arş: Arşı taşıyan melekler.

hayalât: hayaller, hülyalar.
hut: büyük balık.
ilhak: ilâve etme, ekleme, katma.
İsrailiyat: Yahudî ve Hristiyanların inanç, ahlak, tarih ve efsaneye dayalı kültüründen İslama karıştığı bilinen şeyler.
ittisal: bitişme, birleşme.
kat'ıyyüddelâlet: delilin kesin ve şüphesiz oluşu.
kat'ıyyülmeth: metnin, iba-

renin katî ve şüphesiz oluşu.

kıssa-i meşhure: meşhur kıssa, meşhur olmuş hâdise.

küre: dünya, yeryüzü.

mahâmil-i sahiha: gerçek ihtimaller, söz yüklenebilecek gerçek anlamlar.

melâike: melekler.

mervî: rivayet edilen, nakledilen.

mesale: önemli konu.

mukaddeme: başlangıç.

Mukaddeme-i Sâlis: üçüncü mukaddime.

müracaat: başvurma, danışma.

müsemma: isimlendirilmiş, ad verilmiş.

müşavere: istişare etme, bir konuda bilen ve güvenilen kimselerin görüşünü alma, danışma, meşveret.

mütevâtir: yalan söylemekte birleşmelerini aklın kabul etmeyeceği bir topluluğun verdiği haber, böyle bir topluluğun senedin başından sonuna kadar yine kendileri gibi bir topluluktan rivayet ettikleri sahih hadis.

nesir: akbaba.

nispet: ilgi, bağ, münasebet.

nişan: iz, belirti, alamet.

püşide: örtülmüş, kapalı, mestûre.

ravi: hadis ve haberi başkalarına aktaran kimse, Hz. Peygamberden işittiği hadisi başkalarına aktaran kimse.

rivayet: Hz. Peygamber'den nakledilen hadis.

salisen: üçüncü olarak.

saniyen: ikinci olarak.

sevr: öküz, boğa.

sır: gizli hakikat, bir şeyin dikkat ve tecrübe ile anlaşılan en ince yanı.

tufeyli: parazit, asalak.

vücuh-u sahiha: gerçek ve doğru yönler, tarzlar.

yakîn: kesin bilme, şüpheden sıyrılarak son derece doğru ve kuvvetli bilme.

zaaf-ı ittisal: ulaşmadaki zayıflık ve kuvvetsizlik.

zahirperest: dış görünüşe kıymet veren, dış görünüşe dikkat edip iç yüze aldığını etmeyen.

zan: sanma, kesin olarak bilmek-sizin kuvvetli ihtimalle hükmetme.

âlem-i melâike: melekler âlemi, melekler dünyası.

daire-i akide: akide, inanç daire-si.

daire-i esbap: sebepler daire-si, sebep ve kanunların bulunduğu yer olan maddî âlem, fiillerin, işle-rin, oluşların sebeplere bağlandığı âlem.

dest-i kudret: Allah'ın ezeli gücü-nün eli.

efrat: fertler.

ehl-i sevahil: sahilde, deniz veya göl kenarında yaşayanlar.

esbab-ı zahiriye: görünürdeki se-bepler.

hay: diri, sağ, canlı.

hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi, fayda.

himmet: yardım, ihsan, lütuf.

Hut: büyük balık.

hükema-yı ilahiyyun: .

imaret: mamur etme, bayındırlık.

imdat: yardım.

izhar-ı izzet: yüceliğin, itibarın, üstünlüğün ortaya konulması, gösterilmesi.

izzet: şeref, yücelik; kuvvet, kud-ret, üstünlük.

lisan-ı şeriat: şer'î lisan, dinî tabir.

mahiyet-i mücerrede: .

mahmil: izah tarzı, bir ibareye yüklenilen mana ihtimallerinden her biri.

medar-ı maiyet: geçim kaynağı, geçim sebebi, geçim vasıtası.

melek-i müekkel: vekil tayin edilen melek.

melekûtiyet: her şeyin doğrudan Allah'ın ilim, hikmet ve kudretine bakan, sebeplerin müdahale ede-medığı aslı, esası, iç yüzü.

melekûlbihar: denizler meleği, denizlere nezaret eden melek.

melekûlcibal: dağlar meleği.

melekûlentar: yağmurla vazifeli olan melek.

misal: benzer, örnek.

mübaşeret: bir işe başlama, giriş-me, temas.

müekkel: vekil tayin edilmiş, müvekkel.

müessir-i hakiki: hakikî tesir sa-hibi, hakikî tesir edici.

mûlabeset: yakınlık.

mün'atuf: bir tarafa yönelen, sa-pan, meyleden.

münâfi: zıt, aykırı.

münasebet: vesile, -dan dolayı.

münasip: uygun.

müsemma: isimlendirilmiş, ad verilmiş.

müstemit: medet isteyen, yar-dım isteyen.

mütemessil: cisimlenen, cisim şeklinde görünen.

natık: konuşan.

nev: çeşit, tür.

küre gibi himmete muhtaç olan bir öküzle tahmil etmek, nizam-ı âleme münafidir.

Hem de, lisan-ı şeriatla işitiliyor: Her bir nev'e mahsus ve o nev'e münasip bir melek-i müekkel vardır. Bu mü-nasebete binaen, o melek o nev'in ismiyle müsemma, belki âlem-i melâikede onun suretiyle mütemessil oluyor.

Hadis olarak işitiliyor: "Her akşamda güneş Arşa gi-der, secde eder; izin alıyor, sonra geliyor." Evet, şemse müekkel olan melek, ismi Şems, misali de şemstir; odur gider, gelir.

Hem de, hükema-i ilâhiyyun nezdinde, her bir nevi için hayy ve natık ve efrada imdat verici ve müstemiddi bir mahiyet-i mücerrede vardır. Lisan-ı şeriatla melekû'l-cibal ve melekû'l-bihar ve melekû'l-enttar gibi isimler ile tabir edilir. Fakat, tesir-i hakikileri yoktur. Müessir-i haki-kî yalnız Zat-ı Akdestir. ¹ اِذْ لَا مُؤْتِرَ فِي الْكَوْنِ إِلَّا اللَّهُ

Esbab-ı zahiriyyenin vaz'ındaki hikmet ise: İzhar-ı izzet ve saltanat tabir olunan dest-i kudret, perdesiz daire-i esbaba mün'atuf olan nazara karşı zahiren umur-u hasîse ile mübaşeret ve mûlabeseti görülmemektedir. Fakat dai-re-i akide denilen hak ve melekûtiyette her şey ulvîdir. Dest-i kudretin perdesiz mübaşereti izzete münasiptir.

² ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

• *İkinci mahmil:* Sevr, imaret ve ziraat-i arzın en bü-yük vasıtası olan öküzdür. Hut ise, ehl-i sevahilin belki pek çok nev-i beşerin medar-ı maişeti olan balıktır.

1. Kâinata Allah'tan başka müessir-i hakiki yoktur.

2. İşte bu dilediğini yapmaya kâdir olan ve her şeyi hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir. (En'am Suresi: 96; Yâsin Suresi: 38; Fussilet Suresi: 12.)

nev-i beşer: insanoğlu, insan-lar.

nevi: çeşit, tür.

nezd: yan, kat.

nizam-ı âlem: Cenab-ı Hak-kın kâinata koymuş olduğu dü-zen, dünya düzeni.

Sevr: öküz, boğa.

suret: biçim, tarz, görünüş.

sems: güneş.

tabir: ifade.

tahmil: yükleme.

tesir-i hakiki: gerçek tesir, etki.

ulvi: yüksek, yüce.

umur-ı hasise: ufak ve de-ğersiz işler.

vasita: aracı.

vaz: koyma, konulma.

zahiren: görünüşte.

Zat-ı Akdes: en mukaddes zat, her türlü kusur ve nok-sandan uzak ve pak olan zat; Allah.

ziraat-ı arz: yeryüzündeki çiftçilik.

Nasıl biri sual ederse, “Devlet ne şey üstündedir?” Cevap verilir: “Kılınçla kalem üstündedir.” Veyahut “Medeniyet ne ile kaimdır?” “Marifet ve sanat ve ticaret ile” cevap verilir. Veyahut “Nev-i beşer ne şey üzerinde beka bulur?” Cevap ise: “İlim ve amel üstünde beka bulur.”

Kezalik, vallahü a'lem, Fahr-i Kâinat buna binaen cevap vermiş. Şöyle sual eden zat, “İkinci Mukaddeme”nin sırrıyla, böyle hakaika zihni istidat kesb etmediğinden, vazifesi olmayan bir şeyden sual ettiği gibi; Peygamberimiz de asıl lâzım olan şöyle cevap buyurdu ki: “Yer, sevr üstündedir.” Zira, yerin imareti nev-i beşer iledir. Nev-i beşerden olan ehl-i kura'nın menba-ı hayatları ziraat iledir. Ziraat ise, öküzün omuzu üstündedir ve zimmetindedir. Kısım-ı diğeri olan ehl-i sevhil azam-ı maişetleri, belki ehl-i medeniyetin büyük bir maden-i ticaretleri balğın cevfinde ve hutun üstündedir. ¹ كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفَرَى

meselesine mâsadaştır. Bu, lâtif bir cevaptır. Mizah da olsa, hakıtır. Zira, mizah etse de yalnız hak söyler. Fara za sâil keyfiyet-i hilkatten sual etmişse, fenn-i beyanda olan ² تَلَقَّى السَّامِعُ بَغَيْرِ الْمُتَرَقَّبِ kaidesinin üslûb-i hakî mânesiyle, lâzım ve istediği cevabı vermiştir. Yoksa hasta olan sâil iştiha-i kâzibiyle istediği cevabı vermemiştir. ³ وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ النَّاسِ bu hakikate bir beraatü'l-istihlâldir.

• **Üçüncü mahmil:** Sevr ve Hut, arzın mahrek-i senevîsinde mukadder olan iki burçtur. O burçlar, eğer

ehl-i sevhil: sahilde, deniz veya göl kenarında yaşayanlar.

Fahr-i Kâinat: kâinatın övücü, kâinatın kendisiyle övüldüğü zat olan Peygamberimiz (a.s.m.).

faraza: farz edelim ki, öyle sayalım ki, söz gelişi.

fenn-i beyan: belâgat ilminin üç bölümünden ikinci bölümüdür. İfade etme yolları olan teşbih, mecaz ve kinayeden bahseden ilim.

hak: doğru, gerçek, hakikat.

hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.

hut: büyük balık; Balık Burcu.

ilim: bilgi, marifet.

imaret: mamur etme, bayındırlık.

istidat: kabiliyet, yetenek.

istiha-i kâzip: yalancı açlık.

kaide: kural, esas, düstur.

kaim: ayakta duran, var olan.

kesb: kazanma.

keyfiyet-i hilkat: yaratışın keyfiyeti, nasıl meydana geldiği.

kezalik: keza, bu da öyle, böylece.

kısım-ı diğeri: diğer kısım.

lâtif: güzel, hoş.

maden-i ticaret: ticaret kaynağı.

mahmil: izah tarzı, bir ibareye yüklenilen mana ihtimallerinden her biri.

mahrek-i senevî: Dünyanın bir yıllık dönüşünde güneşin etrafında çizdiği daire.

marifet: bilme, derin bilgi.

mâsadak: doğrulayıcı, tasdik etmek.

medeniyet: ilim, teknik, sanayi ve ticaretin nimetlerinden gerçek anlamda yararlanarak, bolluk, güvenlik ve rahatlık içinde yaşayış.

menba-ı hayat: hayatın ana unsuru, hayat kaynağı.

mesele: önemli konu.

mizah: bazı düşünceleri nükte, şaka veya takımlarla süsleyip anlatan bir yazı çeşidi.

mukaddeme: başlangıç.

mukadder: takdir edilmiş.

nev-i beşer: insanoğlu, insanlar.

sâil: sual eden, soran.

sevr: öküz, boğa; Öküz Burcu, Boğa Burcu.

sır: gizli hakikat, bir şeyin dikkat ve tecrübe ile anlaşılan en ince yanı.

sual: soru.

üslûb-i hakimâne: hikmet dolu üslup.

vallahü a'lem: Allah bilir.

vazife: görev.

zat: kişi, şahıs.

zimmet: üslenilen, yerine getirilmesi gereken şey.

ziraat: ekicilik, çiftçilik, tarım.

1. Bütün av, yaban eşeğinin karnındadır. (Yani onu yakalayan kimsenin başka şeye ihtiyacı kalmaz.)

2. Beklenilmeyen şeyi ısıtmek.

3. Sana yeni doğan aylardan soruyorlar. De ki: Onlar insanlar için birer zaman ölçüsüdür. (Bakara Sûresi: 189)

amel: iş, uygulama, yapma.

arz: yer, dünya.

azam-ı maişet: geçimin en büyük kısmı.

beka: bakılık, ebedilik, sonsuzluk.

beraatü'l-istihlâl: bir kitabın, bir şiirin veya bir makalenin

başında, içindekiler hakkında toplu bir fikir verecek surette güzel sözler kullanma.

binaen: -den dolayı, bu sebepten.

burç: güneş sisteminde yer alan on iki takım yıldızın her biri.

cevf: boşluk, oyuk, çukur, iç boşluğu.

ehl-i kura': köylü, köyde yaşayan.

ehl-i medeniyet: şehirli, şehir halkından olanlar, uygar, görgülü, kibar ve nazik insanlar.

adâtullah: Allah'ın kâinata yerleştirdiği kanunlar.

âlem: varlık tabakalarından her biri.

arz: yer, dünya.

burc-u Sevr: Boğa Burcu.

burç: güneş sisteminde yer alan on iki takım yıldızın her biri.

bürhan-ı Sâni: her şeyi sanatlı yaratan Allah'ın varlık ve birliğine ait delil.

caiz: yapılması veya yapılmamasında sakınca olmayan, uygun.

cari: cereyan eden, akan, işleyen.

cazibe-i umumiye: umumî bir cazibe, genel çekim gücü.

cehl: cahillik, bilgisizlik.

çendan: gerçi, her ne kadar.

Delv: kova burcu.

ecram: kütleler, cansız cisimler; gezegenler.

ehl-i hayal: hayal ehli.

eşî'â: aydınlıklar, ışıklar.

farazi: farz, takdir ve tahmin usulüne dayanan, varsayıli.

feza-yı gayr-ı mahdude: hudutsuz, sınırsız uzay.

hezaran: binler, binlerce.

hikmet: hakimlik; yüksek bilgi, kainattaki ve yaratılıştaki gayeleri araştırma.

hikmet-i atika: eski hikmet, eski felsefe.

hikmet-i cedide: yeni fenler, müspet ilimler.

hikmet-i ezeliye: ilahî gaye ezeli olan Allah'ın maksadı.

hut: büyük balık.

huyut: ipler, iplikler, lifler, teller.

istilâhen: istilâh olarak, kelimenin lügat anlamından çıkarak hususî terminolajik anlamda kullanma.

ihlâl: bozma, zarar verme.

ihtirakerde: eşine rastlanılmayan.

isnad-ı abesiyet: abesiyet isnat etmek, abes iş yapıyor demek.

ispat-ı israf: israfın yapıldığını ispat.

kıssa-i acibe-i meşhure: hayret veren ve herkesçe bilinen hikaye.

küre-i arz: yer küre, dünya.

lafzen: sözlü olarak.

mahmil: izah tarzı, bir ibareye yüklenilen mana ihtimallerinden her biri.

medar-ı arz: yerin yörüngesi.

mervi: rivayet edilen, nakledilen.

mevhume: vehim, kuruntu ve hayal nev'inden olan şey.

mezbûr: adı geçen, zikredilen, söylenen, yazılan, yukarıda söylenmiş olan.

mukaddeme: başlangıç.

çendan farazî ve mevhumedirler. Asıl ecramı nazm ve rabt ile yüklenmiş olan âlemde cârî ve lafzen ve ıstılâhen cazibe-i umumiye ile müsemma olan âdâtullahın kanunu o burçlarda temerküz ve tahassul ettiğinden, “Arz burçlar üstündedir” olan tabir-i hakîmâne caizdir.

Bu mahmil, hikmet-i cedide nokta-i nazarındadır. Zira, hikmet-i atika, burçları semada; hikmet-i cedide ise, medar-ı arzda farz etmişlerdir. Bu tevil yeni hikmetin nazarında büyük bir kıymeti tazammun eder.

Hem de mervîdir: Sual taaddüt etmiş. Bir kere, “Hut üstündedir”; demek bir aydan sonra “Sevr üstündedir” denilmiştir. Yani, feza-i gayr-i mahdudenin her tarafında münteşir olan mezbur kanunun huyut ve eşî'alarının nokta-i mihrakiyesi olan Hut burcu'nda temerküz ettiğinden, küre-i arz Delv burcu'ndan koşup huttaki tedellî eden kanunu tutup, şecere-i hilkatın bir dalıyla semere gibi asıldı veyahut kuş gibi kondu. Sonra tayyar olan yer, yuvasını burc-u Sevr üstünde yapmış demektir. Bunu bildikten sonra, insafla dikkat et. “Beşinci Mukaddeme”nin sırrıyla, ehl-i hayalin ihtirakerdesi olan kıssa-i acibe-i meşhurede acaba hikmet-i ezeliyeye isnad-ı abesiyet ve san'at-ı İlâhiyede ispat-ı israf ve bürhan-ı Sâni olan nizam-ı bedii ihlâl etmekten başka ne ile tevil olunacaktır? Nefrin, hezaran nefrin, cehlin yüzüne!..

* * *

münteşir: yayılan, yayılmış, açılmış; dağınık.

müsemma: isimlendirilmiş, ad verilmiş.

nazar: bakış, nezdinde.

nazm: tertip etme, düzene, koyma, dizme.

nefrin: nefret, beddua.

nizam-ı bedii: hayret verici güzellikte olan nizam, eşî benzeri olmayan düzen.

nokta-i mihrakiye: odak noktası.

nokta-i nazar: görüş açısı,

bakış açısı; görüş, fikir.

rabt: bağlamak, bitiştirme.

sanat-ı İlâhiye: ilâhî sanat, Allah'ın sanatı; Cenab-ı Hak'ın sanat ile yaratması.

sema: gökyüzü, gök.

semere: meyve, güzel netice.

Sevr: öküz, boğa.

sır: gizli hakikat, bir şeyin dikkat ve tecrübe ile anlaşılan en ince yanı.

Sual: soru.

şecere-i hilkat: yaratılış ağacı.

taaddüt: birden çok olma, çoğalma, sayısı artma.

tabir-i hakîmâne: hikmetli olarak kullanılmış tabir, hikmetli ifade.

tahassul: hâsıl olma, sonuç olarak çıkma.

tayyar: uçan, uçucu.

tazammun: ihtiva etme, içine alma, içinde bulundurma.

tedellî: aşağıya inme.

temerküz: merkezleşme, bir merkezde toplanma.

tevil: yorumlama, yorum.

Üçüncü Mesele

Kaf Dağıdır

İŞARET

Malûmdur: Bir şeyin mahiyetinin keyfiyetini bilmek başkadır; o şeyin vücudunu tasdik etmek yine başkadır. Bu iki noktayı temyiz etmek lâzımdır. Zira çok şeylerin asıl vücudu yakîn iken, vehim onda tasarruf ederek, tâ imkân-dan imtina derecesine çıkarıyor. İstersen “Yedinci Mukaddeme”den sual et. Sana “Neam” cevabı verecektir. Hem de çok şeylerin metinleri kat’î iken, delâletlerinde zunun teza-hüm eylemişlerdir. Belki, “Murat nedir?” olan sualinin ce-vabında, efham mütehayyir olmuşlardır. İstersen “On Bi-rinci Mukaddeme”nin sadefini aç, bu cevheri bulacaksın.

Tenbih

Vakta ki bu böyledir; “Kaf”a işaret eden kat’iyyü’l-metin-lerden, yalnız ¹ ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ ‘dir. Hâlbuki, caizdir: Kaf, sad gibi olsun. Dünyanın şarkında değil, belki ağzın garbindadır. Şu ihtimal ile delil yakiniyetten düşer.

Hem de, kat’iyyü’d-delâlet bundan başka olmadığının bir delili, şer’in müçtehitlerinden olan Karafî’nin ² لَا أَصْلَ لَهُ de-mesidir.

1. Kaf. Şerefi pek yüce olan Kur’ân’a yemin olsun. (Kaf Suresi: 1.)

2. Hiçbir aslı yoktur.

caiz: mümkün, olur, olabilir
cevher: elmas, değerli taş
delâlet: söz ile mana arasın-daki münasebet
delil: bir davayı ispata yara-yan şey, burhan
efham: anlayışlar, zihinler
garp: batı
ihtimal: olabilirlik

imkân: mümkün olma, olabi-lirlik
imtina: imkânsızlık, olamayış.
Kaf: ufukların ötesinde var ol-duğu kabul edilen acayıplik-lerle dolu efsanevî dağ
kat’î: kesin, şüpheye ve te-reddüde mahal bırakmayan
kat’iyyüddelâlet: delilin ke-

sin ve şüphe-siz oluşu
kat’iyyülmethn: metnin, iba-renin kat’î ve şüphe-siz oluşu.
keyfiyet: bir şeyin nasıl oldu-ğu, hal, durum, iç yüz
mahiyet: bir şeyin aslı, esası, tabiatı, niteliği
malûm: bilinen, bilinin olan
mesele: önemli konu

mukaddeme: başlangıç.

Murâd: maksat, meram

müçtehit: ayet ve hadislerden şer’î hükümler çıkarabilen, gerek-li bütün ehillik şartlarına sahip olan, geniş ve derin bilgili din âli-mi.

mütehayyir: hayrete düşen, şası-ran

neam: evet, doğru

sadef: sadef, inci kabuğu

sual: soru

şark: güneşin doğduğu yön, doğu

şer: Kur’ân, hadis, icma-ı ümmet ve kıyas-ı fukaha esasları üzerine kurulmuş olan İslâm kanunları, din kaideleri, şariat.

tasarruf: idare etme, kullanma

tasdik: bir şeyin veya kimsenin doğruluğuna kesin olarak hük-metme.

temyiz: inceleyip seçme, ayırdet-me

tenbih: uyarı, ihtar

tezahüm: sığışma

vakta: ne zaman, ne vakit

vehim: zan, şüphe, yanlış ve esasız düşünce

yakîn: kesin bilme, şüpheden sıyrılarak son derece doğru ve kuvvetli bilme

yakiniyet: şüphe edilmeyecek derecede kesin bir şekilde

zunun: zanlar, sanılar.

Lâkin, İbni Abbas'a isnat olunan keyfiyet-i meşhuresi: "Dördüncü Mukaddeme"ye bak, vech-i nispeti sana temessül edecektir. Hâlbuki İbni Abbas'ın her söylediği sözü hadis olması lâzım gelmediği gibi, her naklettiği şeyi de onun makbulü olmak lâzım gelmez. Zira, İbni Abbas, gençliğinde İsrailiyata bazı hakaikin tezahürü için hikâyet tarikiyle bir derece atf-ı nazar eylemiştir.

Eğer dersen: "Muhakkikin-i sofiye, 'Kaf'a dair pek çok tasviratta bulunmuşlardır?"

Buna cevaben derim: Meşhur olan âlem-i misal, onların cevalângâhıdır. Biz elbisemizi çıkardığımız gibi, onlar da cesetlerini çıkarıp seyr-i ruhanî ile o ma'razgâh-ı acayibe temaşa ediyorlar. "Kaf" ise, o âlemde onların tarif ettikleri gibi mütemessildir. Bir parça âyinede semavat ve nücüm temessül ettikleri gibi, bu âlem-i şahadette, vevle küçük şeyler de olsa, çekirdek gibi, âlem-i misalde tecessüm-ü meaninin tesiriyle bir büyük ağaç oluyor. Bu iki âlemin ahkâmı birbirine karıştırılmaz. Muhyiddin-i Arabî'nin mağz-ı kelâmına muttali olan, bunu tasdik eder.

Amma, avamın yahut avam gibi adamların mabeynlerinde müstehir olan keyfiyeti: Ki, "Kaf yere muhittir ve müteaddittir; her ikisinin ortasında beş yüz senedir; ve zirvesi semanın ketfine mümastır," ilâ ahiri hayalâtihim... Bunu, ne kıymette olduğunu bilmek istersen, git "Üçüncü Mukaddeme"den fenerini yak; sonra gel, bu zulûmata gir. Belki ab-ı hayat olan belâgatını göreceksin."

âb-ı hayat: hayat suyu
ahkâm: kanunlar, esaslar
âlem-i misal: görüntüler âlemi, dünyadaki işlerin görüntülendiği ve gözleendiği, ruhların bulunduğu âlem.
âlem-i şahadet: gözle gördüğümüz, şahit olduğumuz âlem, kâinat.
amma: ama, lakin, ancak
atf-ı nazar: bakma, nazarını o tarafta çevirme.
avam: kültürlü, yüksek tabakadan olmayan; cahil halk tabakası
âyine: ayna
belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması
cevaben: cevap olarak, karşılık şeklinde.
cevalângâh: dolaşılan yer, gezinme yeri
dair: alakalı, ilgili
hadis: Hz. Muhammed'e (a.s.m.) ait söz, emir, fiil veya Hz. Peygamberin onayladığı başkasına ait söz, iş veya davranış
hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.
hikâyet: hikâye.
ilâhî hayalâtihim: hayallerinin gittiği yere kadar
isnâd: dayandırma, mal etme, bir şeyi bir kimseye ait gösterme
İsrailiyat: Yahudi ve Hristiyanların inanç, ahlak, tarih ve efsaneye dayalı kültüründen İslama karıştığı bilinen şeyler
ketf: omuz
keyfiyet: bir şeyin nasıl olduğu, hal, durum, iç yüz
keyfiyet-i meşhure: bir konunun herkesçe bilinen iç yüzü
kıymet: değer
mabeyn: ara
mağz-ı kelam: sözün özü
makbul: kabul edilmiş, geçerli
marazgâh-ı acayip: hayret verici sergi alanı, hayret uyandırıcı eserlerin sergilendiği mekân.

Muhakkikin-i Sofiye: tasavvufî uğraşan hakikatı araştıran âlimler
muhit: yöre, çevre
mukaddeme: başlangıç.
muttali: bir işten haberi olan, bilgili, haberdar
mümass: temas eden, dokunan, ilişen
müştehir: istihbar bulan, şöhrat kazanan, ünlü
müteaddit: çok, bir çok
mütemessil: cisimlenen, cisim şeklinde görünen

nakl: anlatma, söyleme, hikâye etme.
nücüm: yıldızlar.
sema: gökyüzü, gök
semavat: semalar, gökler
seyr-i ruhanî: ruhanî ve manevî âlemlerdeki seyr.
tarif: bir şeyi bütün vasıflarını içine alacak şekilde anlatma
tarik: yol
tasdik: doğrulama, onaylama
tasvirat: tasvirler, resmini yapmalar, bir şeyi çeşitli ifade şekilleri ile anlatmalar

tecessüm-i maani: manaların görünmesi
temâşâ: hayretle ve dikkatle bakma, seyretme
temessül: bir şekil ve surete girme, cisimlenme
tesir: etki
tezahür: görünme, belirme, ortaya çıkma
vech-i nispet: münasebet, ilgi yönü
velev: olsa da bile, hatta, ister
zulûmat: karanlıklar

Eğer bizim bu meselede olan itikadımızı anlamak istersen, bil ki, ben “Kaf”ın vücuduna cezm ederim; fakat keyfiyeti ise havale ederim. Eğer bir hadis-i sahih ve mütevatir, keyfiyetin beyanında sabit olursa, iman ederim ki, murad-ı Nebî sadık ve doğru ve haktır. Fakat murad-ı Nebevî üzerine! Yoksa nasın mütehayyelleri üzerine değildir. Zira bazen fehmlolunan şey, muradın gayrisidir.

Bu meselede malûmumuz budur:

- Kaf Dağı, ekser şarkı ihata eden ve eski zamanda bedevi ve medenilerin aralarında fasıl olan ve azam-ı cibali dünya olan *Çamular*’ının annesi olan *Himalâya* silsilesidir. Bu silsilenin ırkından cibali dünyanın ekserisi teşaup eyledikleri denilir. Bu hâl öyle gösteriyor ki, “Kaf”ın dünyaya meşhur olan ihatanın fikir ve hayali, bu asl-ı teşaubdan neşet etmiş olmak gerektir.

- Ve sâniyen: Âlem-i şahadete suretiyle ve âlem-i gayba manasıyla müşabih ve ikisinin mabeyninde bir berzah olan âlem-i misal, o muammayı hâller. Kim isterse, keşf-i sadık penceresiyle veya rüya-i sadık menfeziyle veya şeffaf şeyler dürbünüyle ve hiç olmazsa hayalin vera-i perdesiyle o âleme bir derece seyirci olabilir. Bu âlem-i misalin vücuduna ve onda meaninin tecessüm etmelerine pek çok delâil vardır. Binaenaleyh bu kürede olan “Kaf,” o âlemden zi’l-acaip olan “Kaf”ın çekirdeği olabilir.

- Hem de, Sâniin mülkü geniştir; bu sefil küreye münhasır değildir. Feza ise gayet vâsi, Allah’ın dünyası gayet

hakkında şüphe edilemeyen ve doğru senetlere ve râvilere isnat edilerek müspet olarak kesin bilinen hadis-i nebevîdir.

hâk: doğru, gerçek, hakikat

hâl: durum, vaziyet

hall: çözüme, karışık bir meseleyi şüphe edilmeyecek derecede açıklama

havale: bir şeyi başkasının üstüne bırakma

ihata: kuşatma, içine alma

iman: inanç, itikat

itikad: inanç, iman

keşf-i sadık: doğru keşfetmek, anlamak, gizli olan şeylerin doğru ve aslına uygun olarak ortaya çıkarılması

keyfiyet: bir şeyin nasıl olduğu, hal, durum, iç yüz

küre: dünya, yeryüzü.

küre: dünya, yeryüzü.

maani: manalar, anlamlar

mabeyn: ara

malûm: bilinen, bilinen olan

medenî: göçebe ve vahşi olmayan, yerleşik olan

menfez: delik, aralık

mesele: önemli konu

muamma: anlaşılmaz, çözülmesi güç iş, anlamı gizli ve güç anlaşılar söz

murâd: maksat, meram, ulaşmak istenen şey.

murâd-ı Nebevî: Hz. Peygamber’in (s.a.v) muradı, kastı

murâd-ı Nebî: Hz. Peygamber’in (s.a.v) muradı, kastı

münhasır: sınırlanmış, sınırlı.

müşabih: birbirine benzeyen, aralarında benzerlik bulunan şeylerden her biri

mütehayyel: hayal edilen şey.

nâs: insanlar

neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma

rüya-yı sadık: doğru rüya, makbul ve muteber kimselerin görümleri şeklinde, dünyada hakikatları çıkan sadık rüya.

sabit: ispat edilmiş, ispatlanmış

sadık: doğru, gerçek

Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah

saniyen: ikinci olarak

sefil: alçak, aşağılık

silsile: sıradağ

suret: biçim, görünüş

şeffaf: saydam

tecessüm: cisimleşme, cisim haline gelme

teşaub: dallanma, dal budak peyda etme, çatallama.

vâsi: büyük

verâ-i perde: perde arkası, perdenin gerisi.

zilacayıp: hayret veren, kendisinin de şaşılacak haller bulunan

âlem-i gayp: gayp âlemi, görünmeyen, fakat varlığı kesin olan ve mahiyeti Allah tarafından bilinen başka dünyalar.

âlem-i misal: görüntüler âlemi, dünyadaki işlerin görüntülediği ve gözle görülen bulunduğu âlem.

âlem-i şahadet: gözle gördüğümüz, şahit olduğumuz âlem, kâinat.

asl-ı teşaub: kısım kısım ayrılma, bölünme

azam-ı cibali dünya: dünya dağlarının en büyüğü

bedevî: çölde ve iptidai tarzda yaşayan, medenî olmayan

berzah: iki şey arasındaki yer

beyan: bildirme, açıklama, söyleme

binaenaleyh: bundan dolayı, bunun üzerine

cezm: kesin karar, niyet

cibali dünya: dünya dağları

delâil: deliller, bürhanlar, ispat vasıtaları.

ekser: pek çok

fasıl: ayrılma, ayrılık

fehml: anlama, anlayış, kavrayış

Feza: kâinata, yıldızlar arasındaki boşluk, uzay

gayet: son derece

gayr: ayrı, başka

hadis-i mütevatir: mütevatir hadis, yalan üzerine birleşmeleri mümkün olmayan toplulukların rivayet ettiği hadis-i şeriftir.

hadis-i sahih: sahih hadis,

azîm olduğundan, zü'l-acaip olan “Kaf”ı istiap edebilir. Fakat eyyam-ı İlâhiye ile beş yüz sene bizim küreden uzak olmakla beraber, mevc-i mekfuf olan semaya temas etmek imkân-ı aklîden hariç değildir. Zira “Kaf” sema gibi şeffaf ve gayr-i mer'î olmak caizdir.

• Ve rabian: Neden caiz olmasın ki, “Kaf” daire-i ufuktan tecelli eden silsile-i azamdan ibaret ola? Nasıl ufukun ismi de “Kaf”a me'haz olabilir. Zira, devair-i mütedahile gibi, nereye bakılırsa, silsilelerden bir daire görülür. Gide gide nazar kalır, hayale teslim eder. En nihayet hayal ise, selâsil-i cibalden bir daire-i muhiti tahayyül eder ki, sermanın etrafına temas ediyor. Küreviyet sırrıyla, beş yüz sene de uzak olursa, yine muttasıl görünür.

* * *

azîm: büyük
caiz: mümkün, olur, olabilir
daire-i muhit: ihata eden, kuşatan daire
daire-i ufuk: görüş alanı, ufuk dairesi.
devair-i mütedahile: iç içe daireler
eyyam-ı İlâhiye: Allah'ın günleri
gayr-i mer'î: görünür olmayan, görünmeyen

hariç: bir şeyin dışında kalma
ibaret: meydana gelen, oluşan
imkân-ı aklî: aklen mümkün bilinen, aklen mümkün olma.
istiap: içine alma, içine sığdırma, kapsama
küre: dünya, yeryüzü.
küreviyet: yuvarlaklık, küre gibi oluş.
mehaz: menba, bir şeyin aslının alındığı kaymak
mevc-i mekfûf: toplanmış dalga.
muttasıl: bitişik
nazar: bakış
nihayet: en sonunda.
rabian: dördüncü olarak
selâsil-i cibal: sıra dağlar
sema: gökyüzü, gök
sır: gizli hakikat
silsile: zincir

silsile-i azam: en büyük silsile
şeffaf: saydam
tahayyül: hayale getirme, hayalinde canlandırma
tecelli: belirme, bilinme, görünme
zilacayip: hayret veren, kendisinde şaşılacak haller bulunan

Dördüncü Mesele

Sedd-i Zülkarneyn'dir.

Nasıl bildin ki, bir şeyin vücudunu bilmek, o şeyin keyfiyet ve mahiyetini bilmekten ayrıdır. Hem de bir kaziye çok ahkâmı tazammun eder. O ahkâmın bazıları zaruri ve bazıları dahi nazari ve muhtelefî'n-fihadır.

Hem de malûmdur: Bir müteannit ve mukallit bir sail, imtihan cihetiyle, bir kitapta gördüğü bir meseleyi, eğerçi bir derece de muharref olsa, bir adamdan sual etse, tâ gaypta olan malûmuna cevap verse, o cevap iki cihetle doğrudur: Ya doğrudan doğruya cevap verse; veyahut sail-i müteannidin malûmuna ya bizzat veya tevil ile cevap-ı muvafık veriyor. İkisi de doğrudur. Demek bir cevap, hem vakii razı eder, zira hakır; hem saili ikna eder. Zira, eğerçi murat değilse, malûmuna tatbik eder. Hem makamın hatırını dahi kırmıyor. Zira, cevapta ukde-i hayatiyeyi derç eder ki, makasıd-ı kelâm ondan istimdad-ı hayat eder.

İşte, cevap-ı Kur'ân dahi böyledir. Bundan sonra zaruri ve gayr-i zaruriyi tefrik edeceğiz.

İşte cevap-ı Kur'ânîde mefhum olan zaruri hükümler—ki inkârı kabul etmez— şudur:

Zülkarneyn “müeyyed min indillâh” bir şahıstır. Onun irşat ve tertibiyle, iki dağ arasında bir set bina edilmiştir:

ahkâm: hükümler
binâ: yapma, kurma
bizzat: kendisi, şahsen
cevab-ı Kur'ânî: Kur'ân'dan gelen cevap, Kur'ân'ın cevabı
cevab-ı muvafık: uygun ve yerinde cevap
cihet: yön
derç: sokma, içine alma
eğerçi: her ne kadar olsa da, ise de.

gayp: gizli olan, görünmeyen şeyler ve alemler
gayr-i zarurî: zarurî ve mecburî olmayan, kendisine fazlaca ihtiyaç duyulmayan.
hâk: doğru, gerçek, hakikat
hüküm: dinî kaide, kural
imtihan: deneme, sınama; Allah'ın çeşitli şekillerde kullanı denemesi
inkâr: reddetme, inanmama,

kabul ve tasdik etmeme
irşat: doğru yolu gösterme, gafletten uyandırma
istimdad-ı hayat: hayatın kurtarılmasına yardım
kaziye: iddiayı ispat etmek maksadıyla ileri sürülen mesele.
keyfiyet: bir şeyin nasıl olduğu, hal, durum, iç yüz
mahiyet: bir şeyin aslı, esası,

tabiatı, niteliği

makam: yer, mevki.

makasid-i kelâm: sözün kast ettiği manalar

malûm: bilinen, biliniyor olan

mefhum: anlaşılan, anlaşılmış

mesele: önemli konu

muharref: tahrif edilmiş, değiştirilmiş, asıl manasından uzaklaştırılmış.

muhtelefünfih: hakkında ihtilâf olunan mesele, hakkında uyuşulamayan, ayrılık konusu.

mukallid: taklitçi, taklid eden, başkasına özenerek onun gibi olmaya çalışan

murâd: maksat, meram

müeyyed minindillâh: Cenab-ı Hak tarafından doğrulanan ve yardım gören, Allah'ın yardımını görmüş olan.

müteannit: inat eden, inatçı

nazarî: uygulanmamış, uygulamaya dayalı olmayan, yalnız görüş hâlinde bulunan, teorik.

razı: nza gösteren, hoşnut olan

sâil: soran, isteyen

sâil: sual eden, soran

sâil-i müteannit: soru soran inatçı kişi

Sedd-i Zülkarneyn: Zülkarneyn'in seddi; Zülkarneyn'in Ye'cüc ve Me'cüc kavminden korunmak isteyenler için yaptırdığı çok büyük ve sağlam set, kale.

sual: sorma

tatbik: uydurma, uygulama

tazammun: ihtiva etme, içine alma, içinde bulundurma.

tefrîk: birbirinden ayırma, ayrı tutma

tertip: düzenleme, düzene koyma

tevil: yorumlama, yorum

ukde-i hayatiye: hayatla ilgili düşünüm, hayat düğümü.

vaki: inanmış, muvafık olan.

zarurî: zorunlu

ahkâm-ı nazariye: yalnız görüş ve düşünceye ait hükümler
âmm: genel, umumî
bedevî: çölde ve iptidâî tarzda yaşayan, medenî olmayan
caiz: mümkün, olur, olabilir
cihet: yön
def-i fesat: karışıklığı önleme
delâil: deliller, bürhanlar, ispat vasıtaları.
delâlet: delil olma, gösterme; ala-met, işaret
delâlet-i selase: üç çeşit delâlet; delâlet-i mutabikiye, delâlet-i tazammuniye, delâlet-i iltizamiye
delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan
düstur: kanun, kural, esas
ehemmiyet: önem
emr-i ilâhî: ilahî iş; Allah'ın emri
halel: bozukluk, eksiklik
hâs: hususî olan
hikâyat: hikâyeler.
hudut: sınırlar
huşeçin: başak toplayan, salkım toplayan
hüküm: dinî kaide, kural
icthâh: din âlimlerinin şer'î esaslar dahilinde Kur'an ve sünnete uygun şekilde bir konuda fikir ortaya koymaları, hüküm vermele-ri
ihtilâfât: ayrılıklar, anlaşmazlıklar, uyumsuzluklar
ilââhîrihi: sonuna kadar.
inkâr: reddetme, inanmama, ka-bul ve tasdik etmeme
kabil: mümkün, ihtimal dairesin-de
kabile: birlikte yaşayan ve bir sü-laleden gelen insanlar
kaide: kural, esas, düstur
kat'ıyyüddelâlet: delilin kesin ve şüphesiz oluşu
keyfiyat: nitelikler.
lüzum-u mutabakat: uygun ol-ma gerekliliği
mahiyet: bir şeyin aslı, esası, ta-biatı, niteliği
mahmul: bir ibareden çıkan muhtemel mana
mahmulât: muhtemel manalar, bir ibareye yüklenen mana ihti-mallerinden her biri
mâsadak-ı mana: doğrulanmış, onaylanmış mana.
mazanne: zannolunduğu yer, zan götüren
me'haz-ı sâil: soranın kaynağı, soranın sormasındaki asıl maksat
mecal: imkân, fırsat
medlûl: delil olarak gösterilen.
mefhum: anlaşılan, anlaşılmiş
menbit-i sual: sualin yeşerdiği, bittiği yer, sorunun kaynağı
mevzu: konu
mevzuât: konular, anlatılanlar
muhakkikin: muhakkikler, haki-

zalimlerin ve bedevilerin def-i fesatları için... Ve Ye'cüc-Me'cüc, iki müfsit kabiledirler. Emr-i ilâhî geldiği vakit, set harap olacaktır, ilâ ahirihi.

Bu kıyasla, ona Kur'an delâlet eden hükümler, Kur'an'ın zaruriyatındandır; bir harfin inkârı dahi kabil değildir.

Fakat, o mevzuat ve mahmulâtın keyfiyatlarının teşrihatları ve mahiyetlerinin hududu ise: Kur'an onlara kat'ıyyü'd-delâlet değildir. Belki, "Âmm hasa delâlet-i selâseden hiçbirisiyle delalet etmez" kaidesiyle ve man-tıkta beyan olduğu gibi, "Bir hüküm, mevzu ve mah-mulün vech-i mâ ile tasavvur etmek kâfi olduğu"nun düs-turuyla sabittir ki, Kur'an onlara delâlet etmez; fakat ka-bul edebilir. Demek, o teşrihat, ahkâm-ı nazariyedendir. Başka delâile muhavveldir. İctihadın mazannesidir. Onda tevil için mecal vardır.

Muhakkikînin ihtilâfâtı, nazariyetine delildir. Fakat, vâ esefa!.. Cevabın suale her cihetle lüzum-u mutabakatın tahayyülüyle, sualdeki halele ehemmiyet vermeyerek, cevabın zaruri ve nazari olan hükümlerini, birden me'-haz-ı sailden ve menbit-i sualden huşeçin olup, alıp mü-fessir oldular. Yok, belki müevvil, yok belki mâsadak-ı mana yerine mana gösterdiler. Yok, belki masadaki ol-mak caiz ve bir derece mümkün olan şeyi, medlûl ve mefhum olarak tevil ettiler. Hâlbuki, "Üçüncü Mukadde-me"nin sırrıyla, zahirperestler kabul ederek; ve muhak-kikin dahi, hikâyat gibi ehemmiyetsiz olduğundan,

katı bulup meydana çıkaran-
 lar, hakikati araştıranlar.

muhavvel: hâvâle edilmiş,
 yüklenmiş, gönderilmiş
mukaddeme: başlangıç.

müevvil: tevil eden, başka
 mana ile açıklayan

müfessir: tefsir eden, açıkla-
 yan

müfsit: fesat çıkaran, fesatçı,
 bozguncu

nazarî: teorik

nazariyet: nazarîlik, nazarî ol-
 ma hali

sabit: ispat edilmiş, ispatlan-
 mış

sır: gizli hakikat

tahayyül: hayale getirme,
 hayalinde canlandırma

tasavvur: bir şeyi zihinde şe-
 killendirme, düşünme

teşrihat: açıklamalar

tevil: sözün ilk bakışta belin-
 an anlamını değil de, ihtimal
 dahilinde bulunan diğer an-
 lamlarını alarak yorumlama
 veya muhtemel manaların-
 dan birini tercih etme

tevil: yorumlama, yorum
vâesefa: esefler olsun, ne
 üzüntü!

vech-i mâ: bir sebepten dola-
 yı

zahirperest: dış görünüşe
 kıymet veren, dış görünüşe
 dikkat edip iç yüze aldınış et-
 meyen.

zalim: zulmeden, acımasız ve
 haksız davranan

zarurî: zorunlu

zaruriyat: kesin ve zarurî hü-
 kümler

tenkitsiz şu tevili dinlediler. O teşrihati, muharref olan Tevrat ve İncil’de olduğu gibi kabul ederse, akide-i Ehl-i Sünnet ve Cemaatte olan masumiyet-i enbiyaya muhalefet oluyor. Kissa-i Lût ve Davud Aleyhimesse-lâm buna iki şahittir.

Vakta ki, keyfiyette içtihat ve tevilin mecali vardır; ben de bitevfikillâh derim: İtikad-ı cazim, Hüda ve Peygamberimizin muradlarına kat’iyen vaciptir; zira zaruriyat-ı diniyedendir. Fakat murat hangisidir, muhtelefû’n-fihrit. Şöyle:

Zülkarneyn, İskender demem; zira isim bırakmaz. Bazı müfessir melik (*lâm*’ın kesriyle), bazı melek (*lâm*’ın fet-hiyle), bazı nebî, bazı velî, ilâ ahir demişlerdir. Herhalde Zülkarneyn, *müeyyet min indillâh* ve seddin binasına mürşit bir şahıstır.

Amma set ise: Bazı müfessir “Sedd-i Çin” ve bazı müfessir “Başka yerde cebelleşmiş” ve bazı müfessir “Sedd-i mahfidir, inkılâp ve ahval-i âlem setreylemiştir” ve bazı ve bazı, demişlerdir, demişlerdir... Herhalde, müfsitlerin def-i şerleri için bir redm-i azîm ve cesim bir duvardır.

Amma Ye’cüc-Me’cüc: Bazı müfessir “veled-i Yafes’ten iki kabile”; ve bazı diğer, “Moğol ve Mançur”; ve bazı dahi, “akvam-ı şarkıye-i şimalî”; ve bazı dahi, “beni Âdem”-den bir cemiyet-i azîme, dünya ve medeniyeti herc ü merc eden bir taife”; ve bazı dahi, “Mahlûk-u İlâhîden yerin zahrında veyahut batnında ademî veya gayr-i ademî bir mahlûktur ki, kıyamete böyle nev-i beşerin

keyfiyet: bir şeyin nasıl olduğu, hal, durum, iç yüz

kissa-i Lût ve Davud: Lût Aley-hisselam ve Davud Aleyhisse-lam’ın kıssaları, o peygamberler hakkında nakledilen hikayeler

mahlûk-ı ilâhî: Allah’ın yarattığı

mançur: Asya’nın kuzeydoğu-sunda bulunan memleket, Çin’in bugün Kuzeydoğu Çin denilen bölgesinin eski adı.

masumiyet-i enbiya: peygamberlerin masumluluğu, günahsızlığı

mecali: imkân, fırsat

medeniyet: ilim, teknik, sanayi ve ticaretin nimetlerinden gerçek anlamda yararlanarak, bolluk, güvenlik ve rahatlık içinde yaşayış.

melik: hükümdar, padişah, kral

muhalefet: zıtlık, aykırılık, ayrılık

muharref: tahrif edilmiş, değiştirilmiş, asıl manasından uzaklaştırılmış.

muhtelefûn-fih: hakkında ihtilâf olunan mesele, hakkında uyuşulamayan, ayrılık konusu.

murâd: maksat, meram, ulaşıl-mak istenen şey.

müeyyet minindillâh: Cenab-ı Hak tarafından doğrulanan ve yardım gören, Allah’ın yardımını görmüş olan.

müfessir: Kur’ân-ı Kerim’in met-nini tefsir, serh ve izah eden İslâm âlimi.

müfsit: fesat çıkaran, fesatçı, bozguncu

mürşit: irşat eden, doğru yolu gösteren, rehber, kılavuz

nebi: Allah’ın elçisi, habercisi; peygamber, resul

nev-i beşer: insanlığı, insanlar

redm-i azîm: büyük set, büyük bent

sedd-i Çin: Çin seddi.

sedd-i mahfi: gizli set

setr: örtme, kapama, gizleme

taife: takım, guruh

teşrihat: açıklamalar

tevil: Kur’ân ve hadislerin açıklamasında, geçerli bir delil veya sebepten dolayı, ayeti ilk bakışta görünen manasından alıp, taşıdığı diğer manalardan, bir veya birkaçı ile tefsir etme.

tevil: yorumlama, yorum

Vakta: ne zaman, ne vakit

veled-i Yafes: Yafes’in çocuğu.

veli: Allah’ın sevgisine, himayesine kavuşmuş, ermiş kimseler, Allah dostu, evliya.

zahr: arka, sırt

zaruriyat-ı diniye: iman edilmesi zarurî olan dini esasları.

ademî: insanlardan olan, insana ait, insanla ilgili

ahval-i âlem: âlemin halleri, durumları

akide-i Ehl-i Sünnet ve Cemaat: Ehl-i Sünnet ve Cemaatin inancı

akvam-ı şarkıye-i şimalî: kuzeydoğuda yerleşik kavimler

Aleyhimesse-lâm: Allah’ın selâmı o ikisinin üzerine olsun

batn: iç, karn

bitevfikillâh: Cenab-ı Hakk’ın yardım etmesi ve muvaffak

kılması ile

cebel: dağ, yüksek tepe

cemiyet-i azîme: büyük cemiyet.

cesim: iri, büyük, kocaman

def-i şer: zararlıları, kötülükleri defetmek, kötülüğe mâni olma.

fetha: Arapçada harfleri (e, a) diye okutan işaret, üstün.

gayr-i ademî: insan cinsinden olmayan

herc ü merc: karmakarışık olma, alt üst olma

Hüda: Allah.

icthâh: din âlimlerinin şer’i esaslar dahilinde Kur’ân ve sünnete uygun şekilde bir konuda fikir ortaya koymaları, hüküm vermeleri

inkılâp: değişme, dönüşüm, köklü değişme

itikad-ı câzim: kat’î ve kesinleşmiş iman

kabile: birlikte yaşayan ve bir sülaleden gelen insanlar

kesre: esre; harfi i okutan hareke, işaret.

acaib-i seb'a-i meşhure: dünya-
nın meşhur yedi hârikası
alâmet: belirti, işaret, iz
alâmet-i kıyamet: kıyamet alâ-
meti, kıyametin yaklaştığını bildi-
ren işaretler, belirtiler.
bahusus: hususiyetle, en çok, he-
le.

binâ: yapma, kurma
caiz: mümkün, olur, olabilir
cihet-i ittîfak: ittîfak tarafı, fikir
birliği edilen yön
dekk: ufalama.

ecel-i kaza: elinden kurtulunma-
sı mümkün olmayan, kaçınılmaz
olan ecel.

ehl-i bedeviyet: bedevî olanlar,
göçebe ibtidai yaşayanlar

ehl-i fesat: fesat çıkaranlar, boz-
guncular

ehl-i garet: yağmacı, çapulcu.

ehl-i hadaret: şehirlerde yaşa-
yan, medenî.

ehl-i medeniyet: şehirli, şehir
halkından olanlar, uygar, görgülü,
kibar ve nazik insanlar.

eşrat-ı saat: kıyamet alâmetleri.
fersah: uzunluk ölçü birimi, çok-
luk manasında kullanılır

harabiyet: haraplık, yıkılma, yığı-
lıs; parçalanış, dağılıs.

harabiyet-i set: seddin harap ol-
ması, yıkılması

herc ü merc: karmakarışık olma,
alt üst olma

hükümünde: değerinde, yerinde
inhidam: çökme, yıkılma, harap
olma

irşat: doğru yolu gösterme, gaf-
letten uyandırma

istiğrap: garip bulmak, şaşırarak
ve hayret etmek

kabile: birlikte yaşayan ve bir sü-
laleden gelen insanlar

kıyamet: bütün kâinatın Allah ta-
rafından tayin edilen bir vakitte
yıkılıp mahvolması

kıyle: 'denildi' demek olup bir
mesele hakkındaki çeşitli rivayet-
leri ifade eder

muhakeme: akıl yürütüp doğru
netice elde edebilme, tartma, de-
ğerlendirme, yargılama

muavazene: mukayese, karşılaştı-
rma; ölçü, denge

müeyyet minindillah: Cenab-ı
Hak tarafından doğrulanan ve
yardım gören, Allah'ın yardımını
görmüş olan.

müzakerat: müzakereler, bir iş
hakkında karşılıklı görüşmeler.

nev-i beşer: insanoglu, insanlar

nispeten: nispetle, kıyaslayarak

nokta-i ittîfak: fikir birliği edilen
nokta

nokta-i kat'îye: kesin olan nokta

ömr-ü arz: dünyanın ömrü

Sedd-i Çin: Çin seddi.

hercümercine sebep olacaktır"; bazı ve bazı ve bazı, de-
diklerini dediler. Nokta-i kat'îye ve cihet-i ittîfakî budur:
Ye'cüc ve Me'cüc, ehl-i garet ve fesat ve ehl-i hadaret ve
medeniyete, ecel-i kaza hükmünde iki taife-i mahlûkul-
lahtır.

Amma harabiyet-i set: Bazı, "kıyamette"; ve bazı, "kı-
yamete yakın"; ve bazı, "Emaresi olmak şartıyla uzak-
tır"; ve bazı, "Harap olmuştur, fakat dekk olmamış"...
Kıyle'ler çok. Herhalde nokta-i ittîfak, "Seddin inhidamı,
yerin sakalına bir beyaz düşmek ve oğlu olan nev-i beşer
de ihtiyar olmasına bir alâmettir."

Eğer bu müzakeratı muvazene ve muhakeme etmiş-
sen, caizdir, tecviz edesin: Sedd-i Kur'an, Sedd-i Çindir
ki, çok fersahlar ile uzun ve acaib-i seb'a-i meşhureden,
bir *müeyyed min indillâh*'ın irşadiyle bina olunmuş. O
zamanın ehl-i medeniyeti, ehl-i bedeviyetin şerlerinden
temin eylemiştir. Evet, o vahşilerden Hun kabilesi Avru-
pa'yı herc ü merc ettiği gibi, onlardan Moğol taifesi de
Asya'yı zîr ü zeber eylemiştir.

Sonra, seddin harabiyeti kıyamete alâmet olur. Bahu-
sus *dekk*, ondan başkadır. Peygamber, "Eşrat-ı saatte-
nim. Ben ve kıyamet bu iki parmak gibiyiz" ¹ dese, ne-
den istiğrap olunsun ki, harabiyet-i set, Zaman-ı Saadet-
ten sonra alâmet-i kıyamet olsun?

Hem de seddin inhidamı, ömr-ü arza nispeten, yerin
yüzünde ihtiyarlıktan bir buruşukluktur. Belki, tamam-ı
nehara nispeten vakt-i ısfırar gibidir —eğerçi, binler

1. Buharî, Rikak: 39, Tefsir: 79, Sure: 1, Fiten: 132-135; Tirmizî, Fiten: 39; Müsned, 3:124, 130, 131, 193, 218, 222, 237, 278, 311, 4:309, 5:92, 103, 108, 330, 335, 338.)

sedd-i Kur'an: Kur'an'ın en-
gellemesi, mâni olması.

ser: kötülük

taife: takım, güruh

taife-i mahlûkullah: Allah'ın
yarattıklarından bir taife

tamam-ı nehar: günün ta-
mamı, güneşin doğuşundan
batışına kadar olan sürenin
tamamı

tecviz: câiz görme, izin ver-
me, cevaz verme.

temin: güvenlik, emniyet his-
si verme, şüphe ve korkuyu
giderme

vahşi: merhametsiz, duygu-
suz; medenileşmemiş, barbar

vakt-i ısfırar: güneşin bat-
maya yakın sarı gibi göründü-
ğü zaman dilimi

Ye'cüc, Me'cüc: Kur'an'da
bahsi geçen, eski çağlarda Or-
ta Asya'da yaşayan ve mede-
niyetleri saldınlarıyla taciz
eden yağmacı ve talancı acı-
masız iki vahşi güruh

Zaman-ı Saadet: Asr-ı saadet
dönemi.

zir ü zeber: altüst, karmaka-
rışık, darmadağın.

sene de fasıl olsa. Kezalik, Ye'cüc ve Me'cüc'ün ihtilâlleri, nev-i beşerin şeyhuhetinden gelme bir humma ve sıtması hükmündedir.

Bundan sonra “On İkinci Mukaddeme”nin fatihasında bir tevil-i aher sana feth-i bab eder. Şöyle:

Kur'ân, hısas için kasası zikrettiği gibi, ukad-ı hayatiye hükmünde ve makasid-ı Kur'âniyeden bir maksadına münasip noktaları intihap ve rabt-ı maksada ittisal ettiriyor. Egerçi hariçte ve husulde birbirinin narı veya nuru birbiriyle görünmediği hâlde, zihninde ve üslûpta teanuk ve musahabet edebilirler. Hîna ki, kıssa hisse içindir. Sana ne lâzım? Teşrihati nasıl olursa olsun, sana taallûk edemez. Kendi hisseni al, git. Hem de “Onuncu Mukaddeme”den istizhar et. Göreceksin: *Mecaz mecaza kapı açar.* (الشَّمْسُ) فِي عَيْنِ حَمَّةٍ zahirperestleri dışarıya sürüyor.

Malûm olsun ki, esalib-i Arapta tecelli eden hüccetullahın miftahı, yalnız istiare ve mecaz üzerine müesses ve asl-ı i'caz olan belâgattır. Yoksa, şöhret sebebiyle yalancı hadsle lâkita olunan ve rızaları olmadığı hâlde esdaf-ı âyâtta saklanan boncuklar değildir. İstersen “Onuncu Mukaddeme”nin Hatimesini istişamla zevk et. Zira, hitamı misktir; ve içinde baldır.

Hem de caizdir ki, meçhulü'l-keyfiyet olan set, başka yerde sair alâmat-ı kıyamet gibi mestur ve kıyamete

ğu manada kullanmanın da caiz olmasıyla beraber, başka bir manada kullanma sanatı.
istihzar: bir şeyi hatıra getirme, hatırlama.
istişam: koklama, kokusunu alma
ittisal: bitişme, birleşme
kasas: kıssalar, hikayeler
Kezalik: keza, bu da öyle, böylece
kıssa: anlatılan olay, hikaye
kıyamet: bütün kâinatın Allah tarafından tayin edilen bir vakitte yıkılıp mahvolması
lâkita: sokakta bulunmuş ve yerden kaldırılıp alınmış şey
makasid-ı Kur'âniye: Kur'ân-ı Kerim'in maksatları, gayeleri.
maksat: gaye
malûm: bilinen, biliniş olan
Mecâz: bir kelimenin gerçek manasında kullanılmayıp, ilgi, alâka ve benzerlik bağı bulunan başka bir manada kullanılması
meçhulü'l-keyfiyet: keyfiyetinin ne olduğu bilinmeyen.
mestur: gizli, örtülü
miftah: açan alet, anahtar
misk: bir ceylan cinsinin erkeğinin göbeğinden elde edilen güzel koku.
mukaddeme: başlangıç.
musahabet: görüşüp sohbet etmek, arkadaşlık
müesses: tesis edilmiş, kurulmuş olan, kurulu
münasip: uygun
nâr: ateş
nev'i beşer: insanoglu, insanlar
nur: aydınlık, parıltı, ışık
rabt-ı maksat: maksadın bağı, maksada kavuşmak
rıza: razı olma, hoşnutluk
sâir: diğer, başka, öteki
şeyhuhet: şeyhlik, yaşlılık, ihtiyarlık.
taallûk: alâkalı, münasebetli olma
teanuk: birbirinin boynuna sarılma, kucaklaşma.
tecelli: belirme, bilinme, görünme
teşrihat: açıklamalar
tevil-i aher: diğer tevil, başka tevil
ukad-ı hayatiye: hayatî düğümler, can alıcı noktalar.
üslûp: ifade yolu, kendine has ifade veya yazı tarzı
zahirperest: dış görünüşe kıymet veren, dış görünüşe dikkat edip iç yüze aldnış etmeyen.
zikir: anma, bildirme

1. Güneş hararetili ve çamurlu bir çeşme suyunda gurûb etti. (Kehf Sûresi: 86.)

alâmat-ı kıyamet: kıyametin alametleri
asl-ı i'caz: karşısındakini acze düşürmedeki mu'cize halinin aslı, esası
belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması
caiz: mümkün, olur, olabilir
esâlib-i Arap: Arapların şiir

ve edebiyatlarında kullandıkları üslûpları, Arap kelâmının kalıpları.
esdâf-ı ayat: ayetlerin sadefleri
fasıl: ara, aralık
fatiha: başlama, giriş.
feth-i bab: kapının açılması.
hads: zan, tahmin
hatime: son söz
hısas: kıssadan alınan dersler.

hîna ki: ne zaman ki.
hitam: netice, son
humma: sıtma, humma.
husûl: olma, meydana gelme
hüccetullah: ilahî hüccet
hükümünde: değerinde, yerinde
ihtilâl: bozulma, kaşışıklık, intizamsızlık
intihap: seçme
istiare: bir kelimeyi konuldu-

kadar bâkî ve bazı inkılâbatıyla meçhul kalarak, kıyamette harap olacaktır.

İŞARET

• Malûmdur: Mesken, sakinlerinden daha ziyade yaşar. Kal'a, ehl-i tahassundan daha ziyade ömrü uzundur.

• Sükûn ve tahassun, vücudunun illetidir, beka ve devamına değildir. Beka ve devamına olsa da, istimrar ve adem-i hulüvvü iktiza etmez.

• Bir şeydeki garazın devamı, belki terettübü, o şeyin devamının zaruriyatından değildir. Pek çok binalar sükna veya tahassun için yapılmışken, havî ve hâlî olarak ortada muallâk kalıyor. Bu sırrın adem-i tefehhümünden, tevehhümlere yol açılmıştır.

Tembih

Şu tafsilden maksat, tefsiri tevilden, kat'îyi zannîden, vücudu keyfiyetten, hükmü etrafın teşrihatlarından, manayı mâsadağtan, vukuu imkândan temyiz ve tefrikle bir yol açmaktır.

* * *

adem-i hulüvv: boş olmama, dolu olma

adem-i tefehhüm: farkına varmamak, idrak edememek

bâkî: ebedî, daimî, sürekli ve kalıcı olan

beke: bakîlik, ebedîlik, sonsuzluk

ehl-i tahassun: kaleye kapananlar, kalede yaşayanlar

etraf: taraflar, yanlar, uçlar, kıyıları.

garaz: gaye, maksat

hâlî: تنها, boş, ıssız

havî: şenliksiz olan yer, harabe, ıssız, boş yer

hüküm: dinî kaide, kural

iktiza: gerektirme, lüzumlu kılma

illet: sebep

imkân: mümkün olma, olabilirlik

inkılâbat: inkılâplar, değişmeler.

istimrar: sürme, sürüp gitme, uzayıp gitme.

kal'a: büyük hisar.

kat'î: kesin, şüpheye ve tereddüde mahal bırakmayan

keyfiyet: bir şeyin nasıl olduğu, hal, durum, iç yüz

kıyamet: bütün kâinatın Allah tarafından tayin edilen bir vakitte yıkılıp mahvolması

maksat: gaye

malûm: bilinen, bilini olan

mâsadak: doğrulayıcı, tasdik et-

mek

meçhul: bilinmeyen, hakkın-da bilgi olmayan

mesken: oturan, ikamet olunan yer

muallâk: asılı, asılmış

sakin: bir yerde oturan

sır: gizli hakikat, bir şeyin dik-kat ve tecrübe ile anlaşılan

sükna: oturacak yer, mesken.

Sükûn:

tafsil: etraflıca bildirme, ayrıntılı anlatma

tahassun: kale veya hisara kapanma, sığınma

tefrik: birbirinden ayırma, ayrır tutma

tefsir: Kur'ân'ın mana bakımından izahı, açıklaması

tembih: uyarma, ikaz

temyiz: inceleyip seçme, ayırdetme

terettüp: bir işin birinin üzerine düşmesi

teşrihat: açıklamalar

tevehhüm: vehimlenme, yok olanı var zannetmekle ümit-

sizliğe ve korkuya düşme

tevil: sözün ilk bakışta beliren anlamını değil de, ihtimal dahilinde bulunan diğer anlamlarını alarak yorumlama

veya muhtemel manalarından birini tercih etme

vuku: olma, gerçekleşme, meydana gelme

zannî: zanna ait, zanna bağlı, zanla ilgili.

zaruriyat: kesin ve zarurî hükümler

ziyade: çok, fazla

Beşinci Mesele

Meşhurdur: Cehennem yeraltındadır. Fakat biz Ehl-i Sünnet ve Cemaat, kat'an ve yakinen yerini tayin edemeyiz. Lâkin zahir olan, tahtıyettir ve yeraltında olmasıdır. Buna binaen derim:

Şecere-i Tûba gibi olan hilkat-i âlemin, sair nücumları gibi, bizim küremiz dahi bir semeresidir. Semerenin altı, o ağacın umum ağsanı altına şamil olur. Buna binaen, Cehennem yeraltında, o dallar içindedir. Nerede olsa yeri vardır. Tahtıyetin mesafesi uzun; ve ittisali iktiza etmez. Hikmet-i cedidenin nokta-i nazarında, ateş ekser kâinata müstevlidir. Bu hâl arka tarafında gösterir ki, bu ateşin asıl ve esası ve nev-i beşer ile beraber ebede giden ve yolda refakat eden Cehennem, bir gün perdeyi yırtacak, “Hazır olun!” diyecek, meydana çıkacaktır. Bu noktada dikkat isterim.

Saniyen: Kürenin tahtı ve altı, merkezi ve dahilisidir. Bu noktaya binaen, küre-i arz şecere-i zakkum-u Cehennem'in çekirdeğiyle hamiledir. Günün birinde doğacaktır. Belki fezada tayeran eden arz öyle bir şeyi yumurtlayacaktır ki, o yumurtada Cehennem tamamıyla olunmaz ise, başı veya diğer bir azası matvî olarak tazammun etmiş ki, yevm-i kıyamette derekat ve aza-i sairesiyle birleşecek, dev-i acib-i Cehennem ehl-i isyana hücum edecektir.

Yâhu, kendin Cehenneme gitmezsen, hesap ve hendese seni oraya kadar götürebilir. Her otuz üç metrede

ağsan: dallar, ağacın dalları, budaklar.

arz: yer, dünya

aza: organlar, uzuvlar

aza-yı saire: diğer uzuvlar

binaen: -den dolayı, bu sebepten

dahili: içe ait, içe dönük, iç ile ilgili.

derekât: en aşağı katlar.

dev-i acib-i Cehennem: dev gibi acayip Cehennem

ebed: sonsuzluk, daimlilik

ehl-i isyan: isyan edenler

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat: İslam'ı ilk günkü safiyetiyle kabul ederek dinden olmayan şeyleri karıştırmayıp, Hz. Peygamberin sünnetinden ve yolundan ayrılmayanlar

ekser: pek çok

feza: kâinata, yıldızlar arasındaki boşluk, uzay

?ecere-i Tuba: Cennetteki Tuba ağacı.

hâl: durum, vaziyet

hendese: geometri; jeoloji ilmi

hikmet-i cedide: yeni fenler, müspet ilimler.

hilkat-i âlem: âlemin yaratılışı

hücûm: saldırma

iktiza: gerektirme, lüzumlu kılma

ittisal: bitişme, birleşme

kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler

kat'an: hiç bir zaman, asla, kat'iyen.

küre: dünya, yeryüzü.

küre-i arz: yer küre, dünya

matvî: bir şeyin içine sanılmış, sarılı.

mesafe: uzaklık, ara

müstevli: istila eden, her tarafı kaplayan, yayılan

nev'i beşer: insanoglu, insanlar

nokta-i nazar: görüş açısı, bakış açısı; görüş, fikir.

nücûm: yıldızlar.

refakat: refiklik arkadaşlık

sâir: diğer, başka, öteki

Saniyen: ikinci olarak

semere: meyve, güzel netice

şamil: içine alan, kapsayıcı

şecere-i zakkum-u Cehennem: Cehennemdeki bir ağacın ismi

taht: alt

tahtıyet: aşağıda olma, altta olma

tayeran: uçma, uçuş

tayin: belirleme, yerini belli etme

tazammun: ihtiva etme, içine alma, içinde bulundurma.

umum: bütün

yakinen: yakın olarak, şüpheden düşmeden bilme

yevm-i kıyamet: kıyamet günü

zahir: görünüşe göre, anlaşılan, meyer

adem-i abesiyet: abes olmayış, lüzumsuz olmayış.

ahir: son

âlem-i uhrevî: uhrevî âlem, ahiret âlemi, ahirete ait âlem.

âmâl-i beşer: insanın emelleri, arzuları

arz-ı didar: yüz gösterme, yüzünün güzelliğini gösterme.

balığ: ulaşmış, erişmiş

bel: ortadan kaldırma, yutma, emme

bürudet: soğukluk, soğuk olma.

cennetâbâd: sonsuz Cennet

cevher-i insaniyet: insanlık cevheri, insanlık hasletleri, özellikleri.

def'aten: birdenbire, bir defada, âni olarak

delâlet: delil olma, gösterme; ala-met, işaret

derece-i hararet: sıcaklık derecesi, ısı derecesi.

ebed: sonsuzluk, daimilik

enva: çeşitler, türler, neviler.

fünun: fenler.

galiben: üstünlükle, galip olarak

hararet: sıcaklık

hidayet: doğru olan, hak olan:

hikmet: kainattaki ve yaratılıştaki gayeleri araştırma

hikmet-i ezeliye:

Hikmet-i tabiiye: fizik bilgisi.

ihrak: yandırma

ihtiva: içine alma, kapsama

ima: işaretle anlatma, üstü kapalı ifade etme

intizam: düzenlilik, düzgünlük

irşat: doğru yolu gösterme, gafletten uyandırma

istikra-ı tam: olaylardaki ortak vasıflara dikkat ederek tam bir netice çıkarmak, etraflı ve tam bir bilgi almak

kıyamet-i mükerrere: tekrarlanan kıyamet

Kur'ân-ı Mu'ciz: mucize olan, akılları benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur'ân-ı Kerim

lisan-ı tasrih: açıklayıcı lisan, anlamayı kolaylaştırmak için izah-larda bulunan ifade

mahkûm: kendine hükmolunan, hükümlü

mekâyis: mikyaslar, ölçüler

meratip: mertebeler, basamaklar

mesâha: genişlik ölçme, ölçme (yer).

muamele: davranma, davranış

muntazir: bekleyen, gözeten.

namzet: aday

nâr-i merkeziye: merkezdeki ateş

nazar-ı akıl: aklın nazarı, aklın gözüyle bakmak

Nebî-i Sâdik: sözünde, işinde ve vaadinde doğru olan nebi; Hz. Peygamber (s.a.v)

nevi: çeşit, tür

takriben bir derece-i hararet tezayüt eylediğinden, merkeze kadar iki yüz bin dereceye yakın hararet mevcut oluyor. Bu nar-ı merkeziyenin bizim galiben bin dereceye balığ olan ateşimizle nispeti iki yüz defa olduğu gibi, meşhur hadisteki “Cehennem ateşi ateşimizden iki yüz defa daha şedittir”¹ olan nispetin aynını ispat eder. Hem de Cehennem'in bir kısmı zemherirdir.² Zemherir ise, bürudetiyle yandırır. Hikmet-i tabiiyede sabittir ki, ateş bir dereceye gelir ki, suyu buz eder. Harareti def'aten bel' ettiği için, bürudetle ihrak eder. Demek, umum meratibi ihtiva eden ateşin bir kısmı da zemherirdir.

Tembîh

Malûm olsun ki, ebede namzet olan âlem-i uhrevî, fena ile mahkûm olan bu âlemin mekayisiyle mesaha ve muamele olunmaz. Muntazır ol; “Üçüncü Makale”nin ahirinde ahiret bir derece sana arz-ı didar edecektir...

İŞARET

Umum fününun gösterdiği intizamın şahadetiyle ve hikmetin istikra-i tamının irşadıyla ve cevher-i insaniyetin remziyle ve amal-i beşerin tenahisizliğinin imâsiyle, yevm ve sene gibi çok envada olan birer nevi kıyamet-i mükerrerenin telmihiyle ve adem-i abesiyetin delâletiyle ve hikmet-i ezeliyenin telvihiyle ve rahmet-i bîpayan-ı İlâhiyenin işaretiyle ve Nebî-i Sadıkın lisan-ı tasrihiyle ve Kur'ân-ı Mu'cizin hidayetiyle, Cennetabat olan saadet-i uhreviyeden nazar-ı aklın temaşası için sekiz kapı, iki pencere açılır.

* * *

1. Buharî, 1:142, 162; Keşfü'l-Hafa, 29.

2. Cem'ü'l-Fevaid, 2:764; Darimi, Sünen, 2:340; Fethu'l-Kebîr, 1:186.

nispet: oran, ölçü

rahmet-i bîpâyân-ı İlâhiye: Allah'ın ölçülemeyen, sonsuz rahmeti

remz: işaret, gizli ve kapalı bir surette ifade etme

saadet-i uhreviye: ahiretle ilgili saadet, ahiretteki mutluluk.

sabit: ispat edilmiş, ispatlan-

mış

şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret

şedit: şiddetli

takriben: tahminen, yaklaşık olarak, aşağı yukarı.

telmih: hatırlatma, andırma

telvih: kastedilen şeyin lazımı olan şeylerden bahsetmek suretiyle olan kinaye.

temâşâ: hayretle ve dikkatle bakma, seyretme

tenâhi: son bulma, sona erme

tezayüt: artma, çoğalma, ziyadeleşme.

yevm: gün, yirmi dört saatlik zaman

zemherir: yakıcı, kavurucu soğuk

Altıncı Mesele

Muhakkaktır ki, tenzilin hassa-i cazibedarı i'cazdır. İ'caz ise, belâgatın yüksek tabakasından tevellüt eder. Belâgat ise, hasais ve mezaya, bahusus istiare ve mecaz üzere müessesedir. Kim istiare ve mecaz dürbünüyle temâşa etmezse, mezayasını göremez. Zira, ezhan-ı nasın te'nisi için, esalib-i Arapta, yenabi-i ulûmu isale eden tenzilin içinde “tenezzülât-ı İlâhiye” tabir olunan mûraat-ı efham ve ihtiram-ı hissiyat ve mûmaşat-ı ezhan vardır.

Vakta ki bu böyledir; ehl-i tefsire lâzımdır: Kur'an'ın hakkını bahş ve kıymetini noksan etmesin ve belâgatın tasdik ve sikkesi olmayan bir şeyle Kur'an'ı tevil etmesinler. Zira her hakikatten daha zahir ve daha vazih tahakkuk etmiş ki, Kur'an'ın manaları hak oldukları gibi, tarz-ı ifade ve suret-i manası dahi belîğane ve ulvîdir. Cüz'iyatı o madene irca ve teferruatı o menbaa ilhak etmeyen, Kur'an'ın ifâ-i hakkında mutaffifinden oluyor. Bir-iki misal göstereceğiz; zira nazarı celp eder.

BİRİNCİ MİSAL: ¹ وَجَعَلْنَا الْجِبَالَ أُوتَادًا

Allahü a'lemü bimuradihi, caizdir:

İşaret olunan mecaz böyle bir tasavvuru imâ eder ki: Sefine gibi olan küre, bahr-i muhit-i havainin içinde tahte'l-bahir bir gemisi; ve umman gibi fezada direk veya demir gibi dağlarıyla irsa ve ta'mid ederek hava ile ıstibak

1. Dağları zemininize kazık ve direk yaptık. (Nebe' Suresi: 7'den müktebes.)

Allahü a'lemü bimuradihi: muradın ne olduğu, ne kastedildiğini Allah bilir
bahr-i muhit-i havai: yıldızların, gezegenlerin içinde do-laştığı feza denizi, büyük gökyüzü denizi.
bahş: bağış, ihsan, verme
belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl

ve makama uygun olması
belîğâne: belîğcesine, düzgün ve fasih olarak, belâgatlı olana yaraşır tarzda.
celp: çekme, kendine çekme
cüz'iyat: parçaya ait olan şeyler
ehl-i tefsir: tefsir ve yorum yapanlar, Kur'an-ı Kerim'in manasını açıklayanlar; Kur'an-ı Kerim'i tefsir etmenin yolları

ni ve usullerini bilenler.
esâlib-i Arap: Arapların şiir ve edebiyatlarında kullandıkları üslûpları, Arap kelâmının kalıpları.
ezhan-ı nâs: insanların zihinleri
feza: kâinata, yıldızlar arasındaki boşluk, uzay
hasais: bir şeye has vasıflar, bir şeye, birine ait olan keyfi-

yetler, nitelikler.
hasa-i cazibedar: çekicilik özelliği
i'caz: mucizelik, insanların benzerini yapmaktan âciz kaldıkları şeyi yapmak
ifâ-yı hak: hakkını verme
ihtiram-ı hissiyat: duyguları he-saba katmak, hislere hürmet etmek
ilhak: ilâve etme, ekleme, katma
irca: geri çevirme, geri döndürme
irsâ: demir atma. (gemi v.b.)
isale: seyelân ettirme, akıtma.
istiare: bir kelimeyi konulduğu manada kullanmanın da caiz olmasıyla beraber, başka bir manada kullanma sanatı.
ıstibak: örülme, örgülenme
mezâyâ: meziyetler, üstünlük vasıfları.
mutaffifin: ölçüde ve tartıda hile yapanlar, eksik tartanlar
müessese: tesis edilmiş, kurulmuş olan
mûmaşat-ı ezhan: zihinlerin uyuşması, fikirlerin anlaşması ve uyuşması.
mûraat-ı efham: anlayış seviyelerine göre davranmak
sefine: gemi
sikke: mühür, alâmet, nişan
suret-i mana: anlam biçimi.
ta'mid: suya sokmak
tahakkuk: gerçekleşme, kesinleşme
tahte'l-bahir: denizaltı gemisi.
tarz-ı ifade: ifade tarzı, söyleyiş, anlatış şekli.
tasavvur: bir şeyi zihinde şekillendirme, düşünme
teferruat: ayrıntılar, dallar, bölümler
tenezzülât-ı İlâhiye: Cenab-ı Hakkın kullarının anlayış seviyelerine göre konuşması ve derin hakikatları, anlayabilecekleri ifadelerle beyan etmesi.
tenis: alıştırma
tenzil: Kur'an'ın Kerim'in vahiy yoluyla Peygamberimize (a.s.m.) yavaş yavaş indirilmesi.
tevellüt: doğma, doğum.
tevil: Kur'an ve hadislerin açıklamasında, geçerli bir delil veya sebepten dolayı, ayeti ilk bakışta görünen manasından alıp, taşıdığı diğer manalardan, bir veya birkaçı ile tefsir etme.
ulvi: yüksek, yüce
umman: büyük deniz, derya, okyanus.
vakta: ne zaman, ne vakit
vazih: açık, âşikar; kolay anlaşılır
yenabi-i ulûm: ilimlerin kaynağı, ilimlerin menbaı.
zahir: açık, âşikar

ettiğinden, muvazeneti muhafaza olunmuştur. Demek, dağlar o geminin demir ve direkleri hükmündedirler.

Saniyen: İnkılâbat-ı dahiliyeden ihtizazat o dağlar ile iskât olunurlar. Zira, dağlar yerin mesamatı hükmündedir. Dahili bir heyecan olduğu vakit, arz dağlar ile tenefüs ettiğinden, gazabı ve hiddeti sükûnet bulur. Demek arzın sükûn ve sükûneti dağlar iledir.

Salisen: İmaret-i arzın direği beşerdir. Hayat-ı beşerin direği dahi, menabi-i hayat olan mâ ve türab ve havanın istifadeye lâıyk suretiyle muhafazalarıdır. Hâlbuki, şu üç şerait-i hayatın kefilî dahi dağlardır. Zira, dağ ve cibâl mehazin-i mâ olduğu gibi, cezb-i rutubet hasiyetiyle havaya meşşata oluyor. Hararet ve bürudetî tadil ettiği gibi, havaya mahlût olan muzır gazların teressübüne ve havanın tasfiyesine sebep olduğu gibi, toprağa da terahhum ediyor. Çamurluk ve bataklık ve bahrin tasallutundan muhafaza eder.

Rabian: Belâgatça vech-i münasebet ve müşâbehet budur: Faraza bir adam hayal balonuyla küreden yüksek yere uçarsa, dağların silsilelerine baksa, acaba tabaka-i türabiyeyi direkler üstüne serilip atılmış bedevi haymeler gibi tahayyül ederse ve münferit dağları da bir direk üstünde kurulan bir çadıra benzetilse, acaba tabiat-ı hayale muhalefet olur mu?

Faraza sen, o silsileleri müstakil dağlarla beraber sath-ı arza keyfiyet-i vaziyeti, bir bedevi Arabın karşısına da tasvir tarzında tahayyül ve tahyil edersen, şöyle: “Bu

arz: yer, dünya
bahr: deniz
bedevî: çölde ve iptidâî tarzda yaşayan, medenî olmayan
belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması
beşer: insan, insanlık
bürudet: soğukluk, soğuk olma.
cezb-i rutubet: rutubeti çekmek
cibâl: dağlar.
dahilî: içe ait, içe dönük, iç ile ilgili.
faraza: farz edelim ki, öyle sayalım ki, söz gelişi
gazap: kızgınlık, hiddet, öfke
hararet: sıcaklık
hasiyet: bir şeye has özellik, nite-lik
hayat-ı beşer: insanın hayatı
hayme: çadır.
hiddet: öfke, kızgınlık
hükmünde: değerinde, yerinde
ihtizazat: depremler, titremeler
imâret-i arz: yeryüzünün şenlendirilmesi
inkılâbat-ı dahiliye: dahilî inkılâplar, içe ait değişimler ve dönüşümler.
iskât: sukut ettirme, susturma
istifade: faydalanma, yararlanma
kefilî: kefalet eden, sorumluluğu üzerine alan
keyfiyet-i vaziyet: bir şeyin vaziyetinin ne olduğu, durumunun aslı, esası
küre: dünya, yeryüzü.
mahlût: karışım.
mehazin-i mâ: suyun depo edildiği yerler
menabi-i hayat: hayatın kaynakları
mesamat: mesamlar, delikler, gözencikler
meşşât: tarak yapan, tarakçı.
muhafaza: koruma
muhalefet: zıtlık, aykırılık, ayrılık
muvazenet: denge.
muzır: zararlı, zarar veren
münferit: tek tek olan, kendi başına, ayrı

müstakil: başlı başına, bağımsız
rabian: dördüncü olarak
salisen: üçüncü olarak
saniyen: ikinci olarak
sath-ı arz: yeryüzü, rûy-i zemin.
silsile: sıradağ
suret: biçim, şekil, tarz
sükûn: sakinlik, durgunluk
sükûnet: sakinlik, durgunluk
şerait-i hayat: hayat şartları.
tabaka-i turabiy: toprak ta-

bakası.
tabiat-ı hayal: hayalin tabiatı, karakteri
tadil: doğrultma, düzeltme, denkleştirme
tahayyül: hayale getirme, hayalinde canlandırma
tahyil: akla getirme, fikre getirme, zihinde canlandırma
tasallut: son derece rahatsız etme, musallat olma
tasfiye: saflaştırma, arıtma, temizleme

tasvir: bir şeyi yazıyla veya başka ifade tarzlarıyla anlatma.
teneffüs: nefes alma, soluklanma, solunum
terahhum: merhamet etme, acıma.
teressüp: süzülme, çökelme, durulma
türab: toprak
vech-i münasebet ve müşâbehet: alâka kurma ve benzetme tarzı

silsileler, Arab-ı bedeviye'nin haymeleri gibi, arz sahrasında kurulmuş ve taraf taraf da çadırlar tahallül etmiş” desen, Arapların hayali olan üslûplarından uzak düşmüyorsun.

Hem de, eğer vehimle bu kasr-ı müşeyyed-i âlemden tecerrüt edip uzaktan hikmet dürbünüyle mehd-i beşer olan yere ve sakf-ı merfu' olan semaya temaşa edersen, sonra silsile-i cibalde temessül ve etraf-ı semaya temas eden daire-i ufuk ile mahdud olan semayı bir fustat gibi yerin üstüne vaz' ve cibal evtadıyla raptolunmuş bir çadır kubbesini tahayyül ve tevehhüm edersen, müttehem edemezler.

“Sekizinci Mesele”nin tembihinde bir iki misal daha gelecektir.

* * *

Arab-ı bedeviye: çölde göçebe bir halde yaşayan Araplar
arz: yer, dünya
cibal: dağlar.
daire-i ufuk: görüş alanı, ufuk dairesi.
etraf-ı sema: gökyüzünün tarafları
evtâd: direkler, kazıklar
fustat: göçebelerin kıldan yapılan çadırın, kıldan yapılan büyük çadır.
hayme: çadır.

hikmet: kainattaki ve yaratılıştaki gayeleri araştırma
kasr-ı müşeyyed-i âlem: âlemin sağlam yapılmış büyük binası
mahdud: sınırlı, belirli
mehd-i beşer: insanların yayıldıkları, beslenip büyüdüğü yer yüzü
mesele: önemli konu
misal: örnek
müttehem: itham olunan, suçlanan

rapt: bağlama, bağlanma, iliş-tirme
sahra: büyük çöl, geniş saha
sakf-ı merfû: yükseltilmiş dam, tavan.
sema: gökyüzü, gök
silsile: sıradağ
silsile-i cibal: dağ silsilesi; sıra dağlar.
tahallül: araya girme
tahayyül: hayale getirme, hayalinde canlandırma
tecerrüt: soyunma, soyutlan-

ma, uzak olma
temâşâ: hayretle ve dikkatle bakma, seyretme
tembih: hatırlatma, ihtar.
temessül: bir şekil ve surete girme, cisimlenme
tevehhüm: vehimlenme, yok olanı var zannetmekle ümitsizliğe ve korkuya düşme
üslûp: ifade yolu, kendine has ifade veya yazı tarzı
vaz: koyma, konulma
vehim: zan, şüphe, yanlış ve esassız düşünce

Yedinci Mesele

Kur'ân'da zikrolunan ¹ دَحِيهَا ve ² سَطَحَتْ ve ³ فَرَشْنَاهَا ve ⁴ وَتَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ ve emsalleri gibi, bazı ehl-i za-

hir, tağlit-i ezhan için onlarla temessük ederler. Lâkin müdafaaya biz muhtaç değiliz. Zira müfessirin-i izam, ayatın zamairindeki serairleri izhar eylemişlerdir. Bize hacet bırakmamışlar, fakat bir ders-i ibret vermişler ve sermeşk yazmışlar.

وَلَكِنْ بَكَوْا قَبْلِي فَهَيِّجُوا إِلَى الْبُكَاءِ
وَهِيَاتَ ذُو رَحْمٍ يَرْقُ لِبُكَائِي

Malûmdur: Malûmu ilâm, bahusus müşahet olursa, abestir. Demek, içinde bir nokta-i garabet lâzımdır -tâ onu abesiyetten çıkarsın.

Eğer denilse, “Bakınız, nasıl arz küreviyetiyle beraber musattaha ve size mehd olmuştur, denizin tasallutundan kurtulmuş”; veyahut “Nasıl şems, istikrarla beraber, tanzim-i maişetiniz için cereyan ediyor”; veyahut “Nasıl binler sene ile uzak olan şems, ayn-ı hamiede gurup ediyor”; maani-i âyât kinayetten sarahate çıkmış oluyor.

Evet, şu garabet noktaları, belâgat nükteleridir.

* * *

abes: boş saçma, lüzumsuz ve gayesiz iş
abesiyet: faydasız, boş, lüzumsuz ve gayesiz oluş
arz: yer, dünya
ayat: Kur'ân ayetleri
ayn-ı hamie: hararetli, çamurlu, volkanlı, alevli, dumanlı olan göz.
bahusus: hususiyetle, en çok, hele.
belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması
cereyan: akma, bir tarafa doğru akış
ders-i ibret: ibret dersi, göz ve fikir açacak hâdise.
ehl-i zahir: lafzın zahirine bakıp ona göre hüküm verenler
emsal: örnekler, benzerler
garabet: hayret vericilik, gariplik, tuhafılık
gurup: batma, batış
hacet: ihtiyaç
ilâm: bildirme
istikrar: karar kılma, karar bulma, yerleşme, bir kararda devam etme
izhar: gösterme, açığa vurma
kinayet: dolaylı anlatım.
küreviyet: yuvarlaklık, küre gibi oluş.
maani-i ayat: ayetlerin manaları
malûm: bilinen, bilinir olan
mehd: beşik, beslenecek, büyüyecek yer.
mesele: önemli konu
musattaha: derinlik ve yüksekliği olmayan sath, düzlük; yassı, düz.
müdafa: savunma.
müfessirin-i izam: büyük müfessirler
müşâhed: görülen, görülmüş.
nokta-i garabet: bilinmeyen, gariplik, gizli nokta
nükte: ince manalı, ancak dikkatle anlaşılabilen mana veya söz
sarahat: sarıhlık, açıklık, belirlilik

1. Yeri yayıp döşedi. (Naziât Suresi: 30.)
2. Yayılmış. (Gâşiye Suresi: 20.)
3. Yeri döşeyip düzenledik. (Zariyat Suresi: 48.)
4. Nihayet gün batısına vardı ve güneş hararetli ve çamurlu bir çeşme suyunda gurub ettiğini gördü. (Kehf Suresi: 86.)
5. Fakat benden önce ağladılar, ağlamak için beni heyecanlandırdılar. Heyhât! Benim ağlamalarıma merhamet edenler nerede?

serair: gizli şeyler, sırlar.

sermeşk: alıştırma için hazırlanmış yazı örneği, taslak yazısı.

sems: güneş

taglit-i ezhan: zihinleri ya-nıltma, zihinleri karıştırma.

tanzim-i maişet: geçim sağlamak, geçimi düzenlemek

tasallut: son derece rahatsız

etme, musallat olma

temessük: yapışma, sarılma, sıkıca tutunma

zamair: zamirler.

zikir: anma, bildirme

Sekizinci Mesele

İŞARET

• Ehl-i zahiri hayse beyse vartalarına atanlardan birisi, belki en birincisi, imkânâtı vukuata karıştırmak ve iltibas etmektir.

Meselâ, diyorlar: “Böyle olsa, kudret-i İlâhiyede mümkünür. Hem ukulümüzce azametine daha ziyade delâlet eder. Öyle ise bu vaki' olmak gerektir.”

Heyhat! Ey miskinler! Nerede aklınız kâinata mühendis olmaya liyakat göstermiştir? Bu cüz'î aklınız ile hüsn-ü külliyyi ihata edemezsiniz. Evet, bir zira' kadar bir burun altından olsa, yalnız ona dikkat edilse, güzel gören bulunur!

• Hem de, onları hayrette bırakan tevehhümлерidir ki, imkân-ı zatî, yakin-i ilmîye münafidir.

O hâlde yakiniye olan ulûm-u âdiyede tereddüt ettiklerinden, lâedri'lere yaklaşıyorlar. Hatta utanmıyorlar ki, mesleklerinde lâzım gelir: Van Denizi, Süphan Dağı gibi bedihî şeylerde tereddüt edilsin. Zira onların mesleğince mümkündür, Van Denizi düşab ve Süphan Dağı da şekerle örtülmüş bala inkılâp etsin; veyahut o ikisi, bazı arkadaşımız gibi, küreviyetten razı olmayarak sefere gittiklerinden, ayakları sürçerek umman-ı ademe gitmeleri muhtemeldir. Öyle ise, deniz ve Süphan, eski hâlleriyle bâkî olduklarını tasdik etmemek gerektir!

azamet: büyüklük
bâkî: daimî
bedihî: delil ve ispata muhtaç olamayacak derecede açık ve ortada olan.
cüz'î: az bir parça
delâlet: delil olma, gösterme; alamet, işaret
düşab: pekmez
ehl-i zahir: dış görünüşe bakanlar, sadece dış görünüşle ilgilenenler.
hayse beyse: ileri geri gidip gelmek, karışıklık; ileri geri

konuşmak
heyhat: yazık, çok yazık, ne yazık.
hüsn-i külli: her şeyde mevcut olan güzellik; bütüne yönelik güzellik
ihata: kuşatma, içine alma
iltibas: karıştırmak
imkânât: imkânları olabirlikler, olması ve olmaması ihtimal dahilinde olanlar
imkân-ı zatî: bir şeyin, aslında mümkün olması.
inkılâp: değişme, dönüşüm,

köklü değişme
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlem-ler
kudret-i İlâhiye: Allah'ın kudreti, Allah'ın kudretiyle yaptığı işler, fiiller, tasarruflar.
küreviyet: yuvarlaklık, küre gibi oluş.
lâedriye: agnostizm, esyanın var mı yok mu olduğunun bilinemeyeceğini düşünenler
liyakat: layık olma, ehliyet
mesele: önemli konu

meslek: gidiş, tutulan yol, sistem
miskin: uyuşuk, tembel; zavallı
münâfi: zıt, aykırı
razi: nıza gösteren, hoşnut olan
tasdik: doğrulama, onaylama
tereddüt: kararsızlık, şüphede kalma
tevehhüm: vehimlenme, yok olanı var zannetmekle ümitsizliğe ve korkuya düşme
ukul: akıllar, zihinler, uslar.
ulûm-i âdiye: sıradan ilimler, bilinen ilimler
umman-ı adem: yokluk okyanusu
vâkî: vuku bulan, olan, meydana gelen
varta: tehlike, büyük tehlike
vukuat: vuku bulan şeyler, hadiseler, olaylar
yakin-i ilmî: şüphesiz kesin ve sağlam bilgi.
yakiniye: şüphe edilmeyecek derecede bilinen
zirâ: dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü.
ziyade: çok, fazla

Elâ! Ey mantıksız miskin! Neredesiniz? Bakınız. Mantıkta mukarrerdir: Mahsusattaki vehmiyat, bedihiyattandır. Eğer bu bedaheti inkâr ederseniz, size nasihate bedel taziye edeceğim. Zira, ulûm-u âdiye sizce ölmüş ve safsata dahi hayat bulmuş derecesindedir.

• Dördüncü belâ ki, ehl-i zahiri teşviş eder, imkân-ı vehmiyi imkân-ı aklî ile iltibas ettikleridir.

Hâlbuki, imkân-ı vehmî, esassız olan ırk-ı taklitten tevellüt ile safsatayı tevlit ettiğinden, delilsiz olarak her biri bedihiyatta bir “belki,” bir “ihtimal,” bir “şekke” yol açar. Bu imkân-ı vehmî, galiben muhakemesizlikten, kalbin zaaf-ı asabından ve aklın sinir hastalığından ve mevzu ve mahmulün adem-i tasavvurundan ileri gelir.

Hâlbuki, imkân-ı aklî ise, vacip ve mümtenî olmayan bir maddede, vücut ve ademe bir delil-i kat’îye destres olmayan bir emirde tereddüt etmektir. Eğer delilden neşet etmişse, makbuldür; yoksa muteber değildir.

Bu imkân-ı vehmînin ahkâmındandır ki, bazı vehhamlar diyor: “Muhtemeldir, bürhanın gösterdiği gibi olmasın. Zira, akıl her bir şeyi derk edemez. Aklımız da buna ihtimal verir.”

Evet. Yok! Belki ihtimal veren, vehminizdir. Aklın şe’ni bürhan üzerine gitmektir. Evet, akıl her bir şeyi tartamaz; fakat, böyle maddiyatı ve en küçük hadimi olan basarın kabzasından kurtulmayan bir emri tartar. Faraza tartmaz ise, biz de o meselede çocuk gibi mükellef değiliz.

adem: yokluk
adem-i tasavvur: tasavvur edememek, tasarlayamamak, düşümemek
ahkâm: hükümler
basar: göz
bedahet: açıklık, aşikâr, ispata ihtiyaç olmayacak derecede açıklık
bedel: karşılık
bedihiyat: açık, meydanda olanlar, delil ve ispata ihtiyacı olmayacak şekilde açık, meydanda olan şeyler.
belâ: musibet, sıkıntı
bürhan: bir şeyi ispatlamak için kullanılan kesin delil
delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan
delil-i kat’î: kesin delil
derk: anlama, kavrama
destres: elverme, kuvvet ve zenginlik.
ehl-i zahir: dış görüntüye bakanlar, sadece dış görünüşle ilgilenenler.
elâ: Arapça’da söze başlarken kullanılır
faraza: farz edelim ki, öyle sayalım ki, söz gelişi
galiben: çoğu zaman, çoğu kere.
hâdim: hademe, hizmetçi
ırk-ı taklit: kökü taklit olan, soyu taklitten gelen
ihtimal: olabilirlik
iltibas: karıştırmak
imkân-ı aklî: aklen mümkün bilinen, aklen mümkün olma.
imkân-ı vehmî: vehim ve kuruntuyla bir şeyi mümkün görme, olabilir zannetme.
inkâr: reddetme, inanmama, kabul ve tasdik etmeme
kabza: tutamak yeri, el
maddiyat: maddî ve cismanî şeyler, gözle görülüp elle tutulur cinsten şeyler
mahmul: bir ibareden çıkan muhtemel mana
mahsusat: gözle görülür şeyler, duyularımızla hissettiğimiz şeyler.
makbul: kabul edilmiş, geçerli mesele: önemli konu
mevzu: konu
miskin: uyuşuk, tembel; zavallı
muhakeme: akıl yürütüp doğru

netice elde edebilme, tartma, değerlendirme, yargılama
mukarrer: kesinlik kazanmış hüküm
muteber: güvenilir, geçerliliği olan
mükellef: sorumlu ve yükümlü olan, bir şeyi yapmaya mecbur olan, vazifeli
mümteni: varlığı mümkün olmayan
neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma
safsata: gerçek dışı fikri kar-

şı tarafa kabul ettirmek için başvurulana, görünüşte doğru gibi görüldüğü hâlde gerçekte yanlış olan kıyas
şe’n: iş, durum, özellik, yapı
şek: şüphe, zan, tereddüt
taziye: felâket durumlarında üzüntüyü azaltacak sözler söyleme
tereddüt: kararsızlık, şüphe de kalma
teşviş: karıştırmak, karmakarı sıkı etme
tevellüt: doğma, doğum.

tevlit: doğurma, sebep olma
ulûm-i adiyeh: sıradan ilimler, bilinen ilimler
vacip: varlığı zorunlu olan
vehham: çok şüphe ve vesvese eden, çok kuruntulu; vehimli, kuruntulu.
vehim: zan, şüphe, yanlış ve esassız düşünce
vehmiyat: vehimler, kuruntular, gerçekte olmayıp var zannedilen şeyler.
zaaf-ı asab: zayıf damar

Tembih

Ben “zahirperest” ve “nazar-ı sathî sahibi” tabiriyle yad ettiğim ve tevbih ve ta'nîf ile teşhir ettiğim muhatab-ı zihniyem, ağleb-i hâlde ehl-i tefrit olan ve cemal-i İslâmı görmeyen ve nazar-ı sathî ile uzaktan İslâmiyete bakan hasm-ı dindir. Fakat bazen, ehl-i ifrat olan, iyilik bilerek fenalık eden dinin cahil dostlarıdır.

• Beşinci belâ: Ehl-i tefrit ve ifrat olan bîçarelerin ellerini tutarak zulûmata atan birisi de, her mecazın her yerinde taharri-i hakikat etmektir.

Evet, mecazda bir dane-i hakikat bulunmak lâzımdır ki, mecaz ondan neşv ü nema bularak sümbüllensin. Veyahut, hakikat ışık veren fitildir; mecaz ise ziyasını tezyit eden şişesidir.

Evet, muhabbet kalpte ve akıl dimağdadır; elde ve ayakta aramak abestir.

• Altıncı belâ: Nazarı tams eden ve belâgatı setreden, zahire olan kasr-ı nazardır.

Demek ne kadar akılda hakikat mümkün ise, mecaza tecavüz etmezler. Mecaza gidilse de, meali tutulur. Bu sırra binaendir: Ayet ve hadisin tefsir veya tercümesi, onlardaki hüsn ve belâgatı gösteremez.

Güya onlarca karine-i mecaz, aklen hakikatin imtinaıdır. Hâlbuki karine-i mania, aklî olduğu gibi, hissî ve adî ve makamî, daha başka çok şeylerle de olabilir.

abes: boş saçma, lüzumsuz ve gayesiz iş

adi: basit, bayağı, sıradan

ağleb-i hal: çoğu vaziyette, çoğunlukla

aklen: akıl ile, akıl yolu ile, akıl gereğince.

akli: akla dayanan, akıl ile ilgili

ayet: Kur'an'ın her bir cümlesi

belâ: musibet, sıkıntı

belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel

olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması

bîçare: çaresiz, zavallı

binaen: -den dolayı, bu sebepten

cemal-i İslam: İslam'ın güzelliği

dâne-i hakikat: hakikat çekirdeği, tohumu.

dimağ: akıl, şuur.

ehl-i ifrat: olması gereken den fazlasını talep ederek haktan uzaklaşanlar.

Ehl-i tefrit: olması gereken

den azı tercihle haktan uzaklaşanlar.

güya: sanki

hadis: Hz. Muhammed'e (a.s.m.) ait söz, emir, fiil veya Hz. Peygamberin onayladığı başkasına ait söz, iş veya davranış

hakikat: gerçek

hasm-ı din: din düşmanı

hissî: hisle ilgili, hisse ait, duyguya ait

hüsün: güzellik

imtina: bir fiilden kaçınma,

çekinme, geri durma

karine-i mânia: kelimenin mecaz olmasını gerektiren hakiki anlamında kullanılmasında engel.

karine-i mecaz: ifadenin mecaz olduğunu gösteren işaret

kasr-ı nazar: bir şey üzerinde ehemmiyetle fazla durma, nazarı hususen bir şeye çevirme.

makamî: makamdaki kaynaklanan, makamlı alâkalı

meal: mana, anlam, mefhum

meccâz: bir kelimenin gerçek manasında kullanılmayıp, ilgi, alâka ve benzerlik bağı bulunan başka bir manada kullanılması

muhabbet: sevgi, sevmeye

muhâtab-ı zihniye: kişinin zihninde canlandırdığı dinleyici, zihnen muhatap kabul edilen

nazar: bakış

nazar-ı sathî: yüzeysel bakış, dikkatsizce yapılan inceleme

neşvünemâ: yayılıp genişleme, büyüüp gelişme

setr: örtme, kapama, gizleme

sır: gizli hakikat

tabir: ifade

taharri-i hakikat: hakikati araştırma, doğruyu arama, araştırma,

tams: yok etme, belirsiz kılma

tanîf: şiddetli azarlama

tecavüz: saldıрма

tefsir: Kur'an'ın mana bakımından izahı, açıklaması

tembih: hatırlatma, ihtar.

teşhir: ilan etme, herkese duyurma; sergileme

tevbih: azarlama, paylama

tezyit: arttırma, çoğaltma.

yâd: anma

zahir: dış yüz, görünüş

zahirperest: dış görünüşe kıymet veren, dış görünüşe dikkat edip iç yüze aldın etmeyen.

ziya: ışık, aydınlık, nur

zulûmat: karanlıklar, dinsizlik, zulüm ve küllür

Eğer istersen Cennetü'l-Firdevs gibi olan Delâilü'l-İ'caz'ın iki yüz yirmi birinci kapısından gir; göreceksin, o koca Abdülkahir, gayet hiddetli olarak böyle müteassifleri yanına çekmiş, tevbih ve tekdir ediyor.

• Yedinci belâ: Muarrefi münেকker eden biri de, hareke gibi bir arazı zatiye ve eyniye hasrettiklerinden, “gayr-i men hüve leh” olan vasf-ı carîyi inkâr etmek lâzım geldiğinden, şems-i hakikat tarz-ı cereyanından çıkarılmıştır.

Acaba böyleler Arapların üslûplarına hiç nazar etmemişlerdir ki, nasıl diyorlar: “Dağlar bize rast geldi. Sonra bizden ayrıldı. Başka bir dağ başını çıkardı. Sonra gitti, bizden müfarakat eyledi. Deniz dahi güneşi yuttu ilh...” Miftah-ı Sekkâki'de beyan olduğu gibi, pek çok yerlerde sanat-ı beyaniyeden olan kalb-i hayali, esrar-ı beyaniye için istimal etmektedirler. Bu ise, deveran sırrıyla mağlata-i vehmiye üzerine müesses bir letafet-i beyaniyedir.

Şimdi, sermeşk olarak iki misal-i mühimmeyi beyan edeceğim; tâ ki o minval üzerine işleyesin. Şöyle:

1 وَيَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ
2 وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ

Şu iki ayet gayet şayan-ı dikkattirler. Zira, zâhire cümud, belâgatın hakkını cühud demektir.

Zira, birinci ayette olan istiare-i bedia, o derece hararetlidir ki, buz gibi olan cümudu eritir ve bulut gibi zâhir perdesini berk gibi yırtar.

a'raz: ifadenin aslından olmayan unsur

ayet: Kur'an'ın her bir cümlesi

belâ: musibet, sıkıntı

belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması

berk: şimşek

beyan: açıklama, bildirme, izah

Cennetülfirdevs: Firdevs Cenneti; altıncı Cennet tabakası.

cühüd: bilerek inkar etmek, bildiği halde yanlış söylemek

cümud: donukluk, donuk olma, donma

deveran: dönme, dönüp dolaşma

esrar-ı beyaniye: beyandaki sırlar, beyandaki gizli hikmetler ve manalar

eyniye: mekanda bulunması sebebiyle bir şeye ârız olan hal

gayet: son derece

gayr-i men hüve leh: kendisine ait olanın dışındaki, kendisine ait olmayan.

hararet: sıcaklık

hasr: yalnız bir şeye veya kişiye mahsus kılma

hiddet: öfke, kızgınlık

inkâr: reddetme, inanmama, kabul ve tasdik etmeme

istiare-i bedia: daha önce eşine, benzerine rastlanmamış şekilde bir kelime veya cümleyi asıl manası dışında başka bir manada kullanma sanatı.

istimâl: kullanma.

kalb-i hayali: hayalin can damarı, kalbi

letafet-i beyaniye: beyandaki güzellik, ifadenin hoşluğu

mağlata-i vehmiye: vehmin, inşanı yanıltmak için yanlış doğru göstermesi.

Miftah-ı Sekkâki: Sekkâki'nin sarf, nahiv ve aruz kafiyesinden bahseden Miftahü'l-Ulûm adlı eseri.

minval: hareket tarzı, davranış, usul, yol

misal-i mühimme: önemli misal, örnek

muarref: bilinen

müesses: tesis edilmiş, kurulmuş olan, kurulu

1. Gökteki dağ gibi bulutlardan Allah dolu taneleri indirir. (Nur Suresi: 43.)

2. Güneş de kendisine tayin edilmiş bir yere doğru akıp gider. (Yâsin Suresi: 38.)

müfarakat: uzaklaşma, ayrılık

münেকker: bilinmeyen, belli olmayan bir şeye delâlet eden

müteassif: doğru yoldan sapıp, şaşırıp, yolsuzluk eden.

nazar: bakış

sanat-ı beyaniye: belagatlı ve fasih söz söyleme sanatı

sermeşk: alıştırma için hazırlanmış yazı örneği, taslak yazısı.

sır: gizli hakikat, bir şeyin dikkat ve tecrübe ile anlaşılan en ince yanı

şayan-ı dikkat: dikkate lâyık, dikkate değer

sems-i hakikat: hakikat güneşi, gerçeğin parlaklığı

tarz-ı cereyan: hareket tarzı

tekdir: azarlama

tevbih: azarlama, paylama

üslûp: ifade yolu, kendine has ifade veya yazı tarzı

vasf-ı cari: geçerli hal, mevcud olan vasıf

zahir: dış yüz, görünüş

zati: zata ait, zatın kendisinden olan

İkinci ayette belâgat o kadar müstekar ve muhkem ve parlaktır ki, seyri için güneşi durdurur.

Evvelki ayet ¹ قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ naziresidir. O da onun gibi bir istiare-i bediayi tazammun eylemiştir. Şöyle ki:

Cennetin evanileri şişe olmadığı gibi, gümüş dahi değildir. Belki şişenin gümüşe olan mübayeneti, bir istiare-i bedianın karinesidir. Demek, şişe şeffafiyetiyle, *fidda* dahi beyaz ve parlaklık hasebiyle, güya Cennetin kadehlerini tasvir etmek için iki numunedirler ki, Sâni-i Rahmân bu âleme göndermiş; tâ nefis ve mallarıyla Cennete müşteri olanların rağabatını tehyic ve iştihalarını açsın.

Aynen bunun gibi, ² مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ, bir istiare-i bedia ondan takattur ediyor. O istiarenin zemini ise, zemin ve asuman mabeyninde hükm-ü hayal ile tasavvur olunan müsabakat ve rekabetin tahayyülü üzerine müessesistir. Mezraası şöyledir ki: Zemin, kar ve bered ile tezemmül veya taammüm eden dağlarıyla ve rengârenk besatiniyle süslendiği gibi, güya ona rekabeten ve inaden, asuman dahi cibâl ve besatini andıran rengârenk ile teşekkül eden ve dağlara nazireler yapmak için parça parça dağılan bulutlarıyla sarılıp cilvege oluyor. O dağ gibi parça parça bulutlar, sefineler veyahut dağlar veyahut develer veyahut bostan ve dereler denilse, teşbihte hata edilmemiş olur. O cevvdaki seyyarelerin çobanı ra'dır. Kamçı gibi, berkini başları üzerine silkeleyip dolaştırıyor. O musahhar sabihalar ise, o bahr-i muhit-i havaide

1. Gümüşten billurlar (şişeler).

2. Dağ gibi bulutlardan doluyu indirir.

âlem: dünya, cihan
asuman: gökyüzü, sema.
ayet: Kur'an'ın her bir cümlesi
bahr-i muhit-i havaî: hava denizi
belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması

bered: daha ziyade fırtınalı havalarda yağın dolu.
berk: şimşek
besatin: bostanlar, sebze bahçeleri.
bostan: sebze bahçesi
cevv: atmosfer, yer ile gök arası
cibâl: dağlar.
cilvege: cilve ve naz eden,

cilveli
evânî: kapkacaklar, kaplar.
evvel: önce
fidda: gümüş
güya: sanki
haseb: dolayı, cihetince, gereğince
hükm-i hayal: hayale dayalı olarak verilen karar
inaden: inat olsun diye, inat

için.

istiare: bir kelimeyi konulduğu manada kullanmanın da caiz olmasıyla beraber, başka bir manada kullanma sanatı.

istiare-i bedia: daha önce eşine, benzerine rastlanmamış şekilde bir kelime veya cümleyi asıl manası dışında başka bir manada kullanma sanatı.

iştia: fazla istek, arzu

karine: delil

mabeyn: ara

mezraa: tarla, ekilecek yer

muhkem: sağlam, dayanıklı

musahhar: boyun eğen, emir altına giren, istenilen hâle konulmuş

mübayenet: farklılık, başkalık

müesses: tesis edilmiş, kurulmuş olan, kurulu

müsabakât: yarış, yarışma.

müstakar: istikrarlı

nazire: benzer

nümune: örnek

ra'd: gök gürlemesi, gök gürültüsü

rağabat: rağbetler, istekler, isteklerle karşılamalar.

rekabet: aynı amacı güden kimseler arasındaki çekişme, yarışma, yarış

rekabeten: rekabet ederek.

sâbiha: yıldız.

Sâni-i Rahman: bütün mahlukata sayısız nimetler veren, nizam ve adalet sahibi sanatkâr; Allah (c.c.)

sefine: gemi

seyyare: gezegen

şeffaflık: şeffaflık, şeffaf olma hali, saydamlık.

taammüm: umumileşme, genel olma, yaygınlaşma.

tahayyül: hayale getirme, hayalinde canlandırma

takattur: damlama, damla damla akma.

tasavvur: bir şeyi zihinde şekillendirme, düşünme

tasvir: bir şeyi yazılı veya başka ifade tarzlarıyla anlatma.

tazammun: ihtiva etme, içine alma, içinde bulundurma.

tehyic: heyecanlandırma, heyecana getirme

teşbih: benzetme

teşekkül: kurulma, oluşma, şekillenme

tezemmül: bürünme, sarılma, örtünme.

Zemin: yeryüzü

seyr ve cereyan etmekle, mahşere tesadüf etmiş dağları andırırlar. Güya sema, su buharının zerratını ra'd ile silâh başına davet ettiği gibi, “Rahat olun!” emriyle herkes yerine gider, gizlenir.

Evet, çok defa bulut dağın libasını giydiği gibi, heykeli ile teşekkül etmekle beraber, bered ve karın beyazıyla televvün ve rutubet ve bürudetiyle tekeyyüf eder. Öyle ise bulut ve dağ, komşu, arkadaşlırlar. Birbirine levazımâtını ariye vemeye mecburdurlar. Bu uhuvvet ve mübadeleti, Kur'ân'ın çok yerleri gösterir. Zira, bazen onu onun libasında; ve ötekini berikinin suretinde bize gösterir.

Hem de tenzilin pek çok menazilinde, dağ ve bulut birbirinin elini tutup musafaha ettikleri vardır. Nasıl kitab-ı âlemin bir sahifesi olan zeminde muanaka ve musafahaları şahittir. Zira, umman-ı havada iskele hükmünde olan dağ tepesinde lenger-endaz olduklarını görüyoruz.

İKİNCİ AYET: ¹ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ

Evet, ² تَجْرِي bir üslûba işaret ettiği gibi, ³ لِمُسْتَقَرٍّ da-

hi bir hakikati telvih eder. Demek caizdir ki, تَجْرِي lâfzıyla şöyle bir üslûba işaret olsun. Şöyle:

Şems, demiri altından yapılmış mühezzep, müzehhep, zırlı bir sefine gibi, esirden olan ve “mevc-i mekfuf” tabir olunan umman-ı semada seyhat ve yüzüyor.

Eğer, çendan müstekarrında lenger-endazdır; lâkin o bahr-i semada, o “zeheb-i zaib” cereyan ediyor. Fakat, o

ariye: geri verilmek üzere alınan, kullanılmak üzere alınan ödünç mal

ayet: Kur'an'ın her bir cümlesi

bahr-i sema: gökyüzü denizi

bered: daha ziyade fırtınalı havalarda yağın dolu.

bürudet: soğukluk, soğuk olma.

caiz: mümkün, olur, olabilir

cereyan: akma, bir tarafa doğru akış

çendan: gerçi, her ne kadar

esir: kâinattaki boşlukları dolduran, havadan hafif olup ısı ve ışığı nakleden cevher.

güya: sanki

hakikat: gerçek

hükmünde: değerinde, yerinde

kitab-ı âlem: âlem kitabı, bir kitap hüviyetinde olan âlem, kâinat.

lengerendaz: limanda demir atmış olan (gemi)

levazimat: lüzumlu maddeler, ihtiyaç maddeleri

libas: elbise

mahşer: haşrolunacak, toplanılacak yer; kıyamette ölülerin dirilip toplanacakları yer

menazil: menziller, yerler, konaklar.

mevc-i mekfuf: dürülmüş, toplanmış dalga

muanaka: birbirinin boynuna sarılma, kucaklaşma.

musafaha: selam vermek ve sevgisini göstermek üzere birbirine el uzatma

mübadelet: değiş-tokuş, karşılıklı olarak değiştirme

mühezzep: süslü

müstakar: istikrarlı

müzehhep: yaldızlanmış, yaldızlı, tezhipli.

ra'd: gök gürlemesi, gök gürültüsü

rutubet: yaşlık, nem, nemlilik, ısı

laklık.

sahife: sayfa

sefine: gemi

sema: gökyüzü, gök

seyr: yürüyüş, ilerleyiş; gitme, gidiş

suret: biçim, görünüş

sems: güneş

tabir: ifade

tekeyyüf: keyiflenme

televvün: renkten renge girme, renk değiştirme

telvih: açıklama, belli etme

tenzil:

tesadüf: rastlantı

teşekkül: şekillenme, meydana gelme

uhuvvet: kardeşlik

umman-ı hava: hava okyanusu

umman-ı sema: gökyüzü okyanusu

üslûp: ifade yolu, kendine has ifade veya yazı tarzı

zeheb-i zaib: erimiş altın.

zemin: yeryüzü

zerrat: zerreler, atomlar

cereyan, a'razi ve tebeî ve tefhim için mûraat ve ihtiram olunan nazar-ı hissî iledir. Fakat, hakikî iki cereyanı vardır. Olmaz ise de olur. Zira maksat beyan-ı intizamdır. Esalib-i Arapta olduğu gibi tebeî ise veya zatî ise, nizamın nokta-i nazarında birdir.

Saniyen: Şems müstekarrında, mihveri üzerinde müteharrik olduğundan, o erimiş altın gibi eczaları dahi cereyan ediyor. Bu hareke-i hakikiye evvelki hareke-i mecaziyenin danesidir, belki zenbereğidir.

Salisen: Şemsin müstekarrı denilen taht-ı revaniyla ve seyyarat denilen asakir-i seyyaresiyle göçüp sahra-i âlemde seyr-ü seferi, mukteza-i hikmet görünüyor. Zira, kudret-i İlâhiye her şeyi hayy ve müteharrik kılmıştır ve sükûn-u mutlak ile hiçbir şeyi mahkûm etmemiştir. Mev-tin biraderi ve ademin ammizadesi olan atalet-i mutlakla, rahmeti bırakmamış ki, kaydedilsin. Öyle ise, şems de hürdür. Kanun-u İlâhiye itaat etmek şartıyla serbesttir, gezebilir. Fakat, başkasının hürriyetini bozmamak gerektir ve şarttır. Evet, şems, emr-i İlâhiye temessül eden ve her bir hareketini meşiet-i İlâhiyeye tatbik eden bir çöl paşasıdır.

Evet, cereyan hakikî ve zatî olduğu gibi, arazi ve hissî de olabilir. Nasıl hakikîdir, öyle de mecazidir. Bu mecazın menarı ¹ **تَجْرِي** 'dir. Üslûbun ukde-i hayatiyesine tel-

vih eden lâfız ² **لِمُسْتَقَرٍّ** 'dir.

1. Akıp gider.

2. Tayin edilen yerine, müstekarrında

a'razi:
adem: yokluk
ammizade: amca çocuğu.
asakir-i seyyare: bir yerde durmayıp yer değiştiren askerler, gezici askerler
atalet-i mutlak: tam bir tembellik, tam durgunluk, tam hareketsizlik
beyan-ı intizam: intizamın

anlatılması, düzenliliğin açıklanması
birader: kardeş
cereyan: akma, bir tarafa doğru akış
dâne: tane, tohum
ecza: cüz'ler, parçalar, kısımlar
emr-i İlâhi: İlâhî iş; Allah'ın emri

esalib-i Arap: Arapların şiir ve edebiyatlarında kullandıkları üslûpları, Arap kelâmının kalıpları.
evvel: önce
hakiki: gerçek
hareke-i hakikiye: hakikî, gerçek hareket
hareke-i mecaziye: mecazî olan hareket

hay: diri, sağ, canlı
hissî: hisle ilgili, hisse ait, duyguya ait
ihtram: hürmet etme, saygı gösterme.
itaat: boyun eğme, uyma, alınan emre göre hareket etme
Kanun-ı İlâhî: İlâhî irade, İlâhî kanun.
kudret-i İlâhiye: Allah'ın kudreti, Allah'ın kudretiyle yaptığı işler, fiiller, tasarruflar.
lâfız: söz, kelime
mahkûm: kendine hükmolunan, hükümlü
maksat: gaye
mecâz: bir kelimenin gerçek manasında kullanılamayıp, ilgi, alâka ve benzerlik bağı bulunan başka bir manada kullanılması
mecazi: mecaza ait, gerçek olmayan
menâr: nur yeri, ışık yeri
meşiet-i İlâhiye: Cenab-ı Hakka ait, Onun bilgisi, arzusu, isteği ve iradesi altında olan; Allah'ın varlıklar üzerindeki iradesi.
mevt: ölüm
mihver: eksen, yörünge
mukteza-yı hikmet: Cenab-ı Hakkın hikmetinin gereği, hikmet icabı.
mûraat: gözetme, riayet etme
müstakar: yörünge
müteharrik: hareketli.
nazar-ı hissî: hissî bakış, duygularla görmek, hissetmek
nizam: düzen, tertip; düzgünlük
nokta-i nazar: görüş açısı, bakış açısı; görüş, fikir.
rahmet: şefkat, merhamet, bağışlama ve esirgeyicilik
sahra-yı âlem: kâinat sahrası, çölü
salisen: üçüncü olarak.
saniyen: ikinci olarak
seyr ü sefer: yolculuk
seyyarat: gezegenler.
sükûn-i mutlak: tam bir durgunluk, hiç hareket etmeme
sems: güneş
taht-ı revan: yürüyen yani taşıyan hükümdar koltuğu.
tatbik: uydurma, uygulama
tebeî: bağımsız olmayıp başkasına tabi olarak; ikinci derecede
tefhim: anlatma, açıklama, bildirme
telvih: açıklama, belli etme
temessül: özümseme
ukde-i hayatiye: hayatla ilgili düğüm, hayat düğümü.
Üslûp: bir eserin şekil ve ifade yönü
zatî: zata ait, zatın kendisinden olan
zemberek: hareketi sağlayan güç kaynağı, hareket yaptıran alet

Elhasıl: Maksud-ı İlâhîsi nizam ve intizamı göstermek-
tir. Nizam ise, şems gibi parlıyor. ¹ **كُلِّ الْعَسَلِ وَلَا تَسْلُ** ka-
idesine binaen, nizamı intaç eden hareket-i şems veya-
hut deveran-ı arz, hangisi olursa olsun, asıl maksadı ihlâl
etmediği için, sebab-i aslînin taharrisine mecbur değiliz.
Meselâ **قَالَ** 'nin *elif* ile hıffet hasıldır. Aslı ne olursa ol-
sun, *vav*'a bedel *kaf* dahi olsa, fark etmez; yine *elif*, *elif*
ve hafiftir.

İŞARET

abesiyet: faydasız, boş, lüzumsuz
ve gayesiz oluş
acıp: tuhaf, hayrette bırakan
bedel: karşılık
belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve
tesirli ifade; sözün güzel olmakla
beraber yerinde, hâl ve makama
uygun olması
binaen: -den dolayı, bu sebepten
carih: yaralayan, yara açan
cihât-ı erbaa: dört cihet; sağ, sol,
ön, arka
cihet: yön
cinayet: cana kıyma, katl veya
bu derecede ağır bir suç
cirm-i azîm: büyük cüsse, büyük
hacim
cümud-u bâridi: buz gibi soğuk-
luk, dondurucu soğuk.
daire-i azîme: geniş ve büyük
daire
dehşetli: ürkütücü, korkunç
delil-i Sâni: sanatkâra ait delil, Al-
lah'ın varlığını ve birliğini gösteren delil
deveran-ı arz: dünyanın dönüşü
elhâsıl: hasılı, netice itibarıyla, kısaca
fersah: uzunluk ölçü birimi, çok-
luk manasında kullanılır
gayet: son derece
hararet: sıcaklık
hareket-i vaziyeye: hareket tarzı,
hareket şekli
hâsıl: meydana gelme, ortaya
çıkma
hıffet: hafiflik
hikmetullah: Allah'ın hikmeti
hiss-i zahir: açığa çıkmış duygu,
zahir olan duygu
ihlâl: bozma, zarar verme
intaç: netice verme, sonuçlandırma
intizam: düzenlilik, düzgünlük
istihsan-ı akliye: akıl tarafından
beğenilme, aklın güzel bulması.

Bu tasviratla beraber, hiss-i zâhire istinaden, zâhir muta-
assibâne bir cümud-u baridi göstermek, nasıl ki belâgatin
hararet ve letafetine münafidir; öyle de, delil-i Sâni olan
nizam-ı âlemin esası olan hikmetullahın şahidi olan istih-
san-ı akliye carih ve muhaliftir. Şöyle:

Meselâ, Süphan Dağına çok fersahla uzak bir mesafeden
müteveccih olan ve istesen ki, Süphan senin cihat-ı erbaa-
na mukabil gelse, veyahut her cihete mukabil olarak gör-
müşsün, bu tebdil ve tebeddüle lâzım olan rahat bir sebe-
bi olan kaç hareket-i vaziyeye ile birkaç adım atmak gibi en
kısa yolu terk ve Süphan Dağı gibi dehşetli bir cirm-i azî-
mi seni hayrette bırakacak bir daire-i azîmeyi kat' etmesini
tahayyül veya teklif etmek gibi gayet uzun bir yolu ve israf
ve abesiyete acib bir misali nizam-ı âleme esas tutmak,
bence nizama cinayet etmektir.

1. Bal ye; sorma! (Üzümünü ye, bağını sorma gibi.)

istinaden: istinat ederek, da-
yanarak
kaide: kural, esas, düstur
letafet: latiflik, hoşluk, incelik
maksat: kastedilen şey; gaye
maksat-ı ilâhi: ilahî maksat
meselâ: örneğin
misal: benzer, örnek
muhalif: zıt, aykırı
mukabil: karşılık
mutaassibâne: taassup gös-

terircesine, mutaassıpça, kö-
rükörüne.
münâfi: zıt, aykırı
müteveccih: bir cihete dö-
nen, yönelen
nizam: düzen, tertip; düzgün-
lük
nizam-ı âlem: Cenab-ı Hak-
kın kâinata koymuş olduğu
düzen, dünya düzeni.
sebeb-i asli: asıl sebep

sems: güneş
taharri: arama, araştırma
tahayyül: hayale getirme,
hayalinde canlandırma
tasvirat: tasvirler, resmini
yapmalar, bir şeyi çeşitli ifade
şekilleri ile anlatmalar
tebeddül: başkalaşma, deği-
şme
zahir: dış yüz, görünüş

Şimdi, insafla, nazar-ı hakikatle bu taassub-u barideye bak, nasıl istikra-i tammin şahadetiyle sabit olan bir hakikat-i bahireye muaraza ediyor. O hakikat ise budur:

Hilkatte israf ve abes yaktır. Ve hikmet-i ezeliye, kısa ve müstakim yolu terk etmez, uzun ve müteassif yolu ihtiyar etmez. Öyle ise, acaba istikra-i tammin mecaza karine olmasından ne mâni tasavvur olunur ve neden caiz olmasın?

Tembih

Eğer istersen Mukaddemata gir, "Birinci Mukaddeme"yi suğra ve "Üçüncü Mukaddeme"yi kübra yap. Sana netice verecektir ki, ehl-i zâhîrin zihinlerini teşviş eden, felsefe-i Yunaniyeye incizaplarıdır. Hatta o felsefeye fehmi-i ayette bir esas-ı müselleme nazarıyla bakıyorlar. Hatta oğlu ölmüş bir kocakarıyı güldürecek derecede bir misal budur ki:

Bazılar öyle bir zatın kelâmındaki fülûs-u felsefeyi cevher-i hakikatten temyiz etmeyecek dereceden pek çok derecede âlî olan o zat-ı nakkad, Kürtçe demiş ki:

¹ عَنَّا صِرَ جِهَارَن زَوَانِ مَلَكْ.

Hâlbuki, bu sözle hükemanın mezhebi olan ki, "Melâike-i kiram maddeden mücerreddirler" red yolunda tasrih ediyor ki, "Melâike-i kiram anasırdan mahlûk ecsam-ı nuraniyedirler."

Onlar fehmetmişler ki, anasır dört oldukları İslâmiyetten dir. Acaba?... Dörtlüğü ve unsuriyeti ve besateti, hükema ıstılahatından ve müzahref olan ulûm-u tabiiyenin esaslarındandır. Hiç usul-ü İslâmiyeye taallûkları yoktur. Belki zahir müşahedatle hükmolunan bir kaziyedir.

1. Unsurlar dört tane olup melekler de onlardan (nur unsurundan) yaratılmışlardır.

abes: boş saçma, lüzumsuz ve gayesiz iş
âli: yüce, yüksek, ulu.
anasır: unsurlar, esaslar
besatet: basitlik, sadelik.
caiz: mümkün, olur, olabilir
cevher-i hakikat: hakikatin özü, aslı, esası
ecsam-ı nuraniye: nuranî cisimler
ehl-i zahir: dış görünüşe ba-

kanlar, sadece dış görünüşle ilgilenenler.
esâs-ı müselleme: yardımcı teoremin aslı.
fehmi: anlama, anlayış, kavrayış
fehmi-i ayet: ayetin anlaşılması, ayetten anlaşılan
felsefe: madde ve hayatı başlangıç ve gaye bakımından inceleyen ilim

felsefe-i Yunaniye: Yunan felsefesi
fülûs-ı felsefe: felsefenin bakır para mesabesindeki hükmüleri
hakikat: gerçek
hakikat-ı bâhire: apaçık, besbelli olan gerçek.
hikmet-i ezeliye: hakikat: yaratılış
hükema: filozoflar

hüküm: verilen karar
ıstılahat: ıstılahlar, her hangi bir ilim dalına ait kelimeler, tabirler, terimler.
ihtiyar: seçme, tercih etme
incizap: cezp edilme, kapılma, çekilme
istikra-ı tam: olaylardaki ortak vasıflara dikkat ederek tam bir netice çıkarmak, etraflı ve tam bir bilgi almak
karine: delil
kaziye: önerme, hüküm
kelâm: söz
kübra: büyük önerme.
mahlûk: yaratık, Allah tarafından yaratılmış olan
mâni: engel
mecâz: bir kelimenin gerçek manasında kullanılmayıp, ilgi, alâka ve benzerlik bağı bulunan başka bir manada kullanılması
Melâike-i kiram: meleklerin bütünü
mezhep: ilim ve felsefede takip edilen yol, meslek, çığır
misal: örnek
muaraza: birbirine karşı gelme, söz ile karşılıklı mücadele
mukaddemat: başlangıçlar.
mukaddeme: başlangıç.
mücerret: soyutlanmış olan, cisim halinde bulunmayan
müstakim: doğru.
müşahedet: şahit olma, görme.
müteassif: doğru yoldan sapan, şaşırın, yolsuzluk eden.
müzahref: süprüntü, çer-çöp
nazar: bakış
nazar-ı hakikat: hakikat nezdinde.
sabit: ispat edilmiş, ispatlanmış
suğra: küçük önerme.
şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret
taallûk: alâkalı, münasebetli olma
taassub-ı baride: soğuk taassup.
tasavvur: bir şeyi zihinde şekillendirme, düşünme
tasrih: açıkça ifade ederek şüphe ve tereddütleri silme.
tembih: hatırlatma, ihtar.
temyiz: inceleyip seçme, ayırtma
teşviş: karıştırma, karmakarışık etme
ulûm-i tabiiye: tabiat ilimleri
unsuriyet: unsurları, esasları.
usul-i İslâmiye: İslâmın kaideleri.
zahir: dış yüz, görünüş
zat: kişi, şahıs
zat-ı nakkad: bir şeyin iyisini kö-tüsünü ayıran zat

Evet, dine teması olan her şey, dinden olması lâzım gelmiyor. Ve İslâmiyetle imtizaç eden her bir madde İslâmiyetin anasırından olduğunu kabul etmek, unsur-u İslâmiyetin hasiyetini bilmemek demektir. Zira, kitap ve sünnet ve icma ve kıyas olan anasır-ı erbaa-i İslâmiye, böyle maddeleri terkip ve tevhit etmez.

Elhasıl: Unsuriyet ve besatet ve erbaiyet, felsefenin bataklı-ğındandır, şeriatın maden-i safisinden değildir. Fakat, felsefenin yanlış seleflerimizin lisanlarına girdiğinden, bir mahmil-i sahih bulmuştur. Zira, Selef “dörttür” dediklerinden murat, zahiren dörttür. Veyahut hakikaten ecsam-ı uzviyeyi teşkil eden müvellidülma ve müvellidülhumuza ve azot ve karbon, yine dörttür.

Eğer hür fikrersen, bu felsefenin şerrine bak; nasıl ezhanı esaretle sefaletle atmıştır. Aferin hürriyetperver olan hikmet-i cedidenin himmetine ki, o müstebit hikmet-i Yunaniyeyi dört duvarıyla zîr ü zeber etmiştir.

Demek muhakkak oldu ki, âyâtın delâil-i i'câzının miftahı ve esrar-ı belâgatın keşafı, yalnız belâgat-i Arabiyyenin madenindendir; yoksa felsefe-i Yunaniyyenin destgâhından değildir.

* * *

Ey birader!

Vakta ki keşf-i esrar merakı bizi şu Makama kadar getirdi; biz de seni beraber çektik, seni taciz ettik. Hem senin çok yorgunluğunu dahi biliriz. Şimdi Unsuru'l-Belâgat ve i'câzın miftahı olan “İkinci Makale”nin içerisine

anasır: unsurlar, esaslar
anasır-ı erbaa-i İslamiye: İslamiyetteki dört unsur, Kitap, Sünnet, İcma', Kıyas
ayat: Kur'an ayetleri
belâgat-ı Arabiye: Arap belagati, Arap edebiyatı
besatet: basitlik, sadelik.
birader: kardeş
delâil-i i'câz: mucize oluşun delilleri
destgâh: tezgah
ecsam-ı uzviye: uzuvları oluşturan cisimler
elhâsıl: hasıl, netice itibarıyla, kısaca
erbaiyet: dört olmak.
esaret: esirlik, tutsaklık, hüküm altında bulunma
esrar-ı belâgat: belâgatın sırları.
ezhan: zihinler
felsefe: madde ve hayatı başlangıç ve gaye bakımından inceleyen ilim
felsefe-i Yunaniye: Yunan felsefesi
hakikaten: hakikat olarak, doğrusu, gerçekten
hasiyet: bir şeye has özellik, nitelik
hikmet-i cedide: yeni fenler, müspet ilimler.
hikmet-i Yunaniye: Yunan felsefesi
himmet: çalışma, çabalama, gayret gösterme
hürriyetperver: hürriyet sever
i'câz: mucizelik, insanların benzerini yapmaktan âciz kaldıkları şeyi yapmak
icma: müctehit olan İslâm âlimlerinin dini bir konuda aynı sözü söylemeleri, bir konuda görüş birliğine varmaları
imtizaç: uyuşma, uygunluk, bağdaşma
keşf-i esrar: sırların keşfedilmesi
keşaf: keşfeden, gizli bir şeyi meydana çıkaran
kıyas: İslâm hukukunda fakihlerin kıyası, müctehit olanın içtihat ile hüküm vermesi.
lisan: dil
maden: asıl, esas, kaynak
maden-i safi: saf kaynak
mahmil-i sahih: doğru ihtimal, anlamı taşıyacak doğru yüklem
makam: mevki, yer.

miftah: açan alet, anahtar
murâd: maksat, meram
müstebit: zulüm ve baskıda bulunan, zorba
müvellidü'l-humuza: oksijen
müvellidü'l-mâ: hidrojen.
sefalet: sefillik, süflilik, hakirlik, aşağılık, düşkünlük
selef: daha önce yaşamış olan kimse, ced, ata
sünnet: Hz. Muhammed'in (a.s.m.) Kur'an dışında, Müslü-

manlara örnek olan mübarek söz, fiil ve emirleri, kabulleri veya takrirleri
şer: kötülük
şeriat: Allah tarafından peygamber vasıtasıyla bildirilen, ilâhî emir ve yasaklara dayanan hükümlerin hepsi
taciz: rahatsız etme, huzursuz kılma, sıkma
terkip: birleştirme
teşkil: oluşturma, şekillendir-

me
tevhit: doğurma, sebep olma
unsur-ı İslamiyet: İslamiyet'in unsuru
unsuriyet: unsurlar, esaslar.
unsuru'l-belâgat: belâgat ilmini meydana getiren parçalardan her biri
vakta: ne zaman, ne vakit
zahiren: görünüşte
zir ü zeber: altüst, karmakarışık, darmadağın.

seni gezdirmek istiyorum. Sakın o Makalenin iğlâk-ı üslûbu ve içinde cilveger olan mesailin elbiselerinin perişan niyeti seni temasından müteneffir etmesin. Zira iğlâk eden, manasındaki dikkat ve kıymettir. Ve perişan eden ve ziynet-i zâhiriyyeden müstağni eden, manasındaki cemal-i zatiyesidir.

Evet, nazlanan ve istiğna gösteren nazeninlerin mehirleri dikkattir ve menzilleri dahi kalbin süveydasıdır. Bunlara giydirdiğim elbise, zamanın modasına muhaliftir. Zira Şarkî Anadolu mektebi denilen yüksek dağlarda büyümüş olduğumdan, alaturka tarzı alışamadım. Hem de şahsın üslûb-u beyanı, şahsın timsal-i şahsiyetidir. Ben ise, gördüğünüz veya işittiğiniz gibi, halli müşkül bir muammayım.

Temme... Temme...

* * *

alaturka: Türk tarzında, Türk usulü

cemal-i zatiye: zata ait güzellik

cilveger: cilve ve naz eden, cilveli

hall: çözme, karışık bir meseleyi şüphe edilmeyecek derecede açıklama

iğlâk: sözü karışık ve anlaşıl-maz bir şekilde söyleme.

iğlâk-ı üslûb: üslûbun, ifade

tarzının kapalı oluşu, anlaşıl-masının zorluğu.

istiğna: ihtiyaçsızlık, gerek duymazlık.

kıymet: değer

mehr: evlenirken erkek tara-fından kadına verilen nikah bedeli.

mektep: eğitim ve öğretim kuruluşu

menzil: ev, oda, yer

mesail: meseleler.

muamma: anlaşılmaz, çözül-mesi güç iş, anlamı gizli ve

muhalif: zıt, aykırı

müstağni: tenezzül etme-yen, gerekli bulmayan

müşkül: güç, zor, çetin

müteneffir: nefret eden, tik-sinen, iğrenen.

nazenin: nazlı

perişanîyet: perişanlık, karışık ve dağınık olma, acınacak

halde bulunma

süveyda: kalbin ortasında bulun-duğuna inanılan küçük siyah nokta, kara benek

şarkî: doğu, şark ile ilgili

temâşâ: hayretle ve dikkatle bakma, seyretme

temme: tamam oldu, tamamlan-dı, bitti.

timsal-i şahsiyet: şahsiyeti tem-sil eden, şahsiyetin sembolü

üslûb-i beyan: beyan tarzı, ifade şekli

ziynet-i zahiriye: dış güzellik ve süs

Unsuru'l-Belāgat

İkinci Makale

*Belâgatın ruhuna taallûk eden
birkaç meselenin beyanındadır.*

belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması

taallûk: ilişki, münasebet, rabîta.

mesele: konu.

beyan: ifade etme, açıklama, bildirme.

1 الطَّيِّبَاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ عَلَى نَبِيِّهِ

Birinci Mesale

Tarih lisan-ı teessüfle bize ders veriyor ki, saltanat-ı Arabın cazibesıyla, a'cam, Araplara muhtelit olduklarından, Kelâm-ı Mudarî'nin melekesi denilen belâgat-i Kur'âniyenin madenini müşevveş ettikleri gibi; öyle de, Acemlerin ve acemilerin belâgat-i Arabiyyenin sanatına girdiklerinden, fikrin mecra-i tabiîsi olan nazm-ı maaniden, zevk-i belâgatı nazm-ı lâfza çevirmişlerdir. Şöyle ki:

Efkâr ve hissiyatın mecra-i tabiîsi nazm-ı maanidir. Nazm-ı maanî ise mantıkla müşeyyettir. Mantığın üslûbu ise, müteselsil olan hakaika müteveccihtir. Hakaika giren fikirler ise, karşısında olan dekaik-ı mahiyatta nafizdirler. Dekaik-ı mahiyat ise, âlemin nizam-ı ekmeline mümit ve müstemiddirler. Nizam-ı ekmelde her bir hüsnün menbaı olan hüsn-ü mücerret mündemiçtir. Hüsn-ü mücerret ise mezaya ve letaif denilen belâgat çiçeklerinin bostanıdır. Çiçeklerin bostanı, cinan-ı hilkatte cilveger olan, ezhara perestiş eden ve şair denilen bülbüllerin nağamatıdır. Bülbüllerin nağamatına aheng-i ruhanî veren ise, nazm-ı maanidir.

1. Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. • Tayyibat ile tabir edilen bütün güzellikler ve iyilikleri Allah'a, salâvatı da Peygamberimize (a.s.m.) takdim ederiz.

a'cam: Arap olmayanlar.
Acem: Arapça konuşmayan, Arap olmayan.
acemi: Arap olmayan, Araptan başkası
aheng-i ruhanî: ruhanî ahenk, uyumluluk
âlem: dünya, cihan; bütün yaratılmışlar
belâgat: söz ve yazıda sanat-

lı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması
belâgat-ı Arabiye: Arap belâgatı, Arap edebiyatı
belâgat-i Kur'âniye: Kur'ân'a ait belâgat, Kur'ân'ın kendine has olan belâgatı.
beyan: açıklama, bildirme, izah

bostan: sebze bahçesi
cazibe: cezp edicilik, çekicilik
cilveger: cilve ve naz eden, cilveli
cinan-ı hilkat: yaratılış bahçeleri
dekaik-ı mahiyat: mahiyetlerin ve esasların inceliği, hakikatlerin inceliği
efkâr: düşünceler, fikirler,

görüşler.

ezhar: çiçekler.

hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.

hissiyat: hisler, duygular.

hüsn: güzellik

hüsn-i mücerret: her hangi bir boyuta bağlı olmaksızın bizzat güzel olan şey, kendisi güzel olan şey.

kelâm-ı Mudarî: Arap kabilelerinden Mudar kabilesinin konuştuğu Arapça. Kur'ân-ı Kerim bu lehçe üzerine nazil olmuştur, en fasih Arapçadır.

letaif: güzellikler, incelikler

lisan-ı teessüf: kederli lisan, üzümlere ifade

maden: asıl, esas, kaynak

mecra-yı tabiî: normal ve tabiî akış yeri

meleke: bir şeyi çok kez tekrarlayarak ve tecrübe ederek meydana gelen bilgi ve maharet

menba: kaynak

mesale: önemli konu

mezâyâ: meziyetler, üstünlük vasıfları.

muhtelit: karışık, karışmış

mümid: yardım eden

mündemiç: bir şeyin içinde bulunan, saklı olan

müstemit:

müşevveş: teşevvüşe uğramış, düzensiz, karmakarışık

müşeyyet: yüksek, sağlam, muhkem yapılmış, sağlamlaştırılmış, muhkem.

müteselsil: teselsül eden, birbirinin ardı sıra, zincirleme giden

müteveccih: bir cihete dönen, yönelen

nafiz: tesir eden, nüfuzlu, tesirli

nağamat: nağmeler, güzel sesler

nazm-ı lâfız: Sözlerin, manaya göre değil de kelimelere göre dizimi, mananın lâfza feda edilmesi, sırf söz ve kafiye için düzenlenmesi.

nazm-ı maani: manaların tertibi, diziliş özellikleri

nizam-ı ekmel: en kusursuz, en mükemmel düzen, sistem, kânun.

perestiş: tapma, aşırı derecede sevmek, meftunluk

saltanat-ı Arap: Arapların saltanatı

sele: önemli konu

üslûp: tarz, biçim, usul

zevk-i belâgat: belâgat zevki

acemi: Arap olmayan, Araptan başkası

Arabi: Arap diline ait

asan: kolay.

avam: kültürlü, yüksek tabakadan olmayan; cahil halk tabakası

avamperestâne: avam kimselere yakışır şekilde, avamca

belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması

belâgat-ı Arabiye: Arap belagati, Arap edebiyatı

binaen: -den dolayı, bu sebepten

cazibedar: çekici, cazibeli

cereyan-ı efkar: fikir akımı, fikir hareketleri

çimengâh: çimenlik

elfaz: lafızlar, kelimeler

emzice: tabiatlar, huylar, meşrepler.

galebe: galip gelme, üstünlük

hâl: durum, vaziyet

hevâmm: böcekler, haşereler.

Burada parlak ve parıltılı şeylere koşan böceklerle benzer şekilde,

manayı bırakıp parlak olan elfaza daha fazla önem veren avamı vassıflandırmak için kullanılmıştır.

Arap dilinde şöyle bir deyim vardır. "El-avamü ke'l-hevamı"

hissiyat: hisler, duygular.

istidad-ı belâgat: belagat kabiliyeti

istihdam: bir hizmette kullanma, çalıştırma

kaziye-i tabiiye: tabii hüküm

kır'av: çorak tarla

lafızperestlik: lafza fazla önem vermek

lâsiyyema: hususan, özellikle

lisan: dil

lisan-ı millî: millî konuşma dili

ma'kes: ayna.

maani: manalar, anlamlar.

maani-i lügaviye: lûgat manaları.

mecra: kanal

mecra-yı tabii: normal ve tabii akış yeri

menşe: esas, kaynak

mizaç: huy, tabiat, fıtrat

muhtelif: türlü türlü, çeşitli

mukabele: karşılık

mûnis: alışılmış, alışılan, alışık, ünsiyetli

mutasallif: haddinden fazla bilgiçlik taslayan.

müstait: kabiliyetli; bir tarafa meyli olan

müşaşa: şaşaalı, debdebeli, tan-tanalı, gösterişli

müşevveş: teşevvüşe uğramış, düzensiz, karmakarışık

mütefavit: birbirinden farklı, çeşitli olan

nahvî: nahiv ilmiyle alakalı, sen-

Hâl böyle iken, Araptan olmayan dahil ve tufeyli acemiler, belâgat-i Arabiyede üdeba sırasına geçmeye çalıştıklarından, iş çığırdan çıktı. Zira *bir milletin mizacı, o milletin hissiyatının menşei olduğu gibi, lisan-ı millîsi de hissiyatının ma'kesidir. Milletin emziceleri muhtelif olduğu gibi, lisanlarındaki istidad-ı belâgat dahi mütefavittir* —lâsiyyema, Arabî lisanı gibi nahvî bir lisan olsa.

Bu sırra binaen, cereyan-ı efkâra mecra ve belâgat çiçeklerine çimengâh olmaya çok derece nakıs ve kısa ve kuru ve kır'av olan nazm-ı lâfz, mecra-i tabiîsi olan nazm-ı manaya mukabele ederek, belâgatı müşevveş etmiştir.

Zira, acemiler sû-i ihtiyar veya sevk-i ihtiyaçla lâfzın tertip ve tahsinine ve maani-i lügâviyenin tahsiline daha ziyade muhtaç olduklarından; ve elfaz, mecra olmak cihetiyle daha asan ve daha zâhir ve nazar-ı sathîye daha munis ve hevâm gibi avamın nazarlarını daha cazibedar ve avamperestâne nümayişlere daha müstait bir zemin olduğundan, elfaza daha ziyade sarf-ı himmet etmişlerdir. Yani, ne kadar bir mesafe kat' ederse, önlerine çok müşaşaa sahralar kendilerini göstermek şânında olan tertib-i meanide olan tağalğulden zihinlerini çevirip, elfaz arkasına koşup, dolaşıyorlar. Meaninin tasavvurlarından sonra elfazın arkasına gitmekle, fikirleri çatallaşmıştır. Gide gide elfaz manaya galebe etmekle istihdam ederek, "lafız manaya hizmet etmek" olan kaziye-i tabiiye aksine çevrildiğinden, tabiat-ı belâgattan böyle lafızperest mutasallıfların sanatına kadar —yok, belki tasannularına— uzun bir mesafe girmiştir.

taksla ilgili.

nakıs: noksan, eksik

nazar: bakış

nazar-ı sathî: yüzeysel bakış,

dikkatsizce yapılan inceleme

nazm-ı lâfız: Sözlerin, manaya göre dizimi, mananın lâfza fedâ edilmesi, sırf söz ve kafiye için düzenlenmesi.

nazm-ı mana: mananın tertibi, diziliş özellikleri

nûmayiş: gösteriş, görünüş

sahra: büyük çöl, geniş saha

sarf-ı himmet: himmetini sarfetmek, gayret göstermek

sevk-i ihtiyaç: ihtiyacın yönlendirmesi

sır: gizli hakikat, bir şeyin dikkat ve tecrübe ile anlaşılan en ince yanı

su-i ihtiyar: kötü seçim, seçmenin fenalığı.

tabiat-ı belâgat:

tağalğül: meşguliyet, uğraştırıcı bir özelliğe sahip olmak

tahsil: ilim öğrenme, bilgi edinme, öğrenim.

tahsin: süsleme, güzelleştirme

tasannu: yapmacık

tasavvur: bir şeyi zihinde şekillendirme, düşünme

tertib-i maani: manaların dizme, sıraya koyma

tertîp: dizme, sıralama, düzene koyma

tufeyli: parazit, asalak.

üdeba: edipler, edebiyatçılar

zahir: açık, âşıkâr

zemin: yer

ziyade: çok, fazla

Eğer istersen Harîrî gibi bir dahiye-i edebî Makamat'ına gir, gör. O dahiye-i edep nasıl hubb-u lâfza mağlûp olarak, lâfızperestlik hevesi o kıymettar edebîni lekedard ettiği gibi, lâfızperestlere de bast-ı özür etmiştir ve numune-i imtisal olmuştur. Onun için, o koca Abdülkahir, bu hastalığı tedavi etmek için *Delâil-i İlcaz ve Esrarü'l-Belâgat*'in bir sülüsünü onun ilâçlarından doldurmuştur.

Evet, lâfızperestlik bir hastalıktır; fakat, bilinmez ki hastalıktır.

Tembih

Lâfızperestlik nasıl bir hastalıktır; öyle de, suretperestlik ve üslûpperestlik ve teşbihperestlik ve hayalperestlik ve kâfiyepereestlik, şimdi filcümle, ileride ifratla tam bir hastalık ve manayı kendine feda edecek derecede bir maraz olacaktır. Hatta, bir nükte-i zerafet için veya kâfiyenin hatırı için, çok edip edepte edepsizlik etmeye şimdiden başlamışlardır.

Evet, lâfza ziynet verilmeli, fakat tabiat-ı mana istemek şartıyla. Ve suret-i manaya haşmet vermeli, fakat mealin iznini almak şartıyla. Ve üslûba parlaklık vermeli, fakat mak-sudun istidadı müsait olmak şartıyla. Ve teşbihe revnak vermeli, fakat matlubun münasebetini göze almak ve rızasını tahsil etmek şartıyla. Ve hayale cevelân ve şaşaa vermeli, fakat hakikati incitmek ve ağır gelmemek ve hakikate misal olmak ve hakikatten istimdat etmek şartıyla gerektir.

* * *

bast-ı özür: bir hatayı işleyerek başkalarına da örnek olmak, aynı hatayı işlemelerine zemin hazırlamak
cevelân: dolaşma, dolanma, gezinme
dâhiye-i edep: edebiyatta dahi olan, eşine az rastlanan büyük edip
edep: edebiyat; terbiye, güzel ahlak
fedâ: uğruna verme
filcümle: hepsi, bütünü
hakikat: gerçek

haşmet: ihtişam, heybet, büyüklük
hayalperestlik: hayalcilik, gerçeği bir tarafa bırakarak sadece hayallerle uğraşma
heves: bir şeye karşı duyulan istek, arzu
hubb-u lafz: lafız sevgisi, güzel sözle -manasını dikkate almadan- aşırı bağlılık
ifrat: aşırılık, pek ileri gitme
istidat: kabiliyet, yetenek
istimdat: medet dileme, imdat isteme, yardıma çağırma

kâfiyepereestlik: kafiye için manayı feda edecek derecede kafiyeyle ehemmiyet verme, birinci derecede kafiye düşünüp, manayı arka plâna atma.
kıymettar: kıymetli, değerli
lâfız: söz, kelime
lâfızperestlik: lafza fazla önem vermek
lekedâr: lekeli, lekelenmiş.
mağlup: yenilme, kendisine galip gelinmiş
maksut: kast edilen şey, ga-

ye
maraz: hastalık
matlup: talep edilen, istenilen şey
meal: mana, anlam, mefhum
misal: örnek
münasebet: ilgi, ilişki, bağ
müsait: uygun, münasip
nükte-i zerafet: ince ve zarif bir tarzda söyleyiş
nümune-i imtisal: örnek alınacak şekildeki nümune, örnek nümune.
revnak: parlaklık, göz alıcılık
suret-i mana: lafzın görünüşte delalet ettiği mana
suretperestlik: bir şeyin dış görünüşüne ve tertibine önem verip, ruhuna ve manasına kıymet vermeme, dış görünüşe önem verme hâli
sülüs: üçte bir
şaşaa: parlaklık, parlama
tabiat-ı mana: mananın tabiatı, karakteri
tahsil: alma, kazanma
tembih: hatırlatma, ihtar.
teşbih: benzetme
teşbihperestlik: sözde lüzumundan fazla teşbihe yer verme.
üslûp: bir eserin şekil ve ifade yönü
üslûpperestlik: sözün mana ve maksada uygunluğuna değil de ifade tarzının güzelliğine önem verme.
ziynet: süs

İkinci Mesele

Kelâmın hayatlanması ve neşv ü neması, manaların tecessümüyle ve cemadata nefh-i ruh etmekle bir mükâleme ve mübahaseyi içlerine atmaktır. Şöyle:

“Deveran” ile tabir olunan, vücutta ve ademde iki şeyin mukarenetiyle biri ötekisine illet ve me haz ve menşe zannolunması olan itikad-ı örfî üzerine müesses olan mağlata-i vehmiye üstüne mebnî olan kuvve-i hayalden neşet eden sihr-i beyanıyla, sehhar gibi, cemadatı hayatlandırır, birbiriyle söyler. İçlerine ya adaveti veya muhabbeti atar. Hem de manaları tecessüm ettirir, hayat verir, içinde hararet-i gariziyeyi derç eder.

Eğer istersen, gürültülü menzil ıtlakına şayeste olan bu beyte gir:

يُنَاجِينِي الْأَخْلَافُ مِنْ تَحْتِ مَطْلِهِ
وَتَخْتَصِمُ الْأَمَالُ وَالْيَالُ وَالْيَاسُ فِي صَدْرِي

Yani, “Mümatala-i hak perdesi altında hulfü'l-va'd benimle konuşuyor. Der: ‘Aldanma!’ Onun için, sinemde ümitlerim ye's ile kavgaya başladılar; o mütezzelzil hane olan sadrımı harap ediyorlar.” Göreceksin, nasıl şair-i sahir emel ve ye'si tecsim etmekle hayatlandırarak, nemmam olan ihlâfın fitnesiyle bir muharebe ve muhasamayı temsil eyledi. Güya, sinematoğraf gibi, bu beyt senin

adavet: düşmanlık, husumet
adem: yokluk
beyt: iki mısradan oluşan şiir.
cemadat: cansız varlıklar
derc: sokma, içine alma
deveran: dönme, dönüp dolaşma
emel: şiddet arzu, ümit
fitne: karışıklık, bozgunculuk
güya: sanki
hane: ev
hararet-i gariziyeye: normal ısı
hulfülvaad: sözünden dönme, verdiği sözü yerine getirmeme.
ıtlak: adlandırma, isim verme
ihlaf:
illet: sebep, gaye
itikad-ı örfî: örfî inanış, toplumun içinde kabul edilmiş eskiden beri var olagelen inanış
kelâm: söz
kuvve-i hayal: hayal kuvvesi, hayal gücü
mağlata-i vehmiye: vehmin, insanı yanıltmak için yanlış doğru göstermesi.
mebnî: bina olunmuş, kurulmuş
mehaz: menba, bir şeyin aslının alındığı kaymak
menşe: esas, kaynak
menzil: ev, oda, yer
mesele: önemli konu
muhabbet: sevgi, sevme
muharebe: savaşma, savaş
muhâsama: düşmanlık
mukârenet: iki şeyin bitişmesi, beraber olması
mübahese: bir iş hakkında iki veya daha çok kimse arasında edilen söz, sohbet etme
müesses: tesis edilmiş, kurulmuş olan, kurulu
mükâleme: konuşma

mümatala-i hak: hakkın vadesini uzatmak; hakkın borcunu geciktirmek
mütezzelzil: zelzeleye tutulan, sallanan, sarsılan, titreyen
nefh-i ruh: ruhun üflenmesi
nemmâm: ara bozan, dedikoducu, koğucu.
neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma
neşvünemâ: yayılıp genişleme, büyüyüp gelişme

sadr: göğüs, sine
sehhar: büyü gibi bir kuvvetle çeken, büyüleyici.
sihr-i beyan: ifadedeki sır; ifadenin büyü gibi olan tesiri
sine: yürek, kalp, gönül.
sinematograf: sinema, sinema makinesi.
şair-i sâhir: büyüleyici derecede etkili şair

şayeste: yakışır, uygun, münaşip
tabir: ifade
tecassüm: cisimleşme, cisim haline gelme
teccim: cisimlendirme, vücut verme
temsil: misal getirme.
vücut: varlık
ye's: ümitsizlik

aklına rüya görünüyor. Evet, bu sihr-i beyanî bir nevi tenvim eder.

Veyahut yerin yağmur ile muaşaka ve şekvasını dinle. İşte:

تَشْكِي الْأَرْضِ غَيْبَتَهُ إِلَيْهِ ❀ وَتَرَشُّفُ مَاءِهِ رَشْفُ الرُّضَابِ

Yani, yağmurun geç gelmesini ona teşekki eder. Mahbubun ağız suyu gibi suyunu emer. Acaba yeri Mecnun, sehabı Leylâ haletlerinde bu şiir sana tahyil etmiyor mu?

Tembih

Bu şiiri güzel gösteren, içindeki hayalin hakikate bir derece müşabehetidir. Zira yağmur gecikse, sonra gelse, toprak vız vız gibi bir savtı çıkartarak suyunu çeker. Bu hâli gören, geçliğine ve şiddet-i ihtiyacına intikal ettiğinden, meşhur deve-ranın sırrıyla ve tevehhümün tasarrufatıyla bir muaşaka ve mükâleme suretine ifrağ eder.

İŞARET

Her bir hayalde bu çiznök gibi bir dane-i hakikat bulunmak şarttır...

* * *

çiznök: küçük nohut tanesi
dâne-i hakikat: hakikat çekirdeği, tohumu.

deveran: dönüp dolaşma, dönme, dolaşım.

hakikat: gerçek

hâlet: hal, durum

ifrağ: bir hâlden başka bir hale sokma, çevirme

intikal: anlama kavrama

Leylâ: kadın ismi, birçok şair

tarafından işlenen ünlü Doğu mesnevisinin kadın kahramanı

mahbup: sevgili, sevilen, muhabbet edilen

Mecnun: meşhur Mesnevî kahramanı, Leylâ ile Mecnun hikâyesinin erkek kahramanı olan, Kays.

muâşaka: birbirine aşık olma, sevişme

mükâleme: konuşma

müşabehet: benzeme, benzeyiş

nevî: çeşit, tür

savt: ses

sehap: bulut

sır: gizli hakikat

sihr-i beyanî: ifadedeki sihir; ifadenin büyü gibi tesirli olması.

suret: biçim, şekil, tarz

şekva: şikayet

şiddet-i ihtiyaç: ihtiyacın, muhtaç olmanın şiddeti, ihtiyacın çok fazla olması.

tahyil: hayallemeye, hayal etmeye

tasarrufat: tasarruflar, idare etmeler

tembih: hatırlatma, ihtar.

tenvim: uyutma, uyuşturma

teşekki: şikâyet etme, sızlanma.

tevehhüm: vehimlenme, yok olanı var zannetmekle ümitsizliğe ve korkuya düşme

Üçüncü Mesele

Kelâmın elbise-i fahiresi veyahut cemali ve sureti, üslûp ile dir, yani kalıb-ı kelâm ile dir. Şöyle ki:

Ya dikkat-i nazar veya tevaggul veya mübaşeret veya sanatın telâkkuhiyla hayalde tevellüt eden temayülâtın hususiyatından teşekkül eden suretlerden terekküp eden istiare-i temsiliyenin parçaları telâhuk ettiklerinden tenevvür ve teşerrüp ve teşekkül eden üslûp, kelâmın kalıbı olduğu gibi, cemalin madeni ve hule-i fahirenin destgâhıdır.

Güya aklın borazanı denilmeye şayan olan irade ses etmekle, kalbin karanlık köşelerinde yatan manalar çıplak, yalınayak, baş açık olarak çıktıklarından, mahall-i suver olan hayale girerler. O hazinetü'l-hayalde buldukları sureti giyerler. En ekall bir yazmayı sarar veya bir pabucu giyer, lâakal bir nişanla çıkar. Hiç olmazsa bir düğmeyle veya bir kelimeyle kendinin nerede terbiye olduğunu gösterir.

Eğer bir kelâmın —fakat tabiattan çıkmış bir kelâmın— üslûbunda im'an-ı nazar edersen, kendi sanatı içinde işleyen mütekellimi o âyine-misal üslûbun içinde göreceksin. Hatta nefsinin nefesinden ve sesinden, mahiyetini nefsinden (üfürmesinden) tevehhüm; ve mizaç ve sanatını kelâmıyla mümteziç tahayyül etsen, Hayaliyyun mezhebinde muatep olmuyorsun.

ayine-misal: ayna gibi

cemal: güzellik

destgâh: tezgah

dikkat-i nazar: inceden inceye düşünme ve bakma, bakış inceliği.

ekal: daha az, en az, pek az, en küçük.

elbise-i fahire: kıymetli, değerli elbise.

güya: sanki

hayaliyyun: aslı olmayan ve hayalde tasavvur edilen şeylerin gerçek olduğunu vehmedenler

hazinetü'l-hayal: hayal hazinesi, âlemi

hule-i fahire: kıymetli elbiseler.

hususiyat: ayrııcı özellikler

im'an-ı nazar: bir işi dikkatli düşünme, inceden inceye tetkik etme.

irade: dileme, isteme, bir şeyi yap-pıp yapmama konusunda için olan iktidar, güç

istiare-i temsiliye: atasözü haline gelmiş istiareler

kalıb-ı kelâm: kelâmın kalıbı, sözün şekli özellikleri

kelâm: söz

lâakal: en azından, hiç olmazsa

maden: asıl, esas, kaynak

mahall-i suver: suretlerin yeri

mahiyet: bir şeyin aslı, esası, tabiatı, niteliği

mesele: önemli konu

mezhep: gidilen, tutulan, takip edilen yol

mizaç: huylar, tabiat, fitrat

muâteb: tekdır edilen, azarlan-nan, paylanan.

mübaşeret: bir işe başlama, girişme, temas

mümteziç: uyuşan, kaynaşan, karışan

mütekellim: söyleyen, konuşan, birinci şahıs

nefs: kişinin kendisi, iyiliğe de kötülüğe de meyli olan duy-gu

nefs: üfürme

suret: biçim, tarz, görünüş

şayan: değer, layık, münasip

tabiat: yaratılış, karakter, se-ciye

tahayyül: hayale getirme, hayalinde canlandırma

telâhuk: birbirine katılma, birbiri arkasına gelip birleş-me.

telâkkuh: aşılama, doğurganlık

temayülât: meyiller, eğilimler

tenevvür: nurlanma, parlam-a, aydınlanma

terekküp: karışıp birleşme,

birden fazla şeyin birleşme-sinden oluşma

teşekkül: şekillenme, meydana gelme

teşerrüp: karakter hâline getirme, meşrep yapma.

tevaggul: çok uğraşma, meşgul olma.

tevehhüm: vehimlenme, yok olanı var zannetmekle ümitsizliğe ve korkuya düşme

tevellüt: doğma, doğum.

üslûp: bir eserin şekil ve ifa-de yönü

Eğer tereddütle senin hayalin hastalığı var ise, Kaside-i Bürde'den olan,

وَاسْتَفْرِغِ الدَّمَاعَ مِنْ عَيْنٍ قَدْ اَمْتَلَتْ
1
مِنَ الْمَحَارِمِ وَالزَّمَّ حِمِيَةَ النَّدَمِ

olan bîmarhaneye git, gör: Nasıl hakîm-i Busayrî, istif-rağla ve nedametın perhiziyle sana reçete yazar!

Eğer, iştihanın açılmasıyla, üslûp denilen hakikatin şişesindeki zülâl-i mana nasıl kendine muvafık ve nasıl imtizaç etmesini seyretmek ve o zülâlî içmeye iştihan var ise, meyhaneye git ve de: “Ey meyhaneci! Kelâm-ı belîğ nedir?” Elbette onun sanatı onu şöyle söylettirecek:

“Kelâm-ı belîğ, ilim denilen çömlerlede pişirilen ve hikmet denilen büyük küplerde duran ve fehîm denilen süzgeçle süzülen âb-ı hayat gibi bir manayı zürefa denilen sakiler döndürüp, efkâr içer; esrarda temeşşî etmekle hissiyatı ihtizaza getiren kelâmdır.”

Eğer böyle sarhoşların sözlerinden hoşlanmıyorsan, suyun mühendisi olan hüdhüd-ü Süleyman'ın Sebe'den getirdiği nebe' ve haberi dinle: Nasıl inzâl-i Kur'ân ve ibda-ı semavat ve arz eden Zülcelâlin tavsifini etmiştir! Hüdhüd diyor: “Bir kavme rast geldim; zemin ve asu-mandan mahfiyatı çıkaran Allah'a secde etmiyorlar...” Bak, evsaf-ı kemaliye içinde hüdhüdün hendesesine telvih eden vâsf-ı mezbûr yalnız ihtiyar eyledi.

1. Haramla dolmuş olan gözlerinden gözyaşı akıt ve pişmanlık perhizine sarıl.

âb-ı hayat: hayat suyu
arz: yer, dünya
asuman: gökyüzü, sema.
bîmarhane: hastahane
efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.
esrar: sırlar, gizli hakikatler
evsaf-ı kemaliye: olgunluk vasıfları
fehîm: anlayış
hakikat: gerçek

hendese: geometri; mühendislik
hikmet: hakîmlik; yüksek bilgi, kainattaki ve yaratılıştaki gayeleri araştırma
hissiyat: hisler, duygular.
hüdhüd: bir kuş cismi, çavuş kuşu
hüdhüd-i Süleyman: Hz. Süleyman zamanında, Hicaz ile Yemen arasında bulunan ve

Sabâ denilen ülkede kraliçe olan ve güneşe tapan Belkis ile Süleyman arasında haberleşmeye vesile olan kuşun ismi.
ibda'i semavat: göklerin yaratılması.
ihtiyar: seçme, tercih etme
ihlizaz: gönü ferahlama, hazzetme, ferah, sevinç
ilim: bilgi, marifet

imtizaç: uyuşma; terkip olabilmek, bilesik haline gelme
inzâl-i Kur'ân: Kur'ân'ın yeryüzüne indirilmesi
istifrag: kusma, gözyaşı
istihâ: fazla istek, arzu
Kaside-i Bürde: Kâ'b b. Zühre'nin Hz. Muhammed'in (a.s.m.) önünde okuduğu kasideye karşı, Hz. Peygamberin sırtından çıktığı hırkayı kendisine giydirmesiyle meşhur olan kaside.
kelâm: söz
Kelâm-ı belîğ: belâgatlı söz, sanatlı ve güzel söz
mahfiyat: gizliler, saklılar.
muvafık: uygun, münasip
nebe: haber
nedamet: pişmanlık.
sâki: su veren, su dağıtan
tavşif: vasıflandırma, niteleme
telvih: açıklama, belli etme
temeşşî: yürüme
üslûp: sanatkarın görüş, duygus, anlayış veya anlatıştaki özelliği veya bir türün, bir çağın kendine has anlatış biçimi.
vâsf-ı mezbûr: söylenmiş olan vasıf, adı geçen vasıf.
zemin: yeryüzü
zülâl: tatlı ve berrak su
zülâl-i mana: mananın berraklığı, tatlılığı
Zülcelâl: celâl sahibi, büyüklük, izzet, heybet ve azamet sahibi Allah.
zürefa: zarîf kimseler, zarîfler.

İŞARET

Üslûptan muradım, kelâmın kalıbıdır ve suretidir. Başkalar, başka diyorlar. Ve belâgatçe faydası, kıssatın tefariki-ni ve perişan olan parçalarını iltiham ve bitiş-tirmektir. Tâ kaide-i “Bir şey sabit olursa, levazımıyla sabittir” sırrıyla, bir cüz’ü tahrik etmekle, kıssatın küllünü ihtizaza getir-mektir. Güya, mütekellim üslûbun bir köşesini muhataba gösterse, muhatap kendi kendine —velev bir derece karanlık olsa da— tamamını görebilir.

Bak, nerede olursa olsun, “mübareze” lâfzı, pencere gibi, meydan-ı harbi, içinde harp olarak sana gösterir. Evet, çok böyle kelimeler vardır; hayalin sinematografisi denilse ca-izdir.

Tembih

Üslûp meratibi pek mütefavittir. Bazen o kadar latif ve ra-kiktir ki, nesim-i seherden daha abeste eser. Bazen o kadar gizli oluyor ki, bu zamanın harbinin diplomatlarının desais-i harbiyelerinden daha mesturdur. Bir diplomatın kuvve-i şammesi lâzımdır, tâ istişam edebilsin.

Ezcümle: Yâsin Suresinde ¹ *مَنْ يَحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ* *şi-ve-i ifadededen, Zemahşerî* ² *مَنْ يَبْرِزُ إِلَى الْمَيْدَانِ* *üslûbunu is-tişmam etmiştir. Evet, insan isyanla Halıkın emrine karşı manen müdafaa ve mübareze eder.*

* * *

aheste: yavaş yavaş, ağır ağır.
belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması
caiz: uygun
cüz: kısım, parça
desais-i harbiye: savaş hileleri, savaş oyunları
ezcümle: bu cümleden olarak
güya: sanki, sözde.
Hâlik: yoktan yaratan, her şeyi yoktan var eden, yaratıcı; Allah.
harp: savaş
ihlizaz: titreme, harekete, geçirme
iltiham: kaynaşma, lehimleme
istişam: koklama, kokusunu alma
isyan: başkaldırma, itaatsizlik, emre karşı gelme
kelâm: söz
kıssât: kıssalar
kuvve-i şamme: koku alma, koklama duygusu.
küll: bütün, bir şeyin tamamı
lâtif: tatlı, hoş
levazım: lâzım olan şeyler
manen: mana bakımından, ma-naca
meratip: mertebeler, basamaklar
mestur: gizli, örtülü
meydan-ı harp: harp meydanı, savaş meydanı, savaş alanı.

1. Çürümüş kemikleri kim dirilecek? (Yâsin Suresi: 78.)
2. Mübareze için meydana kim çıkar?

muhâtab: kendisine hitap olunan, söz söylenilen kimse
murâd: maksat, meram
mübareze: kavga, savaş
müdafaa: savunma.
mütefavit: birbirinden farklı, çeşitli olan
mütekellim: söyleyen, konu-şan, birinci şahıs
nesim-i seher: seher rüzgârı,

tan yeli, tatlı sabah rüzgârı.
rakik: çok ince, nazik, narın
sabit: ispat edilmiş, ispatlan-mış
sır: gizli hakikat
sinematograf: sinema, sine-ma makinesi.
suret: biçim, şekil, tarz
sive-i ifade: ifade tarzı.
tahrik: hareket ettirme, hare-

kete geçirme
tefârik: ufak tefek şeyler
tembih: hatırlatma, ihtar.
Üslûp: sanatkânın görüş, du-yuş, anlayış veya anlatıştaki özelliği veya bir türün, bir ça-ğın kendine has anlatış biç-i-mi.
velev: olsa da bile, hatta, is-ter

Dördüncü Mesele

Kelâmın kuvvet ve kudreti ise: Kelâmın kuyudatı birbirine cevap vermek ve keyfiyatı birbirine muavenet etmekle, umumen, karınca kaderince, asıl garaza işaret ve her biri parmağını maksat üzerine bırakmakla,

عِبَارَاتُنَا شَتَّى وَحُسْنُكَ وَاحِدٌ ❁ وَكُلُّ آلِي ذَاكَ الْجَمَالِ يُشِيرُ¹

düsturuna timsal olmaktır. Demek, kuyudat zenav gibi veyahut dereler gibi, maksat ise ortalarından istimdat edici bir havuz gibi olmak gerektir.

Elhasıl: Zihnin şebekesi üstünde tersim olunan ve nazar-ı akıl ile alınan suret-i garaz müşevveş olmamak için tecavüp ve teavün ve istimdat lâzımdır.

İŞARET

Bu noktadan intizam neşet etmekle tenasüp tevellüt edip, hüsn ve cemal parlar. Eğer istersen, Rabb-i İzzetin kelâmına teemmül et.

Ezcümle: Zerresi büyük bir taş kadar büyük olan azaptan tahvif ve insanı kalak ve tahammülsüz olduklarını göster-

mek için sevk edilen² وَلَكِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ

olan ayete bak. Nasıl ki, “şeyi zıddından in'ikâs ettirmek” olan kaide-i beyaniyeye binaen, tehvil ve tahvif için azabın bir parçasının derece-i tesirini göstermek istediğinden,

1. İfadelerimiz farklıdır, fakat senin güzelliğin birdir. İfadelerimizin tamamı o güzelliğe işaret eder.

2. And olsun ki, Rabbinin azabından küçük bir esinti onlara hafifçe dokunacak olsa... (Enbiya Suresi: 46.)

ayet: Kur'an'ın her bir cümlesi
azap: ceza, büyük sıkıntı, şiddetli acı
binaen: -den dolayı, bu sebepten
cemal: güzelliik
derece-i tesir: etki derecesi,

tesir etme derecesi
düstur: kaide, esas, prensip
elhâsıl: hasıl, netice itibariyle, kısaca
ezcümle: bu cümleden olarak
garaz: gaye, maksat
hüsün: güzelliik

in'ikâs: aksetme, yansımâ
intizam: düzenlilik, düzgünlük
istimdat: aman dileme, merhamet ve yardımına sığınma.
kaide-i beyaniye: beyan ilminin kaideleri, kuralları
kalak: iç sıkıntısı, gönül darlığı,

ğı, can sıkıntısı, sıkıntıda olma.

kelâm: söz

keyfiyat: nitelikler.

kudret: güç, kuvvet, iktidar

kuyudat: kayıtlar

maksat: kastedilen şey; gaye

mesle: önemli konu

muavenet: yardım

müşevves: teşevvüse uğramış, düzensiz, karmakarışık

nazar-ı akıl: aklın nazarı, aklın gözüyle bakmak

neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma

Rabb-i İzzet: izzet sahibi, sonsuz kudret ve kudret sahibi olan Allah

sevk: yöneltme, gönderme

suret-i garaz: gayeye ulaşılacak yol, tarz.

tahammül: zora dayanma, kötü ve güç durumlara karşı koyabilme, katlanma

tahvif: korkutma, korkuya düşürme, ürkütme.

teavün: yardımlaşma, birbirine yardım etme

tecavüb: cevaplaşma, karşılıklı cevap verme.

teemmül: inceden inceye, etraflıca düşünme

tehvil: korkutma, korkuya düşürme.

tenâsüb: uyma, uygunluk; lafız ve mana itibariyle birbirine uygun olma

tersim: resmini çizme, resmini yapma.

tevellüt: doğma, doğum.

timsal: örnek, nümune.

umumen: umumî olarak, bütün olarak

zenav: havuz, göl

Zerre: pek ufak parça

killet olan esas-ı maksada, nasıl kelâmın her tarafı elini oraya uzatıp kuvvet veriyor. Şöyle:

اِنْ lâfzındaki teşkik ile tahfif; ve مَسْتٌ 'deki yalnız temas; ve نَفْحَةٌ maddesinde ve sigasında ve tenkirindeki taklil ve tahkir; ve مِنْ 'deki teb'iz; ve nikâle bedel عَذَابٍ zikirindeki tehvîl; ve رَبِّكَ 'deki imâ-i rahmet, umumen taklil göstermekle, azabı nihayet derecede ta'zim ve tehvîl eder. Zira azı böyle olursa, çoğundan Allah esirgesin.

Tembih

Bu sana sermeştir; yazabilirsın meşk et. Zira bütün âyât-ı Kur'âniye bu intizam ve tenasüp ve hüsne mazhardırlar. Fakat, maksat bazen mütedahilen müteselsildir. Her birinin tevabii ötekiyle mukarin olur, fakat muhtelit olmaz. Dikkat etmek gerektir. Zira nazar-ı sathî böyle yerlerde çok halt eder.

* * *

ayat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın ayetleri.

azap: ceza, büyük sıkıntı, şiddetli acı

bedel: karşılık
esas-ı maksat: asıl maksat

halt: karıştırma

hüsne: güzellik

ima-i rahmet: şefkat ve merhametin ima edilmesi

intizam: düzenlilik, düzgünlük

kelâm: söz

kiilet: azlık, miktarca azlık, eksiklik

lâfız: söz, kelime

makasid: maksatlar, gayeler

mazhar: bir şeyin çıktığı görün-
düğü yer; nail olma, şereflenme

meşk: alışmak, öğrenmek için

yapılan çalışma, alışma, araştırma

muhtelit: karışık, karışmış

mukarin: bitişik, yaklaşmış

mütedahilen: iç içe girmiş şekilde

müteselsil: teselsül eden, birbirinin ardı sıra, zincirleme giden

nazar-ı sathî: yüzeysel bakış, dikkatsizce yapılan inceleme

nihayet: son derece

nikâl: ateşli kömür parçası; şiddetli ve işkenceli azap

sermeşk: alıştırma için hazırlanmış yazı örneği, taslak yazısı.

şıga: kip, fiilin çekiminden meydana gelen

tahfif: hafifletme

tahkir: aşağı ve alçak addetme, aşağılama.

taklil: azaltma, azaltılma, indirme.

tazim: hürmet, ululama, büyük sayma

teb'iz: bölmek, bölük bölük etmek

tehvîl: korkutma, korkuya düşürme.

tehvîn: alçaltma, alçaltılma.

tembih: hatırlatma, ihtar.

tenâsüb: uyma, uygunluk; lafız ve mana itibarıyla birbirine uygun olma

tenkir: bir ismi harf-i tarifsiz kullanarak belirsiz yapma.

teşkik: şüphe

tevâbi: bir merkeze bağlı olan yerler veya şeyler

umumen: umumî olarak, bütün olarak

Beşinci Mesele

Kelâmın servet ve vüs'atı ise; nasıl suret-i terkip nefsi maksadı gösterir; öyle de müstetbeatının telmihatıyla ve esalibin işaretıyla garazın levazım ve tevabiini göstermek ve ihtizaza getirmektir. Zira telmih ve işaret ise, sakın olan hayalâtı ihtizaza ve sakit olan cevanibini söylettirmekle, kalplerin en uzak köşelerindeki istihsanı ve alışılamayı tehyiç etmeye büyük bir esastır.

Evet, *telmih* ve *işaret* ise, yolun etrafını temaşa ile tenezzüh etmek içindir, kast ve talep ve tasarruf için değildir. Demek, mütekellim onda mes'ul olmaz. Eğer istersen bu beyitlerin içlerine gir. Bir derece seyre şayan noktalar vardır:

İşte çal olan atına binmiş, nazenin karşısında gençlenmek isteyen ihtiyar babanın sakalının içine bak, belâgatın çok anahtarlarını bulacaksın. Al, kapıları aç. İşte

قَلْتُ كَبِرْتَ وَشَبْتُ قُلْتُ لَهَا ❖ هَذَا غُبَارُ وَقَايِحِ الدَّهْرِ

Yani, “Dedi: ‘İhtiyar oldun.’ Dedim: ‘Değildir; belki mesai-i dehrin gürültüsünden ayakları altında çıkıp, sakalıma konmuş bir beyaz gubardır.’”

Hem de,

وَلَا يَرَوُّعَكَ إِمَاضُ الْقَتِيرِ بِهِ ❖ فَإِنَّ ذَاكَ ابْتِسَامُ الرَّأْيِ وَلَا دَبْ

belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması
beyit: iki mısradan oluşan şiir.
cevanib: canipler, cihetler, yanlar, taraflar.
çal at: durduğu yerde hareket eden at
esâlib: üsluplar, tarzlar, cihetler.
garaz: gaye, maksat
gubar: toz.

hayalât: hayaller, hülyalar.
ihtizaz: titreme, harekete geçirme
istihsan: güzel bulma, beğenme
işarat: işaretler, alâmetler, belirtiler.
kast: bir işi bile bile, isteyerek yapma
kelâm: söz
levazım: lâzım olan şeyler
mes'ul: sorumlu, yükümlü
mesai-i dehr: zamanın müsibetleri ve güçlükleri

mesele: önemli konu
müstetbeât: söze tâbi olan manalar, söz söylerken, söz arasında işaretlerle anlatmalar.
mütekellim: söyleyen, konuşan, birinci şahıs
nazenin: nazlı, nazik, narin, ince yapılı
nefs-i maksat: asıl maksat, maksadın özü
sakin: sessiz
sakit: susan, ses çıkarmayan, sukut eden.
suret-i terkip: terkinin şekli,

birleştirmenin sureti
şayan: değer, layık, münasip
talap: isteme, dileme
tasarruf: idare etme, kullanma
tehyic: heyecanlandırma, heyecana getirme
telmih: açıkça söylemeyip üstü kapalı şekilde ve imalı olarak ifade etme
telmihat: telmihler, çağrışımlar
temâşâ: hayretle ve dikkatle bakıp seyretme
tenezzüh: gezinti
tevâbi: bir merkeze bağlı olan yerler veya şeyler
vüs'at: genişlik

Yani, “Sakalımın beyazlanmakla parlaması seni korkutmasın. Zira nur-u mütecessim gibi dimağdan erimiş sakaldan mecra bulup kendini gösteren fikir ve edebın te-
bessümüdür.”

Hem de,

وَعَيْنُكَ قَدْ نَامَتْ بَلِيلَ شَيْبَةٍ ❀ فَلَمْ تَنْتَبِهْ إِلَّا بِصَبْحِ مَشِيبٍ

Yani, “Gece gibi gençlikte gözün nevm-i gaflette dalmış, ancak subh-misal olan sakalın beyazıyla uyanabildi.”

Hem de,

وَكَاَنَّمَا لَطَمَ الصَّبَاحُ جَبِينَهُ ❀ فَاقْتَصَّ مِنْهُ وَخَاضَ فِي أَحْشَائِهِ

Yani, “Ciriti istemek yolunda, sabah, atımın yüzüne yed-i beyzasıyla bir tokat vurdu. Atım dahi kisasını almak için tayyar olan subha erişti, yere vurdu, içinde dört ayağıyla gezindi. Demek atım çal'dır.”

Hem de,

كَأَنَّ قَلْبِي وَشَاحَاهَا إِذَا خَطَرَتْ ❀ وَقَلْبُهَا قُلْبُهَا فِي

الصَّمْتِ وَالْخَرَسِ

Yani, “Kalbim maşukumun kemeri gibi hareket ve hışış etmekte. Onun kalbi ise, onun bileziği gibi sükûn ve sükûttadır. Demek beli ince, bileği kalın olduğu gibi, kalbim müştak, onun kalbi müstağnidir. Demek, hüsün ve aşkı ve istığnayı ve istıyakı bir taşla vurmıştır.”

Hem de,

وَأَلْقَى بِصَحْرَاءِ الْغَبِيطِ بَعَاةً ❀ نَزُولَ الْيَمَانِيِّ ذِي الْعِيَابِ الْمُحْمَلِ

çal at: durduğu yerde hareket eden at
dimağ: akıl, suur.
edep: edebiyat; terbiye, güzel ahlak
hışış: güzellik
hüsün: güzellik
istığna: ihtiyaçsızlık, gerek duymazlık.
istıyak: aşırı isteme, çok fazla arzu etme

kisas: bir suç işleyenin aynı şekilde cezalandırılması
maşuk: aşk ve ilgi ile sevilen, sevgili
mecra: kanal
müstağni: tenezzül etmeyen, gerekli bulmayan
müştak: arzulu, fazla istekli, istıyak gösteren
nevm-i gaflet: gaflet uykusu
nur-u mütecessim: cisimleş-

miş nur

subh: sabah, sabah vakti

subh-misal: sabah gibi

sükûn: sakinlik, durgunluk

sükût: sessizlik

tayyar: uçan, uçucu

tebessüm: gülümseme

yed-i beyza: beyaz, parlak ve maharetli el

Yani, “Tacir-i Yemenî gibi, yağmurdan gelen sel, yüklerini, eskallerini gabit sahrasına attı. Nasıl ki bir tüccar akşamda bir köye gelse, gecede köylüler rengârenk eşyalarını satın alsalar, sabahleyin herkes bir renk ile süslenmiş olduğu hâlde evinden çıkıyor. Hatta köyün çobanı dahi kırmızı bir mendili bağlıyor. Öyle de, sel sahraya yükünü attığı gibi, ticaret-i hafiye benzer imtizacat-ı kimyeviye ile çiçeklerin nazeninlerine güya rengârenk elbise alınır, dikilir. Hatta çiçeklerin çobanı ıtlakına şayan olan kefne, **(HAŞİYE)** başını kırmızılaştırıyor.”

Hem de,

غَارَ الْوَفَاءِ وَفَاضَ الْغَدْرُ وَانْفَرَجَتْ
مَسَافَةُ الْخُلْفِ بَيْنَ الْقَوْلِ وَالْعَمَلِ

Yani, “Vefa gavr-ı in'idama çekildi. Tufan-ı gadr fevera-na başladı. Kavl ve amel ortasında uzun bir mesafe açıldı.”

Uzağa gitmek istemiyorsan, bu Makalenin bir parça makabline nazar et. Bu meseleye numune olmak için çok parçaları bulacaksın. Ezcümle:

“Âyâtın delâil-i i'cazının miftahı ve esrar-ı belâgatının keşşafı yalnız belâgat-i Arabiyedir, felsefe-i Yunaniye değildir.”

HAŞİYE: Dikenli, ihrak edilir bir dağ mahsülüdür.

amel: fiil, iş
ayat: Kur'ân ayetleri
belâgat-i Arabiye: Arap belâgati, Arap edebiyatı
delâil-i i'caz: mucize oluşun delilleri
eskal: ağır yükler, ağır şeyler.
esrar-ı belâgat: belâgatın sırları.
ezcümle: bu cümleden olarak

felsefe-i Yunaniye: Yunan felsefesi
feveran: kaynama, fışkıрма
gavr-ı in'idam: yokluk çukurunun dibi.
güya: sanki
ıtlak: adlandırma, isim verme
imtizacat-ı kimyeviye: kimyevî unsurların birbirleri ile mezc olmaları, uyuşmaları

kavl: söz
keşşaf: keşfeden, gizli bir şeyi meydana çıkaran
mâkabl: geçmişteki, geçmiş, bir şeyin kendinden önce olan.
mesafe: uzaklık, ara
mesele: önemli konu
miftah: anahtar
nazar: bakış
nazenin: nazlı, nazik, narin,

ince yapılı
nümune: örnek
sahra: büyük çöl, geniş saha
şayan: değer, layık, münasip
tacir-i Yemeni: Yemenli tacir, ticaretle uğraşan
ticaret-i hafiye: gizli ticaret
tufan-ı gadr: merhametsiz, acımasız sağanak yağmur.
vefa: dostluk ve sevginin gerektirdiği davranışlarda devamlı olma

Veyahut “Makale-i Ülä”da olan “Mesele-i Ülänin Hatimesi”ndeki İşarete bak. İşte:

“Hilkat denilen şariat-ı fitriye, meczup ve misafir olan küre-i arza farz etmiştir ki, şemse iktida eden yıldızların safında durmak, şüzuz etmemek. Zira, zemin zevciyle beraber ¹ **اَتَيْنَا طَائِعِينَ** demişlerdir. Taat ise, cemaatle daha ahsendir.”

Şimdi teemmül et. Bu misaller, karşı ve arkalarından öyle makamata gösterir ki, arkalarından başka makamata hayal meyal gibi başını çıkarıyor.

* * *

1. İsteyerek emrine uyduk. (Fussilet Sûresi: 11.)

ahsen: daha (en) güzel
cemaat: topluluk
hatime: son söz, bir eserin sonuç kısmı.
hilkat: yaratılış
iktida: tabi olma, uyma
küre-i arz: yer küre, dünya
makale-i Üla: Birinci Makale
makamat: makamlar
mezcup: cezp edilmiş, bir yö-

ne çekilmiş
mesele-i Üla: birinci mesele
misal: örnek
sems: güneş
şariat-ı fitriye: kâinatta düzeni ve ahengi sağlayan, bütün varlıkların uymak zorunda olduğu kanun ve kuralların tamamı.
şüzuz: kurala uymayanlar,

kural dışı kalanlar, kaide dışı olanlar.

taat: itaat etme, boyun eğme, emre uyma.

teemmül: inceden inceye, etrafıca düşünme

zemin: yeryüzü

zevc: eş

Altıncı Mesele

Kelâmın semeratı ise, tabakat-ı muhtelifede, suver-i müteaddidede teşekkül eden meanidir. Şöyle:

Kimyaya aşına olanlara malûmdur; bir maddeyi, meselâ altın gibi bir unsuru, istihsal edildiği vakit, makine veya fabrika ile, müteaddit borularla, muhtelif teressübatıyla, mütenevvi teşekkülât ile, tabakat-ı mütefavitede geçer; en nihayet, ondan bir kısım tahassul eder.

Kelâm denilen maani-i mütefavitenin fotoğrafıyla alınmış muhtasar bir haritanın istiap ettiği gibi, mefahim-i mütefavitenin suret-i teşekkülü budur ki:

Tesirat-ı hariciyeden kalbin bir kısım ihtisasatı ihtizaza gelmekle müyülât tevellüt eder. Ondandır hevaî manalar, bir derece aklın nazarına ilişmekle, akli kendine müteveccih eder. Sonra o buhar hâlindeki mana, bir kısmı tekâsüf etmekle, temâyülât ve tasavvuratın bir kısmı muallâk kalıp, bir kısım dahi takattur ettiğinden, akıl ona rağbet gösterir. Sonra, mayi hâlindeki kısımdan bir kısım tasallüp ve tahassul ettiğinden, akıl onu kelâm içine alıyor. Sonra, o mütesallibden bir resm-i mahsus ile temessül ve tecelli ettiğinden, akıl, onun kametine göre bir kelâm-ı mahsus ile onu gösterir.

Demek, müteşahhıs olanı kelâmın suret-i mahsusası içine alıyor. Ve tasallüp etmeyi fehvanın eline verir. Ve

nen, yönelen
müyülât: meyiller.
nazar: bakış, dikkat
nihayet: en sonunda.
resm-i mahsus:
semerat: semereler, meyveler
suret-i mahsus: özel, hususî tarz
suret-i teşekkül: meydana gelme sureti
suver-i müteaddide: türlü türlü suretler
tabakat-ı muhtelif: çeşitli tabakalar
tabakat-ı mütefavite:
tahassul: hâsıl olma, sonuç olarak çıkma
takattur: damlama, damla damla akma.
tasallüp: sertleşme, katılaşma
tasavvurat: tasavvurlar
tecelli: belirme, bilinme, görünme
tekâsüf: kesifleşme, yoğunlaşma, sıkılaşma, koyulaşma.
temâyülât: meyiller, eğilimler
temessül: bir şekil ve surete girme, cisimlenme
teressübat: dibe çökmeler, çökelmeler
tesirat-ı hariciye: dıştan gelen etkiler, dış tesirler.
teşekkül: kurulma, oluşma, şekillenme
teşekkülât: teşekküller, oluşumlar, meydana gelişler.
tevellüt: doğma, doğum.
unsur: madde, esas, kök.

aşına: bildik, tanıdık
fehva: mana, anlam, mefhum, kavram.
hevai:
ihhtisasat: duymalar, algılamalar
ihhtizaz: titreme, harekete geçirme
istiap: içine alma, içine sığdırma, kapsama
istihsal: hasıl etme, meydana getirme, elde etme, üretme
kamet: boy, endam

kelâm: söz
kelâm-ı mahsus: başkalarının anlamadığı kelâm, kendine has söz
maani: manalar, anlamlar.
maani-i mütefavite: farklı farklı manalar
malûm: bilinen, biliniş olan
mayi: su gibi akan, su hâlinde bulunan şey, sıvı.
mefahim-i mütefavite: farklı farklı anlayışlar
meselâ: örneğin

mesele: önemli konu
muallâk: bir yere dayanmadan havada, boşta, boşlukta duran
muhtasar: kısaltılmış, özet
muhtelif: türlü türlü, çeşitli
müteaddit: çeşitli, bir çok
mütenevvi: çeşit çeşit
mütesallib: katılmış, sertleşmiş.
mütesahhıs: şahıslanan, gözle görünür hâle gelen
müteveccih: bir cihete dö-

âmâl: emeller, arzular, istekler
berk-i hüsn: güzelliğin şimşek çakması gibi parlaklığı
dall-i bilfehva: söylenen sözün veya ifadelerin hulâsasından çıkan manaya göre delil ve işaret olmak.

dall-i bilibare: bir ifade veya sözden muayyen bir mananın ve hükümün anlaşılması.

dall-i biliktiza: lüzum ettirme, icap ettirme delili; söylenen sözün-bir şeyi de gerekli kıldığına-delil olması.

dall-i bilişare: sözdeki mananın işaretine göre delil olmak.

etvar: hâl ve hareketler, işler, tarzlar, tavırlar.

havale: bir şeyi başkasının üstüne bırakma

hayalât: hayaller, hülyalar.

hazinetü'l-hayal: hayal hazinesi, âlemi

ihtizazat: depremlemler, titremeler

iktiza: gerektirme, lüzumlu kılma

ilka: bırakma

in'ikâd: kurulma, teşkil edilme, toplanma

işba: doyurma

iştiyak: aşın isteme, çok fazla arzu etme

keyfiyat: nitelikler.

keyfiyet-i kelâm: kelâmın esası, içyüzü

lisân: dil

lütuf: güzellik, hoşluk, iyilik, ihsan

maksut: kast edilen şey, gaye

mana-yı zarurî: mecburî olan mana

mazruf: iç, asıl, muhteva.

medlûl: bir kelime veya bir işa-
retten anlaşılan, bir kelime veya
ibarenin gösterdiği şey, mana

mefahim: mefhumlar, kavramlar.

mefhum: bir sözün ifade ettiği
mana

mefhum-ı kıyasî: benzetme ile
ilgili olarak sözden anlaşılan ma-
na

mehasin: güzellikler, iyilikler

meratip: mertebeler, basamaklar

mermûz: açıktan belirtilmeyip,
işaret ve remz ile anlatılan, ima
edilmiş olan.

muharrik: harekete getiren, ha-
reketlendiren, harekete geçiren
müsemma: isimlendirilmiş, nes-
ne

müstetbeât: söze tâbi olan ma-
nalar, söz söylerken, söz arasında
işaretle anlatmalar.

müşarünileyh: kendine işaret
edilen, ismi evvelce söylenmiş
olan, sözü edilen.

mütekellim: söyleyen, konuşan,
birinci şahıs

müyûlât: meyiller.

nâr-ı mukade: ağır yüklü, tutuş-

tahassul etmeyişi işaret ve keyfiyet-i kelâma yükler. Ve takattur etmeyişi kelâmın müstetbeatına havale eder. Ve tebahhur etmeyişi üslûbun ihtizazatına ve kelâm ile refakat eden mütekellimin etvarıyla rapteder.

İşte bu silsilenin borularından ismin müsemması ve fiilin manası ve harfin medlûlü ve nazmın mazrufu ve hey'etin mefhumu ve keyfiyatın mermuzu ve müstetbeatın müşarünileyhleri ve hitabı teşyî eden etvarın muharrikleri, hem de “dâllün bilibare”nin maksudu ve “dâllün bilişaret”in medlûlü ve “dâll ün bilfehva”nın mefhum-u kıyasîsi ve “dâllün biliktiza”nın mana-i zarurisi ve daha başka mefahim, umumen bu silsilenin birer tabakasından in'ikat eder ve şu madenden çıkar. Eğer seyretmek istersen, kendi vicdanına bak, şu meratibi göreceksin. Şöyle:

Senin mahbubun, vaktâ gözünüzün penceresinden şu-a ve berk-i hüsnünü vicdanınıza ilka ederse, o aşk denilen nar-ı mukade birden yandırmaya başladığından, hissiyat iltihaba başlamakla, amal ve müyûlât dahi heyecana gelip, birden o amaller üst kattaki hayalin tabanını deler. İmdat istediklerinden, o hazinetü'l-hayalde safbeste-i hareket ve mahbubun mehasinini ellerinde tutmuş veyahut onun mehasinini hatıra getirmekle tasvir eden, başkasının mehasini ile işba olunmuş olan hayalât ise o amalin imdadına koşarlar. Beraber hücum edip, hayalden lisana kadar inmekle beraber, zülâl-i visale olan meyli arkalarında ve firaktan olan teellümü sağda ve tazim ve tedip ve iştiyakı sola ve terahhum ve lutfu iktiza

muş atış

nazm: kafiyeli, vezinli söz

rapt: bağlama, bağlanma, iliş-tirme

refakat: refiklik arkadaşlık

saffbeste-i hareket: harekete
geçmek üzere saf bağlayıp
hazır olan.

silsile: zincir

şua: ışın, bir ışık kaynağından
uzanan ışık telleri

tabaka: derece, kat

tahassul: hâsil olma, sonuç
olarak çıkma

takattur: damlama, damla
damla akma.

tasvir: bir şeyi yazıyla veya
başka ifade tarzlarıyla anlat-
ma.

tazim: hürmet, ululama, bü-
yük sayma

te'dib: edeplendirme, edep
verme

tebahhur: buharlaşma, buğu
hâline gelme, buğulanma

teellüm: elemleme, tasalan-
ma, dertlenme, üzüntü duy-
ma

terahhum: merhamet etme,
acıma.

teşyî: uğurlama, yolcu etme

umumen: umumî olarak, bü-
tün olarak

üslûp: sanatkârın görüş, du-
yuş, anlayış veya anlatıştaki
özelliliği veya bir türün, bir ça-
ğın kendine has anlatış biçimi.

vakta: ne zaman, ne vakit

zülâl-i visal: kavuşmanın tat-
lılığı, berraklığı

eden mahbubun mehasinini önlerine ve hediye olarak medihanın gerdanını ve senanın dürrlerini ellerine almakla beraber, o ¹ النَّارُ الْمُوقَدَةُ عَلَى الْأَفْنَدَةِ itlakına şayan olan o ateşi söndürmek için zülal-i visali celp eden tavsif-i bi'l-fezail ile arz-ı hacet ederler.

İşte, bak, kaç tabakatta bildiğin manadan başka ne kadar meanî başlarını çıkarıp görünüyor. Eğer korkmuyorsan, İbni Farid'in veya Ebu Tayyib'in gözlerinden müthiş olan vicdanlarına bak. Ve vicdanın tercümanı olan

غَرَسْتُ بِاللَّحْظِ وَرَدًا فَوْقَ وَجْنَتِهَا * حَقٌّ لِّطَرْفِي
أَنْ يَجْنِيَ الَّذِي غَرَسَا ²

hem de

فَلْلَعَيْنِ وَالْأَحْشَاءِ أَوَّلَ هَلْ أَتَى * تَلَاعَائِدِي الْأَسَى
وَتَالَتْ تَبَّتْ ³

hem de

⁴ صَدَّ حَمًا ظَمَلِي لِمَاكَ لِمَاذَا * وَهَوَاكَ قَلْبِي صَارَ مِنْهُ جُذَاذَا

hem de

حُشَايَ عَلَى جَمْرٍ ذِكِّي مِنَ الْغَضَا * وَعَيْنَايَ فِي رَوْضٍ
مِنَ الْحُسْنِ تَرْتَعُ ⁵

gör ve dinle ki, çendan gözleri Cennette tenezzüh eder; fakat vicdanlarındaki Cehennem tazip eder.

1. Kalpleri saracak derecede tutuşmuş ateş.

2. Gözlerim, bir anlık bakışıyla yanaklarına gül dikti. Öyle ise, onu koparmak gözlerimin hakkıdır.

3. Beni muayene eden hekim, gözlerim ve kalbim için "Hel Eta'nın birinci ayeti ile "Tebbet'in üçüncü ayetini okudu. (Her iki ayette de her şeyi saran ateşten bahsedilir.)

4. Aşkından kalbim paramparça olurken, dudağındaki siyah bir ben seni sevmeme nasıl mani olur?

5. Dikenli ağaçların kor aleviyle içim tutuşmuş yanıyor; gözlerim ise, güzelliklerle dolu bir bahçede dolaşıyor.

arz-ı hacet: ihtiyacını bildirme.

celp: çekme, kendine çekme

çendan: gerçi, her ne kadar

dürr: inci, inci tanesi.

ittlak: adlandırma, isim ver-

me

maani: manalar, anlamlar.

mahbup: sevgili, sevilen, mu-

habbet edilen

mediha:

mehasin: güzellikler, iyilikler

müthiş: dehşet veren, ürküten, dehşetli, korkunç

senâ: methetme, övme

şayan: değer, layık, münasip

tabakat: tabakalar, dereceler, katlar

tavsif-i bi'l-fezail: faziletleriyle birlikte tavsif etme.

tazip: azap çekirme, eziyet etme, sıkıntı verme

tenezzüh: gezinti

zülâl-i visal: kavuşmanın tatlılığı, berraklığı

Öyle de, mehasinine işaret ve istiğnasına remz ve tellüm-ü firaka imâ ve şevke tasrih ve taleb-i visale telvih ve terahhumunu celp eden hüsnüne tansis etmekle beraber, hissiyatını tahrik eden hey'et-i etvarıyla çok hayalât-ı rakıkayı göstermişlerdir.

İŞARET

Nasıl bir hükûmetin intizamında her memura istidadı nispetinde, vazife derecesinde, hizmet miktarınca ücret vermek lâzımdır. Öyle de, böyle meratib-i mütefaviteden ihtilât eden manalar ise, garaz-ı küllî olan mesuk-u lehü'l-kelâmın merkezine kurbîyet nispetinde ve maksuda hizmet derecesinde her birine inayet ve ihtimamda hisse ve nasiplerini taksim-i adil ile tefrik etmek gerektir. Tâ ki, o muadeletle intizam ve o intizamdan tenasüp ve o tenasüpten hüsn-ü vifak ve o hüsn-ü vifaktan hüsn-i muâşeret ve o hüsn-ü muâşeretten kelâmın kemaline bir mizanü't-tadil çıkabilsin. Yoksa vazifesi hizmetkarlık ve tabiatı çocukluk olanlar, büyük rütbeye girmekle tekebbür eder. Tekebbür etmekle tenasübünü bozup muâşereti teşviş eder.

Demek kuyudat-ı kelâmın istidatlarını nazara almak gerektir. Evet, her şeyi istidadı nispetinde terfi' etmek lâzımdır. Zira görünüyor ki, göz, burun gibi bir aza ne kadar güzel olursa, hatta altından olursa, haddinden büyük olduğu hâlde sureti çirkin eder.

Tembih

Nasıl bazen en küçük bir nefer, bir hizmete, meselâ düşman ordusuna keşf-i râze gider, müşir gidemez. Veyahut bir

aza: organlar, uzuvlar
celp: çekme, kendine çekme
garaz-ı küllî: bütüne yönelik gaye
hayalât-ı rakika: merhamet ve şefkat dolu hayaller.
heyet-i etvar: birlik oluşturan tavırların toplamı
hisse: pay, nasip
hissiyat: hisler, duygular.
hizmetkâr: hizmet yapan kimse, hizmetçi.
hüsn: güzellik
hüsn-i muâşeret: bir arada yaşamının güzelliği
hüsn-i vifak: uygunluk ve anlaşmadan meydana gelen güzellik
ihtilât: karışma
ihtimam: dikkat ve özen gösterme
ima: işaretle anlatma, üstü kapalı ifade etme
inayet: yardım, ihsan, lütuf
intizam: düzenlilik, düzgünlük
istidat: kabiliyet, yetenek
istiğna: aza kanaat etme, olanla yetinme, gönül tokluğu, tok gözlülük
kelâm: söz
kemal: olgunluk, mükemmellik
keşf-i râz: sır toplama, casusluk etme.
kurbîyet: yakınlık, yakın olma, yakınlık kazanma.
kuyudat-ı kelâm: kelâmın kayıtları, sözün kayıtları
maksut: kast edilen şey, gaye
mehasin: güzellikler, iyilikler
meratib-i mütefavite: birbirinden farklı mertebeler, çeşitli mertebeler
meselâ: örneğin
mesûkun-lehü'l-kelâm: sözün söylenme maksadı
mizanü't-tâdil: doğrulturma, doğrultma terazisi.
muadelet: eşitlik, muadillik
muâşeret: birlikte yaşayıp iyi ge-

çinme, adab-ı muâşeret, görüşü.
müşir: en yüksek askerî derece, maresal.
nasip: hisse, pay, kısmet
nazar: bakış, dikkat
nefer: asker, er
nispet: oran, ölçü
remz: işaret, gizli ve kapalı bir surette ifade etme
suret: biçim, görünüş
şevk: şiddetli arzu, istek; keyif, neşe
tabiat: yaratılış, karakter, se-

ciye
tahrîk: hareket ettirme, harekete geçirme
taksim-i âdil: adaletli paylaş-tırma
taleb-i visal: kavuşma isteği
tansis: tetkikten sonra karar vermek, inceden inceye araştırma
tasrih: açıkça ifade ederek şüphe ve tereddütleri silme.
teellüm-i firak: ayrılıktan gelen elem
tefrik: birbirinden ayırma, ay-

rı tutma
tekebbür: kibirlenme, büyüklük satma
telvih: söz arasında manalı söz söyleme
tembih: hatırlatma, ihtar.
tenâsüb: uyma, uygunluk, birbirini tutma
terahhum: merhamet etme, acıma.
terfi: yükseltme
teşviş: karıştırma, karmakarışık etme
vazife: görev

küçük talebe yaptığı işi büyük âlim yapamaz. Çünkü, büyük adam her şeyde büyük olmak lâzım gelmez. Herkes kendi sanatında büyüktür.

Kezalik, o meani-i mütezahime içinde bazen bir küçük mana riyaset eder; o kıymettar oluyor. Zira onun vazifesi, şimdi gelecek bir esbap ile ehemmiyetlidir.

Buna işaret eden ve kıymetine menar olan sarîh hüküm ve lâzım-ı karibinin adem-i salâhiyetidir ki, onun hatırası için, irsal-i lâfz ve sevk-i hitap edilsin ve kelâm dahi postacılık etsin. Zira, yâ bedihi ve malûmdur, görünüyor; veyahut hafif ve zayıftır, asıl garazda ehemmiyeti yoktur. Veyahut onu hüsn-ü telâkki ve kabul edecek ve ona kulak verecek muhatap yoktur. Veyahut mütekellimin hâline muvafakat ve tekellüme dâî olan arzuya hizmet edemez. Veyahut muhatabın şe'n ve hay-siyetine imtizaç, istimzaç edemez. Veyahut kelâmın makamında ve müstetbeatın tevabiinde ecnebi görünüyor. Veyahut garazın muhafazasına ve levazımın tedarikine müstait değildir.

Demek her bir makamda bu esbaplardan yalnız birinin sözü dinlenir. Fakat umumen ittihat etseler, kelâmı en yüksek tabakaya çıkartıyorlar.

Hatime

Bazı meani-i muallâka vardır ki, bir şekl-i muayyenesi ve bir vatan-ı hususiyesi yoktur. Müfettiş gibi her bir daireye girer.

adem-i salâhiyet: yetkisizlik, vazife icabı bir işi yapmaya hakkı olmama.
âlim: ilim ile uğraşan, ilim adamı
bedihi: delil ve ispata muhtaç olamayacak derecede açık ve ortada olan.
dâî: davet eden, çağıran
ecnebi: yabancı
ehemmiyet: önem
ehemmiyetli: önemli
esbap: sebepler, vasıtalar
garaz: gaye, maksat

hatime: son söz
haysiyet: şeref, onur, itibar
hüküm: karar, emir
hüsn-i telâkki: iyi anlayış, iyi kabul edis, güzel telâkki etmek, anlayış gösterip iyi niyetle kabul etme.
imtizaç: uyuşma, uygunluk, bağdaşma
irsal-i lafz: lafzı göndermek
istimzâc: birisinin mizacını, huyunu öğrenmeye çalışma.
ittihat: birleşme, birlik oluşturma

kelâm: söz
kezalik: keza, bu da öyle, böylece
kıymet: değer
kıymettar: kıymetli, değerli
lâzım-ı karib: en yakın planda
levazım: lâzım olan şeyler
maani-i muallak: tam olarak anlaşılmamış, yerine oturmamış manalar
maani-i mütezahime: akla gelmekte birbiryle yarışma hâlinde olan manalar.

makam:
malûm: bilinen, bilinen olan
menâr: nur yeri, ışık yeri
muhafaza: koruma
muhâtab: kendisine hitap olunan, söz söylenen kimse
muavafakat: uyma, uyusma, uygunluk
müstait: kabiliyetli, yetenekli olan
müstetbeat: söze tâbi olan manalar, söz söylerken, söz arasında işaretlerle anlatmalar.
mütekellim: söyleyen, konuşan, birinci şahıs
riyaset: reislik, başkanlık
sarîh: açık, âşikar
sevk -i hitap: hitabı yollamak, göndermek, yönlendirmek
şe'n: iş, durum, özellik, yapı
şekl-i muayyene: kesin olarak belirli olan şekil
tabaka: derece, kat
talebe: öğrenci
tedarik: sağlama, temin etme, karşılama
tekellüm: söyleme, konuşma
tevâbi: bir merkeze bağlı olan yerler veya şeyler
umumen: umumî olarak, bütün olarak
vatan-ı hususiye: bir şeyin özel yeri, mekanı
vazife: görev

Bazı kendine hususî bir lâfız takıyor. Bu muallâkâtın bir kısmı ise, harfiye ve hevaiye gibidir. Başka kelime onu derununa çeker.

Bazen bir cümleye belki bir kıssate nüfuz eder. Ne vakit o cümleyi ezdirirsen, ruh gibi o mana takattur eder. Meselâ, hasret ve iştiyak ve temeddüh ve teessüf, ilâ ahir gibi manalardır.

* * *

derun: iç, içeri, dahil

harfiye:

hasret: özlem

hevaiye: hava gibi hafif ve lâtif karakterde olan şeyler.

ilââhir: sona kadar, sonuna kadar.

iştiyak: aşın isteme, çok fazla arzu etme

kıssât: kıssalar

lâfız: söz, kelime

meselâ: örneğin

muallâkât: İslamdan önceki arap şairlerin şiirleri.

nüfuz: geçerli olma, işleme

susi: özel

takattur: damlama, damla damla akma.

teessüf: üzülmeye, acı duyma

temeddüh: kendi kendini övme, kendini methetme, böbürlenme.

Yedinci Mesele

Belâgatın ukde-i hayatiyesi, tabir-i diğerle, beyanın felsefesi veyahut şiiirin hikmeti ise, hariciyatın nevamisi ve mekayisini temessül etmektir. Şöyle:

Hakaik-ı hariciyedeki kanunları kıyas-ı temsili cihetiyile ve deveran tarikiyle ve vehmin tasarrufuyla şairane olan maneviyat ve ahvalde yerleştirmektedir. Demek, âyine gibi, hariçten in'ikâs eden hakikatin şualarını temessül eder. Güya kendi sanat-ı hayaliyesiyle ve nakş-ı kelâmisıyla hilkat ve tabiatı taklit ve muhakât eder.

Evet, kelâmda hakikat olmaz ise de, en ekall şebih ve nizamından istimdat etmek ve onun danesi üzerinde sümbüllenenmek gerektir. Fakat her danenin mahsus bir sümbülü vardır. Bir buğday bir ağaç kadar sümbüllenez. Felsefe-i beyan nazara alınmazsa, belâgat hurafat gibi, hayalgül gibi, samie hayretten başka bir fayda vermez.

İŞARET

Felsefe-i beyaniyeye müşabih, nahvin dahi bir felsefesi vardır. O felsefe ise, vazının hikmetini beyan eder. Kütüb-ü nahivde mezkûr olan münasebat-ı meşhure üzerine müesestir. Meselâ bir mamule iki amil dahil olmaz. Ve “hel” lâfzı fiili gördüğü gibi sabretmez, visal ister. Hem fail kuvvetlidir, kavî olan zammeyi kendine gasp eder. Mesele, hariç ve kâinatta cârî olan kanunların birer aks-i misalîsidir.

ahval: haller, durumlar
aks-i misalî: benzer gibi yansıma, aynadaki görüntü
amil: sebep, etken
âyine: ayna
belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması
beyan: belâgat ilminin; hakikat, mecaz, kinaye, teşbih ve

istiarelerini öğreten kısmı
beyan: bildirme, açıklama, söyleme
cari: cereyan eden, akan, işleyen
dâne: tane, tohum
deveran: dönüp dolaşma, dönme, dolaşım.
ekal: daha az, en az, pek az, en küçük.
fail: özne, fiili yapan veya

âmil olan unsur.
felsefe: bir ilmin esaslı düşünceleri
felsefe-i beyan: beyan ilminin felsefesi.
felsefe-i beyaniye: beyan ilminin felsefesi
gasp: zorla alma, zaptetme, el koyma
Hakaik-ı hariciye: dış âlemin hakikatleri, insanın iç âlemi-

nin dışındaki hakikatler
hariciyat: dışarıya ait olan şeyler
hayalgül: hayalen görülen korkutucu mahluk.
hel: Arapçada soru cümlesinin başına gelen edat, soru edatı, ..mi?
hikmet: gaye, maksat
hilkat: yaratılış
hurafat: hurafeler, bâtıl inanışlar
in'ikâs: aksetme, yansıma
istimdat: aman dileme, merhamet ve yardımına sığınma.
kavi: kuvvetli, güçlü
kıyas-ı temsili: temsile dayanan kıyas.
kütüb-i nahv: nahiv ilmi ile ilgili kitaplar
mamul: amilin neticesi; cümlede kendilerinden önce gelen harf, fiil veya isim tamlamasında tamlayıcı, sıfat tamlamasında sıfat gibi etkileyicilerden etkilenen, isim, fiil ve sıfat gibi ögeler
maneviyat: mana âlemine ait olanlar, hisse ve inanca ait şeyler
mekâyis: makyaslar, ölçüler
mezkûr: zikredilen, adı geçen, anılan.
muhakât: bir kimseyi taklid etme
müesses: tesis edilmiş, kurulmuş olan, kurulu
münasebat-ı meşhure: meşhur alâkalar, herkeşçe bilinen ilişkiler
müşabih: birbirine benzeyen, aralarında benzerlik bulunan şeylerden her biri
nahv: söz dizimi, cümle bilimi; sentaks.
nakş-ı kelâmî: kelâmın nakşı, süsü; kelâmın görünüşündeki güzellik, süs, cezbedicilik
nevamis: kanunlar, şeriatlar.
nizam: düzen, tertip; düzgünlük
sâmi: dinleyen, dinleyici.
sanat-ı hayaliye: hayal sanatı, hayalden gelen sanat
şairâne: şairce, şair gibi, şaire yakışacak şekilde
şebih: benzer, tıpkı
şua: ışın, bir ışık kaynağından uzanan ışık telleri
tabiat: yaratılış, karakter, seçiye
tabir-i diğer: diğer tabir, başka bir ifade.
tasarruf: idare etme, kullanma
temessül: bir şekil ve surete girme, cisimlenme
ukde-i hayatiye: hayatla ilgili düğüm, hayat düğümü.
vâzî: vaz' eden, koyan, yerleştiren
vehim: zan, şüphe, yanlış ve esassız düşünce
visal: ulaşma, kavuşma
zamme: ötre denilen, üstüne konulan harfi o , ö , u , ü okutan hareke.

Tenbih

Bu münasebat-ı nahviye ve sarfiye olan hikmet-i vazıh ise, felsefe-i beyan derecesinde olmaz ise de, pek büyük bir kıymeti vardır. Ezcümle, istikra ile sabit olan ulûm-u nakliye'yi ulûm-u akliyenin suretlerine çeviriyor.

* * *

ezcümle: bu cümleden olarak
felsefe-i beyan: beyan ilminin felsefesi.
hikmet-i vâzıh: anlaşılmalı, açık hikmet
istikra: tümevarım
kıymet: değer
münasebat-ı nahviye ve sarfiye: nahiv ve sarf ilimlerine göre değerlendirilen ilişkiler

sabit: ispat edilmiş, ispatlanmış
suret: biçim, şekil, tarz
tenbih: hatırlatma, ihtar.
ulûm-i akliye: akfî ilimler, akla dayanan ilimler.
ulûm-i nakliye: naklî ilimler; hadis, tefsir, fıkıh gibi ve mukaddes kitaplardan nakil olunan ve rivayet üzerine kurulmuş olan ilimler.

Sekizinci Mesele

Maani-i beyaniyenin aşılması ve telkihi ve manaların becayiş ve inkılapları, kelimenin mana-i hakikîsi, ya garaz veyahut mana-i muallâkadan birisini teşerrüp ve içine cezp etmektir. Zira içine girdiği vakit, sahibü'l-beyt olan hakikate ve esasa dönüyor. Ve asıl lâfzın sahibi olan mana ise bir suret-i hayatiyeye dönüyor. Ona medet verir ve müstetbeattan istimdat eder. Bu sırdandır ki, kelime-i vahidenin maani-i müteaddidesi oluyor. Ve becayiş ve telkiyat bundan çıkar. Bu noktadan gaflet eden, büyük bir belâgatı kaybeder.

İŞARET

Bir şey merkep ve binilmiş ise, **عَلَى** lâfzına müstehak olduğu gibi, zarf gibi içine aldığından, **فِي** lâfzını ister — **تَجْرَى فِي الْبَحْرِ**¹ gibi. Hem de, bir şey alet olduğundan, **صَعَدْتُ السَّطْحَ بِالسَّلَمِ**² gibi. Ve me- kan ve merkep olduğunda, **عَلَى** ve **فِي** lâfızları dahi ister.

Hem de, gaye olduğundan, **حَتَّى** ve **إِلَى** lâfızlarını ister. İllet ve zarf olduğundan, **لَمْ** ve **فِي** lâfızlarını dahi ister.

maani-i müteaddide: çeşitli manalar, birden çok mana
mana-yı hakiki: gerçek, doğru, asıl, mana.
mana-yı muallaka: tam olarak anlaşılmamış olan mana
medet: inayet, yardım, imdat
merkep: binilen vasıta, binilen şey, binek
mesele: önemli konu
müstahak: hak eden, hak etmiş
müstetbeât: söze tâbi olan manalar, söz söylerken, söz arasında işaretlerle anlatmalar.
sahibü'l-beyt: ev sahibi.
sır: gizli hakikat
suret-i hayatiye: hayat şekli.
telkih: aşılama, aşı yapma
telkiyat: telkipler, aşlamalar
teşerrüp: suyu kendine çekme, içme

1. Denizde akıp gider. (Bakara Sûresi: 164.)

2. Dama merdivenle çıktım.

belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması

cezp: kendine doğru çekme, çekilme

gaflet: ihmal, endişesizlik
garaz: gaye, maksat
hakikat: gerçek
illet: sebep

inkılâp: değişme, dönüşüm, köklü değişme

istimdat: aman dileme, merhamet ve yardımına sığınma.

kelime-i vahide: bir kelime
lâfız: söz, kelime

maani-i beyaniye: bildirilen ve anlatılan manalar.

1 وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ¹ gibi. İşte sermeşk; sen de kıyas edebilirsen et.

Tembih

Bu mütedahil manaların hangisi daha ziyade senin garazına temas eder ve maksada sıla-i rahim vardır, ileriye sür ve izhar et. Bakîleri ona teşyî edici yaptır. Yoksa senin tarz-ı ifaden haşmet ve ziynet-i beyaniyeden çıplak olacaktır.

* * *

1. Güneş de kendisine tâyin edilmiş bir yere doğru akıp gider. (Yâsin Sûresi: 38)

bâkî: geri kalan

garaz: gaye, maksat

haşmet: ihtişam, heybet, büyüklük

izhar: gösterme, açığa vurma

kıyas: karşılaştırma, bir şeyi başka bir şeye benzeterek hüküm verme

maksat: kastedilen şey; gaye

meşk: alıştırma için hazırlanmış yazı örneği, taslak yazısı.

mütedâhil: tedahül eden, bir-biri içine geçen

sıla-i rahim: ilişkiyi devam ettirme.

tarz-ı ifade: ifade tarzı, söyle-

yiş, anlatış şekli.

tembih: hatırlatma, ihtar.

teşyî: uğurlama, yolcu etme

ziyade: çok, fazla

ziynet-i beyaniye: beyanın süsleri, süslü güzellikleri

Dokuzuncu Mesele

İrade-i cüz'iyeyi ve tasavvur-u basiti aciz bırakan kelâmın yüksek tabakası şudur ki: Mütedâhilen müteselsil olan makasıdın taaddüdü ve mütenasilen murtabıt olan metalibin teselsülü ve netice-i vahideyi tevlit eden asılların içtimai ve her biri ayrı ayrı semere veren fûru-u kesirenin istinbatına istidat veya tazammunu iledir. Şöyle ki:

• Maksadü'l-makasit olan en uzak ve yüksek hedef-i garazdan ayrılıp gelmekte olan maksatlar, birbirine murtabıt ve birbirinin noksanîyetini tekmiil ve komşuluk hakkını eda etmekle kelâma vüs'at ve azamet verir. Güya birini vazetmekle öteki ve diğeri ve başkasını ve daha başkasını vazeder. Ve sağ ve solda ve her cihetin nispetini gözetmekle birden, o makasıd kelâmın kasr-ı müşeyyedesine kuruyor. Güya çok akılları kendi aklına muavenet etmek için istiare etmiş, istihdam ediyor. Sanki o mecmu-u makasıtta her bir maksat tesavir-i mütedahileden müşterekü'n-fih bir cüzdür. Nasıl mütedahil tasvirlerde siyah bir noktayı bir ressam koysa, o nokta birinin gözü, ötekisinin yüzünün hâli, berikisinin burnunun deliği, başkasının ağzı olduğu gibi, kelâm-ı alîde dahi öyle noktalar vardır.

• İkinci nokta: Kıyas-ı mürekkep ve müteşaaş sırıyla, metalip tenasül edip teselsül etmektir. Güya mütekellim

âciz: zayıf, güçsüz
asl: kök, temel, esas
azamet: büyüklük
cihet: yön
cüz: parça
eda: yerine getirme
fûru-i kesire: bir bütünün çok dallara ayrılması, çok şubeleşmesi, ayrıntıların fazlalaşması.
güya: sanki
hedef-i garaz: niyetin ulaş

mak istediği nokta
içtima: toplanma
irade-i cüz'iy: cüz'î irade, insanda bulunan sınırlı irade, bir şeyi yapmak veya yapmama konusunda Allah tarafından insanın elinde bırakılmış istek.
istiare: başkasından kullanmak üzere alma, ödünç alma, birinden iğreti bir şey alma
istidat: kabiliyet, yetenek

istihdam: bir hizmette kullanma, çalıştırma
istinbat: bir söz veya isten gizli bir mana çıkarma
kasr-ı müşeyyede: sağlam yapılmış büyük bina
kelâm: söz
kelâm-ı âli: yüksek söz
kıyas-ı mürekkep ve müteşaaş: birden çok mukaddemeden meydana getirilmiş, şube ve kısımlara ayrılmış ki-

yaslar
makasid: maksatlar, gayeler
maksadü'l-makasid: maksatların maksadı
maksat: gaye
mecmu-i makasid: maksatların toplamı, tümü
mesele: önemli konu
metalip: talep olunan, istenen şeyler, istekler, arzular.
muavenet: yardım
murtabıt: bağlanmış, bağlı
müşterekü'n fih: çeşitli paylara ayrılmış, kendisinde hisseler bulunan
mütedâhil: tedahül eden, birbiri içine geçen
mütedâhilen: iç içe girmiş şekilde
mütekellim: söyleyen, konuşan, birinci şahıs
mütenâsilen:
müteselsil: teselsül eden, birbirinin ardı sıra, zincirleme giden
netice-i vahide: tek sonuç, bir sonuç
nispet: kıyaslama; oran, ölçü
noksanîyet: eksiklik, noksanlık
nokta: konu ile ilgili bölüm
ressam: resim yapan, resim çizen sanatkar.
semere: meyve, güzel netice
sır: gizli hakikat, bir şeyin dikkat ve tecrübe ile anlaşılan en ince yanı
taaddüt: birden çok olma, çoğalma, sayısı artma.
tabaka: derece, kat
tasavvur-i basit: karmaşık olmayan basit tasavvur
tasvir: bir şeyi yazılı veya başka ifade tarzlarıyla anlatma.
tazammun: ihtiva etme, içine alma, içinde bulundurma.
tekmiil: tamamlama, kemâle erdirmeye
tenâsül: birbirinden doğup üreme
tesavir-i mütedahile: iç içe girmiş tasvirler
teselsül: zincirleme, silsile halinde birbirini takip etme
tevlit: doğurma
vaz: koyma, konulma
vüs'at: genişlik

abes: boş saçma, lüzumsuz ve gayesiz iş
adem: yokluk
ahir: son
âlem: dünya
âyine: ayna
beka: kalıcılık, devamlılık, sabit olmak
bizzat: kendisi, şahsen
cem: toplama, bir araya getirme
ciğersükâf: ciğer parçalayan, çok acı veren.
cihet-i fark: farklı yön.
deveran-ı umumî:
emel: şiddet arzu, ümit
güya: sanki
hakikat: gerçek
Hakim: her şeyi bir maksatla uygun ve hikmetle yaratan, hikmet sahibi Allah
hayat-ı âlem: kâinatın hayatı
hayat-ı külliye: genel kapsamlı hayat
hicran-ı ebedî: sonsuz ayrılık
ihtilâf: farklı olma, ayrı oluş
ihtizaz: titreme, harekete geçirme
inkışaf: ortaya çıkma, keşfolunma; gelişme
intizam: düzenlilik, düzgünlük
irtibat: bağ, münasebet
israf: gereksiz yere harcama, ihtiyacı fazla harcama, savurganlık
istidat: istidatlar, kabiliyetler, yetenekler.
ittisal: bitişme, birleşme
kasten: bile bile, isteyerek, kasıtlı olarak.
kelâm: söz
kemâlât: kemaller, olgunluklar, mükemmellikler
kuvve-i hayatiye: hayat kuvveti
lâakal: en azından, hiç olmazsa
maksat: kastedilen şey; gaye
mebhas: bir bahisle ilgili yazı, kısım, bölüm
meselâ: örneğin
mesele: önemli konu
meslek: gidiş, usul, yol
metalip: talep olunan şeyler, istekler
mezahir: mazharlar, görünenler
misal: örnek
muhakeme: akıl yürütüp doğru netice elde edebilme, tartma, değerlendirme, yargılama
mukaddeme: başlangıç.
musallat: çok rahatsızlık veren, aşırı derecede sataşan

o metalibin beka ve tenasülünün bir tarih-i tabiisine işaret eder.

Meselâ, âlem güzeldir. Demek Sanii, Hakîmdir; abes yaratmaz, israf etmez, istidatı mühmel bırakmaz. Demek, intizamı daima tekmil edecek. Ciğersükâf ve tahammülsüz ve emel öldürücü bütün kemalâtı zir ü zeber eden hicran-ı ebedî olan ademi insana musallat etmez. Demek, saadet-i ebediye olacaktır. Üçüncü Makalenin İkinci Şahadetinin Mukaddemesinde, nübüvvet-i mutlakının mebhasinde, insanın hayvandan üçüncü cihet-i farkı buna iyi bir misaldir.

• **Üçüncü nokta:** Netice-i vahideyi tenatüç eden usul-i müteaddideyi cem ve zikretmektir. Zira her bir aslın yüksek netice ile kasten ve bizzat irtibatı olmaz ise, lâakal bir derece ihtizaza ve inkışafa getirir. Güya usul denilen me-zahir ve âyinelerin ihtilâfıyla ve netice ve mütecellinin vahdetiyle maksadın tecerrüdüne ve ulviyetine ve hayat-ı alem denilen deveran-ı umumî tesmiye olunan hayat-ı külliye ile yâd edilen hakikatiyle kelâmın kuvve-i hayatiyesinin ittisaline işaretidir. Üçüncü Makalenin ahirindeki Üçüncü Maksatta olan Birinci Maksat buna bir derece misaldir. Hem de Üçüncü Makalede Dördüncü Mesele ve meslekten olan “İşaret ve İrşat ve Tembih” ve muhakeme buna misaldir.

فَانْظُرْ إِلَى كَلَامِ الرَّحْمَنِ الَّذِي عَلَّمَ الْقُرْآنَ فَبِآيَاتِ رَبِّكَ لَا تَتَجَلَّى هَذِهِ الْحَقِيقَةُ فَوَيْلٌ حِينَئِذٍ لِلظَّاهِرِينَ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ

mühmel: ihmal edilmiş, bırakılmış; önemsiz
mütecelli: tecelli eden, meydana çıkan, görünen, açık
netice-i vahide: tek sonuç, bir sonuç
nokta: konu ile ilgili bölüm
nübüvvet-i mutlaka: kesin ve şüphesiz peygamberlik
saadet-i ebediye: sonu olmayan, sonsuz mutluluk
Sânî: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah
şahadet: şahit olma, şahitlik;

açık alamet, işaret
tahammülsüz: tahammülü yakan, sabrı yakan, sabrı yok eden.
tarih-i tabii: tabii seyir hali
tecerrüt: soyunma, soyutlanma, uzak olma
tekml: tamamlama, kemâle erdirmeye
tembih: hatırlatma, ihtar.
tenâsül: birbirinden doğup üreme
tenâtüc: neticelenme.
tesmiye: isimlendirme, ad

verme
ulviyet: ulvilik, yücelik, yükseklik
usul: metot, metodoloji; esaslar, kaideler
usul-i müteaddide: çeşitli usuller, birden fazla tarz
vahdet: birlik ve teklik
yâd: anma
zîkr: anma, bildirme
zir ü zeber: altüst, karmakarışık, darmadağın.

1 مَا لَا يَفْهَمُونَ عَلَى التَّكَرَّارِ

Evet, Rabb-i İzzetin kelâmına dikkat edilse, bu hakikat her yerde nur gibi parlar. Evet, nur gibi, köşelerinde ve mekatıllarında içtima edip zülâl-i belâgat fışkıyor. Nefrin o zahirperestlere ki, bu hakikatten gaflet edip, tekrara hamlediyorlar!

• **Dördüncü nokta:** Kelâmı öyle ifrağ etmek ve istidat vermektir ki, pek çok fûruların tohumlarını mutazammın ve pek çok ahkâma me haz ve pek çok maaniye ve vücuh-u muhtelifeye delâlet etmektedir. Güya bu istidadı tazammun ile, kelâmın kuvve-i nâmiyesinin kuvvetine telvih eder ve hasılatının kesretini gösterir. Sanki o fûru ve vücuhların mahşeri olan meselede cem eder, ta ki meza ya ve mehasinini muvazenet edip, her bir fer'i bir garaza sevk ve her bir vechi bir vazifeye tayin eder.

فَانْظُرْ إِلَى قِصَّةِ مُوسَى فَإِنَّهَا آجَذَى مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا أَخَذَهَا

2 الْقُرْآنُ بِيَدِهَا الْبَيْضَاءُ فَخَرَّتْ سَحْرَةُ الْبَيَّانِ سَاجِدِينَ لِبَلَاغَتِهِ

Evet, kıssa-i Mûsa meşhur darb-ı meseldeki tefariku'l-asadan daha nâfi'dir. Nasıl o asa ne kadar parçalansa yine bir işe yarar; kıssa-i Mûsa dahi öyledir. Bu hâsiyetine benaendir ki, Kur'ân, yed-i beyza-i mu'cizü'l-beyanıyla o kıssayı aldı ve suver-i müteaddidede gösterdi, her bir ciheti hüsn-ü istimal etti. Fenn-i beyanın seharesi, belâgatına secde berzemin-i hayret ve muhabbet ettiler.

1. Müellifin Arabî ifadesi olup, meali altındaki paragrafta mevcuttur.

2. Müellifin Arabî ifadesi olup, meali altındaki paragrafta mevcuttur.

ahkâm: hükümler
asa: değnek, sopa
belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması
binaen: -den dolayı, bu sebepten
cem: toplama, biriktirme
darbimesel: atasözü, vecize

delâlet: delil olma, gösterme; alamet, işaret
fenn-i beyan: belâgat ilminin üç bölümünden ikinci bölümüdür. İfade etme yolları olan teşbih, mecaz ve kinayeden bahseden ilim.
fer: şube, kısım, bölüm
fûru: fer'ler, dallar, kollar, şubeler

gaflet: dikkatsizlik, endişesizlik, Allah'tan uzaklaşıp nefsin arzularına dalmak
garaz: gaye, maksat
haml: isnat etme, atıf, yükleme
hâsılât: her hangi bir işten elde edilen şeyler
hasiyet: bir şeye has özellik, nitelik

hüsn-i istimal: iyi ve yerinde kullanma.

içtima: toplanma

ifrağ: kalıba dökme, şekil verme, bir biçime sokma

istidat: kabiliyet, yetenek

kesret: çokluk

kıssa: anlatılan olay, hikaye

kıssa-i Mûsa: Hz. Mûsa'nın kıssası, Hz. Mûsa'nın başından geçen mühim hâdiselerin anlatıldığı kısası.

kuvve-i nâmiye: büyüyüp gelişme kuvveti

maani: manalar, anlamlar.

mahşer: toplanılan yer

mehasin: güzellikler, iyilikler

mehaz: menba, bir şeyin aslının alındığı kaymak

mekâtî: kelâmın sonları

mesele: konu

mezâyâ: meziyetler, üstünlük vasıfları.

mutazammın: içine alan, kapsayan, havi

muvazenet: dengeleme, denkleştirme

nafi: faydalı

nefrin: nefret, beddua

nokta: konu ile ilgili bölüm

nur: aydınlık, parıltı, ışıık

Rabb-i İzzet: izzet sahibi, sonsuz kudret ve kudret sahibi olan Allah

secde-i berzemin-i hayret ve muhabbet: hayret ve muhabbetle yere secde etmek

sehare: büyü gibi bir kuvvetle çeken, büyü yapan

sevk: yöneltme

suver-i müteaddide: türlü türlü suretler

tayin: vazifeye gönderme, bir işe yerleştirme, atama

tazammun: ihtiva etme, içine alma, içinde bulundurma.

tefariku'l-asa: bir cins ağaç olup kesilip parçalandıkça her bir parçasından farklı şekillerde faydalanılır. Araplar arasında her bir parçası ayrı fayda veren, çeşitli faydalara kapı açan şeyler için 'tefariku'l-asa'dan daha faydalı sözü bir atasözü haline gelmiştir.

telvih: açıklama, belli etme

vecih: cihet, yön

vücuh: vecihler, cihetler, yönler

vücuh-u muhtelif: muhtelif tarzlar, çeşitli çehreler

yed-i beyza-yı mu'cizü'l-Kur'ân: Kur'ân-ı Kerim'in beyanındaki mu'cizenin Hz. Musa'nın yed-i beyzası gibi hârikulade olan hali

zahirperest: dış görünüşe kıymet veren, dış görünüşe dikkat edip iç yüze aldnış etmeyen.

zülâl-i belâgat: belagatin tatlılığı, berraklığı

Ey birader! Bu Meselede olan hayal meyal belâgat, bu esalip ile sana öyle bir şecereyi tersim eder ki, cesim uruku müteşabike, uzun boğumları mütenasika ve müteşabık, dalları müteanika, meyve ve semeratı mütenevvia olan bir şecere-i hakikat sana tasvir eder. Eğer istersen Altıncı Meseleye temaşa et. Zira, çendan müşevveş ise, bir derece bu meselenin bir parçasına misal olabilir.

Tembih ve İtizar

Ey birader! Bilirim ki, şu Makale sana gayet muğlâk görünüyor. Fakat, ne çare, mukaddemenin şe'ni icmal ve icazdır. Kütüb-ü Sâlisede sana tecelli edecektir.

* * *

belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması
birader: kardeş
cesim: iri, büyük, kocaman
çendan: gerçi, her ne kadar
esâlib: üsluplar, tarzlar, cihetler.
gayet: son derece
icaz: az sözle çok mana ifade etme
icmal: kısa anlatma, özetleme, ayrıntılara girmeme

itizar: özür dileme, bir sebep göstererek affını dileme.
Kütüb-i Salise: üçüncü kitap
mesele: önemli konu
misal: örnek, nümune
muğlâk: karışık.
mukaddeme:
müşevveş: teşevvüşe uğramış, düzensiz, karmakarışık
müteânika: birbirinin boynuna sarılan
mütenasika: bir boyda, benzeşen, münasip, birbirine uy-

gun olan.
mütenevvia: mütenevvi, çeşit çeşit
müteşabike: beraber ve karışık olanlar, birbirine karışanlar.
müteşâibe: dallı, budaklı, kollara ayrılmış
semerat: semereler, meyveler
şe'n: iş, durum, özellik, yapı
şecere: ağaç
şecere-i hakikat: hakikat

ağacı
tasvir: bir şeyi yazıyla veya başka ifade tarzlarıyla anlatma.
tecelli: belirme, bilinme, görünme
temâşâ: hayretle ve dikkatle bakma, seyretme
tembih: hatırlatma, ihtar.
tersim: resmini çizme, resmini yapma.
uruk: kökler, damarlar.

Ünuncu Mesele

Kelâmın selâseti ise, bir derece hissiyattan tafralık ve ıstibak etmemek; ve tabiatı taklit; ve harice temessül; ve mesil-i garazda sedat; ve maksat ve müstekarrın temeyyüzüdür. Şöyle ki:

- Kelâmda hissiyat da tamam olmadan çifte atmak, başkasıyla mezc etmek, selâsetini tağyir eder.
- Ve nizamsız ıstibaktan tevakki ve maani-i müteselsileden tederrüç lâzımdır.
- Hem de sanat-ı hayaliyesiyle tabiata şakirtlik etmek gerektir. Tâ tabiatın kavanini onun sanatında in'ikâs edebilsin.
- Hem de tasavvuratını öyle hariciyata muhakî ve müşakıl etmek lâzımdır. Faraza tasavvuratı dimağdan kaçıp hariçte tecessüm etseler, hariç onları istihlak ve neseplerini inkâr etmesin ve desin: “Onlar ben'im” veyahut “keennehu” veyahut “Benim veledimdir...”
- Hem de garazın mesilinde ve kastın mecrasında teferruk etmemek için sedat etmek, çepe çepe temayül etmemektir. Tâ canibler garazın kuvvetini teşerrüp etmekle ehemmiyetsiz etmesin. Belki köşeler, tazammun ettikleri taravet ve letafetiyle, zenav gibi, garaza imdat ve kuvvet vermek gerektir.
- Hem de kastın müstekarrı temeyyüz ve ağrazın mültekası taayyün etmek, selâsetin selâmetine lâzımdır.

* * *

ağraz: maksatlar, niyetler
canip: yan, yön, cihet, taraf.
çepe çepe: sağa sola
dimağ: akıl, şuur.
ehemmiyetsiz: önemsiz
faraza: farz edelim ki, öyle sayalım ki, söz gelişi
garaz: gaye, maksat
hariciyat: dışarıya ait olan şeyler
hariç: dışarı
hissiyat: hisler, duygular.
imdat: yardım

in'ikâs: aksetme, yansıma
inkâr: reddetme, inanmama, kabul ve tasdik etmeme
istihlak: ilhak olmaya, katışmaya, katılmaya çalışma.
ıstibak: karışma, karşılıklı birbirine geçmek
kast: asıl maksat
kavanin: kanunlar, yasalar.
keennehu: teşbih edatıdır, sanki, güya, öyle gibi.
kelâm: söz
letafet: latiflik, hoşluk, incelik

maani-i müteselsile: silsile halinde birbirini takip eden manalar
maksat: kastedilen şey; gaye
malteka: kanal
mecra: kanal
mesale: önemli konu
mesil: akan yer, geçilen yer
mesil-i garaz: hedefin, maksadın mecrasında ilerleme.
mezc: katma, karıştırma.
muhâkî: benzeyen, benzer olan.

müstakar: kararlı, istikrarlı oluş.
müşakıl: şekilce bir olan, benzeyen.
nesep: soy-sop, nesil, silsile
nizam: düzen
sanat-ı hayaliye: hayal sanatı, hayalden gelen sanat
sedâd:
sedâd: doğruluk, hak
selâmet: cümlelerin düzgün ve doğru olması
selâset: sözün akıcı olma hâli, ifadedeki ahenk, açıklık, kolaylık ve akıcılık.
şakirt: talebe, öğrenci
taayyün: meydana çıkma, belli olma, belirlenme
tabiat: kainatın düzenini devam ettiren kanun, huy, karakter, seciye.
tafra: kendini olduğundan değerli gösterme, atıp tutma, yüksekte uçma, şişirme
tağyir: bozma, ifsat etme
taravet: tazelik, körpelik.
tasavvurat: tasavvurlar, düşünceler
tazammun: ihtiva etme, içine alma, içinde bulundurma.
tecessüm: cisimleşme, cisim haline gelme
tederrüç: derece derece ilerleme
teferruk: dağılma, ayrılma.
temayül: bir tarafa doğru eğilme, meyletme, yönelme
temessül: başka bir kişi veya şeye benzeme, benzeşme
temeyyüz: benzerlerinden farklı olma, seçilme
teşerrüp: suyu kendine çekme, içme
tevakki: çekinme, sakınma, korunma.
velet: çocuk
zenav: havuz, göl

On Birinci Mesele

Beyanın selâmet ve sıhhati ise, hükmü levazım ve mebadisiyle ve âlât-ı müdafaasıyla ispat etmektir. Şöyle ki:

Bir hükmün levazımını ihlâl etmemek, rahatlığını bozmamak ve nazara almak ve mebadisinden istimdad-ı hayat etmek için, müracaat etmek ve hücum eden evhamın itirazatına mukabele edecek sual-i mukaddere cevap olan kuyudatıyla tekallüt etmek gerektir.

Demek, kelâm meyvedar bir ağaçtır. Cinayet ve içtinadan himayet etmek için, dikenleri ve süngüleri dizilmişler. Güya o kelâm, birçok münazaratın neticesi ve pek çok muhakematın zübdesi olduğundan, gayet ulvî olarak, evhamın şeyatîni istirak-ı sem' edemezler, eğri nazarla bakamazlar.

Güya mütekellim altı cihetini nazara alıp, etrafına bir sur çekmiştir. Yani, mevzu veyahut mahmulün takyidiyle, veyahut tavsifle, veyahut başka cihetle, vehmin hücumuna müsait noktalarda birer müdafî müheyya ederek, baştan aşağıya kadar mukadder suallere cevap hükmünde olan kuyudatıyla mücehhez etmektir. Eğer buna misal istersen, şu kitap bitamamihî buna uzunca bir misaldir. Lâsiyyema, Makale-i Sâlise en parlak bir misaldir.

* * *

âlât-ı müdafaâ: savunma aletleri.
beyan: bildirme, açıklama, söyleme
bitamamihî: tamamen, bütünüyle, hepsi
cihet: yön
cinayet: cana kıyma, katl veya bu derecede ağır bir suç
evham: vehimler, zanlar, kuruntular
gayet: son derece
güya: sanki
himayet: koruma, esirgeme
hücûm: saldırma
hükümünde: değerinde, yerinde
hükûm: verilen karar
iccinâ: meyve toplama, ağaçtan yemiş devşirme.
ihlâl: bozma, zarar verme
ispat: doğruyu delillerle gösterme
istimdat-ı hayat: hayatın kurtarılmasına yardım
istirak-ı sem: kulak hırsızlığı, gizlice konuşulan bir mesele hakkında söylenenleri duymak için dikkatle dinleme
itirazat: itirazlar.
kelâm: söz
kuyudat: kayıtlar
lâsiyyema: hususan, özellikle
levazım: lâzım olan şeyler
mahmul: bir ibareden çıkan muhtemel mana
Makale-i Salise: üçüncü makale
mebadî: temel prensipler, ilk unsurlar.
mesele: önemli konu
mevzu: konu

meyvedar: meyveli, yemişli
misal: örnek
muhâkemât: muhakemeler, karar vermeye için yapılan düşünceye yönelik zihni bir takım faaliyetler ve sonuçları
mukabele: karşılık verme, karşılama
mukadder: takdir edilmiş
mücehhez: techiz edilmiş, ci-hazlandırılmış, donatılmış
müdafî: müdafaâ eden, savunan, koruyan, dayanan.
müheyya: hazır, hazırlanmış,

amade.
münazarat: münazaralar
müracaat: başvurma, danışma
müsait: uygun, münasip
mütekellim: söyleyen, konuşan, birinci şahıs
nazar: bakış, dikkat
selâmet: esenlik, cümlelerin düzgün ve doğru olması
sıhhat: sahihlik, sözün yanlış ve eksik olmaması
sual: soru
sual-i mukadder: gelecek,

gelmesi beklenen soru.
şeyatin: şeytanlar.
takyit: kayıt ve şarta bağlama
tavsif: vasıflandırma, niteleme
tekallüd: bir şeyi üzerine alma.
ulvî: yüksek, yüce
vehim: zan, şüphe, yanlış ve esasız düşünce
zübde: bir şeyin en mühim kısmı, bir şeyin özü, seçkin kısmı

On İkinci Mesele

Kelâmın selâmet ve rendeçlenmesi ve itidal-i mizacı ise, her kaydın istihkak ve istidadına göre inayeti taksim ve hil'at-ı üslûbu tevzi ve giydirmektir. Hem de hikâyette olursa, mütekellim, kendini mahkiyyun anı yerinde farz etmek gerektir. Şöyle:

Eğer başkasının hissiyat ve efkârının tasvirinde ise, mahkiyyun anı'a hulûl etmek ve onun kalbinde misafir olmak ve lisanıyla tekellüm etmek gerektir.

Eğer kendi malında tasarruf etse, alâmet-i kıymet olan itibar ve ihtimamın taksiminde her kaydın istihkak ve istidat ve rütbesini nazara almakla, taksiminde adalet ve üslûplarda istidadın kametine göre kesmektir. Tâ her bir maksat onun münasibinde olan üslûptan cilvegeer olabilirsin. Zira üslûbun esasları üçtür:

Birincisi: Üslûb-u mücerred'dir —Seyyid Şerif'in ve Nasırü'd-din-i Tûsî'nin sade olan ma'raz-ı kelâmları gibi.

İkincisi: Üslûb-u müzeyyen'dir —Abdülkahir'in Delâilü'l-İ'caz ve Esrarü'l-Belâga'sındaki müşaşaâ ve parlak kelâmı gibi.

Üçüncüsü: Üslûb-u âlî'dir —Sekkâkî ve Zemahşerî ve İbni Sina'nın bazı muhteşem kelâmları gibi veyahut şu kitabın mealindeki Arabiyyü'l-ibare, lâsiyyema Makale-i Sâlisedeki müşevveş fakat muhkem parçaları gibi. Zira

alâmet-i kıymet: değer alâmeti, belirtisi

Arabiyyülibare: Arapça söz, ibare.

cilvegeer: cilve ve naz eden, cilveli

efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.

farz: bir netice elde etmek için gerçek olarak kabul edilen bir tahminde bulunma

hikâyet: hikâye.

hilât-i üslub: üslubun süsleri, üslubu süsleyen elbise

hissiyat: hisler, duygular.

hulûl: girme, içine sokulma

ihitimam: dikkat ve özen gösterme

inayet: yardım, ihsan, lütuf

istidat: kabiliyet, yetenek

istihkak: hak etme, hak kazanma, hakkı olma

itibar: kıymet verilir olma; değer

itidal-i mizac: mizacın yumuşaklığı ve uygunluğu

kamet: boy, endam

kelâm: söz

lâsiyyema: hususan, özellikle

lisan: dil

ma'raz-ı kelam: sözlerin gösterdiği gibi.

mahki anı: kendisinden söz edilmiş, anlatılan, söz konusu olan.

Makale-i Salise: üçüncü makale

maksat: kastedilen şey; gaye

meal: mana, anlam, mefhum

mesele: önemli konu

muhkem: sağlam, dayanıklı

muhteşem: haşmetli, yüce

münasip: uygun

müşaşa: şaşı, debdebeli, taneli, gösterişli

müşevves: teşevvüse uğramış, düzensiz, karmakarışık

mütekellim: söyleyen, konuşan, birinci şahıs

nazar: bakış, dikkat

rendeçlenme: rendeleme

selâmet: esenlik, cümlelerin düzgün ve doğru olması

taksim: bölme, paylaşırma

tasarruf: bir şeyin sahibi olup idare etme, mülkünü istediği gibi kullanma

tasvir: bir şeyi yazıyla veya başka ifade tarzlarıyla anlatma.

tekellüm: söyleme, konuşma

tevzi: dağıtma, dağıtılma

üslûb-ı âlî: üstün ifade tarzı; ifadenin yüksek ve nezih olanı.

üslûb-ı mücerret: sade üslûp.

üslûb-ı müzeyyen: süslü, sanatlı ve parlak üslûp.

üslûp: sanatkârın görüş, duyusu, anlayış veya anlatıştaki özelliği veya bir türün, bir çağın kendine has anlatış biçimi.

mevzuun ulviyeti řu kitabı üslûb-u âlî'ye ifrağ etmiştir. Yoksa benim sanatımın tesiri cüz'îdir.

Elhasıl: Eğer ilâhiyat ve usûlün bahis ve tasvirinde isen, şiddet ve kuvvet ve heybeti tazammun eden üslûb-i âlî'den ayrılmamak gerektir.

Eğer hitabiyat ve iknaiyatta isen, ziynet ve parlaklık ve terğib ve terhibi tazammun eden üslûb-u müzeyyen'i, elinden gelirse elden bırakma. Fakat, gösteriş ve tasan-nu ve avamperestâne nümayiş etmemek gerektir.

Eğer muamelât ve muhaverat ve alet olan ilimlerdey-sen, vefa ve ihtisar ve selâmet ve selâset ve tabîlîği te-keffül eden ve sadeliği ile cemal-i zatiyyeyi gösteren üs-lûb-i mücerred'e iktisar et.

Bu Meselenin Hatimesi

Kelâmın kanaat ve istiğnası ve asabiyeti ise, makamın haricinde üslûbu aramamaktır. Şöyle ki:

Mananın kametine göre bir üslûbu kestirmek istediğın vakit, dahil-i makamda olan menbadan ve mevzuun fab-rikasından, lâakal kelâmın tazammun ettiğı mevzuun ve-ya kıssatın veya sanatın levazımının parça parçasından ve tevabiinin kıt'a kıt'asından bir üslûbu dikmek; zaruret olmadan harice medd-i nazar etmemek, tabir hata olma-sa, harice boykotaj etmekle, elbette kelâmın kuvveti te-zayüt ettiğı gibi, servetin dağılmamasına en büyük esas-tır.

asabiyet: akrabalık, yakınlık
avamperestâne: şiddetli halk ta-raftarı olan birine yakışır surette.
bahis: konu
boykotaj: boykot, boykot etme.
cemal-i zatiye: zata ait güzelliik
cüz'i: küçük, az
dahil-i makam: makamın içinde olan, makamın içi
elhâsıl: hasılı, netice itibariyle, kı-saca
haric: dışarı
hatime: son söz
heybet: korku hissi veren büyük-lük
hitabiyat: hitap olunarak söyle-nen sözler.
ifrağ: bir hâlden başka bir hale sokma, çevirme
ih̄tisar: kısaltma, özetleme
iknaiyat: ikna edici sözler, inan-dırmak için söylenmiş delil ve bürhana dayalı sözler, kanaat ve-rici sözler.
iktisar: sözü uzatmama
ilâhiyat: dinî ilimler
istiğna: ihtiyaçsızlık, gerek duy-mazlık.
kamet: boy, endam
kanaat: yetinme, yeterli olma
Kelâm: söz
kıssât: kıssalar
kıt'a: parça, cüz
lâakal: en azından, hiç olmazsa
levazım: lâzım olan şeyler
makam:
medd-i nazar: uzağa bakma, gö-zün görebildiğı kadar, göz alımı.
menba: kaynak
mesale: önemli konu
mevzu: konu
muamelât: davranışlar, dinin uy-gulamaya yönelik kısmı
muhâverât: muhavereler, karşı-lıklı konuşmalar.
nümayiş: yalandan gösteriş, göz-boyama
selâmet: esenlik, cümlelerin düz-gün ve doğru olması
selâset: sözün akıcı olma hâli, ifa-dedeki ahenk, açıklık, kolaylık ve akıcılık.
tabîi: sade, süssüz
tabir: ifade
tasannu: bir eserde aşırı süslerle

yapmaçığa kaçma.

tasvir: bir şeyi yazıyla veya başka ifade tarzlarıyla anlat-ma.

tazammun: ihtiva etme, içine alma, içinde bulundurma.

tekeffül: boynuna alma, ke-falet etme

tergip: ragbet verme, istek-lendirme

terhip: korkutma, sakındırma

tevâbi: bir merkeze bağ-lı olan yerler veya şeyler
tezayüt: artma, çoğalma, zi-

yadeleşme.

ulviyet: ulvilik, yücelik, yük-seklik

usûl: ilmi çalışmanın düzgün ve yeterli şekilde yapılabil-mesi için gerekli olan başlan-gıç bilgisi, metot bilgisi, me-tot, metodoloji

üslûb-ı âlî: üstün ifade tarzı; ifadenin yüksek ve nezih ola-nı.

üslûb-ı mücerred: sade üs-lûp.

üslûb-ı müzeyyen: süslü, sa-

natlı ve parlak üslûp.

üslûp: sanatkârın görüş, du-yuş, anlayış veya anlatıştaki özelliğı veya bir türün, bir ça-ğın kendine has anlatış biç-i-mi.

üslûp: sanatkârın görüş, du-yuş, anlayış ve anlatıştaki özelliğı

vefa: yetişme, yetme, kâfi gelme.

zaruret: zorunluluk, mecburi-yet

ziynet: süs

Demek, mana ve makam ve sanat ise, kelâmın delâlet-i vaziiyesine yardım edebilir. Nasıl kelâm delâlet-i vaziiye ile manayı gösterir; öyle de, böyle üslûp ise, tabiatıyla manaya işaret eder. Eğer bir numune istersen, Dokuzuncu Meseledeki Arabî parçalarına bak. İşte:

فَانْظُرْ إِلَى كَلَامِ الرَّحْمَنِ الَّذِي عَلَّمَ الْقُرْآنَ فَبِآيَاتِ رَبِّكَ
لَا تَتَجَلَّى هَذِهِ الْحَقِيقَةُ قَوْلٌ حِينَدٍ لِلظَّاهِرِيِّينَ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ
مَا لَا يَفْهَمُونَ عَلَى التَّكْرَارِ
فَإِنْ شِئْتَ فَانْظُرْ إِلَى قِصَّةِ مُوسَى فَإِنَّهَا أَجْدَى مِنْ تَفَارِيقِ
الْعَصَا أَخَذَهَا الْقُرْآنُ بِالْيَدِ الْبَيْضَاءِ فَخَرَّتْ سَحَرَةُ الْبَيَانِ مَحَبَّةً
وَحَيْرَةً سَاجِدِينَ لِبَلَاغَتِهِ¹

Eğer istersen ulûm-u âliyenin (آليه) kitaplarının dibacelerine bak. Eğer, çendan o dibacelerde şu sanat-ı belâgat çok dakik ve latif olmazsa da, fakat ondaki beraatü'l-istihlâl, bu hakikate bir beraatü'l-istihlâldir.

Hem de şu kitabın dibacesinde mu'cizata işaret yolunda, Peygamberimizin zatı nübevvetine mu'cize gösterilmiştir. Hem de, Üçüncü Makalenin dibacesinde Kelime-i Şahadetin iki cümlesi birbirine şahit gösterilmiştir. Hem de Yedinci Mukaddemede, inşikak-ı kamere yere inmeyi ilâve edenlere denilmiştir: “Mu'cizenin kamerini münhasıf ve Şems gibi bürhan-ı nübüvveti Süha gibi mahfî olmasına

şems: güneş
hakikat: gerçek
inşikak-ı kamer: ayın ikiye bölünmesi, ayın yarılması; Hz. Peygamberin müşriklere karşı göstermiş olduğu ayın yarılıp ikiye ayrılma mu'cizesi.
kamer: ay
kelâm: söz
latif: güzel, hoş
mahfî: Gizli, saklı.
makam: yer, mevki, durak.
mesale: önemli konu
mu'cizat: mu'cizeler, Allah tarafından verilip, yalnız peygamberlerin gösterebilecekleri büyük harika işler.
mu'cize: benzerini yapmaktan insanların aciz kaldığı şey
mukaddeme: başlangıç.
münhâsif: ayın sönükleşmesi.
nübüvvet: nebilik, peygamberlik, Allah elçiliği
nümune: örnek
sanat-ı belagat:
Süha: Büyükayı yıldız kümesinin en küçük yıldızı.
tabiat: yapı, huy, karakter
ulûm-i âliye: yüksek, akademik ilimler
üslûp: sanatkârın görüş, duyus, anlayış ve anlatıştaki özelliği
zat: ululuk sahibi kişi, şahıs (a.s.m)

1. Kur'ân'ı öğreten Rahmân'ın kelâmına bir bak: Rabbinin âyetlerinden hangi biri var ki, bu hakikat onda tecellî etmesin? Yazıklar olsun o zâhirperestlere ki, anlamadıkları şeyi tekrara hamlederler.

Bu hakikati görmek istersen, kıssa-l Mûsâ'ya bak. Bu kıssanın tamamından, onun herbirinden daha büyük bir kuvvet vardır ki, Kur'ân onu yed-i beyzâsına aldığı vakit, ilm-ı beyan-ın sâhirleri, onun belâgatine hayran kalmış ve hayret ve muhabbetle secdeye varmışlar.

Arabi: Arap diline ait
beraatülistihlâl: bir kitabın, bir şiirin veya bir makalenin başında, içindekiler hakkında toplu bir fikir verecek surette güzel sözler kullanma

bürhan-ı nübüvvet: peygamberlik delilleri, peygamberliğin hak olduğunu ispat eden delil.
çendan: gerçi, her ne kadar
dakik: ince ve derin

delâlet-i vaz'iiyye: söylenen sözün anlatılmak istenen manaya delil olması, anlamı belirtmesi.
dibace: mukaddeme, başlangıç, ön söz.

sebepe oldunuz.” Buna kıyasen, şu hakikate şu kitapta birçok numune bulabilirsiniz.

Zira bu kitabın mesleği, benim gibi, harice boykotajdır. Hatta zaruret olmazsa, efkâr ve mesailde ve misallerde ve esalıpte harice boykotaj etmektir. Fakat tevafuk-u hatır olabilir. Zira hakikat birdir; hangi kapıyla girsen, ay-nını göreceksin.

* * *

boykotaj: boykot, boykot etme.	mesail: meseleler.
efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.	meslek: gidiş, usul, yol
esâlib: üsluplar, tarzlar, cihetler.	misal: örnek
hakikat: gerçek	nümune: örnek
hariç: dışarı	tevafuk-ı hatır: hatırlanan iki hususun birbirine uygunluğu, mananın hatırına uygunluk, tercih
kıyasen: kıyas ederek, karşılaştırmak	zaruret: zorunluluk, mecburiyet

Hatime

“Söylenene bak, söyleyene bakma” söylenilmiştir.

Fakat ben derim: “Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne içinde söylemiş? Ne için söylemiş?” Söylediği sözü gibi dikkat etmek, belâgat nokta-i nazarından lâzımdır, belki elzemdir.

İŞARET

Malum olsun ki, fenn-i maanî ve beyanın mezayasının belâgatça mühim bir şartı, kasten ve amden garazın ciheti-ne emaratla işaret ve alâmatın nasbıyla kast ve amdini göstermektir. Zira, onda tesadüf bir para etmez.

Fenn-i bediî ve tezyinat-ı lâfzîyenin şartı ise, tesadüf ve adem-i kasttır, veyahut tesadüfî gibi tabiat-ı manaya yakın olmaktır.

TELVİH

Puşide olmasın ki, tabiata ve hakikat-i hariciyeye delâlet eden ve hükm-ü zihniyi kanun-u haricî ile rapteden, tabir caizse perdeyi delerek, altındaki hakkı gösteren aletlerin en sekkabı; أَن -i tahkikiyedir. Evet, şu أَن 'nin şu hâsiyetine binaendir ki, Kur'ân'da kesretle istimal olunmuştur.

Tembih

Ey birader! Bu Makaledeki kavanin-i latife şu perişan esalibden teberri ve nefret etmesi seni tağlit etmesin. Meselâ,

adem-i kast: kasıt olmadan, istemeyerek
alâmat: alametler, izler, nişanlar
amd: kast, niyet, karar.
amden: isteyerek ve bilerek, kasten.
belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl

ve makama uygun olması
binaen: -den dolayı, bu sebepten
birader: kardeş
caiz: uygun
cihet: yön
delâlet: delil olma, gösterme; alamet, işaret
elzem: daha (en, pek) lüzumlu

emârât: emareler, alemetler, nişanlar
esâlib: üsluplar, tarzlar, cihetler.
fenn-i bediî: her şeyin güzellik yönünden, bilhassa kelâmın güzelliğinden bahseden ilim.
fenn-i beyan: belâgat ilminin üç bölümünden ikinci bölü-

müdür. İfade etme yolları olan teşbih, mecaz ve kinayeden bahseden ilim.

fenn-i maanî: belâgat ilminin üç bölümünden birinci bölümüdür. Lâfzın, mukteza -yı hâle uygun olup olmadığı bu ilmin düstur ve kaideleriyle bilinir.

garaz: gaye, maksat

hakikat-ı hariciye: dışa yansıyan gerçeklik, hayat gibi dış alemde yer alan varlık.

hasiyet: bir şeye has özellik, nite-lik

hatime: son söz

hükm-i zihni: zihinde verilmiş hüküm

istimâl: kullanma.

kanun-ı haricî: bir şeyin kendisi, esası ile ilgili olmayan, fakat o şeyin içinde bulunduğu ortamla ilgili kanun, esas; fiziki kanunlar

kast: bir işi bile bile, isteyerek yapma

kasten: bile bile, isteyerek, kasıtlı olarak.

kavanin-i latife: latif kanunlar, güzel, hoş kanunlar

kesret: çokluk

malûm: bilinen, bilinen olan

Meselâ: örneğin

mezâyâ: meziyetler, üstünlük vasıfları.

mühim: önemli, ehemmiyetli

nasp: koyma, yerleştirme

nokta-i nazar: görüş açısı, bakış açısı; görüş, fikir.

Puşide: örtülmüş, kapalı, mestûre
rapt: bağlama, bağlanma, illeştirme

sekkâb: delici, delen.

tabiat: kâinat; âlem ve içindekiler

tabiat-ı mana: mananın tabiatı, karakteri

tabir: ifade

tağlit: yanıltma, yanıltılma.

teberri: sevmeyip yüz çevirme, uzaklaşma

telvîh: açıklama

tembih: hatırlatma, ihtar.

tesadüf: rastlantı

tesadüfî: tesadüfle ilgili, rastgele, tesadüf olarak.

tezyinat-ı lâfziye: sözle ilgili süslemeler, cınas, seci gibi anlamdan ziyade kulağa ve göze hitap eden söz sanatları.

“Eğer bu kanunlar iyi olsaydılar, onları vazedene iyi bir ders-i belâgatı vereceklerdi. Hem de güzel bir üslûbu giyeceklerdi. Hâlbuki onları vazeden ise ümmîdir, üslûpları dahi perişandır” gibi bir vehme zahip olma. Yâhu, bu vehme ehemmiyet verme. Zira bir fende her bir ilim sahibi onda sanatkâr olmak lâzım gelmez. Hem de, il’l-merkeziye olan kuvve-i cazibe, ani’l-merkeziye olan kuvve-i dafiya galiptir. Çünkü kulağın dimağa karabeti ve akıl ile sıla-i rahmi vardır. Hâlbuki maden-i kelâm olan kalp ise, lisandan uzak ve ecnebidir. Ve hem de çok defa lisan kalbin dilini tamamen anlamıyor. Lâsiyyema, kalp bazen meselenin derin yerlerinden —kuyu dibinde gibi— bir tın tın ederse, lisan işitemez; nasıl tercümanlık edecektir?

Elhasıl, fehîm ifhamden daha esheldir, vesselâm!

* * *

İtizar

Ey şu dar ve ince ve karanlık olan yolda benimle arkadaşlık eden sabırlı ve metanetli zat! Zannediyorum, bu İkinci Makalede yalnız hayretle seyirci oldun, müstemî olmadın. Çünkü anlamadın. Hakkınız var. Zira, mesail gayet derin ve ırkları uzun ve ibare ise gayet muhtasar ve muğlâk. Ve Türkçem de epeyce noksan ve müşevveş. Ve vaktim dahi dar, ben de acele. Sıhhatim muhtel, başım nezlelidir. Şu karışık zeminde ancak şöyle bir varakpare çıkabilir.

وَالْعُذْرُ عِنْدَ كِرَامِ النَّاسِ مَقْبُولٌ¹

anilmerkeziye: merkezden.
ders-i belagat: belagat dersi
dimağ: akıl, şuur.
ecnebi: yabancı
ehemmiyet: önem
elhâsıl: hasıl, netice itibariyle, kısaca
eshel: daha kolay, en kolay, pek kolay.
fehîm: anlama, anlayış, kavrayış
fen: tecrübî, ispatla meydana gelmiş ilimlere verilen genel ad
gayet: son derece
ibare: metin, cümle veya bir kaç cümleden oluşan söz grubu
ifhâm: anlatma, bildirme
il’l-merkeziye: merkezin sebebiyet verdiği, merkeze doğru
itizar: özür dileme, bir sebep göstererek affını dileme.
karabet: yakınlık
kuvve-i cazibe: çekme kuvveti, cezp etme kuvveti, çekicilik.
kuvve-i dafia: defetme kuvveti, savma kuvveti, iticilik, itici güç.
lâsiyyema: hususan, özellikle
lisan: dil
maden-i kelam: sözün kaynağı
mesail: meseleler.
mesele: önemli konu
metanet: metin olma, dayanıklılık; gayret
muğlâk: karışık.
muhtasar: kısaltılmış, özet
muhtel: bozuk, bozulmuş
müstemî: dinleyen, dinleyici, işiten
müşevveş: teşevvüshe uğramış, düzensiz, karmakarışık
sanatkâr: sanatçı, usta
Sıhhat: sağlık, esenlik
sıla-i rahîm: akrabalık

1. Özü kabul etmek, büyüklüğün şânındandır.

ümmî: okuma yazması olmayan, okumamış.

üslûp: sanatkârın görüşü, duyusu, anlayış ve anlatıstaki özelliği

varakpare: yaprak parçası,

kâğıt parçası

vaz: koyma, konulma

vehim: zan, şüphe, yanlış ve esassız düşünce

vehim: zan, şüphe, yanlış ve esassız düşünce

vesselâm: işte o kadar, son söz budur, artık bitti

zahib: bir zanna kapılan, bir fikre uyan

zat: kişi, şahıs

zemin: yer

Ey birader! Unsur-u Hakikati kübra gibi ve Unsur-u Belâgatı suğra gibi mezç et, elektrik şuaı gibi olan hads-i sadıkı geçir; tâ gayet hararetli ve parlak ziyalı olan Unsur-u Akideyi netice vermek için senin zihnine istidadat verebilsin.

İşte, Unsur-u Akideyi Üçüncü Makalede arayacağız.

İşte başlıyorum: Nahu!..

* * *

birader: kardeş
gayet: son derece
hads-i sadık: tam, doğru ve şüphesiz idrak etme ve bilme
hararet: sıcaklık
istidadat: istidatlar, kabiliyetler, yetenekler.
kübra: büyük önerme.
mezç: katma, karıştırma.
nahû: şöyle ki
suğra: küçük önerme.

şua: ışın, bir ışık kaynağından uzanan ışık telleri
unsur-ı akide: imanin esas unsurları.
Unsur-ı Belağat: hal ve duruma uygun güzel nlatım unsurları.
Unsur-ı Hakikat: gerçeğin esasları, unsurları.
ziya: ışık, aydınlık, nur

Unsuru'l-Akide

Ucuncü Makale

1

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

2

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ

Bu kelime-i âliye üssü'l-esas-ı İslâmiyet olduğu gibi, kâinat üstünde temevvûç eden İslâmiyetin en nuranî ve en ulvî bayrağıdır.

Evet, misak-ı ezeliye ile peyman ve yeminimiz olan iman, bu menşur-u mukaddeste yazılmıştır.

Evet, âb-ı hayat olan İslâmiyet ise, bu kelimenin aynü'l-hayatından nebean eder.

Evet, ebede namzet olan nev-i beşer içinde saadetsaray-ı ebediyeye tayin ve tebşîr olunanın ellerine verilmiş bir ferman-ı ezeldir.

Evet, kalp denilen avalim-i gayba karşı olan penceresinde kurulmuş olan latife-i Rabbaniyenin fotoğrafiyla alınan timsal-i nuranî ile Sultan-ı Ezeli ilân eden harita-i nuraniyesidir ve tercüman-ı belîğidir.

Evet, vicdanın esrareniz olan nutk-u belîğanesini cemiyet-i kâinata karşı vekâleten inşat eden hatib-i fasihi ve kâinata Hâkim-i Ezeli ilân eden imanın mübelliğ-i belîği olan lisanın elinde bir menşur-u lâyezalîdir.

1. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

2. Şehadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Ve yine şahadet ederim ki, Muhammed (a.s.m.), Allah'ın resulüdür.

âb-ı hayat: hayat suyu
avalim-i gayp: gayb âlemleri
aynülhayat: hayat gözesi
cemiyet-i kâinat: kâinattaki varlıklar topluluğu.
ebed: sonsuzluk, daimilik
esrareniz: esrarlı, sırlı, gizli, gizemli.
ferman-ı ezeli: ezeli olan fer-

man
Hâkim-i Ezeli: ezele hükmeden Allah
harita-i nuraniye: nurlu harita
hatib-i fasihi: açık ve güzel konuşan hatip
ilân: yayma, duyurma, bildir-me

iman: inanç, itikat
inşad: şiir okuma, şiiri kuralına uygun olarak okuma.
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
kelime-i âliye: yüce kelime
lâtife-i Rabbaniye: Allah'ın yalnız kendi sevgisi için yarat-

tığı, kalbe bağlı ince duygu

lisan: dil

menşur-ı lâyezalî: bitmeyen, zeval bulmaz ferman

menşur-ı mukaddes: mukaddes ferman. (kelime-i şahadet kastedilmektedir)

misak-ı ezeliye: ezeli sözleşme; Allah'ın ruhları yarattığı zaman, onlara, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" dediğinde onların, "Evet, Rabbimizsin" diye cevap vermesi.

mübelliğ-i belîğ: noksansız ve güzel bir şekilde, belâgatlı konuşarak tebliğ eden, haber veren.

namzet: aday

nebean: pınar suyunun yerden kaynaması.

nev-i beşer: insanoglu, insanlar

nuranî: nurlu, ışıklı, parlak, münevver

nutk-u belîğane: belâgatlı nutuk, konuşma

peyman: yemin, and, kasem.

saadetsaray-ı ebediye: ebedi saadet sarayı.

Sultan-ı Ezeli: kudret kuvvet ve iktidarı zamanla kayıtlı olmayan, saltanatının başlangıcı olmayan sultan

tayin: vazifeye gönderme, bir işe yerleştirme, atama

tebşîr: müjde verme, müjdeleme.

temevvûc: dalgalanma, dalga dalga olma, çalkalanma

tercüman-ı belîğ: belâgatlı tercüman.

timsal-i nuranî: nurlanmış görünü, örnek.

ulvî: yüksek, yüce

üssü'l-esas-ı İslâmiyet: İslâm'ın hakikî ve sağlam temeli

vekâleten: vekâlet yoluyla, birisine vekil olarak, başkası adına.

vicdan: insanın içindeki, iyiyi kötünden ayırabilen, iyilik etmekten lezzet duyan ve kötülükten elem alan manevî his

İŞARET

Bu Kelime-i Şahadetin iki kelâmı birbirine şahid-i sadıktır ve birbirini tezkiye eder. Evet, ulûhiyet nübüvvet bürhan-ı limmî'dir; Muhammed Aleyhisselâm Sâni-i Zülcelâle zatıyla ve lisanıyla bürhan-ı innî'dir.

Tenbih

Hakaik-ı akaid-i İslâmiye bütün teferruatıyla kütüb-ü İslâmiyede mufasssalaran müberhene ve musarrahadır, görünebilir. Ve görülen şeyi göstermek, zahirin hafasına veya muhatabın gabavetine işaret ve teşhil olduğundan, akidenin yalnız üç-dört unsurunu beyan edeceğim. Diğer hakaikini fuhûl-ü ulemanın kitaplarına havale ederim. Zira, bana hacet bırakmamışlar.

* * *

Mukaddeme

Ehl-i dikkatin malûmudur ki, makasid-ı Kur'âniyenin fezlekesi dörttür: Sâni-i Vahidin ispatı ve nübüvvet ve haşr-i cismanî ve adldir.

Birinci maksat delâil-i Sâni beyanındadır. Bir bürhanı da Muhammed'dir (Aleyhissalâtü Vesselam).

Sâniin vücut ve vahdeti ispata ihtiyaçtan müstağnîdir. Lâsiyyema, Müslümanlara karşı çok derece eclâ ve azharıdır. Binaenaleyh, hitabımı ecanibe, bahusus Japonya'ya tevcih eyledim. Zira onlar eskide bazı sualler etmiştiler; ben de cevap vermiştim. Şimdi ihtisar ile yalnız bir iki suallerine müteallik o cevabın bir parçasını söyleyeceğim.

adi: adalet, her hak sahibine hakkını verme

akide: iman, inanılan ve itikat edilen esas, inanç

Aleyhisselam: Allah'ın selamı onun üzerine olsun

azher: en zahir, en açık, en belli.

bahusus: hususiyetle, en çok, hele.

beyan: açıklama, bildirme, izah

binaenaleyh: bundan dolayı, bunun üzerine

bürhan: delil, ispat, hüccet

bürhan-ı innî: hâdiselerden kanunlarına, neticelerinden sebeplerine ve eserden müessire olan delil. (dumanın ateşe delil olması gibi.) kâinata görülen eserlerden eser sahibinin varlığına getirilen delil.

bürhan-ı limmî: tümünden gelim; eser sahibinden esere getirilen delil.

delâil-i Sâni: her şeyi sanatlı yaratan Allah'ın varlığı ve birliğine ait deliller

ecanip: ecnebler, yabancılar.

eclâ: pek aşikâr, pek belli, pek parlak.

ehl-i dikkat: dikkatli, dikkat sahipleri.

fezleke: özet, netice

fuhul-i ulema: büyük âlimlerin ileri gelenleri, âlimlerin en değerlileri, üstünleri.

gabavet: anlayışsızlık, kalın kafa-lılık, ahmaklık

hacet: ihtiyaç

hafâ: gizli şey, sır.

hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.

hakaik-ı akaid-i İslâmiye: İslamiyet inancının hakikatleri

haşr-i cismani: cisimle, cesetle dirilme, ruhla beraber bedenlerin ve vücutların haşrı.

havale: bir şeyi başkasının üstüne bırakma

hitap: söz söyleme, topluluğa veya birisine karşı konuşma

ihtisar: kısaltma, özetleme

kelâm: söz

kütüb-i İslâmiye: İslâm dini ile ilgili kitaplar.

lâsiyyema: hususan, özellikle

lisan: dil

makasid-ı Kur'âniye: Kur'an-ı Kerim'in maksatları, gayeleri.

maksat: gaye

malûm: bilinen, bilinen olan

müberhene: delil ile ispatlanmış, gerçekliği delil ile belli olmuş

mufasssalar: tafsilatlı bir biçimde, ayrıntılı ve izahlı biçimde

muhâtab: kendisine hitap olunan, söz söylenilen kimse

mukaddeme: başlangıç.

musarraha: apaçık, aşikâr

müstağni: muhtaç olmayan, gerekli bulmayan

müteallik: ait, alâkalı, ilgili

nübüvvet: nebilik, peygamberlik, Allah elçiliği

şahid-i sadık: doğru sözlü şahit.

Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah

Sâni-i Vahit: bir olan ve her şeyi sanatla yaratan Allah.

Sâni-i Zülcelâl: sonsuz büyüklük sahibi ve her şeyi sanatla yaratan Allah

sual: soru

techil: cehaletle, cahillikle suçlama.

teferruat: ayrıntılar, dallar,

bölümler

şahid-i sadık: doğru sözlü şahit.

Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah

Sâni-i Vahit: bir olan ve her şeyi sanatla yaratan Allah.

Sâni-i Zülcelâl: sonsuz büyüklük sahibi ve her şeyi sanatla yaratan Allah

sual: soru

techil: cehaletle, cahillikle suçlama.

teferruat: ayrıntılar, dallar,

bölümler

tembih: hatırlatma, ihtar.

tevcih: yöneltme, çevirme

tezkiye: temizleme, doğruluğunu tasdik etmek

ulûhiyet: ilahlık, Allah'ın hakimiyeti ile kainattaki her şeyi kendisine ibadet ve itaat ettirmesi

unsur: madde, esas

vahdet: birlik ve teklik

vücut: varlık

zahir: dış yüz, görünüş

zat: kendi

Onlardan bir sual:

مَا الدَّلِيلُ الْوَاضِحُ عَلَى وُجُودِ آلَاءِ الَّذِي تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ وَالْخَلْقُ مِنْ
أَيِّ شَيْءٍ أَمِنْ الْعَدَمِ أَوْ الْمَادَّةِ أَوْ ذَاتِهِ إِلَى آخِرِ سُؤَالَتِهِمُ الْمُرَدَّةِ¹

Yani, vücud-u Sânie delil-i vazih nedir?

İŞARET

Gayr-i mütenahî olan marifetullah, böyle mahdud olan kelâma sığışmaz. Binaenaleyh, kelâmımdaki iğlâkın mazur tutulması mercudur.

Tenbih

*Bervech-i âti kelâmdan maksat, muhakeme ve muvazene-
nin tarikini göstermektir. Tâ ki, mecmuunda hakikat tecellî
etsin. Yoksa zihnin cüz'iyeti sebebiyle, o mecmuun her bir
cüz'ünde neticenin tamamını taharri etmek, kuvve-i vahime-
nin tasallut ve tereddütiyle hakikati evham içinde setretmektir.*

* * *

Mukaddeme

Hakikatin keşfine mani olan arz-yu hilâf ve iltizam-ı muhalif ve taraftar-ı nefis cihetiyle asılsız evhamını bir asla irca etmekle kendini mazur göstermek; ve müşterinin nazarı gibi yalnız meayibi görmek; ve çocuk tabiatı gibi bahane ile mahane tutmak gibi emirlerden nefsinı tecritle şartıma mûraat edebilirsen, huzur-u kalp ile dinle:

* * *

1. Kendisine imân etmeye çağırduğınz Allah'ın varlığına delil-i vâzih nedir? Mevcudat yoktan mı, maddeden mi, yoksa Onun zâtından mı yaratılmıştır? İlâ âhir şüphelerine dair sualler...

arzu-yı hilâf: muhalefet etme, karşı koyma arzusu.
bahane: asıl sebebi gizlemek için ileri sürülen uydurma sebep
bervech-i ati: gelecek tarz üzere, aşağıda olduğu gibi.
binaenaleyh: bundan dolayı, bunun üzerine
cihet: yön

cüz: kısım, parça
cüz'iyet: azlık, cüz'î oluş, küçüklük.
delil-i vazih: açık, aşikar delil
evham: vehimler, zanlar, kuruntular
gayr-ı mütenahi: sonsuz, sonu olmayan, nihayetsiz.
Hakikat: gerçek
huzur-u kalp: kalben huzur

duymak
iğlâk: sözü kaşık ve anlaşılmaz bir şekilde söyleme.
iltizam-ı muhalif: muhalif olmayı gerekli görme
irca: geri çevirme, geri döndürme
kelâm: söz
kuvve-i vahime: vehim ve hayal duygusu, kuruntu has-

sası.

mahdud: sınırlı, belirli

maksat: gaye

mâni: engel

marifetullah: Allah'ı tanıma, anlama, bilme.

mazur: özür, özrü olan.

meayib: kusurlar, ayıplar, lekeler.

mercü: ümit edilen, ümit edilmiş, rica olunan.

muhakeme: akıl yürütüp doğru netice elde edebilme, tartma, değerlendirme, yargılama

mukaddeme: başlangıç.

mûraat: gözetme, riayet etme

muvazene: denge, ölçü

nazar: bakış, dikkat

nefs: kendi, şahıs

setr: örtme, kapama, gizleme

sual: soru

tabiat: huy, karakter, seçiye

taharri: arama, araştırma

taraftar-ı nefis: nefesine taraftarlık etmek

tarik: yol

tasallut: birini rahatsız etme, mu-sallat olma, hükmü altına alma

tecelli: belirme, bilinme, görünme

tecrid: ayırma, bir tarafta tutma

tembih: hatırlatma, ihtar.

vücud-i Sâni: her şeyi sanatla yaratan Allah'ın varlığı.

Birinci Naksaî

âlâyilliyin-i yakîn: en mükemmel ve en yüksek inanç kademesi, derecesi
avalim-i gaybiye: gayp âlemleri, bilinmeyen âlemler.
cemi: cümle, hep, bütün
cihet: yön
cirm-i şems: güneşin cüssesi, büyüklüğü
delâil: deliller, bürhanlar, ispat vasıtaları.
eb'ad-ı vâsia-yı âlem: âlemin en-gin mesafeleri
enmûzec: nümune, örnek
fıkr-i hakikat: gerçek düşünce.
gayr-ı mahdude: sayısız ve sınırsız
hayretbahşa: hayret verici.
hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi, fayda
ilân: yayma, duyurma, bildirme
ilân-ı Sâni: sanatkarı yani Allah'ın ilân etmek.
imkânât: imkânları olabirliklikler, olması ve olmaması ihtimal dahilinde olanlar
intaç: netice verme, sonuçlandırma
itikât: inanç, iman
izhar: gösterme, açığa vurma
kast: asıl maksat
kemal-i zuhur: mükemmel ve berrak görünüm
kıraat: okuma, devamlı ve düzgün okuma
lâtife-i Rabbaniye: Allah'ın yalnız kendi sevgisi için yarattığı, kalbe bağlı ince duygu
mabeyn: ara
makam:
maksat: gaye
mele-i â'lâ: yüce âlem; Cenab-ı Hakk'a daha yakın olan büyük meleklerin toplandığı âlem
mesalih: maslahatlar, faydalar
misbah: lamba
muhafaza: koruma
mürekkabat-ı müteşabike-i mütesaide-i kâinat: kâinatın yaratılışında kullanılan zerrelerin, unsurların meydana getirdiği, analizi, çözülmesi çeşitli zorluklar taşıyan girift terkipler
mütereddit: tereddüt eden, kararsız
muvaazene-i cereyan-ı umumî: umumî akım, işleyiş dengesi
Nakkaş-ı Ezeli: ezeli nakkaş; her

Cemî' zerrat-ı kâinat, birer birer zat ve sıfât ve sair vücuhla, gayr-i mahdûde olan imkânât mabeyninde müte-reddit iken, bir ciheti takip, hayretbahşa mesalihi intaç etmekle Sâniin vücub-u vücuduna şahadetle, avalim-i gaybiyenin enmuzeci olan latife-i Rabbaniyeden ilân-ı Sâni eden itikadın misbahını ışıklandırıyorlar.

Evet, her bir zerre kendi başıyla Sâni ilân ettiği gibi, tesavir-i mütedahileye benzeyen mürekkebat-ı müteşabike-i mütesaide-i kâinatın her bir makam ve her bir nispetinde her bir zerre muvazene-i cereyan-ı umumîyi muhafaza ve her nispette ayrı ayrı mesalihi intaç ettiklerinden, Sâniin kast ve hikmetini izhar ve kıraat ettikleri için, Sâniin delâili zerrattan kat kat ziyadedir.

Eğer desen: Neden herkes aklıyla görmüyor?

Elcevap: Kemal-i zuhurundan... Evet, şiddet-i zuhur-dan görünmemek derecesine gelenler vardır: cirm-i şems gibi.

تَمَلُّ سَطُورَ الْكَائِنَاتِ فَإِنَّهَا ۞ مِنْ أَمَلَا الْأَعْلَى إِلَيْكَ رَسُولُ ۱

Yani, “Eb'ad-ı vasia-i âlemin sahifesinde Nakkaş-ı Ezelinin yazdığı silsile-i hâdisatın satırlarına hikmet nazarıyla bak ve fıkr-i hakikatle sarıl. Tâ ki mele-i âlâdan gelen selâsil-i resail seni âlâ-yı illiyî'n-i yakîne çıkarsın.”

1. Müellifin Arabî ifadesi olup, mealı altında mevcuttur.

seyi Zatına has olarak nakış nakış işleyen, evveli olmayan Allah (c.c.).
nazar: bakış, dikkat
nispet: oran, değer
şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret
shife: sayfa
sâir: diğer, başka, öteki
Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah

selâsil-i resail: mektuplar dizisi
şiddet-i zuhur: görünmenin, açığa çıkmanın, açıkta olmanın şiddet ve derecesi.
sıfat: vasıf, nitelik
silsile-i hâdisat: tesavir-i mütedahile: iç içe girmiş tasvirler
vücüb-u vücud: varlığı gereklilik olmak, olmaması imkan-

sız olmak, varlığı zarurî ve vacip olmak
vücuh: vecihler, cihetler, yönler
zat: kendi, asıl, öz
zerrat: zerreler, atomlar
zerrat-ı kâinat: kâinat zerreleri, kâinattaki atomlar.
zerre: en küçük parça, molekül, atom
zyade: çok, fazla

İŞARET

Kalbinde nokta-i istimdat, nokta-i istinat ile, vicdan-ı beşer Sâniî unutmamaktadır. Eğer, çendan dimağ tatil-i eşgal etse de, vicdan edemez; iki vazife-i mühimme ile meşguldür. Şöyle ki:

• Vicdana müracaat olunsa, kalp bedenin aktarına neşr-i hayat ettiği gibi, kalp gibi kalpteki ukde-i hayatiye olan marifet-i Sâni dahi, ceset gibi istidadat-ı gayr-i mahdûde-i insaniye ile mütenasib olan âmâl ve müyûl-ü müteşâibeye neşr-i hayat eder; lezzeti içine atar ve kıymet verir ve bast ve temdit eder. İşte nokta-i istimdat...

• Hem de bununla beraber, kavga ve müzahemetin meydanı olan dağdağa-i hayata peyderpey hücum gösteren âlemin binler musibet ve mezahimlere karşı yegâne nokta-i istinat, marifet-i Sânidir.

Evet, her şeyi hikmet ve intizamla gören Sâni-i Hakîme itikat etmezse ve ale'l-amyâ tesadüfe havale ederse ve o beliyata karşı elindeki kudretin adem-i kifayetini düşünse, tevahhuş ve dehşet ve telâş ve havftan mürekkep bir hâlet-i Cehennemnümûn ve çiğersükâfta kaldığından, eşref ve ahsen-i mahlûk olan insan her şeyden daha perişan olduğundan, nizam-ı kâmil-i kâinatın hakikatine muhalif oluyor. İşte nokta-i istinat. Evet, melce yalnız marifet-i Sânidir.

Demek şu iki nokta ile bu derece nizam-ı âlemde hükümfermalık, hakikat-i nefsü'l-emriyenin hassa-i münhasırası olduğu için, her vicdanda iki pencere olan şu iki noktadan vücud-u Sâni tecellî ediyor. Akıl görmezse de, fîrat görüyor. Vicdan nezzardır, kalp penceresidir.

adem-i kifayet: kâfi gelme-me, yetersizlik.
ahsen-i mahlûk: yaratılanların en güzeli
aktâr: taraflar, yanlar, her taraf, her yer.
alelamyâ: körü körüne, sorup soruşturmadan.
âmâl: emeller, arzular, istekler
bast: yayma, serme, döşeme
beliyyat: belâlar, felâketler, kederler, tasalar.
çendan: gerçi, her ne kadar

çiğersükâf: çiğir parçalayan, çok acı veren.
dağdağa-i hayat: hayatın telaşı, ızdırabı, sıkıntısı
dehşet: büyük tehlike karşısında korkma ve şaşırıp kalma
dimağ: akıl, suur.
eşref: en şerefli, daha şerefli, en iyi, en güzel.
fîrat: yaratılış, tabiat, mizaç, huy
hakikat: gerçek, esas
hakikat-i nefsü'l-emriye: bir

şeyin özünde Allah'ın koyduğu hakikat
hâlet-i Cehennemnümûn: Cehennem gibi çok azap verici hâl.
hassa-i münhasıra: yalnızca birine ait olan özellik.
havale: bir şeyi başkasının üstüne bırakma
havf: korku, korkma
hikmet: İlâhî gaye, yüksek bilgi, fayda
hükümferma: hükümler, hüküm süren

intizam: düzenlilik, düzgünlük
istidadat-ı gayr-i mahdude-i insaniye: insanda var olan sınırsız kabiliyetler
itikat: inanç, iman
kıymet: değer
kudret: güç, kuvvet, iktidar
marifet-i Sâni: eşyayı tam bir hüner ve sanatla vücuda getiren sanatkarın marifeti.
melce: sığınılacak yer
mezahim: eziyetler, sıkıntılar, zahmetler, zorluklar, belâlar.
muhalif: zıt, karşıt
müracaat: başvurma, danışma
mürekkep: terkib edilmiş, iki veya daha çok şeyin karışmasından meydana gelen bileşik
musibet: felaket, bela
mütenasip: uygun olan, her bakımdan birbirine denk, ölçülü, orantılı
müyûl-i müteşâibe: çeşitli şubeleri olan meyiller, çeşitli arzular, çeşitli meyiller.
müzahamet: bir yere itişe kakışa hücum etme.
neşr-i hayat: hayat yaymak, hayat dağıtmak
nezzar: seyirci, seyreden
nizam-ı âlem: Cenab-ı Hakkın kâinata koymuş olduğu düzen, dünya düzeni.
nizam-ı kâmil-i kâinat: kâinataki mükemmel nizam, düzen
nokta: konu ile ilgili bölüm
nokta-i istimdat: yardım ve medet isteme noktası
nokta-i istinat: dayanak noktası, güvenme ve itimat noktası.
peyderpey: arka arkaya, ardı sıra, yavaş yavaş
Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah
Sâni-i Hakîm: hikmet sahibi olan, her şeyi sanatla ve hikmetle yaratan Allah.
ta'til-i eşgal: işe ara verme, grev.
tecelli: belirme, bilinme, görünme
temdid: devam ettirme, çekip uzatma
tesadüf: rastlantı
tevahhuş: yalnızlaşma, vahşileşme, yabancılaşıma
ukde-i hayatiye: hayatla ilgili düğüm, hayat düğümü.
vazife-i mühimme: önemli vazife, görev
vicdan: insanın içindeki, iyiyi kötünden ayırabilen, iyilik etmekten lezzet duyan ve kötülükten elem alan manevî his
vicdan-ı beşer: beşerin vicdanı, insanların vicdanı
vücud-i Sâni: her şeyi sanatla yaratan Allah'ın varlığı.
yegâne: biricik, tek, yalnız.

arş-ı kemalât: olgunlukların, mü-kemmelliklerin zirvesi, olgunlu-ğun en yüksek derecesi.

ayat-ı Kur'âniye: Kur'an'ın ayet-leri.

belâgat-i Kur'âniye: Kur'an'a ait belâgat, Kur'an'ın kendine has olan belâgatı.

beşer: insan, insanlık

bürhan: delil, ispat, hüccet

cihet: yön

delil: bir davayı ispata yarayan

şey, burhan

delil-i inayet: Allah'ın inayetinin delili, kâinatıki şeyanın menfaat ve faydalarını bildiren ayetler, de-liler.

eşmel: daha, en şümüllü, kapsa-yıcı

fıkr-i beşer: insanların fikri, in-sanların düşüncesi.

filvâki: vakia, hakikaten, gerçek-ten.

hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi, fayda

hudûs: sonradan meydana gel-me, yok iken var edilme

hükema: filozoflar

ifrag: bir hâlden başka bir hale sokma, çevirme

ihtiyar: seçme, tercih etme

ilân: yayma, duyurma, bildirme

ima: işaretle anlatma, üstü kapa-lı ifade etme

imkân: var olması ya da yok ol-ması noktasında zorunlu olmama

ışrak: sezgi yoluyla bilgi edinme, iç müşahede

istikamet: doğruluk, inanç, dü-şünce, niyet, tutum ve davranışta

Allah'ın rızasına uygun olarak doğru yol üzere olma

kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler

kast: asıl maksat

marifet-i Sâni: sanatkârı (Allah) tanıma, bilme

masun: korunmuş, koruma altın-da olan

mebni: bina olunmuş, kurulmuş

menafi-i eşya: şeyanın sağladığı menfaatler

meslek: gidiş, usul, yol

minhac: meslek, yol, açık geniş yol

miraç: merdiven

miraç-ı Kur'ânî: Kur'ânî merdi-ven, tabaka, derece; marifet-i Sa-nia ulaştıran, yükselten vasıtalar-dan en kısa, en istikametli, en açık ve kapsamlı en geniş olanı; yalnız Kur'an esaslarından hare-ket eden

müesses: tesis edilmiş, kurulmuş olan, kurulu

muhakkıkın-i Sofiye: tasavvufia uğraşan hakikati araştıran âlimler

müşkül: güç, zor, çetin

Tenbih

Arş-ı kemalât olan marifet-i Sâniin miraçlarının usûlü dörttür:

• *Birincisi, tasfiye ve işrake müesses olan muhakkikîn-i so-fiyenin minhacıdır.*

• *İkincisi, imkân ve hudûsa mebni olan mütekelliminin tarikidir.*

Bu iki asıl, filvaki, Kur'an'dan teşauپ etmişlerdir. Lâkin, fıkr-i beşer başka sûrete ifrag ettiği için, tavilü'z-zeyl ve müş-külleştirmiştir.

• *Üçüncüsü, hükemanın mesleğidir.*

Üçü de taarruz-u evhamdan masûn değildirler.

• *Dördüncüsü ki, belâgat-i Kur'âniyenin ulüvv-ü rütbesi-ni ilân eden ve istikamet cihetiyle en kısası ve vuzuh cihetiye-beşerin umumuna en eşmeli olan mirac-ı Kur'anîdir. İşte, biz dahi bunu ihtiyar ettik. Bu da iki nevidir.*

BİRİNCİSİ

Delil-i inayet'tir ki, menafi-i eşyayı tadat eden bütün âyât-ı Kur'âniye bu delile imâ ve şu bürhanı tanzim edi-yorlar.

Bu delilin zübdesi, kâinatın nizam-ı ekmelinde riayet-i mesalih ve hikemdir. Bu ise Sâniin kast ve hikmetini is-pat; ve tesadûf vehmini ortadan nefyediyor.

mütekellimîn: kelâm âlimle-ri, kelâmcılar.

nefy: olumsuzlama, ortadan kaldırma

nevi: çeşit, tür

nizam-ı ekmel: en kusursuz, en mükemmel düzen, sistem, kanun.

riayet-i mesalih ve hikem: maslahatlara ve hikmetlere

hürmet etmek, maksatlara ve hikmetlere uymak

Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah

suret: biçim, şekil, tarz

taarruz-ı evham: evhamın

ilişmesi, evhamın saldırsı

tadat: sayma

tanzim: düzenleme, sıralama,

tertiplleme

tarik: yol, meslek, seçilen

tarz

tasfiye: nefsi günahlardan

arındırma, kalbi cîlalama

tavilü'z-zeyl: devamı uzun

olan, uzantısı çok uzun olan

tembih: hatırlatma, ihtar.

tesadûf: rastlantı

teşauپ: dallanma, dal budak peyda etme, çatallama.

ulüvv-i rütbe: yüksek rütbe

umum: bütün, hepsi

usûl: yol, tarz, üslûp, şekil

vehim: zan, şüphe, yanlış ve esassız düşünce

vuzuh: kolay anlaşılrlık, ifa-de açıklığı.

zübde: bir şeyin en mühim kısmı, bir şeyin özü, seçkin kısmı

Mukaddeme

Eğer, çendan her adam âlemdeki riayet-i mesalih ve intizamda istikra-i tam edemez ve ihata edemez. Fakat, nev-i beşerdeki telâhuk-u efkâr sayesinde, kâinatın her bir nev'ine mahsus kavaid-i külliye-i muntazamadan ibaret olan bir fen teşekkül etmiş ve etmektedir.

Bununla beraber, bir emirde intizam olmazsa, hüküm külliyetiyle cereyan edemediği için, kaidenin külliyeti nev'in hüsn-ü intizamına delildir. Demek, cemî fûnun-u ekvan, kaidelerin külliyetlerine binaen, istikra-i tamla nizam-ı ekmeli intaç eden birer bürhandırlar.

Evet, fûnun-u kâinat bitamamiha mevcudatın silsile-
rindeki halkalardan asılmış olan mesalih ve semeratı ve inkılâbat-ı ahvalin telâfifinde saklanmış olan hikem ve fevaidi göstermekle Sâniin kast ve hikmetine parmakla şehadet ve işaret ettikleri gibi, şeyatîn-i evhama karşı birer necm-i sakıptır.

İŞARET

Cehl-i mürekkebi intaç eden, nazar-ı sathîyi tevlit eden ülfetten tecrid-i nazar etsen ve akla karşı sedd-i turuk eden evhamın aşıyanı olan mümaresat-ı ilzamıyattan nefsin tahlîye etsen, hurdebînî bir hayvanın sûreti altında olan makine-i dakika-i bedia-i İlâhiyenin şuursuz, mecra ve mahrekleri tahdit olunmayan ve imkânâtında evleviyet olmayan esbab-ı basita-i camide-i tabiiyeden husulpezîr ve o destgâhın masnûu olduğunu, kendi nefsin kandırıp

aşıyan: mesken, ev, yuva.
bitamamiha: tamamen, bütünüyle, hepsi.
bürhan: delil, ispat, hüccet.
cehl-i mürekkep: bilmemekle beraber, bilmediğini de bilmemek, katmerli cahillik, kara cahillik.
cemi: cümle, hep, bütün.
cereyan: olma, meydana gelme.
destgâh: tezgah.
esbab-ı basita-i camide-i tabiiye: tabii sebepler, tabiatın

her tarafına yayılmış basit ve cansız sebepler.
evleviyet: daha öncelik, üstün tutulmaya lâyık olma, evlâ olma, çok uygun olma.
fen: tecrübi, ispatla meydana gelmiş ilimlere verilen genel ad.
fevâid: faydalar, menfaatler.
fûnun-u ekvan: kâinata ait fenler, ilimler.
fûnun-u kâinat: kâinatla ilgili ilimler.
hikem: hikmetler.

hikmet: İlâhî gaye, yüksek bilgi, fayda.
hurdebînî: gözle görülmeyecek derecede küçük, mikroskobik.
ihûsn-i intizam: güzel bir düzen, intizamın güzelliği.
husulpezîr: hâsıl olmuş, meydana gelmiş.
ihûsn-i intizam: güzel bir düzen, intizamın güzelliği.
imkânât: imkânları olabiliplikler, olması ve olmaması ihtimal dahilinde olanlar.
inkılâbat-ı ahval: hallerin,

durumların değişimi, dönüşümü.
intaç: netice verme, sonuçlandırma.
intizam: düzenlilik, düzgünlük.
istikra-i tam: olaylardaki ortak vasıflara dikkat ederek tam bir netice çıkarmak, etrafı ve tam bir bilgi almak.
kast: asıl maksat.
kavaid-i külliye-i muntazama: her şeyin yerli yerinde olduğu küllî kaideler.
külliyyet: bütünlük, umumîlik.
mahrek: hareketli bir noktanın gittiği yol.
makine-i dakika-i bedia-i İlâhiye: Allah'ın eşi ve benzeri olmayan, mükemmel ölçülü makinesi, sistemi, düzeni.
masnu: sanatla yapılmış eşya, varlık.
mecra: kanal.
mesalih: maslahatlar, faydalar.
mevcudat: mevcutlar, var olan her şey, mahluklar.
mukaddeme: başlangıç.
mümaresât-ı ilzamıyât: ikna etmek maksadıyla maharetle işe sarılma, ikna için değişik yollara başvurma.
nazar-ı sathî: yüzeysel bakış, dikkatsizce yapılan inceleme.
necm-i sakıp: parlak yıldız, karanlığı yırtarak geçen parlak yıldız.
nefs: kendi, şahıs.
nev: çeşit, tür.
nev-i beşer: insanoglu, insanlar.
nizam-ı ekmel: en kusursuz, en mükemmel düzen, sistem, kânun.
riayet-i mesalih: maslahatlara uymak ve hürmet etmek.
şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret.
Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah.
sedd-i turuk: yolları kapatan set.
semerat: semereler, meyveler.
şeyatin-i evham: vehimlendiren, evham veren şeytanlar.
silsile: zincir.
suret: biçim, şekil, tarz.
şuursuz: idraksız, bilgisiz.
tahdit: hudutlandırma, sınırlama.
tahlîye: serbest bırakma, salıverme.
tecrid-i nazar: bakışın kesmek, bir şeyden bakışını ayırmak.
telâfif: birbirine girmiş ve sarmışmış vaziyette olma, lif lif olma.
telâhuk-u efkâr: fikirlerin birbiri peşine gelip birleşmesi, katlaşması, birbirine eklenmesi.
teşekkül: kurulma, oluşma, şekillenme.
tevlit: doğurma, sebep olma.
ülfet: alışma, kaynaşma, dostluk.

adâtullah: Allah'ın kâinata yerleştirdiği kanunlar

aletiyet: âlet olma hali, sebeplik, vasıtalık

ayat: Kur'ân ayetleri

ayat-ı afakiye ve enfüsiye: Allah'ın zatına ve zatının dışındaki şeylere taalluk eden ayetler

beşer: insan, insanlık

bürhan-ı inayet: kâinata görülen yardım ve imdada koşmaları Cenab-ı Hakk'ı göstermesi

cezp: kendine doğru çekme, çekilme

cüz-i lâyetecenza: bölünmeyen, parçalanmayan kısım, bölünme imkânı olmayan en ufak zerre, bölünmez parça.

delil-i inayet: Allah'ın inayetinin delili, kâinattaki eşyanın menfaat ve faydalarını bildiren ayetler, deliller.

ekmel: daha (en, pek) mükemmel, en olgun, kusursuz ve eksiksiz olan

esbab-ı tabiiye: tabii, olağan sebepler.

fevâid: faydalar, menfaatlar

harici: dışa ait, dışarı ile ilgili

hikmet: felsefe, hakîmlik, eşyanın hakikatini, kâinattaki ve yaratılıştaki gayeleri araştırma

hükümünde: değerinde, yerinde

icmal: kısa anlatma, özetleme, ayrıntılara girmeme

ictima: toplanma, bir araya gelme

illet: hastalık

insaniyet: insanlık, insanlık mahiyeti

itibar: farazî değer, gerçekte olmayan fakat var sayılan değer

itikad: kesin inanma, iman

kasr-ı nazar: bir şey üzerinde ehemmiyetle fazla durma, nazarı hususen bir şeye çevirme.

kellâ: hiç bir zaman, asla, kat'iyen, kesinlikle.

Kütüb-i Selase: üç kitap

kuvve-i cazibe: çekme kuvveti, cezp etme kuvveti, çekicilik.

kuvve-i dafia: defetme kuvveti, savma kuvveti, iticilik, itici güç.

makut: bağlanmış, bağlı

meşiet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakka ait, Onun bilgisi, arzusu, isteği ve iradesi altında olan; Allah'ın varlıklar üzerindeki iradesi.

mezahir: mazharlar, görünenler

müessiriyet: tesir gücü, etki gücü

muhabere: haberleşme

muhâlât: muhaller, olması mümkün olmayanlar.

muhaliyet: imkânsızlık, imkânsız oluş.

müptelâ: tutkun, bir şeye düşkün ve tutulmuş olan

müracaat: başvurma, danışma

mutmain ve ikna edemezsin. Meğer her bir zerrede Eflâtun kadar bir şuur ve Calinos kadar bir hikmeti ispat ettikten sonra, zerrat-ı saire ile vasıtasız muhabereyi itikat ve esbab-ı tabiiyenin üssü'l-esası hükmünde olan cüz-ü lâyetecenza-daki kuvve-i cazibe ve kuvve-i dafianın içtimalarının hortumu üzerindeki muhaliyetin damgasını kaldırabilsen... Eğer nefsin bu muhalâta ihtimal verse, seni insaniyet defterinden sildirecektir!

Fakat, caizdir ki, her bir şeyin esası zannettikleri olan cezp ve def ve hareket, âdâtullahın kanunlarına birer isim olsun. Fakat, kanun kaidelikten tabiîliğe ve zihnilikten hariciliğe ve itibardan hakikate ve aletiyetten müessiriyete gelmemek şartıyla kabul ederiz.

Tenbih

فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ

Nazarını âleme gezdir. Hangi yerinde noksaniyeti görebilirsin? Kellâ! Gören görmez —meğer kör ola veya kasr-ı nazar illetiyle müptelâ ola.

İstersen Kur'ân'a müracaat et. Delil-i inayeti vücuh-u mümkinenin en ekmel vechiyle bulacaksın. Zira, Kur'ân kâinatta tefekküre emir verdiği gibi, fevaidi tezkâr ve nimetleri tadat eder. İşte o âyât, şu bürhan-ı inayete mezahirdir. İcma-li budur; tut. Tafşili ise, eğer meşiet-i ilâhiye taallûk ederse, âyât-ı âfâkiye ve enfüsiyeyi tefsir tarîkında, sema ve beşer ve arzın ilimlerine ma'kud olan Kütüb-ü Selâsede tefsir edilecektir. O vakit şu bürhan tamam-ı sûretiyle sana görünecektir.

mutmain: içi rahat, şüphesi olmayan

nazar: bakış, dikkat

nefs: kendi, şahıs

noksaniyet: eksiklik, noksanlık

sema: gökyüzü, gök

şuur: bilinç, bir şeyin inceliklerini iyice idrak etme, anlayış

taallûk: alâkalı, münasebetli olma

tabii: tabiatı gereği olan, normal, alışılmış, olağan

tadat: sayma

tafsil: etraflıca bildirme, ayrıntılı anlatma

tamam-ı suret: eksiksiz bir şekilde

tarik: yol, meslek, seçilen tarz

tefekkür: derin düşünme; eşyanın hakikatini, yaratıcının sırlarını kavramak ve ibret almak için zihnen ve kalben düşünme

tefsir: Kur'ân'ın mana bakımından izahı, açıklaması

tembih: hatırlatma, ihtar.

tezkâr: hatırlama, anma, hatıra getirme

üssü'l-esas: hakiki sağlam temel.

vasıta: araç

vecih: cihet, yön

vücuh-i mümkin: imkan dahilinde olan tarzlar

zerrat-ı saire: diğer zerreler, ardı sıra takip eden zerreler

zerre: en küçük parça, molekül, atom

zihni: zihinle alâkalı, zihne ait.

İKİNCİ DELİL-İ KUR'ÂNİ

Delil-i ihtira'dır. Bunun hulâsası:

Mahlûkatın her nev'ine, her ferdine ve o nev'e ve o ferde mürettep olan asar-ı mahsusasını münîç ve istidad-ı kemaline münasip bir vücudun verilmesidir. Zira hiçbir nev-i müteselsil ezeli değildir; "imkân" bırakmaz. Hem de bizzarure bazının "hudûs"u, nazarın müşahade-siyle ve sairleri dahi aklın hikmet nazarıyla görülür.

Vehim ve Tenbih

İnkılâb-ı hakikat olmaz. Nev-i mutavassıtın silsilesi devam etmez. Tahavvül-ü esnaf, inkılâb-ı hakaikın gayrısıdır.

İŞARET

Her bir nev'in bir âdemi ve bir büyük pederi olduğundan, silsilelerdeki tenasülden neşet eden vehm-i bâtil, o âdemlerde, o evvel pederlerinde tevehhüm olunmaz.

Evet, hikmet, fenn-i tabakatü'l-arz ve ilm-i hayvanat ve nebatat lisanıyla, iki yüz bini mütecaviz olan envaın âdemleri hükmünde olan mebd-i evvellerinin herbirinin müs-takillen hudûsuna şehadet ettiği gibi; mevhum ve itibarî olan kavanin ve şuursuz olan esbab-ı tabiîye ise, bu kadar hayretfeza silsileler ve bu silsileleri teşkil eden ve efrat denilen dehşetengiz hadsiz makine-i acibe-i İlâhiyenin tasnî ve icadına adem-i kabiliyetleri cihetiyle, her bir fert ve her

âdem: türünün ilk örneği
adem-i kabiliyet: kabiliyetin olmaması, kabiliyetsizlik
asar-ı mahsusa: hususileşmiş eserler, nişanlar, herkese ait olmayan eserler
bizzarure: zarurî olarak, ister istemez, mecburen.
cihet: yön
dehşetengiz: çok dehşet verici, ürktücü, korkunç
delil-i ihtira: Cenab-ı Hakkın yeniden icat ederek yarattığı şeylerden meydana gelen,

kendi zatına mahsus delil.
delil-i Kur'ânî: Kur'an-ı Kerim'e ait delil, Kur'an-ı Kerim'in gösterdiği delil
efrat: fertler
enva: çeşitler, türler, neviler.
esbab-ı tabiîye: tabii, olağan sebepler.
evvel: önce
ezeli: ezel ile ilgili, öncesiz, başlangıcsız
fenn-i tabakatülarz: jeoloji ilmi.
gayr: ayrı, başka

hadsiz: sınırsız, sonsuz
hayretfeza: hayreti artıran
hikmet: felsefe, hakimlik, eşyanın hakikatini, kâinattaki ve yaratılıştaki gayeleri araştırma
hudûs: sonradan meydana gelme, yok iken var edilme
hükmünde: değerinde, yerinde
hulâsa: bir şeyin özü, esası, temel kısmı
icat: vücuda getirme, yoktan var etme

ilm-i hayvanât: zooloji
ilm-i nebatat: botanik
imkân: var olması ya da yok olması noktasında zorunlu olmama
inkılâb-ı hakaik: hakikatlerin inkılâbı, hakikatlerin değişimi, dönüşümü.
inkılâb-ı hakikat: hakikatin değişimi, gerçeklerin değişimi, dönüşümü
istidad-ı kemal: olgunluk kabiliyeti, yeteneği
itibarî: gerçek olmayan, varsayılan
kavanin: kanunlar, yasalar.
lisan: dil
mahlûkat: yaratıklar, Allah tarafından yaratılanlar
makine-i acibe-i İlâhiye: Allah'ın yarattığı hayret veren makine
mebd-i evvel: ilk başlangıç, iptida.
mevhum: hakikatte olmayan, vehim ve hayal ürünü olan
münasip: uygun
müntic: netice veren, neticelendiren
mürettep: kurulmuş, düzenlenmiş
müşahade: gözlem.
müstakilen: kendi başına, bağımsız olarak.
mütecaviz: aşkın, fazla, çok
nazar: bakış
neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma
nev: tür, çeşit
nev-i müteselsil: silsile halinde birbirini takip eden neviler
nev-i mütevassıt: ortada olan, -başı sonu bulunana- hudûs-zeval arasındaki tür, ortada vasıtalık eden tür
peder: baba, ata
şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret
sâir: diğer, başka, öteki
silsile: zincir
şuursuz: idraksiz, bilgisiz
tahavvül-i esnaf: sınıfların değişmesi, türlerin değişmesi, sıralamanın değişmesi.
tasnî: sanatla yapma ve yaratma
tenbih: hatırlatma, ihtar.
tenasül: birbirinden doğup üreme
teşkil: oluşturma, şekillendirme
tevehhüm: vehimlenme, yok olanı var zannetmekle ümitsizliğe ve korkuya düşme
vehim: zan, şüphe, yanlış ve esassız düşünce
vehm-i bâtil: hakikatsiz bir şeyi hakikatmiş gibi düşünmek

adem-i derk: anlamamak, anlayış olmamak, anlayışsızlık
adem-i makuliyet: akla uygun olmamak

batıl: boş ve manasız olan, gerçeğe uymayan, doğru ve haklı olmayan

dalâl: doğru yoldan çıkma, sapma, azıp eğri yola sapma

esas-ı faside: doğru olmayan esas, mahiyeti bozuk olan şey

esbab-ı camide: şüursuz ve ruh-suz olan sebep ve vasıtalar

eser-i gaflet: dikkatsizlik eseri, gaflet eseri

ezeliyet-i madde ve hareket: maddenin ve hareketin her zaman var olduğunu ve varlığının başlangıcı olmadığı inancı

ezeliyet-i madde: maddenin her zaman var olduğunu ve varlığının başlangıcının olmadığını iddia eden batıl inanış

faraza: farz edelim ki, öyle sayalım ki, söz gelişi

gayr-ı makul: aklın kabul etmediği, akla uymayan

haib: korkan, korkak

hareket-i zerrat: zerrelerin, atomların hareketi

hâsil: meydana gelme, ortaya çıkma

hikem: hikmetler.

hudûs: sonradan meydana gelme, yok iken var edilme

hükmetme: karar vermek, inanca varmak

ihimal: olabilirlik

ihityarsız: irade ve istem dışı

insaniyet: insanlık, insanlık mahiyeti

itikâat: kesin inanma, iman

izhar: gösterme, açığa vurma

ıztırar: çaresizlik, zor durumda kalmak

muhal: imkansız, olması mümkün olmayan

muhaliyet: imkânsızlık, imkânsız oluş.

mükerrerem: aziz, saygıdeğer, muhterem, kerem sahibi.

müstakilen: kendi başına, bağımsız olarak.

müteveccih: bir cihete dönen, yönelen

muztar: çaresiz kalmış, yapmak zorunda kalmış

nakış: işleme, süsleme

nazar: bakış, dikkat

nazar-ı sathî: yüzeysel bakış, dikkatsizce yapılan inceleme

nefs: kendi, şahıs

neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma

nevi: çeşit, tür

nizam-ı âlem: Cenab-ı Hakkın kâinata koymuş olduğu düzen, dünya düzeni.

bir nevi, müstakillen Sâni-i Hakîmin yed-i kudretinden çıktığını ilân ve izhar ediyord.

Evet, Sâni-i Zülcelâl her şeyin cephesinde hudûs ve imkân damgasını koymuştur.

Tenbih

Ezeliyet-i madde ve hareket-i zerrattan teşekkül-ü enva gibi umûr-u bâtılâya ihtimal vermek, sırf başka şeyle nefsinin ikna etmek sadedinde olduğu için, o umûrun esas-ı fasidesini tebeî nazarıyla adem-i derkinden neşet eder. Evet, nefsinin ikna etmek sûretinde müteveccih olursa, muhaliyet ve adem-i makuliyetine hükmedecektir. Faraza kabul etse de, “tegafül-ü anî’s-Sâni” sebebiyle hasıl olan ıztırarla kabul edebilir.

Tenbih

Mükerrerem olan insan, insaniyetin cevheri itibarıyla daima hakkı satın almak istiyor ve daima hakikati arıyor ve daima maksadı saadettir. Fakat, bâtıl ve dalâl ise, hakkı arıyorken haberi olmadan eline düşer. Hakikatin madenini kazarken, ihtiyarsız, bâtıl onun başına düşer. Veyahut hakikati bulmaktan muztar veya tahsil-i haktan haib olduğça, asıl fıtratı ve vicdanı ve fikri, muhal ve gayr-i makul bildiği bir emri, nazar-ı sathî ve tebeî ile kabulüne mecbur oluyor.

İşte bu hakikati pîş-i nazara al; göreceksin ki, bütün nizam-ı âlemden eser-i gaflet olarak tevehhüm ettikleri ezeliyet-i madde ve hareket ve şu bütün akılları hayrette bırakan nakş ve sanat-ı bediada tahayyül ettikleri tesadüf-ü amya ve bütün hikemin şahadatına rağmen esbab-ı camideden itikat ettikleri

pîş-i nazar: göz önü.

sadet: konuşulan madde, asıl konu

şahâdât: şahitlikler, tanıklıklar

sanat-ı bedia: güzel ve beğenilen sanat

Sâni-i Hakîm: hikmet sahibi olan, her şeyi sanatla ve hikmetle yaratan Allah.

Sâni-i Zülcelâl: sonsuz büyüklük sahibi ve her şeyi sanatla yaratan Allah

tahayyül: hayale getirme,

hayalinde canlandırma

tahsil-i hak: hakkı ortaya çıkarmak, doğru olanı elde etmek, doğruyu bulmak

tebeî: bağımsız olmayıp başkasına tabi olarak, ikinci derecede

tegafül anî’s-sâni: Yaratıcıdan gaflet etme, Onu görmezlikten gelme, göz ardı etme.

tesadüf-i amya: kör rastlantı, birbiriyle alakasız şeylerin veya birbiriyle ilgisiz olanların

rastlaşması.

teşekkül-i enva: nevilerin meydana gelmesi, türlerin oluşması

tevehhüm: vehimlenme, yok olanı var zannetmekle ümitsizliğe ve korkuya düşme

umur: işler

umur-ı bâtıla: bâtıl işler, hakikati olmayan işler

yed-i kudret: kudret eli, her şeyi tutan Allah’ın kudret eli.

tesir-i hakikî; ve nefislerine mugalâta edip, vehmin istimrara istinaden iğvasıyla tecessüm ve tahayyül olunan tabiat-ı mevhumeyi merci yapmakla teselli ettikleri, elbette fıtratları reddeder. Fakat, yalnız hakka teveccüh ve hakikate kast ettikleri için, şu evham-ı bâtila davetsiz olarak yolun canibinden tarruz ettikleri için, elbette hedef-i garazına nazarını dikmiş olan adam, o evhama tebeî ve sathî bir nazarla bakıyor. Onun için, müzahref olan içine nüfuz edemez. Fakat, ne vakit râğbet ve kast ve satın almak nazarıyla baksa, almaya değil, belki iltifat etmeye ve bakmaya tenezzül etmez!

Evet, şu kadar çirkin bir şeyi vicdan ve akıl muhal görüyor, kalp dahi kabul etmez. İllâ ki müşagabe ile safsata edip, her bir zerreye hükemanın akıllarını ve hükkâmın siyasetlerini verip, tâ her bir zerre ehavatıyla ittifak ve intizam meselesinde müşavere ve muhabere etsinler.

Evet, bu surette bir mesleği, insan değil, hayvan dahi kabul etmez. Fakat ne çare, mesleğin lâzım-ı beyyini meslekendir. Şu meslek ise, bu sûretten başka bir şeyle tasvir edilmez.

Evet, bâtılın şe'ni şöyledir: Ne vakit tebeî bir nazarla bakılırsa, sıhhatine bir ihtimal verilir. Fakat im'an-ı nazar eyledikçe, ihtimal-i sıhhat bertaraf olur.

İŞARET

Madde dedikleri şey ise, sûret-i mütegayyire, hem de hareket-i zaile-i hâdiseden tecerrüt etmez. Demek, hudûsu muhakkaktır.

Feya acaba! Sâni-i Vacibü'l-Vücudun lâzıme-i zaruriye-i beyyinesi olan ezeliyeti zihinlerine sığdıramayan, nasıl

batıl: boş ve manasız olan, gerçeğe uymayan, doğru ve haklı olmayan
bertaraf: ortadan çıkmış, yok edilmiş.
canip: yan, yön, cihet, taraf.
ehavat: birbirine benzeyen şeyler, kardeşler
evham: vehimler, zanlar, kuruntular
evham-ı bâtila: hakikati olmayan vehimler, hayaller
ezeliyet: geçmiş ve gelecek zamanı birden içine alıp, za-

manla sınırlı olmamak
feya acaba: hayret doğrusu
fıtrat: yaratılış, tabiat, mizaç, huy
hakikat: gerçek, esas
hareket-i zaile-i hâdis: hâdiselerin geçici hareketleri
hedef-i garaz: niyetin ulaşmak istediği nokta
hudûs: sonradan meydana gelme, yok iken var edilme
hükema: filozoflar
hükkam: hâkimler.
iğva: ayartma, azdırma, sap-

tırma, doğru yoldan çıkarma, baştan çıkarma
ihhtimal: olabilirlik
ihhtimal-i sıhhat: sağlamlık ve doğruluk ihtimali
iltifat: ilgi gösterme, yüzünü çevirip bakma
im'an-ı nazar: bir işi dikkatli düşünme, inceden inceye tetkik etme.
intizam: düzenlilik, düzgünlük
istimrar: sürme, sürüp gitme, uzayıp gitme.

istinaden: istinat ederek, dayanarak
ittifak: birleşme, birlik
kast: bir işi bile bile, isteyerek yapma
lâzıme-i zaruriye-i beyyine: âşık ve apaçık olan gerek şart
lâzım-ı beyyin: her hangi bir şey hatıra gelince, hiç bir delil ve işarete ihtiyaç olmadan, o şeyle beraber düşünülmesi zaruri olan.
merci: merkez, kaynak
mesele: konu
meslek: gidiş, tutulan yol, sistem
mugalâta: delilsiz veya uydurma delillere dayandırılan münakaşa.
muhabere: haberleşme
muhal: imkansız, olması mümkün olmayan
müşagabe: münakaşayı bir gaye sayanların yolu, didimcilik, eristik.
müşavere: istişare etme, danışma
müzahref: süprüntü, çer-çöp
nazar: bakış, dikkat
nefs: kendi, şahıs
nüfuz: içe geçme, işleme
râğbet: istek, arzu, meyil
safsata: gerçek dışı fikri karşı tarafa kabul ettirmek için başvurulan, görünüşte doğru gibi göründüğü hâlde gerçekte yanlış olan kıyas
Sâni-i vacibü'l-vücud: varlığı vacip olan sanatkar. Allah.
sathî: yüzeysel, derine inmeyen, üstün körü
şe'n: iş, durum, özellik, yapı
sıhhat: sahihlik, doğruluk, gerçeklik
suret-i mütegayyire: değişen suretler, biçimler, görünüşler
taarruz: saldıрма, sataşma, ilişme
tabiat-ı mevhum: vehmin karakteri, tabiatı
tahayyül: hayale getirme, hayalinde canlandırma
tasvir: bir şeyi yazıyla veya başka ifade tarzlarıyla anlatma.
tebeî: bağımsız olmayıp başkasına tabi olarak; ikinci derecede
tecerrüt: soyunma, soyutlanma, uzak olma
tecessüm: cisimleşme, cisim haline gelme
tenezzül: inme, alçalma
teselli: avunma.
tesir-i hakikî: gerçek tesir, etki.
teveccüh: yönelme, yöneliş
vehim: zan, şüphe, yanlış ve esasız düşünce
vicdan: insanın içindeki, iyiyi kötünden ayırabilen, iyilik etmekten lezzet duyan ve kötülüğten elem alan manevî his
zerre: en küçük parça, molekül, atom

oldu da her bir cihetten ezeliyete münafî olan maddenin ezeliyetini zihinlerine sığştırabilirler? Hakikaten cay-ı taaccüptür.

Evet, insan düşündükçe, cemî sıfât-ı kemaliye ile muttasıf olan Sânidin istiğrap ve istinkâr ettikleri, şu hayretefza masnuatı tesadüf-ü amyaya ve hareket-i zerrata isnat ettikleri için, insanı insaniyetten pişman eder.

TELVÎH

Harekât-ı zerrattan husûlü dava olunan kuvvet ve sûretler, araziyetleri cihetiyle, envadaki mübayenet-i cevheriye teşkil edemez. Araz cevher olamaz. Demek, bütün envain fasılları ve umum a'razın havass-ı mümeyyizeleri adem-i sırfтан muhteradırlar. Tenasül, teselsülde şerait-i adiye-i itibariyedendir.

İşte delil-i ihtiraînin icmalî. Eğer açık olarak mufasssalar istersen, Kur'an'ın Firdevsine gir. Zira hiçbir ratb ve yabis yoktur ki, o tenezzühgâhta ya çiçek veya gonca halinde bulunmasın. Eğer ecel müsait ve meşiet taallûk ve tevfiik refik olursa, elfaz-ı Kur'âniyenin esdafında şu bürhanı tezyin eden cevherleri, gelecek kütüpte tafsil edilecektir.

Ve him ve Cenbîh

Eğer sual etsen: “Nedir şu tabiat ki, daima onunla tın tın ediyorlar? Nedir şu kavanin ve kuva ki, daima onlarla mütedemdimdirler?”

a'raz: işaretler, alametler.

a'raziyet: aslında bulunmayıp sonradan meydana gelme
adem-i sırf: yokluk, yokluğa mahkûm.

bürhan: delil, ispat, hüccet

cây-ı taaccüb: şaşılacak şey

cemî: cümle, hep, bütün

cevher: esas, maya, öz

cihet: yön

dava: iddia

delil-i ihtirai: Cenab-ı Hakk'ın yenden icat ederek yarattığı şeylerden meydana gelen, kendi zatına mahsus delili

ecel: her canlının Allah tarafından takdir edilen ölüm vakti

elfaz-ı Kur'âniye: Kur'an-ı Kerim'e ait lâfızlar, sözler.

enva: çeşitler, türler, neviler.

esdâf: sedefler, inci kabukları.

ezeliyet: geçmiş ve gelecek zamanı birden içine alıp, zamanla sınırlı olmamak

fasıl: kısım, bölüm

firdevs: bostan, bağ, bahçe.

hakikaten: hakikat olarak, doğrusu, gerçekten

hareket-i zerrat: zerrelerin, atomların hareketi

havass-ı mümeyyize: ayıncı özellikler

hayretefza: hayret arttıran.

husûl: olma, meydana gelme

icmal: kısa anlatma, özetleme, ayrıntılara girmeme

insaniyet: insanlık, insanlık mahiyeti

isnâd: dayandırma

istiğrap: garip bulmak, şaşırarak ve hayret etmek

istinkâr: bilmezlikten gelme.

kavanin: kanunlar, yasalar.

kütüp: kitaplar.

kuva: kuvvetler, hisler, melekeler

masnuat: sanatta yapılmış şeyler

meşiet: dileme, irade, istek

mübayenet-i cevheriye: her cinsin özelliğinin ve yaratılıştaki aslının birbirinden farklı ve ayrı oluşu, yaratılmışlardaki farklılık.

mufasssalar: tafsilatı bir biçimde, ayrıntılı ve ızahlı biçimde

muhtera: uydurulmuş söz vs.

münâfi: zıt, aykırı

müsait: uygun, müsâsip

mütedemdim: bahsedip duran, tın tın edip duran

muttasıf: vasıflandırılan, sıfatla-

nan

ratb: yâş

refik: arkadaş, yoldaş

Sâni: her şeyi sanatlı olarak

yaratan Allah

şerait-i adiye-i itibariye: neticenin yaratılması için, aslında gerekmediği halde, ilahî adet icabı ortaya konan ve var olduğu kabul edilen şartlar

sıfat-ı kemaliye: olgunluk belirtisi olan vasıflar.

sual: sorma

suret: biçim, tarz, görüntü

taallûk: alâkalı, münasebetli olma

tafsil: etraflıca bildirme, ayrıntılı anlatma

telvih: açıklama

tembih: hatırlatma, ihtar.

tenâsül: birbirinden doğup üreme

tenezzühgâh: gezinti yeri, gam, keder ve sıkıntıyı gidecek yer.

tesadüf-i amya: kör rastlantı, birbiriyle alâkasız şeylerin ve-

ya birbiriyle ilgisiz olanların rastlaşması.

teselsül: zincirleme, silsile halinde birbirini takip etme

teşkil: oluşturma, şekillendirme

tevfiik: Allah'ın yardımı, başanlı kılması

tezyin: süsleme, ziynetlendirme

umum: bütün

vehim: zan, şüphe, yanlış ve esassız düşünce

yabis: kuru.

Cevap vereceğiz ki: Âlem-i şehadet denilen cesed-i hilkatin anasır ve azasının ef'allerini intizam ve rapt altına alan şeriat-ı fitriye-i İlâhiye vardır. İşte şu şeriat-ı fitriyedir ki, “tabiat” veya “matbaa-i İlâhiye” ile müsemmadır.

Evet, tabiat, hilkat-i kâinatta carî olan kavanin-i itibariyesinin mecmu ve muhassalasından ibarettir. İşte kuva dedikleri şey, her biri şu şeriatın birer hükmüdür. Ve kavanin dedikleri şey, her biri şu şeriatın birer meselesidir. Fakat, o şeriatdaki ahkâmın istimrarına istinaden, hem de hayali hakikat sûretinde gören ve gösteren nüfusun istidatları bir zemin-i şûre müheyya etmesiyle, vehim ve hayal tasallut ederek tazyik edip, şu tabiat-ı hevaiye tevazzu ve tecessüm edip, mevcud-u haricî ve hayalden misal sûretine girmiştir. Evet, şunun gibi, vehmin çok hileleri vardır.

İŞARET

Şu tabiat ve kuva-i umumiye tesmiye ettikleri emirler, kat'iyen akli ikna edecek ve fikre kendini beğendirecek ve nazar-ı hakikat ona ünsiyet edecek hiçbir mülâyemet ve münasebet yokken ve şu kâinata illet ve mastar olmaya kabiliyeti mefkut iken, mahza Sânidin tegafül ve intizamın ilcaından tevellüd eden yalnız ıztırar ile velehresan-ı ukûl olan Kudretin asarını şu matbaa-misal olan tabiatın sanatından görmek, tabiatı mistar iken masdar tahayyül etmek, “lâzım-ı eamm”ın vücuduyla “melzum-u ehass”ın vücudunu intaca çalışan akim bir kıyasın neticesidir. Evet, şu kıyas-ı akim, dalâlet ve hayret vadilerine çok yolları açmıştır.

ahkâm: hükümler
akim: neticesiz, sonu yok, başarısız
âlem-i şahadet: gözle gördüğümüz, şahit olduğumuz âlem, kâinat.
anasır: unsurlar, esaslar
asar: eserler
cari: cereyan eden, akan, işleyen
cesed-i hilkat: yaratılışın giydiği vücut, gözle gördüğümüz âlem
ef'al: fiiller, işler

hilkat-i kâinat: kâinatın yaratılışı
ilcâ: bir şeyi yapmak için duyulan karşı konulmaz his, içtepi, dürtü.
intaç: netice verme, sonuçlandırma
intizam: düzenlilik, düzgünlük
istidat: kabiliyet, yetenek
istimrar: sürme, sürüp gitme, uzayıp gitme.
istinaden: istinat ederek, dayanarak

ıztırar: çaresizlik, zor durumda kalmak
kat'iyen: katî olarak, kesin olarak, kesinlikle
kavanin: kanunlar, yasalar.
kavanin-i itibariye: itibarî kanunlar, görünmeyen manevî kanunlar.
kıyas-ı akim: neticesiz veya doğru netice vermeyen kıyas.
Kudret: Allah'ın bütün varlığı çevreleyen ezeli kuvveti
kuva: kuvvetler, hisler, melekeler

kuva-yı umumiye: umumî kuvvetler, genel kuvvetler.
lâzım-ı eâm: pek şümullü, umumî, geniş bir şekilde gerekli olan.
mahza: saf, halis, katıksız; sırf, ta kendisi
masdar: bir şeyin çıktığı yer, kaynak, temel
mastar: kaynak, bir şeyin çıktığı yer
matbaa-misal: matbaa gibi
matbaa-yı ilâhiye: ilahî matbaa
mecmu: toplam, tüm.
mefkut: yok, kayıp, olmayan
melzum-i ehass: beraber bulunması zorunlu olan.
mevcud-i haricî: dışı varlığı bulunan bir şey, hayalî veya vehmî olmayan, maddî vücudu bulunan eşya.
mistar: alet, araç
muhassala: sonuç, toplam; elde edilmiş olanların hepsi
müheyya: hazır, hazırlanmış, amade.
mülâyemet: uygunluk
münasebet: ilgi, ilişki, bağ
müsemma: isimlendirilmiş, ad verilmiş
nazar-ı hakikat: gerçek, doğru, esas olan bakış, en doğru bakış
nüfus: nefisler
rapt: bağlama, bağlanma, iliştiirme
Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah
şeriat: Allah'ın emri, ilâhî kanun
şeriat-ı fitriye: kâinatta düzeni ve ahengi sağlayan, bütün varlıkların uymak zorunda olduğu kanun ve kuralların tamamı.
şeriat-ı fitriye-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın bütün kainatı kuşatan yaratılış kanunları
tabiat-ı hevaiye: nefsin arzusuyla ilgili huy
tahayyül: hayale getirme, hayalinde canlandırma
tasallut: birini rahatsız etme, muşallat olma, hükmü altına alma
tazyik: zorlama, baskı, sıkıntı verme
tecessüm: cisimleşme, cisim haline gelme
tegafül: bilmez gibi görünme, anlamazlıktan gelme
tesmiye: isimlendirme, ad verme
tevazzu: konulma, konma, konuş.
tevellüt: doğma, doğum.
ünsiyet: alışkanlık, ülfet, dostluk
vehim: zan, şüphe, yanlış ve esassız düşünce
velehresan-ı ukul: akılları şaşkınlığa eren, akılları şaşkınlığa uğrayan.
zemin-i şure: verimsiz zemin, verimsiz toprak.

âdeta: sanki
ahval: haller, durumlar
bedevî: çölde ve iptidâî tarzda yaşayan, medenî olmayan
cühhal-i vahşiye: vahşet içinde yaşayan cahiller.
cüz'î: küçük, az
ef'al-i ihtiyariye: kişinin kendi isteğiyle yaptığı işler, kişinin kendi ihtiyarî fiilleri.
efrad-ı adide: çok kalabalık fertler.
etvar: hâl ve hareketler, işler, tarzlar, tavırlar.
evham: vehimler, zanlar, kuruntular
garip: tuhaf, hayret verici
hâkim-i ruhanî: cismi olmayan, gözle görünmeyen hâkim
halife-i ruhanî: hareketler, davranışlar
hark: yakma, yanma
heyet-i askeriye: askerî birlik
himmet: çalışma, çabalama, gayret gösterme
ifrag: bir hâlden başka bir hale sokma, çevirme
iştigal: bir işle uğraşma, meşgul olma
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
kıymet: değer
lisan: dil
mabeyn: ara
mahiyet: bir şeyin aslı, esası, tabiatı, niteliği
maksat: gaye
manevî: manaya ait, maddî olmayan
merbut: bağlı, rabtedilmiş
mevcud-ı manevî: manevî varlık.
muhalafet: uygun olmama, ayrılık; zıtlık
müşahede: bir şeyi gözle görme, seyretme
müstemirre: sürekli, devamlı; sağlam, metin
muttarid: sıralı, düzgün, intizamlı, düzenli
nâs: insanlar
nazzam: en iyi düzenleyen, en güzel nazmeden, en güzel tanzim eden.
nispet: oran, ölçü
nizam: düzen
rapt: bağlama, bağlanma
şairüttab: şair tabiatlı, karakterli
sem: isimleme
şariat: Allah tarafından peygamber vasıtasıyla bildirilen, ilâhî emir ve yasaklara dayanan hükümlerin hepsi

Ef'al-i ihtiyariyenin nazzamı olan şariat ve kanun şu kadar hark ve muhalafetle beraber, birçok cühhal-i vahşiye, âdeta şeriatı bir hâkim-i ruhanî ve nizamı bir sultan-ı manevî tevehhüm edip, bir tesiri tahayyül eder.

Evet, bir taburun veya askerin muttarit olan harekâtını ve yeknesak olan etvarlarını ve birbiriyle raptolunan ahvallerini müşahede eden vahşi bir adam, şu efrad-ı adideyi veyahut hey'et-i askeriye'yi manevî bir ipile merbut zannederse, acaba garip görünecek midir? Veyahut bir bedevî veya bir şairüttab', nası bir vaz-ı hasende ifrag eden ve mabeynlerini telif eden nizamı bir mevcud-u manevî ve şeriatı bir halife-i ruhanî temessül ederse, çok görünecek midir? Öyle ise, kâinatın ahvaline taallûk eden ve "tabiat" tesmiye olunan ve tasdik-i enbiya veya tekrim-i evliyadan başka hark olunmayan ve müstemirre olan şu şariat-ı fitriye-i İlâhiye, evhamda teecessüm etsin, neden taaccüp olunsun?

Vehim ve Tenbih

İnsanın zihni ve lisanı ve sem'i cüz'î ve teakubî oldukları gibi, fikri ve himmeti dahi cüz'îdir ve teakup tarikiyle yalnız bir şeye taallûk eder ve meşgul kalır.

Hem de insanın kıymet ve mahiyeti, himmeti nispetindedir. Himmetin derecesi ise, maksat ve iştigal ettiği şeyin nispetindedir.

şariat: Allah'ın emri, ilâhî kanun
şariat-ı fitriye-i İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın bütün kainatı kuşatan yaratılış kanunları
sultan-ı manevî: manevî sultan
taaccüp: şaşma, hayret etme, şaşakalma.
taallûk: alâkalı, münasebetli olma
tabiat:
tabur: düzgün sıralar halinde dizilmiş askerî birlik

tahayyül: hayale getirme, hayalinde canlandırma
tarik: yol
tasdik-ı enbiya: peygamberlerin tasdiki
teakub: birbirini takip etme, birbiri arkasından gitme.
teakubi:
tecessüm: cisimleşme, cisim haline gelme
tekrim-i evliya:
telif: uzlaştırma, bağdaştırma
tembih: hatırlatma, ihtar.
temessül: bir şekil ve surete

girme, cisimlenme
tenvir: aydınlatma
tesmiye: isimlendirme, ad verme
tevehhüm: vehimlenme, yok oları var zannetmekle ümitsizliğe ve korkuya düşme
vahşi: merhametsiz, duygusuz; medenileşmemiş, barbar
vaz'ı hasen: güzel vaaz.
vehim: zan, şüphe, yanlış ve esassız düşünce
yeknesak: tek düzen, değişmez

Hem de insan, teveccüh ve kast ettiği şeyde güya fe-na fi'l-maksat oluyor. İşte şu noktaya binaen, hasis bir emir veya pek cüz'î bir şey, büyük bir adama isnat olunmaz. Zira tenezzül etmez. Ve himmetini o küçük şeye sığdıramaz. Himmeti ağır, o şey gayet hafif olduğundan, güya muvazenet bozulur.

Hem de insan hangi şeye temaşa ederse, elbette mekayisini ve esaslarını kendi nefsinde arayacaktır. Eğer bulmazsa, etrafında ve ebna-i cinsinde arayacaktır. Hatta hiçbir cihetten mümkünata benzemeyen Vacibü'l-Vücudu tefekkür etse, yine kuvve-i vahimesi şu vehm-i seyyii düstur ve dürbin yapmak istiyor. Halbuki, Sâni-i Zülcelâl şu nokta-i nazarda temaşa edilmez. Kudretine inhisar yoktur. Ziya-i şems gibi, kudret ve ilim ve iradesi şamile ve ammedir, münhasır olmaz, muvazeneyle gelmez. En büyük şeye taallûk ettiği gibi, en küçük ve en hasis şeye dahi taallûk eder. Mikyas-ı azameti ve mîzan-ı kemali mecmu-u asarıdır. Her bir cüz'ü mikyas olamaz. İşte, Vacibü'l-Vücudu mümkünata kıyas etmek, kıyas-ı maalfarıktır. Mezbur vehm-i bâtil ile muhakeme etmek, hata-i mahzdır.

İşte şu hata-i bîedebâne ve şu vehm-i bâtilin netice-i seyyiesidir ki, tabiyyun, esbabı müessir-i hakikî olduklarına; ve Mu'tezile, hayvanları ef'al-i ihtiyariyelerine halık olduklarına; ve hükema, cüz'iyatta ilm-i İlâhînin nefyine; ve Mecusîler, halk-ı şer başkasının eseri olduğuna itikat ettiler. Güya, onlarca, Sâni o kadar azametiyle beraber nasıl şöyle umûr-u hasiseye ve cüz'iyeye tenezzül edip

amme: umuma mahsus olan, genel, umumî
azamet: büyüklük
cüz'iyat: ehemmiyetsiz, değersiz, ufak tefek şeyler
düstur: kaide, esas, prensip
ebna-yı cins: kendi cinsinden olanlar
ef'al-i ihtiyariye: kişinin kendi isteğiyle yaptığı işler, kişinin kendi ihtiyarî fiilleri.
fenafilmaksat: kendisini unutup yalnızca maksadına çalışmak ve onda yok olmak

hâlık: yoktan yaratan, her şeyi yoktan var eden
halk-ı şer: şerrin yaratılışı, şerri yaratma.
hasis: ufak, değersiz
hata-yı bîedebane: edepsizce ve terbiyesizce yapılan hata.
hata-yı mahz: sırf hata, hatadan başka bir şey olmayan
himmet: çalışma, çabalama, gayret gösterme
hükema: filozoflar
ilim: bilgi, marifet

ilm-i ilâhî: Allah'ın ilmi
inhisar: yalnız bir şeye ait kılma, tekelleşme
irade: dileme, isteme, bir şeyi yapıp yapmama konusunda için olan iktidar, güç
isnâd: dayandırma
itikat: inanç, iman
kast: bir işi bile bile, isteyerek yapma
kıyas-ı maa'l-fârik: birbirine benzemeyen şeyler arasında yapılan geçersiz kıyas.
kudret: güç, kuvvet, iktidar

kuvve-i vahime: vehim ve hayal duygusu, kuruntu hassası.
mecmu-i asar: eserlerin tamamı, eserlerin bütünü.
Mecusi: ateşe tapan, Zerdüşti dinini benimseyen, bu dinle ilgili olan, Zerdüşti.
mekâyis: mikyaslar, ölçüler
mezbûr: adı geçen, zikredilen
mikyas: ölçü aleti, ölçek
mikyas-ı azamet: büyüklüğü ölçecek mikyas, büyüklüğün ölçüsü
mizan-ı kemal:
Mu'tezile: ehl-i sünnetten ayrılan ve Vâsıl bin Atâ yolunda olan kimseler.
müessir-i hakiki: hakikî tesir sahibi, hakikî tesir edici.
muhakeme: akıl yürütüp doğru netice elde edebilme, tartma, değerlendirme, yargılama
mümkinat: yaratılanlar, mümkün olanlar, imkân dahilindekiler, olabilir şeyler.
münhasır: sınırlı, bir şeye veya kimseye mahsus
muvazene: denge, ölçü
muvazenet: denge.
nefs: kendi, şahıs
nefy: olumsuzlama, ortadan kaldırma
netice-i seyyie: günahların, kötülüklerin neticesi; kötü sonuç.
nokta-i nazar: görüş açısı, bakış açısı; görüş, fikir.
şamile: genel, herkese ait.
Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah
Sâni-i Zülcelâl: sonsuz büyüklük sahibi ve her şeyi sanatla yaratan Allah
taallûk: alâkalı, münasebetli olma
tabiyyun: tabiatçılar, materyalistler, tabiata tapanlar
tefekkür: derin düşünme; esyanın hakikatini, yaratıcının sırlarını kavramak ve ibret almak için zihnen ve kalben düşünme
temâşâ: hayretle ve dikkatle bakma, seyretme
tenezzül: inme, alçalma
teveccüh: yönelme, yöneliş
umur-ı cüz'iy: cüz'î, basit işler
umur-ı hasise: ufak ve değersiz işler.
Vacibü'l-Vücud: varlığı zarurî ve zatî olan; varlığı başkasının varlığına bağlı değil, kendinden olup ezeli ve ebedî olan Allah (c.c.).
vehm-i bâtil: hakikatsiz bir şeyi hakikatmiş gibi düşünmek
vehm-i seyyi: kötü vehim, çirkin vehim.
Ziya-yı şems: güneş ışığı

abd: kul
adem-i sırf: yokluk, yokluğa mahkûm.
asar: eserler
asar-ı ilâhiye: ilâhî eserler.
birader: kardeş
canip: yan, yön, cihet, taraf.
cevaben: cevap olarak, karşılık şeklinde.
cihet: yön
delil-i ihtirai: Cenab-ı Hakk'ın ye-niden icat ederek yarattığı şey-lerden meydana gelen, kendi za-tına mahsus delili
elhasıl: hasılı, netice itibariyle, kısaca
hayretetfa: hayret arttıran.
hüküm-i aklî: akla dayalı hüküm
hüküm: karar, emir
ibad: abdlar, kullar
ibda-ı ilâhi: Cenab-ı Hakk'ın alet-siz, maddesiz, zamansız, mekan-sız yaratması ve icadı
icad-ı sırf: safi ve hâlis icat
icat: vücuda getirme, yoktan var etme
idam-ı mahz: tamamen ortadan kaldırma
idam-ı mevcut: mevcudun ida-mı, var olanların yok edilmesi.
imate: öldürme, ölüme sebep olma
ıştîgal: bir işle uğraşma, meşgul olma
ıştîrap: garip bulmak, şaşırarak ve hayret etmek
istis'âb: zor sayma, güç sayma, güç görme
ita-yı vücut: vücut verme
itikad: inanç, iman
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
kisb: Allah tarafından verilen bir kabiliyetin sonradan insan tara-fından kazanılması; ortaya çıkarıl-ması.
kiyas: karşılaştırma, bir şeyi baş-ka bir şeye benzeterek hüküm verme
kiyas-ı hâdî: aldatıcı kıyas.
kudret: güç, kuvvet, iktidar
kudret-i mevhum: vehimden ibaret olan kudret
kudret-i Sâni: her şeyi sanatkâr-ca yaratan Cenab-ı Hakkın kudre-ti.
kudret-i tamme: eksiksiz ve tam kudret
mesele: konu
mü'min: iman eden, inanan
mümkinat: yaratılanlar, müm-kün olanlar, imkân dahilindekiler, olabilir şeyler.
müşahadat: gözlemler.

ıştîgal etsin? Yuf onların akıllarına ki, şöyle bir vehm-i bâtılın hükmüne esir oldular!

Ey birader! Şu vehim itikat tarikiyle olmazsa da, ves-vese cihetiyle bazen mü'minlere musallat oluyor.

İŞARET

Eğer desen: “Delil-i ihtirai itâ-i vücuttur. Itâ-i vücut ise, idam-ı mevcudun refikidir. Halbuki, adem-i sırfтан vücu-du ve vücut-u mahzdan adem-i sırfı aklımız tasavvur ede-miyor.”

Cevaben derim: Yâhu, sizin bu istis'abınız ve şu mesele-nin tasavvurundaki ıştırabınız, bir kıyas-ı hâdî'in netice-i vahimesidir. Zira icat ve ibda-ı İlâhîyi abdin san'at ve kis-bine kıyas edersiniz. Halbuki, abdin elinden bir zerreyi imate veyahut icat etmek gelmez. Belki yalnız umûr-u iti-bariye ve terkihiyede bir sanat ve kisbi vardır. Evet, bu kı-yas aldatıcıdır, insan kendini ondan kurtaramıyor.

Elhasıl: İnsan kâinatta mümkünatın öyle bir kuvvet ve kudretini görmemiş ki, icad-ı sırf ve idam-ı mahz etsin. Halbuki, hüküm-i aklîsi de daima üssül'-esas, müşahadat-tan neşet eder. Demek asar-ı İlâhiyeye mümkünat tarafın-dan bakıyor. Halbuki, hayretetfa asarıyla müspet olan kudret-i Sâniin canibinden temaşa etmek gerektir. Demek ibadın ve kâinatın umûr-u itibariyeden başka tesiri olma-yan kuvvet ve kudretlerin cinsinden olan bir kudret-i mev-hume içinde Sâniî farz ederek, o noktadan şu meseleye te-maşa ediyor. Halbuki, Vacibü'l-Vücudun canibinden, kudret-i tammesi nokta-i nazarından bu meseleye temaşa etmek gerektir.

musallat: çok fazla rahatsız eden, fazlasıyla üzerine giden ve satasan
müspet: delille doğruluğu an-laşılmış, ispatlanmış
neşet: meydana gelme, oluş-ma, çıkma
netice-i vahime: anlaşılması güç, anlaşılmasız ve korkunc netice
nokta-i nazar: görüş açısı, bakış açısı; görüş, fikir.
refik: arkadaş, yoldaş
Sâni: her şeyi sanatlı olarak

yaratan Allah
tarik: yol
tasavvur: bir şeyi zihinde şe-killendirme, düşünme
temâşâ: hayretle ve dikkatle bakma, seyretme
umur-ı itibariye: farazî işler, emirler
üssül'-esas: hakikî sağlam tem-el.
Vacibü'l-Vücut: varlığı zarurî ve zatî olan; varlığı başkasının varlığına bağlı değil, kendin-den olup ezeli ve ebedî olan

Allah (c.c.).
vehim: zan, şüphe, yanlış ve esassız düşünce
vehm-i bâtıl: hakikatsiz bir şeyi hakikatmış gibi düşün-mek
vesvese: şüphe, kuruntu, kal-be gelen asılsız kötü ve sinsi düşünce
vücut-i mahz: sırf, safi varlık, tamamen var olmak
zerre: en küçük parça, mole-kül, atom

İŞARET

Birinin asarı muhakeme olunursa, onun hassasını naza-
ra almak lâzımdır. İşte şu meselede edilmemiştir. Zira, bu
meseleye acz-i abdin arkasında kudret-i mümkünatin tara-
fında kıyas-ı temsilinin perdesi altında temaşa ediyor. Hal-
buki tekvin-i âlemde bir kısmını maddesiz ibda ve bir kıs-
mı dahi maddeden inşa ile şu kadar hayretfeza asar-ı
mu'cize ile kudret-i kâmile-i İlâhiyeyi göstermekle beraber,
ondan sarf-ı nazar etmek, gaibi şahit sûretinde görmek
olan kıyas-ı hâdi' ile ve ebna-i cinsini muhakeme ettiği gi-
bi, bir kaide-i mahdûde ile Vacibü'l-Vücuda nazar ederler.
Hatta çok meseleyi akl-ı selim makul gördüğü halde, onlar
gayr-i makul tevehhüm ederler.

Tenbih

*Muhtereattan kat-ı nazar, masnuatın en zahir ve münev-
ver ve "ziya" dedikleri olan nur-u ayn-ı âlemin kavanin-i acî-
besi ve onun semeresi ve misal-i musağgarı olan nur-u basa-
rın nevamis-i bediasıyla münevver ve musavver olan kemal-i
kudret-i İlâhiyenin canibinde, muvazene nokta-i nazarında
gayr-i makul ve uzak tevehhüm olunan mesaile temaşa edi-
lirse, me'nus ve ayn-ı aklın kirpikleri ortasında görülecektir.*

Tenbih

*Nasıl ki zaruriyattan nazariyat istintaç olunur; öyle de,
asar-ı Sâniin zaruriyatı, mahfiyat-ı sanatına bürhandır. İki-
si beraber bu meseleyi ispat eder.*

acz-i abd: kulun acziyeti, za-
yılığı
akl-ı selim: iyiyi ve kötüyü
fark eden sağlam akıl, sağdu-
yu.
asar: eserler
asar-ı mucize: mucize olan
eserler
asar-ı Sâni: sanatkânın eser-
leri, Allah'ın eserleri
ayn-ı akl: akıl gözü
bürhan: bir şeyi ispatlamak
için kullanılan kesin delil
canip: yan, yön, cihet, taraf.

ebna-yı cins: kendi cinsinden
olanlar
gaip: görünmeyen
gayr-ı makul: aklın kabul et-
mediği, akla uymayan
hâssa: bir kimseye has olan
özellik, nitelik veya tesir
hayretfeza: hayreti artıran
ibda: yoktan eşsiz ve benzer-
siz yaratma
inşa: vücuda getirme, yarat-
ma
ispat: doğruyu delillerle gös-
terme

istintâc: netice alma, netice
çıkarma, sonuç çıkarma.
kaide-i mahdude: sınırlandı-
rılmış kaide
kat-ı nazar: bakışı kesme,
bakmama, alâkayı kesme.
kavanin-i acibe: akıl erdir-
mesi zor, acip kanunlar
kemal-i kudret-i İlâhiye: Al-
lah'ın kudretinin mükemmel-
liği
kıyas-ı hâdi: aldatıcı kıyas.
kıyas-ı temsili: temsile daya-
nan kıyas.

kudret-i kâmile-i İlâhiye: Al-
lah'ın mükemmel kudreti
kudret-i mümkünât: imkan da-
hilindeki kudret, mümkün olan
kudret
mahfiyat-ı sanat: sanatın gizli,
ince, anlaşılması ayrı bir dikkat
gerekiren yönleri
makul: akla yakın, akla uygun,
aklın kabul edeceği
masnuat: sanatla yapılmış şeyler
me'nus: alışılmış, alışık, ünsiyet
edilmiş
mesail: meseleler.
mesele: konu
misal-i musağgar: küçültülmüş
örnek, bir şeyin bütün özellikleri-
ni taşıyan, ondan daha küçük
olan örneği
muhakeme: akıl yürütüp doğru
netice elde edebilme, tartma, de-
ğerlendirme, yargılama
muhtereât: icad edilmişler, yeni-
den meydana çıkarılmış olanlar
münevver: nurlu, ışıklı, parlak
musavver: resimli, tasvirli
muvazene: denge, ölçü
nazar: bakış, dikkat
nazariyat: nazariyeler, teoriler
nevamis-i bedia: güzel ve beğе-
nilen kanunlar
nokta-i nazar: görüş açısı, bakış
açısı, görüş, fikir.
nur-u ayn-ı âlem: âlemin gözü-
nün nuru
nur-u basar: göz nuru
sarf-ı nazar: bakıştan uzak tut-
ma, gözden kaçırma
semere: meyve, güzel netice
suret: biçim, şekil, tarz
tekvin-i âlem:
temâşa: bakma, bakıp seyretme
tembih: hatırlatma, ihtar.
tevehhüm: vehimlenme, yok
olanı var zannetmekle ümitsizliğe
ve korkuya düşme
Vacibü'l-Vücut: varlığı zarurî ve
zatî olan; varlığı başkasının varlı-
ğına bağlı değil, kendinden olup
ezeli ve ebedî olan Allah (c.c.).
zahir: açık, âşikar
zaruriyat: kesin ve zarurî hü-
kümler
ziya: ışıık, aydınlık, nur

asuman: gökyüzü, sema.

bedihiyat: açık, meydanda olanlar, delil ve ispata ihtiyacı olmayacak şekilde açık, meydanda olan şeyler.

bizzarure: zarurî olarak, ister istemez, mecburen.

cins-i kudret-i mümkünat: kudretin varlık âleminde görünen cinsi

derecat: dereceler, kademeler, mertebeler

ecram-ı kâinat: kâinatın yıldızları, kâinattaki ruhsuz ve büyük varlıklar

ehaf: daha (en, çok, pek) hafif

eshel: daha kolay, en kolay, pek kolay.

fevâid: faydalar, menfaatlardan

fünun: fenler.

haml: yükleme, yüklenme

hasr-ı nazar: bakışı bir tarafa veya noktaya dikme.

hikem: hikmetler.

hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi, fayda

hükümünde: değerinde, yerinde

hulûl: (Zât-ı Uluhiyet'in) insan olarak görünmesi

idhal: dahil etme, içine alma, sokma

istiğrak: kulun kalbini dünya ile ilgili şeylerden arındırıp Allah'a bağlanması ve nihayet derecede, kendini bilmeyecek şekilde ilâhî aşk ve vecd dalgınlığı içinde bulunması

istiğrap: garip bulmak, şaşırarak ve hayret etmek

istihdam: bir hizmette kullanma, çalıştırma

ittihâat: (Zât-ı Uluhiyet'le) bir olma

ittisâl: (Zât-ı Uluhiyet'e) bitişiklik

kast: asıl maksat

kezalik: keza, bu da öyle, böylece

maddiyyun: maddenin ezeli ve ebedî olduğuna, sonradan yaratılmamış bulunduğu inananlar, maddeye bağlı kalanlar, maddeciler, materyalistler.

matmah-ı nazar: göz dikilen, hırsla istenen.

meslek: gidiş, tutulan yol, sistem

muallâk: asılı, asılmış

müfessir: tefsir eden, açıklayan

muhakkikîn-i Sofiye: tasavvufî uğraşan hakikati araştıran âlimler

mümkînat: yaratılanlar, mümkün olanlar, imkân dahilindekiler, olabilir şeyler.

mutasavvîf: vuslata ermek için tasavvuf yoluna giren ve bu yolun edeplerine, rûkûnlerine ve usullerine samimiyetle uymaya çalışan.

müteşâbih: manası açık olmayan, mecazî manaya elverişli olan

TELVİH

Acaba nizam-ı âlemdeki sanattan daha dakik, daha acîb, daha garip, cins-i kudret-i mümkünattan daha uzak, akıl tasavvur edebilir mi? Elbette edemez. Zira fûnun, gösterdikleri fevaid ve hikmetle bizzarure Sâniin kast ve sanat ve hikmetine şehadet ettiklerinden, ukûlü kabul etmeye muhtar etmişlerdir. Yoksa bu bedihiyattan en küçük bir hakikati, akıl, kendi kendine kalsaydı kabul etmezdi.

Evet, zemin ve asumanı hamleden ve muallâkta tutan ve ecram-ı kâinatı istihdam eden ve nizamında idhal ile hiçbir emrine isyan edilmeyen Zat-ı Akdesten neden istiğrap olunsun ki, ondan derecatla eshel ve ehaff olanı hamletsin? Evet, bir dağı kaldıran, bir hokkayı kaldırabilmekten tereddüt etmek, sırf safsata etmektir.

Elhasıl, nasıl Kur'ân'ın bazıları bazısına müfessirdir; kezalik, kâinat kitabı dahi, bazı suretleri arkalarındaki sanat ve hikmeti tefsir eder.

İŞARET

Eğer desen: “Bazı mutasavvîfın kelâmından ittisâl ve ittihat ve hulûl zahir oluyor. Ve ondan tevehhüm edilir ki, bazı maddiyyunun mesleği olan vahdetü'l-vücud bir münasebet gösterir.”

Elcevap: Müteşâbih hükmünde olan muhakkikîn-i sofîyenin şatahatını ki, vücud-u Akdes'e hasr-ı nazar ve istiğrak ve mümkünattan tecerrüt cihetiyle matmah-ı nazar ettikleri

sözler

muztar: çaresiz kalmış, yapmak zorunda kalmış

nizam-ı âlem: Cenab-ı Hakkın kâinata koymuş olduğu düzen, dünya düzeni.

safsata: gerçek dışı fikri karşı tarafa kabul ettirmek için başvurulan, görünüşte doğru gibi görüldüğü hâlde gerçekte yanlış olan kıyas

şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret

Sâni: her şeyi sanatlı olarak

yaratan Allah

şatahat: manevî sarhoşluk ve cezbe hâlinde iken söylenen şeriata aykırı sözler.

sutur: satırlar, yazı dizileri.

tasavvur: bir şeyi zihinde şekillendirme, düşünme

tecerrüt: soyunma, soyutlanma, uzak olma

telvîh: açıklama

tevehhüm: vehimlenme, yok olanı var zannetmekle ümitsizliğe ve korkuya düşme

ukul: akıllar, zihinler, uslar.

vahdetü'l-vücud: vücudun birliği, varlığın bir ve tek olduğu düşüncesi, varlıkların bir bilme düşüncesi: varlığın tek olduğunu, her şeyin bir olan Allah'ın değişik görünüşleri olduğuna inanma temeline dayanan tasavvufî görüş.

vücud-i Akdes: en kudsi ve en mukaddes varlık, Allah

Zat-ı Akdes: en mukaddes zat, her türlü kusur ve noksandan uzak ve pak olan zat; Allah.

delil içinde neticeyi görmek, yani âlemden Sâniî müşahe-
de etmek tarikiyle takip ettikleri meslek olan cedavil-i ek-
vanda cereyan-ı tecelliyatı ve melekûtiyet-i eşyada sereyan-ı
füyuzatı ve meraya-i mevcudata tecellî-i esma ve sıfâtı ise,
dıyku'l-elfaz sebebiyle "ulûhiyet-i sariye" ve "hayat-ı sariye"
tabir ettikleri hakaikı başkalar anlamadılar. Sû-i tefehhüm-
le, kendi istidad-ı şûrelerinden zuhur eden evham-ı vahiye-
ye muhakkikînin kelimat ve şatahatını tatbik ettiler. Yûha
onların akıllarına! Süreyya derecesinde olan muhakkikînin
efkâr-ı mücerredeleri, sera derekesinde olan mukallidîn-i
maddiyyunun efkâr-ı sefilesinden binler derece uzaktır.

Evet, şu iki fıkriin tatbikine çalışmak, şu zaman-ı terak-
kîde akl-ı beşerin düçar-ı sekte olduğunu ve varta-i mevte
düşüğünü izhar etmektir ki, insaniyet, müteessifâne nazar
ederek ve istidad-ı tahkik ve terakkî lisanıyla

كَأَلَّا وَاللَّهِ.. أَيْنَ الثَّرَى مِنَ الثَّرَى وَآيْنَ الضِّيَاءُ السَّاطِعُ
1
مِنَ الظُّلْمَةِ الدَّامِسَةِ

demeye mecbur oluyor.

İŞARET

Şunlar, ehl-i vahdetü'ş-şuhuddurlar. Fakat vahdetü'l-vü-
cut ile mecazen tabir edilebilir. Fakat, hakikaten vahdetü'l-
vücut, bazı hükema-i kadimenin meslek-i bâtilasıdır.

Tembih

*Şu mutasavvıfının reis ve kebiri demiş ki: İttisali veya it-
tihadı veya hulûlü iddia eden marifet-i İlâhiyeden hiçbir şey*

1. Allah'a yemin olsun ki, hayır!.. Serâ nerede, Süreyyâ nerede? Ve parlak ışık nerede, zifri
karanlık nerede?

akl-ı beşer: insan aklı.
âlem: dünya, cihan; bütün
yaratılmışlar
cedavil-i ekvan: varlıkları
su yolları.
cereyan-ı tecelliyat: tecelli-
lerin akışı, ortaya çıkma hare-
keti
dereke: aşağı inen basamak,
aşağı mertebe

dıyku'elfaz: ifade zorluğu,
gayet ince, derin ve ruhen
hissedilen bazı manaların ifa-
de edilemeyişi
düçar-ı sekte: sekteye uğra-
ma, birden bire durma, çalış-
mama
efkâr-ı mücerrede: bütün
kötü şeylerden ve vehimler-
den sıyrılmış fikirler

efkâr-ı sefile: zavallı fikirler
ehl-i vahdetü'sshuhut: görü-
len, gözlenen âlemin (dünya-
nın) birliğini benimseyenler.
evham-ı vahiye: manasız ve
saçma vehimler
hükema-yı kadime: eski filo-
zoflar.
hulûl: (Zât-ı Uluhiyet'in) insan
olarak görünmesi

iddia: bir fikri ısrarla savunma,
dava etme
insaniyet: insanlık, insanlık mahi-
yeti
istidad-ı şure: verimsiz istidat,
çorak yerin kabiliyeti.
istidad-ı tahkik ve terakkî: araş-
tırma ve ilerleme kabiliyeti
ittihat: (Zât-ı Uluhiyet'e) bir olma
ittisal: (Zât-ı Uluhiyet'e) bitişiklik
izhar: gösterme, açığa vurma
kebir: büyük, ulu, yüce
marifet-i İlâhiye: Allah'ı bilme,
isim ve sıfatlarıyla tanıma, mah-
lûkatı ve Kur'ânî hakikatleri te-
fekür ve tahsil ile veya lûtf-u İla-
hî ile kalbî inkişaf ve basirete sa-
hip olmak
melekûtiyet-i eşya: eşyanın,
varlıkların görünmeyen iç yüzü,
esası.
merâyâ-i mevcudât: mevcuda-
tın aynaları
meslek-i bâtula: hakikatsiz mes-
lek, doğru olmayan yol
muhakkikînin: muhakkikler, haki-
katı bulup meydana çıkaranlar,
hakikati araştıranlar.
mukallidîn-i maddiyyun: mad-
diyyunu taklit edenler
müşahede: ilahî güzellikleri ve
sırları görme, seyretme
mutasavvıfın: mutasavvıflar, ta-
savvuf ehli olanlar, sofiler.
müteessifâne: müteessif olarak,
eseflenerek, kederlenerek.
Sâni: her şeyi sanatlı olarak yara-
tan Allah
şatahat: şatahlar, dengesiz ve öl-
çüsüz sözler
serâ: arz, yeryüzü
sereyân-ı füyuzât: feyiz ve bere-
ketlerin akıp gidişi
Su-i tefehhüm: yanlış anlama.
Süreyya: Ülker yıldızı, pervin
tatbik: uydurma, uygulama
tecelli-i esma ve sıfat: Cenab'ı
Hakk'ın isimlerin ve sıfat tecellisi,
görünmesi, meydana çıkması
tembih: hatırlatma, ihtar.
**ulûhiyet-i sariye ve hayat-ı sa-
riye:** İlâhî sıfatların ve Allah'ın ha-
yatının, diriliğinin varlıklara sıra-
yet etmesi, bulaşması anlamında
vahdetü'l-vücut ehline kullanı-
lan tasavvufî tabirler.
vahdetü'l-vücut: vücudun birliği,
varlığın bir ve tek olduğu düşün-
cesi, varlıkları bir bilme düşünce-
si: varlığın tek olduğunu, her şe-
yin bir olan Allah'ın değişik görü-
nüşleri olduğuna inanma temeli-
ne dayanan tasavvufî görüş.
varta-i mevte: ölüm tehlikesi.
zaman-ı terakkî: ilerleme, yük-
selme zamanı, yükselme devri.
zuhur: görünme, belli olma, orta-
ya çıkma

ayn-ı ziya: ışıgın ta kendisi
cemi: cümle, hep, bütün
cirim: vücut, cüsse
delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan
efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.
ehl-i vahdetüşşuhut: görülen, gözlenen âlemin (dünyanın) birliğini benimseyenler.
elvan: levnler, renkler, çeşitler
elvan-ı seb'a: yedi renk.
enva: çeşitler, türler, neviler.
eşkâl: biçimler, suretler, şekiller, tarzlar.
faraza: farz edelim ki, öyle sayalım ki, söz gelişi
farz: bir netice elde etmek için gerçek olarak kabul edilen bir tahminde bulunma
fehmi ulûhiyet: Ulûhiyet anlayışı
feyz: ihsan, bağış, kerem
füyuzat-ı ilâhiye: ilâhî feyizler.
günagûn: türlü türlü, renk renk, çeşit çeşit, rengârenk, alaca.
Hâlık-ı Zülcelâl: Sonsuz büyüklük sahibi yaratıcı, Allah.
hasis: adi, alçak, bayağı
hasr-ı nazar: bakışı bir tarafa veya noktaya dikme.
hayalî: hayalle ilgili, gerçek olmayan
hulûl: (Zât-ı Uluhiyet'in) insan olarak görünmesi
inhiraf: değişme, bozulma
intaç: netice verme, sonuçlandırma
istiğrak: gark olma, dalma, bir şeyin içine gömülme, bir şeyle kaplanma
istişmam: koklama, kokusunu alma
ittihat: (Zât-ı Uluhiyet'le) bir olma
ittisal: (Zât-ı Uluhiyet'e) bitişliklik
kabih: kötü, çirkin, fena, yakışık-sız, ayıp.
kasem: yemin, and
kellâ: hiç bir zaman, asla, kat'iyen, kesinlikle.
küre-i arz: yer küre, dünya
levn: renk
maddiyat: maddî ve cismanî şeyler, gözle görülüp elle tutulur cinsten şeyler
maddiyyun: maddenin ezeli ve ebedi olduğuna, sonradan yaratılmış olduğuna inanılanlar, maddeye bağlı kalanlar, maddeler, materyalistler.
meslek: gidiş, tutulan yol, sistem
meslek-i müteassife: doğru yoldan çıkaran meslek, sapık meslek.
mezc: katma, karıştırma.
mizac-ı akl: aklın tabiatı, fıtratı
muhakkıkın-i Sofiye: tasavvufia uğraşan hakikati araştıran âlimler

istişmam etmemiştir. Evet, mümkün, Vacip ile nasıl ittisal ve ya ittihat edecek? Kellâ! Evet, mümkünün ne kıymeti vardır; tâ ki Vâcip onda hulûl ede? Haşa! Neam, mümkününde füyuzat-ı İlâhiyeden bir feyz tecelli eder. İşte, bunların mesleği ötekilerin mesleğine münasebet ve temas edemez. Zira maddiyyunun mesleği maddiyata hasr-ı nazar ve istiğrak ettiklerinden, efkârları fehm-i ulûhiyetten tecerrüt edip uzaklaştılar. O derece maddeye kıymet verdiler ki, her şeyi maddede görmek, hatta ulûhiyeti onda mezc etmek gibi bir meslek-i müteassifeye girmişlerdir. Fakat, ehl-i vahdetü's-şuhut olan muhakikîn-i sofîye o derece Vacibe hasr-ı nazar etmişler ki, mümkünatın hiçbir kıymeti kalmamıştır. "Bir vardır" derler. El insaf! Sera-Süreyya kadar birbirinden uzaktır. Maddeyi cemî enva ve eşkaliyle halk eden Hâlık-ı Zülcelâlê kasem ederim ki, dünyada şu iki mesleğin temasını intaç eden rey-i ahmakânenen daha kabih ve daha hasis ve daha sahibinin mizac-ı aklının inhirafına delil olacak bir rey yoktur.

TENVİR

Küre-i arz, küçük, parça parça ve rengârenk ve mütehalif cam parçalarından farz olunursa, her biri başka çeşitle levnine ve cirmine ve şekline nispetle şemsten bir feyz alacaktır. Şu hayalî feyz ise, ne güneşin zatı ve ne ayn-ı zıyasıdır. Hem de ziyanın teması ve elvan-ı seb'asının tesaviri ve güneşin tecellisi olan şu günagûn ve rengârenk çiçeklerin elvanı, faraza lisana gelirse, her biri "Güneş benim gibidir" veya "Güneş benim" diyeceklerdir.

1 **اَنْ خَيَالَاتِي كِدَامِ اَوْلِيَا سَتْ عَكْسِ مَهْرُ وِيَانِ بُو سَتَانِ خُرَاسْتْ**

1. Şüphesiz evliyâyâ tuzak olan hayaller, İlâhî bahçelerin ay yüzlü güzellerinin akisleridir.

mümkün: mümkün, olabilir olanlar, yaratılanlar
mümkinat: yaratılanlar, mümkün olanlar, imkân dahilindekiler, olabilir şeyler.
münasebet: ilgi, ilişki, bağ
mütehalif: birbirine uymayan, değişken
neam: evet, doğru
nispet: oran
rey: görüş, düşünce

rey-i ahmakane: ahmakça olan görüş
sems: güneş
serâ: arz, yeryüzü
Süreyya: Ülker yıldızı, pervin
tecelli: belirme, bilinme, görünme
tecerrüt: soyunma, soyutlanma, uzak olma
temasil: şekiller, örnekler
tenvir: aydınlatma

tesavir: tasvirler, resimler.
ulûhiyet: ilahlık, Allah'ın hakimiyeti ile kainattaki her şeyi kendisine ibadet ve itaat ettirmesi
vacip: varlığı zorunlu olan ve başkasının varlığına bağlı olmayan
zat: kendi
ziya: ışıık, aydınlık, nur

Fakat, ehl-i vahdetü's-şuhudun meşrebi ehl-i mahv ve sekrin neşredebilir. Sâfi meşrep ise, meşreb-i ehl-i fark ve sahv'dır.

حَقِيقَةُ الْمَرْءِ لَيْسَ الْمَرْءُ يُدْرِكُهَا ❀ فَكَيْفَ كَيْفِيَّةُ الْجَبَّارِ ذِي
الْقَدَمِ هُوَ الَّذِي أَبْدَعَ الْأَشْيَاءَ وَأَنْشَأَهَا ❀ فَكَيْفَ يُدْرِكُهَا
مُسْتَحْدَثُ النَّسَمِ¹

Tenbih

İşte vücud-u Sâniin delâil-i icmalîsi. Tafsili ise Kütüb-ü Selâsede gelecektir. Eğer desen: “Delâil-i tevhidin burada, velev icmalen olsun, beyanını isterim.” Derim ki:

Delâil-i tevhit, o kadar müstehire ve çoktur ki, bu kitapta zikirden müstağnidirler. İşte² لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلَهِ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا
ayetinin sadefinde meknun olan bürhanü't-temanî, bu minhaca bir menar-ı neyyirdir.

Evet, istiklâl, ulûhiyetin hasse-i zatiyesidir ve lâzıme-i zaruriyesidir.

TENVİR

Kâinattaki teşabüh-ü asar ve etrafı birbiriyle muanaka ve el ele tutmuş, birbirine arz-ı intizam ve birbirinin sualine karşı cevab-ı sevap ve birbirinin nida-i ihtiyacına “Lebbeyk!” cevabı vermek ve bir nokta-i vahideye temaşa etmek ve bir mihver-i nizam üzerinde deveran etmek cihetiyle Sâniin tevhidine telvih, belki Hâkim-i Ezelin

1. Kendi hakikatini dahi idrakten âciz iken insan / Kâdim Zât-ı Cebbârın keyfiyetini nasıl kavrasın? O Zâttr herşeyi inşâ eden ve yoktan ilk yaratan / Sonradan var olan insan Onu nasıl kavrasın? (Hz. Ali'ye (r.a.) âit olduğu rivâyet edilen beyitler. Divân-ı İmâm-ı Ali, Beyrut.)

2. Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, ikisi de harap olup giderdi. (Enbiya Suresi: 22.)

arz-ı intizam: intizamı, düzeni göstermek
ayet: Kur'an'ın her bir cümlesi
beyan: anlatma, açıklama
bürhanüttemanî: Allah'ın ortağı, seriki olamayacağını;

bunun, ulûhiyetin bir gereği olduğunu ispat eden delil.
cevab-ı savab: doğru olan cevap, karşılık; doğru cevap.
cihet: yön
delâil-i tevhid: tevhidin, Allah'ın birliğinin delilleri

deveran: dönme, dönüp do-laşma
ehl-i vahdetülvücüt: vahdetülvücütçular, varlığın tek olduğunu kabul eden tasavvufi görüşü benimseyenler.
ehl-i vahdetüşshuhut: görü-

len, gözlenen âlemin (dünyanın) birliğini benimseyenler.

Hâkim-i Ezel: ezele hükmeden Allah

hâsse-i zatiye: bir kişiye ait olan ve ona mahsus özel hâl veya duyu.

icmalen: kısaltarak, kısaca, özetle.

istiklâl: kimseye tâbi ve bağlı olmayış, bağımsızlık

kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
kütüb-i Selase: üç kitap

lâzıme-i zaruriye: ister istemez gerekli olan, varlığı mecburî olan.

lebbeyk: Buyurun, emredin, efendim

mahv ve sekr: benlik duygusunu silen kendinden geçen.

meknûn: saklı, gizli, örtülü.

menâr-ı neyyir: parlak ve ışıklı yer

meşreb-i ehl-i fark ve sahv: fark ve sahv ehlinin mesrebi, ortak özellikleri kendinden geçme hali sona eren ve his âlemine tekrar dönene, dünya ile âlâkalarının ne kadar olacağını belirlemiş olanların yolu

meşrep: gidiş, hareket tarzı, tavır, tutum, meslek.

mihver-i nizam: düzenli yürünge, nizam üzere olan hareket alanı

minhac: meslek, yol, açık geniş yol

muanaka: birbirinin boynuna sarılma, kucaklaşma.

müstağni: tenezzül etmeyen, gerekli bulmayan

müstehire: iştihar bulan, şöhrat kazanan, ünlü

nida-yı ihtiyac: bir ihtiyacı belirtme için seslenme

nokta-i vahide: tek nokta.

sadef: sedef, inci kabuğu

sâfi: samimî, hâlis, saf

Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah

tafsil: etraflıca bildirme, ayrıntılı anlatma

telvih: açıklama

temâşâ: hayretle ve dikkatle bakma, seyretme

tembih: hatırlatma, ihtar.

tenvir: aydınlatma

teşabüh-i asar: eserlerin birbirine benzemesi

tevhid: Allah'ın bir olduğuna inanma, birleme

ulûhiyet: ilahlık, Allah'ın hakimiyeti ile kainattaki her şeyi kendisine ibadet ve itaat ettirmesi

velev: olsa da bile, hatta, ister

vücud-i Sâni: her şeyi sanatla yaratan Allah'ın varlığı.

zikir: anma, bildirme

âlem: dünya, cihan; bütün yaratılmışlar

asar-ı nâma'dud: sayılamayacak kadar çok olan hadiseler

cemal: güzellik

cemî: cümle, hep, bütün

delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan

destgâh-ı levh-i mahfuz-ı tabiat: tabiatının hayatının yazıldığı tezga

eb'ad-ı nâmahdud: hudutsuz uzaklıklar, sınırsız uzaklıklar.

evsaf: vasıflar, nitelikler, özellikler

evsaf-ı cemaliye ve kemaliye: olgunluk ve güzellik vasıfları

fer'i: şube, dal.

feyz-i kemal: olgunluğun verdiği feyiz

hakiki: gerçek

hüsün: güzellik

icap: talepte bulunma, istek

icat: vücuda getirme, yoktan var etme

ihsan: bağışlama, ikram etme, lütuf

iktibas: alıntı

istidat: kabiliyet, yetenek

Kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler

kemal: olgunluk, mükemmellik

kitab-ı âlem: âlem kitabı, bir kitap hüviyetinde olan âlem, kâinat.

lâfz-ı manidar: manalı lâfız, manalı söz.

lâyetenahi: sonsuz, sonu bulunmaz, nihayetsiz.

lâyud: sayısız, pek çok

levazimat: lüzumlu maddeler, ihtiyaç maddeleri

maddiyat: maddî ve cismanî şeyler, gözle görülüp elle tutulur cinsten şeyler

mahiyât: mahiyetler, özellikler

mahiyat-ı mümkin: mümkün mahiyetler, varlık ve yokluğu eşit olup ancak bir tercih ile veya yoklukta kalan varlıkların mâhiyetleri

masnu: sanatla yapılmış eşya, varlık

muhteri: icad eden, yeni bir şey meydana getiren

mukaddes: takdis edilmiş, kutsal, aziz, temiz

mukarrer: kesinlik kazanmış hüküm

murâd: maksat, meram

muttasıf: vasıflandırılan, sıfatlanan

müberra: temize çıkmış, aklanmış; müstesna, azade.

mücessem: tecessüm etmiş, cisimlenmiş

münezzeh: anılmış, tenzih edilmiş, uzak

vahdaniyetine tasrih ediyor. Evet, bir makinenin sâni ve muhterii bir olur.

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَهُ آيَةٌ تَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ وَاحِدٌ¹

Kitab-ı âlemin evrakıdır eb'ad-ı nâmahdud,

Sutur-u kâinat-ı dehrdir asar-ı nâma'dud.

Basılmış destgâh-ı levh-i mahfuz-u hakikatta,

Mücessem lâfz-ı manidardır âlemde her mevcut.

Hoca Tahsin'in "nâma'dud" ve "nâmahdud"tan mura-dı nisbîdir; hakikî lâyetenâhilik değildir.

İŞARET

Sâni-i Zülcelâl, ne kadar evsaf-ı kemaliye varsa, onlarla muttasıftır. Zira mukarrerdir ki: Masnûda olan feyz-i kemal, Sâniin kemalinden iktibas edilmiş bir zıll-i zalîlidir. Demek, kâinatta ne kadar hüsün ve cemal ve kemal varsa, umumundan lâyuhad derecede yüksek tabakada evsaf-ı cemaliye ve kemaliye ile Sâni' muttasıftır. Evet, ihsan servetin, icat vücudun, icap vücubun, tahsin hüsnün fer'idir ve delilidir.

Hem de Sâni-i Zülcelâl, cemî nekaisten münezzehdir. Maddiyatın mahiyatının istidadsızlığından neşet eden nekaisten müberradır. Kâinatın mahiyat-ı mümkinesinden neşet eden evsaf ve levazimatından mukaddestir.

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ جَلَّ جَلَالُهُ²

* * *

1. Her şeyde Onun birliğine delil olan bir âlâmet vardır. (Arap şairi İbnül Mu'tez'in bir mısraı.)
2. Onun benzeri hiçbir şey yoktur. O, her şeyden yüce Zat-ı Zülcelâl'dir.

namadut: sayısız, sayılamayacak kadar çok

namahdud: sınırsız, hudutsuz.

nekais: eksiklikler, noksanlıklar; eksikler, noksanlar.

neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma

nisbî: nispetle olan, kıyaslama ile olan, görelî, izafî

sâni: sanat eseri meydana getiren

Sâni-i Zülcelâl: sonsuz büyüklük sahibi ve her şeyi sanatla yaratan Allah

sutur-ı kâinat-ı dehr: kâinatın zaman satırları

tabaka: derece, kat

tahsin: beğenme, güzel bulma

tasrih: açıkça ifade ederek şüphe ve tereddütleri silme.

umum: bütün, hepsi

vahdaniyet: Allah'ın birliği ve varlığı, Allah'ın bir oluşu.

vücup: vacip ve lüzumlu olma, gereklilik

zıll-ı zalil: koyu gölgeli yer.

İkinci Maksat

Mukaddeme

Eğer desen: “Dibacede demiştin: ‘Kelime-i Şahadetin ikinci kelâmı birincisine şahit ve meşhuttur.’”

Elcevap: Neam, evet. Marifetullah denilen kâbe-i kemalâta giden minhacların en müstakîm ve en metîni, Sahib-i Medine-i Münevvere Aleyhisselâtü Vesselâmın yaptığı tarîk-ı hadîd-i beyzasıdır ki, ruh-u hidayet hükmünde olan Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm, avalim-i gaybın mişkât ve zücacesi hükmünde olan kalbinin ma'kes ve tercümanı makamında olan lisan-ı sadıkı, berahin-i Sâniin en sadık bir delil-i zîhayat ve bir hüccet-i natîka ve bir bürhan-ı fasihtir. Evet hem zatı, hem lisanı birer bürhan-ı neyyirdir.

Neam, hilkat tarafından zat-ı Muhammed bürhan-ı bahirdir; hakikat canibinden lisanı, şahid-i sadıktır. Evet, Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm, hem Sânie, hem nübüvvete, hem haşre, hem hakka, hem hakikate bir hüccet-i katıdır. Tafsili gelecektir.

Tenbih

“Devir” lâzım gelmez. Zira sıdkının delâili, Sâniin delâiline tevakkuf etmez.

Aleyhisselam: Allah'ın selamı onun üzerine olsun
avalim-i gayp: gayb âlemleri
berahin-i Sâni: sanatkân gösteren bürhanlar, deliller
bürhan-ı bâhir: büyük ve geniş delil.
bürhan-ı fasih: aşîkâr, açık delil.
bürhan-ı neyyir: parlak ve nurlu bürhan, parlak delil.
canip: yan, yön, cihet, taraf.
delâil: deliller, bürhanlar, ispat vasıtaları.

delil-i zîhayat: canlı delil
dibace: mukaddeme, başlangıç, ön söz.
el-cevap: cevap olarak
hâk: doğruluk, gerçek, hakikat
hakikat: gerçek, doğruluk; görülen bir şeyin aslı, esası
haşr: kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları, Allah'ın ölüleri diriltip mahşere çıkarması
hilkat: yaratılma, yaratılış
hüccet-i katîa: kat'i ve kesin

delil, hiç bir şüpheye mahal bırakmayan delil
hüccet-i natîka: belagatlı bir şekilde konuşan hüccet, delil
hükmünde: değerinde, yerinde
kâbe-i kemalât: mükemmellikler kâbesi, güzelliklerin merkezi.
kelâm: söz
lisan: dil
lisan-ı sâdik: doğru ve güvenilir lisan, her konuşulan ve söylenenin mutlak doğru ol-

ması
makam: yer
ma'kes: akseden yer, yansıma yeri
maksat: gaye
marifetullah: Allah'ı tanıma, anlama, bilme.
meşhut:
metin: sağlam ve dayanıklı
minhac: meslek, yol, açık geniş yol
mişkât: kandil.
mukaddeme: başlangıç
müstakim: doğru.
neam: evet, doğru
nübüvvet: nebilik, peygamberlik, Allah elçiliği
ruh-i hidayet: hidayetin, doğru-
luğun ruhu
sadık: doğru, gerçek; sözünde, vaadinde, işinde doğru olan
Sahib-i Medine-i Münevvere Aleyhisselam: Medine-i Münevvere'nin sahibi olan Peygamber Efendimiz (s.a.v)
Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah
sıdk: doğruluk
şahid-i sadık: doğru sözlü şahit.
tafsil: etraflıca bildirme, ayrıntılı anlatma
tarik-ı hadid-i beyza: beyaz çelik gibi sağlam yol
tembih: hatırlatma, ihtar.
tevakkuf: ilgili olma, bağlı olma.
zat: ululuk sahibi kişi, şahıs (a.s.m)
zat-ı Muhammed: Hz. Peygamberin (s.a.v) zatı, kişiliği.
zücace: cam, şişe, sırça

Peygamberimiz Aleyhissalâtü Vesselâm, Sâniin bir bürhanıdır. Öyleyse, şu bürhanın ispat-ı sıdkını ve intacı-nı ve sureten ve maddeten sıhhatini ispat etmek gerekir. Nahû:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ نَالِدِيْ دَلَّ عَلَى وُجُوْبِ وُجُوْدِكِ¹

arzu-yı hilâf: muhalefet etme, karşı koyma arzusu.

bürhan: delil, ispat, hüccet

ekal: daha az, en az, pek az, en küçük.

ekser: pek çok

emârât: emareler, alemler, nişanlar

emmâ ba'd: bundan sonra; asıl meseleye gelince (söze başlama)

evham: vehimler, zanlar, kuruntular

evham-ı muzlime: karanlık ve himler

hakikat: gerçek

haşiye: dipnot

hükümünde: değerinde, yerinde

iltizam-ı taraf-ı muhalif: muhalif tarafta olmayı gerekli görme

imtizaç: uyuşma; terkib olabilmek, bileşik haline gelme

intaç: netice verme, sonuçlandırma

irca: geri çevirme, geri döndürme

ispat: doğruyu delillerle gösterme

ispat-ı sıdk: bir şeyin doğru olduğunun ispatı

istidad-ı seyyie: kötü kabiliyet

karine-i münevvere: nurlu işaret

kelâm: söz

lâtife-i Rabbaniye: Allah'ın yalnız kendi sevgisi için yarattığı, kalbe bağlı ince duygu

maddeten: madde ve cisim olarak

mazur: özürli, özrü olan.

mecmu: toplam, tüm.

mir'at: ayine, ayna

müdakkikane: dikkatlice, inceden inceye araştırarak

mukabele: karşılaştırma, ikisini yanyana koyup karşılaştırma

munsifâne: insaflica, insafılıkla.

mütalâa: bir şeyi etraflica düşünme, tetkik etme

muvazene: mukayese, karşıla-

Emma ba'dü, ey hakikatin âşığı! Eğer vicdanımı mütalâa etmekle hakikatleri rasat etmek istersen, kalp dedikleri latîfe-i Rabbaniyenin pası ve zengârı hükmünde olan arzu-yu hilâf ve iltizam-ı taraf-ı muhalif ve mazur tutulmak için kendi evhamına bir hak vermek ve bir asla irca etmek ve mecmuun neticesini her bir fertten istemek ki, zaafiyeti sebebiyle neticenin reddine bir istidad-ı seyyie verilir. (HAŞİYE)

Hem de bahaneli çocukluk tabiatı, hem de mahaneli düşman seciyesi, hem de yalnız ayıbı görmek şânında olan müşteri nazarı gibi emirlerden o mir'atı taskil ve tasfiye et. Muvazene ve mukabele eyle, ekser emaratın imtizacından tezahür eden hakikatin şûle-i cevvalesini karine-i münevvere et; tâ ekaldeki evham-ı muzlimeleri tenvir ve defedebileşin. Hem de munsifâne ve müdakkikâne ile dinle, kelâm tamam olmadan itiraz etme. Nihayete

HAŞİYE: Dikkat lazımdır.

1. Allah'ım, Senin vücub-u vücuduna delâlet eden Muhammed'e (a.s.m.) selam ve salât eyle.

tırma; ölçü, denge

nahû: söyle ki

nazar: bakış

nihayet: son

rasat: gözetme, gözleme

Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah

se'n: iş, durum, özellik, yapı

seciye: karakter, huy, tabiat

sule-i cevval: hareket halinde ve etrafına ışık saçan parl-

tı

sureten: suret olarak, görü-

nüş itibarıyla

tabiat: yapı, huy, karakter

tasfiye: saflaştırma, arıtma, temizleme

taskil: cilâ vurma, cilâlama.

temhid: döşeme, hazırlama, temellendirme

tenvir: nurlandırma, aydınlatma, ışıklandırma

tezahür: görünme, belirme, ortaya çıkma

vicdan: insanın içindeki, iyiyi kötüden ayırabilen, iyilik etmekten lezzet duyan ve kötülükten elem alan manevî his

zaafiyet: zayıflık, güçsüzlük, demansızlık.

zengâr: bakır pası çeşidinden göz taşı.

kadar bir cümledir, bir hükümdür. Tamam olduktan sonra bir vehmin kalırsa söyle.

Tenbih

Şu bürhanın suğrası, nübüvvet-i mutlakadır; kübrası ise, nübüvvet-i Muhammed'dir (Aleyhissalâtü Vesselâm). İşte başlıyoruz:

İŞARET

Sâniin hikmeti ve ef'alindeki adem-i abesiyet ve kâinat-taki en hasis ve en kalil şeyde nizamın müraatı ve adem-i ihmali ve nev-i beşerin mürşide olan ihtiyac-ı zarurîsi, nev-i beşerde vücud-u nübüvvet kat'an istilzam ederler.

Eğer desen: “Bu icmaldeki manayı anlamadım, tafsil et.”

Derim: İşte dinle. Görüyorsun ki, maddiye ve maneviye olan nev-i beşerdeki nizamın, hem de hasiyet-i aklın kuvvetiyle taht-ı tasarrufuna alınan çok envain ahvaline verildiği intizamın merkezi ve madeni hükmünde olan nübüvvet-i mutlakanın bürhanı, insanın hayvaniyetten üç noktada olan terakkîsidir.

Birincisi: “Fikrin evveli, amelin ahiri; amelin evveli, fikrin ahiri” olan kaidesinin zımnındaki sırr-ı aciptir. Şöyle:

Nur-u nazar ile il-el-i müterettibe-i müteselsilenin meyanında olan “terettübü” keşfederek, umum kemalât-ı insaniyenin tohumu hükmünde olan mürekkebatı

adem-i abesiyet: abes olmayış, lüzumsuz olmayış.
adem-i ihmali: ihmalsizlik, ihmali etmemek
ahir: son
ahval: haller, durumlar
Aleyhissalâtü vesselâm: ‘salât ve selam onun üzerine olsun’ anlamında Hz. Muhammed’e dua
amel: iş, uygulama, yapma
bürhan: delil, ispat, hüccet
ef'al: fiiller, işler
enva: çeşitler, türler, nevilir.

evvel: baş, başlangıç
hasis: ufak, değersiz
hasiyet-i akıl: aklın tesiri, aklın kazandırdığı fayda
hayvaniyet: hayvanlık
hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi, fayda
hükmünde: değerinde, yerinde
hüküm: karar, emir
icmal: kısa anlatma, özetleme, ayrıntılara girmeme
ihtiyac-ı zarurî: yaşamak için gerekli olan ihtiyaç.

il-el-i müterettibe-i müteselsile: düzenli bir sıra halinde birbirini takip eden sebepler
intizam: tertipler, düzenlemeler, düzenler.
istilzam: gerektirme
kaide: kural, esas, düstur
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
kalil: az.
kat'an: hiç bir zaman, asla, kat'iyen.
kemalât-ı insaniye: insana

ait mükemmellik ve olgunluklar.
kübra: büyük önerme.
maddiye: maddeye ait, madde ile alakalı
maden: asıl, esas, kaynak
maneviye: manaya ait olan şeyler
meyan: aralık.
müraat: gözetme, riayet etme
mürekkebat: mürekkep şeyler, bileşikler, karışımlar
mürşit: irşat eden, doğru yolu gösteren, rehber, kılavuz
nev-i beşer: insanoglu, insanlar
nizam: düzen
nizamat: nizamlar, düzenler
nübüvvet-i Muhammed: Hz. Muhammed'in (a.s.m.) peygamberliği.
nübüvvet-i mutlaka: kesin ve şüphesiz peygamberlik
nur-u nazar: bakıştaki nur
Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah
sırr-ı acip: acip, şaşırtıcı, hayret verici sır; hakikat.
suğra: küçük önerme.
tafsil: etraflıca bildirme, ayrıntılı anlatma
taht-ı tasarruf: idare altında.
tembih: hatırlatma, ihtar.
terakki: yükselme, ilerleme
terettüb: icapetme, gereklilik.
umum: bütün
vehim: zan, şüphe, yanlış ve esassız düşünce
vücud-i nübüvvet: peygamberlik müessesesinin varlığı
zımn: iç taraf, iç

a'raz: musibet, engel, kaza.

adem-i abesiyet: abes olmayış, lüzumsuz olmayış.

adem-i kifayet: kâfi gelmeme, yetersizlik.

adem-i rıza: hoşnutsuzluk, memnun olmama.

âlem: dünya, cihan; bütün yaratılmışlar

âmâl: emeller, arzular, istekler

besait: basit olanlar, sade şeyler.

beşer: insan, insanlık

cihet: yön

dünya-yı deniye: adı, alçak dünya.

ebed: sonsuzluk, daimilik

efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.

evham: vehimler, zanlar, kuruntular

gayr-ı mahdud: hudutsuz, sınırsız, sonsuz

gayr-ı mahsur: sayısızca, sınırsız.

gayr-ı mazbut: derli toplu olmayan.

gayr-ı mütenahi: sonsuz, sonu olmayan, nihayetsiz.

Güya: sanki

hakaik-ı eşya: nesnelerin, şeylerin perde arkasındaki hakikatleri.

hâlî: boş, bir şeyden uzak, müstesna

halk: yaratma, yoktan var etme

hâsıl: ortaya çıkan, beliren

hüküm: karar, emir

ima: işaretlerle anlatma, üstü kapalı ifade etme

irca: eski hâline getirme, eski durumuna getirme

istidat: istidatlar, kabiliyetler, yetenekler.

istidat: kabiliyet, yetenek

istimâl: kullanma.

kabiliyet-i ilim: ilim öğrenme kabiliyeti.

kabiliyet-i sanat: sanat kabiliyeti

kavanin-i câriye: geçerli, işleyen kanunlar

kemâlât-ı insaniye: insana ait mükemmellik ve olgunluklar.

keşmekeş: karışık olma durumu, karışıklık

kuvve-i şehevîye ve gazabiye: yemek içmek konuşmak, uyumak ve benzeri bedenî kabiliyetler ve şiddet, hiddet ve nefret gibi duygular

lâyetenahi: sonsuz, sonu bulunmaz, nihayetsiz.

leyte: olsaydı, keşke, ne olur-

besaite tahlil ve irca etmekle hasıl olan kabiliyet-i ilim ve “terkip” dedikleri kavanin-i cariyeyi istimal edip, sanatıyla tabiatı muhakât olan *kabiliyet-i sanattan* nazarının kusurunu; ve evhamın müzahemeti ve sevk-i insaniyetin adem-i kifayeti cihetiyle, bir mürşid-i nebîye ihtiyaç gösteriyor —tâ, âlemdeki nizam-ı ekmelin muvazenesi muhafaza olunsun.

İkincisi: Gayr-i mütenahî olan beşerin istidadı, gayr-i mahsur olan amal ve müyûlâtı ve gayr-i mazbut olan tasavvurat ve efkârı, gayr-i mahdud olan kuvve-i şehevîye ve gazabiyesidir.

İŞARET

Bir adama milyonlarca sene ömür ile bütün lezaiz-i dünyeviye ve her cihetten tasallut-u tâm verildiği halde, istidadındaki lâyetenahiliğin hükmünce bir “Ah, ah, leyte”yi çekecektir. Güya o adem-i rıza ile remz ve işaret ediyor ki, insan ebede namzettir ve saadet-i ebediye için halk olunmuştur. Tâ gayr-i mütenahî bir zamanda, gayr-i mahdud ve geniş bir âlemde, gayr-i mahsur olan istidadatını bilfiile çıkarabilsin.

Tenbih

Adem-i abesiyet ve hakaik-ı eşyanın sübutiyetleri ima ediyor ki: Bu dar ve mahsur ve her bir lezzetinde çok a'razın müzahemetiyle keşmekeş ve tehasüitten hâlî olmayan şu dünya-i deniye içinde kemâlât-ı insaniye yerleşmez. Belki geniş ve müzahemetsiz bir âlem lâzımdır. Tâ insan hakkıyla sünbüllensin

du.(olması mümkün olmayan şeyler için kullanılır.)

lezaiz-i dünyeviye: dünyaya ait lezzet ve zevkler.

mahsur: hasredilmiş, sınırlanmış

muhafaza: koruma

muhakât: bir kimseyi ahmak yerine koymak

mürşid-i nebi: peygamber olan irşad edici

muvazene: denge

müyûlât: meyiller.

müzahamet: zahmet, sıkıntı

verme

namzet: aday

nazar: bakış

nizam-ı ekmele: en kusursuz, en mükemmel düzen, sistem, kanun.

remz: işaret, gizli ve kapalı bir surette ifade etme

saadet-i ebediye: sonu olmayan, sonsuz mutluluk

sevk-i insaniyet: insanî sevk, insaniyetin sevkî, yönlendirmesi

sübutiyet: gerçeklik

tahlil: unsurlarına ayırma, çözümleme, analiz

tasallut-ı tam: tam tasallut; birinin başına tam olarak mu-

sallat olma, tamamen birinin başına ekşime.

tasavvurat: tasavvurlar, düşünceler

tehasüd: hasetleşme, birbirini kıskanma, çekemezlik.

tembih: hatırlatma, ihtar.

terkip: birkaç şeyin birleşerek meydana getirdikleri yeni şey, sentez

ve ahval ve kemalâtına nizam vermekle, nizam-ı âleme hemdest-i vîfak olabilsin.

TENBİH VE İŞARET

İstitrâdî olarak haşre imâ olundu. İleride zaten bürhan-ı kat'î ile ispat edilecektir. Fakat burada istediğim nokta: İnsandaki istidat ebede nazırdır. Eğer istersen insaniyetin cevherine ve natikîyetin kıymetine ve istidadın muktezasına teemmül ve tetkik et. Sonra da o cevher-i insaniyetin en küçük ve en hasis hizmetkârı olan hayale bak, gör, yanına git ve de: “Ey hayal ağa, beşaret sana! Dünya ve mafihanın saltanatı milyonlar sene ömürle beraber sana verilecektir. Fakat akıbetin dönmemeksizin fena ve ademdir.” Acaba hayal sana nasıl mukabele edecek? Âyâ, istibşar ve sürur ve yahut telehhûf ve tahassürle cevap verecektir? Ecell, neam, evet! Cevher-i insaniyet, a'mak-ı vicdanın dibinde enîn ve hanîn edip bağırarak: “Eyyah, va hasreta saadet-i ebediye-nin fıkdanına!” diyecektir. Hayale zecr ve ta'nif ederek, “Yâhu! Bu dünya-i faniye ile razı olma!”

İşte ey birader, hîna bu saltanat-ı faniye, sultan-ı insaniyetin en hakir hizmetkârı veya şairi veya sanatkâr ve tasvircisini işba ve razı edemezse, nasıl o hayal gibi çok hizmetkârların sahibi olan sultan-ı insaniyeti işba edebilir? Kellâ! Neam, onu işba edecek, yalnız haşr-i cismaninin sa-definde meknun olan saadet-i ebediyedir.

Üçüncüsü: İnsanın itidal-i mizacı ve letafet-i tab'ı ve ziynete olan meylidir. Yani, insanın insaniyete lâayık bir suret-i taayyüşe olan meyl-i fitrîsidir.

a'mak-ı vicdan: vicdanın derinliği.
adem: yokluk, hiçlik
ahval: haller, durumlar
akıbet: nihayet, son
ayâ: kabiliyetsiz, kudretsiz. şaşkınlık ve sorma ile karışık, “Acaba mümkün mü?” manasında, şüphe ve tereddüt bildiren ünlem edatı.
beşaret: müjde
birader: kardeş
bürhan-ı kat'î: kesin delil, herhangi bir şüphe bırakma-

yan delil
cevher: esas, maya, öz
cevher-i insaniyet: insanlık cevheri, insanlık hasletleri, özellikleri.
dünya-yı faniye: geçici dünya, ölümlü dünya hayatı
ebed: sonsuzluk, daimilik
enîn: inilti, inleme, inleyiş.
fena: yokluk, son bulma
fıkdan: yokluk, bulunmazlık, noksanlık, eksiklik
hakir: aşağı, adi, itibarsız
hanîn: inleme, sızlama

hasis: ufak, değersiz
haşr: kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları, Allah'ın ölüleri diriltip mahşere çıkarması
haşr-i cismanî: cisimle, cetsizle dirilme, ruhla beraber bedenlerin ve vücutların haşrı.
hemdest-i vîfak: bir meselede anlaşarak el ele verme, elbirliği.
hîna: ne zaman ki.
hizmetkâr: hizmet yapan

kimse, hizmetçi.
ima: işaretlerle anlatma, üstü kapalı ifade etme
insaniyet: insanlık, insanlık mahiyeti
işba: doyurma
ispat: doğruyu delillerle gösterme
istibşâr: müdeleme.
istidat: kabiliyet, yetenek
istitrâdî: istitrâ ile alâkalı, asıl konudan olmayan
itidal-i mizâç: mizacın yumuşaklığı ve uygunluğu
kellâ: hiç bir zaman, asla, kat'iyen, kesinlikle.
kemalât: kemaller, olgunluklar, mükemmellikler
kiymet: değer
letafet-i tab': tabiatın hoşluğu, huyun güzelliği
mafiha: öteki dünya, ahiret.
meknûn: saklı, gizli, örtülü.
meyl-i fitrî: fitrî meyl, doğuştan meydana gelen arzu, istek.
mukabele: karşılık verme, karşılama
muktezâ: iktiza eden, gereken
natikîyet: natıklık; konuşmaklık, söz söylemeklik.
nazır: bir yüzü bir tarafa bakan, yönelik.
neam: evet, doğru
nizam: düzen
nizam-ı âlem: Cenab-ı Hak'ın kâinata koymuş olduğu düzen, dünya düzeni.
razi: rıza gösteren, kabul eden
saadet-i ebediye: sonu olmayan, sonsuz mutluluk
sade: sade, inci kabuğu
saltanat-ı faniye: fani, geçici olan saltanat
sanatkâr: sanatçı, usta
sultan-ı insaniyet: insanlık âleminin sultanı
suret-i taayyüş: yaşama tarzı.
sürur: sevinç, mutluluk
tahassür: çok istenilen ancak elde edilemeyen şeye üzülmeye
tanif: şiddetli azarlama
tasvir: resmini yapma
teemmül: inceden inceye, etraflıca düşünme
telehhûf: üzülmeye
tembih: hatırlatma, ihtar.
tetkik: dikkatle araştırma, inceleme
vâhasreta: ah ayrıldı! eyvah, yazık!
zecr: eziyet, sıkma
ziynet: süs

adem-i kifayet: kâfi gelmeme, yetersizlik.

ademül'-abesiyet: boş ve oyun türünden olmayan, abesiyetsizlik

ahval-i beşer: insanların halleri, durumları

azamet-i Sâni: sanatkârâne yaratan Allah'ın büyüklüğü.

bâtinen: dahilen, iç yüzünde, içinden olarak.

bizzarure: zarurî olarak, ister istemez, mecburen.

canip: yan, yön, cihet, taraf.

cihât-i selâse: üç uzunluk; en, boy, yükseklik

derk: anlama, kavrama

ebna-yı cins: kendi cinsinden olanlar

efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.

evamir: emirler, buyruklar, buyruktular, işler.

hâkimiyet: hâkim oluş, hükmediş, egemenlik

hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi, fayda

icra: yürütme, bir işi yerine getirme

idame: devamlı ve daimî kılma.

iktiza: gerektirme, lüzumlu kılma

imtiyaz: fark, ayrıcalık, üstünlük

imtizaç: iyi geçinme

inhimak: bir şeye fazla düşkün olma, fazlasıyla düşkünlük

inkıyat: boyun eğme, bağlanma, teslim olma

isâl: ulaştırma, eristirme

iştirak: ortak olma, ortaklık etme

itaat: boyun eğme, uyma, alınan emre göre hareket etme

kavanin-i külliye: küllî kanunlar, bütün ile alakalı, her şeyi kapsayan kanunlar

kemal: olgunluk, mükemmellik

kudret: güç, kuvvet, iktidar

kuva-yı insaniye: insana ait duygular, melekeler, kuvvetler

kuvvet-i nispet: bağlılığın kuvveti, aradaki bağın kuvveti

masnu: sanatla yapılmış eşya, varlık

me'kel: yemek yenecek yer, geçim yeri.

melbes: giyecek şey, elbise.

mesken: oturlan, ikamet olunan yer

mihver: eksen, yöringe

mübadele: değiş-tokuş, karşılıklı olarak değiştirme

muhafaza: koruma

muhassas: birine ait, birine ayrılmış, tahsis edilmiş, has kılınmış.

mukannin: kanun yapan, kanun koyan, kanuncu.

münasip: uygun

müzekkire-i mükerrere: tekrar tekrar hatırlatan.

neam: evet, doğru

Neam. İnsan, hayvan gibi yaşamamalıdır ve yaşamaz. Belki şeref-i insaniyete münasip bir kemal ile yaşamak gerektir. Binaenaleyh, beşer mesken ve melbes ve me'keli, sanayi-i kesîre ile taltif etmesine muhtaçtır. Bu sanatlarda, yalnızca kudretinin adem-i kifayetine binaen ebna-i cinsiyile imtizaç etmek, o da iştirak etmek, o da teavün etmek, o da sa'yin semeratını mübadele etmesini iktiza etmekle beraber, kuva-i insaniyedeki inhimak ve tecavüz sebebiyle adalete ihtiyaç, o da her aklın adalete adem-i kifayetine binaen onu muhafaza edecek kavanin-i külliyyenin vaz'larına ihtiyaç, o da tesirini muhafaza etmek için icra edecek bir mukannine, o mukannin dahi zahiren ve bâtinen hâkimiyetini muhafaza etmek için maddeten ve manen tefevvuka, hem de Sâni-i Âlemin tarafından bazı umûr ile muhassas olmasıyla bir imtiyaz ve kuvvet-i nispete, hem de evamirine olan itaati temin ve tesis eden azamet-i Sâniin tasavvurunu zihinlerde idame edecek bir müzekkire-i mükerrere olan ibadete muhtaçtır. O ibadet dahi Sâniin canibine efkârı tevcih eder. O teveccüh ise, inkıyadı tesis, o inkıyat dahi nizam-ı ekmele isal eder. O nizam-ı ekmel dahi, sırr-ı hikmetten tevellüt eder. Sırr-ı hikmet dahi, ademül'-abesiyeti; ve Sâniin hikmeti, masnudaki teennuku kendine şahit gösterir.

İşte, eğer insanın hayvandan şu cihat-ı selâse ile olan temayüzünü derk edebildin; bizzarure netice veriyor ki, nübüvvet-i mutlaka nev-i beşerde kutup, belki merkez ve bir mihverdir ki, ahval-i beşer onun üzerine deveran ediyor. Şöyle ki:

nev'i beşer: insanoğlu, insanlar

nizam-ı ekmel: en kusursuz, en mükemmel düzen, sistem, kanun.

nübüvvet-i mutlaka: kesin ve şüphesiz peygamberlik

sa'y: iş, çalışma, çabalama

sanayi-i kesire: çok ve çeşitli sanatlar

Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah

Sâni-i Âlem: dünyayı sanatla yaratan Allah.

semerat: semereler, meyveler

şeref-i insaniyet: insanlık şerefî.

Sırr-ı hikmet: kâinattaki ve yaratılıştaki gayenin sırrı.

taltif: iltifat etme, gönül okşama

tasavvur: bir şeyi zihinde şekillendirme, düşünme

teavün: yardımlaşma, birbirine yardım etme

tecavüz: sınırını aşma

teennuk: eşyanın hikmeti,

kusursuz ve pürüzsüz yapılışı

tefevvuk: üstün olma, üstünlük.

temâyüz: kendini gösterme, seçkin hale gelme

temin: sağlama

tesis: kurma, meydana getirme

tevcih: yöneltme, çevirme

teveccüh: yönelme, yöneliş

tevellüt: doğma, doğum.

umur: işler

vaz: koyma, konulma

zahiren: görünüşte

Cihet-i ûlâda dikkat et. Bak, nasıl sevkü'l-insaniyet ve meyl-i tabîînin adem-i kifayeti ve nazarın kusuru ve tarîk-ı akıldaki evhamın ihtilâtı, nasıl nev-i beşeri eşedd-i ihtiyaçla bir mürşit ve muallime muhtaç eder. O mürşit peygamberdir.

İkinci cihette tedebbür et. Şöyle: İnsandaki lâyetenahîlik ve tabiatındaki meylü't-tecavüz ve kuva ve amalindeki adem-i tahdit ve âlemdeki meylü'l-istikmalin dalı hükümünde olan insandaki meylü't-terakkînin semeresi hükümünde olan kamet-i namiye-i istidad-ı insanîsine intibak etmeyen, belki camid ve muvakkat olan kanun-u beşer ki, tedricen tecarüp ile hasıl olan netaic-i efkârın telâhu-kuyla vücuda gelen o kavanin-i beşer, şu semere-i istidadın çekirdeklerinin terbiye ve imdadına adem-i kifayetin sebebiyle maddeten ve manen iki âlemde saadet-i beşeri temin edecek, hem de kamet-i istidadının büyümesiyle tevessü edecek, zihayat ve ebediye bir şeriat-ı İlâhiyeye ihtiyaç gösterir. İşte, şeriatı getiren, peygamberdir.

Eğer desen: “Biz görüyoruz ki, dinsizlerin veya sahih bir dini olmayanların ahvalleri muaddele ve munazzemadılar.”

Elcevap: O adalet ve intizam, ehl-i dinin ikazat ve irşadatiyladır. Ve o adalet ve faziletin esasları, enbiyanın tesisleriyle. Demek enbiya, esas ve maddeyi vazetmişlerdir. Onlar da o esas ve fazileti tutup, onda işlediklerini işlediler. Bundan başka, nizam ve saadetleri muvakkattır.

adem-i kifayet: kâfi gelme-me, yetersizlik.
adem-i tahdit: sınırını kaldırma, hudutsuzluk
ahval: haller, durumlar
âlem: dünya, cihan; bütün yaratılışlar
âmâl: emeller, arzular, istekler
camit: ruhsuz, cansız madde
cihet: yön
Cihet-i ula: ilk cihet, birinci cihet
ebediye: ebede mensup, ze-

valsiz, sonu olmayan, sürekli, hiç son bulmayacak şekilde süren.
ehl-i din: dindar, dine bağlı, dindar olanlar.
el-cevap: cevap olarak
enbiya: nebiler, peygamberler
eşedd-i ihtiyaç: ihtiyacın en şiddetlisi, çok fazla muhtaç olunma.
evham: vehimler, zanlar, kuruntular
fazilet: kişiyi ahlaklı, iyi hare-

ket etmeye yönelten manevi kuvvet, erdem
hâsıl: ortaya çıkan, beliren
hükümünde: değerinde, yerinde
ihtilât: karışma
ikazat: ikazlar, uyarımlar, tenbihler.
imdat: yardım
intibak: uyum sağlama.
intizam: düzenlilik, düzgünlük
irşadat: irşatlar, uyarımlar, doğru yolu göstermeler.

kamet-i istidat: kabiliyetin mertebesi, derecesi
kamet-i nâmiye-i istidad-ı insanî: gelişme ve büyümeye doğru giden insanî kabiliyetler
kanun-ı beşer: insanların kanunu, insanların geliştirdiği kanun
kavanin-i beşer: insanların kanunları
kuva: kuvvetler, hisler, melekeler
lâyetenahi: sonsuz, sonu bulunmaz, nihaysiz.
maddeten: madde ve cisim olarak
manen: mana bakımından, manaca
meyl-i tabîî: tabîî meyl
meylüistikmal: olgunluğa ermeyi isteme arzusu
meylüttecavüz: haddini aşma meyli, arzusu
meylütterakki: ilerleme meyli, yükselme isteği, ilerleme arzusu.
muaddele: tâdil olunmuş, eski hali değiştirilmiş
muallim: ders veren, öğretmen
munazzama: tanzim olunmuş, düzen verilmiş, düzenli
mürşit: irşat eden, doğru yolu gösteren, rehber, kılavuz
muvakkat: geçici
nazar: bakış, dikkat
netaic-i efkar: fikirlerin neticeleri
nev'i beşer: insanoglu, insanlar
nizam: düzen
saadet: mutluluk
saadet-i beşer: insanın mutluluğu, insanın saadeti.
sahih: doğru, kusursuz, tam, sağlam
semere: meyve, güzel netice
semere-i istidat: kabiliyetlerin semeresi, mahsulü
şeriat: Allah'ın emri, İlâhî kanun
şeriat-ı İlâhiye: Allah'ın şeriatı; Allah'ın koymuş olduğu kanun, nizam, şeriat.
sevkü'l-insaniyet: insanî sevk, insanîyetin sevkî, yönlendirmesi
tabiat: yaratılış, karakter, seçiye
tarîk-ı akıl: akıl yolu
tecârüb: tecrübeler, denemeler.
tedebbür: bir şeyin sonunu, hakikatini düşünme
tedricen: tedricle, yavaş yavaş
telâhuk: birbirine katılma, birbiri arkasına gelip birleşme.
temin: sağlama
tesis: kurma, meydana getirme
tevessü: genişleme, yayılma.
vaz: kurma
zihayat: hayat sahibi.

abesiyet: akla ve gerçeğe aykırı iş.
bedihî: delil ve ispata muhtaç olamayacak derecede açık ve ortada olan.

bizzarure: zarurî olarak, ister istemez, mecburen.

cihât: cihetler, taraflar, yönler.

dehşetli: ürkütücü, korkunç

desatir-i hükümet: hükmedenlerin düsturları, devletin düsturları
efkâr-ı umumiye: umurun düsünce, genel düşünce

eşedd-i ihtiyaç: ihtiyacın en şiddetlisi, çok fazla muhtaç olunma.

fâside: bozuk, bozulmuş olan

hâsıl: ortaya çıkan, beliren

hikem: hikmetler.

hikmet: hakîmlik, yüksek bilgi, kainattaki ve yaratılıştaki gayeleri araştırma

hikmet-i İlâhiye: Allah'ın hikmeti, mahlûkâtın yaratılışında Allah'ın gayeleri.

hükümferma: hükümran, hüküm süren

iffet: temizlik, ahlâkî temizlik

ifrat: aşırılık, pek ileri gitme, had-dini aşma

ifsat: fesada uğratma, bozma, karışıklık çıkarma

ihsas: hissetirme, sezdirme

intaç: netice verme, sonuçlandırma

istidadat: istidatlar, kabiliyetler, yetenekler.

istiğna: çekinme

kâime: mevcut, ayakta duran

kavanin-i şeriat: şeriat kanunları, İslâm dininin içtimai, sosyal hayatla ilgili prensipleri.

kuva-yı selâse: üç duygu, üç kuvvet:

lafzen: sözlü olarak

maâşen: maaş olarak, yaşayış bakımından.

maile: eğilmiş, eğri

mehasin: güzellikler, iyilikler

meleke-i marifet-i hukuk: tecrübe ile elde edilmiş hukuk bilgisi

meleke-i riayet-i hukuk: hukuka uymanın kazandığı meleke

meleke-i tadil-i ahlâk: huyu değiştiren meleke.

mesalih: maslahatlar, faydalar

mesavi: kötü hâller, fenalıklar, seyyieler.

mevhume: vehim, kuruntu ve hayal nev'inden olan şey.

mizan-ı adalet-i İlâhiye: ilahi adalet terazii, ölçüsü.

müessir: tesir eden, tesirini gösteren, eser ve iz bırakan

muhtelle: bozulmuş olan, düzensiz

mukaddemat: başlangıçlar

münâkız: birbirini tutmayan, bir-

Bir cihetten kâime ve müstakîme ise, çok cihattan mailye ve münhaniyedir. Yani, ne kadar sureten ve maddeten ve lâfzen ve maaşen muntazamadır; fakat, sireten ve maneviyaten ve manen faside ve muhtelledir.

Ey birader! İşte sıra üçüncü cihete geldi; iyi tefekkür et. Şöyle:

Ahlâktaki ifrat ve tefrit ise, istidadatı ifsats ediyor. Ve şu ifsats ise, abesiyeti intaç eder. Ve şu abesiyet ise, kâinatın en küçük ve en ehemmiyetsiz şeylerinde mesalih ve hikemin riyetiyle âlemde hükümfermalığı bedihî olan hikmet-i İlâhiyeye münakızdır.

Vehim ve Tenbih

“Meleke-i marifet-i hukuk” dedikleri her fenalığın maddeten zararını ihsas ede ede ve efkâr-ı umumiye-yi ikaz etmekle hasıl olan “meleke-i riayet-i hukuk” dedikleri emri, şeriat-ı İlâhiyeye bedel olarak dinsizlerin tasavvuru ve şeriatattan istiğnaları, bir tevebhüm-ü bâtıldır. Zira dünya ihtiyarlandı. Öyle bir şeyin mukaddematı da zahir olmadı. Bilakis, mehasinin terakkîsiyle beraber mesavî dahi terakkî edip, daha dehşetli ve aldatıcı bir şekle giriyor.

Evet, nasıl ki nevamis-i hikmet, desatir-i hükümetten müstağnî değildir; öyle de, vicdana hâkim olan kavanin-i şeriat ve fazilete, eşedd-i ihtiyaçla muhtaçtır. İşte, şöyle mevhume olan meleke-i tadil-i ahlâk, kuva-i selâseyi hikmet ve iffet ve şecaatte muhafaza etmesine kâfi değildir. Binaenaleyh, insan, bizzarure vicdan ve tabiatlara müessir ve nâfiz olan mîzan-ı adalet-i İlâhiyeyi tutacak bir nebîye muhtaçtır.

birini nakzeden, karşıt olan; zıtlık.

münhaniye: eğri olan, düz olmayan

müstağnî: tenezzül etmeyen, gerekli bulmayan

müstakîme: sağlam duran, doğru yolda olan

nâfiz: tesir eden, nüfuzlu, tesirli

nebi: Allah'ın elçisi, habercisi; peygamber, resul

nevamis-i hikmet: hikmetin kanunları

riayet: uyma, gözetme

secaat: cesurluk, yiğitlik, korkusuzluk

seriat: Allah tarafından peygamber vasıtasıyla bildirilen, İlâhî emir ve yasaklara dayanan hükümlerin hepsi

seriat-ı İlâhiye: Allah'ın şeriatı; Allah'ın koymuş olduğu kanun, nizam, şeriat.

sireten: iç durum, manevî durum, ahlâk, karakter

sureten: suret olarak, görünüş itibarıyla

tasavvur: bir şeyi zihinde şekillendirme, düşünme

tefekür: derin düşünme; eşyanın hakikatini, yaratıcının sırlarını kavramak ve ibret almak için zihnen ve kalben düşünme

tefrit: ortalamanın altında kalma, tersine aşırılık, ifratın zıddı

terakkî: yükselme, ilerleme

tevebhüm-i bâtıl: hakikati olmayan vehimler

vehim: zan, şüphe, yanlış ve esassız düşünce

İŞARET

Binlerce enbiya, nev-i beşerde nübüvveti iddia ederek binlerce mu'cizatla müddeayı ispat etmişlerdir. İşte, o enbiyanın cemî mu'cizatları, lisan-ı vahit ile nübüvvet-i mutlakayı ilân eder. Bizim şu suğramıza dahi bir bürhan-ı katı'dır. Buna tevatür-ü bilmana veya ne tabirle diyorsanız deyiniz, metin bir delildir.

Tenbih

Şu Muhakemat'ın cihetü'l-vahdeti budur ki: Eğer cemî fûnûn ele alınır ve fûnunların kavaidinin külliyetleriyle keşfettikleri ittisak ve intizama temaşa edilirse, hem de mesalih-i cüz'îye-i müteferrikanın mayesi ve ukde-i hayatiyesi hükmünde olan bir lezzeti veya bir muhabbeti veya bir emr-i aberi içine atılmakla -ekl ve nikâhtaki gibi- perişan olan umur ve ef'al o maye ile irtibat ve ittisal ettiklerini, inayet-i İlâhiye nokta-i nazarında nazar-ı dikkate alınır, hem de hikmetin şahadetiyle sabit olan adem-i abesiyet ve adem-i ihmali mütalâaya alınır, istikra-i tâm ile netice veriyor ki: Mesalih-i külliye'nin kutup ve mihveri ve maden-i hayatı hükmünde olan nübüvvet, nev-i beşerde zarurîdir. Faraza olmazsa, perişan olan nev-i beşer, güya muhtel bir âlemden şu muntazam âleme düşüp cereyan-ı umumînin ahengini ihlâl ettiği kabul olunursa, biz insanlar sair kâinata karşı ne yükümüz kalacaktır?

* * *

adem-i abesiyet: abes olmayış, lüzumsuz olmayış.
adem-i ihmâl: ihmalsizlik, ihmâl etmemek
âlem: dünya, cihan; bütün yaratılmışlar
bürhan-ı katı': kesin delil
cemî: cümle, hep, bütün
cereyan-ı umumî: genel akım
cihetülvahdet: birlik ciheti.
delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan
ef'al: fiiller, işler

ekl: bir şey yeme, yenilme.
emr-i aher: diğer bir şey, başka bir iş
enbiya: nebiler, peygamberler
faraza: farz edelim ki, öyle sayalım ki, söz gelişi
fûnun: fenler.
güya: sanki
hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi, fayda
hükmünde: değerinde, yerinde
iddia: davaya kalkışma, dava

etme
ihlâl: bozma, zarar verme
ilân: yayma, duyurma, bildirme
inayet-i ilahiye: Allah'ın yardımı
intizam: düzenlilik, düzgünlük
irtibat: bağ, münasebet
ispat: doğruyu delillerle gösterme
istikra-ı tam: olaylardaki ortak vasıflara dikkat ederek tam bir netice çıkarmak, et-

raflı ve tam bir bilgi almak
ittisâk: dizilme, sıralanma, bir nizam dahilinde sıralanma.
ittisal: bitişme, birleşme
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
kavaid: kaide, usuller, kurallar, prensipler
külliye: bütünlük, umumîlik
lisan-ı vahit: tek lisan, tek bir dil
maden-i hayat: hayat kaynağı.
mâye: maya, temel, esas, öz
mesalih-i cüz'îye-i müteferrika: çeşitli küçük işler
mesalih-i külliye: büyük işler, büyük maslahatlar
metin: sağlam ve dayanıklı
mihver: eksen, yöünge
mu'cizat: mu'cizeler, Allah tarafından verilir, yalnız peygamberlerin gösterebilecekleri büyük harika işler.
müdde: iddia edilen şey, tez, sav
muhabbet: sevgi, sevme
muhtel: bozuk, bozulmuş
muntazam: nizamlı, intizamlı, düzenli ve düzgün biçimde
mütalâa: bir şeyi etraflıca düşünme, tetkik etme
nazar-ı dikkat: dikkatli bakma, dikkatli bakış.
nev-i beşer: insanoglu, insanlar
nokta-i nazar: görüş açısı, bakış açısı; görüş, fikir.
nübüvvet: nebilik, peygamberlik, Allah elçiliği
nübüvvet-i mutlaka: kesin ve şüphesiz peygamberlik
sabit: ispat edilmiş, ispatlanmış
şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret
sâir: diğer, başka, öteki
suğra: küçük önerme.
tabir: ifade
temâşa: hayretle ve dikkatle bakma, seyretme
tembîh: hatırlatma, ihtar.
tevatür-i bilmana: mutlak olayın vukuu kesin, doğru fakat, gerçekleşme şekli bakımından nakledilenlerin farklı olması durumu
ukde-i hayatiye: hayatla ilgili düğüm, hayat düğümü.
umur: işler
zarurî: zorunlu

ahval: haller, durumlar
asar-ı enbiya: peygamberlerin eserleri
azher: en zahir, en açık, en belli.
bürhan-ı bâhire: apaçık, belirli bürhan, delil
bürhan-ı Sâni: her şeyi sanatlı yaratan Allah'ın varlık ve birliğine ait delil
cemi: bütün
cihetülvahdet: birlik ciheti.
düstur-i hareket: hareket prensibi, kuralı
ekmel: daha (en, pek) mükemmel, en olgun, kusursuz ve eksiksiz olan
enbiya: nebiler, peygamberler
evlâd-ı beşer: insanoglu
hakikat: gerçek
hukûk-ı ibat: kulların hukuku, insan hukuku
hukukullah: Allah'ın hukuku
hususan: bilhassa, özellikle
hususiyat: ayrıntı özellikler
iane: yardım
inayet-i ilahiye: Allah'ın yardımı
intikaş: nakşedilme, nakşolunma, kazılma, çizilme.
intizam-ı muttarid: genel bir kurala uygun olan düzen, intizam
irşat: doğru yolu gösterme, gafletten uyandırma
istikra-ı tam: olaylardaki ortak vasıflara dikkat ederek tam bir netice çıkarmak, etraflı ve tam bir bilgi almak
keyfiyet-i telakki: anlayış ve görüşün iç yüzü
kıyas-ı evlevi: öncelikli kıyas
kıyas-ı hafi: gizli kıyas, sebebi gizli olan ve zihne birden gelmeyen kıyas.
kühûlet: olgunluk çağı, 30-50 yaş arası, orta yaşlılık.
lâsiyyema: hususan, özellikle
lisan-ı mu'cizat: mucizelerin dili
lisan-ı tarih: tarih lisanı, tarih dili
medrese-i Ceziretü'l-Arap: Arabistan yarımadası medresesi
mehasin-i mücerrede: mücerret, soyut güzellikler, manaya dayalı güzellikler
menba-ı ulûm-ı âliye: yüksek ilimlerin kaynağı
menkuş: nakşolunmuş, işlenmiş
muallim: ders veren, öğretmen
müesses: tesis edilmiş, kurulmuş olan, kurulu
nebi: Allah'ın elçisi, habercisi, peygamber, resul
nev-i beşer: insanoglu, insanlar
nev-i vahit: bir çeşit, bir cins
nokta-i nazar: görüş açısı, bakış açısı; görüş, fikir.
nübüvvet: nebilik, peygamberlik, Allah elçiliği
nübüvvet-i Muhammed: Hz. Muhammed'in (a.s.m.) peygamberliği

Tenbih

Ey birader! Eğer bürhan-ı Sâniin suğrası senin sahife-i zihninde intikaş etmiş ise, hazır ol, kübrası olan nübüvvet-i Muhammed'in bahsine geçiyoruz.

İŞARET VE İRŞAT

Kübra sadıktır. Zira sahife-i itibar-ı âlemde menkuş olan asar-ı enbiyayı mütalâa etsen ve lisan-ı tarihte cereyan eden ahvallerini dinlersen ve hakikati, yani cihetü'l-vahdeti tesir-i zaman ve mekân ile girdiği sûretlerden tecrit edebilirsen, göreceksin ki, inayet-i İlâhiyenin ziyası olan mehasin-i mücerredenin şulesi olan hukukullah ve hukuk-u ibadî, enbiya düstur-u hareket ettiklerini ve nev-i beşer tarafından enbiyaya karşı keyfiyet-i telâkkileri ve ümeme karşı suret-i muameleleri ve terk-i menafi-i şahsiye ve sair umurlar ki, onlara nebî dedirmiş ve nübüvvete medar olmuş olan esaslar ise, evlâd-ı beşerin sinn-i tekemmül ve kühulette olan üstadı ve medrese-i Ceziretü'l-Arapta menba-ı ulûm-u âliye ve muallimi olan zat-ı Muhammed'de (a.s.m.) daha ekmel ve daha azhar bulunur. Demek oluyor ki, istikra-i tam ile, hususan nev-i vahitte, lâsiyyema intizam-ı muttarit üzerine müesses olan kıyas-ı hafninin ianesiyle ve kıyas-ı evlevinin teyidiyle nübüvvet-i Muhammed'i (a.s.m.) netice vermekle beraber, tenkihü'l-menat denilen hususiyattan tecrit nokta-i nazardan cemî enbiya lisan-ı mu'cizatlarıyla vücud-u Sâniin bir bürhan-ı bahiresi olan Muhammed'in (a.s.m.) sıdkına şehadet ederler.

gi.

sadık: doğru, gerçek; sözünde, vaadinde, işinde doğru olan

şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret

sahife-i itibar-ı âlem: âlemin dikkate ve öneme değer yönleri, tarih sayfaları

sahife-i zihin: zihin sayfaları

sâir: diğer, başka, öteki

sıdk: doğruluk

sinn-i tekemmül: olgunlaşma devresi

suğrâ: küçük önerme.

sule: parıltı, ışıltı; alev, ateş

suret: biçim, tarz, görünüş

suret-i muamele: davranış şekli, muamele tarzı.

tecrüd: ayırma, bir tarafta tutma

tembih: hatırlatma, ihtar.

tenkihü'l-menât: illetin ayıklanması, kıyasın dört rûnünden biri olan illetin, diğer benzeri hususiyetlerden ayıklanması.

terk-i menafi-i şahsiye: şah-

sî menfaati istemeyip, terk etme

tesir-i zaman ve mekan: zamanın ve mekanın etkisi

teyit: kuvvetlendirme, sağ-

lamlaştırma; doğru çıkarma

ümem: ümmetler.

umur: işler

üstad: öğretici, öğretmen

vücud-i Sâni: her şeyi sanatla yaratan Allah'ın varlığı.

zat-ı Muhammed: Hz. Peygamberin (s.a.v) zatı, kişiliği.

ziya: ışıık, aydınlık, nur

İ'TİZAR

Kısa cümlelerle söylemiyorum; muğlâkça oluyor. Zira şu hakaik her tarafa derin köklerini attıklarından, mesele uzunlaşıyor. Sûret-i meseleyi bozmak ve parça parça etmek ve hakikati incitmek istemiyorum. Hem de hakikatin etrafına bir daireyi çekmek istiyorum, tâ hakikat mahsur kalıp kaçmasın. Ben tutmazsam, başkası tutsun. Beni mazur tutsanız, febiha... Ve illâ hürriyet var; tahakküm yoktur. Keyfinize...

Mukaddeme

Peygamberin delil-i sıdkı, her bir hareket, her bir hali dir. Evet, her bir hareketinde adem-i tereddüt ve mute rizlere adem-i iltifat ve muarızlara adem-i mübalât ve muhalif olanlardan adem-i tahavvüf, sıdkını ve ciddiyetini gösteriyor. Hem de, evamirinde hakikatin ruhuna olan isabeti, hakkıyetini gösterir.

Elhasıl: Tahavvûf ve tereddüt ve telâş ve mübalât gibi hile ve adem-i vüsuku ve itminansızlığı imâ eden umûrlardan müberra iken, bilâperva ve kuvvet-i itminan ile en hatarlı makamlarda olan hareketi ve nihayette olan isabeti ve iki âlemde semere verecek olan zîhayat kaidele ri; harekâtıyla tesis ettiğine binaen, her bir fiil ve her bir tavrının iki taraftan, yani bidayet ve nihayetden ciddiyeti ve sıdkı, nazar-ı ehl-i dikkate arz-ı didar ediyor. Bahusus mecmu-u harekâtının imtizacından ciddiyet ve hakkıyet şûle-i cevval gibi; ve in'ikâsatından ve muvazenatından sıdk ve isabet, berk-i lâmi gibi tezahür ve tecelli ediyor.

adem-i iltifat: iltifat etme-
mek
adem-i mübalât: dikkatsizlik,
itina göstermeme, aldırış et-
meme.
adem-i tahavvûf: korkma-
mak, korkuya düşmemek
adem-i tereddüt: tereddüt-
süz, tereddüt etmeden
adem-i vüsuk: güven olma-
yış.
âlem: dünya
arz-ı didar: yüz gösterme,
yüzünün güzelliğini göster-

me.
bahusus: hususiyetle, en çok,
hele.
berk-i lâmi: parıldayan şim-
şek, parlak şimşek.
bidayet: başlangıç
bilâperva: korkusuzca, çekin-
meden.
binaen: -den dolayı, bu se-
bepten
ciddiyet: ciddîlik.
delil-i sıdk: doğru delil
elhasıl: hasılı, netice itibari-
yle, kısaca

evamir: emirler, buyruklar,
buyrultular, işler.
febihâ: ne âlâ, ne güzel; öyle
olsun, o halde, çok güzel.
fiil: iş, hareket
hakaik: hakikatler, doğrular,
gerçekler.
hakikat: gerçek
hakkıyet: haklılık
harekât: hareketler, davra-
nışlar
hatar: tehlike
illâ: mutlaka, muhakkak, ne
olursa olsun

ima: işaretle anlatma, üstü kapa-
lı ifade etme
imtizaç: uyuşma, uygunluk, bağ-
daşma
in'ikâsât: aksetmeler, yansımalar
itizar: özür dileme, bir sebep gös-
tererek affını dileme.
itminan: inanma, güvenme, gö-
nül rahatlığı içinde tereddütsüz
kabul etme
kaide: kural, esas, düstur
kuvvet-i itminan: emniyet için-
de olmanın verdiği kuvvet
mahsur: hasredilmiş, sınırlanmış
makam: yer
mazur: özür, özrü olan.
mecmu-i hareket: hareketlerin
hepsi, toplucası
mesele: konu
muarız: muhalefet eden, karşı
çıkan, muhalif.
mübalât: dikkatle gözden geçir-
me, özen, itina, ihtimam, dikkat.
müberra: temize çıkmış, aklan-
mış; müstesna, azade.
muğlâk: karışık.
muhalif: muhalefet eden, bir fiil
ve düşünceye karşı zıt düşünce-
de bulunan
mukaddeme: başlangıç
muteriz: itiraz eden, karşı çıkan,
itirazcı
muvazenât: dengeler, ölçüler
nazar-ı ehl-i dikkat: dikkatli kişi-
lerin nazarı, inceleyicilerin bakış
açısı
nihayet: son
semere: meyve, güzel netice
sıdk: doğruluk
şule-i cevval: sürekli hareket
ederek etrafına ışık saçan parlak
suret-i mesele: meselenin şekli
tahakküm: zorla hükmetme,
hükmi altına alma
tahavvûf: korkuya düşme, kork-
ma.
tecelli: belirme, bilinme, görün-
me
tereddüt: kararsızlık, şüphede
kalma
tesis: kurma, meydana getirme
tezahür: görünme, belirme, orta-
ya çıkma
umur: işler
zihayat: hayat sahibi.

İŞARET

ahlâk-ı âliye: yüksek ahlâk, yüce ahlâk, üstün ahlâk.

Asr-ı Saadet: saadet, mutluluk asrı; Peygamberimiz (a.s.m) ve Dört Halifenin yaşadığı devire verilen ad

berahin-i nübüvvet: peygamberlik delilleri.

binaen: -den dolayı, bu sebepten

bürhan: bir şeyi ispatlamak için kullanılan kesin delil

bürhan-ı zatî: zata ait delil, kendi ile alâkalı bürhan

ciddiyet: ciddîlik.

dai-yi sıdk: doğruluğa çağırın, davet eden

dellâl-i nübüvvet: peygamberliğin dellalı

deveran-ı dem: kan dolaşımı, kan devretmesi.

fasl-ı zaman(ın) sahife-i selâsesi: geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman.(Asr-ı Saadetten evvelki devir, Asr-ı Saadet ve ondan sonraki zamanlar.)

feletat: lisanın döküntüleri, iradesiz ağızdan çıkan söz veya kelime

hakikat: gerçek

haysiyet: şeref, onur, itibar

hemdest-i vifak: bir meselede anlaşarak el ele verme, elbirliği.

heyet: şekil, suret, görünüş

heyet-i mecmua: bir şeyin teferuatına ve cüzlerine bakılmaksızın bütününe gösterdiği hâl ve manzara.

i'lâ: yükseltme, yüceltme

idame: devam ettirme, sürdürme

ilân: yayma, duyurma, bildirme

ima: işaretle anlatma, üstü kapalı ifade etme

imtizaç: uyuşma, uygunluk, bağdaşma

intizam: düzenlilik, düzgünlük

ispat: doğruyu delillerle gösterme

kaide: kural, esas, düstur

kitab-ı âlem: âlem kitabı, bir kitap hüviyetinde olan âlem, kâinat.

kübra: büyük örneke.

lisan-ı vahit: tek lisan, tek bir dil

maden-i ahlak-ı âliye: yüksek ahlak kaynağı

mesalik-i nübüvvet: peygamberlik yolları, usûlleri

mesele-i âliye-i zatiye: zâta ait yüksek mesele

mesele-i uzma: en büyük mesele

meslek: gidiş, usul, yol

mestur: gizli, örtülü

Zaman-ı mazi ve zaman-ı hal, yani, Asr-ı Saadet ve zaman-ı istikbal, tazammun ettikleri berahin-i nübüvvet, lisan-ı vahit ile maden-i ahlak-ı âliye olan zat-ı Muhammed'de Aleyhissalâtü Vesselâm daî-yi sıdkı ve dellâl-ı nübüvveti olan bürhan-ı zatînin nidasına cevap ve hemdest-i vifak olarak nübüvvetini i'lâ ve ilân ettiklerini kör olmanlara gösterdiler. Şu halde, kitab-ı âlemde olan fasl-ı zamanın sahife-i selâsesini mütalâa edeceğiz. Hem de o kaptan mesele-i uzma ve münevvere olan zat-ı Muhammed'i (a.s.m.) temaşa ve ziyaret edeceğiz. Müddeamız olan bürhanın kübrasını onun ile ispat edeceğiz.

İşte, bu noktaya binaen, mesalik-i nübüvvet dördtür. Beşincisi meşhur ve mesturdur.

Birinci Meslek

Yani, mesele-i âliye-i zatiye temaşa etmekte dört nükteyi bilmek lâzımdır:

Birincisi: ¹ **لَيْسَ الْكَحْلُ كَالْتَّكْحُلِّ** kaidesine binaen

sun'î ve tasannuî olan şey, ne kadar mükemmel olsa da, tabîî yerini tutmadığından, hey'etinin feletatı müzahrefiyeti ima edecektir.

İkincisi: Ahlâk-ı âliyenin, hakikatin zeminiyle olan rabita-i ittisali ciddiyettir. Ve deveran-ı dem gibi hayatlarını idame eden ve imtizaçlarından tevellüt eden haysiyete kuvvet veren, hey'et-i mecmuasına intizam veren yalnız

1. Fitrî karagözlülük, sun'î karagözlülük gibi değildir.

müddea: iddia edilen şey, tez, sav

münevvere: ışıklı, parlak, aydın

mütalâa: bir şeyi etrafıca düşünme, tetkik etme

müzahrefiyet: fitrî olmamaklık, yapmacıklık, yalandan.

nida: ses, seslenme, çağırma

nübüvvet: nebîlik, peygamberlik, Allah elçiliği

nükte: ince manalı, ancak dikkatle anlaşılabilen mana veya söz

rabita-i ittisal: bitişiren bağlar, yakınlaştıran bağlar

sun'î: yapmacık, uydurma, sahte.

tabîî: tabiatı icabı olan

tasannui: yapmacık olarak

tazammun: ihtiva etme, içine alma, içinde bulundurma.

temâşâ: hayretle ve dikkatle bakma, seyretme

tevellüt: doğma, doğum.

zaman-ı hâl: şimdiki zaman.

zaman-ı istikbal: gelecek zaman.

zaman-ı mazi: geçmiş zaman.

zat-ı Muhammed: Hz. Peygamberin (s.a.v) zatı, kişiliği.

zemin: yer

sıdktır. Evet, şu rabıta olan sıdk ve ciddiyet kesildiği anda o ahlâk-ı âliye kurur ve hebaen gidiyor.

Üçüncüsü: Umûr-u mütenasibede temayül ve teca-züp ve mütezadde olan eşyalarda tenafür ve tedafü kaide-i meşhuresi, maddiyatta nasıl cereyan ediyor; maneviyat ve ahlâkta dahi cereyan eder.

Dördüncüsü: ¹ لِكُلِّ حَكْمٍ كَيْسَ لِكُلِّ

Şimdi gelelim maksada: İşte asar ve siyer ve tarih-i hayati... Hatta a'danın şahadetleriyle, zat-ı Peygamber de Aleyhissalâtu Vesselâm vücudu muhakkak olan ahlâk-ı âliyenin kesret ve ihata ve tecemmu ve imtizacından tevellüt eden izzet ve haysiyetten neşet eden şeref ve vakar ve izzet-i nefis ile ferîşteler, devlerin ihtilât ve istiraklarından tenezzühleri gibi sırr-ı tezada binaen, o ahlâk-ı âliye dahi hile ve kizpten tereffu ve tenezzüh ve teberri ederler. Hem de hayat ve mayeleri makamında olan sıdk ve hakkıyeti tazammun ettiklerinden, şûle-i cevvalle gibi nübüvveti aleniye çıkarıyor.

Tenbih

Ey birader! Görüyorsun ki, bir adam yalnız şecaatle meşhur olursa, o şöret ona verdiği haysiyeti ihlâl etmemek için, kolaylıkla yalana tenezzül etmez. Nerede kaldı ki, cemî ahlâk-ı âliye birden tecemmû ede...

Evet, mec muda bir hüküm bulunur, fertte bulunmaz.

1. Umumda bulunan hüküm, ferde bulunmaz.

a'dâ: düşmanlar
ahlâk-ı âliye: yüksek ahlâk, yüce ahlâk, üstün ahlâk.
aleniye: göz önünde olma, bir işin açıkta ve meydanda olması.
asar: eserler
binaen: -den dolayı, bu sebepten
birader: kardeş
cemî: bütün

cereyan: olma, meydana gelme
ciddiyet: ciddilik.
ferîşte: melek
hakkıyet: haklılık
haysiyet: şeref, onur, itibar
hebâen: boşu boşuna
hüküm: karar, emir
ihata: kuşatma, içine alma
ihlâl: bozma, zarar verme
ihtilât: karışıp görüşme, bera-

ber yaşama
imtizac: uyuşma, uygunluk, bağdaşma
istirak: katılma, ortak olma
izzet: değer, itibar, şeref, yücelik
izzet-i nefis: insanın vakar ve haysiyetini korumaya özen göstermesi, kendi değerini ve şahsiyetini aşağılamaksızın varlığına saygı duyması.

kaide-i meşhure: meşhur olan kaide, kural
kesret: çokluk
kizb: yalan
maddiyat: maddî ve cismanî şeyler, gözle görülüp elle tutulur cinsten şeyler
makam:
maksat: gaye
maneviyat: mana alemine ait olanlar, hisse ve inanca ait şeyler
mâye: maya, temel, esas, öz
mecmu: toplam, tüm.
mütezâdde: birbirinin zıddı olan, birbirine zıt olan, birbirine uymayan.
neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma
nübüvvet: nebilik, peygamberlik, Allah elçiliği
rabıta: münasebet, alâka, bağ
şahadet: şahit olma, şahitlik, tanıklık
şecaat: cesurluk, yiğitlik, korkusuzluk
şeref: manevî büyüklük, yücelik, onur
sıdk: doğruluk
sırr-ı tezat: zıtlığın sırrı
siyer: Hz. Muhammed'in (a.s.m.) hayatının bütün safhalarını anlatan, Peygamberimizin vasıflarını nakleden eserler.
sule-i cevvalle: hareket halinde ve etrafına ışık saçan parlıtı
tarih-i hayat: hayat tarihi
tazammun: ihtiva etme, içine alma, içinde bulundurma.
teberri: aklanma, temiz olma, arınma.
tecâzüb: birbirini cezb etme, çekme, sempati
tecemmu: toplanma
tedâfü: birbirini defetme, karşılıklı olarak itişme, kakışma
temayül: bir tarafa doğru eğilme, meyletme, yönelme
tembih: hatırlatma, ihtar.
tenâfür: birbirinden nefret etme, nefretleşme
tenezzüh: kusur ve noksandan uzak olma, kusurlardan temizlenme.
tenezzül: kendine aykırı düşen bir işi veya durumu kabul etme, alçalma
tereffu: yükseğe çıkma, yukarı kalkma
tevellüt: doğma, doğum.
Umur-ı mütenasibe: aralarında uygunluk ve münasebet bulunan şeyler.
vakar: ağırbaşlılık, heybetli oluş, ciddiyet
zat-ı Peygamber: Hz. Peygamber (s.a.v) zatı, kişiliği

İŞARET VE TENBİH

Görüyoruz: Bu zamanda sıdk ve kızbin mabeynleri ancak bir parmak kadar vardır. Bir çarşıda ikisi de satılır. Fakat, her bir zamanın bir hükmü var. Hiçbir zamanda Asr-ı Saadet gibi sıdk ve kızbin ortasındaki mesafe açılmamıştır. Şöyle ki:

Sıdk, kendi hüsn-ü hakikisini kemal-i haşmetle izhar ve onunla temessük eden Muhammed'i (a.s.m.) âlâ-yı illiyyîn-i şerefe i'lâ ve âlemde inkılâb-ı azîmi ika ettiğinden, şarktan garba kadar kızpten bu'd derecesini göstermekle kıymet-i âliyesini i'lâ etmek cihetiyle suku ve metainı gayet nafık ve raic etmiştir. (HAŞİYE 1)

Ve kızp ise, teşebbüsât-ı azîmeyi murdarların lâşeleri gibi ruhsuz bıraktığı için, nihayet kubhunu izhar ve onunla temessük eden Müseylime ve emsali, esfel-i safilîn-i hissate düşürdüğü cihetle, meta-ı zehralüdu ve suku gayet muattal ve kesat etmiştir. (HAŞİYE 2)

İşte ehl-i izzet ve tefahur olan kavm-i Arabın tabiatlarındaki meylü'r-raic saikasıyla müsabaka ederek, o kasid kızbi terk edip ve raic sıdk ile tecemmül ederek adaletlerini âleme kabul ettirmişlerdir. İşte Sahabelerin aklen olan adaletleri bu sırdan neşet eder.

HAŞİYE 1: Şimdiki hürriyet gibi.

HAŞİYE 2: Menfur casusluk gibi.

aklen: akıl ile, akıl yolu ile, akıl gereğince.

âlâyıllıyyîn-i şeref: en yüksek ve en mükemmel derecedeki şeref

âlem: dünya

âlem: dünya, cihan; bütün yaratılmışlar

Asr-ı Saadet: saadet, mutluluk asrı; Peygamberimiz (a.s.m) ve Dört Halifenin yaşadığı devire verilen ad

bu'd: uzaklık, uzak olma

cihet: yön

ehl-i izzet ve tefahur: izzet ve şereflerine düşkün olanlar

emsal: benzerler

esfel-i safilîn-i hisset: alçaklığın en aşağı derecesi.

garp: batı

gayet: son derece

haşiye: dipnot

hüküm: karar, emir

hüsn-i hakiki: hakikî güzellik

i'lâ: yükseltme, yüceltme

ika: vuku buldurma, yapma, yaptıрма

inkılâb-ı azim: büyük inkılâp, büyük ve köklü değişiklik.

izhar: gösterme, açığa vurma

kâsî: kast eden, tasarlayan, kıyan

kavm-i Arap: Arap kavmi, milleti.

kemal-i haşmet: haşmetin son derecesi, mükemmel büyüklük ve heybet.

kesat: alış verişte durgunluk, sürümsüzlük

kıymet-i âliye: yüksek değer

kızb: yalan

kubh: çirkinlik

lâşe: leş

mabeyn: ara

mesafe: ara

meta: mal

metâ-ı zehralud: zehir karışmış şey, zehirli meta

meylürraic: rağbette olma meyli, isteği, revaçta olmayı arzulama

muattal: terk edilmiş, kullanılamaz olmuş

murdar: murdar, pis, kirli, iğrenç

müşabaka: yarışma

nâfık: geçer para, geçer akçe

neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma

nihayet: son derece

raic: revaçta olan, rağbet gören, tutulan

Sahabe: Peygamberimiz Hz. Muhammed'in mübarek yüzünü görmekle şereflenen ve onun sohbetlerine katılan mü'min kimse.

saika: sevk eden, sürükleyen, sebep olan

sark: doğu, doğu bölgeleri

sıdk: doğruluk

sır: gizli hakikat, bir şeyin dikkat ve tecrübe ile anlaşılan en ince yanı

sûk: çarşı, pazar

tabiat: yapı, huy, karakter

tecemmül: ziynetlenme, süslenme, süs.

tembih: hatırlatma, ihtar.

temessük: yapışma, sarılma, sıkıca tutunma

teşebbüsât-ı azîme: büyük işlere girişme, büyük girişimler

İRŞAT VE İŞARET

Tarih ve siyer ve asar nokta-i nazarından dikkat olunursa, Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm, dört yaşından kırk yaşına kadar, lâsiyyema şe'ni ahlâkı ve hileyi dışarıya atmakta olan hararet-i gariziyenin şiddet-i iltihabı zamanında, kemal-i istikametle ve kemal-i metanetle ve tamam-ı ittırad-ı ahval ile ve müsavat ve muvazenet-i etvar ile ve nihayet-i iffet ile ve hiçbir hali mesturiyeti muhafaza etmeyen —lâsiyyema öyle ehl-i inada karşı— bir hileyi ima etmemekle beraber yaşadığı nazara alınırsa, sonra istimrar-ı ahlâkının zamanı olan kırk seneden sonra o inkılâb-ı azîm nazara alınırsa, haktan geldiğini ve hakikat olduğunu tasdik etmezse, nefesine levîm etsin. Zira zihninde bir sofestaî gizlenmiş olacaktır. Hem de, en hatarlı makamlarda —gar'da gibi— tarîk-ı halâsı mefkud iken ve haytû'l-emel bihasebî'l-ade kesilirken, gayet metanet ve kemal-i vüsuk ve nihayet-i itminan ile olan hareket ve hal ve tavır, nübüvvet ve ciddiyetine şahid-i kâfidir ve hak ile temessük ettiği-ne delildir.

İkinci Meslek

Yani, sahife-i ûlâ, zaman-ı mazidir. İşte şu sahifede dört nükteyi nazar-ı dikkate almak lâzımdır:

BİRİNCİSİ: Bir fende veyahut kasasta, bir adam esaslarını ve ruh ve ukdelerini ahz ederek müddeasını ona bina ederse, o fende hazakat ve maharetini gösterir.

ahz: alma, alınma
Aleyhissalâtü vesselâm: 'salât ve selam onun üzerine olsun' anlamında Hz. Muhammed'e dua
asar: eserler
bihasebilâde: âdet kabilinden, âdet kabul ederek.
binâ: kurma, dayandırma
ciddiyet: ciddilik.
delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan
ehl-i inat: inat edenler, inkarda ısrar edenler

fen: tecrübî, ispatla meydana gelmiş ilimlere verilen genel ad
gar: mağara, in
gayet: son derece
hâk: doğruluk, gerçek, hakikat; Allah
hakikat: gerçek
hararet-i gariziye: normal ısı
hatar: tehlike
haytû'l-emel: istek ve arzu ipi.
hazâkât: üstatlık, ustalık
ima: işaretle anlatma, üstü

kapalı ifade etme
inkılâb-ı azîm: büyük inkılâp, büyük ve köklü değişiklik.
irşat: doğru yolu gösterme, gafletten uyandırma
istimrar-ı ahlâkın zamanı: ahlâkın güçlü ve sabit olduğu devre
kasas: kıssalar, hikayeler
kemal-i istikamet: istikamet mükemmel şekli, mükemmel bir istikamet
kemal-i metanet: tam ve mükemmel bir dayanıklılık.

kemal-i vüsuk: inanmanın son derecesi, tam bir itimat.
lâsiyyema: hususan, özellikle
levm: kinama, zemmetme
maharet: mahirlik, ustalık
makam: yer
mefkud: yok, kayıp, olmayan
teslek: gidiş, usul, yol
mesturiyet: gizlilik, setredilmişlik
metanet: metin olma, dayanıklılık, gayret
müddea: iddia edilen şey, tez, sav
muhafaza: koruma
müsavat: müsavilik, eşitlik
muvazenet-i etvar: tavırların ölçülü ve dengeli olması
nazar: bakış, dikkat
nazar-ı dikkat: dikkatli bakma, dikkatli bakış.
nefs: kendi, şahıs
nihayet-i iffet: iffetin son derecesi
nihayet-i itminan: son derece emniyet
nokta-i nazar: görüş açısı, bakış açısı; görüş, fikir.
nübüvvet: nebilik, peygamberlik, Allah elçiliği
nükte: ince manalı, ancak dikkatle anlaşılabilen mana veya söz
şahid-i kâfi: şahit olarak başkasına ihtiyaç bırakmayan
sahife: sayfa
sahife-i ula: birinci sayfa, önceki sayfa
şe'n: iş, durum, özellik, yapı
şiddet-i iltihap: bir organda olan cerihatından meydana gelen rahatsızlık.
siyer: Hz. Muhammed'in (a.s.m.) hayatının bütün safhalarını anlatan, Peygamberimizin vasıflarını nakleden eserler.
sofestaî: Allah'ı kabul etmemek için kâinatı ve kendi varlığını da inkâr eden
tamam-ı ittırad-ı ahval: durumların birbirini izleyip, herhangi bir bozukluk olmadan tamamlanması.
tarik-ı halâs: kurtuluş yolu, kurtuluşa ulaştırıcı yol
tasdik: doğrulama, onaylama
temessük: yapışma, sarılma, sıkıca tutunma
ukde: düğüm, bağ
zaman-ı mazi: geçmiş zaman.

a'mak-ı hafâ: gizli derinlikler, görünmeyen derinlikler, gizliliğin derinlikleri.

ahval: haller, durumlar

alâ rûsileşat: âleme karşı, herkesin gözü önünde.

arif: bilgide ileri olan, irfan sahibi

bâdiye: çöl, kır.

beyan-ı fikir: fikir açıklama, fikir beyan etme

bilâperva: korkusuzca, çekinmeden.

cesim: iri, büyük, kocaman

enbiya-yı salife: daha önce gönderilen peygamberler.

enzar-ı âlem: âlemin dikkati, nazarı

esrar: sırlar, gizli hakikatler

fen: tecrübî, ispatla meydana gelmiş ilimlere verilen genel ad

gayr-ı mukayyet: kayıtsız, serbest olan

hasr: sınırlı ve dar bir yar içine almak.

haysiyet: şeref, onur, itibar

hilâf: yalan.

hüküm: karar, emir

irtikap: kötü, fena ve günah teşkil edecek bir iş yapma, kötü iş işleme

ittifak: birleşme, fikir birliği etme

kavim: millet; aralarında dil, âdet, örf, kültür birliği olan insan topluluğu

kemal-i vüsuk: inanmanın son derecesi, tam bir itimat.

kisbî: kazanılmış, sonradan elde edilmiş

lisan-ı adat ve ef'al: adetlerin, hal ve hareketlerin lisanı

malûm: bilinen, bilinen olan

mazi: geçmiş zaman

medenî: göçebe ve vahşi olmayan, yerleşik olan

mesele: önemli konu

meyan: orta, ara, miyan

muhakeme: akıl yürütüp doğru netice elde edebilme, tartma, değerlendirme, yargılama

muhalefet: birinin düşüncesine zıt düşüncede bulunma, karşı koyma, bir düşünce, fiil veya harekete karşı durma

muhtelefünfih: hakkında ihtilâf olunan mesele, hakkında uyuşulamayan, ayrılık konusu.

mukaddeme: başlangıç

müracaat: başvurma, danışma

musahhihâne: tashih ederek, düzelterek.

müşahit: gözlemci.

müstakil: başlı başına, bağımsız

mütedavil: kullanılan, dönene

muvafık: uygun, münasip

nakl: Hz. Peygamber'den gelen hadisleri rivayet zincirleri ile ak-

İKİNCİSİ: Ey birader! Eğer tabiat-ı beşere arif isen, küçük bir haysiyetle, küçük bir davada, küçük bir kavimde, küçük bir hilâfın serbestiyetle irtikâp olunmadığına nazar edersen, gayet büyük bir haysiyetle, nihayet cesim bir davada, hasra gelmeyen bir kavimde, hadsiz bir inada karşı, her cihetten ümmiliğiyle beraber, hiçbir cihetle akıl müstakil olmayan meselelerde tam serbestiyetle bilâperva ve kemal-i vüsuk ile “alâ ruusi'l-eşhad” zikir ve nakilden güneş gibi sıdkın tulû edeceğini göreceksin.

ÜÇÜNCÜSÜ: Bedevîlere nispet çok ulûm-u nazariye vardır; medenîlere nispeten lisan-ı âdât ve ef'alın telkinatıyla, ulûm-u mütearifenin hükümlerine geçmişlerdir. Bu nokteye binaen bedevîlerin hallerini muhakeme etmek için, kendini o badiyede farz etmek gerektir. Eğer isterse “İkinci Mukaddeme”ye müracaat et; zira şu noktayı izah etmiştir.

DÖRDÜNCÜSÜ: Bir ümmî, ulema meyanında mütedavil bir fende beyan-ı fikir ederse, ittifak noktalarda muvafık olarak ve muhtelefû'n-fiha olan noktalarda muhafet edip, musahhihâne olan söylemesi, onun tefevvukunu ve kisbî olmadığını ispat eder.

Şu nüktelere binaen deriz ki:

Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm malûm olan ümmiyetiyle beraber, güya gayr-ı mukayyet olan ruh-u cevval ile tayy-ı zaman ederek, mazinin a'mak-ı hafasına girerek, hazır ve müşahit gibi enbiya-i salifenin ahvallerini ve esrarlarını teşrih etmesiyle, bütün enzar-ı âleme

tarma

nazar: bakış

nihayet: son derece

nispet: oran

nispeten: nispetle, kıyaslayarak

nükte: ince manalı, ancak dikkatle anlaşılabilen mana veya söz

Resul-i Ekrem: çok cömert, kerim olan peygamber, Hz. Muhammed (a.s.m.).

ruh-i cevval: daima hareket halinde olan ruh

serbestiyet: serbestlik, rahat

ve serbest olma hâli

sıdk: doğruluk

tabiat-ı beşer: insanların tabiatı, huy ve karakteri

tayy-ı zaman: çok uzun zamanı pek kısa bir zamanda

görmeye ve yaşama.

tefevvuk: üstün olma, üstünlük.

telkinât: telkinler, fikir aşlamalar

teşrih: bir meseleyi iyice araştırıp ortaya çıkarma, şerh

etme, açma

tulû: doğma, doğuş

ulema: âlimler, bilginler, ilim sahipleri.

ulûm-i mütearife: herkesin bildiği ve tanıdığı ilimler.

ulûm-i nazariye: nazari ilimler, yalnız görüş hâlinde kalmış, tatbikata konulmamış ilimler, teoriler.

ümmî: okuma yazması olmayan, okumamış.

ümmiyet: okuma yazma bil-

memek

karşı öyle bir dava-i azîmede —ki, bütün ezkiya-i âlemin nazarlarını dikkate celp eder— bilâperva ve nihayet vüsuk ile müddeasına mukaddeme olarak, o esrar ve ahvalin ukad-ı hayatiyeleri hükmünde olan esaslarını zikretmekle beraber, kütüb-ü salifenin ittifak noktalarında musaddık ve ihtilâf noktalarında musahhih olarak kasas ve ahval-i enbiyayı bize hikâye etmesi, sıdk ve nübüvvetini intaç eder.

Teznib: Cemî enbiyanın delâil-i nübüvvetleri sıdk-ı Muhammed'e (a.s.m.) delildir ve cemî mu'cizatları Muhammed'in bir mu'cize-i maneviyesidir (aleyhimüsse-lâm). Bunda dikkat edersen anlayacaksın.

İŞARET

Ey birader!.. Bazen kasem, bürhanın yerini tutar. Zira bürhanı tazammun eder. Öyle ise:

وَالَّذِي قَصَّ عَلَيْهِ الْقِصَصَ لِلْحِصَصِ وَسَيَّرَ رُوحَهُ فِي أَعْمَاقِ
الْمَاضِي وَفِي شَوَاهِقِ الْمُسْتَقْبَلِ فَكَشَفَ لَهُ الْأَسْرَارَ مِنْ زَوَايَا
الْوَاقِعَاتِ إِنَّ نَظَرَهُ النَّقَادِ أَدَقُّ مِنْ أَنْ يُدَلِّسَ عَلَيْهِ وَمَسْلَكُهُ الْحَقُّ
أَغْنَى مِنْ أَنْ يُدَلِّسَ عَلَى النَّاسِ¹

Evet, neam, onun nur-u nazarına, hayal, kendini hakikat gösteremiyor; ve hak olan mesleği, telbisten müstağnîdir.

1. Ona bu kıssaları hikâye ederek ruhunu mâzinin derinliklerinde ve istikbâlin şâhikalarında gezdiren ve hâdisâtın karanlık köşelerindeki esrar perdesini onun için kaldırıra yemin olsun ki, onun keskin gözü kendisini şaşırtmayacak kadar dikkatli, onun hak olan mesleği ise insanları aldatmaktan uzaktır.

ahval: haller, durumlar
ahval-i enbiya: peygamberlerin halleri
aleyhimüsse-lâm: Allah'ın selamı onların üzerine olsun
bilâperva: korkusuzca, çekinmeden.

birader: kardeş
bürhan: delil, ispat, hüccet
celp: çekme, kendine çekme
cemî: bütün
dava-i azîme: büyük dava
delâil-i nübüvvet: peygamberlik delilleri, peygamberli-

ğin hak olduğunu ispatlayan deliller.
delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan
enbiya: nebiler, peygamberler
esrar: sırlar, gizli hakikatler

ezkiya-i âlem: âlemin en zekileri
hâk: doğru, gerçek, hakikat
hakikat: gerçek
hükmünde: değerinde, yerinde
ihtilâf: ayrılık, bir konuda farklı görüş ve düşünüş, fikir ayrılığı
intaç: netice verme, sonuçlandırma
ittifak: birleşme, fikir birliği etme
kasas: kıssalar, hikayeler
kasem: yemin, and
kütüb-i salife: evvelce geçmiş kitaplar, geçmişteki kutsal kitaplar. (Tevrat, Zebur, İncil.)
meslek: gidiş, usul, yol
mu'cizat: mu'cizeler, Allah tarafından verilip, yalnız peygamberlerin gösterebilecekleri büyük harika işler.
mu'cize-i maneviye: manevî mucize
müddea: iddia edilen şey, tez, sav
mukaddeme: başlangıç
musaddık: tasdik eden, gerçekliğini doğrulayan
musahhih: tashih eden, tashihçi, yanlışları düzelten.
müstağnî: minnetsiz, ihtiyacı olmayan, muhtaç bulunmayan
nazar: bakış, dikkat
neam: evet, doğru
nihayet: son derece
nübüvvet: nebilik, peygamberlik, Allah elçiliği
nur-u nazar: bakiştaki nur
sıdk: doğruluk
sıdk-ı Muhammed: Hz. Peygamber'in (s.a.v) sıdkı, doğruluğu
tazammun: ihtiva etme, içine alma, içinde bulundurma.
telbîs: hile, oyun.
teznib: ek, ilâve
ukad-ı hayatiye: hayatî düğüm-ler, can alıcı noktalar.
vüsuk: sağlam inanma, güvenme

Üçüncü Meslek

Yani: Zaman-ı halin, yani Asr-ı Saadetin sahifesinde dört Nükte, bir Noktayı nazar-ı dikkate almak gerektir:

a'mak-ı ervah: ruhların derinliği.
âdât: âdetler, görenekler, alışkanlıklar, gelenekler
adat-ı seyyie: kötü, çirkin âdetler
âdet: görenek, usul, alışkanlık
ahval: haller, durumlar
Asr-ı Saadet: saadet, mutluluk asrı; Peygamberimiz (a.s.m) ve Dört Halifenin yaşadığı devire verilen ad
bizzarure: zarurî olarak, ister istemez, mecburen.
cari: cereyan eden, akan, işleyen
cesim: iri, büyük, kocaman
defaten: birdenbire, bir defada, âni olarak
def'i: hemen, bir anda, birdenbire
devlet-i atika: eski ve köklü devlet
düvel-i rasiha: temeli sağlam ve kuvvetli olan devletler
fedakâr: kendini veya şahsî menfaatlerini hiçe sayan, feda eden.
galebe: galip gelme, yenme, üstünlük
gars: ağaç dikme
gayet: son derece
hâkim: hükmeden, üstün olan
harikulâde: olağanüstü
haslet: huy, özellik
himmet: çalışma, çabalama, gayret gösterme
hükümünde: değerinde, yerinde
hükümüne: yerine, değerine
inkıyat: boyun eğme, bağlanma, teslim olma
kâl: temelden yıkıp atma, söküp yerinden çıkarma
kalil: az.
kavim: millet; aralarında dil, âdet, örf, kültür birliği olan insan topluluğu
kesir: çok, çok olan
maddeten: madde ve cisim olarak
manen: mana bakımından, manaca
maneviyat: mana alemine ait olanlar, hisse ve inanca ait şeyler
me'luf: alışılmış, ülfet edilmiş
me'lufât: alışılmış, ülfet edilmiş şeyler
meslek: gidiş, usul, yol
müstemirre: sürekli, devamlı; sağlam, metin
mutaassıp: bir şeyi savunmada aşırılık gösteren ve inat eden; dinî meselelerde körü körüne bir fikre bağlı olan ve başka bir fikri

Birincisi: Küçük bir âdet, küçük bir kavimde veya zayıf bir haslet kalil bir taifede, büyük bir hâkimin, büyük bir himmetle kolaylıkla kaldıramadığını nazara alırsan, acaba gayet çok, tamamen müstemirre, nihayet derecede me'lûf ve çok da mütenevvia, tamamen rasiha olan âdât ve ahlâk, nihayet kesir ve me'lûfatına gayet mutaassıp ve şedidü's-şekîme olan bir kavmin a'mak-ı ervahından az fedakârlıkla, kısa bir zamanda kal' ve ref' ettiğini ve o âdât-ı seyyienin yerine başka âdât ve ahlâk fidanlarını gars etmesi ve defaten nihayet derecede tekemmül ettiklerini nazara alırsan ve dikkat edersen, harikulâde olduğunu tasdik etmezsen, seni Sofestâi defterinde yazacağım.

İkincisi: Şahs-ı manevî hükmünde olan bir devletin nümuv-ü tabiîsi hükmünde olan teşekkülü ise mütemehhil-dir. Ve devlet-i atıkaya galebesi —ki, ona inkıyat, tabiat-ı saniye hükmüne girdiği için— tedricîdir. Öyle ise, maddeten ve manen hâkim, hem de gayet cesim bir devleti kısa bir zamanda teşkili, hem de düvel-i rasihaya def'i gibi galebe etmesi, maneviyat ve ahvalde carî olan âdâtın bizzarure harikulâde olduğunu görmezsen, körler defterinde yazılacaksın.

kabullenemeyen

mütemehhil: dikkatli olup acele etmeyen.

mütenevvia: mütenevvî, çeşit çeşit

nâzır: bakış, dikkat

nazar-ı dikkat: dikkatli bakma, dikkatli bakış.

nihayet: son derece

nükte: ince manalı, ancak dikkatle anlaşılabilen mana veya söz

nümûv-ü tabii: tabii olarak gelişme, büyüme;

normal şartlardaki gelişme.

rasiha: sağlam, temeli kuvvetli

ref: kaldırma, giderme

sahife: sayfa

şahs-ı manevî: manevî şahıs, belli bir kişi olmayıp bir cemaatten meydana gelen manevî şahıs

şedidü's-şekime: çok dayanıklı

Sofestâi: Allah'ı kabul etmemek için kâinatı ve kendi varlığını da inkâr eden

tabiat-ı saniye: diğer bir yaratılış, karakter; ikinci karakter, tabiat

taife: takım, gruh

tasdik: doğrulama, onaylama

tedricî: tedricle olan, yavaş yavaş, derece derece yapılan.

tekemmül: olgunlaşma, kemal etme, mükemmelleşme

teşekkül: şekillenme, şekil alma, meydana gelme

teşkil: oluşturma, şekillendirme

Zaman-ı hâl: şimdiki zaman.

Üçüncüsü: Tahakküm-ü zahirî, kahr ve cebr ile müm-kündür. Fakat efkâra galebe etmek, hem de ervaha tahabbüp ve tabayia tasallut, hem de hâkimiyetini vicdanlar üzerine daima muhafaza etmek, hakikatin hassa-i farikasıdır. Bu hassayı bilmezsen, hakikatten bigânesin.

Dördüncüsü: Terğib veya terhib hilesiyle, ancak yalnız bir tesir-i sathî edip ve akla karşı sedd-i turuk edecektir. Şu halde a'mak-ı kulûba nüfuz ve erakk-ı hissiyatı tehyîç ve şükûf-misal olan istidadatı inkişaf ettirmek ve kâmine ve naim olan seciyeleri ikaz ve tenbih ve cevher-i insaniyeti feverana getirmek ve kıymet-i natikiyeti izhar etmek, şua-i hakikatin hassasıdır. Evet, kasavet-i mücessemenin misal-i müşahhası olan “ve'd-i benat” gibi umûrlardan kalplerini taskil etmesi ve rikkat-i letafetin lem'ası olan hayvanata merhamet, hatta karıncaya şefkat gibi umûr ile tezyin etmesi, öyle bir inkılâb-ı azîmdir —hususan öyle akvam-ı bedevîde— ki, hiçbir kanun-u tabiiyeye tevfiğ olmadığından, harikulâde olduğu musaddak-kerde-i erbab-ı basirettir. Basîretin varsa tasdik edeceksin.

Şimdi Noktayı dinle:

İşte tarih-i âlem şehadet eder ki: En büyük dâhî odur ki, bir veya iki hissin ve seciyenin ve istidadın inkişafına ve ikazına ve feverana getirmesine muvaffak olsun. Zira, öyle bir hiss-i naim ikaz edilmezse, sa'y hebaen gider ve muvakkat olur. İşte en büyük dâhî ancak bir veya iki hissin ikazına muvaffak olabilmıştır. Ezcümle: Hiss-i hürriyet ve hamiyet ve muhabbet.

a'mak-ı kulûp: kalplerin derinlikleri.
akvam-ı bedevî: göçebe halinde yaşayan kavimler
basiret: kalp gözüyle görme, doğru ve ölçülü görüş
bigâne: kayıtsız, alâkasız, ilgisiz
cevher-i insaniyet: insanlık cevheri, insanlık hasletleri, özellikleri.
efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.
erâkk-ı hissiyat: duyguların

en inceleri, gizli hisler, ince duygular.
ervah: ruhlar, canlar, hayatın cevherleri.
feveran: kaynama, fışkıрма
galebe: galip gelme, yenme, üstünlük
hakikat: gerçek
hâkimiyet: hâkim oluş, hükmediş, egemenlik
hamiyet: insanda bulunan din, millet, bayrak, vatan gibi mukaddes değerler ile kendi aile ve yakınlarını koruma

duygusu ve gayreti
hâssa: bir şeye mahsus olan özellik, nitelik
hasa-i fârîka: fark edici, ayırt edici özellik.
hebâen: boşu boşuna
hiss-i hürriyet: hür olma duygusu
hiss-i nâim: uyku halindeki hisler
inkılâb-ı azim: büyük inkılâp, büyük ve köklü değişiklik.
inkışaf: ortaya çıkma, keşfolunma; gelişme

istidadat: istidatlar, kabiliyetler, yetenekler.

istidat: kabiliyet, yetenek

izhar: ortaya koyma, açığa çıkarma, gösterme

kahr: büyük eziyet, cefa, zulüm.

kâmine: gizli, saklı, potansiyel

kanun-ı tabiiye: tabiat kanunu

kasavet-i mücesseme: kalp katılgının cisimleşmiş şekli

kıymet-i natikiyet: konuşabilmenin değeri, söz söylemekliğin değeri

lem'a: parıltı

misal-i müşahhas: açıkça görünen misal, açıkça görünen örnek.

muhabbet: insanın manevî haz aldığı veya kendisinde hayır ve olgunluk gördüğü bir şeye meyletmesi

muhafaza: koruma

musaddakgerde-i erbab-ı basiret: hakikati hissedip anlayan kişilerin tasdik ve kabulüne mazhar olmuş

muvaffak: başarmış, başanlı

muvakkat: geçici

nâime: uyuyan, uykuda bulunan

nüfuz: içe geçme, işleme

rikkat-i letafet: merhamet, şefkat acıma duygusu.

sa'y: iş, çalışma, çabalama

şahadet: şahit olma, şahitlik, tanıklık

seciye: karakter, huy, tabiat

sedd-i turuk: yolları kapatan set

şua-i hakikat: hakikatten uzanan ışık huzmeleri, telleri

şükûfmisâl: çiçek gibi, gonca gibi.

tabây: mizaçlar, tabiatlar, huylar, yaratılışlar.

tahabbüp: Sevgi gösterme, muhabbet etme.

tahakküm-i zahiri: görünüşteki istibdat, baskı; fikirlere, ruhlara tesir edemeyen kaba güç ile elde edilebilen istibdat, baskı

tarih-i âlem: dünya tarihi.

tasallut: birini rahatsız etme, muşallat olma, hükmü altına alma

tasdik: doğrulama, onaylama

taskil: cilâ vurma, cilâlama.

tehyic: heyecanlandırma, heyecana getirme

tembih: uyarma, ikaz

tergip: ragbet verme, isteklendirme

terhip: korkutma, sakındırma

tesir-i sathî: dışı tesir etme, içe karışmama

tevfiğ: uygun düşürme, bir şeyi uygun duruma getirme

tezyin: süsleme, ziynetlendirme

umur: işler

ve'd-i benat: cahiliyet devri Araplarındaki kızlarını diri diri gömmeye âdeti.

Bu noktaya binaen Ceziretü'l-Arap sahra-i vesiasında olan akvam-ı bedevîde kâmine ve naime ve mesture olan hissiyat-ı âliye —ki, binlere baliğdir— birden inkişaf, birden ikaz, birden feveran ve galeyana getirmek, şems-i hakikatin, ziya-i şûlefeşanın hassasıdır.

Bu Noktayı aklına sokmayanın, biz Ceziretü'l-Arabı gözüne sokacağız. İşte Ceziretü'l-Arap... On üç asır beşerin terakkiyatından sonra, en mükemmel feylesoflardan yüz taneyi göndersin, yüz sene kadar çalışsın; acaba bu zamana nisbeten o zamana nispet yaptığının yüzde birini yapabilir mi?

İŞARET

Kim tevfik isterse, âdetullah ve hilkat ve fitrat ile âşinalık etmek ve dostluk etmek gerektir. Yoksa, fitrat tevfigsizlikle bir cevab-ı red verecektir. Cereyan-ı umumî ise, muhalif harekette bulunanları ademâbâd hiçahiçe atacaktır.

İşte buna binaen temaşa et. Göreceksin ki, hilkatte cârî olan kavanin-i amika-i dakika —ki, hurdebîn-i akıl ile görülmez— hakaik-ı şeriat ne derecede mûraat ve muarefet ve münasebette bulunmuşlardır ki, o kavanin-i hilkatın muvazenesini muhafaza etmiştir.

Evet, şu a'sar-ı tavîlede şu müsademat-ı azîme içinde hakaikını muhafaza, belki daha ziyade inkişafa getirdiğinden gösterir ki, Resûl-i Ekrem Aleyhisselâmın mesleği, hiçbir vakit mahvolmayan hak üzerine müessesistir.

a'sar-ı tavîle: uzun asırlar.
ademâbâd: yokluk ülkesi, yokluk âlemi; ölüm.
âdetullah: Allah'ın tabiata koyduğu yaratılışa ait kanunlar.
akvam-ı bedevî: göçebe halinde yaşayan kavimler
Aleyhisselam: Allah'ın selamı onun üzerine olsun
aşına: bildik, tanıdık
asr: yüzyıl
baliğ: ulaşmış, erişmiş
beşer: insan, insanlık
binaen: -den dolayı, bu sebepten
cari: cereyan eden, akan, işleyen
cereyan-ı umumî: genel akım
cevab-ı red: red cevabı.
Ceziretü'l-Arap: Arap Yarımadası.
feveran: kaynama, fışkırma
feylesof: felsefe ile uğraşan, filozof
fitrat: yaratılış, tabiat, mizac, huy
galeyan: coşma, çalkalanma, kaynama
hâk: doğruluk, gerçek, hakikat
hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.
hakaik-ı şeriat: şeriata ait olan gerçekler.
hâssa: bir şeye mahsus olan özellik, nitelik
hiçahiç: hiç, yok, bomboş
hilkat: yaratılma, yaratılış
hissiyat-ı âliye: yüce, yüksek hisler
hurdebîn-i akıl: akıl dürbünü, mikroskobu
ikaz: uyarı
inkişaf: ortaya çıkma, keşfolunma; gelişme

kâmine: gizli, saklı, potansiyel
kavanin-i amika-i dakika: derin ve ince kanunlar
kavanin-i hilkat: yaratılış kanunları
mahv: yok olma, ortadan kalkma, batma
meslek: gidiş, usul, yol
mesture: örtünmüş, örtülü
muarefet: karşılıklı görüşme, tanışma
müesses: tesis edilmiş, kurulmuş olan, kurulu

muhafaza: koruma
muhalif: zıt, karşıt, aykırı
münasebet: ilgi, ilişki, bağ
mûraat: gözetme, riayet etme
müsademat-ı azime: büyük çarpışmalar
muvazene: denge, ölçü
nâime: uyuyan, uykuda bulunan
nispet: kıyaslama
nispeten: nispetle, kıyaslayarak
Resul-i Ekrem: çok cömert,

kerîm olan peygamber, Hz. Muhammed (a.s.m.).
sahra-yı vâsia: engin sahra, çöl
şems-i hakikat: hakikat güneşi, gerçeğin parlaklığı
temâşâ: hayretle ve dikkatle bakma, seyretme
terakkiyat: ilerlemeler, gelişmeler, yükselişler
tevfig: başarı, muvaffakiyet
ziyade: çok, fazla
ziya-yı şulefeşân: ışık saçan, parlayan aydınlık

Şu “Nükte” ve “Nokta”ları bildikten sonra, geniş ve muhakemeli ve müdakkik bir zihinle dinle ki:

Muhammed-i Haşimî Aleyhissalâtü Vesselâm, ümmiyeti ve adem-i kuvvet-i zahiresi ve adem-i hâkimiyeti ve adem-i meyl-i saltanat ile beraber, gayet hatarlı mevaki-de kemal-i vüsuk ile teşebbüs ederek efkâra galebe etmekle, ervaha tahabbüp ve tabayia tasallut, gayet kesîre ve müstemirre ve rasiha ve me'lûfe olan âdât ve ahlâk-ı vahşiyaneyi esasıyla hedmederek, onların yerine ahlâk-ı âliyeyi gayet metîn bir esas ile, lâhm ve demlerine karışmış gibi tesis etmekle beraber, zaviye-i vahşette hamit olan bir kavimdeki kasavet-i vahşiyeyi ihmat ve hissiyat-ı dakikayı tehyic, evet, hissiyat-ı âliyeyi ikaz ve cevher-i insaniyetlerini izhar etmekle beraber evc-i medeniyete bir zaman-ı kasîrde is'ad ederek, şark ve garpta oturmuş bir devlet-i cesimeyi bir zaman-ı kalilde teşkil edip, ateş-i cevval gibi, belki nur-u nevvar gibi veyahut asa-i Mûsa gibi, sair devletleri bel' ve imha derecesine getirdiğinden, basar-ı basireti kör olmayanlara sıdkını ve nübüvvetini ve hak ile temessükünü göstermiştir. İşte eğer sen görmezsen, seni insanların defterinden sildirecektir.

Dördüncü Meslek

Sahife-i müstakbelden, lâsiyyema mesele-i şeriattır. İşte dört Nükteyi nazar-ı dikkatten dür etmemelisin.

BİRİNCİSİ: Bir şahıs dört veya beş fende meleke sahibi ve mütehasıs olmaz —meğer harika ola...

âdât: âdetler, görenekler, alışkanlıklar, gelenekler
adem-i hâkimiyet: hükmedememek, hâkim olamamak
adem-i kuvvet-i zahire: görünürde var olmayan kuvvet, kuvvetsiz görünmek
adem-i meyl-i saltanat: saltanatı istememek, saltanat arzusunun olmaması
ahlâk-ı âliye: yüksek ahlâk, yüce ahlâk, üstün ahlâk.
ahlâk-ı vahşiyane: medenî olmayan, vahşi ahlâk

ateş-i cevval: hareketli ateş
basar-ı basiret: kalp gözünün görmesi, feraset gözü
bel: ortadan kaldırma, yutma, emme
cevher-i insaniyet: insanlık cevheri, insanlık hasletleri, özellikleri.
dem: kan.
devlet-i cesime: büyük devlet
dür: uzak, irak.
efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.

ervah: ruhlar, canlar, hayatın cevherleri.
evc-i medeniyet: medeniyetin en üst derecesi.
fen: tecrübi, ispatla meydana gelmiş ilimlere verilen genel ad
hâmid: ölü, ölmüş, sönmüş, cansız, idraksiz.
hatar: tehlike
hedm: yıkma, harap etme, parçalama
hissiyat-ı âliye: yüce, yüksek hisler

hissiyat-ı dakika: ince ve derin duygular
ihmâd: ateşin alevini söndürme, alevi bastırma.
is'ad: mes'ut etme, kutlu kılma.
izhar: ortaya koyma, açığa çıkarma, gösterme
kasavet-i vahşiye: vahşet derecesinde bir kalp katılığı
kavim: millet; aralarında dil, âdet, örf, kültür birliği olan insan topluluğu
kemal-i vüsuk: inanmanın son derecesi, tam bir itimat.
kesire: çok, çok olan
lâhm: et
lâsiyyema: hususan, özellikle
me'lufe: alışılmış olan
mesele-i şeriat: şeriattın meselesi
mevâkı: mevkiiler, yerler.
müdakkik: tetkik eden, inceden inceye araştıran
muhakeme: akıl yürütüp doğru netice elde edebilme, tartma, değerlendirme, yargılama
Muhammed-i Haşimî: Haşimî sülalesinden olan Hz. Muhammed (s.a.v)
müstemirre: sürekli, devamlı; sağlam, metin
mütehasıs: bir ilim dalında veya bir meslekte derin bilgi sahibi olan, uzman
nazar-ı dikkat: dikkatli bakma, dikkatli bakış.
nübüvvet: nebilik, peygamberlik, Allah elçiliği
nükte: ince manalı, ancak dikkatle anlaşılabilen mana veya söz
nur-u nevvar: çok parlak olan nur
rasiha: sağlam, temeli kuvvetli
sahife-i müstakbel: ilerideki sahife, gelecek olan sahife
sâir: diğer, başka, öteki
şark: doğu, doğu bölgeleri
sıdk: doğruluk
tabâyî: mizaçlar, tabiatlar, huylar, yaratılışlar.
tahabbüp: Sevgi gösterme, muhabbet etme.
tasallut: birini rahatsız etme, muhallat olma, hükmü altına alma
tehyic: heyecanlandırma, heyecana getirme
temessük: yapışma, sarılma, sıkıca tutunma
teşebbüs: girişim, bir işi yapmak için harekete geçme
tesis: kurma, meydana getirme
teşkil: oluşturma, şekillendirme
ümmiyet: okuma yazma bilmemek
zaman-ı kalil: az zaman
zaman-ı kasir: kısa zaman
zaviye-i vahşet: vahşet zaviyesi, vahşet açısı.

İKİNCİSİ: Mesele-i vahide, iki mütekellimden sudûr eder. Birisi, mebde ve müntehası ve siyak ve sibaka mü-lâyemetini ve ehavâtıyla nispetini ve mevzi-i münasıpte istimalini, yani münbit bir zeminde sarfını nazara aldığı için, o fende olan maharetine ve melekesine ve ilmine delâlet ettiği halde, öteki mütekellim şu noktaları ihmal ettiği için, sathiyetine ve taklidiyetine delâlet eder. Halbuki kelâm yine o kelâmdır. Eğer aklın bunu fark etmezse, ruhun hisseder.

ÜÇÜNCÜSÜ: “İkinci Mukaddeme”de geçtiği gibi, bir-iki asır evvel harika sayılan keşif bu zamana kadar mes-tur kalsaydı, tekemmül-ü mebadî cihetiyle bir çocuk da keşfedebildiğini nazara al, on üç asır geri git, o zamanla-rın tesiratından kendini tecrit et, dehşetengiz olan Cezi-retü'l-Arap'ta otur, dikkatle temaşa et. Görürsün ki, üm-mî, tecrübe görmemiş, zaman ve zemin yardım etmemiş tek bir adam ki, yalnız zekâyâ değil, belki gayet kesîr te-carübün mahsûlü olan fûnunun kavaniniyle öyle bir ni-zam ve adaleti tesis ediyor ki, istidad-ı beşerin kameti, netaic-i efkârı, teşerrübünden tekebbür ederse, o şeriat dahi tevessü ederek ebede teveccüh eder. Kelâm-ı ezeli-den geldiğini ilân etmekle beraber, iki âlemin saadetini temin eder. İnsaf edersen, bu ise yalnız o zamanın insan-larının değil, belki nev-i beşerin tavk-ı haricinde görecek-sin. Meğer evham-ı seyyie, senin şu tarafa müteveccih olan fîtratının tarafını **(HAŞİYE)** çürütmüş ola...

HAŞİYE: Dikkat lâzımdır.

âlem: dünya
asr: yüzyıl
Ceziretülarap: Arap Yarımadası.
cihet: yön
dehşetengiz: çok dehşet verici, ürkütücü, korkunç
delâlet: delil olma, gösterme
ebed: sonsuzluk, daimilik
ehavat: birbirine benzeyen şey-ler, kardeşler
evham-ı seyyie: kötü kuruntular.
evvel: önce
fen: tecrübî, ispatla meydana gel-miş ilimlere verilen genel ad
fîtrat: yaratılış, tabiat, mizac, huy
fûnun: fenler.
gayet: son derece
hârika: olağanüstü
ilân: yayma, duyurma, bildirme
istidad-ı beşer: insanın kabiliyeti
istimâl: kullanma.
kamet: boy, endam
kavanin: kanunlar, yasalar.
kelâm: söz
Kelâm-ı ezeli: ezeli söz, varlığına başlangıç olmayan Allah'ın sözü; Kur'ân-ı Kerim ayetleri.
kesir: çok, çok olan
maharet: mahirlik, ustalık
mahsul: ürün
mebde: başlangıç
meleke: bir şeyi çok kez tekrarla-yarak ve tecrübe ederek meyda-na gelen bilgi ve maharet
mesele-i vâhîde: üzerinde duru-lacak birinci mesele
mestur: gizli, örtülü
mevzi-i münasip: uygun olan yer
mukaddeme: başlangıç
mülâyemet: uygunluk
münbit: verimli, bereketli, bol
müntehası: bir şeyin ulaşabildiği son yer, nihayet
mütekellim: söyleyen, konuşan, birinci şahıs
müteveccih: bir cihete dönen, yönelen
nazar: bakış, dikkat
netaic-i efkar: fikirlerin neticeleri
nev-i beşer: insanoglu, insanlar
nispet: ilgi, bağ, münasebet

nizam: düzen
saadet: mutluluk
sarf: çevirme, döndürme, uzaklaştırma
sathiyet: sathilik, yüzeysellik
seriat: Allah tarafından pey-gamber vasıtasıyla bildirilen, ilâhî emir ve yasaklara daya-nan hükümlerin hepsi
sibak: bir şeyin öncesi, geç-mişi, başlangıcı
siyak: sözün gelişi, ifade şekli ve tarzı.
sudûr: sâdır olma, meydana

çıkma, olma
taklidiyet: taklitçilik.
tarf: bakış
tavk-ı haric: dışarıdan bir güç, dış kuvvet.
tecârüb: tecrübeler, deneme-ler.
tecrîd: ayırma, bir tarafta tut-ma
tekebbür: kibirlenme, bü-yüklük satma
tekemmül-i mebadî: başlan-gıctaki güzellik, mükemmel-lik, güzel, mükemmel başlan-

gıç.
temâşâ: hayretle ve dikkatle bakma, seyretme
temin: sağlama
teşerrüp: karakter hâline ge-tirme, meşrep yapma.
tesirat: etkiler, tesirler.
tesis: kurma, meydana getir-me
teveccüh: yönelme, yöneliş
tevessü: genişleme, yayılma.
ümî: okuma yazması olma-yan, okumamış.
zemin: yer

DÖRDÜNCÜSÜ: “Onuncu Mukaddeme”de geçtiği gibi, hem de ikinci nokta-i itirazın cevabında da geleceği gibi şudur ki: Cumhurun istidad-ı efkârı derecesinde şeriatın irşat etmesidir. Şöyle ki:

Cumhurun amîliği için, hakaik-ı mücerredeyi, me'lûfları vasıta olmaksızın adem-i telakkileri sebebiyle, müteşbihat ve teşbihat ve istiarat ile tasvir etmesidir. Hem de fûnun-u ekvanda cumhurun, hiss-i zahir sebebiyle hilâf-ı vakii zarurî telâkki etmekle beraber, mebadî basamakları adem-i in'ikad ve tekemmülünden, mağlâtaların vartalarına düşmemek için, şeriat öyle mesailde ipham etti ve mutlak bıraktı; lâkin hakikati imadan hâlî bırakmadı.

Vehim ve Tenbih

Resûl-i Ekrem'in her bir fiil ve her bir halinde sâdk lemean eder. Fakat her fiili ve her hali harika olmak lâzım değildir. Zira izhar-ı harika, tasdik-i müddeâ içindir. Hacet olmadığı veya münasip olmadığı vakitte, cereyan-ı umumîyeye mütâbaatle, kavanin-i âdâtullahâ destedâd-ı teslim oluyor. Hem de öyle olmak gerektir.

Ey birader! Şu tenbih, Birinci Mesleğin Mukaddemesinin taifesindendir. Nisyanın hatasıyla yolunu şaşırmakla yerini kaybedip şuraya girmiştir.

İyice şu Nükteleri tut. İşte neticeye giriyoruz:

Bak ey birader! Fûnun ve ulûmun zübde-i hakikiyesi, berahin-i aklîye üzerine müesses olan diyanet ve şeriat-ı İslâmiye, öyle fûnunları tazammun etmiştir: ezcümle,

adem-i in'ikad: bağlılığı olmak, bağlanmamak
adem-i telakki: anlayışsızlık
âmî: bilgisiz, cahil
berahin-i aklîye: akli deliller, şahitler, akla uygun deliller.
birader: kardeş
cereyan-ı umumîye: genel akım.
cumhur: halk, ahali, umum topluluk
destedâd-ı teslim: teslim eli ni veren, itaat eden, uyan.
diyanet: din, dindarlık

ezcümle: bu cümleden olarak
fiil: iş, hareket
fûnun: fenler.
fûnun-u ekvan: kâinata ait fenler, ilimler.
hacet: ihtiyaç
hakaik-ı mücerrede:
hakikat: gerçek
hâlî: boş, bir şeyden uzak, müstesna
hârîka: olağanüstü
hilâf-ı vâkı: gerçeğe zıt, vuku bulana aykırı.

hiss-i zahir: ağıza çıkmış duygu, zahir olan duygu
ibham: sözün anlaşılamayacak derecede kapalı olması
ima: işaretle anlatma, üstü kapalı ifade etme
irşat: doğru yolu gösterme, gafletten uyandırma
istiarat: istiareler, bir kelimenin manasını geçici olarak başka manada kullanma
istidad-ı efkar: fikir kabiliyeti, düşünme kabiliyeti
izhar-ı hârîka: hârîka halleri

açığa vurma

kavanin-i âdâtullah: adetullah kanunları, kâinata işleyen ilâhî kanunlar, yaratılış kanunları.

lemeân: parlama, parlama

mağlata: mugalata, zihin karıştıracak boş, manasız ve saçma söz

me'luf: alışılmış, ülfet edilmiş

mebadî: temel prensipler, ilk unsurlar.

mesail: meseleler.

heslek: gidiş, usul, yol

müesses: tesis edilmiş, kurulmuş olan, kurulu

mukaddeme: başlangıç

münasip: uygun

mütâbaat: ittiba etme, birinin arkasından gitme, ona uyma

müteşâbihât: zahiri ifadesinin dışında anlam taşıyan teşbihli ifade

nisyan: unutmama, unutus

nokta-i itiraz: itiraz noktası, itiraz edilen nokta

nükte: ince manalı, ancak dikkatle anlaşılabilen mana veya söz

Resul-i Ekrem: çok cömert, kerim olan peygamber, Hz. Muhammed (a.s.m.).

şeriat: Allah tarafından peygamber vasıtasıyla bildirilen, ilâhî emir ve yasaklara dayanan hükümlerin hepsi

şeriat-ı İslâmiye: İslâm şeriatı.

sâdk: doğruluk

taife: takım, guruh

tasdik-i müddeâ: iddia edilen şeyin tasdiki, dava edilen şeyin kabul edilmesi

tasvir: bir şeyi yazıyla veya başka ifade tarzlarıyla anlatma.

tazammun: ihtiva etme, içine alma, içinde bulundurma.

tekemmül: olgunlaşma, kemale etme, mükemmelleşme

telâkki: anlama, kabul etme

tembih: hatırlatma, ihtar.

teşbihat: benzetmeler, teşbihler.

ulûm: ilimler.

varta: tehlike, büyük tehlike

vasıta: aracı

nehim: zan, şüphe

zarurî: zorunlu

zübde-i hakikiye: gerçek netice, bir şeyin gerçekten en mühim kısmı

a'dâ: düşmanlar
asr: yüzyıl
ateş-i cevval: hareketli ateş
bahusus: hususiyetle, en çok, hele.
bel: ortadan kaldırma, yutma, emme
dehşetli: ürkütücü, korkunç
edyan: dinler.
efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.
ekal: daha az, en az, pek az, en küçük.
ezhan: zihinler
fazl: iyilik, fazilet, erdem, lütuf
fenn-i tehzib-i ruh: ruhu süsleme ilmi, ahlâk ilmi
fennü'l-hukuk: hukuk bilgisi.
feylesof: felsefe ile uğraşan, filozof
fezleke: özet, netice
fünun: fenler.
hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.
hakaik-ı İslâmiyet: İslamiyet'e ait hakikatler, gerçekler
hakikat-ı İslâmiyet: İslâmiyetin aslı, esası, gerçeği.
hakim: hikmet sahibi, çok bilgili, bilge
hâl-i âlem: dünyanın vaziyeti, âlemin durumu
hatap: odun.
ilâhîrihi: sonuna kadar
istinbatat: istinbatlar, meseleleri derin tetkik neticesinde, kaynakların anlamalar, söz veya işlerden, gizli manaları ortaya koymalar
kavaid-i esasiye: temel kaideler.
keşmekeş: karışık olma durumu, karışıklık
mecmu: toplam, tüm.
medenî: hayat tarzı, bilgi seviyesi bakımından yüksek durumda bulunan
medeniyet-i hâzıra: şimdiki medeniyet.
meşveret: işlerin konuşup anlaşma yoluyla halledilmesi, bir konu hakkında çeşitli ve ehil şahıslardan fikir alma
mevsuf: vasıflanmış, nitelenmiş
muhafaza: koruma
muhakkik: tahkik eden, gerçeği araştırıp bulan, bir şeyin iç yüzünü inceleyerek vakıf olan
müşâdemât: müşademeleler, çarpışmalar, vuruşmalar
müşademe: çarpışma, çatışma, vuruşma
müstait: kabiliyetli; bir tarafa meyli olan
Neam: evet, doğru
nizamâtü'l âlem: dünya işlerinin düzenleri, dünya işlerinin düzenlenmeleri.

fenn-i tehzib-i ruh ve riyazetü'l-kalp ve terbiyetü'l-vidcan ve tedbirü'l-ceset ve tedvirü'l-menzil ve siyasetü'l-medeniye ve nizamâtü'l-âlem ve fennü'l-hukuk ve saire... Lüzum görülen yerlerde tafsil ve lüzum olmayan veya ezhanın veya zamanın müstait ve müsait olmadığı yerlerde birer fezleke ile kavaid-i esasiyeyi vazederek tenmiye ve tefrîini ukulün meşveret ve istinbatatına havale etmiştir ki, bu fününun mecmuuna değil, belki ekalline, on üç asır terakkiden sonra, en medenî yerlerde, en harika zekâ ile mevsuf olanlar, takat-i beşerin haricinde —bahusus o zamanda— olduğunu tasdikten vicdan-ı munsıfâne seni menedemiyor.

İşte, fazl odur ki, a'da ona şahadet ede. Yeni Dünya'nın en meşhur filozofu olan Carlyle, Almanya'nın meşhur bir hakîminden ve rical-i siyasiyesinden naklen diyor ki: "O tetkikatından sonra kendi kendine sual ederek demiş: İslâmiyet böyle olursa acaba medeniyet-i hazıra hakaik-ı İslâmiyetin dairesinde yaşayabilir mi?" Kendisi kendine "Evet" ile cevap veriyor. Şimdiki muhakkikler o daire içinde yaşamaktadırlar. Evvelki feylesof dahi diyor ki: "Hakaik-ı İslâmiyet çıktıkları zaman, ateş-i cevval gibi, hatabin parçalarına benzeyen sair efkâr ve edyanı bel' etti. Hem de hakkı vardır. Zira başkaların safsatıyatından bir şey çıkmaz," ilâ ahirihi...

Evet, on üç asırdan beri o kadar dehşetli müşademe-ta karşı hakaikini muhafaza etmiştir. Belki bu müşademe, keşmekeş, hakikat-i İslâmiyetin omuzu üstüne türab-ı hafayı terkik ve tahfif ediyor. Neam, vücut ve hal-i âlem

rical-i siyasiye: siyasî kişiler, siyaset adamları
riyazetü'l-kalp: kalp terbiyesi, kalbi kötü arzu ve isteklerden uzak tutma.
safsatiyat: safsatalar, görüş-nüşte doğru, hakikatte yanlış ve yalan olan kıyaslar.
şahadet: şahit olma, şahitlik, tanıklık
sâir: diğer, başka, öteki
siyasetü'l-medeniye: siyaset ilmi, medenî âlemin siyaseti
sual: soru

tafsil: etraflıca bildirme, ayrıntılı anlatma
tahfif: hafifletme
takat-i beşer: insanın gücü, takatı.
tasdik: doğrulama, onaylama
tedbirü'l-ceset: vücut ve bedenin yaratılışına uygun şekilde sevk, idare ve bakımı
tedvirü'l-menzil: ev idaresi.
tefrî: asıl meseleden türlü hükümler ve dallar çıkarma, meseleyi dallandırıp budaklandırma.

tenmiye: büyütme, yetiştirme
terakki: yükselme, ilerleme
terbiyetü'l-vidcan: vidanın terbiye edilmesi
terkik: inceltme
tetkikat: araştırmalar, incelemeler
türab-ı hafa: gizlilik toprağı
ukul: akıllar, zihinler, uslar.
vaz: koyma, konulma
vidcan-ı munsıfâne: insaflı olan vicdan
vücut: varlık

buna şahittir. Makale-i Ūlâdaki mukaddematı nazara almak gerektir.

Vehim ve Tenbih

Eğer desen: Her bir fende yalnız bir fezlekeyi bilmek bir adam için mümkündür...

Elcevap: Neam, lâ! Zira öyle bir fezleke ki, hüsn-ü isabet ve mevki-i münasip ve münbit bir zeminde istimal gibi, sabıkan mezkûr sair noktalarla cam gibi, maverasından ittıla-ı tam ve melekeyi gösteren fezlekeler mümkün değildir. Evet, kelâm-ı vahit iki mütekellimden çıkarsa, birinin cehline ve ötekisinin ilmine, bazı umur-u mermuze-i gayr-i mesmua ile delâlet eder.

İŞARET ve İRŞAT ve TENBİH

Ey benimle şu kitabın evvel-i menazilinden hayaliyle seyr ü sefer eden birader-i vicdan! Geniş bir nazarla nazar et ve muvazene et. Kendi hayalinde muhakeme etmek için bir meclis-i âliyeyi teşkil et. Sonra da Mukaddemat-ı İsna Aşerden müntehabatını davet et, hazır olsunlar. Sonra da şu kaidelerle müşavere et. İşte:

- Bir şahıs çok fünunda mütehasıs ve meleke sahibi olmaz.
- Hem de, bir kelâm iki mütekellimden, mütefavittir, başkalaşır.
- Ve hem de, fünün, mürur-u zamanla telâhuk-u efkârın neticesidir.

birader-i vicdan: vicdan kardeşi, inanç kardeşi
cehl: cahillik, bilgisizlik
delâlet: delil olma, gösterme
evvel-i menazil: önceki menziller, ilk menziller
fen: tecrübi, ispatla meydana gelmiş ilimlere verilen genel ad
fezleke: özet, ana prensipler
fünün: fenler.
hüsn-i isabet: güzel isabet
irşat: doğru yolu gösterme, gafletten uyandırma

istimâl: kullanma.
ittıla-ı tam: tam bir şekilde, eksiksiz bilgisi bulunma
kaide: kural, esas, düstur
kelâm: söz
kelâm-ı vahit: tek bir kelâm, söz
makale-i ula: Birinci Makale
mavera: görünenin ardı, ötesi
meclis-i âliye: yüce meclis
meleke: bir şeyi çok kez tekrarlayarak ve tecrübe ederek meydana gelen bilgi ve maharet

mevki-i münasip: uygun yer.
mezkûr: zikredilen, adı geçen, anılan.
muhakeme: akıl yürütüp doğru netice elde edebilme, tartma, değerlendirme, yargılama
mukaddemat: başlangıç
mukaddemat-ı isnâaşer: oniki mukaddeme
münbit: verimli, bereketli, bol
müntehabât: seçilmişler, güzide olanlar

mürur-ı zaman: zamanın geçmesi, zaman aşımı; zamanla.
müşavere: istişare etme, danışma
mütefavit: birbirinden farklı, çeşitli olan
mütehasıs: bir ilim dalında veya bir meslekte derin bilgi sahibi olan, uzman
mütekellim: söyleyen, konuşan, birinci şahıs
muvazene: karşılaştırma, ölçme, tartma
nazar: bakış, dikkat
neam: evet, doğru
sabıkan: evvelce, bundan önce
sâir: diğer, başka, öteki
seyr ü sefer: yolculuk
telâhuk-ı efkâr: fikirlerin birbiri peşine gelip birleşmesi, katlaşması, birbirine eklenmesi.
tembih: hatırlatma, ihtar.
teşkil: oluşturma, şekillendirme
umur-ı mermuze-i gayr-i mesmua: açıktan açığa anlatılmamış ve daha önce duyulmamış şeyler
vehim: zan, şüphe, yanlış ve esassız düşünce
zemin: yer

• Hem de, müstakbeldeki bedihî bir şey, mazide nazârî olabilir.

• Hem de, medenîlerin malûmu, bedevîlere meçhul olabilir.

• Hem de, maziye müstakbele kıyas etmek, bir kıyas-ı hadi-i müşebbittir.

• Hem de, ehl-i veber ve badiyenin besateti ise, ehl-i meder ve medeniyetin hile ve desaisine mütehammil değildir. Evet, neam, hile medeniyetin perdesi altında tesettür edebilir.

• Hem de, pek çok ulûm, âdât ve ahval ve vukuatın telkinatıyla teşekkül edebilir.

• Hem de, beşerin nur-u nazârî, müstakbele nüfuz edemez, müstakbele mahsus olan şeyleri göremez.

• Hem de, beşerin kanunu için bir ömr-ü tabîî vardır; nefis-i beşer gibi o da inkıta eder.

• Hem de, muhit-i zaman ve mekânın, nüfûsun ahvalinde büyük bir tesiri vardır.

• Hem de, eskide harikulâde olan şeyler, şimdi adî sırasına geçebilir. Zira mebadî tekemmül etmişler...

• Hem de, zekâ, eğer çendan harika olsa da, bir fennin tekmi line kâfi değildir; nasıl çok fenlerde kifayet edecektir?

İşte, ey birader! Şu zatlar ile müşavere et. Sonra da müfettişlik sıfatıyla nefisini tecrit et. Hayalât-ı muhitiye ve evham-ı zamaniyenin elbiselerini çıkart, çıplak ol. Bahr-i bîkeran olan zamanın şu asrın sahilinden, içine gir, tâ

âdât: âdetler, görenekler, alışkanlıklar, gelenekler
adi: basit, bayağı, sıradan
ahval: haller, durumlar
asr: yüzyıl
bahr-i bîkeran-ı zaman: dipsiz, sınırsız deniz gibi zaman
bedevî: çölde ve iptidaî tarzda yaşayan, medenî olmayan
bedihi: delil ve ispata muhtaç olamayacak derecede açık ve ortada olan.
besatet: basitlik, sadelik.
beşer: insan, insanlık
birader: kardeş
çendan: gerçi, her ne kadar
desais: desiseler, hileler
ehl-i meder ve medeniyet: şehirli ve medenî olanlar
ehl-i veber ve badiye: çadırdaki oturan bedevî Arap, çöl ahalisi
evham-ı zamaniye: zamanın ve himleri, zamanın boş ve saçma düşünceleri
fen: tecrübi, ispatla meydana gelmiş ilimlere verilen genel ad
harika: olağanüstü
harikulâde: olağanüstü
Hayalât-ı muhitiye: etrafa dair hayaller, zihinde tasarlanan şeyler
inkıta: kesilme, devam etmeme, sona erme
kâfi: yeter, elverir
kifayet: kâfi miktarda olma, yeterlilik
kıyas: karşılaştırma, bir şeyi başka bir şeye benzeterek hüküm verme
kıyas-ı hâdî-i müşebbit: tespit edilen, devamlı kılan aldatıcı kıyas.
malûm: bilinen, bilinen olan
mazi: geçmiş zaman
mebadi: temel prensipler, ilk un-

surlar.
meçhul: bilinmeyen, hakkında bilgi olmayan
medenî: hayat tarzı, bilgi seviyesi bakımından yüksek durumda bulunan
muhit-i zaman ve mekan: zamanın ve mekanın kuşattığı, belli bir yer ve zamandaki çevre
müşavere: istişare etme, danışma
müstakbel: gelecek zaman
mütehammil: tahammül

eden, dayanan, çeken, dayanıklı, tahammüllü.
nazârî: teorik
neam: evet, doğru
nefs: kendi, şahıs
nefs-i beşer: insanın kendisi.
nüfus: insan topluluğu, halk, ahali
nüfuz: geçerli olma, işleme
nur-u nazâr: bakıştaki nur
ömr-ü tabîî: aşağı yukarı bir şey için söylenebilecek takdiri ömür.
tecrîd: soyutlama, ayırma, bir

tarafı tutma
tekemmül: olgunlaşma, kemale erme, mükemmelleşme
tekmil: tamamlama, kemâle erdirmeye
telkinât: telkinler, fikir aşılama
teşekkül: kurulma, oluşma, şekillenme
tesettür: örtünme, gizlenme
ulûm: ilimler.
vukuat: vuku bulan şeyler, hadiseler, olaylar
zat: kişi, şahıs

Asr-ı Saadet olan adaya çık. İşte, her şeyden evvel senin nazarına çarpacak ve tecellî edecek şudur ki:

Vahit, nasırı yok, saltanatı mefkud tek bir şahıs, umum âleme karşı mübareze eder. Ve küre-i zeminden daha büyük bir hakikati omuzuna almış ve bütün nev-i beşerin sadetine tekeffül eden bir şeriatı ki, o şeriat, fünün-u hakikiye ve ulûm-u İlâhiyenin zübdesi olarak, istidad-ı beşerin nümüvvü derecesinde tevessü edip iki âlemde semere vererek, ahval-i beşeri güya bir meclis-i vahit, bir zaman-ı vahidin ehli gibi tanzim eden öyle bir adaleti tesis eder.

Eğer o şeriatın nevarisinden sual edersen ki: “Nereden geliyorsunuz? Ve nereye gideceksiniz?”

Sana şöyle cevap verecekler ki: “Biz kelâm-ı ezeli den gelmişiz. Nev-i beşerin selâmeti için ebedin yolunda refakat için ebede gideceğiz. Şu dünya-i faniyeyi kestikten sonra, bizim surî olan irtibatımız kesilirse de, daima maneviyatımız beşerin rehberi ve gıda-i ruhanîsidir.”

Fatime

Şübehat ve şükûkun üç menba'ları vardır. Şöyle:

Eğer maksud-u Şari'den ve efkârın istidatları nispetinde olan irşattan tecahül edip, bütün evham-ı seyyienin yuvası hükmünde olan şöyle bir mağlata ile itiraz edersen ki:

“Şeriatın başı olan Kur'ân'da üç nokta vardır:

“*Birincisi:* Kur'ân'ın mabihi'l-imtiyazı ve vuzuh ve ifade üzerine müesses olan belâgate münafîdir ki, vücud-ı müteşabihat ve müşkülâtır.

ahval-i beşer: insanların hal-leri, durumları

âlem: dünya

Asr-ı Saadet: saadet, mutluluk asrı; Peygamberimiz (a.s.m) ve Dört Halifenin yaşadığı devire verilen ad

belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması

beşer: insan, insanlık

dünya-yı faniye: geçici dünya, ölümlü dünya hayatı

ebed: sonsuzluk, daimîlik

efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.

evham-ı seyyie: kötü kuruntalar.

evvel: önce

fünün-u hakikiye: gerçek fenler

gıda-yı ruhanî: maddî olmayan, ruhu besleyen gıda

güya: sanki

hakikat: gerçek, esas

hatime: son söz

hükmünde: değerinde, yerin-

de

irşat: doğru yolu gösterme, gafletten uyandırma

irtibat: bağ, münasebet

istidad-ı beşer: insanın kabiliyeti

istidat: kabiliyet, yetenek

kelâm-ı ezeli: ezeli söz, varlığın başlangıcı olmayan Allah'ın sözü

küre-i zemin: yeryüzü, dünya

mabihilimtiyaz: kendisi ile imtiyaz, ayrıcalık kazanılan

şey.

mağlata: mugalata, zihin karıştıracak boş, manasız ve saçma söz

maksud-ı Şari: şeriatı koyan Allah (c.c) kast ettiği, maksadı

maneviyat: mana alemine ait olanlar, hisse ve inanca ait şeyler

meclis-i vahit: bir meclis, tek meclis

mefkud: yok, kayıp, olmayan

menba: kaynak

mübareze: kavga, savaş

müesses: tesis edilmiş, kurulmuş olan, kurulu

münâfi: zıt, aykırı

nâsir: yardımcı, yardım eden, muin.

nazar: bakış, dikkat

nev-i beşer: insanoglu, insanlar

nevamis: kanunlar, şeriatlar.

nispet: oran, ölçü

nokta: konu ile ilgili bölüm

nümûv: büyüme, yetiştirme, bitme, gelişme.

refakat: refiklik arkadaşlık

saadet: mutluluk

selâmet: salımlık, emnlik, kurtuluş, korku ve endişeden uzak olma

semere: meyve, güzel netice

Şeriat: Allah tarafından peygamber vasıtasıyla bildirilen, ilâhî emir ve yasaklara dayanan hükümlerin hepsi

sual: sorma

Şübehat: şüpheler.

şükûk: şekler, şüpheler.

şûri: görünüşte olan, şekli

tanzim: düzenleme, tertipleme

tecahül: cahil gibi görünme, bilmezlikten gelme, bilmez gibi gösterme, bilmezlenme.

tecelli: belirme, bilinme, görünme

tekeffül: boynuna alma, kefalet etme

tesis: kurma, meydana getirme

tevessü: genişleme, yayılma.

ulûm-ı ilâhiye: ilahî ilimler, Allah'ı bilmeye dair ilimler, din ilimleri

umum: bütün

vahit: yalnız, tek

vücud-ı müteşabihat ve müşkülât:

vuzuh: kolay anlaşılabilirlik, ifade açıklığı.

zaman-ı vahit: bir an, bir zaman, aynı zamanda, bir zaman içinde.

zûbde: bir şeyin en mühim kısmı, bir şeyin özü, seçkin kısmı

avam: kültürlü, yüksek tabakadan olmayan; cahil halk tabakası
bilâkis: aksine, tersine
birader: kardeş
cihet: yön
cismiyet: varlık, varlığı olmaklık
cumhur-u avam: avamın cumhuru, halkın çoğunluğu.
delil-i akli: akıl yolu ile bulunan delil, nakil yolu ile olmadan, düşünülerek bulunan delil.
ekal: daha az, en az, pek az, en küçük.
fehmi: anlayış
fünun-u ekvan: kâinata ait fenler, ilimler.
hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.
hakaik-ı mücerrede: sadece gerçekler.
hasr: yalnız bir şeye mahsus kılma, vakfetme
havas: bilgi ve yaşayışa üstün olanlar, önde gelenler
hidayet: doğru inanç ve yaşayış üzere olmak
hilâf: ters, karşı, zıt, aykırı
hilâf-ı vâkıa: gerçeğe zıt, olaya aykırı
i'caz-ı Kur'an: Kur'an'ın mucizeliği, yüksek ve erişilmez ifadesi
ibham: sözün anlaşılamayacak derecede kapalı olması
imale: bir tarafa meylettirme, bir tarafa eğme
irşat: doğru yolu gösterme, gafletten uyandırma
istifade: faydalanma, yararlanma
istilzam: gerektirme
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
maksud-ı hakiki: gerçek maksat, asıl istenen şey.
makulât-ı sırfe: tamamen akla uygun olan
me'luf: alışılmış, ülfet edilmiş
muhal: imkansız
münâfi: zıt, aykırı
mütehayyelât: hayal edilen şeyler.
müveccih: herkesin teveccüh ettiği, makbul, münasip, doğru, uygun.
nâs: insanlar
nazar-ı şari: nizam, düzen, kanun koyan Cenab-ı Hakkın zatına has bakışı.
sadık: doğru, gerçek
Sebeb-i noksan: noksanlık, eksiklik sebebi
serir-i saltanat: saltanatın sürdüğü yer, saltanatın makamı
suret: biçim, tarz, görünüş
tâbi: bir şeye uyan
tahkik: doğru olup olmadığını araştırmak, inandığı şeylerin aslı-

“İkincisi: Şeriatın maksud-u hakikisi olan irşat ve talime münafidir ki, fünun-u ekvanda bir derece ipham ve itlakatıdır.

“Üçüncüsü: Tarık-ı Kur'an olan tahkik ve hidayete muhaliftir. İşte o da bazı zevahiri, delil-i aklînin hilâfına imale edip, hilâf-ı vakıa ihtimalidir.”

Ey birader! Tevfik Allah'tandır. Ben de derim ki:

Sebeb-i noksan gösterdiğin olan şu üç nokta tevehhüm ettiğin gibi değildir. Belki üçü de i'caz-ı Kur'an'ın en sadık şahitleridir. İşte:

Birinci noktaya cevap: Zaten iki defa şu cevabı zımnen görmüşsün. Şöyle ki:

Nasın ekseri cumhur-u avamdır. Nazar-ı Şari'de ekall ekseri tabidir. Zira, avama müveccih olan hitabı havas fehmi ve istifade ediyorlar; bilakis olursa, olamaz.

İşte, cumhur-u avam ise, me'lûf ve mütehayyelâtından tecerrüt edip hakaik-ı mücerrede ve makulât-ı sırfeyi temaşa edemezler —meğer mütehayyelâtları dürbün gibi tevsit etseler... Fakat mütehayyelâtın sûretlerine hasr ve vakf-ı nazar etmek, cismiyet ve cihet gibi muhal şeyleri istilzam eder. Lâkin nazar, o sûretlerden geçerek hakaikı görüyor. Meselâ, kâinattaki tasarruf-u İlâhîyi sultanın serir-i saltanatında olan tasarrufunun sûretinde temaşa edebilirler: ¹ اَلرَّحْمٰنُ عَلٰی الْعَرْشِ اسْتَوٰی gibi...

1. O Rahmân ki, hükümranlığı Arşı kaplamıştır. (Tâhâ Sûresi: 5.)

ni, esasını bilerek inanma
talim: eğitim, yetiştirme, öğretme
tarik-ı Kur'an: Kur'an yolu.
tasarruf: idare etme, kullanma
tasarruf-ı ilâhî: ilâhî tasarruf; Allah'ın faaliyet ve icraatı, Cenab-ı Hakkın yarattıklarını değişik tarzla ve şekilde yaratmış, böylece kullanma-

si.
tecerrüt: soyunma, soyutlanma, uzak olma
temâşâ: bakma, bakıp seyretme
temâşâ: hayretle ve dikkatle bakma, seyretme
tevehhüm: vehimlenme, yok olanı var zannetmekle ümitsizliğe ve korkuya düşme
Tevfik: Allah'ın yardımı, ba-

şarılı kılması
tevsit: dayatma, dayandırma.
vakf-ı nazar: bakışı sadece bir şeye has kılmak, bakışın bir şeye odaklanması
zevahir: dış yüzler, dış görünüşler, dış görünüş
zımnen: açıktan olmayarak, dolayısıyla, üstü kapalı olarak, kapalı bir şekilde.

İşte, hissiyat-ı cumhur şu merkezde olduklarından, elbette irşat ve belâgat iktiza eder ki, onların hissiyatı riayet ve ihtiram edilsin ve efkârları dahi bir derece mümaşat ve ihtiram edilsin. İşte, riayet ve ihtiram, ukul-ü beşere karşı olan “tenezzülât-ı İlâhiye” ile tesmiye olunur. Evet, o tenezzülât, te'nis-i ezhan içindir. Onuncu Mukaddemeye müracaat et.

İşte bunun içindir ki, hakaik-ı mücerredeye temaşa etmek için hissiyat ve hayalalûd cumhurun nazarlarını okşayan suver-i müteşabiheden birer dürbün vazedilmiştir. İşte şu cevabı teyit eden maani-i amika veya müteferrikayı bir sûret-i sehl ve basitada tasavvur veya tasvir etmek için, nasın kelâmında istiarat-ı kesireyi irat ederler. Demek, müteşabihat dahi istiaratın en ağmaz olan kısımıdır. Zira, en hafî hakaikın suver-i misaliyesidir. Demek, işkâl ise, mananın dikkatindendir, lâfzın iğlâkından değildir.

Ey muteriz! İnsafla nazar et ki, fıkır-i beşerin, bahusus avamın fikirlerinden en uzak olan hakaikı şöyle bir tarikle takrip etmek, acaba tarîk-ı belâgat olan mukteza-i hâlin mutabakatına muvafık ve makamın nispetinde kemal-i vuzuh ve ifadeye mutabıktır; yahut tevehhüm ettiğin gibidir? Hakem sen ol.

İkinci noktaya cevap: “İkinci Mukaddeme”de mufassalan geçmiştir. Âlemde meylü’l-istikmalin dalı olan insandaki meylü’t-terakkînin semeratı ve tecarüb-ü kesireyle ve netaic-i efkârın telâhukuyla teşekkül eden

ağmaz: göz yummalar, göz kırpmalar.

bahusus: hususiyetle, en çok, hele.

belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması

cumhur: halk, ahali, umum topluluk

dürbün: uzak gören, uzağı gösteren.

efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.

fıkır-i beşer: insanların fikri, insanların düşüncesi.

hâfî: gizli

hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.

hakaik-ı mücerrede:

hayalâlût: hayâlî, hayal ile kaşık.

hissiyat-ı cumhur: halk topluluğunun hissettikleri

iğlâk: sözü kaşık ve anlatılmaz bir şekilde söyleme.

ihiram: hürmet etme, saygı gösterme.

iktiza: gerektirme, lüzumlu kılma

irad: getirme, söyleme

irşat: doğru yolu gösterme, gafletten uyandırma

ışkâl: müşküllük, güçlük, zorluk

istiarat: istiareler, bir kelimenin manasını geçici olarak başka manada kullanma

istiarat-ı kesire: çokça yapılan istiareler

kemal-i vuzuh: tam bir açıklık

maani-i amika: derin manalar

makam: yer, mevki.

meylü’istikmal: olgunluğa ermeyi isteme arzusu

meylütterakki: ilerleme meyli, yükselme isteği, ilerleme arzusu.

mufassalan: tafsilatlı bir biçimde, ayrıntılı ve izahlı biçimde

mukaddeme: başlangıç.

mukteza-yı hâl: hâlin gerektirdiği şekilde, hâlin gereği, duruma göre, icabına göre.

mümaşat: uyma

müracaat: başvurma, danışma

mutabakat: uyma, uygunluk, birbirini tutma

mutabık: uygun.

müteferrika:

muteriz: itiraz eden, karşı çıkan, itirazcı

müteşâbihât: Kur’ân-ı Kerim’in manası açık olmayan ayetleri, müteşâbih ayetler, mecâzî manaya elverişli ayetler.

muvafilek: uygun, münasip

nâs: insanlar

nazar: bakış; düşünce, fikir

netaic-i efkar: fikirlerin neticeleri

nispet: ilgi, bağ, münasebet

semerat: semereler, meyveler

suret-i sehl ve basita: basit ve kolay bir tarzda

suver-i misaliye: benzer suretler

suver-i müteşâbihe: birbirine benzeyen suretler

takrip: yaklaştırma, yanaştırma

tarik-ı belagat: belagat yolu

tasavvur: bir şeyi zihinde şekillendirme, düşünme

tasvir: bir şeyi yazıyla veya başka ifade tarzlarıyla anlatma.

tecarüb-i kesire: çeşitli tecrübeler, bir çok tecrübe

telâhuk: birbirine katılma, birbiri arkasına gelip birleşme.

tenezzülât: sözün muhatapların seviyelerine uygun olarak ayarlanması ve derin hakikatlerin anlaşılması kolay ifadelerle açıklanması

tenezzülât-ı İlâhiye: Cenab-ı Hakkın kullarının anlayış seviyelerine göre konuşması ve derin hakikatları, anlayabilecekleri ifadelerle beyan etmesi.

tenis-i ezhan: zihinleri okşama, zihinleri alıştırma, yabancılaşma gösterme.

teşekkül: kurulma, oluşma, şekillenme

tesmiye: isimlendirme, ad verme

tevehhüm: vehimlenme, yok olanı var zannetmekle ümitsizliğe ve korkuya düşme

teyit: kuvvetlendirme, sağlamlaştırma; doğru çıkarma

ukul-i beşer: insanın akilları.

vaz: koyma, konulma

azamet: büyüklük
bahusus: hususiyetle, en çok, hele.
bedihiyat-ı hissi: hislerle anlaşıl-
 an deliller, duygularla apaçık an-
 laşılan şeyler.
cumhur-u avam: avamın cum-
 huru, halkın çoğunluğu.
deveran-ı şems: güneşin dönme-
 si, deveranı.
faraza: farz edelim ki, öyle saya-
 lım ki, söz gelişi
fen: tecrübi, ispatla meydana gel-
 miş ilimlere verilen genel ad
fünun: fenler.
galat: yanlışla, yanlışla düşme
galat-ı his: duyustaki aldaniş, his
 yanlışması.
hakk-ı sarih: açık ve ortada olan
 doğru.
hayvânât: hayvanlar
hilâf: ters, karşı, zıt, aykırı
hîna:
hiss-i zahir: açığa çıkmış duygu,
 zahir olan duygu
hükümünde: değerinde, yerinde
in'ikâd: akdedilme, karara varıl-
 ma, karara bağlanma
itikât: inanç, iman
itminan: inanma, güvenme, gö-
 nül rahatlığı içinde tereddütsüz
 kabul etme
kabil: mümkün, ihtimal dairesin-
 de
mâ nahnu fih: bahsini ettiğimiz,
 üzerinde konuştuğumuz, sözünü
 ettiğimiz (sey).
mağlata: mugalata, zihin karıştı-
 racak boş, manasız ve saçma söz
merdiven-i terakki: ilerleme
 merdiveni
minhac-ı irşat: irşat yolu.
mugalâta: yanıltıcı söz söyleme,
 yanıltıcı konuşma
muhtemel: ihtimal dahilinde,
 olabilir
mükâbere: kendini büyük gör-
 me, büyüklük taslama.
mukaddem: zaman bakımından
 önce olan
mukaddeme: başlangıç, giriş
müstakbel: gelecek
müteahhirin: sonradan gelenler,
 son zamanlarda gelenler, sonra-
 dan yetişenler
müteâvine: yardımlaşan, birbiri-
 ne yardım eden
mükaddimin: kadim olanlar,
 önceden gelenler
müterettibe: sıralanmış, sıra ve
 tertibe girmiş
müteselsile: silsile halinde gelen,
 birbirini takip eden, zincirleme
 uzayıp giden
nazariyat: nazariyeler, teoriler

*merdiven-i terakkinin basamakları hükmünde olan fünun
 ise, müterettibe ve müteavine ve müteselsiledirler.*

Evet, müteahhirin in'ikadı, mütekaddimin teşekkülüne
 vabestedir. Demek, mukaddem olan fen, ulûm-u müte-
 arifenin derecesine gelecek; sonra müteahhirine mukad-
 deme olabilir.

Bu sırra binaendir ki, şu zamanda temehhuz-u teca-
 rüble satha çıkıp ve tevellüt etmiş olan bir fennin faraza
 on asır evvel bir adam tefhim ve talimine çalışsa idi,
 mağlâta ve safsataya düşürmekten başka bir şey yap-
 mazdı. Meselâ, denilse idi, “Şemsin sükûnuyla arzın ha-
 reketine ve bir katre suda bir milyon hayvanatın bulun-
 duklarına temaşa edin, tâ Sâniin azametini bilersiniz.”
 Cumhur-u avam ise, hiss-i zahir veya galat-ı hissini sebe-
 biyle hilâflarını zarurî bildikleri için, ya tekzip veya nefis-
 lerine mugalâta veya mahsus olan şeye mükabere et-
 mekten başka ellerinden bir şey gelmezdi. Teşviş ise, ba-
 husus onuncu asra kadar, minhac-ı irşada büyük bir var-
 tadır. Ezcümle, sathiyet-i arz ve deveran-ı şems onlarca
 bedihiyat-ı hissiden sayılırdı.

Tebîh

*Şu gibi meseleler, müstakbeldeki nazariyata kıyas olun-
 maz. Zira, müstakbele ait olan şeylere hiss-i zahir taallük et-
 mediği için, iki ciheti de muhtemeldir, itikat olunabilir, im-
 kân derecesindedir, itminan kabildir. Onun hakk-ı sarihi, tas-
 rih etmektir. Lâkin hîna ki, hissini galatı bizim “ma nahnü*

safsata: gerçek dışı fikri kar-
 şı tarafa kabul ettirmek için
 başvuru, görünüşte doğru
 gibi görüldüğü hâlde gerçek-
 te yanlış olan kıyas
Sâni: her şeyi sanatlı olarak
 yaratan Allah
sath: bir şeyin dış tarafı, dış
 yüzü
sathiyet-i arz: yeryüzünün
 düz olması
şems: güneş
sır: gizli hakikat
sükûn: sakinlik, durgunluk,

hareketsizlik
taallük: alâkalı, münasebetli
 olma
talim: ders verme, öğretme
tasrih: açıkça ifade ederek
 şüphe ve tereddütleri silme.
tefhim: anlatma, açıklama,
 bildirme
tekzip: yalanlama, yalan ol-
 duğunu söyleme.
temâşâ: bakma, bakıp sey-
 retme
tembih: hatırlatma, ihtar.
temehhuz-ı tecarüb: çeşitli

tecrübelerle bir şeyin saflesip
 kemale ermesi
teşekkül: kurulma, oluşma,
 şekillenme
teşviş: karıştırma, karmakar-
 şık etme
tevellüt: doğma, doğum.
ulûm-i mütearife: herkesin
 bildiği ve tanıdığı ilimler.
vabeste: e bağlı, ilgili, bir şe-
 yin arkasına bağlı, ancak
 onunla olabilir.
varta: tehlike, büyük tehlike
zarurî: zorunlu

flh”imizi imkân derecesinden bedahete, yani cehl-i mürekkebe çıkardı. Onun nazar-ı belâgatte hiç inkâr olunmaz olan hakkı ise, ipham ve ıtlaktır -tâ ezhan müşevves olmasınlar. Fakat hakikate telvih ve remz ve imâ etmek gerektir. Efkâr için kapıları açmak, duhüle davet etmek lâzımdır. Nasıl ki, Şeriat-ı Garra öyle yapmıştır.

Yâhu, ey birader! İnsaf mıdır, taharri-i hakikat böyle midir ki, sen irşad-ı mahz ve ayn-ı belâgat ve hidayetin mağzı olan şeyi irşada münâfi ve mübayin tevehhüm edesin? Ve belâgatçe ayn-ı kemal olan şeyi noksan tahayyül edesin?

Yâ eyyühe'l-hoto! Acaba senin zihn-i sakîminde belâgat o mudur ki, ezhanı tağlit ve efkârı teşviş ve muhitin müsaadesizliği ve zamanın adem-i i'dadından ezhan müstait olmadıkları için ukule tahmil edilmeyen şeyleri teklif etmektedir?

Kellâ! ¹ كَلَّمَ النَّاسَ عَلَى قَدَرِ عُقُولِهِمْ bir düstur-u hikmettir.

İstersen Mukaddemata müracaat et. Bahusus Birinci Mukaddemede iyi tefekkür et!

İşte bazı zevahiri, delil-i aklînin hilâfına göstermek olan

Üçüncü noktaya cevap: “Birinci Mukaddeme”de tedebbür et, sonra bunu da dinle ki:

Şariin irşad-ı cumhurdan maksud-u aslîsi ispat-ı Sâni-i Vahit ve nübüvvet ve haşir ve adalette münhasırdır. Öyle ise, Kur'an'daki zıkr-ı ekvan, istitradî ve istidlâl içindir. Cumhurun efhamına göre san'atta zahir olan nizam-ı bedi ile nezzam-ı hakikî olan Sâni-i Zülcelâle istidlâl etmek

hilâfına: zıddına, tersine, aksine.
ibham: sözün anlaşılamayacak derecede kapalı olması
irşad-ı cumhur: halkın irşad edilmesi
irşad-ı mahz: mahza irşat, sadece doğru yolu göstermek
ispat-ı Sâni-i Vahid: bir olan ve her şeyi sanatlı yaratan Cenab-ı Hakkın varlığının ve bir olduğunun delillerle ortaya konulması, ispatlanması.
istidlâl: delil getirmek, bir delile dayanarak netice çıkarmak
istitradî: istitrat ile alâkalı, asıl konudan olmayan
ıtlak: sınırlandırmama, salıverme.
mağz: öz, iç
maksud-ı aslî: asıl kast edilen
mübayin: uymayan, benzemeyen, zıt.
muhit: yöre, çevre
münâfi: zıt, aykırı
münhasır: sınırlanmış, sınırlı.
müracaat: başvurma, danışma
müşevves: teşevvüşe uğramış, düzensiz, karmakarışık
müstait: kabiliyetli, yetenekli olan
nazar-ı belâgat: güzel ifadelerle bakış, belîğ olması bakımından
nazzam-ı hakikî: gerçek düzenleyici, hakikî nizam veren Allah
nizam-ı bedîi: hayret verici güzellikte olan nizam, eşi benzeri olmayan düzen
nübüvvet: nebilik, peygamberlik, Allah elçiliği
remz: işaret, gizli ve kapalı bir surette ifade etme
Sâni-i Zülcelâl: sonsuz büyüklük sahibi ve her şeyi sanatla yaratan Allah
Şâri: şeriatı koyan, Allah
Şeriat-ı Garra: parlak ve nurlu şeriat; İslâm dini.
taglit: yanıltma, yanıltılma.
taharri-i hakikat: hakikati araştırma, doğruyu arama, araştırma,
tahayyül: hayale getirme, hayalinde canlandırma
tahmil: yükleme
tedebbür: bir şeyin sonunu, hakikatini düşünme
telvih: açıklama
teşviş: bulandırma.
tevehhüm: vehimlenme, yok olanı var zannetmekle ümitsizliğe ve korkuya düşme
ukul: akıllar, zihinler, uslar.
yâ eyyühe'l-hoto: ey vahşi, ey kaba dağ adamı
zahir: açık, aşikar
zevahir: dış yüzler, dış görünüşler, dış görünüş
zihn-i sakim: hasta zihin
zıkr-ı ekvan: âlemlerin zikredilmesi

1. İnsanlarla onların anlayacağı seviyede konuş. (Hadîslerden müktebes: Buhârî, İlim: 49.)

adem-i i'dad: yetiştirmeme, geliştirmeme, hazırlamama
ayn-ı belâgat: belâgatın tâ kendisi; yerinde, muhatabına uygun, makamın münasip güzel söz söylemenin tâ kendisi.
ayn-ı kemal: kemalin, olgunluğun, mükemmelliğin ta kendisi
bahusus: hususiyetle, en çok,

hele.
bedahet: açıklık, aşikâr, ispat ihtiyacı olmayacak derecede açıklık
belâgat: söz ve yazıda sanatlı ve tesirli ifade; sözün güzel olmakla beraber yerinde, hâl ve makama uygun olması
cehl-i mürekkep: bilmemekle beraber, bilmediğini de bilmemek, katmerli cahillik, ka-

ra cahillik.
delil-i aklî: akıl yolu ile bulunan delil, nakil yolu ile olmadan, düşünülmüş bulunan delil.
duhul: içeri girme, dahil oluş.
düstur-ı hikmet: hikmet prensibi, hikmetli ve maksatlı düstur.
efham: anlayışlar, zihinler
ezhan: zihinler

anasır: unsurlar, esaslar
ayat: Kur'ân ayetleri
ba'z: bir şeyin bir kısmı, bir parçası
cazibe-i umumiye: umumî bir cazibe, genel çekim gücü.
cevahir: cevherler, elmaslar, kıymetli taşlar
cumhur: halk, ahali, topluluk
delâlet: delil olma, gösterme; alâmet, işaret
delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan
efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.
ehavat: birbirine benzeyen şeyler, kardeşler
ehl-i tahkik: gerçeği araştıranlar, gerçeğin peşinden gidenler.
emârât: emareler, alemler, işaretler
evvel: önce
gamız: anlaşılmaz, kapalı müphem, belirsiz, muğlak
garâip: tuhafıklar.
hâfi: gizli
hakikat: gerçek
imale: bir tarafa meylettirme, bir tarafa eğme
imtizac-ı kimyeviye: kimyevî unsurların birbirleri ile mezc olmaları, uyuşmaları
isti'nas-ı efkâr: düşüncenin ürkekliliğinin kalkması, fikirlerin alışması
istidlâl: delil getirmek, bir delile dayanarak netice çıkarmak
istikrar: yerleşme, karar kılma
ittizâh-ı delil: delilin açık olması.
izhar: gösterme, açığa vurma
kaide-i istidlâl: bir delil gösterip neticeye varmanın kaidesi
karâin: karineler, ip uçları.
karine: delil
kelimetullah: Allah'ın kelâmı, Kur'ân-ı Kerim
keyfiyet-i teşekkül: şekillenmenin esası, iç yüzü, şekillenmenin nasıl olduğu
kinai: kinayeden gelen, kinayeye dair
Kitab-ı Mübin: Kur'ân-ı Kerim
küre-i arz: yer küre, dünya
mafizzamir: kalpte ve gönülden olan, saklı fikir.
makam: yer, mevki
maksat-ı aslî: asıl maksat, hakikî maksat, asıl gaye.
malûm: bilinen, bilinen olan
mana-yı zahiri: zahire ait mana, açık mana, görünen mana.
marifet-i Sâni: sanatkârı (Allah) tanıma, bilme
medar-ı sıdk ve kizb: doğruluk ve yalan sebebi
müdde: iddia edilen şey, tez,

ciğindir. Halbuki, sanatın eseri ve nizamı her şeyden teza-hür eder. Keyfiyet-i teşekkül nasıl olursa olsun, maksad-ı aslîye taallük etmez.

Tebih

Mukarrerdir ki, delil, müddeadan evvel malûm olması gerektir. Bunun içindir ki, bazı nususun zevahiri, ittizah-ı delil ve isti'nas-ı efkâr için cumhurun mütekadat-ı hissiyelerine imale olunmuştur. Fakat delâlet etmek için değildir. Zira Kur'ân, âyâtının telâfifinde öyle emarat ve karaini nâsp etmiştir ki, o sadeflerdeki cevahiri ve o zevahirdeki hakikatleri ehl-i tahkike parmakla gösterir ve işaret eder. Evet, "kelime-tullah" olan Kitab-ı Mübinin bazı âyâtı bazısına müfessirdir. Yani bazı âyâtı, ehavatının ma fi'z-zamirlerini izhar eder. Öyle ise, bazıları diğer bir ba'za karine olabilir ki, mana-i zahiri murat değildir.

Vehim ve Tebih

Eğer istidlâlın makamında denilse idi ki: "Elektriğin acayibi ve cazibe-i umumiyenin garaibi ve küre-i arzın yevmiye ve seneviye olan hareketi ve yetmişden ziyade olan anasırın imtizac-ı kimyeviyelerini ve şemsin istikrarıyla beraber sûriye olan hareketini nazara alınız; tâ Sâniî bilesiniz." İşte o vakit, delil olan sanat, marifet-i Sâni olan neticeden daha hafî ve daha gamız ve kaide-i istidlâl münafî olduğundan, bazı zevahiri, efkâra göre imale olunmuştur. Bu ise, ya müstetbeüt-terakip kabilesinden veya kinaî nev'inden olduğu için, medar-ı sıdk ve kizp olmaz.

sav
müfessir: tefsir eden, açıklayan
Mukarrer: kesinlik kazanmış hüküm
münâfi: zıt, aykırı
murâd: maksat, meram
müstetbeüt-terakip: sözdeki, birbirine bağlı, işaretli manalar. kelimelerin kullanış ve tarzlarından hareketle onların zımında bulunduğu anlaşılman manalar.
mütekadat-ı hissiye: duygu-

larla inanılan şeyler, hislerle kazanılan itikatlar, inançlar
nasp: koyma, yerleştirme
nazar: bakış, dikkat
nev: tür, çeşit
nizam: düzen
nusus: naslar, Kur'ân-ı Kerim ve hadisî açık hükümleri.
sade: sade, içi kabuğu
Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah
sems: güneş
seneviye: senelik, yıllık.
sûriye: surete ait olan, görü-

nüşe ait olan
taallük: alâkalı, münasebetli olma
telâfif: birbirine girmiş ve sarmışmış vaziyette olma, lif lif olma.
tebih: hatırlatma, ihtar.
tezahür: görünme, belirme, ortaya çıkma
vehim: zan, şüphe, kuruntu.
yevmiye: günlük
zevahir: dış yüzler, dış görünüşler, dış görünüş
ziyade: çok, fazla

Meselâ, n¹ قَالَ lâfzındaki elif, elif'tir. Aslı vav olsa, kâf olsa, ne olursa olsun tesir etmez.

Ey birader! İnsaf et. Acaba şu üç nokta-i itiraz cemî a'sarda cemî insanların irşatları için inzal olunan Kur'ân'ın i'cazına en zahir delil değil midir?

Evet,

وَالَّذِي عَلَّمَ الْقُرْآنَ الْمُعْجَزَ أَنْ نَظَرَ الْبَشِيرَ النَّذِيرَ وَبَصِيرَتَهُ النَّقَّادَةَ
أَدَقُّ وَاجَلُّ وَاجْلَى وَأَنْفَذُ مَنْ أَنْ يَلْتَبَسَ أَوْ يَشْتَبِهَ عَلَيْهِ الْحَقِيقَةُ
بِالْخِيَالِ وَإِنْ مَسَلَكُهُ الْحَقُّ أَغْنَى وَاعْلَى وَأَنْزَهُ وَارْفَعُ مَنْ أَنْ

(HAŞİYE) 1

يُدَلِّسَ أَوْ يَغَالِطَ عَلَى النَّاسِ

Neam, hayalin ne haddi vardır ki, nurefşan olan nazarı-na karşı kendini hakikat gösterebilsin? Evet, mesleği nefsi-hak ve mezhebi ayn-ı sıdktır. Hak ise, tedlis ve tağlit etmekten müstağnîdir.

Beşinci Meslek

Marufe ve meşhure olan havarık-ı zahire ve mu'cizat-ı mahsusadır. Siyer ve tarihin kitapları onlarla meşhundur. Ulema-i kiram (cezahümüllâhü hayran) hakkıyla tefsir ve tedvin etmişlerdir. Malûmun talimi lâzım gelmemek için, biz tafsilinden kat-ı nazar ettik.

HAŞİYE: Şu Arabiyyü'l-ibare, iki mezheb-i batılın reddine işaretir

1. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyânı öğretene and olsun ki, beşir ve nezîr olan zâtın bakışı ve herşeyi incenden inceye tetkik eden basireti, hakikati hayale karıştırmak veya benzetmekten yüce, dakik ve parlaktır; hak olan mesleği ise, insanları aldatmak veya yanılmaktan müstağnî, münezzehe ve yücedir.

a'sar: asırlar, yüzyıllar.

ayn-ı sıdk: doğruluğun ta kendisi

birader: kardeş

cemî: bütün

cezahümüllâhü hayren: Allah hayırlı karşılık versin" ma-

nasında bir dua cümlesi.

delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan

hâk: doğruluk, gerçek, hakikat

hakikat: gerçek

havarık-ı zahire: görünen ve

dışa akseden, yansıyan harikalar.

i'caz: mucizelik, insanların benzerini yapmaktan âciz kaldıkları şeyi yapmak

inzal: indirme, indirilme

irşat: doğru yolu gösterme,

gafletten uyandırma

kat-ı nazar: bakışı kesme, bak-mama, alâkayı kesme.

malûm: bilinen, bilinir olan

marufe: herkesçe bilinen

meselâ: örneğin

meşhun: dolu, doldurulmuş, dop-dolu.

meşhure: şöretli, herkesin bildiği

meslek: gidiş, tutulan yol, sistem

mezhep: gidilen, tutulan, takip edilen yol

mu'cizat-ı mahsusa: sadece birine veya bir şeye mahsus, ona ait mucizeler

müstağni: minnetsiz, ihtiyacı olmayan, muhtaç bulunmayan

nazar: bakış

neam: evet, doğru

nefs-i hak: hakkın, gerçeğin ta kendisi

nokta-i itiraz: itiraz noktası, itiraz edilen nokta

nurefşan: nur saçan, aydınlatan.

siyer: Hz. Muhammed'in (a.s.m.) hayatının bütün safhalarını anlatan, Peygamberimizin vasıflarını nakleden eserler.

tafsil: etraflıca bildirme, ayrıntılı anlatma

taglit: yanıltma, yanıltılma.

talim: ders verme, öğretme

tedlis: hile

tedvin: bir konudaki bilgileri toplayıp kitap haline getirme

tefsir: Kur'ân'ın mana bakımından izahı, açıklaması

tesir: etki

ulema-yı kiram: şerefli, kerim âlimler

zahir: açık, âşikar

âhadi: mütevatir ve meşhur ol-
mayarak

asr: yüzyıl

binaen: -den dolayı, bu sebepten

cemadat: cansız varlıklar

çendan: gerçi, her ne kadar

enva: çeşitler, türler, neviler.

Fahr-i Alem: âlemin övücü, âle-
min kendisiyle övüldüğü Pey-
gamberimiz (a.s.m.).

feveran: kaynama, fışkıрма

gayp: gizli olan, görünmeyen
şeyler ve alemler

güya: sanki

havârik: hârikalar, insanda hay-
ret ve hayranlık uyandıran şeyler.

havârik-ı hissiye: hislerden kay-
naklanan hayret verici şeyler, his-
sî mucizeler

havârik-ı zahire: görünen ve dışı
akseden, yansıyan harikalar.

hayat-ı maneviye: manevî hay-
yat, iman ile geçmiş zaman ve
gelecek zaman ve ahiret alemle-
rine kadar uzanan manevî hayat

hayvânât: hayvanlar

hidayet: doğru inanç ve yaşayış
üzere olmak

hissen: his itibarıyla, hissî olarak,
duygulanarak, hislenerek.

hiss-i kablelvuku: Bir şeyi vuku-
undan önce hissetme, bir hadise-
nin gerçekleşmesinden önce kal-
be doğması.

hudûd-ı maziye ve müstakbele:
geçmişin ve geleceğin sınırları

ihbar: haber verme, bildirme

ihbarat-ı kesire: çok olarak bildi-
rilen haberler

irhasat: Hz. Muhammed'in
(a.s.m.) peygamberliğinden evvel
meydana gelen ve peygamber
olacağına işaret harika hâller, be-
lirtiler.

irhasat-ı mütenevvia: Peygam-
ber Efendimiz'in peygamberliğin-
den önce nübüvvet ve hakkani-
yetine delalet eden hârikulade
çeşitli olaylar

istifade: faydalanma, yararlanma

istifaza: feyz alma, feyz bulma,
feyizlenme.

izhar: ortaya koyma, açığa çıkar-
ma, gösterme

kalb-i hâssa: duygulu, içli kalp

karip: yakın

kat'iyen: katî olarak, kesin ola-
rak, kesinlikle

keramet: kerem, lütuf, ihsan, ba-
ğış

lisan: dil

maden-i sehavet: cömertliğin
kaynağı

mâye-i ervah: ruhların esası

mâye-i hayat: hayat için gerekli
olan; hayatın esası.

mecmu: toplam, tüm.

mekân-ı muayyen: belli yer

Şu havarik-ı zahirenin her bir ferdi, eğer çendan müte-
vatir değildir, mutlaka cinsleri, belki çok envai kat'iyen ve
yakinen mütevatir-i bilmanadır. O havarik birkaç nevi üze-
rindedir. İşte:

- Bir nevi, irhasat-ı mütenevviadır. Güya o asır, Peygam-
berden (a.s.m.) istifade ve istifaza ederek, keramet sahibi
olduğundan, kalb-i hassasından hiss-i kable'l-vukua bina-
en irhasatla Fahr-i Âlemin geleceğini ihbar etmiştir.

- Bir nevi dahi, gaybdan olan ihbarat-ı kesiresidir. Güya
tayyar olan ruh-u mücerredî, zaman ve mekân-ı muayye-
nin kayıtlarını kırmış ve hudud-u maziye ve müstakbeleyle
çiğnemiş, her tarafını görerek bize söylemiş ve göstermiştir.

- Bir kısmı dahi, tahaddî vaktinde izhar olunan havarik-
ı hissiyedir. Bine karip tatad olunmuştur. Demek, söyledî-
ğimiz gibi, her bir ferdi ahadî de olursa, mecmuu müteva-
tir-i bilmanadır.

- Birisi, mübarek olan parmaklarından suyun nebeanı-
dır. Güya maden-i sehavet olan yed-i mübarekesinden ma-
ye-i hayat olan suyun nebeanıyla, menba-ı hidayet olan li-
sanından maye-i ervah olan zülâl-i hidayetinin feveranını
hissen tasvir ediyor.

- Biri de, tekellüm-ü şecer ve hacet ve hayvandır. Güya
hidayetindeki hayat-ı maneviye, cemadat ve hayvanata da-
hi sirayet ederek nutka getirmiştir.

menba-ı hidayet: hidayet,
doğruluk kaynağı

mübarek: feyizli, bereketli,
kutlu

mütevâtir: yalan söylemekte
birleşmeleri aklın kabul et-
meyeceği bir topluluğun ver-
diği haber

mütevâtir-i bi'l-mana: nak-
ledilen bir haberin, başka ifa-
de ve kelimelerle, başka baş-
ka şekilde ifade edilerek te-
vatür hâlin gelmesi.

mütevâtir-i bi'l-mana: nak-

ledilen bir haberin, başka ifa-
de ve kelimelerle, başka baş-
ka şekilde ifade edilerek te-
vatür hâlin gelmesi.

nebean: yerden çıkma, kay-
nama, fışkıрма

nevi: çeşit, tür

nutk: söz söyleme, konuşma

ruh-i mücerret: ruhun yalnız
tek başına bulunması; hâlis,
katışıksız olan ruh

sirayet: birinden diğerine
geçme, bulaşma

tadat: sayma

tahaddî: meydan okuma.

tasvir: bir şeyi yazıyla veya
başka ifade tarzlarıyla anlat-
ma.

tayyar: uçan, uçucu

tekellüm-i şecer hacet ve
hayvan: ağacın, taşın ve hay-
vanın dile gelip, konuşması

yakinen: yakın olarak, şüp-
heye düşmeden bilme

yed-i mübareke: bereketli el,
mübarek el

zülâl-i hidayet: doğruluğun
saflığı, tatlılığı

• Biri de, inşıkak-ı kamerdir. Güya kalb-i sema hük-
münde olan kamer, mübarek olan kalbiyle inşıkakta bir
münasebet peyda etmek için, sîne-i saf ve berrakını müba-
rek parmağın işaretiyle iştıyaken şakk ve çak etmiştir.

Tenbih

Inşıkak-ı kamer mütevatir-i bilmanadır. ¹ وَأَنْشَقَّ الْقَمَرُ

*olan ayet-i kerîme ile sabittir. Zira, hatta Kur'an'ı inkâr eden
dahi bu ayetin manasına ilişmemiştir. Hem de ihtimal ver-
meye şayan olmayan bir tevil-i zayıftan başka tevil ve tahvil
edilmemiştir.*

Vehim ve Tenbih

Inşıkak, hem anî, hem gece, hem vakt-i gaflet, hem şu
zaman gibi asumana adem-i tarassut, hem vücud-u sehab,
hem ihtilâf-ı metali cihetiyle bütün âlemin görmeleri lâzım
gelmez ve lâzım değildir. Hem de, hem-matla' olanlarda
sabittir ki, görülmüştür. Birisi ve en birincisi ve en kübra-
sı olan Kur'an-ı Mübîn'dir.

İşte sabıkan bir nebzesine ima olunan yedi cihetle, i'ca-
zı müberhendir, ilâ ahirihi... sair mu'cizat-ı kütüb-ü mu-
tebereye havale ediyorum.

Haatime

Ey benim kelâmımı mütalâa eden zevat! Geniş bir fi-
kirle ve müteyakkız bir nazarla ve muvazeneli bir basîret-
le, mecmu-u kelâmımı, yani mesalik-i hamseyi muhit bir

kapalı ifade etme
inşıkak: bölünme, çatlama, yanıl-
ma
inşıkak: yanılma, çatlama, bölün-
me, ikiye ayrılma
inşıkak-ı kamer: ayın ikiye bö-
lünmesi, ayın yanılması; Hz. Pey-
gamberin müşriklere karşı gös-
termiş olduğu ayın yanılıp ikiye
ayrılma mu'cizesi.
iştıyaken: fazla arzu ve şevk ile
kalb-i sema: gökyüzünün kalbi
kamer: Ay
kelâm: söz
kübra: en büyük
Kur'an-ı Mübîn: hak ve hakikati
açıklayan Kur'an.
mecmu-ı kelam: sözlerin bütü-
nü, konuşmanın bir araya getiril-
miş hali
mesalik-i hamse: beş meslek,
yol
mu'cizat-ı kütüb-i mutebere:
mübarek: feyizli, bereketli, kutlu
müberhen: delil ile ispatlanmış,
gerçekliği delille belli edilmiş
muhit: ihata eden, kuşatıcı
münasebet: ilgi, ilişki, bağ
mütalâa: bir şeyi etraflıca düşün-
me, dikkatli okuma
mütevatir-i bi'l-mana: nakledi-
len bir haberin, başka ifade ve
kelimelerle, başka başka şekilde
ifade edilerek tevatür hâlin gel-
mesi.
müteyakkız: uyanık bulunan,
basiretli
muvazene: denge, ölçü
nazar: bakış, dikkat
nebze: bir parça, az miktar
peydâ: meydana gelme, açığa
çıkma
sabıkan: evvelce, bundan önce
sabit: ispat edilmiş, ispatlanmış
sâir: diğer, başka, öteki
şak: yanılma, ikiye ayrılma
şayan: değer, layık, münasip
sîne-i saf ve berrak: saf ve tert-
emiz olan kalp
tahvil: değiştirme, döndürme,
çevirme
tembih: hatırlatma, ihtar.
tevil: Kur'an ve hadislerin açıkla-
masında, geçerli bir delil veya se-
bepten dolayı, ayeti ilk bakışta
görünen manasından alıp, taşıdığı
diğer manalardan, bir veya birkaç-
ı ile tefsir etme.
tevil-i zayıf: zayıf olan tevil
vakt-i gaflet: gaflet anı
vehim: zan, şüphe, kuruntu.
vücud-i sehab: bulutların olması,
göğün bulutla kaplı olması
zevat: zatlar, şahıslar, kimseler.

1. Ay yarıldı. (Kamer Suresi: 1.)

adem-i tarassut: gözetleme-
mek
âlem: dünya, cihan; bütün
yaratılmışlar
asuman: gökyüzü, sema.
ayet: Kur'an'ın her bir cümle-
si
ayet-i kerîme: Kur'an'ın aye-
ti; azamet ve şerefi olan ayet.
basiret: dikkat, tedbir, te-
yakkuz, ihtiyatlı hareket.
çak: çatlama
cihet: yön
güya: sanki
Hatime: son söz
havale: bir şeyi başkasının
üstüne bırakma
hemmatla: aynı meridyen
üzerinde olup ay ve güneşi
aynı saatlerde gören ülkeler.

hükümünde: değerinde, yerin-
de
i'caz: mucizelik, insanların
benzerini yapmaktan âciz
kaldıkları şeyi yapmak
ihtilâf-ı metâlî: güneşin do-
ğuşunun zaman olarak, farklı
yerlerde farklı oluşu.
ilââhirihi: sonuna kadar
ima: işaretle anlatma, üstü

daire veya müstedir bir sur gibi nazara alınız. Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâmın nübüvvetine merkez gibi temaşa ediniz. Veyahut sultanın etrafına halka tutmuş olan asakir-i müteavinenin nazarıyla bakınız. Tâ ki bir taraftan hücum eden evhamı, mütecavibe ve müteavine olan cevanib-i saire defedebilsin. İşte şu halde Japonların suali olan,

¹ مَا الدَّلِيلُ الْوَاضِحُ عَلَى وُجُودِ آلِهِ الَّذِي تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ 'ye karşı derim:

İşte Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm...

İŞARET ve İRŞAT ve TENBİH

Vakta kâinat tarafından, hükûmet-i hilkat canibinden müstantık ve sail sıfatıyla gönderilen fenn-i hikmet, istikbale teveccüh eden nev-i beşerin talîalarına rast gelmiş; birden fenn-i hikmet şöyle birtakım sualleri irat etmiş ki: “Ey insan evlâtları! Nereden geliyorsunuz? Kimin emriyle? Ne edeceksiniz? Nereye gideceksiniz? Mebdeiniz nereden? Ve müntehanız nereyedir?”

O vakit, nevi beşerin hatip ve mürşit ve reisi olan Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm ayağa kalkarak, hükûmet-i hilkat canibinden gelen fenn-i hikmete şöyle cevap vermiştir ki:

“Ey müstantık efendi! Biz maaşir-i mevcudat, Sultan-ı Ezelin emriyle, kudret-i İlâhiyenin dairesinden memuriyet sıfatıyla gelmişiz. Şu hulle-i vücudu bize giydirerek ve şu sermaye-i saadet olan istidadatı veren, cemî evsaf-ı kemaliye

Aleyhissalâtü vesselâm: ‘salât ve selam onun üzerine olsun’ anlamında Hz. Muhammed’e dua
asakir-i müteavine: yardımlaşan askerler, birbirine yardım eden askerler.
canip: yan, yön, cihet, taraf.
cemî: bütün
cevanib-i saire: sair taraflar, diğer yönler
evham: vehimler, zanlar, kuruntular
evlât: çocuklar
evsaf-ı kemaliye: olgunluk vasıfları
fenn-i hikmet: felsefe ilmi.
hatip: hitap eden, topluluğa karşı konuşan
hücûm: saldırma
hükûmet-i hilkat: yaratılışın düzenlenmesi
hulle-i vücût: vücut elbisesi
irad: getirme, söyleme
irşat: doğru yolu gösterme, gafletten uyandırma
istidadat: istidatlar, kabiliyetler, yetenekler.
istikbal: gelecek
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
kudret-i İlâhiye: Allah’ın kudreti, Allah’ın kudretiyle yaptığı işler, fiiller, tasarruflar.
maaşir-i mevcudat: grup grup varlıklar, varlıklar âlemi
mebde: kaynak, başlangıç
memuriyet: memurluk
müntehâ: bitiş, sona erme

1. Kendisine imân etmeye çağırduğınız Allah’ın varlığına delil-i vâzih nedir?

mürşit: irşat eden, doğru yolu gösteren, rehber, kılavuz
müstantık: sorguya çeken, sorgulayan, sorgu hâkimi.
müstedir: daire şeklinde olan; dairevî
müteavine: yardımlaşan, birbirine yardım eden
mütecavibe: karşılıklı cevap veren

nazar: bakış; düşünce, fikir
nev’i beşer: insanoglu, insanlar
nübüvvet: nebilik, peygamberlik, Allah elçiliği
reis: başkan
sâil: sual eden, soran
sermaye-i saadet: mutluluğun sermayesi
sual: soru

Sultan-ı Ezel: kudret kuvvet ve iktidan zamanla kayıtlı olmayan, saltanatının başlangıcı olmayan sultan
tâlîa: doğan, tulû eden.
temâşâ: bakma, bakıp seyretme
tembih: hatırlatma, ihtar.
teveccüh: yönelme, yöneliş
vakta: ne zaman, ne vakit

ile muttasıf ve Vacibü'l-Vücut olan Hâkim-i Ezeldir. Biz maâşir-i beşer dahi, şimdi saadet-i ebediyenin esbabını tedarik etmekle meşgulüz. Sonra, birden ebede müteveccihen şehristan-ı ebedü'l-abad olan haşr-i cismanîye gideceğiz.”

İşte ey hikmet, halt etme ve safsata yapma!.. Gördüğün ve işittiğin gibi söyle.

ebed: sonsuzluk, daimîlik

esbap: sebepler, vasıtalar

Hâkim-i Ezel: ezele hükmeden Allah

halt: karıştırma

haşr-i cismanî: cisimle, cetselle dirilme, ruhla beraber bedenlerin ve vücutların haşrı.

hikmet: felsefe

maâşir-i beşer: insan toplu-

lukları, cemaatler, insan cemiyetleri.

müteveccihen: teveccüh ederek, yönelerek

muttasıf: vasıflandırılan, sıfatlanan

saadet-i ebediye: sonu olmayan, sonsuz mutluluk

safsata: gerçek dışı fikri karşı tarafa kabul ettirmek için başvuru, görünüşte doğru

gibi görüldüğü hâlde gerçekte yanlış olan kıyas

şehristan-ı ebedü'l-abad: sonsuzluğun büyük memleketi

tedarik: sağlama, temin etme, karşılama

Vacibü'l-Vücut: varlığı zarurî ve zatî olan; varlığı başkasının varlığına bağlı değil, kendinden olup ezeli ve ebedî olan Allah (c.c.).

Üçüncü Maksud

Haşr-i cismanîdir. Evet, hilkat onsuz olmaz ve abestir. Neam, haşır haktır ve doğrudur. Bürhanın en vazihı, Muhammed Aleyhissalâtu Vesselâmdir.

Mukaddeme

Kur'ân-ı Mübîn haşr-i cismanîyi o derece izah etmiştir ki, edna bir şüpheyi bırakmamış. İşte, biz de kuvvetimize göre onun berahinini bir derece tefsir için birkaç maksat ve mevâkıfına işaret edeceğiz.

BİRİNCİ MAKSAT

Evet, kâinattaki nizam-ı ekmel, hem de hilkatteki hikmet-i tamme, hem de âlemdeki adem-i abesiyet, hem de fıtrattaki adem-i israf, hem de cem'î fûnun ile sabit olan istikra-i tam, hem de yevm ve sene gibi çok envada olan birer nevi kıyamet-i mükerrere, hem de istidad-ı beşerin cevheri, hem de insanın lâyetenahî olan amali, hem de Sâni-i Hakîmin rahmeti, hem de Resul-i Sadıkın lisanı, hem de Kur'ân-ı Mu'cizin beyanı, haşr-i cismanîye sadık şahitler ve hak ve hakikî bürhanlardır.

MEVKİF ve İŞARET

1. Evet, saadet-i ebediye olmazsa, nizam, bir sûret-i zai-fe-i vahiyeden ibaret kalır. Cem'î maneviyat ve revabıt ve niseb, hebaen gider. Demek, nazzamı, saadet-i ebediyedir.

abes: boş saçma, lüzumsuz ve gayesiz iş

adem-i abesiyet: abes olmayış, lüzumsuz olmayış.

adem-i israf: israfsızlık

âlem: dünya, cihan; bütün yaratılmışlar

Aleyhissalâtu vesselâm: 'salât ve selam onun üzerine olsun' anlamında Hz. Muhammed'e dua

âmâl: emeller, arzular, istekler

berahin: deliller, hüccetler, bürhanlar

beyan: açıklama, bildirme, izah

bürhan: delil, ispat, hüccet

cemî: bütün

cevher: esas, maya, öz

edna: en açığı, en basit, en küçük

enva: çeşitler, türler, neviler.

fıtrat: yaratılış, tabiat, mizaç, huy

fûnun: fenler.

hâk: doğru, gerçek, hakikat

hakikî: gerçek

haşr: kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları, Allah'ın ölüleri diriltip mahşere çıkarması

haşr-i cismanî: cisimle, cesetle dirilme, ruhla beraber bedenlerin ve vücutların haşrı.

hebaen: boşu boşuna

hikmet-i tamme: her şeyin bir maksat ve gayeyle yaratılmış olması.

hilkat: yaratılış

ibaret: meydana gelen, oluşan

istidad-ı beşer: insanın kabiliyeti

istikra-i tam: olaylardaki ortak vasıflara dikkat ederek tam bir netice çıkarmak, etraflı ve tam bir bilgi almak

izah: açıklama, ayrıntıları ile anlatma

kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler

kıyamet-i mükerrere: tekrarlanan kıyamet

Kur'ân-ı Mu'ciz: mucize olan, akılları benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur'ân-ı Kerim

Kur'ân-ı Mübîn: hak ve hakikati açıklayan Kur'ân.

lâyetenahi: sonsuz, sonu bulun-

maz, nihayetsiz.

makasid: maksatlar, gayeler

maksat: gaye

maneviyat: mana alemine ait olanlar, hisse ve inanca ait şeyler

mevâkif: durak yerleri, oturulacak yerler, duraklar

mekvîf: durak

mukaddeme: başlangıç.

nazzam: en iyi düzenleyen, en güzel nazmeden, en güzel tanzim eden.

neam: evet, doğru

nevi: çeşit, tür

niseb: nispetler, kıyaslamalar ve ölçüler

nizam: düzen

nizam-ı ekmel: en kusursuz, en mükemmel düzen, sistem, kanun.

rahmet: şefkat, merhamet, bağışlama ve esirgeyicilik

Resul-i Sâdık: doğru sözlü olan Resul, Hz. Muhammed (s.a.v)

revabıt: rabitalar, bağlar

saadet-i ebediye: sonu ol-

mayan, sonsuz mutluluk

sabit: ispat edilmiş, ispatlanmış

sadık: doğru, gerçek

Sâni-i Hakîm: hikmet sahibi olan, her şeyi sanatla ve hikmetle yaratan Allah.

suret-i zaife-i vâhiye: manasızlığın zayıf bir sureti

tefsir: Kur'ân'ın mana bakımından izahı, açıklaması

vazih: açık, âşikar; kolay anlaşılır

yevm: gündüz.

2. Evet, inayet-i ezeliyenin timsali olan hikmet-i İlâhiye, kâinattaki riayet-i mesalih ve hikem ile mücehhez olduğundan, saadet-i ebediyeyi ilân eder. Zira, saadet-i ebediye olmazsa, kâinatta bilbedahe sabit olan hikem ve fevaide karşı mükabere edilecektir.

3. Neam, akıl ve hikmet ve istikrân şahadetleriyle sabit olan hilkatteki adem-i abesiyet, haşr-i cismanîdeki saadet-i ebediye işaret, belki delâlet eder. Zira adem-i sırf, her şeyi abes eder.

4. Evet, fitratta, ezcümle âlem-i suğra olan insanda, fenn-i menafiü'l-azanın şahadetiyle sabit olan adem-i israf gösterir ki, insanda olan istidadat-ı maneviye ve amal ve efkâr ve müyülâtının adem-i israfını ispat eder. O ise, saadet-i ebediye namzet olduğunu ilân eder.

5. Evet, öyle olmazsa, umumen kurur, hebaen gider. Fe-ya li'l-acep! Bir cevher-i cihanbahanın kılıfına nihayet derece dikkat ve itina edilirse, hatta gubârın konmasından muhafaza edilirse, nasıl ve ne sûretle o cevher-i yegâneyi kırarak mahvedecektir? Kellâl! Ona itina, onun hatırası içindir.

6. Evet, sabıkan beyan olunduğu gibi, cemî fûnun ile hasıl olan, istikra-i tam ile sabit olan intizam-ı kâmil, o intizamı ihtilâlden halâs eyleyen ve tekemmül ve ömr-ü ebediye mazhar eden haşr-i cismanînin sadefinde olan saadet-i ebediyeyi bizzarure iktiza eder.

7. Evet, saatin saniye, dakika ve saat ve günleri sayan çarklarına benzeyen yevm ve sene ve ömr-ü beşer ve deveran-ı dünya, birbirine mukaddime olarak döner, işler.

haşr-i cismanî: cisimle, cesetle dirilme, ruhla beraber bedenlerin ve vücutların haşrı.

hebâen: boşu boşuna

hikem: hikmetler.

hikmet: hakîmlık; yüksek bilgi, kainattaki ve yaratılıştaki gayeleri araştırma

hikmet-i İlâhiye: Allah'ın hikmeti, mahlûkâtın yaratılışında Allah'ın gayeleri.

hilkat: yaratılış

ihtilâl: bozulma, karışıklık, intizamsızlık

iktiza: gerektirme, lüzumlu kılma

ilân: yayma, duyurma, bildirme

inayet-i ezeliye: zaman ve mekânla sınırlı olmayan Cenab-ı Hakk'ın yardımı, inayeti

intizam: düzenlilik, düzgünlük

intizam-ı kâmil: mükemmel düzen ve sistem

istidadat-ı maneviye: manevî kabiliyetler

istikra: tümevarım

istikra-i tam: olaylardaki ortak vasıflara dikkat ederek tam bir netice çıkarmak, etrafı ve tam bir bilgi almak

kâinat: evren; yaratılmış olan

şeylerin tamamı, bütün âlemler

kellâ: hiç bir zaman, asla, kat'iyen, kesinlikle.

mazhar: nail olma, şereflenme

mücehhez: teçiz edilmiş, cihazlandırılmış, donatılmış

muhafaza: koruma

mükabere: kendini büyük görme, büyüklük taslama.

mukaddime: başlangıç

müyülât: meyiller.

namzet: aday

neam: evet, doğru

nihayet: son derece

ömr-ü beşer: insan ömrü, insan hayatı.

ömr-ü ebedî: ebedî hayat, sonsuz hayat; ahiret hayatı.

riayet-i mesalih ve hikem: maslahatlara ve hikmetlere hümet etmek, maksatlara ve hikmetlere uymak

saadet-i ebediye: sonu olmayan, sonsuz mutluluk

sabıkan: evvelce, bundan önce

sabit: ispat edilmiş, ispatlanmış

sadef: sadef, inci kabuğu

şahadet: şahit olma, şahitlik; açık

alamet, işaret

suret: biçim, şekil, tarz

tekemmül: olgunlaşma, kemaleme, mükemmelleşme

timsal: örnek, nümune.

umumen: umumi olarak, bütün olarak

yevm: gün, yirmi dört saatlik zaman

abes: boş saçma, lüzumsuz ve gayesiz iş

adem-i abesiyet: abes olmayış, lüzumsuz olmayış.

adem-i israf: israfsızlık

adem-i sırf: yokluk, yokluğa mahkûm.

âlem-i suğra: küçük âlem

âmâl: emeller, arzular, istekler

bilbedahe: açıktan, aşikâr olarak.

bizzarure: zarurî olarak, ister istemez, mecburen.

cemî: bütün

cevhher-i cihanbaha: cihan kıymetindeki cevher, çok kıymetli cevher

cevhher-i yegane: tek ve yekta olan cevher

delâlet: delil olma, gösterme; alamet, işaret

deveran-ı dünya: dünyanın dönüşü, dünyanın dönüp devretmesi.

efkâr: düşünceler, fikirler, görüşler.

ezcümle: bu cümleden olara-

rak

fenn-i menafiü'lâzâ: fizyoloji, canlı varlıkların doku ve uzuvlarının vazifelerini inceleyen biyoloji ilminin bir kolu.

fevâid: faydalar, menfaatler

feyalilacep: hayret ve taaccüp ifadesi için söylenir; hayret verici.

fûnun: fenler.

gubar: toz.

halâs: kurtarma.

hâsıl: meydana gelme, ortaya çıkma

Geceden sonra sabahı, kıştan sonra baharı işledikleri gibi, mevtten sonra kıyamet dahi o destgâhtan çıkacağına haber veriyorlar.

âmâl: emeller, arzular, istekler
bilbedahe: açıktan, aşıkâr olarak.
bizzarure: zarurî olarak, ister is-
temez, mecburen.
cemi: bütün
cevher: esas, maya, öz
destgâh: tezgah
efkâr: düşünceler, fikirler, görüş-
ler.
efrat: fertler
enva: çeşitler, türler, neviler.
ezmân: zamanlar
fırak-ı ebedî: ebedî, sonsuz ayrı-
lık.
gayr-ı mahdud: hudutsuz, sınırsız, sonsuz
gayr-ı mahsur: sayısızca, sınırsız.
gayr-ı mütenahi: sonsuz, sonu olmayan, nihayetsiz.
halâs: kurtarma.
hâsıl: meydana gelme, ortaya çıkma
hicran-ı lâyezâlî: ayrılıktan gelen bitmez tükenmez üzüntü.
istidadat: istidatlar, kabiliyetler, yetenekler.
kabiliyât: kabiliyetler, istidatlar, yetenekler
kemal: olgunluk, mükemmellik
kıyamet-i mükerrere-i nev'îye: varlık âleminde bazı nevilerin her gün, bazı nevilerin de her sene tekrarlanan öldürülüş ve dirilti-
şleri
kıyamet-i şahsiye-i umumiye: sadece insan için geçerli ve bir defa gerçekleşecek olan, genel anlamdaki kıyamet
kıymet: değer
küllî: umumî, genel
lâyetenahi: sonsuz, sonu bulunmaz, nihayetsiz.
mahdud: sınırlı, belirli
mahiyet: bir şeyin aslı, esası, tabiatı, niteliği
mahsur: hasredilmiş, sınırlanmış
mavera-i haşr-i cismanî: haşr-i cismaninin arkası
medd-i nazar: uzağa bakma, gözün görebildiği kadar, göz alımı.
mevt: ölüm
muhabbet: sevgi, sevmek
mündemîc: bir şeyin içinde bulunan, saklı olan
mütenevvi: çeşit çeşit
mütevccih: bir cihete dönen, yönelen
müyûlât: meyiller.
nazar: bakış, dikkat
neam: evet, doğru
neşet: meydana gelme, oluşma, çıkma
nev'î beşer: insanoglu, insanlar

Evet, insanın her ferdi birer nevi gibidir. Zira, nur-u fikir onun amaline öyle bir vüs'at vermiş ki, bütün ezmanı yutsa tok olmaz. Sair envaın efratlarının mahiyeti, kıymeti, nazarı, kemali, lezzeti, elemi ise, cüz'î ve şahsî ve mahdud ve mahsur ve anîdir; beşerin ise ulvî, küllî, sermedîdir. Yevm ve senede olan çok nevilerde olan birer nevi kıyamet-i mükerrere-i nev'îye ile insanda bir kıyamet-i şahsiye-i umumiye remz ve işaret, belki şahadet eder.

8. Neam, beşerin cevherinde gayr-ı mahsur istidadatında mündemîc olan gayr-ı mahdud olan kabiliyattan neşet eden müyûlâtta hasıl olan lâyetenahî amalinden tevellût eden gayr-ı mütenahî efkâr ve tasavvuratı, mavera-i haşr-i cismanîde olan saadet-i ebediyeye elini uzatmış ve medd-i nazar ederek o tarafa mütevccih olmuştur.

9. Neam, Sâni-i Hakîm ve Rahmanü'r-Rahîmin rahmeti ise, cemî niamı nimet eden ve nikmetlikten halâs eden ve kâinatı fırak-ı ebedîden hasıl olan vaveylâlardan halâs eyleyen saadet-i ebediyeyi nev-i beşere verecektir. Zira, şu her bir nimetin reisi olan saadet-i ebediyeyi vermezse, cemî nimetler nikmete tahavvül ederek, bizzarure ve bilbedah ve umum kâinatın şahadetiyle sabit olan rahmeti inkâr etmek lâzım gelir.

İşte ey birader! Mütenevvi olan nimetlerden yalnız muhabbet ve aşk ve şefkate dikkat et. Sonra da fırak-ı ebedî ve hicran-ı lâyezâlîyi nazara al. Nasıl o muhabbet, en büyük

nevî: çeşit, tür
niam: nimetler, ihsanlar, bağışlar
nikmet: şiddetli ceza, eza ve rerek cezalandırma, öç alma.
nimet: lütuf, ihsan, bağış
nimet-i muhabbet aşk ve şefkat: muhabbet aşk ve şefkat nimeti
nur-u fikir: fikir aydınlığı, düşünce ve fikirdeki aydınlık.
Rahmanürrahim: çok şefkatli, çok merhametli olan Allah.
rahmet: şefkat, merhamet,

bağışlama ve esirgeyicilik
reis: başkan
remz: işaret, gizli ve kapalı bir surette ifade etme
saadet-i ebediye: sonu olmayan, sonsuz mutluluk
sabit: ispat edilmiş, ispatlanmış
şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret
şahsî: şahsa, kişiye ait, hususî
sâir: diğer, başka, öteki
Sâni-i Hakîm: hikmet sahibi olan, her şeyi sanatla ve hik-

metle yaratan Allah.
sermedî: ebedî, daimî, süreklili
tahavvül: değişme, dönüşme, başkalaşma
tasavvurat: tasavvurlar, düşünceler
tevellût: doğma, doğum.
ulvî: yüksek, yüce
umum: bütün
vaveylâ: cıgılık, feryat
vüs'at: genişlik
yevm: gün, yirmi dört saatlik zaman

musibet olur? Demek hicran-ı ebedî, muhabbete karşı çı-
kamaz. İşte, saadet-i ebediye, o firak-ı ebediyeye öyle bir
tokat vuracak ki, ademabat hiçahiçe atacaktır.

10. Neam, sabık olan beş mesleği ile sıdk ve hakkaniye-
ti müberhen olan Peygamberimizin (a.s.m.) lisanı, haşr-i
cismanînin definesindeki saadet-i ebediyenin anahtarıdır.

11. Neam, yedi cihetle on üç asırda i'cazı musaddak
olan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, haşr-i cismanînin keşşafı-
dır ve fettahıdır ve besmelekeşidir.

İKİNCİ MAKSAT

Kur'ân'da işaret olunan haşre dair iki delilin beyanın-
dadır. İşte, nahû:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

1

* * *

fettah: fetheden, açan
firak-ı ebediye: ebedî, sonsuz
ayrılık
hakkaniyet: hak ve adalete uy-
gunluk, hak ve doğruluktan ayrıl-
mama
haşr: kıyametten sonra bütün in-
sanların bir yere toplanmaları, Al-
lah'ın ölüleri diriltip mahşere çı-
karması
haşr-i cismanî: cisimle, cesetle
dirilme, ruhla beraber bedenlerin
ve vücutların haşrı.
hiçahiç: hiç, yok, bomboş
hicran-ı ebedî: sonsuz ayrılık
i'caz: mucizelik, insanların benze-
rini yapmaktan âciz kaldıkları şe-
yi yapmak
keşşaf: keşfeden, gizli bir şeyi
meydana çıkaran
Kur'ân-ı Mucizül Beyan: açıkla-
malarıyla akılları benzerlerini
yapmaktan âciz bırakan Kur'an
lisan: dil
maksat: gaye
meslek: gidiş, usul, yol
müberhen: delil ile ispatlanmış,
gerçekliği delille belli edilmiş
muhabbet: sevgi, sevmeye
musaddak: tasdik edilmiş, doğru-
lanmış, doğruluğu kabul edilmiş
musibet: felaket, bela
nahû: söyle ki
neam: evet, doğru
saadet-i ebediye: sonu olmayan,
sonsuz mutluluk
sabık: geçmiş
sıdk: doğruluk

1. Üstadımız Hazretlerinin Eski Said döneminde telif ettikleri Muhakemat namındaki eser bu-
rada hitama ermektedir. Bu haliyle yarım kalan bu İkinci Maksat, 30 sene sonra telif edil-
miş ve Risale-i Nur Külliyyatında hem Dokuzuncu Şua, hem de Haşir Risalesi olan Onuncu
Sözün Bir Zeyli olarak yer almıştır. Muhterem Üstadımızın, "Bu dürus-u Kur'âniyenin daire-
si içinde olanlar, allâme ve müctehitler de olsalar, vazifeleri, ulûm-u imaniye cihetinde, yal-
nız yazılan şu Sözlerin şerhleri ve izahlarıdır veya tanzimleridir" ifadeleriyle talebelerine
tevdî buyurdukları vazifeye iktidaen (Mektubat, s. 413; Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1998.),
bu parçaları buraya da derç ediyoruz. (Naşirler)

ademâbâd: yokluk ülkesi,
yokluk âlemi; ölüm.

asr: yüzyıl

besmelekeş: Besmele çeken.

beyan: açıklama, bildirme,
izah

cihet: yön

dair: alakalı, ilgili

define: kıymet ve değeri
yüksek olan şey, hazine

delil: bir davayı ispata yara-
yan şey, burhan

Dokuzuncu Sura

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿٢﴾ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ
الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿٣﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ
بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ﴿٤﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا
لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَتَفَكَّرُونَ ﴿٥﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ مَنْامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمْ الْبَرْقَ خَوْفًا
وَطَمَعًا وَيَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي
ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٧﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ
بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرَجُونَ ﴿٨﴾
وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ قَانِتُونَ ﴿٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يَدْعُوا
الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ¹

1. Akşama erdiğinizde ve sabaha kavuştuğunuzda Allah'ı tespih edin. • Göklerde ve yerde olanların hamd ve senası Ona mahsustur. Gündüzün sonuna doğru ve öğle vaktine erişince de Allah'ı tespih edip namaz kılın. • Ölüden diriye, diriden ölüyü O çıkarır. Ölümünden sonra yeryüzünü O diriltir. Siz de kabirlerinizden böyle çıkarılacaksınız. • Yine Onun ayetlerindendir ki, sizi topraktan yaratmıştır; sonra siz birer insan olarak yeryüzüne yayılırsınız. • Yine Onun ayetlerindendir ki, size hemcinslerinizden kendilerine ısınacağınız eşler yaratmış, aranızda muhabbet ve merhamet vermiştir. Düşünen bir topluluk için elbette bunda Allah'ın varlık ve birliğine, kudret ve rahmetine deliller vardır. • Göklerin ve yerin yaratılışı ile dillerinizin ve renklerinizin, seslerinizin ve simalarnızın farklılığı da yine Onun ayetlerindendir. İlim sahipleri için elbette bunda deliller vardır. • Gece ve gündüzde uyumanız ve Onun lütfundan rızık aramanız da yine Onun ayetlerindendir. Kulak veren bir topluluk için bunda elbette deliller vardır. • Yine Onun ayetlerindendir ki, size korku ve ümit vermek için şimşegi gösterir, gökten bir su indirir ve ölümünden sonra yeryüzünü onunla diriltir. Akıl sahibi bir topluluk için elbette bunda deliller vardır. • Yine Onun ayetlerindendir ki, gök ve yer Onun emriyle ayakta durur. Sonra O sizi bir emirle çağırdığında derhal kabirlerinizden çıkarsınız. • Göklerde ve yerde ne varsa Onundur, hepsi de Ona boyun eğer. • Mahlûkatı önce yaratan, sonra tekrar diriltecek olan Odur; bu ise Onun için daha kolaydır. Göklerde ve yerde tecelli eden en yüce sıfatlar Onundur. Onun kudreti her şeye galiptir; O her şeyi hikmetle yapar. (Rûm Suresi: 17-27.)

İmanın bir kutbunu gösteren bu semavî âyât-ı kübranın ve haşri ispat eden şu kudsî berahin-i uzmanın, bir nükte-i ekberi ve bir hüccet-i azamı bu Dokuzuncu Şuada beyan edilecek.

Latîf bir inayet-i Rabbaniyedir ki, bundan otuz sene evvel, Eski Said, yazdığı tefsir mukaddimesi Muhakemat namındaki eserin ahirinde, “İkinci Maksat: Kur’ân’da haşre işaret eden iki ayet tefsir ve beyan edilecek. Nahû:

بِشَهِدَاتِهِ ٱلْعِزَّةِ ٱلْعَظِيمَةِ” deyip durmuş, daha yazamamış. Hâlık-ı Rahîmime delâil ve emarat-ı haşriye adedince şükür ve hamd olsun ki, otuz sene sonra tevfiğ ihсан eyledi. Evet, bundan dokuz on sene evvel, o iki ayetten birinci ayet olan

فَٱنظُرْ إِلَىٰ ٱثَارِ رَحْمَتِ ٱللَّهِ كَيْفَ يُحْيِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
١ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِى ٱلْمَوْتِ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

ferman-ı İlâhînin iki parlak ve çok kuvvetli hüccetleri ve tefsirleri bulunan Onuncu Söz ile Yirmi Dokuzuncu Sözü in'am etti, münkirleri susturdu.

Hem iman-ı haşrinin hücum edilmez o iki metîn kalesinden dokuz ve on sene sonra ikinci ayet olan başta mezkûr âyât-ı ekberin tefsirini bu risale ile ikram etti.

İşte bu Dokuzuncu Şua, mezkûr âyâtıyla işaret edilen dokuz âlî Makam ve bir ehemmiyetli Mukaddimeden ibarettir.

Mukaddime: Haşir akîdesinin pek çok ruhî faydalarından ve hayatî neticelerinden bir tek netice-i camiayı

1. Şimdi bak Allah'ın rahmet eserlerine: Yeryüzünü ölümünün ardından nasıl diriltiyor. Bunu yapan, elbette ölüleri de öylece diriltecektir; O her şeye hakkıyla kâdirdir. (Rûm Suresi: 50.)

ahir: son
akide: iman, inanılan ve itikat edilen esas
âlî: yüce, yüksek, ulu.
ayat: Kur'ân ayetleri
ayat-ı ekber: en büyük ayetler
ayat-ı kübra: büyük, yüce ayetler.
ayet: Kur'an'ın her bir cümlesi

si berahin-i uzma: büyük deliller.
beyan: açıklama, bildirme, izah
delâil: deliller, bürhanlar, ispat vasıtaları.
ehemmiyetli: önemli
emârat-ı haşriye: haşre ait emareler, kıyametten sonra

bütün insanların tekrar dirileceğine dair olan işaretler.
evvel: önce
ferman-ı İlâhî: Cenab-ı Hakkın emir ve buyruğu.
Hâlık-ı Rahim: sonsuz merhamet ve şefkat sahibi yaratıcı, Allah.
hamd: Allah'a karşı şükran ve memnuniyetini onu överek

bildirme

haşr: kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları, Allah'ın ölüleri diriltilip mahşere çıkarması

hayatî: hayata ait, hayatla alâkalı

hüccet: delil

hüccet-i azam: en büyük hüccet, delil

hücum: saldırma

ibaret: meydana gelen, oluşan

ihsan: bağışlama, ikram etme, lütuf

ikram: bağış, ihسان

iman: inanç, itikat

iman-ı haşri: haşre, yeniden dirilmeye inanma

in'am: nimet verme, nimetlendirme, ihسان etme

inayet-i Rabbaniye: her şeyin terbiye ve idare eden Cenab-ı Hakk'ın yardımı

kudsi: mukaddes, yüce

kutup:

latif: güzel, hoş

maksat: gaye

metin: sağlam ve dayanıklı

mezkûr: zikredilen, adı geçen, anılan.

mezkûr: zikredilen, adı geçen, anılan.

mukaddime: önsöz, başlangıç

münkir: Allah'ın varlığını kabul ve tasdik etmeyen, imansız, dinsiz

nahû: şöyle ki

nam: ad

netice-i camia: çok şeyi içine alan netice

nükte-i ekber: en büyük nükte, en büyük manalı söz; büyük manalar ihtiva eden nükte.

ruhî: ruha ait, ruhla ilgili.

semavî: semaya ait, gökten gelen; Allah tarafından olan, ilahî

şükür: Allah'ın nimetlerine karşı memnunluk gösterme, gerek dil ile gerekse hal ile Allah'ı hamd etme

tefsir: Kur'ân'ın mana bakımından izahı, açıklaması

tevfiğ: Allah'ın yardımı, başarılı kılması

iẖtisar ile beyan ve hayat-ı insaniyeye, hususan hayat-ı iç̱timaiyesine ne derece lüzumlu ve zarurî olduğunu izhar ve bu iman-ı haşrî akîdesinin pek çok hüccetlerinden bir tek hüccet-i külliyyeyi icmal ile göstermek ve o akîde-i haşriye ne derece bedihî ve şüphesiz bulunduğunu ifade etmekten ibaret olarak, “İki Nokta”dır.

Birinci Nokta: Ahiret akîdesi, hayat-ı iç̱timaiye ve şahsiye-i insaniyenin üssü'l-esası ve saadetine ve kemalâtının esasatı olduğuna, yüzer delillerden bir mikyas olarak, yalnız dört tanesine işaret edeceğiz:

Birincisi: Nev-i beşerin hemen yarısını teşkil eden çocuklar, yalnız Cennet fikriyle, onlara dehşetli ve ağlatıcı görünen ölümlere ve vefatlara karşı dayanabilirler. Ve gayet zayıf ve nazik vücutlarında bir kuvve-i maneviye bulabilirler. Ve her şeyden çabuk ağlayan gayet mukavemetsiz mizac-ı ruhlarında, o Cennet ile bir ümit bulup, mesrurâne yaşayabilirler.

Meselâ, Cennet fikriyle der: “Benim küçük kardeşim veya arkadaşım öldü; Cennetin bir kuşu oldu, Cennette gezer, bizden daha güzel yaşar.” Yoksa, her vakit etrafında kendi gibi çocukların ve büyüklerin ölümleri, o zayıf bîçarelerin endişeli nazarlarına çarpması, mukavemetlerini ve kuvve-i maneviyelerini ziruzeber ederek, gözleriyle beraber ruh, kalp, akıl gibi bütün letaifini dahi öyle ağlattırarak; ya mahvolup veya divane bir bedbaht hayvan olacaktı.

ahiret: dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan ikinci hayat.

akide: iman, inanılan ve itikat edilen esas

akide-i haşriye: haşir akidesi, haşir inancı.

bedbaht: bahtsız, talihsiz, zavallı
bedihi: delil ve ispata muhtaç olamayacak derecede açık ve ortada olan.

beyan: açıklama, bildirme, izah

bîçare: çaresiz, zavallı

dehşetli: ürkütücü, korkunç

divane: deli, akli başında olmayan

esâsât: esaslar, kökler, temeller.

gayet: son derece

hayat-ı iç̱timaiye: sosyal hayat, toplum hayatı

hayat-ı insaniye: insan hayatı, insana ait olan hayat.

hüccet: delil

hüccet-i külliye: çok geniş ve büyük delil

hususan: bilhassa, özellikle

ibaret: meydana gelen, oluşan

icmal: kısa anlatma, özetleme, ayrıntılara girmeme

iẖtisar: kısaltma, özetleme

iman-ı haşrî: haşre, yeniden dirilmeye inanma

izhar: gösterme, açığa vurma

kemalât: kemaller, olgunluklar, mükemmellikler

kuvve-i maneviye: manevî güç, moral.

letaif: manevî duygular

meselâ: örneğin

mesrurane: sevinçli bir şekilde, sevinerek, memnun ola-

rak.

mikyas: ölçü aleti, ölçek

mizac-ı ruh: ruh mizacı, ruhun durumu, yaratılışı.

mukavemet: karşı koyma, dayanma, direnme

mukâvemetsüz: mukavemeti yok eden, dayanılmaz hâle getiren.

nazar: bakış

nazik: narin, ince

nev'i beşer: insanoglu, insanlar

nokta: konu ile ilgili bölüm

ruh: dirilik kaynağı, hayatın temeli ve sebebi olan manevî varlık

saadet: mutluluk

şahsiye-i insaniye: insanın şahsiyeti, kendine mahsus karakter ve kişiliği

teşkil: oluşturma, şekillendirme

üssü'l-esas: hakiki sağlam temel.

zarurî: zorunlu

zir ü zeber: altüst, karmakarışık, darmadağın.

İkinci delil: Nev-i insanın bir cihette nısfı olan ihtiya-
lar, yalnız hayat-ı uhreviye ile, yakınlarında bulunan kab-
re karşı tahammül edebilirler. Ve çok alâkadar oldukları
hayatlarının yakında sönmesine ve güzel dünyalarının
kapanmasına mukabil, bir teselli bulabilirler. Ve çocuk
hükmüne geçen seriü't-teessür ruhlarında ve mizaçların-
da, mevt ve zevalden çıkan elîm ve dehşetli me'yusiyete
karşı, ancak hayat-ı bâkiye ümidiyle mukabele edebilir-
ler. Yoksa, o şefkate lâayk muhteremler ve sükûnete ve
istirahat-i kalbiyeye çok muhtaç o endişeli babalar ve
analar, öyle bir vaveylâ-i ruhî ve bir dağdağa-i kalbî his-
sedeceklerdi ki, bu dünya onlara zulmetli bir zindan ve
hayat dahi kasavetli bir azap olurdu.

Üçüncü delil: İnsanların hayat-ı içtimaiyesinin medarı
olan gençler, delikanlılar, şiddet-i galeyanda olan hissi-
yatlarını ve ifratkâr bulunan nefis ve hevalarını tecavüzat-
tan ve zulûmlerden ve tahribattan durduran ve hayat-ı
içtimaiyenin hüsn-ü cereyanını temin eden, yalnız Ce-
hennem fikridir. Yoksa, Cehennem endişesi olmazsa,
¹ **الْحُكْمُ لِلْغَالِبِ** kaidesiyle o sarhoş delikanlılar, hevesatla-
rı peşinde bîçare zayıflara, acizlere dünyayı Cehenneme
çevireceklerdi. Ve yüksek insanıyeti, gayet süflî bir hay-
vaniyete döndüreceklerdi.

Dördüncü delil: Nev-i beşerin hayat-ı dünyeviyesinde
en cemiyetli merkez ve en esaslı zenberek ve dünyevî
saadet için bir Cennet, bir melce, bir tahassungâh ise, ai-
le hayatıdır. Ve herkesin hanesi, küçük bir dünyasıdır. Ve

hissiyat: hisler, duygular.
hükmüne: yerine, değerine
hüsn-i cereyan: iyi işlemek
ifratkâr: pek ileri giden, haddini
aşan, aşırılık yapan.
insaniyet: insanlık, insanlık mahi-
yeti
istirahat-i kalbiye: kalben huzur
ve rahatlama, kalbin rahatlaması
kaide: kural, esas, düstur
kasavet: gam, keder, tasa, üzün-
tû, kaygı, sıkıntı
me'yusiyet: ümitsizlik.
medar: dayanak noktası, sebep,
vesile.
melce: sığınılacak yer
mevt: ölüm
mizaç: huy, tabiat, fitrat
muhterem: saygı değer, hürmete
layık, saygın
mukabele: karşılık verme, karşı-
lama
mukabil: karşılık
nefs: kötü vasıfları kendisinde
toplayan hayırlı işlerden alıkoyan
güç
nev'i beşer: insanoglu, insanlar
nev'i insan: insan türü, insanoglu
nısf: yarım, yarı
ruh: dirilik kaynağı, hayatın te-
meli ve sebebi olan manevî varlık
saadet: mutluluk
seri'ü't-teessür: çabuk müteessir
olan, çabuk üzülen, çabuk ve ko-
lay etkilenen.
şiddet-i galeyan: galeyanın şid-
deti, coşmanın şiddeti, kaynama-
nın şiddeti; şiddetli bir şekilde co-
şup taşma.
süflî: aşağılık, bayağı, âdi
sükûnet: durgunluk; huzur, sa-
kinlik
tahammül: zor ve güç durumlara
karşı koyabilme, katlanma
tahassungâh: sağlam sığınak.
tahribat: tahripler, yıkip bozma-
lar.
tecavüzat: tecavüzler, saldırılar,
sataşmalar
temin: sağlama
teselli: avutma, acısını dindirme
vaveylâ-yı ruhi: ruh çığılığı, ruhun
vaveylâsı, ruhun feryadı.
zenberek: hareketi sağlayan güç
kaynağı, hareket yaptıran alet
zeval: sona erme, yok olma, öl-
me
zindan: hapisane
zulmet: karanlık
zulûm: haksızlık, eziyet, işkence

1. Galip olan hükmeder.

âciz: zayıf, güçsüz, zavallı
alâkadar: ilgili, ilişki
azap: eziyet, işkence; büyük
sıkıntı, şiddetli acı
bîçare: çaresiz, zavallı
cemiyetli: bir çok şeyi bir
arada bulunduran, pek çok
özellikleri içine alan, kapsam-
lı
cihet: yön
dağdağa-i kalbi: kalbe ait sı-

kıntı, kalp sıkıntısı.
dehşetli: ürkütücü, korkunç
delil: bir davayı ispata yara-
yan şey, burhan
dünyevî: dünyaya ait
elîm: şiddetli, çok dert ve ke-
der veren
gayet: son derece
hayat-ı bakîye: bakî olan,
sonsuz hayat, ahiret hayatı
hayat-ı dünyeviye: dünyaya

ait olan hayat.
hayat-ı içtimaiye: sosyal ha-
yat, toplum hayatı
hayat-ı uhreviye: uhrevî ha-
yat, ahirete ait olan hayat.
hayvaniyet: hayvanlık
heva: istek, arzu, nefse ait
olan şeylere düşkünlük, nef-
sin zararlı ve günah olan ar-
zulan
hevesat: hevesler.

akide: iman, inanılan ve itikat edilen esas
arkadaşâne: arkadaşasına.
ciddî: gerçek olarak, hakikaten
cihet: yön
daimî: sürekli, devamlı.
delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan
ebedî: sonu olmayan, daimî, sürekli
fedakâr: kendini veya şahsî menfaatlerini hiçe sayan, feda eden.
fedakârane: fedakârca, fedakârlıkla.
ferzendâne: oğula yakışacak surette.
firak: ayrılık
gayet: son derece
hacet: ihtiyaç
hadsiz: sınırsız, sonsuz
hakikat: gerçek
hakikat-ı haşriye: diriliş gerçeği, haşir hakikati
hakiki: gerçek
harem: kadın eş
hayat-ı içtimaiye-i insaniye: insanın sosyal hayatı
hayvânât: hayvanlar
hudutsuz: sınırsız
hürî: Cennet kızı, Cennet güzeli
hürmet: saygı
ihtiyare: yaşlı, ihtiyar kadın.
iman-ı haşrî: haşre, yeniden dirilmeye inanma
insaniyet: insanlık, bütün insanlar
kardeşâne: kardeşçe, kardeş gibi
kat'î: kesin, şüpheye ve tereddüde mahal bırakmayan
kıyas: karşılaştırma, bir şeyi başka bir şeye benzeterek hüküm verme
küllî: umumî, genel, bütün olan
mağlûp: yenilme, kendisine galip gelinmiş

o hane ve aile hayatının hayatı ve saadeti ise, samimi ve ciddi ve vefadarâne hürmet ve hakikî ve şefkatli ve fedakârâne merhamet ile olabilir. Ve bu hakikî hürmet ve samimi merhamet ise, ebedî bir arkadaşlık ve daimî bir refakat ve sermedî bir beraberlik ve hadsiz bir zamanda ve hudutsuz bir hayatta birbiriyle pederâne, ferzendâne, kardeşâne, arkadaşâne münasebetlerin bulunmak fikriyle, akidesiyle olabilir.

Meselâ, der: “Bu haremim, ebedî bir âlemde, ebedî bir hayatta daimî bir refika-i hayatımdır. Şimdilik ihtiyar ve çirkin olmuş ise de, zararı yok. Çünkü, ebedî bir güzelliği var; gelecek. Ve böyle daimi arkadaşlığın hatırı için, her bir fedakârlığı ve merhameti yaparım” diyerek, o ihtiyare karısına, güzel bir hürî gibi muhabbetle, şefkatle, merhametle mukabele edebilir. Yoksa kısacık, bir iki saat sûrî bir refakatten sonra ebedî bir firak ve müfarakata uğrayan arkadaşlık, elbette gayet sûrî ve muvakkat ve esassız, hayvan gibi bir rikkat-i cinsiye manasında ve bir mecazî merhamet ve sun'î bir hürmet verebilir. Ve hayvanatta olduğu gibi, başka menfaatler ve sair galip hisler, o hürmet ve merhameti mağlûp edip, o dünya cennetini cehenneme çevirir.

İşte, iman-ı haşrînin yüzer neticesinden birisi, hayat-ı içtimaiye-i insaniyeye taallûk eder. Ve bu tek neticenin de yüzer cihetinden ve faydalarından mezkûr dört delile, sairleri kıyas edilse, anlaşılır ki, hakikat-i haşriyenin tahakkuku ve vukuu, insaniyetin ulvî hakikati ve küllî hacceti derecesinde kat'îdir. Belki, insanın midesindeki ihtiyacın

mecazî: mecaza ait, gerçek olmayan
menfaat: fayda
meselâ: örneğin
mezkûr: zikredilen, adı geçen, anılan.
müfarakat: uzaklaşma, ayrılık
muhabbet: sevgi, aşk derecesinde sevmek
mukabele: karşılık verme, karşılama
münasebet: ilgi, ilişki, bağ
muvakkat: geçici

pederâne: babaya uygun şekilde, babaca
refakat: refiklik arkadaşlık
refika-i hayat: hayat arkadaşlığı
rikkat-i cinsiye: cinsî şefkat, insanın kendi cinsinden olana acıması.
saadet: mutluluk
sâir: diğer, başka, öteki
şefkat: karşılıksız sevgi besleme, içten ve karşılıksız merhamet
sermedî: ebedî, daimî, sürekli

li
sun'î: yapmacık, uydurma, sahte.
sûrî: görünüşte olan, şekli
taallûk: alâkalı, münasebetli olma
tahakkuk: gerçekleşme, meydana gelme, olma
ulvî: yüksek, yüce
vefadarâne: vefalı olarak; sözünde, sevgisinde durana yakışacak şekilde
vuku: olma, gerçekleşme, meydana gelme

vücudu, taamların vücuduna delâlet ve şahadetinden daha zahirdir ve daha ziyade tahakkukunu bildirir. Ve eğer, bu hakikat-i haşriyenin neticeleri, insaniyetten çıksa, o çok ehemmiyetli ve yüksek ve hayattar olan insaniyet mahiyeti, murdar ve mikrop yuvası bir lâşe hükmüne sukut edeceğini ispat eder. Beşerin idare ve ahlâk ve içtimaiyatı ile çok alâkadar olan içtimaiyyun ve siyasiyyun ve ahlâkiyyunun kulakları çınlasın. Gelsinler; bu boşluğu ne ile doldurabilirler? Ve bu derin yaraları ne ile tedavi edebilirler?

İkinci Nokta: Hakikat-i haşriyenin hadsiz bürhanlarından, sair erkân-ı imaniyeden gelen şahadetlerin hulâsasından çıkan bir bürhanı, gayet muhtasar bir sûrette beyan eder. Şöyle ki:

Hazret-i Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâmın risaletine delâlet eden bütün mu'cizeleri ve bütün delâil-i nübüvveti ve hakkaniyetinin bütün bürhanları, birden, hakikat-i haşriyenin tahakkukuna şahadet ederek ispat ederler. Çünkü, bu zatın bütün hayatında, bütün davaları, vahdaniyetten sonra haşirde temerküz ediyor. Hem, umum peygamberleri tasdik eden ve ettiren bütün mu'cizeleri ve hüccetleri, aynı hakikate şahadet eder. Hem,

¹ **وَرَسُولُهُ** kelimesinden gelen şahadeti bedahet derecesine çıkaran ² **وَكُتْبِهِ** şahadeti de, aynı hakikate şahadet eder.

Şöyle ki:

1. Ve peygamberlerine iman ettim.

2. Ve kitaplarına iman ettim.

ahlâkiyyun: ahlâk ilmi ile uğraşan ve bununla ilgili kitap yazan âlimler, ahlâkçılar.

alâkadar: ilgili, ilişki

Aleyhissalâtü vesselâm: 'salât ve selam onun üzerine olsun' anlamında Hz. Muhammed'e dua

bedahet: açıklık, aşikâr, ispa-

ta ihtiyaç olmayacak derecede açıklık

beşer: insan, insanlık

beyan: açıklama, bildirme, izah

bürhan: delil, ispat, hüccet

dava: takip edilen fikir, iddia

delâil-i nübüvvet: peygamberlik delilleri, peygamberli-

ğin hak olduğunu ispatlayan deliller.

delâlet: delil olma, gösterme;

alamet, işaret

ehemmiyetli: önemli

erkân-ı imaniye: imana ait esaslar.

gayet: son derece

hadsiz: sınırsız, sonsuz

hakikat: gerçek, esas

hakikat-ı haşriye: diriliş gerçeği, haşir hakikatı

hakkaniyet: hak ve adalete uygunluk, hak ve doğruluktan ayrılmama

haşr: kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları, Allah'ın ölüleri dirilip mahşere çıkarması

hayattar: canlı, yaşayan.

hüccet: delil

hükmüne: yerine, değerine

hulâsa: bir şeyin özü, esası, özeti

içtimaiyat: sosyal hayata ait bilgi

içtimaiyyun: toplum bilimciler, sosyologlar.

insaniyet: insanlık, bütün insanlar

ispat: doğruyu delillerle gösterme

lâşe: leş

mahiyet: bir şeyin aslı, esası, tabiatı, niteliği

mu'cize: benzerini yapmaktan insanların aciz kaldığı şey

muhtasar: kısaca, özetle

murdar: murdar, pis, kirli, iğrenç

nokta: konu ile ilgili bölüm

peygamber: Allah tarafından haber getirerek ilahî emir ve yasakları insanlara tebliğ eden elçi, nebi

risalet: elçilik, resullük, peygamber olarak gönderilme

şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret

sâir: diğer, başka, öteki

siyasiyyun: siyasîler, siyasetçiler, politikacılar

sükût: değerden düşme, değerini yitirme

suret: biçim, şekil, tarz

taam: yemek, yiyecek

tahakkuk: gerçekleşme, meydana gelme, olma

tasdik: doğrulama, onaylama

temerküz: merkezleşme, bir merkezde toplanma

umum: bütün

vahdaniyet: Allah'ın birliği ve varlığı, Allah'ın bir oluşu.

zahir: açık, âşikâr

zat: ululuk sahibi kişi, şahıs (a.s.m)

ziyade: çok, fazla

adem: yokluk

ayat: Kur'an ayetleri

ayat-ı haşriye: haşre dair ayetler

ayet: Kur'an'ın her bir cümlesi

batıl: boş ve manasız olan, gerçeğe uymayan, doğru ve haklı olmayan

beyan: açıklama, bildirme, izah

ciddî: gerçek, hakikat

cihet-i imkân: mümkün olma yönü, imkân tarafı. bir şeyin olma birliktir tarafı, yönü.

dava: takip edilen fikir, iddia

delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan

ehemmiyetli: önemli

ekser: pek çok

gayet: son derece

hakikat: gerçek, esas

hakikat-ı haşriye: diriliş gerçeği, haşir hakikati

hakkanîyet: hak ve adalete uygunluk, hak ve doğruluktan ayrılmama

haşr: kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları, Allah'ın ölüleri diriltip mahşere çıkarması

hüccet: delil

ilmî: ilim ile ilgili, ilme dair.

iman-ı haşrî: haşre, yeniden dirilmeye inanma

inkâr: reddetme, inanmama, kabul ve tasdik etmeme

işareten: işaret ederek, belirterek

ispat: doğruyu delillerle gösterme

izzetli: şeref ve itibar sahibi

kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler

kat'iyet: kat'îlik, kesinlik.

kevnî: varlık âlemiyle ilgili, varlık âlemine ait, kozmik.

Kur'an-ı Mucizül Beyan: açıklamalarıyla akılları benzerlerini yapmaktan aciz bırakan Kur'an meselâ: örneğin

mu'cize: benzerini yapmaktan insanların aciz kaldığı şey

muhal: imkansız

Başta Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın hakkaniyetini ispat eden bütün mu'cizeleri, hüccetleri ve hakikatleri, birden, hakikat-i haşriyenin tahakkukuna ve vukuuna şahadet edip, ispat ederler. Çünkü Kur'an'ın, hemen üçten birisi haşirdir; ve ekser kısa surelerinin başlarında, gayet kuvvetli âyât-ı haşriyedir. Sarihen ve işareten binler âyâtıyla aynı hakikati haber verir, ispat eder, gösterir. Meselâ,

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ﴿٢﴾ اِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴿٣﴾ اِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ﴿٤﴾ اِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ﴿٥﴾ عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٦﴾ هَلْ آتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ﴿٧﴾

gibi otuz kırk sûrelerin başlarında, bütün kat'iyetle hakikat-i haşriyeyi kâinatın en ehemmiyetli ve vacip bir hakikati olduğunu göstermekle beraber, sair ayetlerinde dahi o hakikatin çeşit çeşit delillerini beyan edip ikna eder.

Acaba, bir tek ayetin bir tek işareti, gözümüz önünde, ulûm-u İslâmiyede müteaddit ilmî, kevnî hakikatleri meydana veren bir kitabın binler böyle şahadetleri ve davaları ile güneş gibi zuhur eden iman-ı haşrî, hakikatsiz olması, güneşin inkârı, belki kâinatın ademi gibi hiçbir cihet-i imkânı var mı? Ve yüz derece muhal ve bâtıl olmaz mı?

Acaba, bir sultanın bir tek işareti yalan olmamak için, bazen bir ordu hareket edip çarpıştığı halde; o pek ciddî ve izzetli Sultanın binler sözleri ve vaatleri ve tehditlerini

1. Güneş dörülüp toplandığında. (Tekvir Suresi: 1.) • Ey insanlar, Rabbinizden korkun. Kıyamet gününün zelzelesi, muhakkak ki pek büyük bir şeydir. (Hac Suresi: 1.) • Ne zaman ki yer müthiş bir sarsıntıyla sarsılır. (Zilzal Suresi: 1.) • Gök yandığı zaman. (İnfitar Suresi: 1.) • Gök yandığında. (İnsikak Suresi: 1.) • Onlar birbirlerine neyi sorup duruyorlar? (Nebe' Suresi: 1.) • Dehşeti her şeyi kaplayan kıyametin haberi sana geldi mi? (Gâşiye Suresi: 1.)

müteaddit: çeşitli

şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret

sâir: diğer, başka, öteki

Sarihan: açıkça, açık olarak

sure: Kur'an-ı Kerim'in ayrıldı-

ğı 114 bölümden her biri.

tahakkuk: gerçekleşme, meydana gelme, olma

tehdit: korkutma, gözdağı verme

ulûm-i İslâmiye: İslâmî ilim-

ler.

vaad: söz verme, aht

vacip: zorunlu.

vuku: olma, meydana gelme

zuhur: görünme, belli olma, ortaya çıkma

yalan çıkarmak, hiçbir cihette kabil midir? Ve hakikatsiz olmak, mümkün müdür?

Acaba, on üç asırda, fasılasız olarak, hadsiz ruhlara, akıllara, kalplere, nefislere hak ve hakikat dairesinde hükmeden, terbiye eden, idare eden bu manevî Sultan-ı Zîşanın bir tek işareti, böyle bir hakikati ispat etmeye kâfi iken, binler tasrihat ile bu hakikat-i haşriyeyi gösterip ispat ettikten sonra, o hakikati tanımayan bir eçhel ahmak için, Cehennem azabı lâzım gelmez mi? Ve ayn-ı adalet olmaz mı?

Hem, birer zamana ve birer devre hükmeden bütün semavî suhuf lar ve mukaddes kitapları dahi, bütün istikbale ve umum zamanlara hükümran olan Kur'ân'ın tafsilâtla, izahatla, tekrar ile beyan ve ispat ettiği hakikat-i haşriyeyi asırlarına ve zamanlarına göre, o hakikati kat'î kabul ile beraber, tafsilâtsiz ve perdeli ve muhtasar birer sûrette beyan, fakat kuvvetli bir tarzda iddia ve ispatları, Kur'ân'ın davasını binler imza ile tasdik ederler.

Bu bahsin münasebetiyle, risale-i Münacatın ahirinde, ¹ **إِيْمَانٌ بِالْيَوْمِ الْآخِرِ** rûknüne sair rûkûnlerin, hususan rusûl ve kütüb'ün şahadeti, münacat sûretinde zikredilen pek kuvvetli ve hulâsalı ve bütün evhamları izale eden bir hüccet-i haşriye, aynen buraya giriyor. Şöyle ki, münacatta demiş:

1. Ahiret gününe iman etmek.

ahir: son

asr: yüzyıl

ayn-ı adalet: adaletin aslı, adaletin tâ kendisi.

azap: günahlara karşı çekilecek ceza, eziyet, işkence

bahis: konu

beyan: açıklama, bildirme, izah

cihet: yön

dava: takip edilen fikir, iddia
devre: dönem

echel: çok cahil, çok bilgisiz, en cahil.

evham: vehimler, zanlar, kuruntular

fasıla: ara

hadsiz: sınırsız, sonsuz

hâk: doğruluk, gerçek, hakikat

hakikat: gerçek, esas

hakikat-ı haşriye: diriliş gerçeği, haşır hakikatı

hüccet-i haşriye: yeniden dirilişin delilleri, hüccetleri

hükmetme: hakim olma, emri altında tutmak

hükümran: hâkim, hükümdar. hüküm ve saltanat süren. hükümferma.

hulâsa: bir şeyin özü, esası, özeti

hususan: bilhassa, özellikle

iddia: bir fikri ısrarla savunma, dava etme

ispat: doğruyu delillerle gösterme

istikbal: gelecek zaman

izahat: izahlar, açıklamalar.

izale: giderme, ortadan kaldırma

kabil: mümkün, ihtimal dairesinde

kâfi: yeter, elveriş

kat'î: kesin, şüpheye ve tereddüde mahal bırakmayan

kütüb: kitaplar.

manevi: manaya ait, maddî olmayan

muhtasar: kısaca, özetle

mukaddes: takdis edilmiş, kutsal, aziz, temiz

münacat: Allah'a dua etme, yalvarma, Onun manevî huzurunda tazarru ve niyazda bulunma

nefs: kötü vasıfları kendisinde toplayan hayırlı işlerden alıkoyan güç

risale-i Münacat: Münacat Risalesi.

rûkn: bir şeyi meydana getiren unsurlardan her biri, esas

rusûl: resuller, peygamberler.

şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret

sair: diğer, başka, öteki

semavi: Allah tarafından olan, lâhî.

suhuf: dört büyük kitap dışında sahifeler şeklinde, bazı peygamberlere vahiy ile gelen emirler

Sultan-ı Zîşan: şan sahibi sultan, şanı yüce olan sultan; Allah.

sûret: biçim, şekil, tarz

tafsilât: tafsiller, açıklamalar, izahlar

tarz: biçim, şekil

tasdik: doğrulama, onaylama

tasrihat: tasrihler, açık açık anlatmalar, izah etmeler.

umum: bütün

ayat-ı katia: kesin deliller.

aynelyakin: gözle görür derece-
de inanma; bir şeyi görerek ve
seyrederek bilme.

beka: bakılık, ebedilik, sonsuzluk

binaen: -den dolayı, bu sebepten

celâl: büyükölük, haşmet,

ululuk, yücelik

cemal: güzelliik

cilve: tecelli, görüntü

dâr-ı saadet: saadet, mutluluk
yeri, Cennet.

delâlet: delil olma, gösterme; ala-
met, işaret

ebedülâbâd: ebedlerin ebedi, tü-

kenmez, ebedî hayat, sonsuzluk

fânî: ölümlü, geçici

hadsiz: sınırsız, sonsuz

hayat-ı dünyeviye: dünyaya ait
olan hayat.

hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi,
fayda

icma: fikir birliği etme, görüş bir-
liğine varma

ihsanat: ihsanlar, bağışlar, nimet-
ler

iktiza: gerektirme, lüzumlu kılma

ilmelyakin: ilim yoluyla kesin

olarak bilme

iman: inanç, itikat

inayet: yardım, ihsan, lütuf

istimrar: sürme, sürüp gitme,
uzayıp gitme.

istinaden: istinat ederek, daya-
narak

itikât: inanç, iman

itimaden: itimat ederek, dayana-
rak, güvenerek.

ittifak: birleşme, fikir birliği etme

izzet-i celâl: büyüklüğün ve yü-
celiğin haysiyet ve şerefi.

keşfiyat: keşifler, Allah'ın ilham
etmesiyle gösterilen gaybla ilgili
sırlar

kudret: Allah'ın bütün varlığı
çevreleyen ezeli kuvveti

kudsi: mukaddes, yüce

Kur'ân-ı Hakîm: her ayet ve su-
resinde sayısız hikmet ve fayda-
lar bulunan Kur'ân.

kütüb-i mukaddese: mukaddes
kitaplar (Tevrat, Zebur, İncil ve
Kur'ân-ı Kerîm).

kutup: irşat sahibi.

maden: asıl, esas, kaynak

mu'cizat-ı bâhire: apaçık mu'ci-
zeler.

muhabbet: sevgi, sevme

mukaddes: takdis edilmiş, kutsal,
aziz, temiz

münevver: nurlu, ışıklı, parlak

müşahede: bir şeyi gözle görme,
seyretme

müştak: arzulu, fazla istekli, işti-
yak gösteren

nümune: örnek

nuranî: nurlu, ışıklı, parlak, mü-
nevver

Ey Rabb-i Rahîmim!

*Resûl-i Ekreminin talimiyle ve Kur'ân-ı Hakîminin der-
siyle anladım ki, başta Kur'ân ve Resûl-i Ekrem'in olarak
bütün mukaddes kitaplar ve peygamberler, bu dünyada
ve her tarafta numuneleri görülen celâlli ve cemalli isim-
lerinin tecellileri, daha parlak bir sûrette ebedü'l-abatta
devam edeceğine ve bu fânî âlemde Rahîmâne cilveleri,
numuneleri müşahede edilen ihsanatının daha şaşıla bir
tarzda dâr-ı saadette istimrarına ve bekasına ve bu kısa
hayat-ı dünyeviyede onları zevk ile gören ve muhabbet
ile refakat eden müştakların, ebette dahi refakatlerine ve
beraber bulunmalarına icma ve ittifak ile şahadet ve de-
lâlet ve işaret ederler.*

*Hem, yüzer mu'cizat-ı bahirelerine ve âyât-ı kataları-
na istinaden, başta Resul-i Ekrem ve Kur'ân-ı Hakîmin
olarak, bütün nuranî ruhların sahipleri olan peygamber-
ler ve bütün münevver kalplerin kutupları olan veliler ve
bütün keskin ve nurlu akılların madenleri olan siddîkinler
ve bütün suhuf-u semaviyede ve kütüb-ü mukaddesede
Senin çok tekrar ile ettiğin binler vaatlerine ve tehditle-
rine istinaden, hem Senin kudret ve rahmet ve inayet ve
hikmet ve celâl ve cemal gibi ahireti iktiza eden kudsi sı-
fatlarına, şe'nlerine ve Senin izzet-i celâline ve saltanat-ı
Rububiyetine itimaden, hem ahiretin izlerini ve tereşsu-
hatını bildiren hadsiz keşfiyatlarına ve müşahedelerine ve
ilmelyakin ve aynelyakin derecesinde bulunan itikatları-
na ve imanlarına binaen, saadet-i ebediyeyi insanlara*

nurlu: ışıklı, parıltılı

Rabb-i Rahîm: şefkat ve
merhamet sahibi olan Cenab-
ı Hak.

Rahimane: rahim olarak,
merhamet ederek, merha-
metli olarak.

rahmet: Allah'ın kullarını esir-
gemesi, onlara maddî ve ma-
nevî nimetler vermesi

refakat: refiklik arkadaşlık

Resul-i Ekrem: çok cömert,
kerîm olan peygamber, Hz.
Muhammed (a.s.m.).

saadet-i ebediye: sonu ol-

mayan, sonsuz mutluluk

şahadet: şahit olma, şahitlik;
açık alamet, işaret

saltanat-ı Rububiyet: kâinatı
terbiye ve idare edici olan Al-
lah'ın saltanatı

şaşıla: parlak, gösterişli

şe'n: iş, durum, özellik, yapı

siddîkin: siddıklar, doğru söz-
lü olanlar, samimiyetle iman

etmiş olan ve bunun gereği-
ne tam olarak uyanlar

sıfat: vasıf, nitelik

suhuf-ı semaviye: Allah'ın
bazı peygamberlere gönder-
diği sayfalar

suret: biçim, şekil, tarz

talim: ders verme, öğretme

tarz: biçim, şekil

tecelli: belirme, bilinme, gö-
rünme

tereşshuhat: damlamalar, sı-
zıntılar

vaad: söz verme, aht

veli: Allah'ın sevgisine, hima-
yesine kavuşmuş, ermiş kim-
seler, Allah dostu, evliya.

müjdeliyorlar. Ehl-i dalâlet için Cehennem ve ehl-i hidayet için Cennet bulunduğunu haber verip ilân ediyorlar. Kuvvetli iman edip, şahadet ediyorlar.

*Ey Kadir-i Hakîm! Ey Rahman-ı Rahîm!
Ey Sadıku'l-Va'dî'l-Kerîm! Ey izzet ve azamet
ve celâl sahibi Kahhar-ı Zülcelâl!*

Bu kadar sadık dostlarını, bu kadar vaatlerini ve bu kadar sıfat ve şuunatını yalancı çıkarmak, tekzip etmek; ve saltanat-ı rububiyetinin kat'î mukteziyatını tekzip edip yapmamak; ve Senin sevdiğin ve onlar dahi Seni tasdik ve itaat etmekle kendilerini Sana sevdiren hadsiz makbul ibadının ahirete bakan hadsiz dualarını ve davalarını reddetmek, dinlememek; ve küfür ve isyan ile ve Seni vaa-dinde tekzip etmekle, Senin azamet-i kibriyana dokunan ve izzet-i celâline dokunduran ve ulûhiyetinin haysiyetine ilişen ve şefkat-i rububiyetini müteessir eden ehl-i dalâleti ve ehl-i küfrü, haşrin inkârında onları tasdik etmekten yüz binler derece mukaddessin ve hadsiz derece münez-zeh ve âlîsin. Böyle nihayetsiz bir zulümden ve nihayetsiz bir çirkinlikten, Senin o nihayetsiz adaletini ve nihayetsiz cemalini ve hadsiz rahmetini, hadsiz derece takdis ediyoruz. Ve bütün kuvvetimizle iman ederiz ki, o yüz binler sadık elçilerin ve o hadsiz doğru dellâl-ı saltanatın olan enbiya, asfiya, evliyalar, hakkalyakin, aynelyakin, ilmelyakin suretinde Senin uhrevî rahmet hazinelerine âlem-i bekadaki ihsanatının definelerine ve dâr-ı saadette

âlem-i beka: sonsuzluk âlemi, ahiret.
âli: yüce, yüksek, ulu.
aynelyakin: gözle görür derecede inanma; bir şeyi görerek ve seyrederek bilme.
azamet: büyüklük
azamet-i kibriya: haşmetin, azametinin, celâlin büyüklüğü.
celâl: sonsuz büyüklük, haşmet, ululuk, yücelik
cemal: güzelliik
dâr-ı saadet: saadet, mutluluk yeri, Cennet.

define: kıymet ve değeri yüksek olan şey, hazine
dellâl-ı saltanat: saltanatın ilâncısı.
dua: Allah'a yalvarma, niyaz
ehl-i dalâlet: dalâlet ehli; yoldan çıkanlar, azgın ve sapkın kimseler.
ehl-i hidayet: hidayette ve doğru yolda olanlar, hidayete erişmiş kimseler.
ehl-i küfür: Allah'ın varlığına ve birliğine inmayanlar, dinsizler, imansızlar

enbiya: nebiler, peygamberler
evliya: veliler, Allah dostları
hadsiz: sınırsız, sonsuz
hakkalyakin: marifet mertebesinin en yükseği; bir şeyi yaşayarak, içine girerek, doğruluğundan şüpheye asla yer bırakmayacak biçimde kesin olarak bilme
haşr: kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları, Allah'ın ölüleri diriltip mahşere çıkarması

haysiyet: şeref, onur, itibar
ibad: abdlar, kullar
ihsanat: ihsanlar, bağışlar, nimetler
ilmelyakin: ilim yoluyla kesin olarak bilme
inkâr: reddetme, inanmama, kabul ve tasdik etmeme
itaat: boyun eğme, uyma, alınan emre göre hareket etme
izzet: şeref, yücelik; kuvvet, kudret, üstünlük
izzet-i celâl: büyüklüğün ve yüceliğin haysiyet ve şerefi.
Kadir-i Hakîm: her şeyi hikmetle yaratan ve her şeye kudreti yeten, Allah.
Kahhar-ı Zülcelâl: kayıtsız, şart-sız galip ve her an kahretmeye gücü yeten büyüklük sahibi, Allah.
kat'î: kesin, şüpheye ve tereddüde mahal bırakmayan
mukaddes: takdis edilmiş, kutsal, aziz, temiz
mukteziyat: iktiza edenler, gerektirenler.
münezzeh: anılmış, tenzih edilmiş, uzak
müteessir: teessüre kapılan, hü-zünlü, kederli, mahzun
nihayetsiz: sonsuz, sınırsız
Rahman-ı Rahim: rahman ve Rahim olan Allah; dünya ve ahirette yarattıklarına sonsuz rahmet, şefkat ve merhametiyle muamele eden Allah.
rahmet: şefkat, merhamet, bağışlama ve esirgeyicilik
sadık: doğru, gerçek; sözünde, vaadinde, işinde doğru olan
sâdıku'l-va'dî'l-kerîm: vaadinde sadık ve cömertlik sahibi olan Allah.
şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret
saltanat-ı rububiyet: kâinatı terbiye ve idare edici olan Allah'ın saltanatı
şefkat-i rububiyet: her şeyi idare ve terbiye eden Allah'ın şefkat-i Rab olmanın gereği olan şefkat.
sıfat: vasıf, nitelik
suret: biçim, şekil, tarz
şuunat: suunlar, keyfiyetler, haller; işler
takdis: yüceltme, mukaddes sayma, kudsi ve mübarek sayma
tasdik: doğrulama, onaylama
tekzip: yalanlama, yalan olduğuna söyleme.
uhrevi: ahirete dair, ahirete ait
ulûhiyet: ilahlık, Allah'ın hakimiyeti ile kainattaki her şeyi kendisine ibadet ve itaat ettirmesi
vaad: söz verme, aht

ahiret: dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan ikinci hayat.

âlem-i beka: sonsuzluk âlemi, ahiret.

ayn-ı hakikat: hakikatin aslı, gerçeğin tâ kendisi.

beşaret: müjde

beyan: açıklama, bildirme, izah

bürhan: delil, ispat, hüccet

cilve: tecelli, görüntü

dâr-ı saadet: saadet, mutluluk yeri, Cennet.

delâlet: delil olma, gösterme; ala-met, işaret

delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan

ekser: pek çok

enbiya: nebiler, peygamberler

Habibullah: Allah'ın sevgilisi, Hz. Muhammed

Hâk: her şeyi hakkıyla yaratan, varlığı hak olan ve her hakkın sahibi olan Allah

hakikat: gerçek

hakikat-ı ekber-i haşriye: en büyük diriliş hakikati

hakkanîyet: hak ve adalete uygunluk, hak ve doğruluktan ayrılmama

hamî: himaye eden, koruyan, gözetmen

hârika: olağanüstü

hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi, fayda

hüccet: delil

hürmet: saygı

hüs-n-i hatime: iman ile ahirete gitmek, kelime-i şehadet söyleyerek ölmek.

ibad: abdlar, kullar

iktiza: gerektirme, lüzumlu kılmak

iman: inanç, itikat

iman-ı ekmel: en mükemmel iman, imanın en yüksek derecesi.

inayet: yardım, ihsan, lütuf

ispat: doğruyu delillerle gösterme

makamat: makamlar

mazhar: bir şeyin çıktığı görüldüğü yer; nail olma, şereflenme

mazhar: nail olma, şereflenme

medar: dayanak noktası, sebep, vesile.

merci: merkez, kaynak

mevcudîyet: mevcut olma, varlık.

müddea: iddia edilen şey, tez, sav

mutabık: birbirine uyan, uygun

nübüvvet: nebilik, peygamberlik, Allah elçiliği

rahmet: şefkat, merhamet, bağışlama ve esirgeyicilik

Risale-i Nur: Nur Risalesi, Bediüzzaman Said Nursi'nin eserlerinin adı.

rububîyet: Cenab-ı Hakk'ın her

tamamıyla zuhur eden güzel isimlerinin harika güzel cilvelerine şahadetleri hak ve hakikattir; ve işaretleri doğru ve mutabıktır; ve beşaretleri sadık ve vâki'dir; ve onlar bütün hakikatlerin mercii ve güneşi ve hâmisi olan Hak isminin en büyük bir şuaı, bu hakikat-i ekber-i haşriye olduğunu iman ederek, Senin emrinle, Senin ibadına hak dairesinde ders veriyorlar ve ayn-ı hakikat olarak talim ediyorlar.

Yâ Rab!

Bunların ders ve talimlerinin hakkı ve hürmeti için, bize ve Risale-i Nur Talebelerine iman-ı ekmel ve hüs-n-i hatime ver. Ve bizleri onların şefaathlerine mazhar eyle. Âmin.

Hem, nasıl ki Kur'an'ın, belki bütün semavî kitapların hakkanîyetini ispat eden umum deliller ve hüccetler; ve Habibullahın, belki bütün enbiyanın nübüvvetlerini ispat eden umum mü'cizeler ve bürhanlar, dolayısıyla, en büyük müddeaları olan ahiretin tahakkukuna delâlet ederler. Aynen öyle de, Vacibü'l-Vücudun vücuduna ve vahdetine şahadet eden ekser deliller ve hüccetler, dolayısıyla, rububîyetin ve ulûhiyetin en büyük medarı ve mazharı olan dâr-ı saadetin ve âlem-i bekanın vücuduna, açılmasına şahadet ederler. Çünkü, gelecek makamatta beyan ve ispat edileceği gibi, Zat-ı Vacibü'l-Vücudun hem mevcudîyeti, hem umum sıfatları, hem ekser isimleri, hem rububîyet, ulûhiyet, rahmet, inayet, hikmet, adalet gibi vasıfları, şe'nleri lüzum derecesinde ahireti iktiza ve

zaman, her yerde, her mahluka muhtaç olduğu şeyleri vermesi, onu terbiye etmesi ve idaresi altında bulundurma vasfı

sadık: doğru, gerçek; sözünde, vaadinde, işinde doğru olan

şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret

şe'n: iş, durum, özellik, yapı

sefaat: Hz. Peygamberin ve diğer salih kulların, bazı günahkâr mü'minleri bağışla-

masını Allah'tan dilemeleri.

semavî: Allah tarafından olan, ilâhî.

şua: ışın, bir ışık kaynağından uzanan ışık telleri

tahakkuk: gerçekleşme, meydana gelme, olma

talebe: öğrenci

talim: ders verme, öğretme

ulûhiyet: ilahlık, Allah'ın hakimiyeti ile kainattaki her şeyi kendisine ibadet ve itaat ettirmesi

umum: bütün

Vacibü'l-Vücud: varlığı zarurî ve zatî olan; varlığı başkasının varlığına bağlı değil, kendinden olup ezeli ve ebedî olan Allah (C.C.).

vahdet: birlik ve teklik

vâki: vuku bulan, olan, meydana gelen

ya Rab: Ey Allah!

zat-ı vacibü'l-vücud: varlığı mutlaka gerekli olan zat, Cenab-ı Allah.

zuhur: görünme, belli olma, ortaya çıkma

vücup derecesinde bâkî bir âlemi istilzam ve zaruret derecesinde mükâfat ve mücazat için haşri ve neşri isterler.

• Evet, madem ezeli, ebedî bir Allah var; elbette saltanat-ı ulûhiyetinin sermedi bir medarı olan ahiret vardır. Ve madem, bu kâinatta ve zihayatta gayet haşmetli ve hikmetli ve şefkatli bir rububiyet-i mutlaka var ve görünüyor; elbette o rububiyetin haşmetini sukuttan, hikmetini abesiyetten ve şefkatini gadirden kurtaran ebedî bir dâr-ı saadet bulunacak ve girilecek.

• Hem madem göz ile görünen bu hadsiz in'amlar, ih-sanlar, lütuflar, keremler, inayetler, rahmetler, perde-i gayp arkasında bir Zat-ı Rahman-ı Rahîmin bulunduğu nu sönmemiş akıllara, ölmemiş kalplere gösterir; elbette in'amı istihzadan ve ihsanı aldatmaktan ve inayeti adavetten ve rahmeti azaptan ve lütufta ve keremi ihanetten halâs eden ve ihsanı ihsan eden ve nimeti nimet eden bir âlem-i bâkîde, bir hayat-ı bâkiye var ve olacaktır.

• Hem madem bahar faslında, zeminin dar sayfasında, hatasız yüz bin kitabı birbiri içinde yazan bir kalem-i kudret, gözümüz önünde yorulmadan işliyor. Ve o kalem sahibi yüz bin defa ahd ve vaad etmiş ki, “Bu dar yerde ve karışık ve birbiri içinde yazılan bahar kitabından daha kolay olarak, geniş bir yerde güzel ve lâyemut bir kitabı yazacağım ve size okutturacağım” diye, bütün fermanlarda o kitaptan bahsediyor. Elbette ve herhalde o kitabın aslı yazılmış ve haşir ve neşir ile haşiyeleri de yazılacak. Ve umumun defter-i a'malleri onda kaydedilecek.

abesiyet: faydasız, boş, lüzumsuz ve gayesiz oluş
adavet: düşmanlık, husumet
ahiret: dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan ikinci hayat.
aht: söz verme
âlem-i bâkî: sonsuz olan ahiret âlemi.
azap: ceza, büyük sıkıntı, şiddetli acı
bâkî: ebedî, daimî, sürekli ve kalıcı olan
dâr-ı saadet: saadet, mutluluk

yeri, Cennet.
defter-i a'mal: insanların işlediği ve yaptığı şeylerin kaydedildiği defter; amellerin defteri.
ebedi: sonu olmayan, daimî, sürekli
ezeli: ezel ile ilgili, öncesiz, başlangıçsız
fasıl: mevsim
ferman: emir, buyruk
gadir: zulüm, hainlik
gayet: son derece
hadsiz: sınırsız, sonsuz

halâs: kurtarma.
haşie: bir eserin metnini serh ve izah eden kitap
haşmet: ihtişam, heybet, büyüklük
haşmetli: ihtisamlı, gösterişli, heybetli
haşr: kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları, Allah'ın ölüleri diriltip mahşere çıkarması
hayat-ı bakîye: bakî olan, sonsuz hayat, ahiret hayatı
hikmet: ilahî gaye, yüksek

bilgi, fayda
iharet: hainlik, kötülük etme
ihsan: bağışlama, ikram etme, lütufta
in'am: nimet verme, nimetlendirme, ihsan etme
inayet: yardım, ihsan, lütufta
istihza: alaya alma, birisiyle eğlenme, inceden inceye dokundurarak alay etme
istilzam: gerektirme
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
kalem-i kudret: kudret kalemi, Allah'ın güç ve kuvveti ile yaratması
kerem: cömertlik, lütufta, ihsan, bağış
lâyemut: ölümsüz, sonu olmayan, hayatı sona ermez
lütufta: güzellik, hoşluk, iyilik, ihsan
madem: ...den dolayı, böyle ise
medar: dayanak noktası, sebep, vesile.
mücazat: bir suçta karşı verilen ceza
mükâfat: ödül
neşir: kıyametten sonra bütün insanların dirilip toplandıktan sonra dağılıp yayılmaları
neşir: kıyamet günü bütün ölümlerin dirilmesi.
nimet: lütufta, ihsan, bağış
perde-i gayp: gayp perdesi, gizli perde; insanların bilmeyip sadece Allah'ın bildiği gayp âlemdeki manevî perde
rahmet: şefkat, merhamet, bağışlama ve esirgeyicilik
rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın her zaman, her yerde, her mahluka muhtaç olduğu şeyleri vermesi, onu terbiye etmesi ve idaresi altında bulundurma vasfı
rububiyet-i mutlaka: mutlaka terbiye edicilik, Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan ve emri altında tutan kayıtsız, şartsız terbiye ediciliği
saltanat-ı ulûhiyet: kâinatta şerik, ortak kabul etmeyen ilâhî saltanat.
şefkat: acıyarak ve esirgeyerek sevmek, içten ve karşılıksız merhamet
sermedi: ebedî, daimî, sürekli
sükût: değerden düşme, değerini yitirme
umum: bütün, hepsi
vaad: söz verme, aht
vücup: vacip ve lüzumlu olma, gereklilik
zaruret: zorunluluk, mecburiyet
zat-ı Rahman-ı Rahîm: yardım, ihsan ve merhamet sahibi olan; Rahman ve Rahîm olan zat, Allah.
zemin: yeryüzü
zihayatt: hayat sahibi.

âciz: zayıf, güçsüz, zavallı
arz: yer, dünya
azap: ceza, büyük sıkıntı, şiddetli acı
celp: çekme, kendine çekme
cihet: yön
cin: gözle görünmez, lâtif cisimlerden ibaret bir yaratık
düstur: kanun, kural, esas
ehemmiyet: önem, değer, kıymet
ekser: pek çok
enva-ı zevî'l-ervâh: ruh sahibi olanların çeşitleri
enva-ı zevîlhayat: canlıların tür-lüsü, hayat sahibi olanların çeşitleri.
ferman: emir, buyruk
gayet: son derece
haysiyet: itibar
haysiyet: şeref, onur, itibar
hendese: geometri; mühendislik
hevesat: hevesler.
hikmet-i hilkat: yaratılış hikmeti.
hilkat: yaratılış
hükmetme: hakim olma, işleme
hulâsa: bir şeyin özü, esası, temel kısmı
ihtiyacat: ihtiyaçlar, lüzumlu olan şeyler.
imhal: mühlet verme, sonraya kalmasına müsaade etme.
ins: insan, beşer, Âdemoğlu.
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
kesret-i mahlûkat: yaratılmışların çokluğu.
kiymet: değer
madem: ...den dolayı, böyle ise
mahiyet: bir şeyin aslı, esası, tabiatı, niteliği
mahlûkat: yaratıklar, Allah tarafından yaratılanlar
maşher: toplanılan yer
masnuat: sanatla yapılmış şeyler
menşe: esas, kaynak
meşher: teşhir yeri, sergi, gösterme yeri.
mesken: oturlan, ikamet olunan yer
mevduat: mevcutlar, var olan her şey, mahluklar
mizaç: huy, tabiat, fitrat
mu'cize: benzerini yaptıktan insanların aciz kaldığı şey
mütemadiyen: sürekli olarak, devamlı

• Hem madem bu arz, kesret-i mahlûkat cihetiyle ve mütemadiyen değişen yüz binler çeşit çeşit enva-ı zevî'l-hayat ve zevî'l-ervahın meskeni, menşei, fabrikası, meşheri, maşheri olması haysiyetiyle, bu kâinatın kalbi, merkezi, hulâsası, neticesi, sebeb-i hilkatı olarak, gayet büyük öyle bir ehemmiyeti var ki, küçüklüğü ile beraber koca semavata karşı denk tutulmuş. Semavî fermanlarda daima, ¹ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ deniliyor. Ve madem, bu

mahiyetteki arzın her tarafına hükmeden ve ekser mahlûkatına tasarruf eden ve ekser zîhayat mevcudatını teşhîr edip kendi etrafına toplattıran ve ekser masnuatını kendi hevesatının hendesesıyla ve ihtiyacatının düsturlarıyla öyle güzelce tanzim ve teşhir ve tezyin ve çok anti-ka nevilerini liste gibi birer yerlerde öyle toplayıp süslet-tirir ki, değil yalnız ins ve cin nazarlarını, belki semavat ehlinin ve kâinatın nazar-ı dikkatlerini ve takdirlerini ve Kâinatın Sahibinin nazar-ı istihsanını celp etmekle, gayet büyük bir ehemmiyet ve kıymet alan ve bu haysiyetle, bu kâinatın hikmet-i hilkatı ve büyük neticesi ve kıymetli meyvesi ve arzın halifesi olduğunu fenleriyle, sanatlarıyla gösteren ve dünya cihetinde Sâni-i Âlemin mu'cizeli sanatlarını gayet güzelce teşhir ve tanzim ettiği için, isyan ve küfrüyle beraber dünyada bırakılan ve azabı tehir edilen ve bu hizmeti için imhal edilip muvaffakiyet gören nev-i benî Âdem var.

• Ve madem bu mahiyetteki nev-i benî Âdem, mizaç ve hilkat itibarıyla gayet zayıf ve âciz ve gayet acz ve

1. Göklerin ve yerin Rabbi [Allah'tır]. (Ra'd Suresi: 16; İsrâ Suresi: 102; Kehf Suresi: 14.)

muvaffakiyet: başarma, başarı olma
nazar: bakış, dikkat
nazar-ı dikkat: dikkatli bakma, dikkatli bakış.
nazar-ı istihsan: güzel gören, beğenen görüş, bakış.
nev-i benî adem: benîâdem cinsi, Âdemoğlu, insan cinsi, insan.

nevi: çeşit, tür
Sâni-i Âlem: dünyayı sanatla yaratan Allah.
sebeb-i hilkat: yaratılış sebebi, yaratılış nedeni.
semavat: semalar, gökler
Semavî: Allah tarafından olan, ilâhî.
tanzim: düzenleme, sıralama, tertipleme

tasarruf: bir şeyin sahibi olup idare etme, mülkünü istediği gibi kullanma
te'hîr: erteleme, sonraya bırakma
teşhir: ilan etme, herkese duyurma; sergileme
tezyin: süsleme, ziynetlendirme
zîhayat: hayat sahibi.

fakrıyla beraber, hadsiz ihtiyacı ve teellümatı olduğu halde, bütün bütün kuvvetinin ve ihtiyarının fevkinde olarak, koca küre-i arzı o nev-i insana lüzumu bulunan her nevi madenlere mahzen ve her nevi taamlara ambar ve nev-i insanın hoşuna gidecek her çeşit mallara bir dükân sûretine getiren, gayet kuvvetli ve hikmetli ve şefkatli bir Mutasarrıf var ki, böyle nev-i insana bakıyor, besliyor, istediğini veriyor.

• Ve madem, bu hakikatteki bir Rab, hem insanı sever, hem kendini insana sevdirebilir; hem bâkîdir, hem bâkî âlemleri var; hem adaletle her işi görür ve hikmetle her şeyi yapıyor; hem bu kısa hayat-ı dünyeviyede ve bu kısacık ömr-i beşerde ve bu muvakkat ve fânî zeminde, o Hâkim-i Ezelînin haşmet-i saltanatı ve sermediyet-i hâkimiyeti yerleşmiyor; ve nev-i insanda vuku bulan ve kâinatın intizamına ve adalet ve muvazenelerine ve hüsn-ü cemaline münâfî ve muhalif çok büyük zulümleri ve isyanları ve velinimetini ve onu şefkatle besleyene karşı ihanetleri, inkârları, küfürleri bu dünyada cezasız kalıp, gaddar zalim, rahat ile hayatını ve biçare mazlum, meşakkatler içinde ömürlerini geçirirler; ve umum kâinatta eserleri görünen şu adalet-i mutlakının mahiyeti ise, dirlmemek sûretiyle, o gaddar zalimlerin ve me'yus mazlumların vefat içindeki müsavatlarına bütün bütün zıttır, kaldırmaz, müsaade etmez.

• Ve madem, nasıl ki Kâinatın Sahibi, kâinattan zemin ve zeminden nev-i insanı intihap edip, gayet büyük bir makam, bir ehemmiyet vermiş; öyle de, nev-i insandan

lik, emre karşı gelme
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
küre-i arz: yer küre, dünya
madem: ...den dolayı, böyle ise
maden: toprakta filiz denilen bitişimler halinde bulunan, toprak altında çıkarıldıktan sonra artılarak kalıba dökülen madde
mahiyet: bir şeyin aslı, esası, tabiatı, niteliği
mahzen: kaynak, hazine ve define deposu
makam: büyük yer, mevki
mazlum: zulüm görmüş, haksızlığa uğramış
me'yus: yeise düşmüş, ümitsiz, kederli
meşakkat: zahmet, sıkıntı, güçlük, zorluk
muhalif: zıt, karşıt, aykırı
münâfî: zıt, aykırı
müsaade: izin
müsavat: müsavilik, eşitlik
mutasarrıf: tasarruf eden, tasarruf sahibi olan, her şeyin sahibi olan, mâlik
muvakkat: geçici
muvazene: denge, ölçü
nev-i insan: insan türü, insanoglu
nevi: çeşit, tür
ömr-ü beşer: insan ömrü, insan hayatı.
Rab: besleyen, yetiştiren, verdiği nimetlerle mahlûkatı ıslah ve terbiye eden Allah
şefkat: acıyarak ve esirgeyerek sevmek, içten ve karşılıksız merhamet
sermediyet-i hâkimiyet: hakimiyetin ebediliği, sürekliliği; Allah'ın bütün kâinatta hükmedip idare etmesinin devamlılığı.
suret: biçim, şekil, tarz
taam: yemek, yiyecek
teellümat: teellümler, elem, keder, acı duymalar, tasalanmalar.
umum: bütün
vefat: ölme
velinimet: nimeti veren, nimete sebep olan
vuku: olma, gerçekleşme, meydana gelme
zalim: zulmeden, acımasız ve haksız davranan
zemin: yeryüzü
zulüm: haksızlık, eziyet, işkence

acz: zayıflık, güçsüzlük
adalet-i mutlaka: tam adalet, sonsuz adalet.
ambar: eşya saklanan ve depolanan yer
bâkî: ebedî, daimî, sürekli ve kalıcı olan
biçare: çaresiz, zavallı
ehemmiyet: önem, değer, kıymet
fakr: fakirlik, yoksulluk, muhtaçlık
fânî: ölümlü, geçici
fevkinde: üstünde

gaddar: çok fazla zulüm ve haksızlık eden
gayet: son derece
hadsiz: sınırsız, sonsuz
hakikat: gerçek
Hâkim-i Ezelî: ezeli hâkim, daimî hüküm ve idare sahibi olan, Allah.
haşmet-i saltanat: saltanatının haşmeti, ihtişamı, göz kamaştıran güzelliği
hayat-ı dünyeviyeye: dünyaya ait olan hayat.
hikmet: ilahî gaye, yüksek

bilgi, fayda
hüsni cemal: yüz güzelliği, kişinin kendi güzelliği
ihamet: hainlik, kötülük etme, arkadan vurma
ihtiyacat: ihtiyaçlar, lüzumlu olan şeyler.
ihtiyar: irade, tercih; kendi istek ve arzularına göre hareket etme
intihap: seçme
intizam: düzenlilik, düzgünlük
isyan: başkaldırma, itaatsiz-

adeta: sanki
Aleyhissalâtü vesselâm: 'salât ve selam onun üzerine olsun' anlamında Hz. Muhammed'e dua
asfiya: safiyet ve takva sahibi olan, Hz. Peygamberin (a.s.m.) vârisi hükmünde, onun meslek ve gayelerini hayata geçirmeye çalışan âlim zatlar.
asr: yüzyıl
bedahet: açıklık, aşikâr, ispata ihtiyaç olmayacak derecede açıklık
cihet: yön
dava: iddia
ehadiyet: Allah'ın her bir şeyde birliğinin tecelli etmesi, görünmesi
ehemmiyetli: önemli
emirber: emir eri
emsal: örnekler, benzerler
enbiya: nebiler, peygamberler
evliya: veliler, Allah dostları
gayet: son derece
hadsiz: sınırsız, sonsuz
hakikat-ı âlem: dünyanın gerçeği, aslı.
hakiki: gerçek
hâşa: asla, katiyen, öyle değil, Allah göstermesin
hay: diri, sağ, canlı
icma-i azim: büyük ve muazzam bütünlük, beraberlik
idam-ı ebedi: dirilmemek üzere yok oluş, ahiret inancı olmadığı için ölümü ebedî yokluğa gitmek olarak görme
ihtimal: olabilirlik
ikram: bağış, ihsan
iman: inanç, itikat
intihap: seçme
ispat: doğruyu delillerle gösterme
kabiliyet: istidat, yetenek
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
kellâ: hiç bir zaman, asla, kat'iyen, kesinlikle.
kemalât-ı ilâhiye: ilâhî güzellik ve mükemmellikler.
kıymettar: kıymetli, değerli
küre-i arz: yer küre, dünya
madem: ...den dolayı, böyle ise

dahi makasid-ı rububiyetine tevafuk eden ve kendilerini iman ve teslim ile Ona sevdiren hakikî insanlar olan enbiya ve evliya ve asfiyayı intihap edip kendine dost ve muhatap ederek, onları mu'cizeler ve tevfikler ile ikram ve düşmanlarını semavî tokatlar ile tazip ediyor. Ve bu kıymetli, sevimli dostlarından dahi, onların imamı ve mefhari olan Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâmı intihap ederek, ehemmiyetli küre-i arzın yarısını ve ehemmiyetli nev-i insanın beşten birisini uzun asırlarda onun nuruyla tenvir ediyor. Âdeta, bu kâinat onun için yaratılmış gibi, bütün gayeleri onun ile ve onun dini ile ve Kur'an'ı ile tezahür ediyor. Ve o pek çok kıymettar ve milyonlar sene yaşayacak kadar hadsiz hizmetlerinin ücretlerini, hadsiz bir zamanda almaya müstehak ve lâıyk iken, gayet meşakkatler ve mücahedeler içinde altmış üç sene gibi kısacık bir ömür verilmiş. Acaba hiçbir cihetle hiçbir imkânı, hiçbir ihtimali, hiçbir kabiliyeti var mı ki, o zat, bütün emsali ve dostlarıyla beraber dirilmesin ve şimdi de ruhen diri ve hay olmasın; idam-ı ebedî ile mahvolsunlar? Haşa, yüz bin defa haşa ve kellâ! Evet, bütün kâinat ve hakikat-i âlem, dirilmesini dava eder ve hayatını Sahib-i Kâinattan talep ediyor.

• Ve madem, Yedinci Şua olan *Ayetü'l-Kübra*'da, her biri bir dağ kuvvetinde, otuz üç adet icma-ı azim ispat etmişler ki: Bu kâinat, bir elden çıkmış ve bir tek zatın mülküdür; ve kemalât-ı İlâhiyenin medarı olan vahdetini ve ehadiyetini bedahetle göstermişler; ve vahdet ve ehadiyet ile, bütün kâinat o Zat-ı Vahidin emirber neferleri ve

makasid-ı rububiyet: Allah'ın kâinattaki bütün varlıkları idare ve beslemesindeki maksatlar ve gayeler.
medar: dayanak noktası, sebep, vesile.
mefhar: övünme sebebi, övünme vesilesi.
meşakkat: zahmet, sıkıntı, güçlük, zorluk
mu'cize: benzerini yapmaktan insanların aciz kaldığı şey
mücahede: savaşma, mücadele

muhâtab: kendisine hitap olunan, söz söylenilen kimse
müstahak: hak eden, hak etmiş
nefer: asker, er
nev-i insan: insan türü, insanı noğlu
nur: aydınlık, parıltı, ışıq
ruhen: ruh ile
Sahib-i Kâinat: kâinatın sahibi olan Allah.
semavi: Allah tarafından olan, ilâhî.
talep: istek, dilek

tazip: azap çekirme, eziyet etme, sıkıntı verme
tenvir: aydınlatma
tevafuk: uyma, uygunluk, birbirine denk gelme
tevfik: Allah'ın yardımı, başarılmaması
tezahür: görünme, belirme, ortaya çıkma
vahdet: birlik ve teklik
zat: ululuk sahibi kişi, şahıs (a.s.m)
Zat-ı Vâhid: tek ve benzersiz olan Allah

musahhar memurları hükmüne geçiyor; ve ahiretin gelmesiyle, kemalâtı sukuttan ve adalet-i mutlakası müstehziyâne gadr-i mutlakdan ve hikmet-i ammesi sefahetkârâne abesiyetten ve rahmet-i vasiası lâhiyâne tazipten ve izzet-i kudreti zelilâne aczden kurtulurlar, tekaddüs ederler.

Elbette ve elbette ve herhalde, iman-ı billâhın yüzer nüktesinden bu sekiz madem'lerdeki hakikatlerin muktezasıyla, kıyamet kopacak, haşir ve neşir olacak, dâr-ı mücazat ve mükâfat açılacak. Tâ ki, arzın mezkûr ehemmiyeti ve merkeziyeti ve insanın ehemmiyeti ve kıymeti tahakkuk edebilsin; ve Arz ve insanın Hâlıkı ve Rabbi olan Mutasarrıf-ı Hakîmin mezkûr adaleti, hikmeti, rahmeti, saltanatı takarrür edebilsin; ve o bâkî Rabbin mezkûr hakikî dostları ve müştakları, idam-ı ebedîden kurtulsun; ve o dostların en büyüğü ve en kıymettarı, bütün kâinatı memnun ve minnettar eden kudsî hizmetlerinin mükâfatını görsün; ve Sultan-ı Sermedînin kemalâtı naks ve kusurdan ve kudreti aczden ve hikmeti sefahatten ve adaleti zulümden tenezzüh ve tekaddüs ve teberri etsin.

Elhasıl, madem Allah var, elbette ahiret vardır.

Hem nasıl ki, mezkûr üç erkân-ı imaniye, onları ispat eden bütün delilleriyle haşre şehadet ve delâlet ederler; öyle de, ¹ **وَبِمَلَكَّتِهِ وَبِالْقَدْرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى** olan iki rûkn-i imanî dahi, haşri istilzam edip, kuvvetli bir sûrette âlem-i bekaya şehadet ve delâlet ederler. Şöyle ki:

1. Meleklerle ve kadere, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine iman etmek.

adalet-i mutlaka: tam adalet, sonsuz adalet.
âlem-i beka: sonsuzluk âlemi, ahiret.
dâr-ı mücazat ü mükâfat: ceza ve mükâfat yeri; ahiret.
delâlet: delil olma, gösterme; alâmet, işaret
ehemmiyet: önem, değer, kıymet

erkân-ı imaniye: imana ait esaslar.
gadr-i mutlak: mutlak gadir, tam zulüm ve merhametsizlik, sırf haksızlık.
Hâlık: yoktan yaratan, her şeyi yoktan var eden, yaratıcı; Allah.
haşr: kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplan-

maları, Allah'ın ölüleri diriltip mahşere çıkarması
hikmet: ilâhî gaye, yüksek bilgi, fayda
hikmet-i âmme: umumî hikmet; her şeyin alâkalı olduğu ilâhî gaye, kâinattaki umumî ve ilâhî gaye.
hükümüne: yerine, değerine
idam-ı ebedî: dirilmemek

üzere yok oluş, ahiret inancı olmadı için ölümü ebedî yokluğa gitmek olarak görme
iman-ı billâh: Allah'a inanma, Allah'ı, onun kâinatta tecelli eden bütün sıfat ve isimleriyle beraber kabul ederek Ona inanma.
istilzam: gerektirme
izzet-i kudret: kudretin izzeti, şerefi
kemalât: kemaller, olgunluklar, mükemmellikler
kudret: güç, kuvvet, iktidar
kudsi: mukaddes, yüce
lâhiyâne: eğlenircesine, oynarcasına.
madem: ...den dolayı, böyle ise
merkeziyet: merkezde bulunmuş olma
mezkûr: zikredilen, adı geçen, anılan.
muktezâ: iktiza eden, gereken
musahhar: boyun eğen, emir altına giren, istenilen hâle konulmuş
müştak: arzulu, fazla istekli, istiyak gösteren
müstehziyâne: istihza edercesine, alay ederek, eğlenerek, alay yollu.
Mutasarrıf-ı Hakîm: her şeyin idare ve tanzimi elinde olan, her şeyi hikmetle tasarruf eden Allah.
naks: noksan, eksiklik
Rabb: besleyen, yetiştiren, verdiği nimetlerle mahlûkatı ıslah ve terbiye eden Allah
rahmet: Allah'ın kullarını esirgemesi, onlara maddî ve manevî nimetler vermesi
rahmet-i vasia: bütün mahlûkatı içine alan genişlikte ve bol rahmet.
rûkn-i imanî: imana ait esas, imanin esası.
sefahat: yasak şeylere, zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük
sefahetkârane: sefahatkâr olana yakışır şekilde, zevk ve eğlenceye aşırı düşkün olarak, lüzumsuz yere masraf ederek.
sûkût: değerden düşme, değerini yitirme
Sultan-ı Sermedî: daimî, sürekli, hükümdarlığının sonu olmayan sultan; Allah.
takarrür: yerleşme, kararlı hale gelme
tazip: azap çekirme, eziyet etme, sıkıntı verme
teberri: aklanma, temiz olma, anınma.
tekaddüs: temizlenme, kudsi kılma, fazlasıyla temiz ve mukaddes olma.
zelilâne: zeliil olarak, zeliilce, aşağılanarak, alçakça.

ahiret: dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan ikinci hayat.

âlem-i ahiret: ahiret âlemi.

âlem-i beka: sonsuzluk âlemi, ahiret.

âlem-i ervah: ruhlar âlemi.

âlem-i gayp: gayp âlemi, görünmeyen, fakat varlığı kesin olan ve mahiyeti Allah tarafından bilinen başka dünyalar.

bedihi: delil ve ispata muhtaç olamayacak derecede açık ve ortada olan.

dâr-ı ahiret: ahiret yurdu.

dâr-ı saadet: saadet, mutluluk yeri, Cennet.

defter-i a'mal: insanların işlediği ve yaptığı şeylerin kaydedildiği defter; amellerin defteri.

elvah-ı mahfuza: korunmuş, muhafaza edilmiş levhalar.

elvah-ı misaliye: örnek tablolar, misalî manzaralar.

hadsiz: sınırsız, sonsuz

hafizane: koruyup, muhafaza ederek

hakimane: hikmetli bir şekilde.

haşr: kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları, Allah'ın ölüleri diriltip mahşere çıkarması

ihatalı: kuşatıcı

ihbarat: ihbarlar, bildirmeler, haber vermeler.

iman-ı bilkader: kadere inanmak

ins: insan, beşer, Âdemoğlu.

izn-i ilâhî: Allah'ın izni.

kader: Cenab-ı Hakkın ezeli ilmi ile, kâinata olmuş ve olacak bütün şeylerin varlık ve yokluğunu, geçmiş ve geleceğini bilmesi

kat'iyet: kat'îlik, kesinlik.

kitabî: kâtiplik, yazma

kuvve-i hafıza: hafıza gücü

mahkeme-i kübra: en büyük mahkeme, öldükten sonra bütün insanların diriltilerek Allah huzurunda hesaba çekileceği mahkeme.

melâike: melekler

melâike-i mukarrebîn: büyük meleklerden bir zümre.

mezkûr: zikredilen, adı geçen, anılan.

mizan: ölçü, denge

mizan-ı ekber: en büyük terazi, mahşer günü amellerin ölçüleceği, hakikî mahiyeti ancak ahirette bilinebilecek olan büyük terazi.

mücazat: bir suça karşı verilen ceza

müdkikane: dikkatlice, inceden inceleme araştırarak

muhakeme: iki tarafı dinleyip hüküm verme, hakimî tarafları dinleyip hüküm vermesi, yargılama

Melâikenin vücudunu ve vazife-i ubudiyetlerini ispat eden bütün deliller ve hadsiz müşahedeler, mükâlemeler, dolayısıyla, âlem-i ervahın ve âlem-i gaybın ve âlem-i bekanın ve âlem-i ahiretin ve ileride cin ve ins ile şenlendirilecek olan dâr-ı saadetin, Cennet ve Cehennemin vücutlarına delâlet ederler. Çünkü, melekler bu âlemleri izn-i İlâhî ile görebilirler ve girerler. Ve Hazret-i Cebrail gibi, insanlar ile görüşen umum melâike-i mukarrebîn, mezkûr âlemlerin vücutlarını ve onlar, onlarda gezdiklerini müttefikane haber veriyorlar. Görmediğimiz Amerika kıtasının vücudunu, ondan gelenlerin ihbarıyla, bedihî bildiğimiz gibi, yüz tevatür kuvvetinde bulunan melâike ihbaratıyla, âlem-i bekanın ve dâr-ı ahiretin ve Cennet ve Cehennemin vücutlarına o kat'iyette iman etmek gerektir. Ve öyle de iman ederiz.

Hem, Yirmi Altıncı Söz olan Risale-i Kaderde, iman-ı bilkader rûknünü ispat eden bütün deliller, dolayısıyla, haşre ve neşr-i suhufa ve mîzan-ı ekberdeki muvazene-i a'male delâlet ederler. Çünkü, her şeyin mukadderatını gözümüz önünde nizam ve mîzan levhalarında kaydetmek ve her zîhayatın sergüzeşt-i hayatiyelerini kuvve-i hafızalarında ve çekirdeklerinde ve sair elvah-ı misaliyede yazmak ve her zîruhun, hususan insanların, defter-i a'mallerini elvah-ı mahfuzada tesbit etmek, geçirmek, elbette öyle muhit bir kader ve hakîmâne bir takdir ve müdakkikâne bir kayıt ve hafizâne bir kitabet, ancak mahkeme-i kübrada, umumî bir muhakeme neticesinde, daimî bir mükâfat ve mücazat için olabilir. Yoksa, o ihatalı

muhit: ihata eden, kuşatıcı
mukadderat: Allah tarafından ezelde takdir olunmuş şeyler, ileride meydana gelecek haller ve olaylar, alın yazısı.

mükâfat: ödül

mükâleme: konuşma

müşahede: gözlem.

müttefikane: ittifak ederek, hep beraber, birlikte

muvazene-i a'mal: yapılan işlerin tartılması, amellerin tartılıp hesaplanması.

neşr-i suhuf: haşır zamanı, insanların hesaplarının görülmesi için amel defterlerinin meydana çıkarılıp herkesin hesabının görülmesi, amellerin belli olması.

nizam: düzen

Risale-i Kader: Kader Risalesi, Risale-i Nur'da Sözler mecmuası içinde bulunan 26. söz

rûkn: bir şeyi meydana getiren unsurlardan her biri, esas

sergüzeşt-i hayatiye: hayat macerası, hayatta başa ge-

lenler, yaşananlar

takdir: Allah'ın takdiri, Allah'ın ilmiyle belli bir düzen vermesi

tevatür: içinde yalan ihtimali bulunmayan ve birbirlerine kuvvet veren haberlerden oluşan büyük bir topluluğa ait haber

vazife-i ubudiyet: kulluk vazifesi.

zîhayat: hayat sahibi.

zîruh: ruh sahibi, ruhlı, canlı, hayattar.

ve inceden ince olan kayıt ve muhafaza, bütün bütün manasız, faydasız kalır; hikmete ve hakikate münafı olur.

Hem, haşır gelmezse, kader kalemıyla yazılan bu kitab-ı kâinatın bütün muhakkak manaları bozulur ki, hiçbir cihet-i imkânı olamaz. Ve o ihtimal, bu kâinatın vücudunu inkâr gibi bir muhal, belki bir hezeyan olur.

Elhasıl, imanın beş rûknü, bütün delilleriyle, haşır ve neşrin vukuuna ve vücuduna ve dâr-ı ahiretin vücuduna ve açılmasına delâlet edip, isterler ve şehadet edip, talep ederler.

İşte, hakikat-i haşriyenin, azametine tam muvafık böyle azametli ve sarsılmaz direkleri ve bürhanları bulunduğu içindir ki, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyanın hemen hemen üçten birisi haşır ve ahireti teşkil ediyor; ve onu, bütün hakaikına temel taşı ve üssü'l-esas yapıyor; ve her şeyi onun üstüne bina ediyor.

[Mukaddime nihayet buldu]

* * *

ahiret: dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan ikinci hayat.
azamet: büyüklük
binâ: kurma, dayandırma
bürhan: delil, ispat, hüccet
cihet-i imkân: mümkün olma yönü, imkân tarafı, bir şeyin olabirlik tarafı, yönü.
dâr-ı ahiret: ahiret yurdu.
delâlet: delil olma, gösterme; alamet, işaret
delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan

elhâsıl: hasılı, netice itibariyle, kısaca
hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.
hakikat: gerçek
hakikat-ı haşriye: diriliş gerçeği, haşır hakikatı
haşır: kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları, Allah'ın ölüleri diriltip mahşere çıkarması
hezeyan: saçmalama, herze
hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi, fayda

iman: inanç, itikat
inkâr: reddetme, inanmama, kabul ve tasdik etmeme
kader: Cenab-ı Hakkın ezeli ilmi ile, kâinatta olmuş ve olacak bütün şeylerin varlık ve yokluğunu, geçmiş ve geleceğini bilmesi
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
kitab-ı kâinat: kâinat kitabı.
Kur'ân-ı Mucizül Beyan: açıklamalarıyla akılları ben-

zerlerini yapmaktan aciz bırakan Kur'an
muhafaza: koruma, saklama, hıfzetme
muhal: imkansız, olması mümkün olmayan
rûkn: esas, kaide, prensip
şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret
talep: isteme, dileme
teşkil: oluşturma, şekillendirme
üssü'l-esas: hakikî sağlam temel.
vuku: olma, gerçekleşme, meydana gelme

Baştaki ayetin mu'cizâne işaret ettikleri dokuz tabaka berahin-i haşriyeye dair “Dokuz Makam”dan **Birinci Makam:**

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ
فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿٢﴾ يُخْرِجُ الْحَيَّ
مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿٣﴾¹

olan fıkradaki ferman-ı haşre dair buradaki gösterdiği bürhan-ı bahiri ve hüccet-i katıası beyan ve izah edilecek inşaallah. (HAŞİYE)

Hayatın yirmi sekizinci hassasında beyan edilmiştir ki: Hayat, imanın altı erkânına bakıp ispat ediyor, onların tahakkukuna işaretler ediyor.

Evet, madem bu kâinatın en mühim neticesi ve maye-si ve hikmet-i hilkatî hayattır; elbette o hakikat-i âliye, bu fânî, kısacık, noksan, elemli hayat-ı dünyeviye münhasır değildir. Belki, hayatın yirmi dokuz hassasıyla mahiyetinin azameti anlaşılan şecere-i hayatın gayesi, neticesi ve o şecerenin azametina lâıyk meyvesi, hayat-ı ebediyedir

HAŞİYE: O makam daha yazılmamış ve hayat meselesi haşre münasebeti için buraya girmiş. Fakat hayatın ahirinde kader rûknüne işareti pek ince ve derindir.

1. Akşama erdiğinizde ve sabaha kavuştuğunuzda Allah'ı tespih edin. • Göklerde ve yerde olanların hamd ve senası Ona mahsustur. Gündüzün sonuna doğru ve öğle vaktine erişince de Allah'ı tespih edip namaz kılın. • Ölüden diriyi, diriden ölüyü O çıkarır. Ölümünden sonra yeryüzünü O diriltir. Siz de kabirlerinizden böyle çıkarılacaksınız. (Rûm Suresi: 17-19.)

ayet: Kur'an'ın her bir cümlesi
azamet: büyüklük
berahin-i haşriye: haşre dair deliller, burhanlar
beyan: açıklama, bildirme, izah
bürhan-ı bâhir: büyük ve geniş delil.
dair: alakalı, ilgili
elem: dert, üzüntü, maddî-manevî ıztırap
erkân: rükünler, esaslar
fânî: ölümlü, geçici
ferman-ı haşr: ölülerin kıyamette diriltilmesi emri, toplanma, bir araya gelme buyruğu.
fıkra: kısım, bölüm
hakikat-ı âliye: yüce, ulu gerçek.
hâssa: bir şeye mahsus olan özellik, nitelik
haşîye: dipnot
hayat-ı dünyeviye: dünyaya ait olan hayat.
hayat-ı ebediye: ebedî ve sonsuz hayat, ahiret hayatı
hikmet-i hilkat: yaratılış hikmeti.
hüccet-i katıa: kat'i ve kesin delil, hiç bir şüpheye mahal bırakmayan delil
iman: inanç, itikat
inşaallah: 'Allah izin verirse' manasında kullanılan bir dua
ispat: doğruyu delillerle gösterme

izah: açıklama, ayrıntıları ile anlatma
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
madem: ...den dolayı, böyle ise

mahiyet: bir şeyin aslı, esası, tabiatı, niteliği
makam: yer, mevki.
mâye: temel, asıl, esas, öz
mu'ciz-âne: mu'cizeli bir şekilde.
mühim: önemli, ehemmiyetli

münhasır: sınırlanmış, sınırlı.
şecere-i hayat: hayat ağacı
tabaka: derece, kat
tahakkuk: gerçekleşme, meydana gelme, olma
Zeyl: ek, bir eserin devamı olarak yazılan kısım

ve hayat-ı uhreviyedir ve taşıyla ve ağacıyla, toprağıyla hayattar olan dâr-ı saadetteki hayattır. Yoksa, bu hadsiz cihazat-ı mühimme ile teşhiz edilen hayat şeceresi, zîşuur hakkında, hususan insan hakkında, meyvesiz, faydasız, hakikatsiz olmak lâzım gelecek. Ve sermayece cihazatça serçe kuşundan meselâ yirmi derece ziyade ve bu kâinatın ve zîhayatın en mühim, yüksek ve ehemmiyetli mahlûku olan insan, serçe kuşundan, saadet-i hayat cihetinde yirmi derece aşağı düşüp, en bedbaht, en zelil bir biçare olacak. Hem, en kıymettar bir nimet olan akıl dahi, geçmiş zamanın hüznlerini ve gelecek zamanın korkularını düşünmekle kalb-i insanı mütemadiyen incitip bir lezzete dokuz elemi karıştırdığından, en musibetli bir belâ olur. Bu ise yüz derece bâtıldır. Demek bu hayat-ı dünyeviye, ahirete iman rûknünü kat'î ispat ediyor ve her baharda haşrın üç yüz binden ziyade numunelerini gözümüze gösteriyor.

Acaba senin cisminde ve senin bahçende ve senin vatanında senin hayatına lâzım ve münasip bütün levazımatı ve cihazatı hikmet ve inayet ve rahmetle ihzar eden ve vaktinde yetiştiren, hatta senin midenin beka ve yaşamak arzusuyla ettiği hususî ve cüz'î olan rızık duasını bilen ve işiten ve hadsiz leziz taamlarla o duanın kabulünü gösteren ve mideyi memnun eden bir Mutasarrıf-ı Kadîr, hiç mümkün müdür ki, seni bilmesin ve görmesin? Ve nev-i insanın en büyük gayesi olan hayat-ı ebediye lâzım esbabı ihzar etmesin? Ve nev-i insanın en büyük, en ehemmiyetli, en lâıyk ve umumî olan beka duasını,

ahiret: dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan ikinci hayat.
batıl: boş ve manasız olan, gerçeğe uymayan, doğru ve haklı olmayan
bedbaht: bahtsız, talihsiz, zavallı
beka: bakılık, ebedilik, sonsuzluk
belâ: musibet, sıkıntı
biçare: çaresiz, zavallı
cihazat: cihazlar, uzuvlar, or-

ganlar
cihazat-ı mühimme: mühim, önemli cihazlar, önemli alet ve edevatlar, organlar.
cihet: yön
cüz'î: küçük, az
dâr-ı saadet: saadet, mutluluk yeri, Cennet.
dua: Allah'a yalvarma, niyaz
ehemmiyetli: önemli
elem: dert, üzüntü, maddî-manevî ızdırap
esbab: sebepler, vasıtalar
hadsiz: sınırsız, sonsuz

hakikat: gerçek, esas
haşr: kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları, Allah'ın ölüleri diriltip mahşere çıkarması
hayat-ı dünyeviye: dünyaya ait olan hayat.
hayat-ı ebediye: ebedî ve sonsuz hayat, ahiret hayatı
hayat-ı uhreviye: uhrevî hayat, ahirete ait olan hayat.
hayattar: canlı, yaşayan.
hikmet: ilahî gaye, yüksek bilgi, fayda

hususan: bilhassa, özellikle
hususî: özel
hüzn: keder, tasa, gam
ihzar: hazır etme, hazırlama
iman: inanç, itikat
inayet: yardım, ihsan, lütuf
ispat: doğruyu delillerle gösterme
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
kalb-i insan: insan kalbi
kat'î: kesin, şüpheyi ve tereddüde mahal bırakmayan
kıymettar: kıymetli, değerli
levazımat: lüzumlu maddeler, ihtiyaç maddeleri
leziz: lezzetli, tatlı
mahlûk: yaratık, Allah tarafından yaratılmış olan
meselâ: örneğin
mühim: önemli, ehemmiyetli
münasip: uygun
musibet: felaket, bela
Mutasarrıf-ı Kadîr: kudretli mutasarrıf, her şeyi sevk ve idare eden, tükenmez güç ve kudret sahibi olan Allah.
mütemadiyen: sürekli olarak, devamlı
nev-i insan: insan türü, insanlığı
nimet: lütuf, ihsan, bağış
nümune: örnek
rahmet: şefkat, merhamet, bağışlama ve esirgeyicilik
rızık: Allah'ın lütuf ve ihsan ettiği nimetler
rûkn: esas, kaide, prensip
saadet-i hayat: hayatın mutluluğu, canlılığın vermiş olduğu mutluluk.
şecere: ağaç
taam: yemek, yiyecek
teşhiz: cihazlama, donatma
umumî: genel
zelil: zillete uğramış, hakir, aşağılanmış
zîhayat: hayat sahibi.
zîşuur: şuurlu, şuur sahibi.
ziyade: çok, fazla

adeta: sanki
Arş: göğün en yüksek katı
bâki: ebedî, daimî, sürekli ve kalıcı olan
beka: bakîlik, ebedîlik, sonsuzluk
cevher: esas, maya, öz
cihet: yön
cüz'i: küçük, az
dehşetli: ürkütücü, korkunç
derman: ilaç, çare
ebedi: sonu olmayan, daimî, sürekli
ehemmiyet: önem
ehemmiyetli: önemli
ferş: yeryüzü, zemin, dünya
fitraten: fitrî olarak, yaratılıştan, yaratılış itibarıyla.
gayet: son derece
habib: sevilen, sevgili
hadsiz: sınırsız, sonsuz
hâşâ: asla, katiyen, öyle değil, Allah göstermesin
hayat-ı uhreviye: uhrevî hayat, ahirete ait olan hayat.
hizmetkâr: hizmet yapan kimse, hizmetçi.
icat: vücuda getirme, yoktan var etme
idam: yok etme
ihtimam: dikkat ve özen gösterme
inkâr: reddetme, inanmama, kabul ve tasdik etmeme
inşa: vücuda getirme, yaratma
kabil: mümkün, ihtimal dairesinde
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
kemal-i hikmet: hikmetin mükemmelliği, tam ve eksiksiz bir hikmet, mükemmel hikmet ve gaye.
kemal-i itina: itinanın son derecesi, son derece dikkat ve itina.
kıymettar: kıymetli, değerli
mahlûk: yaratık, Allah tarafından yaratılmış olan
mahlûkat: yaratıklar, Allah tarafından yaratılanlar
mev't-i ebedi: ebedî ölüm, sonsuz ölüm.

hayat-ı uhreviyenin inşasıyla ve Cennetin icadıyla kabul etmesin? Ve kâinatın en mühim mahlûku, belki zeminin sultanı ve neticesi olan nev-i insanın Arş ve ferşi çınlatan umumî ve gayet kuvvetli duasını işitmeyip, küçük bir midede kadar ehemmiyet vermesin, memnun etmesin, kemal-i hikmetini ve nihayet rahmetini inkâr ettirsin? Haşa, yüz bin defa haşa!

Hem hiç kabil midir ki, hayatın en cüz'isinin pek gizli sesini işitsin, derdini dinlesin ve derman versin ve nazını çeksin ve kemal-i itina ve ihtimam ile beslesin ve ona dikkatle hizmet ettirsin ve büyük mahlûkatını ona hizmetkâr yapsın; ve sonra en büyük ve kıymettar ve bâki ve nazdar bir hayatın gök sadası gibi yüksek sesini işitmesin? Ve onun çok ehemmiyetli beka duasını ve nazını ve niyazını nazara almasın? Âdeta bir neferin kemal-i itina ile teçhiz ve idaresini yapsın ve mutî ve muhteşem orduya hiç bakmasın? Ve zerreyi görsün, güneşi görmesin? Sivrisineğin sesini işitsin, gök gürültüsünü işitmesin? Haşa, yüz bin defa haşa!

Hem hiçbir cihetle akıl kabul eder mi ki, hadsiz rahmetli, muhabbetli ve nihayet derecede şefkatli ve Kendi sanatını çok sever ve Kendini sevdiren ve Kendini sevenleri ziyade sever bir Zat-ı Kadîr-i Hakîm, en ziyade Kendini seven ve sevimli ve sevilen ve Sâniini fitraten perestiş eden hayatı ve hayatın zatı ve cevheri olan ruhu mevt-i ebedî ile idam edip Kendinden o sevgili muhibbini ve habibini ebedî bir sûrette küstürsün, darılsın, dehşetli rencide ederek sırr-ı rahmetini ve nur-u muhabbetini

muhabbet: sevgi, sevmek
muhibb: seven, sevgi besleyen, muhabbetli
mühim: önemli, ehemmiyetli
muhteşem: haşmetli, yüce
muti: itaat eden, boyun eğen
nazar: bakış, dikkat
nazdar: nazlı
nefer: asker, er
nev'i insan: insan türü, insanlığı
nihayet: son derece
niyaz: Allah'a yalvarma ve yakarma

nur-u muhabbet: muhabbet nuru, sevgi nuru, ışığı.
perestiş: tapma, aşın derecede sevmek, meftunluk
rahmet: şefkat, merhamet, bağışlama ve esirgeyicilik
rencide: incinmiş, kırılmış, gücendirilmiş
sada: ses
Sâni: her şeyi sanatlı olarak yaratan Allah
şefkat: acıyarak ve esirgeyerek sevmek, içten ve karşılıksız merhamet

sırr-ı rahmet: rahmet sırrı; merhamet etmenin, şefkat etmenin sırrı.
suret: biçim, şekil, tarz
teçhiz: cihazlama, donatma
umumi: genel
zat: kendi
Zat-ı Kadîr-i Hakîm: her şeyi hikmetli yaratan ve her şeye gücü yeten Allah.
zemin: yeryüzü
zerre: en küçük parça, molekül, atom
ziyade: fazla, fazlasıyla

inkâr etsin ve ettirsin? Haşa, yüz bin defa haşa ve kellâ! Bu kâinatı cilvesiyle süslendiren bir cemel-i mutlak ve umum mahlûkatı sevindiren bir rahmet-i mutlaka, böyle hadsiz bir çirkinlikten ve kubh-u mutlakdan ve böyle bir zulm-ü mutlakdan, bir merhametsizlikten, elbette niha-yetsiz derece münezzehtir ve mukaddestir.

NETICE: Madem dünyada hayat var; elbette insanlardan hayatın sırrını anlayanlar ve hayatını sû-i istimal etmeyenler, dâr-ı bekada ve Cennet-i bâkiyede hayat-ı bâkiyeye mazhar olacaklardır. Amenna!

Ve hem, nasıl ki yeryüzünde bulunan parlak şeylerin güneşin akisleriyle parlamaları ve denizlerin yüzlerinde kabarcıklar ziyanın lem'alarıyla parlayıp sönmeleri, arkalarından gelen kabarcıklar gidenler gibi yine hayâlî güneşçiklere aynalık etmeleri bilbedahe gösteriyor ki, o lem'alar, yüksek bir tek güneşin cilve-i in'ikâsıdır ve güneşin vücudunu muhtelif dillerle yad ediyorlar ve ışık parmaklarıyla ona işaret ediyorlar. Aynen öyle de, Zat-ı Hayy-ı Kayyumun Muhyî isminin cilve-i azamı ile berrin yüzünde ve bahrin içindeki zîhayatların kudret-i İlâhiye ile parlayıp, arkalarından gelenlere yer vermek için “Ya Hayy!” deyip perde-i gaybda gizlenmeleri, bir hayat-ı sermediye sahibi olan Zat-ı Hayy-ı Kayyumun hayatına ve vücub-u vücuduna şahadetler, işaretler ettikleri gibi; umum mevcudatın tanziminde eseri görünen ilm-i İlâhîye şahadet eden bütün deliller ve kâinatta tasarruf eden kudreti ispat eden bütün bürhanlar ve tanzim ve idare-i kâinatta hükümferma olan irade ve meşieti ispat eden

akis: yansıma
Amenna: inandık, diyecek yok, tasdik ederiz.
bahr: deniz
berr: toprak, kara, yer
bilbedahe: açıktan, aşikâr olarak.
bürhan: delil, ispat, hüccet
cemel-i mutlak: sonsuz ve kusursuz güzellik.
Cennet-i bakiye: bakî, ebedî ve daimî olan Cennet hayatı
cilve: tecelli, görünümlü
cilve-i azam: en büyük tecel-

li, en büyük Rabbanî cilve.
cilve-i in'ikâs: yansımanın görüntüsü, yansıyan görüntü.
dâr-ı beka: bâkî ve sonsuz dünya; ahiret.
delil: bir davayı ispata yarayan şey, burhan
hadsiz: sınırsız, sonsuz
hâşâ: asla, katiyen, öyle değil, Allah göstermesin
hayalî: hayalle ilgili, gerçek olmayan
hayat-ı bakiye: bakî olan, sonsuz hayat, ahiret hayatı

hayat-ı sermediye: ebedî, daimî hayat
hükümferma: hükümları, hüküm süren
idare-i kâinat: kâinatı idare etme
ilm-i İlâhî: Allah'ın ilmi
inkâr: reddetme, inanmama, kabul ve tasdik etmeme
irade: dileme, isteme, bir şeyi yapıp yapmama konusunda için olan iktidar, güç
ispat: doğruyu delillerle gösterme

kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
kellâ: hiç bir zaman, asla, katiyen, kesinlikle.
kubh-i mutlak: mutlak çirkinlik.
kudret: güç, kuvvet, iktidar
kudret-i İlâhiye: Allah'ın kudreti, Allah'ın kudretiyle yaptığı işler, fiiller, tasarruflar.
lem'a: parlıt
madem: ...den dolayı, böyle ise
mahlûkat: yaratıklar, Allah tarafından yaratılanlar
mazhar: nail olma, şereflenme
meşiet: dileme, irade, istek
mevcudat: mevcutlar, var olan her şey, mahluklar
muhtelif: türlü türlü, çeşitli
muhyî: ölüleri diriltten, hayat veren Allah.
mukaddes: takdis edilmiş, kutsal, aziz, temiz
münezzeh: arınmış, tenzih edilmiş, uzak
nihayetsiz: sonsuz, sınırsız
perde-i gayp: gayp perdesi, gizli perde; insanların bilmeyip sadece Allah'ın bildiği gayp âlemdeki manevî perde
rahmet-i mutlaka: Allah'ın mutlak rahmeti, kayda ve şarta bağlı olmayan rahmet, her yönüyle rahmet, tam rahmet.
şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret
sır: gizli hakikat, bir şeyin dikkat ve tecrübe ile anlaşılan en ince yanı
su-i istimal: bir şeyi kötüye kullanma.
tanzim: düzenleme, sıralama, tertipleme
tasarruf: bir şeyin sahibi olup idare etme, mülkünü istediği gibi kullanma
umum: bütün
Vücub-u Vücud: varlığı gerekli olmak, olmaması imkansız olmak, varlığı zarurî ve vacip olmak
ya Hayy: Ey gerçek hayat sahibi olan Allah'ım!
yâd: anma
Zat-ı Hayy-ı Kayyum: varlığı, diriliği her an için olup gökleri ve yerleri her an için tutan; her şeye, her hususta iktidarı yeten zat, Allah.
zîhayat: hayat sahibi.
ziya: ışık, aydınlık, nur
zulm-i mutlak: sonsuz ve sınırsız zulüm, tam zulüm.

âdeta: sanki
âlâmet: belirti, işaret, iz
asar: eserler
bedihî: delil ve ispata muhtaç olamayacak derecede açık ve ortada olan.
bilittifak: ittifakla, beraberce, elbirliğiyle
cevher: esas, maya, öz
cilve: tecelli, görüntü
dâr-ı ahiret: ahiret yurdu.
delâil: deliller, bürhanlar, ispat vasıtaları.
delâlet: delil olma, gösterme; âlâmet, işaret
enva: çeşitler, türler, neviler.
ervah: ruhlar, canlar, hayatın cevherleri.
gayet: son derece
hâkezâ: böylece, bunun gibi
halk: yaratma, yoktan var etme
hasis: ufak, değersiz
hayat-ı sermediye: ebedî, daimî hayat
hikmet: ilâhî gaye, yüksek bilgi, fayda
hüccet: delil
hulâsa: bir şeyin özü, esası, özeti
ihtiyar: irade, tercih; kendi istek ve arzularına göre hareket etme
ilm-i muhit: her şeyi ihata edici, kuşatıcı ilim.
iman: inanç, itikat
intişar: yayılma, yaygınlaşma, nesrolunma
irade: dileme, isteme, bir şeyi yap-pıp yapmama konusunda için olan iktidar, güç
irade-i şâmile: Cenab-ı Hakkın bütün kâinat ve mahlûkatı kuşatan kudreti.
ispat: doğruyu delillerle gösterme
kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
Kelâm-ı Rabbanî: Rabbanî kelâm, Allah'ın kelâmı.
kesret: çokluk
kesretli: çokluğu olan, çok fazla.
kıymettar: kıymetli, değerli
kudret-i mutlaka: mutlak kudret, sonsuz ve sınırsız kudret.
küre-i arz: yer küre, dünya
lâtif: tatlı, hoş
madem: ...den dolayı, böyle ise
maşer-i huveynat: mikroskobik hayvanlar topluluğu, hücre topluluğu, mikroskobik canlılar topluluğu.
medar: dayanak noktası, sebep, vesile.
melâike: melekler

bütün hüccetler ve Kelâm-ı Rabbanî ve vahy-i İlâhînin medarı olan risaletleri ispat eden bütün âlâmetler, mu'cizeler ve hakeza yedi sıfat-ı İlâhiyeye şahadet eden bütün delâil, bilittifak Zat-ı Hayy-ı Kayyumun hayatına delâlet, şehadet, işaret ediyorlar. Çünkü, nasıl bir şeyde görmek varsa, hayatı da vardır; işitmek varsa, hayatın âlâmetidir; söylemek varsa, hayatın vücuduna işaret eder; ihtiyar, irade varsa, hayatı gösterir. Aynen öyle de, bu kâinatta asarıyla vücutları muhakkak ve bedihî olan kudret-i mutlaka ve irade-i şâmile ve ilm-i muhit gibi sıfatlar, bütün delâilleriyle, Zat-ı Hayy-ı Kayyumun hayatına ve vücub-u vücuduna şahadet ederler ve bütün kâinatı bir gölgesiyle ışıklandıran ve bir cilvesiyle bütün dâr-ı ahireti zerratıyla beraber hayatlandıran hayat-ı sermediyesine şahadet ederler.

Hem hayat, “melâikeye iman” rûknüne dahi bakar, remzen ispat eder. Çünkü, madem kâinatta en mühim netice hayattır ve en ziyade intişar eden ve kıymettarlığı için nüshaları teksir edilen ve zemin misafirhanesini gelip geçen kâfilelerle şenlendiren zihayatlardır. Ve madem küre-i arz bu kadar zihayatin envayıyla dolmuş ve mütemadiyen zihayat envalarını tecdit ve teksir etmek hikmetiyle, her vakit dolar boşanır ve en hasis ve çürümüş maddelerinde dahi kesretle zihayatlar halk edilerek bir maşer-i huveynat oluyor. Ve madem hayatın süzülmüş en sâfî hulâsası olan şuur ve akıl ve lâtif ve sabit cevheri olan ruh, küre-i arzda gayet kesretli bir sûrette halk olunuyorlar; âdeta küre-i arz, hayat ve akıl ve şuur ve ervah

mu'cize: benzerini yapmak-tan insanların aciz kaldığı şey
mühim: önemli, ehemmiyetli
mütemadiyen: sürekli ola-rak, devamlı
nüsha: birbirinin aynı olan suretlerin her biri
remzen: remiz ile, işaret ede-rek, işaretle.
risalet: elçilik, resullük, pey-gamber olarak gönderilme
ruh: dirilik kaynağı, hayatın temeli ve sebebi olan manevî varlık

rûkn: esas, kaide, prensip
sabit: durağan, değişmeyen
sâfî: saf olan, katıksız, duru
şahadet: şahit olma, şahitlik; açık âlâmet, işaret
sıfat: vasıf, nitelik
sıfat-ı İlâhiye: Allah'ın sıfatla-rı.
suret: biçim, şekil, tarz
şuur: bilinç
tecdid: yenileme, tazeleme
teksir: çoğaltma
vahy-i İlâhî: İlâhî vahiy, Allah tarafında vahiy ile gelen, emir

ve yasaklar.
vücub-u vücud: varlığı ge-rekli olmak, olmaması imkan-sız olmak, varlığı zarurî ve va-cip olmak
Zat-ı Hayy-ı Kayyum: varlığı, diriliği her an için olup gökle-ri ve yerleri her an için tutan; her şeye, her hususta iktidarı yeten zat, Allah.
zemin: yeryüzü
zerrat: zerreler, atomlar
zihayat: hayat sahibi.
ziyade: çok, fazla

ile ihya olup öyle şenlendirilmiş. Elbette küre-i arzdan daha lâtif, daha nuranî, daha büyük, daha ehemmiyetli olan ecrâm-ı semaviye, ölü, camit, hayatsız, şuursuz kalması imkân haricindedir.

Demek, gökleri, güneşleri, yıldızları şenlendirecek ve hayattar vaziyetini verecek ve netice-i hilkat-i semavatı gösterecek ve hitabat-ı Sübhaniyeye mazhar olacak olan zîşuur, zîhayat ve semavata münasip sekeneler, herhalde sırr-ı hayatla bulunuyorlar ki, onlar da melâikelerdir.

Hem hayatın sırr-ı mahiyeti “peygamberlere iman” rûknüne bakıp remzen ispat eder. Evet, madem kâinat hayat için yaratılmış ve hayat dahi Hayy-ı Kayyum-u Ezelînin bir cilve-i azamıdır, bir nakş-ı ekmelidir, bir sanat-ı ecmelidir. Madem Hayat-ı Sermediye, resullerin gönderilmesiyle ve kitapların indirilmesiyle kendini gösterir. (Evet, eğer kitaplar ve peygamberler olmazsa, o Hayat-ı Ezeliye bilinmez. Nasıl ki bir adamın söylemesiyle diri ve hayattar olduğu anlaşılır; öyle de, bu kâinatın perdesi altında olan âlem-i gaybın arkasında söyleyen, konuşan, emir ve nehyedip hitap eden bir Zatın kelimatını, hitabatını gösterecek, peygamberler ve nazil olan kitaplardır.) Elbette kâinattaki hayat, kat’î bir surette Hayy-ı Ezelînin vücub-u vücuduna kat’î şahadet ettiği gibi, o Hayat-ı Ezeliyenin şuaatı, celevatı, münasebatı olan “îrsal-i rusûl” ve “inzal-i kütüb” rûkûnlerine bakar, remzen ispat eder. Ve bilhassa risalet-i Muhammediye (a.s.m.) ve vahy-i Kur’ânî hayatın ruhu ve akli hükmünde olduğundan, bu hayatın vücudu gibi hakkaniyetleri kat’îdir denilebilir.

âlem-i gayp: gayp âlemi, görünmeyen, fakat varlığı kesin olan ve mahiyeti Allah tarafından bilinen başka dünyalar.

bilhassa: özellikle

camit: ruhsuz, cansız madde
celevat: cilveler, güzel görünüşler, tecelliler.

cilve-i azam: en büyük tecelli, en büyük Rabbanî cilve.

ecram-ı semaviye: gök cisimleri, yıldızlar, gezegenler.
ehemmiyetli: önemli

emir: iş buyurma, buyruk

hakkaniyet: hak ve adalete uygunluk, hak ve doğruluktan ayrılmama

hariç: dışarı

Hayat-ı Ezeliye: zaman ve mekanla kayıtlı olmayan ezeli hayat sahibi olan Allah

Hayat-ı Sermediye: ebedî, daimî hayat

hayattar: canlı, yaşayan.

Hayy-ı Ezeli: ezeli hayat sahibi Allah.

Hayy-ı Kayyum-ı ezeli: her

şeye her hususta gücü yeten ezeli hayat sahibi, Allah.

hitabat: hitaplar, seslenişler
hitâbât-ı Sübhâniye: Allah’ın kusursuz ve noksansız konuşması

hitap: söz söyleme, topluluğa veya birisine karşı konuşma

hükmünde: değerinde, yerinde

ihya: canlandırma, diriltme, hayat verme

iman: inanç, itikat

imkân: mümkün olma, olabi-

lirlik

inzal-i kütüb: kitapların indirilmesi, Cenab-ı Hakkın vahiy ile peygamberlere kitap göndermesi.

îrsal-i rusûl: peygamber gönderme, Cenab-ı Hakkın insanlara peygamber göndermesi.

ispat: doğruyu delillerle gösterme

kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler
kat’î: kesin, şüpheye ve tereddüde mahal bırakmayan

kelimat: kelimeler, sözler

küre-i arz: yer küre, dünya

lâtif: tatlı, hoş

madem: ...den dolayı, böyle ise

mazhar: nail olma, şereflenme

melâike: melekler

münasebat: münasebetler, ilgiler, yakınlıklar, bağlar, ilişkiler, uygunluklar.

münasip: uygun

nakş-ı ekmel: en mükemmel nakış

nazil: nüzul eden, inen

nehy: yasaklama, menetme, bir işin yapılmaması konusunda tembihte bulunma

netice-i hilkat-i semavat: göklerin yaratılışının neticesi ve bundan beklenen şey.

nuranî: nurlu, ışıklı, parlak, münevver

remzen: remiz ile, işaret ederek, işaretle.

resul: Allah’ın elçisi, peygamber
risalet-i Muhammediye: kâinatın nuru ve suuru olan Hz. Muhammed’in (a.s.m.) peygamberliği.

ruh: öz, can alıcı nokta

rûkn: esas, kaide, prensip

şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret

sanat-ı ecmel: en güzel sanat.

sekene: sakin olanlar, ikamet edenler, oturanlar

semavat: semalar, gökler

sırr-ı hayat: hayat ve hayatın gerçeği.

sırr-ı mahiyet: bir şeyin mahiyetinin ne olduğunu, ne olduğunun, iç yüzünün sırrı, gerçeği.

şuaat: sular, ışınlr, parıltılar

suret: biçim, şekil, tarz

şuursuz: idraksiz, bilgisiz

vahy-i Kur’ânî: Kur’ân’ın vahiy hakikati

vaziyet: durum

vücub-u vücud: varlığı gerekli olmak, olmaması imkansız olmak, varlığı zarurî ve vacip olmak

Zat: azamet ve ululuk sahibi olan

zîhayat: hayat sahibi.

zîşuur: şuurlu, şuur sahibi.

âlem-i gayp: gayp âlemi, görünmeyen, fakat varlığı kesin olan ve mahiyeti Allah tarafından bilinen başka dünyalar.

âlem-i şahadet: gözle gördüğümüz, şahit olduğumuz âlem, kâinat.

asar: eserler

âyine: ayna

camî: toplayan, içine alan, kapsayan

cevher: esas, maya, öz

divane: deli, aklı başında olmayan

enmüzeç: nümune, örnek

faaliyet-i Rabbâniye: her şeyi terbiye ve idare eden Allah'ın faaliyetini, icraatı

fihriste: katalog, liste

hakaik: hakikatler, doğrular, gerçekler.

Hâlık-ı Kâinat: kâinatın ve onun içinde olan her şeyin yaratıcısı, Allah.

halis: katışıksız, saf, duru

hayat-ı kâinat: kâinatın hayatı.

hayat-ı maneviye: manevî hayat.

hayat-ı Muhammediye: kâinatın hayatı olan Hz. Muhammed (a.s.m.)

hayattar: canlı, yaşayan.

hükümünde: değerinde, yerinde

hulâsa: bir şeyin özü, esası, temel kısmı

hulasâtü'l-hulâsa: hulâsanın hulâsası, özünün özü

iman-ı bilkader: kadere inanmak

intizam: düzenlilik, düzgünlük

ispat: doğruyu delillerle gösterme

istilâ: kaplama, yayılma

kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler

kıyamet: bütün kâinatın Allah tarafından tayin edilen bir vakitte yıkılıp mahvolması

küre-i arz: yer küre, dünya

maddî: madde ile alakalı, cismanî

madem: ...den dolayı, böyle ise

mahlûkat: yaratıklar, Allah tarafından yaratılanlar

Evet, nasıl ki hayat bu kâinattan süzölmüş bir hulâsa-dır ve şuur ve his dahi, hayattan süzölmüş, hayatın bir hulâsasıdır; ve akıl dahi, şuurdan ve histen süzölmüş, şuurun bir hulâsasıdır; ve ruh dahi, hayatın hâlis ve sâfî bir cevheri ve sabit ve müstakil zatıdır. Öyle de, maddî ve manevî hayat-ı Muhammediye (a.s.m.) dahi, hayattan ve ruh-u kâinattan süzölmüş hulâsatü'l-hulâsa'dır; ve risalet-i Muhammediye (a.s.m.) dahi, kâinatın his ve şuur ve akıldan süzölmüş en sâfî hulâsasıdır. Belki maddî ve manevî hayat-ı Muhammediye (a.s.m.), asarının şahadetiyle, hayat-ı kâinatın hayatıdır; ve risalet-i Muhammediye (a.s.m.), şuur-u kâinatın şuurudur ve nurudur; ve vahy-i Kur'ân dahi, hayattar hakaikının şahadetiyle, hayat-ı kâinatın ruhudur ve şuur-u kâinatın aklıdır.

Evet, evet, evet! Eğer kâinattan risalet-i Muhammediyenin (a.s.m.) nuru çıksa, gitse, kâinat vefat edecek. Eğer Kur'ân gitse, kâinat divane olacak ve küre-i arz kafasını, aklını kaybedecek, belki şuursuz kalmış olan başını bir seyyareye çarpacak, bir kıyameti koparacak.

Hem hayat, "iman-ı bilkader" rûknüne bakıyor, remzen ispat eder. Çünkü madem hayat âlem-i şahadetin ziyasıdır ve istilâ ediyor; ve vücudun neticesi ve gayesidir; ve Hâlık-ı Kâinatın en camî âyinesidir; ve faaliyet-i Rabbaniyenin en mükemmel enmuzeci ve fihristesidir, temsilde hata olmasın, bir nevi programı hükmündedir. Elbette âlem-i gayp, yani mazi, müstakbel, yani geçmiş ve gelecek mahlûkatın hayat-ı maneviyeleri hükmünde olan intizam ve nizam ve malûmiyet ve meşhudiyet ve

malûmiyet: malûmluk, bilinme, belli olma

manevî: manaya ait, maddî olmayan

mazi: geçmiş zaman

meşhudiyet: gözle görüş, şahit oluş, şahitlik.

müstakbel: gelecek zaman

müstakil: bağımsız, başkasına tabî olmayan

nevi: çeşit, tür

nizam: düzen

nur: aydınlık, parıltı, ılık

remzen: remiz ile, işaret ede-

rek, işaretle.

risalet-i Muhammediye: kâinatın nuru ve şuurunu olan Hz. Muhammed'in (a.s.m.) peygamberliği.

ruh: öz, can alıcı nokta

ruh: dirilik kaynağı, hayatın temeli ve sebebi olan manevî varlık

ruh-i kâinat: kâinatın ruhu

rûkn: esas, kaide, prensip

sabit: durağan, değişmeyen; ispatlanmış

sâfî: saf olan, katışıksız, duru

şahadet: şahit olma, şahitlik; açık alamet, işaret

seyyare: gezegen

şuur: bilinç

şuur-ı kâinat: kâinatın şuurunu, bilinci

şuursuz: idraksız, bilgisiz

temsil: benzetme, misal getirme

vahy-i Kur'ân: Kur'ân'ın vahiy hakikati

zat: asıl, öz, cevher

ziya: ılık, aydınlık, nur

taayyün ve evamir-i tekviniyeyi imtisale müheyya bir vaziyette bulunmalarını sırr-ı hayat iktiza ediyor.

Nasıl ki, bir ağacın çekirdek-i aslîsi ve kökü ve münte-hasında ve meyvelerindeki çekirdekleri dahi, aynen ağaç gibi, bir nevi hayata mazhardırlar; belki, ağacın kavanin-i hayatiyesinden daha ince kavanin-i hayatı taşıyorlar. Hem nasıl ki, bu hazır bahardan evvel geçmiş güzün bıraktığı tohumlar ve kökler, bu bahar gittikten sonra, gelecek baharlarda bırakacağı çekirdekler, kökler, bu bahar gibi cilve-i hayatı taşıyorlar ve kavanin-i hayatiyeye tâbidirler. Aynen öyle de, şecere-i kâinatın bütün dal ve budaklarıyla her birinin bir mazisi ve müstakbeli var; geçmiş ve gelecek tavırlarından ve vaziyetlerinden müteşekkil bir silsilesi bulunur; her nev'î ve her cüz'ünün ilm-i İlâhiyede muhtelif tavırları ile müteaddit vücutları bir silsile-i vücud-u ilmî teşkil eder. Ve vücud-u haricî gibi, vücud-u ilmî dahi hayat-ı umumiyenin manevî bir cilvesine mazhardır ki, mukadderat-ı hayatiye o manidar ve canlı elvâh-ı kaderiyeden alınır.

Evet, âlem-i gaybın bir nevi olan âlem-i ervah, ayn-ı hayat ve madde-i hayat ve hayatın cevherleri ve zatları olan ervah ile dolu olması; elbette mazi ve müstakbel denilen âlem-i gaybın bir diğer nevi de ve ikinci kısmı dahi, cilve-i hayata mazhariyeti ister ve istilzam eder.

Hem bir şeyin vücud-u ilmindeki intizam-ı ekmel ve manidar vaziyetleri ve canlı meyveleri, tavırları, bir nevi hayat-ı maneviyeye mazhariyetini gösterir. Evet,

âlem-i ervah: ruhlar âlemi.

âlem-i gayp: gayp âlemi, görünmeyen, fakat varlığı kesin olan ve mahiyeti Allah tarafından bilinen başka dünyalar.

ayn-ı hayat: hayat pınarı.

çekirdek-i aslî: asıl çekirdek, öz; kâinatın özü, asıl çekirdeği.

cevher: esas, maya, öz

cilve: tecelli, görüntü

cilve-i hayat: hayat cilveleri, güzellikleri.

cüz: parça

elvah-ı kaderiye: kader çizgilerini (yazılarını) içeren levhalar.

ervah: ruhlar, canlar, hayatın cevherleri.

evamir-i tekviniye: yaratma içeren emirler, varlığın yaratılışıyla ilgili işler.

evvel: önce

hayat-ı manevîye: manevî hayat.

hayat-ı umumîye: umuma ait olan hayat, toplum hayatı;

genel hayat.

iktiza: gerektirme, lüzumlu kılma

ilm-i İlâhiye: Allah'a ait ilim.

intisal: emre tamamen uyma, gerekeni yapma, alınan emre boyun eğme

intizam-ı ekmel: mükemmel sistem, düzen

istilzam: gerektirme

kavanin-i hayat: hayat prensipleri, kaideleri.

kavanin-i hayatiye: hayatın kanunları, prensipleri, kaideleri.

leri

madde-i hayat: hayat maddesi, hayat için lüzumlu olan madde.

manevî: manaya ait, maddî olmayan

manidar: nükteli, ince manalı

mazhar: nail olma, şereflenme

mazhariyet: görünme ve tezahür yeri olma; nail olma, şereflenme

mazi: geçmiş zaman

müheyya: hazır, hazırlanmış, amade.

muhtelif: türlü türlü, çeşitli

mukadderat-ı hayatiye: kader kalemiyle yazılmış hayatın programı; kader, alın yazısı.

müntehâ: bir şeyin ulaşabildiği son yer, nihayet

müstakbel: gelecek zaman

müteaddit: çeşitli, bir çok

müteşekkil: meydana gelmiş, kurulmuş

nev'î: nev' ile ilgili, nev'e ait, çeşitle ilgili.

nevi: çeşit, tür

şecere-i kâinat: kâinat ağacı

silsile: zincir

silsile-i vücud-u ilmî: bilgiden ibaret varlık silsilesi.

sırr-ı hayat: hayat ve hayatın gerçeği.

taayyün: meydana çıkma, belli olma, belirlenme

tâbi: boyun eğen, uyan, itaat eden

teşkil: oluşturma, şekillendirme

vaziyet: durum

vücud-i haricî: haricî vücut, varlığı ortaya çıkan, dışında varlığı bilinen, nesnel.

vücud-i ilmî: ilmî varlık; bilgiden ibaret varlık, sadece bilgi olarak var olan.

zat: kendi

Hayat-ı Ezeliye güneşinin ziyası olan bu gibi cilve-i hayat, elbette yalnız bu âlem-i şahadete ve bu zaman-ı hazıra ve bu vücud-u haricîye münhasır olamaz; belki, her bir âlem, kabiliyetine göre, o ziyanın cilvesine mazhardır ve kâinat bütün âlemleriyle o cilve ile hayattar ve ziyadardır. Yoksa, nazar-ı dalâletin gördüğü gibi, muvakkat ve zahiri bir hayat altında, her bir âlem, büyük ve müthiş birer cenaze ve karanlıklı birer virane âlem olacaktı.

İşte, “*kadere ve kazaya iman*” rüknünün dahi geniş bir veçhi de sırr-ı hayatla anlaşılıyor ve sabit oluyor. Yani, nasıl ki âlem-i şehadet ve mevcut hazır eşya, intizamlaıyla ve neticeleriyle hayattarlıkları görünüyor; öyle de, âlem-i gayptan sayılan geçmiş ve gelecek mahlûkatın dahi, manen hayattar bir vücud-u manevîleri ve ruhlu birer sübût-u ilimleri vardır ki, Levh-i Kaza ve Kader vasıtasıyla, o manevî hayatın eseri mukadderat namıyla görünür, tezahür eder.

* * *

âlem-i gayp: gayp âlemi, görünmeyen, fakat varlığı kesin olan ve mahiyeti Allah tarafından bilinen başka dünyalar.

âlem-i şahadet: gözle gördüğümüz, şahit olduğumuz âlem, kâinat.

cilve: tecelli, görüntü

cilve-i hayat: hayat cilveleri, güzellikleri.

Hayat-ı Ezeliye: zaman ve mekanla kayıtlı olmayan ezeli hayat sahibi olan Allah

hayattar: canlı, yaşayan.

iman: inanç, itikat

intizam: düzenlilik, düzgünlük

kader: Cenab-ı Hakkın ezeli ilmi ile, kâinatta olmuş ve olacak bütün şeylerin varlık ve yokluğunu, geçmiş ve geleceğini bilmesi

kâinat: evren; yaratılmış olan şeylerin tamamı, bütün âlemler

kaza: olacağı Cenab-ı Hak tarafından bilinen ve takdir olunan şeylerin zamanı gelince yaratması

levh-i kaza ve kader: kader ve kazanın yer aldığı levha, olmuş ve olacak şeylerin ilm-i ilâhîdeki varlıkları.

mahlûkat: yaratıklar, Allah tarafından yaratılanlar

manen: mana bakımından, manaca

manevî: manaya ait, maddi olmayan

mazhar: nail olma, şereflenme

mukadderat: Allah tarafından ezelde takdir olunmuş şeyler, ileride meydana gelecek haller ve olaylar, alın yazısı.

münhasır: sınırlı, bir şeye veya kimseye mahsus

müthiş: dehşet veren, ürkütücü

tezahür: görünme, belirme

muvakkat: geçici

nam: ad

nazar-ı dalâlet:

ruh: dirilik kaynağı, hayatın temeli ve sebebi olan manevî varlık

rükn: esas, kaide, prensip

sabit: ispat edilmiş, ispatlanmış

sırr-ı hayat: hayatın sırrı

sübût-ı ilmi: ilmen sabit olma, ilmi olarak gerçekleşme.

tezahür: görünme, belirme, ortaya çıkma

vasita: aracılık

vecih: cihet, yön

virane: harabe, yıkıntı

vücud-i harici: haricî vücut, varlığı ortaya çıkan, dışarıda varlığı bilinen, nesnel.

vücud-i manevî: manevî vücut.

zahiri: görünüşte olan; zahire, dışa ait olan

zaman-ı hâzıra: şimdiki zaman.

ziya: ışık, aydınlık, nur

ziyadar: ziyalı, ışıklı, parlak, aydınlık.

EKLER

ŞAHİS BİLGİLERİ

YER BİLGİLERİ

AYET VE ARAPÇA METİN İNDEKSİ

HADİS İNDEKSİ

ŞAHİS İNDEKSİ

YER İNDEKSİ

GENEL İNDEKS

TARİHSEL GELİŞİM VE OLAYLAR İÇİNDE BEDİÜZZAMAN SAİD NURSÎ

-A-

ABDÜLKAHİR-İ CÜRCANİ: (ö.471/1078-79) Arap dil bilgini ve edebiyat nazariyatçısı. Ortaçağın önemli kültür merkezlerinden biri olan Cürcan'da doğan Cürcanî, Arap dil bilgisini, meşhur âlim Ebu Ali Farisi'nin yeğeni ve talebesi Ebû'l-Hüseyn Muhammed bin Hasanü'l-Farisi'den okudu. Dilin bütün inceliklerine vakıf olan Cürcanî, dili özellikle nahvî bir "Arap mantığı" niteliğinde ele alması sebebiyle şöhret buldu. Bu özelliğiyle "İmamü'n-nühat" (büyük dil bilgini) diye tanınır ve "Belâgat Şeyhi" ünvanıyla anılır. Cürcanî'nin belâgat konusundaki görüşleri, Kur'ân'ın i'cazı etrafında geliştirilen tartışmalara dayanır. O, kelâm ilminin önemli konularından biri olan nübüvvet bahsini doğrudan ilgilendiren i'caz meselesi ile nazım görüşünü dil açısından ele alıp incelemiştir. Eserleri: Esrarü'l-Belâgat; Delâilü'l-l'caz; Risaletü's-Şafiye; Avamilü'l-Mi'e; Kitabül-Müktesid fi Şerhi'l-İzah; Tetimme fi'n-Nahv; Kitab-ı Tasrif.

-B-

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSÎ: Yüzyılımızın yetiştirdiği önde gelen İslâm mütefekkirlerinden biridir. 1878'de Bitlis'in Hizan kazasına bağlı İsparit nahiyesinin Nurs köyünde dünyaya gelmiş, 23 Mart 1960'da Şanlıurfa'da Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Keskin zekâsı, harikulâde hafızası ve üstün kabiliyetleriyle çok küçük yaşlardan itibaren dikkatleri üzerinde toplayan Said Nursî, normal şartlar altında yıllar süren klâsik medrese eğitimini üç ay gibi kısa bir zamanda tamamlamıştır. Gençlik yıllarını alabildiğine hareketli bir tahsil hayatı ile değerlendirmiş; ilimdeki üstünlüğünü, devrinin ulemasıyla çeşitli zeminlerde yaptığı münazaralarda fiilen ispatlamıştır. Bu meziyetleriyle ilim çevresine kendisini kabul ettirerek, "Bediüzzaman" yani "çağın eşsiz güzelliği" lakabı ile anılmaya başlamıştır. Said Nursî medrese eğitimiyle dinî ilimlerde kazandığı ihtisası, çeşitli fenlerde yaptığı tetkiklerle tamamlamış; bu arada devrinin gazetelerini takip ederek ülkedeki ve dünyadaki gelişmelerle ilgilenmiştir. Diğer taraftan, doğup büyüdüğü Şark topraklarının sıkıntı ve problemlerini bizzat yaşayarak gören Said Nursî, en zarurî ihtiyacın eğitim olduğu kanaatine varmış; bunun için de Şarkta din ve fen ilimlerinin birlikte okutulacağı bir üniversite kurulmasını temin için yardım istemek maksadıyla 1907'de İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da da ilim dünyasına kendisini kısa sürede kabul ettiren Bediüzzaman, çeşitli gazetelerde yazdığı makalelerle, o günlerde Osmanlı ve İstanbul'u çalkalayan hürriyet ve meşrutiyet tartışmalarına katılmış; meşrutiyete İslâm namına sahip çıkmıştır. Eski Said döneminde (1876-1926) daha çok siyasal ve sosyal konular üzerinde yoğunlaşır. Siyasal ve sosyal faaliyetlerde bulunan birçok cemiyet ve derneklerle ilişki içerisinde olur. Bu dönemde Nutuk, İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi yahut Divan-ı Harbi Örfî, Muhakemat, Hutbe-i Şamiye, İşârâtü'l-İcaz, Hutuvat-ı Sitte, Hakikat Çekirdekleri, Sünuhat, Rumuz, Kızıl İcaz, Lemaat, Tulûat, İşarat, Hubab adlı eserlerini kaleme alır. Eski Said'den Yeni Said'e geçiş sürecinde kaleme aldığı eseri ise Mesnevî-i Nuriye'dir. Yeni Said diye isimlendirdiği dönem de, 1926 yılında Barla'ya sürülmesiyle başlar ve 1950

yılına kadar devam eder. Bu dönemde Üstat Bediüzzaman daha çok ruhî ve kalbî tefekkürü ve bunun neticesi olan manevî irşat misyonunu üstlenir. İmanî meseleler üzerinde yoğunlaşarak, bir Kur'ân tefsiri olan Risale-i Nur'u kaleme alır. Bütün mesaisini Kur'ân'ın kutsallığına çevirmek, imanı korumak ve güçlendirmek için sarf eder. Bu dönem Risale-i Nur'u yazdığı dönemdir. Sözler, Mektubat, Lem'alar, Şualar, Asa-yı Mûsa, Sikke-i Tasdik-i Gaybî ve Nur'un ilk Kapısı adlı eserler bu dönemde telif edilir. Kastamonu Lâhikası, Barla Lâhikası, Emirdağ Lâhikası da bu dönemde teşekkül eder.

BUSAYRÎ: Bakınız HAKÎM-İ BUSAYRÎ:

-C-

CALİNOS: (ö. 200) İslâm tıbbını etkileyen ünlü Yunan hekim ve felsefecisidir. Asıl adı Galenos olup İslâm dünyasında Calinus şeklinde şöhret bulmuştur. Adı Bokrot (Hipokrates) ve Lokman ile birlikte anılan Calinus'un en önemli buluşu, İskenderiye Tıp Okulunun 400 yıldan beri kabul ettiğinin aksine, damarlarda hava değil kanın dolaştığını ortaya koyması ve küçük kan dolaşımını kısmen anlamış olmasıdır. Calinus'un tabiat görüşünü büyük ölçüde Aristo'dan aldığı bilinmektedir. Özellikle dört unsur ve dört tabiat doktrinini ahlât-ı erbaa kavramıyla irtibatlandırması; tabiatın boşluk kabul etmediğine, kâinata bir gayenin mevcut olduğuna inanması Aristocu temayüllerdir. İslâm dünyasında gerek tıp, gerekse ahlâk teorileri bakımından hayli tesirli olan Calinus'un 400'den fazla eseri vardır.

CARLYLE (THOMAS CARLYLE 1795-1881): Avrupa'nın dahi muhakiklerindedir. İskoç asıllı tarihçi, yazar ve eleştirmen. 4 Aralık 1795 tarihinde Ecclefechan'da (Dumfriesshire, İskoçya) doğdu. Kalabalık bir aile çocuğu olup, annesi ve sekiz kardeşine olan aşırı bağlılığını ömrü boyunca devam ettirdi. Köy okulunu bitirdikten sonra Annan Akademisine gönderildi (1805). Bu okuldan sonra Edinburg Üniversitesine gitti (1809). Bu sırada belli bir konu üzerinde yoğunlaşmamakla beraber çok sayıda eser okudu. Babası papaz olmasını istediye de buna ilgi göstermedi. Matematik eğitimi alarak 1814'te bu dersi vermeye başladı.

Öğretmenliği bırakarak, 1819'da hukuk eğitimi almak üzere geri döndü. Bu tarihlerden itibaren inanç dünyasında önemli değişiklikler ve gelişmeler oldu. Bu durumu 1836 yılında kaleme aldığı "Bay Teufelsdröckh'ün Yaşamı ve Düşünceleri" adlı eserinde yazdı. Bu arada Alman edebiyatına ve özellikle Goethe'ye ilgi duydu. 1826 yılında evlendi. Bu dönemde ve evliliği boyunca maddî sıkıntı çekti.

Geçimini yazdığı yazılarla sağlamaya çalışıyor, ancak gerekli desteği görmüyordu. Buna rağmen fikirlerinden ödün vermediği gibi, büyük bir tarih eserini yazmaya başladı. Büyük maddî sıkıntı yaşamasına rağmen böyle bir girişimde bulunması dikkat çekicidir. Bu eserle beraber yoğun tarih araştırmalarına girişti. 1837 yılında eserini tamamlayınca çok büyük alaka görerek halkın sevgisini kazandı. Bundan sonra çok sayıda konferans çağrısı aldı. Dolayısıyla maddî durumu da önemli ölçüde düzeldi.

Maddeciliğe ve rasyonalizme karşıydı. Siyasî ve kültürel tarihin akışını ancak olağanüstü kişilerin değiştirebileceğini savundu. İlâhî aydınlığı hedef aldı. Bir duvarcının oğlu olup yoksulluk içinde yaşadığı zamanlar çoktur.

1837 yılında “Fransız Devrimi” adlı büyük eserini kaleme aldı. Yalnızca giysilere ve dış görünüşe önem verilen, riyakâr bir toplumda yaşamaktan müthiş bir derecede rahatsız oldu. Fransız Devrimi sonrası saray mensubu ve soyluların çılgınlık ve bencilliklerini eleştirdi. Bu durum onu manevî değerler üzerinde daha fazla yoğunlaşmasını netice verdi.

Gittikçe müthiş bir derecede kök salan ve toplumda şiddetli bölünmelere, sınıflar arasındaki farkın zenginden yana gelişmeyi netice veren, kapitalist sisteme şiddetle karşı çıktı. Chartism (1840), Kahramanlar (1841), Geçmiş ve Bugün (1843) adlı eserlerinde, “bırakın yapsınlar” yaklaşımını eleştirdi Burjuva sınıfının vurdumduymazlığı ile rejim karmaşasına eleştiriler yöneltti. Geleneksel iktisadî sisteme karşı çıktı. Bozulan ve gittikçe yok olan değerler üzerine eğilerek, bunların yaşatılması veya yeniden topluma kazandırılması gereği üzerinde durdu. O, İslâm dünyası ve Almanya’da, eski değerler üzerinde kurulacak yeni bir düzenle inkişaf edileceğine inandı.

Ömrü boyunca arayış içinde olan ve çok sayıda eser okuyan Carlyle, kiliseyi ve Hıristiyanlığı eleştirdiği gibi Hz. Muhammed’e olan hayranlığını da açıklamaktan ve eserlerinde belirtmekten çekinmedi. Hakka taraftar olup, İslâm Peygamberinin faziletlerini dile getirdi ve övgüler yağdırdı. Dinî taassubun hüküm sürdüğü ve İslâm beldelerinin tek tek işgal edildiği bir dönemde bir üniversite rektörünün Hz. Muhammed (a.s.m.), Kur’ân-ı Kerîm ve İslâmiyet hakkındaki övücü sözleri dikkate değerdir Türkçe olarak yayınlandığını belirttiğimiz eserin ilgili bölümlerinden bir kısmını Bediüzzaman Hazretleri de bazı eserlerine almış ve övücü ifadeler kullanmıştır.

Ülke çapında bir üne kavuşup maddî sıkıntıları aştığı, feraha ulaştığı bir anda eşinin ölümü, hayatı üzerinde çok etkili oldu. Bundan sonra geçen on beş yıl boyunca kendini toparlayamadı. 1881 yılında Londra’da öldü.

CEBRAİL (CİBRİL) (A.S.): Dört büyük melekten, Cibril, Cibril-i Emin, Ruhü’l-Emin, Ruhü’l-Kudüs isimleriyle de bilinen vahiy meleği. Allah tarafından peygamberlere vahiy götürmekle vazifeli melek.

-D-

DAVUD (A.S.): Kur’ân-ı Kerim’de adı geçen, İsrailoğullarına gönderilen ve kendisine kutsal kitapların ikincisi olan Zebur verilen peygamberdir. Zebur Hz. Davud’a (a.s.) İbrani diliyle, Ramazan ayında indirilmiştir. 150 sureden ibaret olup, içinde haram ve helâl gibi ahkâma dair meseleler yoktur. Daha çok tesbih, tehlil, zikir, nasihat ve öğütlerden ibarettir. Hz. Davut (a.s.) aynı zamanda İsrailoğullarının devlet başkanıydı. Kendi zamanında Kudüs’ü başşehir yapmış ve iktidarı merkezileştirmiştir. Hz. Davud (a.s.) nübüvvet ve saltanatı şahsında birleştiren ilk peygamber olmuştur. Hz. Davud (a.s.) zamanında İsrailoğullarının hükümrانlığı Fırat Nehrinden Kızıldeniz kıyılarına kadar yayılmıştır. Devleti yönetirken adaleti öncelikle kendisi icra etmiştir ve davalara bizzat bakarak neticelendirmiştir. Hz. Davud (a.s.) Hz. Süleyman’ın (a.s.) babasıdır. Hz. Davud’a (a.s.) mu’cize olarak eliyile demiri hamur gibi yumuşatıp şekillendirmek özelliği verilmiştir. Bununla birlikte Hz. Davud, (a.s.) kendisine ihsan edilen güzel ve etkili sesiyle de bilinmektedir. O, Zebur-ı Şerif’i okurken bütün mahlûkatın onunla birlikte Cenab-ı Hakki tesbihe başlayacak derecede kendinden geçtiği rivayetler arasındadır. Hz. Davud’un (a.s.) m.ö.1010 tarihinde vefat

ettiği nakledilir. Kendisinden sonra maddî ve manevî saltanatını, oğlu olan Hz. Süleyman (a.s.) devam ettirmiştir.

-E-

EBU TAYYİB (MÜTENEBBÎ) (915-955): Ahmed, 915 yılında Kûfe'de doğdu. Köken olarak Yemen asıllı Cuf Kabilesine mensup oldukları nakledilmiştir. Bundan dolayı bazı kaynaklarda kendisi için Cufî lakabı kullanılmaktadır. Mütevazı bir aileye mensup olan Ahmet, ilk eğitimini doğduğu Kûfe şehrinde aldı. Küçük yaştan itibaren üstün zekâsı, güçlü hafızasıyla dikkat çekti. Erken yaşlarda başlayan şairliği, kısa zamanda tanınıp şöhret bulmasına sebep oldu. Kûfe şehri Karmatiler tarafından 924 yılında ele geçirilince, Ahmet ailesi ile birlikte buradan ayrıldı ve yaklaşık iki sene Bedevîler arasında yaşadı. Bedevîler arasında yaşamış olması, daha sonraki hayatında önemli bir yer teşkil eden Arap dili hakkında müspet etkiler yaptı ve kendisi de bu döneminden, sonraki zamanlarda gururla söz edecektir. Çünkü, kendisi, dil konusunda Bedevîlerden önemli ölçüde etkilendi ve bu zaman zarfı, Arap dili hakkında sağlam bir bilgi edinmesine vesile oldu.

Ebu Tayyip, yaklaşık üç yıl ayrılıktan sonra 927'de Kûfe'ye geri döndü. Bu dönüşünden sonra kendisini tamamen şiire verdi. Önceki asırların şairlerine büyük hayranlık duymakta ve şiirlerinin etkisinde kalmaktaydı. Bu tarihlerden itibaren şiiri, geçim kaynağının önemli bir vasıtası olarak gördü ve kısa zamanda servet sahibi olabileceği düşüncesine kapıldı. Bunun dışında, bulunduğu bölge ve çevresindekilerin büyük ekseriyetinin Şii olması hasebiyle bunların etkisinde de kaldığı belirtilmektedir.

Ahmed, bir süre Ebu Temam ve el-Buhturi etkisinde kalarak yeni tarz kasideler yazdı, ancak bu denemeler neticesinde umduğu takdiri toplayamadı. Ardından arzularını gerçekleştirmek için yavaş yavaş şiddeti vasıta yapan planlar kurmaya başladı. Daha sonra Semava şehrine giderek çevresine pek çok bedevî topladı. Yanlış anlaşılabilir olma ihtimali yüksek olan, "peygamberlik iddiası"yla çevresindekileri isyana sevk etti. Ancak isyandan bir netice alamadığı gibi, çevresindekilerle birlikte mağlûp olup yakalandı ve hapse atıldı. İki yıl hapis yattıktan sonra, hata ettiğini kabullenince hapisten kurtuldu. Akabinde serbest bırakıldı. Ancak, bulaştığı bu macera kendisi için kötü bir unvan bıraktı ve sonradan şöhret bulacağı "Mütenebbî" lakabıyla anılmaya başlandı.

İsyan hadisesinden sonra bir süre başıboş dolaşan Ebu Tayyip Ahmed, muhtelif kişilere methiyeler yazdı. Şöhreti giderek yayılınca, Şam Valisi Bedr el-Harşanî tarafından resmi şair yapıldı (939). Bu durum yaklaşık bir buçuk yıl sürdü. Kıskanç kimselerin desiseleri yüzünden, kendisini güvende hissedemeyerek buradan ayrıldı ve Suriye taraflarına yöneldi. Bir süre sonra ise, Halep'in Hamdanî emiri Seyfû'd-Devle'nin şairi olmaya muvaffak oldu (948). Emir'in sarayında dokuz yıl gibi uzun bir süre kaldı ve en iyi şiirlerini burada yazdı. Yazdığı bu şiirlerinin en önemli özelliği, yeni klasik tarz ile serbest şekli uzlaştırmış olmasıdır.

Ahmed'in sert mizacı, elde ettiği itibarın aynı zamanda kendisine amansız düşmanlar kazandırmasının etkisiyle Seyfû'd-Devle ile arası açıldı ve kendisini güvende hissetmedi. Bütün ailesi ile birlikte buradan ayrılarak önce Şam'a ve oradan da Mısır'a geçti. Mısır'dan İran'a kadar uzanan seyahatleri boyunca pek çok yer değiştirdi. Maddî ve manevî bir çok sıkıntı çekti. Artık hiç istemediği methiyeleri tekrar yazmaya başladı. Fustat'tan ayrılıp

büyük güçlüklerle Arabistan'a geçti. Bir süre Küfe'de kaldıktan sonra Bağdat'a gidip orada yerleşti.

955 yılında (bazı kaynaklarda 965 geçmektedir) İran'dan Bağdat'a giderken bir bedevînin saldırısına uğradı. Bu saldırı sonucu hayatını kaybetti. Aralarında, el yazması Divan'ının da bulunduğu bütün eşyası dağıtılıp kayboldu. Ebu Tayyib Ahmed, gerek yaşadığı dönem ve gerekse ölümünden sonra Arap şiirinde büyük bir etki bırakan önemli şairler arasında yer aldı. Kendisine muhalif olanlar, daha çok insan olarak mizacından dolayı şikâyetçi olmakla birlikte, şairlik vasfına da tenkitte bulundular. Ancak, ölümünden sonra, tenkit edenleri azalırken, etkilenenlerin sayısı giderek arttı. Günümüzde bile Kuveyt Afrika'da şiirleri en çok okunan şairlerin başında gelmektedir.

EFLÂTUN (ÖL. M.Ö. 347): İslâm felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlk Çağ Yunan filozoflarından biridir. Kendisine omuzunun veya alnının genişliğinden dolayı Platon denmiş ve tarih boyunca hep bu adla anılmıştır. Arapçada "p" sessizinin bulunmaması ve yan yana iki sessiz harfin telâffuzundaki güçlük sebebiyle adı, İslâmî literatürde Felâtun veya daha yaygın olan Eflâtun şeklini almıştır. Hocası Sokrat'ın demokrasi adına idam edilmesinin ızdırabını yaşayan Eflâtun'un felsefesini, bu sebeple sosyal düzen ve insanın saadeti meseleleri teşkil eder. Eflâtun'un en önemli hocası Sokrat olmakla beraber, Kritilos, Timaios, Arkitas, şair Homeros ve Hesiodos gibi şahsiyetler onun fikir ve ilham kaynaklarından bazılarıdır. Tarihe "Akademi" olarak geçen okulun da kurucusu olan Eflâtun'un en ünlü talebesi Aristo'dur. Eflâtun m.ö. 347 yılında, seksen yaşlarında iken ölmüş ve Akademi'nin bahçesine defnedilmiştir. Eserleri: Devlet, Devlet Adamı ve Kanunlar.

-F-

FAHREDDİN-İ RÂZİ (1149-1209): Düşünceleri ve eserleriyle 12. yüzyılın müceddidi kabul edilen Fahreddin-i Râzi, bilim ve dinî hükümleri birbirine yaklaştırarak, bu konuda kendine has bir metod geliştirmiştir. Eserleri ile İslâm düşünce tarihinde derin izler bırakan Râzi, ne yazık ki ülkemizde yeterince tanınmamaktadır.

1149 tarihinde İran sınırları içindeki Rey şehrinde doğdu. İlk derslerini babasından aldı. Doğduğu şehirde ve Mergan'da devrin meşhur hocalarından dersler aldı. Belli bir olgunluğa geldiğine kanaat getirince Harezm'e Mutezilîlerle tartışmaya gitti. Ardından Buhara, Semerkand ve Gazne'de bulundu. Sonra Herat'a yerleşti. Burada kendisine tahsis edilen medresede dersler verdi. Keramîlerle bir tartışması yüzünden onların teşviki ile 1209 yılında zehirlenerek öldürüldü.

Bilgi probleminde ve akıl yürütmeye aklı sebep, bilgiyi onun sonucu olarak görmediği gibi, aklın, bilginin kaynağı olduğu görüşünü de reddeder. Ona göre Allah akletmeyi yaratır ve bilgi onu zorunlu olarak izler. Akıl ve bilime verdiği önemi, bunların dinî esaslarla ilişkisini ve Râzi'nin metodundaki fonksiyonlarını onun ilgilendiği bilimlerdeki görüşlerini inceleyerek anlayabiliriz.³

Râzi'nin en meşhur olduğu ilim dalı kelâmdır. Kelâm ilmini ilimlerin en şerefli ve mükemmeli olarak görür. Başlangıçta sadece mantık metoduna sahip bulunan kelâm ilmi, Gazalî ile birlikte mantığın yanı sıra aklî delilleri ve felsefî görüşleri de kullanmaya baş-

ladı. Râzi ise bu metodu benimseyerek zirveye ulaştırdı. Kelâmda bir “felsefî kelâm” ekolü oluşturmaya başardı. Kendisinden sonrakiler tarafından bu ekolün kurucusu kabul edildi.

Râzi, dönemindeki İslâm düşünürlerine oranla daha fazla akılcıdır ve kelâm ilminde de akla diğer âlimlerden daha fazla değer vermiştir. Kelâmda gayesi Allah'ın varlığını ispat için delil getirmek suretiyle akı ve naklî delilleri birleştirmek ve bu akıl-vahiy uyumundan bir ilim meydana getirmektir. En önemli kelâm kitapları Muhassal, Erhâ'in fi-Usûl el-Din, Levâmi el-Beyyinât'tır.

Tefsir ilminde de akli esaslarla vahyin esaslarını birleştirir. Akli mahiyetteki ayetler için daima aklını kullanır. Akli delillerle nakli teyid etmeye çalışır. Ayrıca Kur'ân'daki kıstasları tahkik ederek onların ilâhî ve metafizik anlamlarını tefsir eder. Tefsir ilminde akli unsur çok kullanmasının sebebi; sahih olan aklın sahih olan nakle muhalif olmayacağı görüşüdür. O, her ikisinin de aynı kaynaktan çıktığını savunur. Aralarında gerçek bir zıtlığın olmayacağını düşünür. Tefsirlerinde bütün meseleleri, ikna edici bir üslûpla ve sağlam felsefî temellere dayandırarak inceler. Nübüvvet ve mucizeler hakkında kuvvetli akli deliller ortaya koyar. En meşhur tefsiri; “Tefsir el-Kebir”; olarak bilinen Mefâtiḥ el-Gayb'dır.

Râzi fıkıhla da ilgilenmiştir. Kendisi Şafii'dir ve bu mezhebin önde gelenlerinden biri olarak kabul edilir. Özellikle fıkıh usulünde âlim olup, bu ilmi kelâmî bir üslûpla incelemiştir. Onun fıkıhtaki kendine özgü yerini, fıkıhın teorik esaslarına yaptığı katkılar belirler.

Felsefeyi ise Gazalî'nin etkisinde kalarak incelemeye başlar. İslâm filozoflarını, Yunan felsefecilerinin etkisinde kalıp onları bütünüyle benimseyenler ve onları tamamen reddedenler olarak ikiye ayırır. Her ikisinin de hatalı olduğu görüşündedir. Kendisinin onları derinliğine inceleyip, doğrularını alıp yanlışlarını reddettiğini belirtir.

İslâm dünyasında, Yunan felsefesinden etkilenip benimsedikleri felsefeyi temel alarak, İslâmın hükümlerini bu felsefeye uydurmaya ve dini bu bakış açısından değerlendiren felsefelerine uymayan dinî hükümleri tevil (başka anlam verme) yolu ile değiştirmeye çalışan Meşşailer sert bir biçimde eleştirmiştir. Meşşailerle olan bu mücadelesi İslâm dünyasında İsrakî ve tasavvufî doktrinlerin gelişmesine uygun bir zemin hazırlamıştır. En önemli felsefî eseri Mebâhis el-Meşrikiyye'dir.

Râzi bir ara tasavvufa da yönelmiştir. Fakat onu ancak “tasavvufa ilgi duyan bir kelâmcı” diye nitelemek daha doğru olur. Hayatı şân, şöhret ve zenginlikle geçmiştir. Zühd hayatı yaşamamıştır.

Râzi'nin tasavvufî yönünü açıklayacak kaynak pek yoktur. Onun tasavvufî yönü yazdığı şiirlerden ve bazı şairlere olan ilgisinden çıkartılmaktadır.

Pozitif (müspet) ilimlerin bir çok dalı ile uğraşmıştır. Matematik, tıp, astronomi, ziraat gibi bir çok dalla ilgilenip bu dallarda bir çok eser vermiştir. Râzi'nin ilimler ansiklopedisi “Câmi el-Ulûm” İslâm tarihinde çok özel bir yere sahiptir. Râzi'nin pozitif ilimlerdeki önemi; dini ve tabiat ilimlerini birbirine yaklaştırmada ve tabiatı tefekkür bir bakışla incelemesindedir.

Râzi, akıl ve vahyin birbirlerine zıt olmadıkları görüşündedir. Akıl ve bilime verdiği görev ise, dinin esaslarını teyid etmek ve onların açıklanıp anlaşılmasını sağlamaktır. Onun

için akıl, Allah'ın kâinata koyduğu hazinelerin anahtarıdır. Bilim ise Allah'a giden kapıların çözülmüş şifrelerdir.

-H-

HAKİM-İ BUSAYRÎ (1212-1296): Muhammed 1212 yılında Mısır'da doğdu. Ailesi Fas kökenli Berberî'lere dayanmaktadır. Ailesinin Delas'a yerleşmesi üzerine çocukluğu ve gençliği burada geçti. Nerede ve hangi eğitimi aldığına dair yeterli kayıt mevcut değildir. Çocukluğundan itibaren Kur'ân eğitimi aldığı ve Kur'ân-ı Kerim'i ezberlediği bilinmektedir. Daha sonraki dönemde Kahire'ye giderek eğitimini devam ettirdi. Şeyh Abdüzzahir Mescidî'nde, İslâm ilimleriyle birlikte dil ve edebiyat derslerini de aldı. Daha çok siyer ve hadis ilimlerine ilgi duyarak bu alanlarda yoğunlaştı.

Muhammed, eğitimini devam ettirip belli bir bilgi birikimine ulaşırken, semavî kitaplardan olan Tevrat ve İncil'i inceledi. Bu arada, Hristiyan ve Yahudilere karşı reddiyeler yazmaya başladı. Genel ahlâkı ve kamu düzenini koruma faaliyetlerini yürüten, İslâm devletlerinde genel ahlâk, kamu düzenini koruma ve denetleme görevlerini yerine getirmek amacıyla teşkil edilmiş bulunan "hisbe" teşkilâtında görev alması teklif edildi, ancak kendisi bu görevi kabul etmedi.

Bir ara devlet hizmetinde bulunan Muhammed, zamanın veziri Zeyneddin bin Yakub'un yanında çalıştıysa da bu görevi kısa sürdü ve bir süre sonra bu işten ayrıldı. Daha sonra Bilbis kasabasında maliye, kâtiplik ve muhasiplik görevlerinde bulundu. Bilbis'teki yaşantısı ve görevi de fazla uzun sürmedi. Buradan da Kahire'ye geçti ve burada çalışmalarını sürdürdü. Bu arada, çocuklara Kur'ân-ı Kerim dersleri verip hafız yetiştirmek amacıyla bir mektep açtı. Ancak, umduğu ilgiyi görmediğinden bunu devam ettiremedi ve kapattı.

Muhammed, Kahire'den ayrıldıktan sonra el-Mahalle şehrine gitti. Burada kendisine devlet tarafından maaş bağlandı. Ancak, kendisine tahsis edilen maaşı vermekle görevli Hristiyan memurların kasten ödemeyi geciktirmelerine sert tepki gösterdi ve şiirlerinde bunları hicvetti. Burada sebebi kesin olarak bilinmeyen bir kaza geçirdi ve bacağı kırıldı. Şazeli tarikatına intisap eden Muhammed, şeyhinin vefatı üzerine bir mersiyeyi kaleme aldı. Şeyhinin, zamanın imam ve kutbu olduğunu yazdı.

Yazdığı eserlerin büyük bir kısmını manzum şekilde kaleme alan Muhammed Şerefüddin, yine bunların çoğunda Peygamber Efendimiz hakkında yazdığı kasidelere yer verdi. Kaleme aldığı şiirlerinin, özellikle üslûp bakımından sağlam ve lirik olması, asırlarca okunmasında etkili oldu. Dilden dile dolaşan şiirleri ve kasideleri bir çok eserde kendine yer buldu. Risale-i Nur'da da, ünlü eseri Kaside-i Bürde'den alıntı yapılarak ismi zikredildi. İsmi zikredilirken, "Hakim-i Busayrî" (Muhakemat, s. 92.) ve "İmam-ı Busayrî" (Mektubat, s. 156.) şeklinde ifade edildi.

Kelâm ve üslûp arasındaki ilişkiyi izah eden ve bunların insanlar üzerindeki etkilerinden söz ederek açıklamalarda bulunan Bediüzzaman, Muhammed Busirî'nin, "Haramla dolmuş olan gözlerinden gözyaşı akıt ve pişmanlık perhizine sarıl" (Muhakemat, s. 92.) beytine atıf yaparak izahlarına devam etmiştir. Peygamber Efendimize (a.s.m.) biat ve hizmet etmek için memleketinden hicret edip gelen kadın Sahabenin biricik oğlu vefat

etmiş ve bunun üzerine; “Benim hayatımda istirahatımı temin edecek tek evlâtcığımı, o Resulün hürmetine bağışla” dua ve yalvarışında bulunmuştu. Söz konusu duadan sonra, Peygamber Efendimizin hürmetine, kadının oğlunun dirilmesi olayını hatırlatan Bediüzzaman, bu hadise ile ilgili olarak da şairin, “Eğer alâmetleri, onun kadrine muvafık derecesinde azametini ve makbuliyetini gösterse idiler, değil yeni ölmüşler, belki onun ismiyle le çürümüş kemikler de ihya edilebilirdi” (Mektubat, s. 156.) beytini aktarmıştır.

Muhammed Busirî'nin ömrü sıkıntılar içinde geçti. Evlendikten sonra çocuklarının çok ve hanımının da geçimsiz olması, sıkıntılarını arttırdı. Diğer taraftan iş arkadaşlarının da düzgün çalışmaması ve yolsuzluklarda bulunmaları, kendisini sürekli huzursuz etti. Kendisinin sağlam kişiliği, hakkaniyet söz konusu olunca çok titiz davranması, çalıştığı yerlerde uzun süre çalışmasına pek imkân vermemekteydi. Ömrünün sonlarına doğru kısmî felç geçirdi. Rivayetlere göre, Peygamber Efendimiz için yazdığı kaside, şifa bulmasına vesile oldu. Hastalıktan kurtulup daha uzun bir ömür kendisine ihsan edildi. Seksen yılı aşkın yaşadıkten sonra 1296 yılında İskenderiye'de vefat etti.

İMAM-I RAZİ: Bakınız Fahreddin-i Razi

HARİRÎ (1054-1122): Makamat adlı eseri ile tanınır, meşhur olan Arap asıllı şair ve dil âlimidir. İslâmî ilimlerin muhtelif dallarında zamanın meşhur âlimlerinden ders almıştır. Güçlü zekâsı ve hafızası ile tebarüz etmiştir. Zengin bir ailenin evlâdı olarak büyümüş, cömertlik, dürüstlük, iffet ve edebiyatla dikkatleri üzerine çekmiştir. Şiirlerinde manadan çok lâfza ağırlık vermesi eleştirilere sebep olmuştur. Risale-i Nur'da “dâhiye-i edep” olarak tavsif edilmekle beraber, lâfızperestliğinin kendisine verdiği zarara dikkat çekilmiştir. (Muhakemat, s. 78.) Künyesi Ebu Muhammed Kasım bin Ali bin Muhammed el-Hariri şeklindedir.

Harirî, 1054 yılında Basra'nın Meşan kasabasında doğdu. Asıl adı Kasım'dır. Oğlu Muhammed'e nispetle Ebu Muhammed, memleketinden ötürü Basrî, ipek ticaretiyle uğraşan bir aileye mensubiyetinden ötürü de ibnü'l-Harirî lâkaplarıyla anıldı. Ancak, Harirî lâkabıyla tanınır meşhur oldu. Ailesi Rebiatü'l-Feres kabilesindendir.

Harirî, ticaretle meşgul olan varlıklı bir ailenin çocuğu idi. Bundan ötürü zengin bir ailenin çocuğu olarak doğup büyüdü. Çocukluğunu doğduğu şehirde geçirdi. Daha sonra eğitim maksadıyla Basra'ya gitti. Burada bulunan âlimlerden muhtelif dersler aldı. Ardından Bağdat'a gidip, nahiv, edebiyat, fıkıh, feraiz ve hesap konularında dersler aldı. Buradaki eğitimini de tamamladıktan sonra Basra'ya döndü ve buraya yerleşti.

Harirî, din ilimleri ve müspet ilimlerin muhtelif dallarında dersler almak suretiyle çok iyi bir eğitimden geçmiş oldu. Ayrıca çok zeki ve güçlü bir hafızaya sahip olması, okuduğu ilimlerin etkisinin vermiş olduğu eserlerde müşahade edilmesi gibi hususlarla da dikkatleri üzerinde topladı. Özellikle Makamat adlı eserinde; nahiv, fıkıh ve feraize dair ince meseleleri güzel bir şekilde işlemesi, bazı meselelerin çözümünde göstermiş olduğu yol, bu ilimlerdeki vukufiyetini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Harirî, Basra'ya yerleştikten sonra buradaki haberleşme dairesinde amirlik yaptı. Bunun yanında ticaretle de uğraşarak önemli bir servet sahibi oldu. Mülkiyetinde bulunan hurma bahçesi de geniş bir alanı kapsamaktaydı. Gerek burada bulunduğu süre zarfın-

da, gerekse Bağdat'a eğitim ve diğer maksatla gidip-gelmelerinde birçok kimse ile temas kurdu. Geniş bir çevreye sahip oldu. Yazdığı eserlerle de şöhret buldu.

Hariri, bilgi ve birikiminin, geniş bir çevreyle temas kurmasının yanında kişisel ve ahlâkî özellikleriyle de dikkat çekti. En önemli özelliklerinden birisi de yardımsever olması ve cimri olan kimseleri de şiddetle eleştirmesidir. Zenginliğine paralel olarak mertliği, fazilet sahibi, dürüst ve iffetiyle ön plana çıktı. Risale-i Nur'da kendisi için "dâhiye-i edep" tabiri kullanılarak bu özelliğine vurgu yapılmaktadır. (Muhakemat, s. 78.)

Dil bilimi alanında ayrıca iki eser vermesine rağmen daha çok Makamat'ıyla meşhur olan Harirî, bu eserinde Arapların yaşamını işledi. Elli söyleşiden oluşan bu eserinde manadan çok söylenişteki parlaklığa önem verdi ve tumturaklı bir dil kullandı. Kafiyeyle düz yazıyla eserini kaleme alarak, aralara da çeşitli manzum parçalar serpiştirdi. Kendinden sonra bu eserin benzerleri kaleme alınmasına rağmen, hiçbirinin kadar İslâm dünyasında ilgi görmedi. Yıllar sonra bu eser Said Nursî'nin de karşısına çıktı. Siirt'in ilim ve faziletiyle tanınan âlimlerinden Fethullah Efendiyi ziyareti sırasında imtihana tâbi tutuldu. Fethullah Efendinin her sorusuna cevap vermesi, sözünü ettiği her kitabı bitirdiğini söylemesi üzerine Hoca Efendinin, zekâsını test etmek maksadıyla, "Harirî'nin Makamat'ından birkaç satırı sadece iki defa okuyup ezberleyebilir misin?" şeklinde sorusuna muhatap oldu. Makamat'ı bir kez okuyup ikincisini ezberden yapan Said Nursî'nin bu hafıza gücü üzerine hoca kendisine "Bediüzzaman" lâkabını verir.

Harirî'nin lâfza önem vermesi, kendisinden sonra gelenlere bu alanda kötü örnek olması, üstün ahlâkî ve edep dâhisi özelliğine gölge düşürdü. Bu büyük edep dâhisi lâfza mağlûp oldu. Lâfızperestlik hevesi de çok kıymetli olan edebini lekedar etti. Lâfzın ön plâna çıkarılarak mananın ehemmiyetten düşürülmesine sebebiyet veren bu gelişme İslâm âlimleri tarafından bir hastalık olarak görüldü. Abdülkahirî Cürcanî bu hastalığın tedavi edilmesi maksadıyla, "Delâil-i İcâz ve Esrarü'l-Belâgat" adlı eserini kaleme aldı. (Muhakemat, s. 78-79.)

Harirî, 1122 Eylül'ünde Basra'da vefat etti.

HOCA TAHSİN (1811-1881): Asıl adı Hasan Tahsin olan Hoca Tahsin, 1811 yılında Yanya bölgesinde bulunan Filat kazasının Ninat köyünde doğdu. Müderris Osman Efendinin oğludur. Eğitimine babasından aldığı din ve edebiyat dersleriyle başladı. Daha iyi medrese eğitimi için memleketinden İstanbul'a geldi. Müderris Vidinli Hoca Mustafa Efendinin derslerini takip ederek mezun oldu. 1856 yılında Avrupa'ya gönderilmesi gündeme gelinceye kadar geçen 45 yıllık hayat süreci hakkında fazla bilgi mevcut değildir.

Osmanlı idaresi yurt dışına gönderdiği Türk öğrencilerine din eğitiminin verilmesi, Arapça ve Farsça bilgilerinin geliştirilmesi, ayrıca öğrenim maksadıyla yurt dışında bulunan gayrimüslim vatandaşların Türkçeyi öğrenmelerini sağlayacak tedbirler almayı kararlaştırdı. Bu maksatla düşünülen isimlerden birisi Hoca Tahsin, diğeri ise Selim Sabit oldu. Bu hocalar hem yurt dışında bulunan öğrencileri disiplin altına almalarını sağlayacaklar, hem de ileride açılması düşünülen darülfünunda görevlendirilmeleri için yetişmiş olmaları sağlanacaktı. Böylece gönderildikleri Paris'e 20 Mart 1857 tarihinde vararak, orada bulunan Mekteb-i Osmanî'de hoca olarak görevlendirildiler.

Hasan Tahsin, Paris'te bulunduğu süre zarfında modern ilimlerle ilgilenerek çeşitli alanlarda bilgisini arttırmaya çalıştı. Matematik, fizik, kimya, mekanik, jeoloji ve astronomi gibi ilim dallarıyla uğraştı. Dört yıl sonra yurda döndü ise de bir yıl sonra (1862) tekrar yurt dışına gitti. Bu kez Abdülhak Hamit ve onun ağabeyi Abdülhalık Nasuhi Bey ile Paris'e gitti. Bu arada Paris'e sefaret imamı olarak tayin edildi. Abdülhak Hamid'in ifadelere göre; Hoca ikinci kez Paris'te bulunduğu sırada, bir ara sarığını çıkararak hasır şapka giymiş ve bu hareketinden dolayı da kendisine "Mösyö Tahsin" veya "Gavur Tahsin" denilmiştir (Ömer Faruk Akün; "Hoca Tahsin", TDVİA. 18. C. s. 200).

Hasan Tahsin, Avrupa'da bulunan başta Namık Kemal olmak üzere Yeni Osmanlılarla dostluk kurdu. Ancak, siyasî faaliyetlere girmekten uzak durdu. Bu dostluk Paris dönüşünde de devam etti. Tedavi için Nice şehrine gelen Fuat Paşanın burada vefat etmesi üzerine cenazesini hazırlamakla görevlendirildi ve Hoca 28 Şubat 1869 tarihinde İstanbul'a döndü. Kısa bir süre sonra da kuruluş aşamasında olan Darülfünuna müdür olarak atandı (1869).

Hasan Tahsin, üniversitenin açılmasına kadar geçen sürede halka açık konferanslar verdi. 20 Şubat 1870 yapılan açılışla birlikte Darülfünundaki görevine başladı. Altı ay süren eğitimin sonunda halka açık konferanslara devam etti. Hem okuldaki görevinde hem halka yönelik yapılan konferanslarda Cemaleddin Efganî ile birlikte çalıştı. Tabii ilimlerle ilgili olarak verdiği konferansların tepki çekmesi ve aleyhlerinde yapılan şiddetli propaganda sonucu görevinden uzaklaştırıldı. Bu görevi sadece yirmi ay kadar sürdü.

Uzaklaştırmaya iki olay sebep gösterilmektedir. Birincisi; tabii ilimlerde yaptığı deney çalışmasıdır. Oksijensiz yaşamının mümkün olmadığını göstermek ve vakum kavramını açıklamak maksadıyla bir fanusun içine kuşu yerleştirdi ve arkasından fanusun içindeki havayı boşalttı. Bunun üzerine kuş öldü. Bu deney hocanın sihir yaptığı şayiasına dönüştü. Zındık olmakla itham edildi. (Şerif Mardin; Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, İletişim Y. İstanbul 1998, s. 250). İkincisi ise; özellikle tabii ilimlerle ilgili olarak verdiği konferanslarda dinî akidelere aykırı bulunduğu şeklindeki iddialardır.

Darülfünundan uzaklaştırılan Hoca, kendini tamamen ilmî çalışma ve araştırmalara verdi. Babiali'de bulunan Taşmektep'e çekilip ilmî faaliyetlerini sürdürdü. Ancak, burada da rahat bırakılmadı. Çevresindeki kişilerin akidelerini bozduğu, bir takım zararlı şeyleri öğrettiği gerekçesi ile hakkında soruşturma açılması için girişimlerde bulunuldu. Fakat bu sırada Saffet Paşanın Maarif Nazırı olması, soruşturma taleplerinin sonuçsuz kalmasına neden oldu. Baskılardan iyice bunalınca bir ara memleketine gitti (1874). Ama, burada da fikirlerinin yanlış anlaşılması ve hakkındaki dedikodular sonucunda Yanya valiliği tarafından tutuklanarak İstanbul'a gönderildi. Devreye giren dostları tarafından hapse atılmaktan kurtarıldı.

Münif Paşa tarafından yakın ilgi ve alâka gören Hoca bir ara kütüphaneler müfettişliği görevine atandı. 1878 yılından itibaren Darülfünunda bazı derslere girerek hocalık görevini sürdürdü. Bunların dışında Arnavut kültür ve eğitimine katkıda bulunmak maksadıyla muhtelif çalışmalar yaptı. Yakalandığı verem hastalığından dolayı durumu gittikçe kötüleşti. 3 Temmuz 1881'de Erenköy'de vefat etti. Naaşı Sahrayıcedid Mezarlığına kaldırılarak burada defnedildi.

Din ilimlerinin yanında tabiî ilimlerde de önemli bir eğitime sahip olan Hoca, yazdığı şiirleriyle de dikkat çekti. Risale-i Nur'da da yer verilen bir dörtlüğü bir çok eserde alıntı olarak yer aldı. "Kitab-ı âlemin evrakıdır eb'ad-ı namahdud /Sutur-u kâinat-ı dehrdir âsâr-ı namâdud./Basılmış destgâh-ı levh-i mahfuz-u tabiatta/Mücessem lâfz-ı mânîdardır âlemde her mevcud" (Muhakemat, s. 120.). Bu dörtlüğünde kâinat ve yaratılış temasını veciz bir şekilde dile getirmektedir. Bu dörtlüğü büyük bir beğeni topladığı gibi bazı yerlerde levha olarak duvarlara asıldı.

Ulema kişiliğinin yanında İttihad-ı İslâm için yaptığı faaliyetlerle de dikkatleri çekmiştir. Bediüzzaman Said Nursî İttihad-ı İslâm hususunda seleflerini zikrederken Hocadan da bahsetmektedir (Tarihçe-i Hayat, s. 59.). Hoca Tahsin, İslâmiyetin medeniyete ve ilerlemeye engel olduğu şeklindeki iddiaları çürütme yolunda faaliyetlerde de bulunmuştur. Diğer taraftan da İslâmiyetin ilim ve medeniyetin gelişmesine yaptığı katkıları dile getirmiştir. Hac münasebetiyle her yıl Arafat'ta toplanan Müslümanlara dağıtılmak üzere hutbe ve lâhiyaları kaleme almış, bu yolla İslâm kardeşliği ve ittihadına katkıda bulunmaya çalışmıştır. Müslümanların aydınlatılması maksadıyla hümanist inançlardan istifade etme yoluna gitmiştir. Dinî ve naklî ilimlerdeki vukufiyetiyle yazı ve sohbetlerinde metafizik konularını maharetle işlemiştir. Tabiî ilimlerden öğrendiklerini İslâm inancının hizmetine sokmaya çalışmıştır. Uzun zamandan beri uzak kalan modern ilimleri kendi çevresine yaymaya çalışmıştır. Fikir ve görüşlerini beyan ederken Kur'ân-ı Kerim'den naklettiği ayetlerle desteklemeyi ihmal etmemiş, tabiî ilimlere yönelişinin sebebini, mevcut İslâm inancını daha da kuvvetlendirmek olarak izah etmiştir. Bilimsel araçlarla dolu bir odada yaşayarak âdeta evini küçük bir laboratuvar haline getirmiştir.

HÜSEYİN-İ CİSRÎ: 1261'de (1845) Trablusşam'da doğdu. Soyu baba tarafından Hz. Peygambere ulaştığı bildirilmektedir. Adı, Hüseyin b. Muhammed b. Mustafa el-Cisr'dir. On sekiz yaşına kadar Trablusşam'da dinî ilimler okudu. Daha sonra Beyrut'a, oradan da Ezher'e gidip orada ilim tahsil etti. Halveti tarikatına intisap etti. Babası ve amcasının ölümünden sonra tarikat hizmetlerini Trablusşam'a gelerek yürüttü ve burada talebe yetiştirme ve eser yazmakla meşgul oldu. Hüseyin el-Cisr, Batının kalkınmasının temelinde eğitim yattığına inanıyor, bunun için de Batıdakine benzer sanat ve meslek okullarının açılmasının gerektiğini söylüyordu. II. Abdulhamid döneminde Trablus'ta Medresetü'l-Vataniyye'yi açtı. Bizzat müdürlük görevi üstlendiği bu okul, programında Arap dili ve edebiyatının yanı sıra dinî ve modern ilimlerin bir arada okutulduğu ilk İslâmî mektep olmuş ve birçok ünlü kişiler yetiştirmiştir. Cisrî, bu medrese kapanınca Beyrut'ta Medresetü's-Sultaniyye'nin müdürlüğüne getirildi. Daha sonra II. Abdulhamid tarafından saray hocalığına tayin edildi, fakat birkaç ay sonra sıhhi sebeplerle Trablusşam'a geri döndü. Hüseyin el-Cisr, şarkiyatçıların tenkitlerine karşı İslâm inancını savunmak için Batı düşüncesiyle ilgilenmiş, bu dönemde Müslümanların kendi şahsiyetini koruyarak varlıklarını sürdürmeleri için gayret sarf etmiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: Risaletü'l Hamidiyye fi Hakikati't-Diyaneti'l İslamiyye ve Hakikiyyeti's-Şeriatî'l-Muhammediyye; Huşunü'l-Hamidiyye li-Muhafazati'l-Aka'idî'l-İslamiyye; Hediyyetü'l-Elbab fi Cevahiri'l-Adab; Ziyne-tü'l Maşune; İşaratü'l-Latife.

İBNİ ABBAS (Ö. 68)/M. 687-688): Hz. Peygamberin amcası Abbas bin Abdülmutilip'in oğludur. Annesinin adı ilk Müslüman kadınlardan Ümmü'l-Fazl Lübaba'dır. Mekke'de doğmuştur. Tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen ve çok hadis rivayet edenler arasında yer alan Sahabîdir. 1160 tane hadis rivayet etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in inceliklerini anlayıp yorumlaması için Hz. Peygamberin özel olarak dua ettiği Abdullah bin Abbas'ın tefsir ilmindeki üstünlüğü daha ilk devirlerde, hemen herkes tarafından kabul edilmiştir. Ayetlerin nüzul sebeplerini, nasih ve mensuhunu çok iyi bildiği gibi Arap edebiyatına olan vukufu da mükemmeldi. Bu sebeple Aşap devrinden itibaren Rû'l-Ümme, Tercümânü'l-Kur'ân" unvanıyla anılagelmiştir. Eserleri: Tefsiru ibn Abbas, Garîbu'l-Kur'ân, Mesâilü'n-Nâfi b. el-Ezrak, el-Lugât fi'l-Kur'ân, Kasîdetü'l-Medh.

İBN-İ FARİD (1181/2-1235): Ömer, 1181 veya 1182 yılında Kahire'de doğdu. Babası "Farid" lâkabıyla anılmaktaydı. Çünkü, mahkemede çalışmakta olup kadınların eşlerinden almaları gereken miras ve nafakayı tespit etme görevini yerine getirmekteydi. Farid lâkabı bu yüzden kendisine verilmişti. Ömer de babasının bu lâkabından dolayı "ibn Farid" (Farid'in oğlu) olarak anılmaya başlandı ve bu lâkapla da meşhur oldu. Babası Ali, Eyyübî hükümdarlarının yakın ilgisini gördü ve kendisine bazı görevler tevdi edildi. Ancak kendisi bu görevleri kabul etmediği gibi, inzivaya çekilip ibadetle meşgul olmayı tercih etti.

Ömer, ilk derslerini âlim ve dindar bir insan olan babasından aldı. Hadis ilmiyle ilgili dersleri ve Şafîî fıkını Ebu Muhammed ibn Asakir'den öğrendi. Ayrıca, dil ve edebiyat derslerini aldı. Eğitimini devam ettirirken erken yaşlarda tasavvufa yöneldi ve kendini ibadet ve tefekküre verdi.

Kendisini sosyal hayattan çekip çileli bir hayatı tercih eden Ömer, tasavvufta istediği seviyeye bir türlü ulaşamadı. Karşılaştığı Şeyh Bakkal adlı âlim, Mısır'da durmak yerine Mekke'ye gitmesini tavsiye etti. Orada aradığını bulabileceğini söyledi. Ömer, hemen Mekke'ye doğru yola çıktı. Sıkıntılı bir yolculuktan sonra Mekke'ye vardı. Burada Sühre-verdi ile görüştü. Bir ara ani bir kararla Mısır'a döndü. O sırada ölüm döşeğinde bulunan Şeyh Bakkal'ı ziyaret etti ve akabinde cenaze namazında hazır bulundu.

Eyyübîler devletinin Mısır'da hüküm sürdüğü bir dönemde burada yaşayan Ömer ibn Farid, sultanların yakın ilgisini gördü. Ancak, kendisi idarecilerle fazla haşır-neşir olmaktan ve ziyaretlerden hoşlanmadığı için, mesafeli durdu. Kendisine gönderilen para ve hediyeleri kabul etmedi. Bir seferinde, maiyetiyle birlikte kendisini ziyaret etmeye gelmekte olan hükümdarın haberini alır almaz, caminin arka kapısından çıkarak Mısır'dan ayrıldı ve İskenderiye'ye gitti. Böylece hükümdar ile görüşme durumundan kaçınmış oldu.

Ömer, zamanının önemli bir kısmını inzivaya çekilip ibadetle geçirirken, özellikle tabiat ile haşır-neşir olup dağları, vadileri dolaştı. Cenab-ı Hakkın kâinattaki sanatlarını ve eserlerini tefekkür ederek zamanını değerlendirmeye çalıştı. İnsanlarla beraber olduğu zamanlarda ise, sohbetlerine çok büyük ilgi gösterildi. Hazır bulunanlar kendisini hep saygıyla dinlediler. Hassas ruhlu olmasından ötürü, duyduğu muhtelif seslerden hep etkilendi. Belli zamanlarda Nil Nehrinin kenanna giderek çağlayan suları hayranlıkla izledi.

Kâinattaki sanatları seyretmekten ve tefekkür etmekten büyük bir haz alan Ömer, bazen kendinden geçip belli bir noktaya bakarak âdeta kilitlendiği olurdu. Böyle zamanlarda yanındakileri görmez, konuşulanları duymaz, yeme-içmeyi keser ve uzun süre bu durumu devam ettirdiği olurdu. Günlerce bu durumda kaldığı da nakledilmektedir.

Ömer ibn Farid, Sultanü'l-âşikin ünvanıyla da tanındı. Yazdığı şiirlerinde tasavvuf ve ilâhî aşka dair olan duygularını dile getirdi. Vahdet-i vücud anlayışında ve inancında olduğuna dair düşünceler ileri sürülmüşse de kendisi bu düşünceye yakın değildir. Şiirlerinde ilâhî aşkı yansıtmakta olup, Cenab-ı Hakkın mutlak cemali karşısında kendisinden geçerek her şeyde sevgiliyi görmüştür.

Şairlerin sultanı olarak kabul gören ve bu unvanla anılan Ömer'e, Peygamber Efendimizi neden methetmediği sorulduğunda, "Onu methetmeye gücümün yetmediğini anladım. Onu methedecek kelime bulamadım" karşılığını verdi. Çünkü, Cenab-ı Hak onun adını; ezanda, şahadet kelimesinde, ikametle, namazdaki teşehhütte, hutbe ve bazı ibadetlerde, bir çok duada, nasihat yapmakta, kabirde, sıkıntı zamanlarında, mahşerde, Cennette ve her yaratılmışın lisanında kendi adının yanına koymuştur. Onun en büyük üstünlüğü Allah'ın sevgili olmasıdır. Onu herkesten, her melekten daha çok sevmiştir.

Ömer ibn Farid, "Her güzelin güzelliği Allah güzelliğinden aksetmiş bir parçadır" derken; insan ruhu için, görüntüleri perde arkasında oynatan hayalci, görüntüleri ise insan bedenine benzetmiştir. Ona göre, Yaratıcının izni olmadan hiçbir hareket taklit edilemez, dış evren bir oyuncağa benzer ve bu oyuncağın hareketi bir ustanın elindedir.

Son yıllarını Kahire'de geçiren şair, ünlü Ezher Camiinde vaazlar verdi ve sohbetlerde bulundu. Ocak 1235'te vefat etti.

İBN HÜMAM (1388-1457): Adı Kemaleddin Muhammed'tir. Dedesi Hümeddin'in ismine izafeten İbn (İbnü'l-) Hümam lâkabıyla tanınip meşhur olmuştur. Sivas'tan Mısır'a göç etmiş bulunan ailesinden dolayı es-Sivasî ve doğum yeri olan İskenderiye'den ötürü de İskenderî lâkaplarıyla da anılmıştır. Mısır'da eğitim görüp burada hizmet vermiş ve Hanefî fıkının önemli âlimlerinden biri olarak kabul görmüştür. İslâm dünyasında, "Fethu'l-Kadir" adlı eseriyle şöhet bulmuştur. Risale-i Nur'da, ilmî gelişmeleri din namına reddeden ve fikren uykuda olan insanların dine verdikleri zararlara işaretlerde bulunmuş; daldıkları uykudan hâlâ uyanamamış olanların müracaat edebilecekleri âlimler arasında İbn Hümam'ın ismi de zikredilmiştir. Künyesi Kemaleddin Muhammed bin Abdülvahid bin Abdülhamid es-Sivasî el-İskenderî şeklindedir.

İBNİ SİNA: Ebu Ali el Hüseyin bin Abdullah (980-1037). Garp Ortaçağında Avicenna diye tanınan İbni Sina, ilk tahsilini Buhara'da gördü ve on yaşında iken Kur'ân'ı ezberledi. Değişik hocalardan hesap, fıkıh ve kelâm tahsil ettikten sonra Nâtîli adlı bir âlimden mantık ve felsefe öğrendi. Felsefî bilgilerinin temellerini Farabî'ye borçlu olan İbni Sina, metafiziği Farabî'nin el-İbâna adlı eserinden öğrenir. Aristo'yu ancak Farabî'yi okuduktan sonra anlayabildiğini ifade eden İbni Sina'nın fikir inkişafında müdürlüğünü yaptığı Şivan el-Hikma adındaki Samanoğulları Saray Kütüphanesinin büyük rolü olmuştur. Samanî hükümdarının vefatından sonra, memlekette meydana gelen siyasî karışıklıklar yüzünden Buhara'dan çıkmaya mecbur olan İbni Sina, sırasıyla Harizm, Irak-ı Acem, Cürcan ve Rey'e gitmeye mecbur oldu. Büyük bir filozof olduğu kadar ünlü bir hekim de olan İbni

Sina, tıp alanındaki eserleriyle İslâm dünyasının yanı sıra, Avrupa'daki tıp ilmini de derinden etkiledi. Eserleri Avrupa üniversitelerinde 600 sene temel kitap olarak okutulan İbni Sina'nın tıp, mantık, felsefe, fizik, tabiiyat, psikoloji ve birçok ilme dair 270 kadar eseri vardır. 1037 yılında vefat etmiştir ve kabri İran'ın Hemedan şehrinde dir.

İBRAHİM HAKKI: İbrahim Hakki Erzurumî. Anadolu'da yaşayan evliyanın ve ulemanın büyüklerindendir. Hicrî 1156/1710 senesinde Erzurum'un Hasankale kazasında doğdu. Siirt'in Tillo kasabasında İsmail Fakirullah'dan ders alan babası Osman Efendinin yanına gelerek İsmail Fakirullah ile tanışan İbrahim Hakki babasından tefsir, hadis, fıkıh gibi zahiri ilimleri öğrendi. Babasının arkadaşı Molla Muhammed Sıhranî Hazretlerinden de astronomi, matematik gibi zamanın fen ilimlerini öğrendi. İsmail Fakirullah Hazretlerinin de sohbeti ve hizmetlerinde bulunarak kendisini manevî sahada yetiştirdi. Daha sonra Erzurum'a ve Hasankale'ye gitmiş, bir müddet sonra da İstanbul'a gelmiş, Sultan Mahmud tarafından Abdurrahman Gazi Zaviyesine tayin edilince de Erzurum'a dönerek orada talebe yetiştirmeye başlamıştır. Zaman zaman Tillo'ya gelerek Cebel-i Ra'sil Kuva'da talebeleriyle sohbet eden İbrahim Hakki, 1195/1781 yılında Tillo'da vefat etti ve hocasının yanına defnedildi. Eserleri: Marifetname; İlahiname; Tecvid Kitabı; Tertibü'l-Ulum; İrfaniye; İnsaniye; Mecmu'atü'l-Me'ani; Sefine-i Nuh; Kenzü'l-Fütuh; Hey'etü'l-İslâm.

İMAM-I GAZALÎ: Asıl adı Hüccetü'l-İslâm Ebu Hamid Muhammed b. Ahmet el Gazalî'dir. Eş'ari kelâmcısı, Şafii fakihi, mutasavvıf ve filozoflara yönelttiği eleştirilerle tanınan İslâm düşünürüdür. Hicrî 450'de (1058) Horasan'da, Meşhed'de (Tus) dünyaya geldi. Babasının mesleğinin yün tacirliği olmasından dolayı kendisine "Gazzalî" ve zamanında İslâma yöneltilen itirazlara cevap vererek itiraz edenleri susturduğu için de "Hüccetü'l-İslâm" denilmiştir. Kelâm, fıkıh, hadis, felsefe, tasavvuf, mantık gibi ilimlerde yüksek bir mevkiye sahiptir. Bu sahalarda birçok önemli eserleri bulunmaktadır. Hicrî 505'te (1111) Tus'da vefat eden ve oraya defnedilen Gazalî'nin eserlerinden bazıları şunlardır: El-Münkiz; İhya-ü Ulumî'd-Din; Kimya-yı Saadet; Tehafütü'l-Felasife; Kistasü'l-Müstakim.

İMAM-I ŞAFİÎ: (ö.820) Şafii mezhebinin kurucusudur. h. 150 (767) yılında Gazze'de doğan Şafii, Mekke'de Müslim el-Zinci ve Sufyan bin Uyeyne'den hadis ve fıkıh tahsil etti. 20 yaşlarında Medine'ye Malik bin Enes'in yanına giderek onun ölümüne kadar orada kaldı. Malik bin Enes'in Muvatta adlı eserini ezbere bilen Şafii, 195'ten itibaren Bağdat'ta hocalığa başladı. İmam-ı Şafii h. 204'te (820) Fustat'te vefat etti. İmam-ı Şafii sadece mevcut bütün fıkıh malzemesini elden geçirmekle kalmamış, fıkıh ilminin usullerini ve temellerini araştırarak usul-i fikhin kurucusu addolunmuştur. İmam-ı Şafii'nin talebeleri arasında Zafaranî, Ebu Savr, Ahmed bin Hanbel, Karabisi gibi tanınmış âlimler de vardır. Şafii mezhebi bugün Güney Arabistan'da, Bahreyn'de, Malaya Adalarında, Dağıstan'da, Tangonyika'da ve bazı Orta Asya bölgelerinde hakimdir. Eserleri: Kitabü'l-Umm; Kitap-ı Fikhü'l-Ekber; Kitabü Vasiyyetü's-Şafii.

İSKENDER: Makedonya kralıdır. İsmi Aleksandros'tur. Büyük İskender ünvanıyla meşhur olmuştur. Milâttan önce 356. 323 yılları arasında yaşadı. Aristo'dan ders almış ve keskin zekası, bitmek bilmeyen azmiyle tanınmıştır. Babası Filip'in yerine tahta geçerek Yunanistan'da hakimiyetini kurduktan sonra 37 bin kişilik ordusuyla Asya seferine çıkarak İran ordusunu yenerek Anadolu'ya hâkim oldu. Daha sonra Akdeniz'e yönelerek İran

hükümdarı III. Dara'yı yenilgiye uğrattı. 332'de uzun süren kuşatma sonunda Kudüs'ü aldı ve Mısır seferine başladı. Mısır'da din adamlarına ve tapınaklara saygılı davranması halkın sevgisini kazanmasını sağladı. Mısır'da Helenistik Çağın ünlü şehri İskenderiye'yi kurdu. Tekrar İran üzerine giderek hakimiyetini sağlamlaştırdı ve İndus Vadisine girdi. Hint Okyanusuna ulaşarak buralarda liman ve tersaneler kurdurdu. İskender, İran'a dönerek bundan sonra ırkları kaynaştırma siyasetine hız verdi. Makedonları İranlı kadınlarla evlendirdi. İmparatorluğunu teşkilatlandırmaya ve belirli bir medeniyete ulaştırmaya çalıştı. Arabistan'ı alma düşüncesi içinde iken 33 yaşında büyük bir cihan imparatoru olarak öldü.

-K-

KA'B (KA'BÜ'L-AHBÂR 551-652): Yemen Yahudilerinden olup Beni İsrail'in meşhur âlimlerindendir. Ka'b'ın doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 104 yaşında öldüğüne dair rivayet esas alındığında, doğum tarihi olarak 551 yılı kabul edilebilir. Yemen asıllı olup, burada yaşayan Zuruayn soyuna mensuptur. Geniş bir ilmî birikime sahip olduğu rivayet edilmiş ve yazılarını mürekkeple yazmasından dolayı "ahbar" lâkabıyla anılmıştır. Ahbar; hibr (mürekkep) kelimesinin çoğuludur. Kitab-ı Mukaddes (Tevrat) hakkındaki geniş bilgisinden ötürü el-Ahbar lâkabıyla anıldığı da belirtilmektedir.

Ka'b Tevrat hakkındaki geniş bilgisiyle meşhur olmuştur. Peygamber Efendimizin (a.s.m.) vasıflarını kutsal kitaplarından öğrenip Müslüman olmuş ve çevresindeki Yahudi âlimlerini de ikna etmeye çalışmıştır. Ehli Kitap ravilerinin en güvenilir olanı kabul edilmiştir. İslâmiyetin zuhuru sırasında henüz tahrif edilmemiş Tevrat'ın nüshasına sahip olduğundan, Peygamber Efendimize işaret eden ayetlerden örnekler vererek âlimleri kabule teşvik etmiştir. Tevrat'ın bu ayetlerinden bir kaç Risale-i Nur'da da zikredilmekte ve kendisi için, "Beni İsrail'in allâmelerinden" (Mektubat, s. 167.) ifadesine yer verilmektedir. Künyesi Ebu İshak Ka'b bin Mati bin Heynu (Haysu) el-Yemanî şeklindedir.

Ka'b'ın İslâmı kabul etmesiyle ilgili farklı bilgiler nakledilmektedir. Bir rivayete göre Peygamber Efendimiz (a.s.m.) zamanında, Yemen'e giden Hazreti Ali (r.a.) ile görüştüğü ve bu sırada Müslüman olduğu belirtilmektedir. Bir rivayete göre ise Hazreti Ebubekir'in (r.a.) halifeliği zamanında veya Hazreti Ömer döneminde Medine'ye gittiği, burada halifeyi bulamayınca Kudüs'e gidip halifenin huzurunda İslâmiyeti kabul ettiği nakledilmektedir. Bu üç rivayete göre de Müslümanlığı kabul ettiği açık bir şekilde belirtilmektedir.

KARAFİ: Malikî mezhebine mensup İslâm hukukçularındandır. 1229'da Mısır'ın Behnesa bölgesindeki bir köyde doğdu, 1285'da Kahire'de vefat etti. Küçük yaşlarda iken Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyen Karafî, on yaşlarında iken tahsil için Mısır'a gitti ve Kahire'deki Sahibiye medresesinde eğitim aldı.

Karafî Hanefî, Şafîî Malikî ve Hanbelî olmak üzere dört mezhebin eğitiminin verildiği Salahiye Medresesine müderris olarak atandı. Kendisini eğitim ve öğretime adan Karafî bu görevin dışında herhangi bir resmî görev almadı.

Matematik, astronomi ve tıp alanlarıyla ilgilenen ve bu alanlarda kendisini geliştiren Karafî, bunların yanında başta fıkıh ve fıkıh usulü olmak üzere Arap dili ve kelâm alanında da derinleşti. Karafî'nin, fıkıh ve fıkıh usulü alanlarındaki eserleri genel olarak değer-

lendirildiğinde, çalışmalarının günümüzdeki hukuk alanlarından hukuk felsefesi ve mukayeseli hukuk alanlarına girdiğini söylemek mümkündür.

Amelde Malikî, Akaidde Eş'arî mezhebine mensup olan Karafî, fıkıhla ilgili meselelerde yorum yaparken, meseleleri sadece İmam-ı Malik'in görüşleri çerçevesinde ele almış, diğer mezhep âlimlerinin görüşlerini de göz önünde bulundurarak mukayeseli şekilde değerlendirmiştir. Bundan dolayı da bazı meselelerde diğer mezhep imamlarının görüşlerini benimsediği olmuştur.

KOLOMB (KRİSTOF KOLOMB): 1451 yılında İtalya'nın Cenova kentinde doğdu, 1506 yılında İspanya'da öldü.

Kendisi hariç, çoğu insan tarafından Amerika'yı keşfettiği kabul edilen ünlü denizcidir. Keşiflerle birlikte başlayan koloniler kurma ve buralardaki zenginlikleri Batıya taşıma hız kazanmış, dolayısıyla Avrupa tarihinde çok önemli gelişmelerin olmasında onun da payı olmuştur. Kendisinin de dahiliye, keşfedilen yerlerde yaşayan yerlilere karşı uygulanan vahşet, çok sayıda insanın ve kültürün yok olmasını netice vermiştir. Dört büyük deniz seyahati gerçekleştirmiş ve Amerika sahillerini boydan boya geçmiş olmasına rağmen, buranın yeni bir kıta olduğunun farkına varamamış ve Hindistan'a ulaşma gayesini sürdürmüştür. Özellikle çocukluğu ve son yılları olmak üzere, büyük sıkıntılar içinde yaşamıştır. Risale-i Nur'da "Kolomb-u Zîfünün" olarak ismi zikredilmektedir.

-L-

LÛT (A.S.): Hz. Lut (a.s.) Hz. İbrahim'in kardeşi Harran'ın oğludur. Hz. İbrahim'e (a.s.) ilk iman edenlerdendir. Hz. Lut (a.s.) Sedam bölgesinde bulunan kavme peygamber olarak görevlendirildi. Sedamlılar çok ahlâksız ve edepsiz bir kavimdi. İnsanlık tarihinde o zamana kadar görülmemiş olan livata fiilini işliyorlar ve bununla da övünüyorlardı. Hz. Lut (a.s.) onları hakka ve doğru yola davet için görevlendirilmiş, fakat bütün gayretlerine, nasihatlarına rağmen onu dinlememiş ve alaya almışlardı. Cenab-ı Allah Hz. Lut'a inanmayanlarla birlikte şehri terk etmesini bildirerek o azgın kavmi helâk edeceğini bildirmiş ve helâk etmiştir.

-M-

ME'MUN (EBU CAFER ABDULLAH ME'MUN 786-833): Abbasî devletinin ön gelen halifelerinden biridir. Asıl adı Abdullah'tır. Künyesi Ebu Cafer'dir. Halife olmak için taht kavgası vermiş, kardeşini yendikten sonra halife olmuştur. Halifeliği boyunca birçok ayaklanma ve iç karışıklık meydana gelmiştir. Tüm karışıklıkların üstesinden gelmiş ve devletine en parlak dönemlerinden birini yaşatmıştır. İlme ve ilim adamlarına büyük değer vermiştir. Ancak, savunduğu ve inandığı ilmî değerleri zor kullanmak suretiyle ülkenin tamamında uygulamaya kalkışması önemli hatalarından birini teşkil etmiştir. Daha önceden başlanılan Yunan eserlerini tercüme faaliyeti bu dönemde hız kazanmıştır. Kaynağında bir çok hurafeyi barındıran felsefî akımların İslâm âleminin içine dahil olması fikri kargaşaya yol açmıştır.

Harun Reşid'in büyük oğludur. Annesi bir cariye olan Meracil'dir. 786 yılında Bağdat yakınlarında bulunan Yasiriye'de doğdu. Devrin meşhur âlimlerinden dersler aldı. Arap

edebiyatı, fıkıh, hadis ve diğer İslâm ilimleriyle ilgili olarak eğitim gördü. Ayrıca, felsefe ve müspet ilimler dalında da önemli oranda bilgi birikimine sahip oldu. On iki yaşında iken, ikinci veliaht olarak ilân edildi ve ülkenin doğu eyaletlerinin valiliğine tayin edildi. Babasının vefatından sonra taht mücadelesine girdiği kardeşi Emin'in mağlup edilip öldürülmesinden sonra 813 yılında yedinci Abbasî halifesi olarak başa geçti.

Me'mun iktidarının ilk yıllarında veziri Fazl bin Sehl'in etkisinde kaldı. Bu şahıs, Emin'e karşı yapılan mücadelenin kazanılmasında büyük rol oynamıştı. Bunun da etkisiyle halifeyi yönlendirmeye çalıştı. Kardeşi Hasan'a ülkenin batı eyaletlerinin idaresinin verilmesini sağladı. Ülke yönetiminde Arapları dışlayarak Arap olmayan unsurlara ağırlık verdi. Bu durum Arapları rahatsız etti ve yer yer isyan etmelerine sebep oldu.

Hız. Ali soyundan gelen İbn Tabataba'nın 815 yılında baş kaldırıp halifelliğini ilân etmesi Abbasileri büyük bir sıkıntıya soktu. Bunun dışında itikatları bozuk Hurremilerin Babek başkanlığındaki ayaklanmaları devleti uzun süre uğraştırdı. Arka arkaya gönderilen kuvvetlerle ayaklanma bastırıldı. Bu isyanın uzun sürmesinde, bu zaman zarfında başka bölgelerde isyanların çıkmasının önemli bir etkisi oldu. El-Cezire Araplarını etrafında toplayan Nasr bin Şebes ve Mısır'da meydana gelen Ubeydullah isyanları ve iç çekişmeler devleti uğraştıran önemli hadiseler olarak tarihe geçti.

Birçok yerde meydana gelen baş kaldırma ve isyan hareketleri zamanla etkisiz hale getirildi. İsyanların bastırılmasında ve ülke bütünlüğünün korunmasında Me'mun'un liyakati ve dirayeti olumlu yönde etki yaptı. Bu sarsıntıların çoğu atlatıldıktan sonra Bizans'ın üzerine de bazı hareketler yapıldı ve seferler düzenlendi. Önce komutanlar gönderildi. 830 yılında ise bizzat Me'mun sefere çıkarak Bizanslılara karşı harekete geçti. Tarsus'a giderek etraftaki kaleleri fethetti. Bir süre Anadolu topraklarında kaldıktan sonra kışı geçirmek üzere Suriye'ye döndü. 831 yılında Bizans imparatorunun harekete geçip bir çok Müslüman'ı öldürmesi ve esir alması üzerine, halife de Toroslar üzerinden Ereğli'ye kadar gitti. Oğlu Abbas'ı da imparatoru bulmakla görevlendirdi. Abbas, imparatorla Niğde yakınlarında yaptığı savaşı kazandı. Bizanslılar; esir Müslümanlar ve yüz bin dinar vererek beş yıllık bir mütareke yapılmasını istediler.

Me'mun, Bizans'ın teklifini kabul etmedi. Anadolu'da fetihlerde bulunmaya devam etti. Buradaki Abbasî hakimiyetini pekiştirmek için fethedilen yerlere Müslüman nüfus yerleştirdi. Anadolu'daki faaliyetlerini sürdürürken Pozantı yakınlarında hastalandı. 833 yılında ve 47 yaşında iken burada vefat etti. Naşı Tarsus'a defnedildi. Vefatından sonra kendi yerine veliaht olarak bıraktığı kardeşi Mu'tasım halife oldu.

MOLLA NASREDDİN EFENDİ: Bakınız Nasreddin Hoca

MUHAMMED (A.S.M.): Fahr-i Âlem, Hatemü'l-Enbiya, İmamü's-Sakaleyn, Muhammedü'l-Emin, Rahmetenlilâlemîn, Seyyidü'l-Kevneyn (a.s.m.) gibi ünvanlarla anılan son peygamberdir. Milâdî 571 yılında, Nisan ayının yirmisinde, Kamerî aylardan Rebiülevvel ayının on ikinci gecesinde Mekke'de dünyaya geldi. Hz. Muhammed daha doğmadan babasını, 6 yaşında iken de annesini kaybetmiştir. Annesi ölünce dedesi Abdülmuttalip onu himayesi altına aldı. Dedesi de ölünce, bu sefer amcası Ebu Talip onun bakımını üstlendi. Hz. Muhammed 25 yaşında iken kendisinden 15 yaş büyük olan Hz. Hatice ile evlendi. Evlilikleri Milâdî 595 yılına rastlamaktadır. Daha sonra Hz. Peygamberin Hz. Hatice'den

sırayla Kasım, Zeynep, Rukiye, Ümmü Gülsüm, Fatıma ve Abdullah adında altı çocuğu oldu. Hz. Muhammed, Hatice-i Kübra dediği zevcesi hayatta olduğu müddetçe bir başka kadınla evlenmedi. Daha gençliğinde dürüstlük ve doğruluğu ile kendisine El-Emin (güvenilir kimse) dedirten Hz. Muhammed her yönüyle örnek bir insan kişiliğini sergiliyordu. Hz. Muhammed kırk yaşında iken, Milâdî 610 yılında Hira Dağında kendisine peygamberlik vazifesi verildi. Kendisine ilk inananlar ise eşi Hz. Hatice, çocuklardan Hz. Ali, hür erkeklerden Hz. Ebu Bekir, azatlı kölelerden Hz. Zeyd, kölelerden Hz. Bilâl-i Habeşî (r.a.) oldu. Daha sonraları Hz. Osman, Talha bin Ubeydullah, Halit bin Said, Sa'd bin Ebî Vakkas Müslüman oldular. Bunlara en son Hz. Ömer eklendi. Hicretten bir buçuk sene önce, Recep ayının 27. gecesinde İsrâ ve Mirâç mu'cizesi meydana geldi. 621 yılında Akabe mevkiinde Medinelilerle I. Akabe Biati yapıldı. 622 yılında ise II. Akabe Biati yapıldı. Mekkeli müşriklerin zulümlerinin artması üzerine 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret edildi. Hicretin 2. senesi, Milâdî 13 Mart 624'te müşriklere karşı Bedir Savaşını kazandı. 630 yılında Mekke fethedildi. Mekke'nin çevresi ve Kâbe putlardan temizlendi. Peygamberimiz ömrünün son yılında Arafat'ta 120.000 Sahabîye Veda Hutbesini verdi. Bu hutbe ilk insan hakları bildirisi olarak da kabul edilir. Hz. Muhammed (a.s.m.) Hicretin 11. senesi Rebiülevvel ayının on ikisi, Pazartesi günü (Milâdî 8 Haziran 632) ruhunu Rahman'a teslim etti.

MUHYİDDİN-İ ARABÎ: Adı, Ebu Bekir Muhammed b. Ali'dir. 1165'te Endülüs'ün Mürsiyye kasabasında dünyaya geldi. İbni Arabî ve Şeyh-i Ekber diye meşhur oldu. Küçük yaştan itibaren tahsile başlayarak pek çok âlimin derslerinde bulunup naklî ve akllî ilimleri öğrendi. Tefsir, fıkıh, hadis ve kıraat ilimlerinde büyük bir âlim oldu. Daha sonraları tasavvufa yönelerek zamanının âlimlerinden ve Seyyid Abdülkadir Geylânî'nin ruhanîyetinden feyz aldı. Zamanının ilminden ve feyzinden istifade edilen belli başlı büyük âlimlerinden oldu. 1194 Endülüs'ten ayrılarak Tunus'a ve oradan Fas'a gidip çeşitli ilim meclislerinde bulundu. Tekrar Endülüs'e dönüp Kurtuba'ya geldi. Sonra 1201'de tekrar Endülüs'ten Tunus'a geçti. Hac için yola çıkarak Mısır ve Kudüs'e uğradı. Hacdan sonra çeşitli yerleri dolaşarak Konya'ya gitti ve 1230 da Şam'a giderek oraya yerleşti. Tasavvuf-taki yüksek derecesi sebebiyle sekr halinde iken tevhit (vahdet-i vücud) konusundaki sözleri yanlış anlaşılıp iftiraya uğradıysa da zamanının devlet adamları tarafından himaye edildi. 1240 senesinde 78 yaşında Şam'da vefat etti. Yavuz Sultan Selim Mısır Seferi sırasında Şamlılarca çöplük haline getirilen kabrinin yanında cami ve dergâh yapılmasını emrederek onun kabrinin değerini bulmasını sağladı. Muhyiddin-i Arabî'nin pek çok kıymetli eseri vardır. Fütuhât-ı Mekkiyye, Füsûsu'l Hikem, Muhtasar en meşhurlarıdır.

MÛSA (A.S.): İsrailoğullarına gönderilen ve kendisine büyük kitapların ilki olan Tevrat indirilen büyük peygamberlerdendir. Tevrat Hz. Mûsa'ya levhalar halinde indirilmiştir. Hz. Mûsa Mısır'da dünyaya gelmiştir. Soyu Hz. İbrahim'e dayanır. Kardeşi Hz. Harun kendisine yardımcı olarak peygamber olarak görevlendirilerek Firavuna gönderilmiş ve Firavunu tevhide davet etmiş, fakat kabul edilmeyince kendine iman eden İsrailoğulları ile birlikte Mısır'dan mukaddes topraklara gelmiş ve orada kendisine Tevrat levhaları indirilmiştir. Hz. Mûsa'nın zamanında kendinde zahir olan mu'cizelerinin en meşhurları asası ve yed-i beyzasıdır (beyaz el). Âsası ile vurduğu taşın on iki gözünden su çıkarmasıy-

la meşhurdur. Hz. Şuayb'ın kızıyla evlenen Hz. Mûsa mukaddes topraklara varamadan vefat etmiştir.

MÜSEYLİME-İ KEZZAB: Peygamberimiz Hz Muhammed ile aynı dönemde yaşamış olan Müseylime-i Kezzab Suudi Arabistan'ın Necid bölgesinde peygamberlik ilan eden ve yalancı peygamber olarak tarihe geçen şahıstır. Peygamberimiz hayattayken faaliyetlerde bulunan ve taraftar toplamaya çalışan Müseylime-i Kezzab muvaffak olamadı. Peygamberimizin vefatından sonra da iddiasından vazgeçmemesi üzerine. Hz Ebu Bekir'in hilâfeti döneminde Halid Bin Velid komutasındaki bir ordu Müseylime üzerine gönderildi. Yapılan savaşta Müseylime ve taraftarları mağlup edildi. Hz. Hamza'yı bir kargı ile şehid eden Vahşi yine aynı şekilde kargı ile Müseylimayı öldürdü.

-N-

NASREDDİN HOCA: Türkler arasında söylenen nükteli ve lâtifeli fıkraların kahramanı, efsane olmuş halk filozofudur. Akşehirli efsanevî hoca, tarihî şahsiyeti yanında folklor sahasında girmiş, halk edebiyatına mal olmuş şümüllü bir düşünce ve zekâ örneğidir. Fıkraları fikir ve sanat mahsullerine ilham kaynağı olmuştur. Hayatı hakkında kesin bir bilgi yoktur

NASİRÜDDİN TUSÎ (1201-1274): Muhammed Nasuriddin Tusî, Şubat 1201'de Horasan'ın Tus şehrinde doğdu. İlk terbiye ve derslerini annesinden aldı. Küçük yaştan itibaren eğitim hayatı başlamış oldu. Hukuk ve ilâhiyat alanında eğitim almış olan babasının gözetiminde eğitimini sürdürdü. Musullu Kemaleddin bin Yunus, Muinüddin Salim bin Betran-ı Mısırî ve İbn Sina'nın talebelerinden biri olan Behmen Yar'dan dersler aldı. Hem din bilimleri, hem de fen bilimleri dallarında eğitim gördü. Matematik, logaritma, mantık, hikmet ve idrak nazariyeleri derslerini okudu.

Nasirüddin Tusî, çocukluğundan itibaren büyüklerin meclislerine katılarak dinî ve felsefî tartışmaları büyük dikkatle izledi. Buradan edinmiş olduğu bilgi ve birikimini Ahlâk-ı Nasirî adlı eserine yansıttı. Söz konusu meclislerin, çocukların fikrî gelişimlerine önemli katkı sağladığına ve gerekliliğine işaret etti. İlmî tartışmaların üzerinde bıraktığı derin izlere atıfta bulundu.

Tusî, gerçeği arama arzusu ile İsmaililerin yanına gitti. Kendisine ilgi gösterilerek Kuhistan'a gelmesi sağlandı. Burada gördüğü ilgi fikriyatı üzerinde önemli bir etki yaptı. İyi bir eğitim görmüş olmasına rağmen, bir süre sonra sapık fikirli ve sahabe düşmanı kesimlerin etkisinde kaldı. Sünnî anlayışın dışında bir yönelişe girdi. Zamanla aralarında iyi ilişki bozulmaya başladı ve İsmaililer tarafından Alamut Kalesine hapsedildi. Yirmi iki yıl gibi uzun bir süre İsmaililerin yanına kaldı.

Hülâgu tarafından Alamut Kalesinin alınması ve İsmaililerin yenilgiye uğratılmasından sonra Moğolların yanında yer almaya başladı. Hülâgu'nun danışmanı oldu. İsmiinin duyulması ve önemli bir şöhrete ulaşmış olması, ekonomik ve malî işlerden iyi anlaması Hülâgu'nun nezdinde iyi yer edinmesine vesile oldu. Vezir olarak tayin edildi. Bu tayinden sonra Hülâgu'nun isteği doğrultusunda hareket etmeye başladı. Bağdat'ı yakıp yıkan hükümdara karşı her hangi bir karşı harekette bulunmadığı gibi, yüz binlerce masum insanın katledilmesinde hisse sahibi olduğu tezlerine karşılık; son yapılan araştırmalarda bu tezlerin gerçekçi olmadığı da ifade edilmiştir. Yine Hülâgu'nun desteğiyle Meraga Kütüp-

hanesi ile rasathanesi kuruldu. Kendisi burada görev aldı ve ömrünün sonuna kadar rasathanede çalışmaya devam etti.

Meraga, Doğunun en büyük rasathanesi olarak ün yaptı. Rasathane temel ve yardımcı olmak üzere iki guruba ayrılan on üç binadan oluşmaktaydı. İlk bina gurubuna gözlemlerde kullanılan aletler yerleştirildi. İkinci guruptakiler ise medrese, kütüphane ve dükkânlardan oluşmaktaydı. Rasathane tam olarak 1271 yılından itibaren faaliyete girmiştir.

Rasathanenin kurulmasından sonra önemli faaliyetlerde bulunan Tusî, tanınmış İslâm âlimlerini burada topladı. Rasathanenin yanına kurduğu kütüphaneye çok sayıda kitap getirtti. Özellikle Bağdat ve Şam olmak üzere değişik yerlerden getirtilip toplanılan kitaplar bu kütüphanede bir araya getirildi. Toplanan kitapların sayısının dört yüz bini bulunduğu nakledilmektedir.

Tusî'nin yaptığı ilmi faaliyetlerden önemli bir tanesi, trigonometriyi ayrı bir ilim dalı haline getirmesidir. O zamana kadar bu ilim dalı astronominin bir dalı olarak görülmekteydi. Ayrıca, bu ilim dalıyla ilgili eser de yazdı. Trigonometride önemli bir otorite haline geldi ve kendisinden sonra gelen bilim adamları, ileri sürmüş bulunduğu tezlerin üzerine herhangi bir ilâve yapamadılar.

Nasîrüddin Tusî'nin, İlhanlı devletinin kurucu ve hükümdarı olan Hülâgu'nun yanında etkili konumu bu hükümdarın ölümünden sonra da devam etmiştir. Tusî, 1274 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.

-R-

RÜSTEM-İ SİSTANÎ: Zaloğlu Rüstem diye de bilinen, savaşlarda gösterdiği cesaret, güçlülük ve yiğitlik özellikleriyle efsaneleştirilen bir kahramandır. Tarihî vak'a olarak, gerçekten böyle bir şahsın yaşayıp yaşamadığı bilinmemektedir. İran edebiyatındaki mübâlâğa unsurunun ortaya çıkardığı ve bir topluluğun kahramanlıklarının tek bir şahısta gösterildiği bir olgu olarak kabul edilmektedir.

-S-

SA'D-I TAFTAZANÎ: (1322-1395) Belâgat, mantık, matematik, kelâm, fıkıh ve diğer ilimlerde tanınmış bir âlim olup Şark ve İslâm dünyası medreselerinde okunan birçok kitabın müellefidir. Hicrî 722'de (1332) Horasan'da büyük bir kasaba olan Taftazan'da doğdu. Hicrî 797 (1395) yılında vefat etti. Taftazanî hem Şafii, hem de Hanefi fıkhı hakkında eserler vermiştir. Eserleri: Şerhü'l-Tasrifü'l-İzzî. (Sa'diya) 2. İrşad; Mutavval; Muhtasarü'l-Maani; Şerhü'l Kısım el-Salis mine'l-Miftah; Şerhü'l-Şemsiya; Makasid; Tahzibü'l-Mantık ve'l-Kelam; Şerhü'l-Akaid el-Nasafiya; Talvih ila Keşf hakaikü'l-Tankih; Miftah.

SADÎ-İ ŞİRAZÎ (1213-1292): Ebu Abdullah Meşerrefüddin. İranlı mutasavvıf ve mütefekkir şairdir. Bağdat'ta Nizamiye Medresesinde okudu. Devrin ünlü İslâm filozofu Sührverdi ile tanıştı. Eserleri manzum ve mensur olmak üzere ikiye ayrılır. Bostan ve Gülistan adlarını taşıyan eserlerde manzum ve mensur bölümleri iç içedir. Sadi, İran edebiyatında Arifname denen ve daha çok felsefe-tasavvuf konularını işleyen şiir türünün kurucusudur. Manzum ve mensur eserlerinde, ahlâk, erdem, iyilik, cömertlik, eğitim, bilginin yararlılığı, alçak, gönüllülük, insan sevgisi gibi konuları işler.

SEKKAKÎ (1160-1299): Tanınmış bir dil ve belâgat âlimi olup 555'te (1160) Harizm'de doğdu. Sekkakî lâkabını son derece güzel hakkaklık yapmasından dolayı almıştır. Sekkakî, Hanefî fakihleri arasında yer alır ve bu sahada iki hocası Hayatî ve Harisî vardır. Sekkakî 626 (1299) yılında öldü. Sekkakî'nin en önemli eseri, Miftahü'l-Ulum'dur.

SEYYİD ŞERİF (CÜRCANÎ): Arap dili, kelâm ve fıkıh âlimidir. Adı Ebül-Hasan Ali bin Muhammed bin Ali es Seyyid eş-Şerif el-Curcanî'dir. 1340 yılında Cürcan yakınlarında bulunan Takû'de doğmuştur. İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra önce Herat, sonra da Mısır'a gidip on yıl kalarak aklî ilimleri Mübarek Şah'dan, naklî ilimleri de Ekmeleddin el-Babetî'den okudu. Tahsilini tamamladıktan sonra ülkesine döndü. Şiraz'da Darüşşifa Medresesi müderrisliğine getirildi. On yıl kaldığı bu medresede öğretim faaliyetleri yanında telif çalışmalarını da yürüttü. Timur'un Şiraz'ı alması üzerine Semerkant'a götürüldü ve orada on sekiz yıl başmüderrislik yaptı. İlmî münazaralarda gösterdiği başarısıyla tasavvufa karşı ilgi duyarak Nakşibendi tarikatına girdi. Timur'un ölümünden sonra Şiraz'a geri dönerek ilmî faaliyetlerine devam etti. 1413 yılında Şiraz'da vefat etti. Cürcanî yaşadığı döneme kendi damgasını vuran ve sonraki yüzyıllarda etkisini devam ettiren çok yönlü âlimlerden biridir. Çok geniş bir sahada telif, şerh ve haşiye türünde eserler vermiştir. Arap dili, feraiz ve kelâm ile ilgili eserleri medreselerde yüzyıllar içinde el kitabı haline gelmiştir. Kelâm tasavvuf, felsefe, Arap dili, mantık, astronomi, aritmetik, sarf, nahiv, belâgat, tefsir, hadis, fıkıh gibi değişik ilimlere dair 100 civarında eser yazmıştır. Bunların belli başlıları şunlardır: Şerhu'l-Mevakıf, Risale fi'l Mantık, et-Tarifât, Şevkiyye ala Şerhi Muhtasari'l-Münteha, Şevkiyye, el-Haşiye ale'l Keşşaf, Tercümanü'l Kur'ân.

-V-

VEHB (VEHB İBN MÜNEBBİH 645-741): Tabiînden ve aynı zamanda Emevî devletinin hüküm sürdüğü yıllarda yaşamış ünlü hadis âlimlerindendir. İran asıllı olup, sonradan Yemen'e yerleşen bir aileye mensuptur. Ünlü simalardan olan Hammam bin Münebbih'in kardeşidir. Kitap ehlinin rivayetlerini bilen ve mukaddes metinleri okumuş, bu alanda önemli bir birikime sahip birisi olarak şöhret bulmuştur. Risale-i Nur'da da bu bilgi ve birikimi vesilesiyle ismi zikredilmiş, bu tür insanların Peygamber Efendimizin (a.s.m.) vasıflarını daha önceden öğrenmiş bulunduklarından ötürü kolay bir şekilde Müslüman oldukları ve mensup bulundukları toplulukları kabule iknaya çalıştıkları izah edilmiştir. Künyesi, Ebu Abdullah Vehb ibn Münebbih şeklindedir.

Vehb ibn Münebbih, 645 yılında Sana'ya iki günlük mesafede bulunan Zamar şehrinde doğdu. İlk yılları ve gördüğü eğitim hakkında fazla bilgi yoktur. İslâmiyeti seçmeden önce Yahudi olduğu bazı kaynaklarda belirtildiği gibi, Müslüman olarak doğduğunu ileri sürenler de vardır.

Tabiîin zamanına yetişmiş meşhur hadis âlimlerinden olan Vehb bin Münebbih, doğru sözlü bir şahsiyet olarak tanındı. Çok sayıda kitap okuyarak geçmiş ümmet ve peygamberler, hükümdarlar hakkında bilgi sahibi oldu. Aralarında, Ebu Hureyre gibi ünlü isimlerin de bulunduğu çok sayıdaki âlimin bilgisinden istifade ederek, hadis nakletti. Abdullah ve Abdurrahman adındaki oğulları, yeğenlerinden Abdüssamed ve Akil, bunların dışında ayrıca, Sammak bin Fadl, İsrail Ebu Musa, kendisinden hadis nakleden önemli isimleri oluşturmaktadır.

Aldığı eğitim sonrasında meşhur hadis âlimleri arasında yer aldı. Mütedeyyin bir yaşantısı olup kırk sene boyunca hiçbir canlıya kötü söz söylemedi. Bu süre zarfında pek az uyudu. Dünya yaşantısı ile ilgili bir çok şeyden uzak durdu. Zamanı kesin olarak bilinmemekle birlikte, ömrünün sonlarına doğru olduğu tahmin edilen bir zamanda, bir ara hapsedildi ve bunu büyük bir tevekkülle karşılayarak, “Allah karşımıza hapsi çıkardı; biz de Ona karşı olan ibadetimizi ziyade ettik” ifadelerini dile getirdi.

Vehb bin Münebbih, resmî görev almaktan imtina etmekle beraber, Emevîlerin büyük halifesi Ömer ibn Abdülaziz zamanında Sana Kadılığında bulundu. Bu görevini sürdürdüğü sırada, halkın şikâyeti üzerine bir vergi memurunu kan çıkıncaya kadar dövdürdü. Ağzı kavgası ve çekişme halinde olan insanları ikaz ederken, cemiyet hayatından da uzaklaşmamayı tavsiye etti. İnsanlar arasındaki ilişkilerde ihtiyatlı davranmayı tavsiye ederek, “Dinlerken sağır, görürken âma ve konuşurken dilsiz olma” tavsiyesinde bulundu.

Doksan yılı aşkın bereketli bir ömür geçiren Vehh bin Münebbih'in son demlerinde hapsedildiği tahmin edilmektedir. Kendisine Yemen Valisi Yusuf bin Ömer el-Sakafî tarafından verilen dayak cezasından sonra, 741 yılında Sana'da vefat ettiği rivayet edilmiştir.

-Y-

YE'CÜC-ME'CÜC: Kur'ân ve hadislerde kıyamete yakın zamanda çıkacağı belirtilen, ortalığı fitne, fesat ve anarşiye boğacak olan kısa boylu çapulcu iki kavmin adıdır.

-Z-

ZEMAHŞERÎ: Harezmi kasabalarından Zemahşer'de 1075 yılında dünyaya geldi. Adı, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez Zemahşeri el-Harizmî'dir. Büyük bir müfessir, dilci ve kelâm âlimidir. İlk tahsilini doğduğu yerde yaptıktan sonra ilim ve medeniyet merkezi olan Buhara'ya gitmiştir. Burada muhtelif hocalardan fıkıh, tefsir, hadis, kelâm, mantık, felsefe ve Arapça dersleri aldı. Bu dönemde Harezmi ve Horasan'ın bir çok şehrine giderek bilgilerini artırdı. 1124 yılında Mekke'ye gelerek uzun bir süre kaldı. Eserlerinin bir çoğunu burada yazmıştır. Kendisine Mekke'de uzun süre kaldığından Carullah lâkabı verilerek “Carullah Zemahşerî” adıyla meşhur olmuş, ayrıca “Fahr-ı Harezmi” ünvanı da verilmiştir. Mekke'de uzun müddet kaldıktan sonra Harezmi'e dönmüş ve burada 1143 senesinde vefat etmiştir. Zemahşerî itikatta ateşli bir Mutezile, fıkhıta ise Hanefidir. Zemahşerî İslâmî ilimler, nahiv ve edebiyatta çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Elli civarında eseri olduğu bildirilmektedir.

ZÜLKARNEYN: Zülkarneyn'den, Kur'ân-ı Kerim'de Kehf Suresinin 83-101. ayetlerinde söz edilmektedir. Bu ayetler; Mekke'de insanlar arasında fitne çıkarıp, müminleri zor durumda bırakmak için çalışan kimselerin bazı eski din âlimlerinden öğrendikleri tarihî olaylarla ilgili olarak, Peygamber Efendimizi (a.s.m.) zor durumda bırakmak maksadıyla soru sormaları üzerine, nazil olan ayetlerdir.

Bu ayetlerden anladığımıza göre; Cenab-ı Hak, Zülkarneyn'e yeryüzünde sür'atle her yere ulaşma ve fethetme imkânlarını sağlayarak güçlü kılmıştır. Zülkarneyn, önce batıya yönelerek Atlas Okyanusu civarlarına kadar ulaştı. Burada Güneşin, sislerle kaplı de-

niz ufkunda, sanki balçıklı bir su gözesine gömülür gibi battığını müşahade etti. Atlas Okyanusu kıyılarında yaşamakta olan insanlar Allah'a inanmıyorlardı. Allah, bu kavme nasıl davranacağı konusunda, onu serbest bıraktı. O da bu insanlara haksızlık eden cezalandırarak Rabbine göndereceğini ve Allah katında korkunç bir cezanın uygulanacağını söyledi. İman edip iyi davranan kimseler de mükâfatlandırılacak ve güzel karşılık göreceklerdi. (Kehf Suresi, 83-88.)

Batıdaki ülkelerde hâkimiyetini tesis edip irşad ve ikaz vazifesini bitirdikten sonra doğuya yönelen Zülkarneyn tekrar büyük bir denizle karşılaştı. Müfessirler bu büyük denizin Hint Okyanusu veya Hazar Denizi olduğu üzerinde durmaktadırlar. Bir başka ifadeyle Zülkarneynin hükümranlığı Atlas Okyanusundan Hind Okyanusuna ve Hazar Denizine kadar yayılmıştı. Doğuya doğru gittikçe iki dağ silsilesinin ardında, o ana kadar hiç bilmediği bir dille konuşan bir kavimle karşılaştı. Bu kavim, Ye'cüc ve Me'cüc adını verdikleri bozgunculardan kendilerini kurtarmaları konusunda ondan yardım istedi. Bu yardıma karşılık çok kıymetli hediyeler vereceklerini ve yüklü bir vergi ödeyeceklerini bildirdiler. Zülkarneyn, "Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet ve kudret daha hayırlıdır" diyerek, vergi vermelerine gerek olmadığını, kuvvetleriyle destek olmalarının yeterli olduğunu söyledi. Zülkarneyn'in idaresinde, aşılması mümkün olmayan bir seddi inşa ettiler. Böylece tehlikelerden ve saldırılardan korunmuş oldular. (Kehf Suresi, 89-97.)

Zülkarneyn ile ilgili olarak, bir çok yorum yapılmıştır. Peygamber olup olmadığı, ne zaman ve nerede yaşadığı müfessirler arasında olduğu gibi, araştırmacılar arasında da tartışma konusu olmuştur. Özellikle Milâttan önceki tarihî kaynakların yetersizliği, aranan cevapların bulunmasını zorlaştırmaktadır.

Tartışılan konulardan birisi de Zülkarneyn'in, Yunanlı hükümdar İskender-i Rumî olup olmadığıdır. Zülkarneyn'in isim değil de lâkap olması, tartışmaları biraz daha zorlaştırmıştır. Zülkarneyn, Arapça bir kelime olarak malikiyet ön eki olan "zü" boynuz, perçem, zaman, tepe, anlamlarına gelen "karn" ve iki anlamındaki son ek "eyn" in birleşmesinden meydana gelmiştir. Bazı tarihçilerin onun İskender olduğunu kabul etmelerine rağmen, daha önce yaşamış olması, "Zü" tabirinin Yemen hükümdarları tarafından kullanılması, Zülkarneyn'in İskender-i Rumî olmadığının önemli delillerindendir. Eğer bu tarihçilerin tesbiti doğru ise Zülkarneyn ünvanını taşıyan ve Büyük İskender olarak bilinen cihangirin İskender-i Rumî olmadığı kabul edilmelidir.

Zülkarneyn'in peygamber olduğuna hükmeden âlimler, Kur'ân-ı Kerim'de geçen, "Ey Zülkarneyn! Onlara ya azap edecek veya haklarında iyilik etme yolunu seçeceksin, dedik" (Kehf Suresi, 86.) nidasından hareket etmektedirler. Bu müfessirlere göre Allah'ın hitabı vahiy ile olur, vahiy de sadece peygamberlere gönderilir. Dolayısıyla peygamber olduğu açıktır. Diğer taraftan, bu nidanın ilham nevinden olabileceğini veya o dönemde yaşayan bir peygamber vasıtasıyla yapılmış olabileceğini kabul edenler de vardır. Böylece, Zülkarneyn'in nebiliği tartışmalı olmakla beraber, üstün şahsiyeti hakkında hiç bir kuşku yoktur. İcra ettiği idare, kendisinden sonra da asırlar boyunca örnek teşkil ederek, insanların huzurunu ve saadetini gaye edinen üstün vasıflı adil hükümdarların hayalini işgal eden bir gaye haline getirilmiştir.

* * *

-A-

AMERİKA KİT'ASI: Kara parçası büyüklüğü cihetiyle dünyanın ikinci büyük kıt'asıdır. Kuzey, Orta ve Güney Amerika bölümlerinde onlarca devlet bulunmaktadır. Kıt'anın çevresi Büyük ve Atlas okyanusları ile çevrilidir. Kuzey Amerika kıt'asının en büyük devletleri Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'dır. Orta ve Güney Amerika kıt'alarında, çoğunluğunu İspanyolların oluşturduğu Lâtin Amerika ülkeleri yer almaktadır. Kuzey Amerika ülkeleri refah ve teknoloji bakımından Orta ve Güney Amerika ülkelerinden hayli ileridedir. Yaklaşık 43 milyon kilometrekare büyüklüğünde ve üzerinde 700 milyon insanın yaşadığı kıt'ada Hristiyanlık (özellikle Katolik) ve Müslümanlık en büyük dinlerdir.

AMERİKA: Kuzey Amerika kıt'asında yerleşik, 50 eyaletten oluşan teknoloji bakımından dünyanın en önde gelen ülkesi. Yaklaşık 200 yıllık tarihine rağmen, bütün dünyaya hükmetme gayreti içerisinde. 250 milyonluk nüfusu dünyanın bütün ırklarını barındırıyor. Bütün dinlerin mensuplarının bulunduğu Amerika Birleşik Devletleri (ve Avrupa) hakkında Bediüzzaman Hazretleri İslâmiyete hamile olduğundan ve yakında bir İslâm devleti doğuracağından bahseder. Başşehri Washington DC olan ABD ile Türkiye'nin dostluğu 1950 Kore Savaşından sonra daha da artarak devam etmektedir.

ALMANYA: Almanya Batı Avrupa'da yer alan, dünyanın en sanayileşmiş ülkelerinden biridir. Kuzeyde Danimarka ile komşudur ve Kuzey Denizi ile Baltık Denizine kıyısı vardır. Doğuda Polonya ve Çek Cumhuriyeti ile, güneyde Avusturya ve İsviçre ile, batıda ise Fransa, Lüksemburg, Belçika ve Hollanda ile komşudur. Almanya Avrupa Birliğinin kurucu üyelerindendir. Almanya Federal Cumhuriyeti 16 eyaletten oluşur. I. Dünya Savaşında Almanların yenilgiye uğramasıyla imparatorluk işgal edilmiştir. Almanların Weimar Cumhuriyeti dedikleri dönem, politik istikrarsızlık, dünya ekonomik bunalımı ve de Almanların Versailles Anlaşmasına duydukları tepki sonucu Adolf Hitler'in nasyonal sosyalist diktatörlüğüne varmıştır. Bu dönemde yaşanan Yahudi Soykırımı ile tarihinin en karanlık sayfalarından birini gören Almanya, İkinci Dünya Savaşı'ndan da yenilgiyle çıkarak 1945'de batıda Amerikan, İngiliz ve Fransız, doğuda ise Batı Berlin hariç Sovyet işgal bölgelerine bölünmüştür. Batıdaki işgal bölgelerinde 23 Mayıs 1949'da Federal Alman Cumhuriyeti, Sovyet işgalindeki bölgelerde ise 7 Ekim 1949 tarihinde Demokratik Alman Cumhuriyeti kurulmuş, Doğu Bloğunun çözülmesi ve son anılan devletin kendini lağvedip 3 Ekim 1990'da Federal Alman Cumhuriyetine katılmasıyla Alman birliği tekrar sağlanmıştır.

ASYA: Dünyayı teşkil eden beş kıt'anın en büyüğü olan Asya kıt'ası, aynı zamanda insanlık tarihinin de başladığı yerdir. Bu eski kıt'ada medeniyetler kurulmuş, medeniyetler yıkılmıştır. En önemli yönü ise bütün dinlerin bu kıt'ada ortaya çıkmasıdır. Mukaddes mekânların ve şehirlerin yer aldığı ülkelerin hemen hemen hepsi Asya'da bulunmaktadır.

AVRUPA: Beş kıt'anın yüzölçümü bakımından en küçüğü. Ancak fikir, kültür, siyaset ve medeniyet mefhumları açısından en önde gelenidir. Özellikle yeni Türkiye Cum-

huriyetinin fikir, kültür, siyaset ve ekonomisi bakımından çok önemlidir. 1900'lerin ortalarından itibaren Türk insanı Avrupa'ya adım atmış ve giderek varlığını gösterir hale gelmiştir. Şu anda Müslümanlık, Avrupa'nın pek çok ülkesinde resmî din olarak tanınmakta; pek çok Avrupa kuruluşu ve önemli kişileri de İslâmiyetle yakından ilgilenmektedir. Bediüzzaman'ın, "Avrupa İslâma hamiledir" ifadesi de yerini bulmaktadır.

AZERBAYCAN: Azerbaycan Sovyetler Birliğinin dağılması üzerine Kafkas Dağlarının Hazar Denizine bakan güneydoğu eteklerinde kurulan ülkelerden biridir. Batısında Ermenistan, kuzeybatısında Gürcistan, güneyinde İran, doğusunda Hazar Denizi yer alır. Bugünkü Azerbaycan, tarihî ve siyasî sebeplerden dolayı ikiye ayrılmış durumdadır. Başta Aras Nehri hudut olmak üzere güneyde kalan kısmı İran içerisinde bulunmaktadır. 30 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilân eden Azerbaycan bunu yeterli görmemiş, 7 Haziran 1992'de düzenlenen cumhurbaşkanlığı seçimiyle Komünist Partisi eski lideri Ayaz Mutalibov'u başkanlıktan uzaklaştırarak, Ebulfez Elçibey'i Azerbaycan Cumhuriyetinin başına geçirmiştir. Ebulfez Elçibey seçimlerde oyların % 59.4'ünü almıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti, 25 Aralık 1991 tarihinde Kiril alfabesini bırakarak Lâtin alfabesine geçmiştir. 1992 yılı içinde Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu, Karabağ'ın muhtar bölge statüsüne son vermiş, normal bir ili haline dönüştürmüştür. 2002 yılı itibarıyla hâlâ Azerbaycan topraklarının % 20'si Ermeni işgali altındadır. Karabağ'ın Ermeni işgalinden kurtarılması için uluslararası görüşmeler devam etmektedir. Rusya'nın esaretinden kurtulduktan sonra Azerbaycan'da kapatılan camiler hızla ibadete açılmaya başlamıştır. Bakü'de dört yıllık bir İslâm Akademisi kurulmuştur. Azerbaycan'ın eğitim düzeyi çok yüksektir. Önde gelen kültür ve eğitim merkezi olan Bakü'de bir üniversite ile sekiz yüksek öğretim kurumu vardır.

-Ç-

CEZİRETÜLARAP: Arabistan Yarımadasına verilen isimdir. Dünyanın en büyük yarımadalarından biri olan Ceziretularap, Asya ve Afrika kıt'alarının kesiştiği noktadadır. Doğusunda Basra Körfezi, güneyinde Arap Denizi, batısında Kızıldeniz bulunmaktadır. Yarımada yaklaşık 3.000.000 km2 büyüklüğündedir.

-Ç-

ÇİN: Dünyanın en kalabalık nüfuslu ülkesi Çin'in yaklaşık dört bin yıl geriye uzanan bir kültürel geçmişi var. Günümüz medeniyetinin temel taşlarını oluşturan kâğıt, barut, pusula ve matbaacılık gibi pek çok buluşun kökenleri Çin'e dayıyor. Komünist yönetimin etkisiyle bir süre ekonomik açıdan duraklama yaşayan ülke, son yıllarda dünyanın en önemli ekonomik güçlerinden biri haline gelmeye başladı. 1,5 milyarın üzerindeki nüfusu ve dünyanın en geniş topraklı ülkesi olan Çin Halk Cumhuriyetinin bölgede nüfuzu da askerî alandan çok ekonomi üzerinde kendisini hissettiriyor. Binlerce yıl süren haneler döneminin ardından 20. yüzyılın başında cumhuriyet yönetimine geçen Çin'de 1949'da Komünist Parti ve Mao Zedong öncülüğünde Çin Halk Cumhuriyeti ilân edildi. Uzun illar kapalı bir ekonomi yapısı gösteren Çin, 1980'lerin başlarında, kollektif tarım uygulamasını durdurdu ve özel teşebbüse yeniden izin verdi. Şu anda Çin dünyanın en büyük ihracatçılarından ve rekor düzeylerde dış yatırım çekiyor.

-H-

HİMALAYA: Himalaya Dağları, dünyanın en büyük ve en yüksek sıradağlarıdır. Asya'nın orta güney kısmında, doğu batı doğrultusunda uzanır. Dünyanın en yüksek zirvesi Everest'i (8850 m.) içine alır. Everest Tepesi, Nepal ile Tibet sınırında yer alır.

-J-

JAPONYA: Uzakdoğu'da adalardan oluşan bir ülkedir. Hiçbir ülke ile kara sınırı yoktur. Ülkenin resmî adı Nihonkoku, eski Çince'de "Güneş doğan ülke" anlamına gelmektedir.

-K-

KÂBE: Hicaz'da, Mekke-i Mukerreme'de, Harem-i Şerif'in ortasında bulunan kutsal bina, yeryüzünde Allah'a adanmış ilk mabed, beytullah. Müslümanların namaza başlarken yöneldikleri cihet, kıble. Müslümanların hacı olmak için Kurban Bayramında (Zilhicce'nin 9, 10, 11 ve 12. günleri) ziyaret ettikleri mekân.

KAF DAĞI: Yeryüzünü çepçevre kuşattığı kabul edilen efsanevî dağ. Gerek halk arasında, gerekse bazı eski kaynaklarda bahsedilen bu dağ olağanüstü özelliklere sahip olarak tasvir edilmiştir.

Bediüzzaman Hazretleri ise hem maddî, hem de manevî anlamda Kaf Dağının var olabileceğini kabul eder. Bu dağın maddî anlamda Himalaya Dağları, manevî anlamda ise Himalayaların âlem-i misale yansıması ve çok garip özelliklere bürünmüş bir şeklinin olabileceğini söyler. Zira maddî âlemde gördüğümüz bütün varlıkların âlem-i misalde yansımaları bulunmaktadır.

Küçük bir cam parçasında yıldızlarla beraber bütün gökyüzü küçük ve garip bir şekilde görüldüğü gibi, maddî âlemdeki varlıklar da, âlem-i misalde çok farklı özelliklere bürünmüş ve çok garip bir şekilde görülebilmektedir. Buna göre Himalayaların âlem-i misale yansıyan görüntüsünün de gerçek halinden son derece farklı ve garip olması mümkündür. Velilerin gördüklerini söyledikleri ve çok garip özelliklerle tasvir ettikleri Kaf Dağı da yukarıda izahlara uygun düşmektedir.

- S -

SEDD-İ ZÜLKARNEYN: Allah'ın kendisine hikmet ve kudret verdiği bir zat olan Zülkarneyn'in peygamber olup olmadığı hususu tartışmalıdır. Bazı müfessirlere göre Zülkarneyn, Yemen padişahlarından birisidir. Kur'ân'da Kehf Suresinde Zülkarneyn ile ilgili olarak, şarktan garba hâkim olduğu ve mazlum milletleri, zalim kavimlerin tecavüzlerinden korumak için bir set inşa ettiği ifade edilmektedir. Bazı müfessirler Zülkarneyn'in yaptığı seddin Azerbaycan ile Ermenistan arasında olduğunu ve Tatarların hücumundan korumak için inşa edildiğini; bazıları ise bunun Çin Seddi olduğunu ve Moğollara karşı yapıldığını söylemektedir. Kesin olan husus ise; Ye'cüc ve Me'cüc denilen ve yeryüzünde fesat çıkaran topluluklara karşı Zülkarneyn tarafından bir seddin inşa edilmiş olduğudur.

SÜPHAN DAĞI: Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan volkanik bir dağ. Van Gölünün kuzeyinde Bitlis ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Yüksekliği 4.058 metredir. Ağrı Dağından sonra Türkiye

ye'nin ikinci yüksek sönmüş yanardağı konisidir. Doruk kesimlerinde, çapı 400 metreye kadar olan krater çukurları yer alır. Orman örtüsünden yoksun olan Süphan Dağında yazın çıkılan yaylalar vardır. Dağda ayrıca üç krater gölü bulunur.

-V-

VAN GÖLÜ: Van Gölü veya yöresel adıyla Van Denizi, Tatvan ilçesi sınırları içinde bulunan Nemrut volkanik dağının patlaması sonucu oluşan kraterde biriken suların oluşturduğu varsayılan volkanik bir göldür. Çok sayıda koyu bulunan Van Gölünün yüzölçümü 3.713 kilometrekaredir. Ortalama olarak denizden yüksekliği 1646 metredir. Gölün ortalama derinliği 171 metre, en derin yeri ise 451 metredir. Gölün doğu bölümünde dört ada vardır. Bunlar; Akdamar, Çarpanak, Adır ve Kuş adalarıdır. Adalar tarihî ve turistik özelliğe sahiptir. Göl üzerinde feribotlarla Tatvan-Van demiryolu bağlantısı sağlanmakta, aynı zamanda bu demiryolu, İstanbul-Tahran demiryolu hatlarını da bağlamaktadır. Van Gölü dünyanın en büyük sodalı gölüdür. Gölün tuzlu-sodali suları, biyolojik çeşitliliği sınırlamaktadır. Gölde bilinen 103 tür fitoplankton, 36 tür zooplankton ve tek bir tür balık (inci kefalı) yaşamaktadır. Göl etrafı karadan 430 km.'dir.

MUHAKEMAT AYET ve ARAPÇA METİN İNDEKSİ

Açıklama: Arapça metin indeksi, Arapça bilmeyenlerin de kolay bulmalarını temin bakımından, okunuş metinleri alfabetik sıraya konularak hazırlanmıştır.

Arapça metin Okunuşları	Arapça metin Konusu	Sayfa No	Arapça Metin
- A -			
Alâ ragmi ünûfil a'dâi		61	كَعَلَى رَغْمِ أَنْوْفِ الْأَعْدَاءِ
Allahümme salli alâ muha- meddinilezî delle alâ vücû- bi vücûdike		184	اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ نَالِذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِكَ
Amme yetesâelûne	Nebe' Suresi: 1.	230	عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ
Anâsır çihârin zivânin me- lek		115	عَنَاصِرِ جِهَارٍ زَوَانٍ مَلَكٍ
Arastü billahzi verden fev- ka vücnetihâ hakkun li- tarfî en yecnillezî garasâ		137	غَرَسْتُ بِاللَّحْظِ وَرَدًّا فَوْقَ وَجْتِهَا ❁ حَقٌّ لِّطَرْفِي أَنْ يَجْنِيَ الْأَذَى غَرَسًا
- B -			
Beynes sadezeyni	Kehf Suresi: 96.	51	بَيْنَ الصَّادِقِينَ
- C -			
Cümle şirani cihan bestei iyn silsile end rûbâ ez hîlâ çî sânbiküseled îne silsile râ		22	جُمْلَهُ شِيرَانِ جِحَانٍ بَسْتَهُ أَيْنَ سِلْسِلَةٍ أُنْدَ رُوبِهِ أَرْ حَيْلَهُ چِه سَان بَكُسِلْدَ اَيْن سِلْسِلَه رَا
- D -			
Dehâhâ	Naziat Suresi: 30.	81, 106	دَحِيهَا
- E -			
Efelâ tetezekkerûne	En'am Sure- si: 80.	62	أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ

Arapça metin Okunuşları	Arapça metin Konusu	Sayfa No	Arapça Metin
Efelâ yenzurûne	Gaşiye Suresi: 17; Secde Suresi: 4.	62	أَفَلَا يَنْظُرُونَ
Efelâ yetedebberûne	Nisâ Suresi: 82; Muhammed Suresi: 24.	62	أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ
Eşşemsü tecrî limüstekarrin	Yâsin Suresi: 38.	81	وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ
Eşhedüenlâ ilâhe illallâh ve eşhedüenne Muhammeden Resulullah		161	أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ
El hukmü lilgâlibi		227	الْحُكْمُ لِلْغَالِبِ
Ene vessâatü kehâteyni	Buharî, Rikak: 39, Tefsir: 79, Sure: 1, Fiten: 132-135; Tirmizî, Fiten: 39; Müsned, 3:124, 130, 131, 193...	72	أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ
Enhayalâtî kîdemi evliyesti aksi mehru ve yâni büstâni hurasti		180	أَنْ خَيَّالَاتِي كِدَامِ أَوْلِيَاسْتِ ❁ عَكْسِ مَهْرُ وَيَانِ بُوسْتَانِ خُرَاسْتِ
Ennârul mükadetü alel efi-detî		137	النَّارُ الْمُوقَدَةُ عَلَى الْأَفْنَدَةِ
Errahmânü alel arşis tevâ	Tâhâ Sûresi: 5.	210	الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى
Eteynâ tâiîne	Fussilet Suresi: 11.	85, 134	آتَيْنَا طَائِعِينَ
Ettayyibâtü lillâhi vessale-vâtü alâ nebiyyihi		121	الطَّيِّبَاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ عَلَى نَبِيِّهِ
- F -			
Fa'tebirû yâ ûlil elbâbi		62	فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ

Arapça metin Okunuşları	Arapça metin Konusu	Sayfa No	Arapça Metin
Felilayni vefahşâi evvele halete Telâ ânidilâsi vesali- se tebbeti		137	فَلْلَعَيْنِ وَالْأَحْشَاءِ أَوَّلَ هَلْ أَتَى تَلَاَعَائِدِي الْأَسَى وَتَالَتْ تَبَّتْ
Fenzur ilâ kıssati mûsâ fe- innehâ ecdâ min tefârîkıl mesâ ehazehel kur'ânü bi- yedihele beydâi fekarret...		147	فَانْظُرْ إِلَى قِصَّةِ مُوسَى فَإِنَّهَا أَجْدَى مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا أَخَذَهَا الْقُرْآنُ بِيَدِهَا الْبَيْضَاءِ فَخَرَّتْ
Fenzur ilâ kelâmir rahmâ- nillezî allemel kur'âne febi- eyyi âyeti rabbike lâ tete- cellâ hâzihil hakikatü fey- lün hîneizin lizzâhirînellezî- ne...		146, 153	فَانْظُرْ إِلَى كَلَامِ الرَّحْمَنِ الَّذِي عَلَّمَ الْقُرْآنَ فَبَايَ آيَاتِ رَبِّكَ لَا تَتَجَلَّى هَذِهِ الْحَقِيقَةُ فَوَيْلٌ حِينَئِذٍ لِلظَّاهِرِينَ الَّذِينَ
Fenzur ilâ rehmatillâhi key- fe yühyil arda ba'de mevti- hâ İnne zâlike lemuhyil mevtâ ve hüve alâ külli şey'in kadîrun	Rûm Suresi: 50.	225	فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
Fenzurû	Al-i İmran Su- resi: 137; Nahl Suresi: 36; Neml Suresi: 69; Ankebut Suresi: 20; v.d	62	فَنْظُرُوا
Feraşnâhâ	Zariyat Suresi: 48.	106	فَرَشْنَاهَا
Ferciil besara hel terâ min fütûrin	Mülk Suresi, 3.	168	فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ
Fesübhânallâhi hîne tüm- sûne ve hîne tûsbihûne Ve lehül hamdü fissemâvâ- ti vel ardı ve aşıyyen ve hî- ne tüzahirûne.	Rûm Suresi: 17-27.	224	فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ
Fesübhânallâhi hîne tüm- sûne ve hîne tûsbihûne Ve lehül hamdü...	Rûm Suresi: 17-19.	242	فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٩﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ

Arapça metin Okunuşları	Arapça metin Konusu	Sayfa No	Arapça Metin
- G -			
Gâral vefâü vefâdal gadru venferacet Mesâfetül hulfî beynel kavli vel ameli		133	غَارَ الْوَفَاءِ وَفَاضَ الْغَدْرُ وَانْفَرَجَتْ مَسَافَةُ الْخُلْفِ بَيْنَ الْقَوْلِ وَالْعَمَلِ
- H -			
Hakikatül mer'i leysel mer'ü yüdrikühâ Fekeyfe keyfiyyetül cebbârî zilkide- mi hüvellezî ebdeal eşyâe veenşâehâ...		181	حَقِيقَةُ الْمَرْءِ لَيْسَ الْمَرْءُ يَدْرِكُهَا فَكَيْفَ كَيْفِيَّةُ الْجَبَّارِ ذِي الْقَدَمِ هُوَ الَّذِي أَبْدَعَ الْأَشْيَاءَ وَأَنْشَأَهَا
Hel etâke hadîsül gâşiyeti	Gaşiye Suresi: 1.	230	هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ الْعَاشِيَةِ
Hüşaye alâ cemri zekiyyi minel gadâ Ve aynâye fî ravdin minel husni tertue		137	حُشَايَ عَلَى جَمْرِ ذِكِّي مِنَ الْغَضَا وَعَيْنَايَ فِي رَوْضٍ مِنَ الْحُسْنِ تَرْتَعُ
- İ -			
İbaretüna şetten ve hus- nike vâhidün Ve küllün ilâ zâkel cemâli yüşîru		129	عِبَارَاتُنَا شَتَّى وَحُسْنُكَ وَاحِدٌ وَكُلُّهُ إِلَى ذَاكَ الْجَمَالِ يُشِيرُ
İmânün bil yevmil âhiri		231	إِيمَانٌ بِالْيَوْمِ الْآخِرِ
İz lâ müessira fil kevnî illal- lâhü		88	إِذْ لَا مُؤَثِّرَ فِي الْكُونِ إِلَّا اللَّهُ
İzâ zülziletil ardu zilzâlehâ	Zilzal Suresi: 1.	230	إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا
İzeşşemsü küvvirat	Tekvir Suresi: 1.	230	إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ
İzessemâün fetarat	İnfitar Suresi: 1.	230	إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ
İzessemâün şekkat	İnşikak Suresi: 1.	230	إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ
- K -			
Kâf vel kur'ânîl mecîdi	Kaf Suresi: 1.	91	ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ

Arapça metin Okunuşları	Arapça metin Konusu	Sayfa No	Arapça Metin
Kalet kebirtе vesibte kultü lehâ Hâzâ gubâru vekâiid dehri		131	قَلْتُ كَبِرتَ وَشَبِيتَ قُلْتُ لَهَا هَذَا غُبَارُ وَقَائِعِ الدَّهْرِ
Kavârîra min fiddâtin		111	قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ
Keenne kalbî vûşâhâhâ izâ hatarat Vekalbühâ kulbü- hâ fissamti vel harasi		132	كَأَنَّ قَلْبِي وَشَاحَاهَا إِذَا خَطَرَتْ وَقَلْبُهَا قَلْبُهَا فِي الصَّمْتِ وَالْخَرَسِ
Kellâ vallâhi... Eynesserâ minnessüreyyâ ve eyned- diyâûs sâtiu minezzulmetid dâmiseti		179	كَلَّا وَاللَّهِ... أَيْنَ الثَّرَى مِنَ الثَّرِيَّا وَأَيْنَ الضِّيَاءِ السَّاطِعُ مِنَ الظُّلْمَةِ الدَّامِسَةِ
Kellimennâse alâ kaderi ukûlihîm		213	كَلِمِ النَّاسَ عَلَى قَدَرِ عُقُولِهِمْ
Külil asle velâ tesel		114	كُلِّ الْعَسَلِ وَلَا تَسَلْ
Küllüssaydi fî cevfil ferâ		89	كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفَرَى
- L -			
Lâ esle lehü		91	لَا أَصِلْ لَهُ
Lâ takrabüssalâte	Nisâ Suresi: 43	32	لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ
Lâ ya'kîlûne	Bakara Suresi: 62 170, 171; Mai- de Suresi: 58, 103; Enfal Su- resi: 22; v.d		لَا يَعْقِلُونَ
Lev kâne fihimâ âlihetün il- lallâhü lefesedetâ	Enbiya Suresi: 22.	181	لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا
Leyse kemislihî şey'ün cel- le celâlühü		182	لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ جَلَّ جَلَالُهُ
Leyse kahlü kettekehuli		194	لَيْسَ الْكَحْلُ كَالْتَّكْحُلِ
Liküllîi hukmün leyse liküllîi		195	لِلْكُلِّ حُكْمٌ لَيْسَ لِكُلِّ

Arapça metin Okunuşları	Arapça metin Konusu	Sayfa No	Arapça Metin
Limüstekarrin		112, 113	لِمُسْتَقَرٍّ

– M –

Mâ yeş'urûne	Bakara Suresi: 62 9; Al-i İmran Suresi: 69; En'- am Suresi: 26; Nahl Suresi: 2.		مَا يَشْعُرُونَ
Meddelîlül vâdihü alâ vücû- dil ilâhillezî ted'hunenâ ileyhi		218	مَا الدَّلِيلُ الْوَاضِحُ عَلَى وُجُودِ الْإِلَهِ الَّذِي تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ
Meddelîlül vâdihü alâ vücû- dil ilâhillezî ted'hunenâ ileyhi velhalku min eyyi şey'in eminel ademi evil- mâddeti...		163	مَا الدَّلِيلُ الْوَاضِحُ عَلَى وُجُودِ الْإِلَهِ الَّذِي تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ وَالْخَلْقُ مِنْ أَى شَيْءٍ أَمِنَ الْعَدَمِ أَوْ الْمَادَّةِ
Men yebruzü ilel meydâni		128	مَنْ يَبْرُزُ إِلَى الْمَيْدَانِ
Men yühyil izâme ve hiye ramîmün	Yâsin Suresi: 78.	128	مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ
Min cibâlin fihâ bin berdin		111	مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ
Min haysü lâ yeşuru		53	مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُ

– R –

Rabbüssemâvâtî vel ardı	Ra'd Suresi: 16; İsra Suresi: 102; Kehf Su- resi: 14.	236	رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

– S –

Saadtüssetha bissüllemi		143	صَعَدْتُ السَّطْحَ بِالسَّلَمِ
Saddün hama zamelei lü- mâke limâzâ Vehevâke kalbî sâra minhü cüzâzen		137	صَدُّ حَمًا ظَمَلَى لُْمَاكَ لَمَاذَا وَهَوَاكَ قَلْبِي صَارَ مِنْهُ جُذَاذَا

Arapça metin Okunuşları	Arapça metin Konusu	Sayfa No	Arapça Metin
Seyyera rûhahü fî a'mâkıl mâdî vefî şevâhıkıl müstek- beli fekeşefe lehül esrâra min zevâyel vâkiâti. . .		199	مِيرُ رُوحِهِ فِي أَعْمَاقِ الْمَاضِي وَفِي شَوَاهِقِ الْمُسْتَقْبَلِ فَكَشَفَ لَهُ الْأَسْرَارَ مِنْ زَوَايَا الْوَاقِعَاتِ ...
Sümmeş tevâ alel arşi	A'raf Suresi: 54; 70 Yunus Suresi: 3; Ra'd Suresi: 2; Furkan Suresi: 59; Secde Suresi: 4; Hadid Suresi: 4.		ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ
Sütihat	Gaşiye Suresi: 81, 106 20.		سُطِحَتْ
- T -			
tağribü fî aynin hamietin	Kehf Suresi: 86.	106	وَتَغْرُبُ فِي عَيْنِ حَمَّةٍ
Tağribü (şşemsü) fî aynin hamietin	Kehf Suresi: 86.	71, 99	تَغْرُبُ ﴿الشَّمْسُ﴾ فِي عَيْنِ حَمَّةٍ
Tecrî		112, 113	تَجْرَى
Tecrî fil bahri	Bakara Sûresi: 143 164.		تَجْرَى فِي الْبَحْرِ
Tefekkerû	Sebe' Suresi: 46.	62	تَفَكَّرُوا
Teşekkâl ardu gaybetü ileyhi Vetersüfü mâehü raşferrudâbi		125	تَشَكَّى الْأَرْضُ غَيْبَتَهُ إِلَيْهِ ﴿وَتَرَشَّفُ مَاءَهُ رَشْفَ الرُّضَابِ﴾
Telekkâs sâmiu bigayril müterakkabi		89	تَلَقَّى السَّامِعُ بِغَيْرِ الْمُتَرَقَّبِ
Temmel sûtürel kâinati fe- innehâ Minelmeleila'lâ ileyke resailü		164	تَامَلَ سَطُورَ الْكَائِنَاتِ فَإِنَّهَا ﴿مِنَ الْمَلَأِ الْأَعْلَى إِلَيْكَ رَسَائِلُ﴾
- V -			
Ve aynüke kad nâmet bi- leyli şebîbetin Felem ten- tebih illâ bisubhi meşîbin		132	وَعَيْنُكَ قَدْ نَامَتْ بِلَيْلِ شَبِيبَةٍ ﴿فَلَمْ تَنْتَبِهْ إِلَّا بِصَبْحِ مَشِيبٍ﴾

Arapça metin Okunuşları	Arapça metin Konusu	Sayfa No	Arapça Metin
Ve bi melâiketihî ve bil kaderi hayrihî ve şerrihî minellâhi tealâ		239	وَبِمَلَائِكَتِهِ وَبِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى
Ve birusulihî		229	وَبِرُسُلِهِ
Ve fî külli şey'in lehû âyetün tedüllü alâ ennehû vâhidün		182	وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَهُ آيَةٌ تَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ وَاحِدٌ
Ve ilallâhil müşteki		73	وَالِلَّهِ الْمُشْتَكَى
Ve kütübihî		229	وَكُتُبِهِ
Ve yünezzilü minessemâi min cibâlin fihâ min beredin	Nur Suresi: 43.	110	وَيَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ
Vecâe rabbüke	Fecr Suresi: 22.	70	وَجَاءَ رَبُّكَ
Vecealnel cibâle evtâden	Nebe' Suresi: 7'den müktebes	103	وَجَعَلْنَا الْجِبَالَ أُوتَادًا
Veelkâ bisahrâil gabîtu beâhü Nüzüel yemâniyyi zil iyâbil muhammeli		132	وَالْقَى بِصَحْرَاءِ الْغَيْبِطِ بَعَاةُ ﴿٦٠﴾ نَزُولِ الْيَمَانِيِّ ذِي الْعِيَابِ الْمُحْمَلِ
Veşşemsü tecrî limüstekar-rin	Yâsin Sûresi: 38.	71, 110, 112, 144	وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ
Vekeenemâ latamessabâhu cebînehü Fektessa minhü vehâda fî ahşâihi		132	وَكَانَمَا لَطَمَ الصَّبَاحُ جَبِينَهُ ﴿٦١﴾ فَاقْتَصَّ مِنْهُ وَخَاضَ فِي أَحْشَائِهِ
Vekul câel hakku vezehekal bâtlü	İsra Suresi: 81.	60	وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ
Vel uzru inde kirâminnâsi makbûlün		156	وَالْعُذْرُ عِنْدَ كِرَامِ النَّاسِ مَقْبُولٌ
Velâ yüravvi'ki îmadül katîri bihî Feinne zâke ibtisâ-mürra'yi vel edebi		131	وَلَا يُرَوِّعُكَ إِمَامُ الْقَتِيرِ بِهِ ﴿٦٢﴾ فَإِنَّ ذَاكَ ابْتِسَامَ الرَّأْيِ وَلَأَدَبٍ

Arapça metin Okunuşları	Arapça metin Konusu	Sayfa No	Arapça Metin
Velâkin bekev kablî fehey- yecû ve heyhâte zû rahmin yerukku libükâî		106	وَلَكِنْ بَكُوا قَبْلِي فَهَيَّجُوا وَهَيَّاتَ ذُو رَحْمٍ يَرْقُ لُبْكَائِي
Velein messethüm nefha- tün min azâbi rabbike	Enbiya Suresi: 46.	129	وَلَكِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ
Vellezî allemel kur'ânel mü'cize nazaral beşîran ne- zîra ve besîratehünnekkâ- dete edekku ve ecellü ve eclâ ve enfezü min...		215	وَالَّذِي عَلَّمَ الْقُرْآنَ الْمُعْجِزَ أَنْ نَظَرَ الْبَشِيرَ الْنَذِيرَ وَبَصِيرَتُهُ النَّقَادَةُ ادْقُ وَاجِلُ وَاجِلِي وَأَنْفَذُ مِنْ
Venşekkal kameru	Kamer Suresi: 1.	217	وَأَنْشَقَّ الْقَمَرُ
Vestefrigid dem'a min ay- nin kadimteleet Minel mehârimi velzem hımye- tennedemi		127	وَأَسْتَفْرِغِ الدَّمَعَ مِنْ عَيْنٍ قَدْ اِمْتَلَتْ مِنَ الْمَحَارِمِ وَالزَّمَ حِمِيَةَ النَّدَمِ
Vetehtesimül emâlü velyâ- lü velye'sü fısadrî		124	وَتَخْتَصِمُ الْأَمَالُ وَالْيَالُ وَالْيَاسُ فِي صَدْرِي
Veyes'elûneke anilehilleti kul hiye mevâkitü linnâsi	Bakara Sûresi: 89 189		وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلَةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ
- Y -			
Ya eyyühennâsüt tekû rab- beküm inne zelzeletessâati şey'ün azîmün	Hac Suresi: 1.	230	يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ
Ya'kilûne	Bakara Suresi: 62 164; Ra'd Su- resi: 4; v.d		يَعْقُلُونَ
Ya'lemûne	Bakara Suresi: 62 75, 102, 103, 146, 230; Al-i İmran Suresi: 75; v.d		يَعْلَمُونَ

Arapça metin Okunuşları	Arapça metin Konusu	Sayfa No	Arapça Metin
Yedüllâhi fevka eydîhim	Fetih Suresi: 10.	70	يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ
Yünezzilü minessemâi min cibâlin fiâ min beredin	Nur Suresi: 43.	82	يُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ
- Z -			
Zâlike takdîrül azîzül alîmi	En'am Suresi: 96; Yâsin Suresi: 38; Fussilet Suresi: 12.	88	ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ
Zâlikel kitâbü lâ raybe fihi	Bakara Suresi: 2.	71	ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ

HADİS İNDEKSİ

Hadisin meali

Sayfa no

- Hadis-i Şerif: "Her ayetin birer zahir ve bâtın; ve her zahir ve bâtının birer had ve muttalaı; ve her had ve muttalaın çok şüçun ve gusunu vardır." Münavî, Feyzü'l-Kadîr, 3:54; İbni Hibban, Sahîh, 1: 146. 71.
- "Ben ve kıyamet, bu iki parmak gibiyiz."Buharî, Rikak: 39, Tefsir: 79, Sure: 1, Fiten: 132-135; Tirmizî, Fiten: 39; Müsned, 3:124, 130, 131, 193, 218, 222, 237, 278, 311, 4:309, 5:92, 103, 108, 330, 335, 338.)
- أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ 72.
- "Eşrat-ı saattenim. Ben ve kıyamet bu iki parmak gibiyiz" Buharî, Rikak: 39, Tefsir: 79, Sure: 1, Fiten: 132-135; Tirmizî, Fiten: 39; Müsned, 3:124, 130, 131, 193, 218, 222, 237, 278, 311, 4:309, 5:92, 103, 108, 330, 335, 338.)
- الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ 98.
- "Cehennem ateşi ateşimizden iki yüz defa daha şeditir" Buharî, 1:142, 162; Keşfü'l-Hafa, 29.
- الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ 102
- Hem de Cehennemın bir kısmı zemherirdir. Cem'ü'l-Fevaid, 2:764; Darimî, Sünen, 2:340; Fethu'l-Kebîr, 1:186. 102

ŞAHİS İNDEKSİ

A

Abdülkahir 110, 123, 151

B

Bediüzzaman 23,
Bkz: Said Nursî

C

Calinos 168
Carlyle 206

D

Davud (a.s.) 97

E

Ebu Tayyib 137
Eflâtun 168
Eski Said 223, 225,
Bkz: Said Nursî

F

Fahr-i Âlem 21, 216,
Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed
Aleyhisselâm, Server-i Kâinat, Nebî-i Üm-
mî, Peygamber (a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Ne-
bî-i Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Re-
sul-i Ekrem, Muhammed-i Haşimî, Resul-i
Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah
Fahr-i Kâinat 89,
Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed
Aleyhisselâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem,
Peygamber (a.s.m.), Nebî-i Ümmî, Nebî-i
Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Resul-i
Ekrem, Muhammed-i Haşimî, Resul-i Sa-
dık, Hazret-i Muhammed, Habibullah

Fahrü'l-İslâm 84

H

Habibullah 234,
Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed
Aleyhisselâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem,
Peygamber (a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i
Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Resul-i
Ekrem, Muhammed-i Haşimî, Resul-i Sa-
dık, Hazret-i Muhammed, Nebî-i Ümmî
Harîrî 123
Hazret-i Cebrail 240
Hazret-i Muhammed 229
Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed
Aleyhisselâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem,
Peygamber (a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i
Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Resul-i
Ekrem, Muhammed-i Haşimî, Resul-i Sa-
dık, Nebî-i Ümmî, Habibullah, zat-ı Mu-
hammed, zat-ı Peygamber
Hoca Tahsin 182
Hüseyin-i Cîsrî 83

İ

İbni Abbas 44, 87, 92
İbni Farid 137
İbni Hümam 84
İbni Sina 34, 151
İbrahim Hakkı 83
İmam-ı Gazalî 54, 83
İmam-ı Razi 83
İmam-ı Şafî 84
İskender 97

K

Ka'b 36
Karafî 91
Kolomb-u zûfûn 34

L

Leylâ.....	125
Lût (a.s.)	97

M

Me'mun	37
Mecnun	125
Molla Nasreddin Efendi.....	43
Muhammed (a.s.m.).....	22, 64, 72, 162, 183, 192, 196, 197, 199, 218, 220, 238, Bkz: Nebî-i Ümmî, Muhammed Aleyhisselâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Peygamber (a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşimî, Resul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah
Muhammed Aleyhisselâm.....	162
Muhammed-i Haşimî.....	203
Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisselâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Peygamber (a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Resul-i Ekrem, Nebî-i Ümmî, Resul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah	
Muhyiddin-i Arabî.....	92
Müseylime	196

N

Nasirü'd-din-i Tûsî.....	151
Nasreddin Efendi	
Molla ~	43
Nebî-i Sadık.....	65, 102, Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisselâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Peygamber (a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i Ümmî, Sahib-i Medine-i Münevvere, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşimî, Resul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah
Nebî-i Ümmî.....	22, Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisselâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem,

Peygamber (a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşimî, Resul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah

P

Peygamber (a.s.m.).....	72, 98, 193, 216, Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisselâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Nebî-i Ümmî, Fahr-i Kâinat, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşimî, Resul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah
Peygamberimiz (a.s.m.).....	77, 89, 97, 153, 184, 223

R

Resul-i Ekrem.....	198, 202, 205, ...232, Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisselâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Peygamber (a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Nebî-i Ümmî, Muhammed-i Haşimî, Resul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah
Resul-i Sadık	220
Rüstem-i Zal	43

S

Sa'd.....	83
Sadi-i Şirazî.....	70
Sahib-i Medine-i Münevvere	183
Said Nursî	23, 75, Bkz: Üstat, Üstat Hazretleri, Eski Said, Bedi-üzzaman
Sekkâkî.....	151
Server-i Kâinat.....	21, Bkz: Nebî-i Ümmî, Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisselâm, Fahr-i Âlem, Peygamber (a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşimî, Resul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah

Seyyid.....	83
Seyyid Şerif.....	151

T

Tacir-i Yemenî.....	133

Ü

Üstat	68,
Bkz: Said Nursî	
Üstat Hazretleri.....	223,
Bkz: Said Nursî	

V

Vehb	36

Y

Yafes.....	97
Ye'cüc ve Me'cüc.....	98, 99
Ye'cüc-Me'cüc	96, 97

Z

zat-ı Muhammed	183, 192, 194,
Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisselâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Peygamber (a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Hazret-i Muhammed, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşimî, Resul-i Sadık, Nebî-i Ümmî, Habi-bullah, zat-ı Peygamber	195,
Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisselâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Peygamber (a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Hazret-i Muhammed, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşimî, Resul-i Sadık, Nebî-i Ümmî, Habi-bullah, zat-ı Muhammed	
Zemahşerî	151
Zülkarneyn.....	95, 97

YER İNDEKSİ

A

Almanya	206
Amerika	240,
Bkz: Yeni Dünya	
Asya	58, 66, 68, 98
Avrupa	67, 98
Azerbaycan Dağları	
Ermeniyeye ve ~	51

C

Ceziretü'l-Arap	202, 204

Ç

Çamular	93
Çin Seddi	Bkz: Sedd-i Çin

E

Ermeniyeye ve Azerbaycan Dağları	51

H

Himalâya	93

J

Japonya	162

K

Kâbe	84
Kaf (Dağı)	92, 93, 94
Kaf Dağı	81, 91, 93

S

Sebe	127
Sedd-i Çin	97, 98
Sedd-i Zülkarneyn	67, 81, 95
Süphan Dağı	107, 114

Ş

Şarkî Anadolu	117

V

Van Denizi	107

Y

Yeni Dünya	34, 206,
Bkz: Amerika	

GENEL İNDEKS

A

a'cam	121	ahlâkıyyun	229
a'da-i din	25	ahlâksızlık	24
a'mak-ı ervah	200	ahsen-i mahlûk	165
a'mak-ı kulûp	201	ahval	208
a'mak-ı vicdan	187	ahval-i beşer	188, 209
abartma	<i>Bkz: mübalâğa, meylü'l-mübalâğat</i>	ahval-i enbiya	199
abd	176	aile hayatı	227
Abdülkahir	110, 123, 151	akıl	29, 35, 57, 60, 61, 62, 69, 85, 107, 108, 109, 135, 156, 164, 165, 169, 170, 171, 173, 176, 178, 204, 221, 226, 243, 246, 248
abes	65	akide	87
abesiyet	106, 114, 190, 239	akide-i Ehl-i Sünnet ve Cemaat	97
âb-ı hayat	92, 127	akide-i haşriye	226
acemi	54	akl-ı beşer	179
Acemler	121	akl-ı selim	61, 177
acib-i Cehennem	101	akvam-ı bedevî	201, 202
acz	55, 239	akvam-ı şarkıye-i şimalî	97
acz-i abd	177	alâ ruusî'l-eşhad	198
adalet	29, 151, 188, 196, 204, 209, 213, 233, 234, 237, 239	alâmet-i kıyamet	99
adalet-i ezeliye	61	alâmet-i kıyamet	98
adalet-i mahza	65	alâmet-i kıymet	151
adalet-i mutlaka	237, 239	âlât-ı müdafaa	150
âdat	208	âlâ-yı illiyyîn-i şerefe	196
âdat-ı seyyle	200	âlâ-yı illiyyîn-i yakîn	164
âdat-ı vahşiyane	203	aldanmak	74
âdatullah	74, 77, 90, 168	aldatmak	74
adavet	124	ale'l-amyâ	165
adem	113, 124, 146	âlem	168, 189, 250
âdem	169	~deki adem-i abesiyet	220
adem-i abesiyet	102, 185, 186, 191	~deki nizam-ı ekme	186
adem-i derk	170	~in yaratılması	<i>Bkz: hilkat-i âlem</i>
adem-i hulûv	100	âlem-i ahiret	240
adem-i israf	221	âlem-i bâkî	235
adem-i kabiliyet	169	âlem-i beka	233, 234, 239, 240
adem-i kanaat	54, 74	âlem-i ervah	240, 249
adem-i kast	155	âlem-i gayp	93, 240, 247, 248, 249, 250
adem-i kifayet	165, 189	âlem-i hayal	85
adem-i makuliyet	170	âlem-i hayvanat-ı hurdebiniye	31
adem-i sırf	172, 176	âlem-i İslâmiyet	25
adem-i tefehhüm	100	âlem-i medeniyet	67
adem-i vüsuk	193	âlem-i melâike	88
ademü'l-abesiyet	188	âlem-i misal	92, 93
âdet	69, 200	âlem-i suğra	221
âdetullah	202	âlem-i şahadet	93, 248, 250
Adil	64	âlem-i şehadet	173, 250
adl	162	âlem-i uhra	64
adüvv-i şedit	84	âlem-i uhrevî	102
adüvvü'd-din	55	aletiyet	168
âfâk	75	alışkanlık	<i>Bkz: ülfet</i>
ağaç	249	âlim	78, 139
~ların konuşması mu'cizesi	<i>Bkz: tekellüm-i şecer</i>	Allah	93, 130, 210, 235, 239
ağalık	<i>Bkz: meylü'l-ağalık</i>	<i>Bkz: Sâni-i Zülcelâl, Rahman-ı Lemyezeli, Sultan-i Ezel, Zat-ı Zülcelâl, Hak, Sâni-i Âlem, Sâni-i Kâinat, Sâni-i Hakîm, Zat-ı Akdes, Sâni-i Rahmân, Vacibü'l-Vücd, Hâlik-ı Zülcelâl, Kadîr-i Hakîm, Hakîm-i Ezel, Zat-ı Rahman-ı Rahîm, Mutasarrıf, Rab, Sahib-i Kâinat, Zat-ı Vahid</i>	
ağmaz	211	~'a secde	127
ahad	87	~'in hikmet, inayet ve rahmeti	
ahadî	216	hayat-i ebediyeyi iktiza eder	243
aheng-i ruhanî	121	~'in hikmet, inayet ve rahmeti	
ahiret	65, 102, 232, 2	hayat-i uhreviyeyi iktiza eder	243
33, 234, 235, 239, 241		~'in ilmi	<i>Bkz: ilm-i ilâhiye</i>
~ akidesi	226	Almanya	206
~ hayatı	<i>Bkz: hayat-ı uhreviye</i>	altın	135
hayat-ı dünyeviye ~e iman		amal	136, 186, 189, 220, 221, 222
rûknünü isbat eder	243	âmâl	165
ahkâm-ı adilâne	21	amal-i beşer	102
ahkâm-ı müteaddide	72	amel	89, 185
ahkâm-ı zimniye	73	Amerika	240,
ahlâk	58, 195, 197, 200, 229	<i>Bkz: Yeni Dünya</i>	
~taki ifrat ve tefrit	190	amirlik	
ahlâk-ı âliye	194, 195, 203	~e meyletme	<i>Bkz: meylü'l-amiriyet</i>
ahlâk-ı kâmile	64	amud-i nuranî	84
ahlâk-ı vahşiyane	203		

ana	227
anasır-ı erbaa-i İslâmiye	116
anî'l-merkeziye	156
Arab-ı bedeviye	105
Arabî	122
Arabiyyü'l-ibare	151
Arap	36, 104, 121, 122
~ belâğatı	Bkz: belâğat-ı Arabiye
~ Yarımadası	Bkz: Ceziretül'l-Arap
~ların hazain-i hayalâtı	36
~ların üslupları	110,
Bkz: esalib-i Arap	
Arapça	Bkz: Arabî
arkadaşlık	228
Arş	84, 88
Arş-ı Azam	87
arş-ı kemalât	166
arz	87, 90, 104, 106, 168, 212
~in ehemmiyeti	239
~in halifesi	236
~in mahrek-i senevisi	89
~in semavata denk tutulması	236
~in sükûn ve sükûneti	104
Arz	239
arz-ı endam	70
arz-ı hacet	137
arz-ı intizam	181
arzu-yi hilâf	163
arzu-yi medeniyet	66
arzu-yi sanat	68
asa-i Mûsa	203
âsâr	
~ı muhakeme etmek	177
âsâr-ı enbiya	192
âsâr-ı ilâhiye	176
âsâr-ı mahsusa	169
âsâr-ı mu'cize	177
âsâr-ı nâma'dud	182
âsâr-ı Sâni	177
asfiya	233, 238
asker	
~in harekâtı	174
asl-ı i'caz	99
Asr-ı Saadet	22, 194, 196, 200, 209
asuman	22, 178
Asya	58, 66, 98
~nın bahtı	68
~nın istikbali	66
âşik-ı hakikat	54
aşîyan	167
aşk	222
aşk-ı hak	58
atalet	24
atalet-i mutlak	113
avalim-i gaybiye	164
avalim-i gayp	161, 183
avam	70, 92, 210
avamperestâne	76, 77
Avrupa	98
~ medeniyeti	67
~'yı galip ettiren sebep	67
ay Bkz: kamer	
~in ikiye bölünmesi mu'cizesi	Bkz: inşikak-ı kamer
~in yürümesi	Bkz: mail-i kamer
ay tutulması	46
ayak	
~ta bevl etmek	53
~ta işlemek	Bkz: ayakta bevl etmek
âyât	37, 168
~in delâil-i i'cazı	133
âyât-ı âfâkiye	168
âyât-ı beyyinat	32, 75
âyât-ı enfûsiye	168
âyât-ı haşriye	230
âyât-ı katia	232

âyât-ı Kur'âniye	130, 166
âyât-ı kübra	225
ayet	39, 71, 73
~in tefsiri veya tercümesi	109
Ayetü'l-Kübra	238
aynelyakin	233
ayn-ı akıl	177
ayn-ı belâğat	213
ayn-ı sıdk	215
azamet	233
azamet-i kibriya	233
azamet-i Sâni	188
azam-ı cibal-i dünya	93
azap	129, 130
Azerbaycan Dağları	
Ermeniyeye ve ~	51
azot	116

B

baba	227
bab-ı medeniyet	25
bab-ı tahkik	43
bahar	222, 235
bahr	104
bahr-i muhit-i havai	103, 111
bahr-i sema	112
bâkî	107, 237, 239
~ âlem	235, 237
balık	88, 89
basar	57, 108
basar-ı basiret	81
bast-ı özü	123
başarı	Bkz: tevlik
bataklık	104
bâtıl	60, 63, 64, 170
~ ve hak	75
~in şe'ni	171
bâtınıyyun	47
becayış	143
bedahet	108
bedevî	96, 174, 198, 208
bedeviyet	66
bedihî	208
bedihiyat	108, 178
bedihiye	33
Bediüzzaman	23, Bkz: Said Nursî
beka	100
~ duası	243, 244
Bektaşî	32
belâğat	46, 47, 92,
99, 103, 104, 106, 109, 110, 111, 114, 121, 122,	
128, 131, 141, 143, 147, 148, 155, 209, 211, 213	
~in ruhu	120
~in ukde-i hayatıyesi	141
belâğat-ı Arabiye	116, 121, 122, 133
belâğat-ı Kur'âniye	121, 166
beliyat	165
belki	108
benî Âdem	63
~in en eşrefi	63
beraatü'l-istihlâl	89, 153
berahin-i akliye	205
berahin-i haşriye	242
berahin-i nübüvvet	194
berahin-i Sâni	183
bered	111, 112
berk	111
berk-i hüsün	136
bervech-i âtl	163
berzemin-i hayret	147

beşer	65, 188, 222,
<i>Bkz: insan, nev-i beşer, benî Âdem, nev-i benî Âdem, nev-i insan</i>	
~in istidadı	186
~in kanunu	208
~in nur-i nazarı	208
~in rehberi	209
betalet	71
beyan	
~in felsefesi	141
~in selâmeti	150
beyan-ı intizam	113
Bid'atüzzaman	23
bidayet	193
bîmarhane	127
bina	100
birader-i vicdan	207
boykotaj	152, 154
bulut	111
~ ve dağ	112
burc-u Sevr	90
burç	89, 90
~lar mıntıkası	<i>Bkz: mıntakâtü'l-büruc</i>
bürhan	59, 60, 108
bürhan-ı fasih	183
bürhan-ı inayet	168
bürhan-ı neyyir	183
bürhan-ı nübüvvet	53, 153
bürhan-ı Sâni	90, 192
bürudet	102, 104, 112

C

cahil	77
~ dost	76
Calinos	168
canib	149
Carlyle	206
casusluk	196
cay-ı taaccüp	172
cazibe-i umumiye	31, 90, 214
cebr	201
cedavil-ı ekvan	179
cehennem	228
Cehennem	50, 65, 81,
101, 102, 137, 227, 231, 233	
~ endişesi	227
~in vücudu	240
cehennem-i cehl	50
cehil	47, 90
~in istibdadı	47
cehl-i mürekkep	74, 167, 213
celâl	232, 233
cemaat	85, 134
cemadat	124
~in nutka gelmesi	216
cemal	232, 233
cemal-i İslâm	109
cemal-i mutlak	245
cemal-i zatiye	152
cemiyet	44
cemiyet-i azîme	97
cennet	228
Cennet	65, 111,
137, 226, 227, 233, 244	
~in evanileri	111
~in kadehleri	111
~in vücudu	240
Cennetabat	102
Cennet-i bâkiye	245
Cennetü'l-Firdevs	110
cenup	84
cerbeze	52
cereyan	113

cereyan-ı efkâr	122
cereyan-ı tecelliyat	179
cesed-i hilkat	173
cev	80
cevanip	131
cevher-i cihanbaha	221
cevher-i insaniyet	102, 187, 201, 203
cevher-i nuranî	35
cevher-i şeriat	78
cevher-i yegâne	221
cevv	
~deki seyyareler	111
cevv-i feza	22
cezbe	85
cezb-i rutubet	104
Ceziretü'l-Arap	202, 204
cezp	168
cibal	104, 105
~in evtadiyetleri	81
cibal-i dünya	93
ciddiyet	194, 195
ciğersikâf	165
cilve-i hayat	249, 250
cin	236, 240
cinan-ı hilkat	121
cinan-ı ulûm	50
cinayet	65, 150
cins-i kudret-i mümkinat	178
cirm-i şems	164
coğrafya	25, 33, 51
cumhur	70, 205
cumhur-ı avam	210, 212
cühhal-i vahşiye	174
cümd-i barid	114
cüz-i lâyetecenza	168

Ç

çağ	
ilk ve orta ~lar	<i>Bkz: kurun-i vusta ve ûlâ</i>
Çamular	93
çekirdek	92, 249
çekirdek-i aslı	249
çiçek	172, 180
Çin Seddi	<i>Bkz: Sedd-i Çin</i>
çiznök	125
çocuk	163, 226, 227
çocukluk	138

D

dağ	104, 111, <i>Bkz: cibal-i dünya</i>
~lara nezaret eden melek	<i>Bkz: melekü'l-cibal</i>
~ların direklikleri	<i>Bkz: cibalın evtadiyetleri</i>
~ların silsileleri	104
~ve bulut	112
dağdağa-i hayat	165
dağdağa-i kalbî	227
dâhî	201
dahiye-i edep	123
daire-i akide	88
daire-i esbap	88
daire-i İslâmiyet	36, 38, 87
daire-i ufuk	105
daî-yi sıdk	194
dalâl	170
dalâlet	61, 72, 173
dâll bilfehva	136
dâllün bilibbare	136
dâllün biliktiza	136
dâllün bilişaret	136
dâr-ı ahiret	65, 240, 241, 246

dâr-ı beka.....	245
dâr-ı mücazat	
~ ve mukâfat.....	239
dâr-ı saadet.....	232, 233, 234, 235, 240
~teki hayat.....	243
dârülfünun.....	79
dava-i azime.....	199
Davud (a.s.).....	97
def.....	168
def-i fesat.....	96
defter-i a'mal.....	235, 240
dekaik-ı mahiyat.....	121
Delâil-i l'caz.....	123
delâil-i nübüvvet.....	229
delâil-i Sâni.....	162
delâil-i tevhit.....	181
Delâilü'l-l'caz.....	110, 151
delâlet-i vaziyeye.....	153
delil.....	58, 108, 214
delil-i akfî.....	213
delil-i ihtira.....	169
delil-i ihtirai.....	176
delil-i inayet.....	166
delil-i kat'îye.....	108
delil-i Kur'ânî.....	169
delil-i Sâni.....	114
delil-i zihayat.....	183
dellâl-i nübüvvet.....	194
dellâl-i saltanat.....	233
Delv burcu.....	90
deniz.....	68, 106,
<i>Bkz: bahr</i>	
~lere nezaret eden melek.....	<i>Bkz: melekü'l-bihar</i>
derece-i belâgat.....	31
derece-i hararet.....	102
ders-i belâgat.....	156
desais-i harbiye.....	128
desatir-i hükümet.....	190
destgâh-ı levh-i mahfuz-u tabiat.....	182
dest-i hikmet.....	74
dest-i kader.....	21
dest-i kudret.....	88
Deveran.....	124
deveran-ı arz.....	114
deveran-ı dünya.....	221
deveran-ı şems.....	212
devlet.....	89
~in nümuvv-ü tabîi.....	200
devlet-i atika.....	200
devlet-i cesime.....	203
dıyku'l-elfaz.....	179
dibace.....	153
dimag.....	109, 132, 156, 165
din.....	30, 36, 56, 67, 76, 83, 86, 116, 189, 238
~ düşmanı.....	<i>Bkz: adüvvü'd-din</i>
~ düşmanları.....	82
~de olmayanı vasletmek.....	78
~den bir şeyi fasletmek.....	78
~e cinayet-i azim.....	83
~e münafi.....	86
~in cahil dostları.....	109
~in hakikatleri.....	<i>Bkz: hakaik-i diniye</i>
~in makasıdı.....	54
din-i mübin.....	36
din-i mübin-i İslâm.....	30
dinsiz.....	190
~lerin ahvalleri.....	189
dinsizlik.....	60
diplomat.....	128
diyanet.....	205
diyanetsizlik.....	67
doğruluk.....	<i>Bkz: sıdk</i>
Dokuzuncu Şua.....	223
dolu.....	<i>Bkz: bered</i>
dost.....	
cahil ~.....	76

dostluk.....	202
dua.....	233
~ beka ~sı.....	243, 244
düçar-ı sekte.....	179
dünya.....	65, 93,
<i>Bkz: küre-i arz, arz, zemin, küre-i zemin</i>	
dünya-i deniye.....	186
dünya-i faniye.....	187, 209
dürus-i Kur'aniye.....	223
düstur-i hikmet.....	213
düstur-i medeniyet.....	67
düşman.....	
~ şiddetli ~.....	<i>Bkz: adüvv-i şedit</i>
düvel-i rasiha.....	200

E

eb'ad-ı nâmahdud.....	182
eb'ad-ı vasia-i âlem.....	164
ebed.....	65, 102
ebedü'l-abat.....	232
ebna-i cins.....	175, 177
ebna-i mazi.....	57, 81
ebna-i müstakbel.....	57, 58, 81
Ebu Tayyib.....	137
ecanip.....	67, 162
ecel.....	172
ecel-i kaza.....	98
ecnebi.....	24
~lerin ahiret saadetinden mahrum olmaları.....	24
ecram-ı kâinat.....	178
ecram-ı semaviye.....	247
ecram-ı süfliye.....	30
ecram-ı ulviye.....	30, 31, 85
ecsam-ı nuraniye.....	115
ecsam-ı uzviye.....	116
ecvibe-i Japoniye.....	26
edep.....	123, 132
edepsizlik.....	123
edyan.....	206
ef'al-i ihtiyariye.....	174, 175
efham.....	91
efkâr.....	47, 57, 58, 60, 127, 151, 186, 188, 203, 206, 209, 211, 213, 214, 221, 222
~a galebe etmek.....	201
efkâr-i âmme-i ilmiye.....	40
efkâr-i Arap.....	37
efkâr-i sefile.....	179
efkâr-i umumiye.....	41, 190
Eflâtun.....	168
efrad-ı adide.....	174
ehadis-i mevzua.....	44
ehadis-i sahiha.....	44
ehadiyet.....	238
ehavat.....	171
ehl-i bedeviyet.....	98
ehl-i dalâlet.....	233
ehl-i din.....	189
ehl-i diyanet.....	76
ehl-i hak.....	
~ ve hakikat.....	63
ehl-i hal.....	58
ehl-i hamiyet.....	76
ehl-i hayal.....	85, 90
ehl-i hidayet.....	233
ehl-i ifrat.....	25, 109
ehl-i inat.....	197
ehl-i izzet.....	196
ehl-i küfür.....	233
ehl-i medeniyet.....	89, 98
ehl-i meder.....	
~ ve medeniyet.....	208
ehl-i sevahil.....	88, 89

Ehl-i Sünnet ve Cemaat.....	101
ehl-i tahkik.....	28, 214
ehl-i tefahur.....	196
ehl-i tefrit.....	25, 40, 109
ehl-i tefsir.....	103
ehl-i tevhit.....	66
ehl-i vahdetü'l-vücud.....	181
ehl-i vahdetü's-şuhut.....	179, 180, 181
ehl-i veber ve badiye.....	208
ehl-i zahir.....	106, 107, 108, 115
ehvenü's-şerrin.....	47
ekl.....	191
ekmel-i küll.....	64
ekrem-i halk.....	63
elçi.....	233
elektrik.....	214
elem.....	243
elfaz-ı Kur'âniye.....	172
elsine-i semaviye.....	22
elvah-ı kaderiye.....	249
elvah-ı maifuza.....	240
elvah-ı misaliye.....	240
elvan.....	180
elvan-ı seb'a.....	180
emr-i ilâhî.....	113
enaniyet.....	55
enbiya.....	22, 189,
191, 192, 233, 234, 238	
~nın delâil-i nübüvvetleri.....	199
~nın mu'cizatları.....	191
enbiya-i salife.....	198
enfüs.....	75
enva-i zevil-hayat.....	236
erakk-ı hissiyat.....	201
erbaiyet.....	116
erkân-ı imaniye.....	229, 239
Ermeniye ve Azerbaycan Dağları.....	51
ervah.....	203, 246, 249
~a tahabbüp.....	201
ervah-ı hakaik.....	40
esalib-i Arap.....	31, 70, 99, 103, 113
esalip.....	131, 148, 154, 155
esas-ı faside.....	170
esatir.....	37
esbab-ı basita-i camide-i tabiiye.....	167
esbab-ı camide.....	170
esbab-ı tabiiye.....	168, 169
esbab-ı zahiriye.....	88
esbap.....	139, 175
esdaf-ı âyât.....	99
eser-i gaflet.....	170
esfel-i safilîn-in hisset.....	196
Eski Said.....	223, 225,
<i>Bkz: Said Nursi</i>	
esrar-ı belâgat.....	133
esrar-ı beyaniye.....	110
Esrarü'l-Belâga.....	151
Esrarü'l-Belâgat.....	123
eşrat-ı saat.....	98
evamir-i ilâhiye.....	64
evc-i medeniyet.....	203
evham.....	23, 60, 150,
163, 167, 171, 174, 186, 189	
evham-ı bâtila.....	171
evham-ı muzlime.....	184
evham-ı seyyile.....	204, 209
evham-ı vahiye.....	179
evham-ı zamaniye.....	208
evlâd-ı beşer.....	192
evleviyet.....	167
evliya.....	233, 238
evsaf-ı cemaliye.....	182
evsaf-ı kemaliye.....	127, 182, 218
eyniye.....	110
eyyam-ı ilâhiye.....	94
ezeliyet.....	171, 172

ezeliyet-i madde.....	170
ezhan.....	213
ezhan-ı nas.....	103
ezkiya-i âlem.....	199

F

faaliyet-i Rabbaniye.....	248
fabrika.....	135
fahr.....	75
Fahr-i Âlem.....	21, 216,
<i>Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisse-</i>	
<i>lâm, Server-i Kâinat, Nebî-i Ümmî, Peygamber</i>	
<i>(a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medi-</i>	
<i>ne-i Münevvere, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşi-</i>	
<i>mî, Resul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah</i>	
Fahr-i Kâinat.....	89,
<i>Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisse-</i>	
<i>lâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Peygamber</i>	
<i>(a.s.m.), Nebî-i Ümmî, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medi-</i>	
<i>ne-i Münevvere, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşi-</i>	
<i>mî, Resul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah</i>	
Fahrü'l-İslâm.....	84
fakih.....	48, 51
fazilet.....	67, 189, 190
fedakârlık.....	228
fehîm.....	127, 156
fehîm-i ulûhiyet.....	180
felsefe.....	116, 141
~nın şerri.....	116
felsefe-i beyan.....	141, 142
felsefe-i beyaniye.....	141
felsefe-i şeriat.....	47
felsefe-i Yunaniye.....	115, 116, 133
fen.....	48, 49,
51, 60, 63, 68, 156, 167, 197, 207, 212, <i>Bkz:fûnun</i>	
~de hazakat ve maharet.....	197
~de meleke sahibi olmak.....	203
~nin tekmiili.....	208
fena.....	102
fena fi'l-maksat.....	175
fena fi's-sanat.....	78
fena-i mutlak.....	65
fenalık.....	109, 190
fenn-i bedi.....	155
fenn-i beyan.....	32, 69, 89, 147
fenn-i hakiki.....	30
fenn-i hikmet.....	218
fenn-i maanî.....	155
fenn-i menafiü'l-aza.....	221
fenn-i tabakatü'l-arz.....	169
fenn-i tehzip-i ruh.....	206
fennü'l-hukuk.....	206
ferişte.....	195
ferman-ı ezeli.....	161
ferman-ı ilâhî.....	225
ferş.....	84
fetva.....	83
fevaid.....	167, 168, 178, 221
feylesof.....	202, 206
feyz.....	180
feyz-i kemal.....	182
feza.....	31, 93, 101, 103
feza-i âlem.....	85
feza-i gayr-i mahdude.....	90
feza-i gayr-i mütenahi.....	31
fezleke.....	207
fırak-ı fesadiye.....	67
fitrat.....	165, 170, 171, 202, 204, 221,
<i>Bkz: hilkat</i>	
~taki adem-i israf.....	220
fikir.....	173, 174, 185
~lerin birbirine eklenmesi..... <i>Bkz: telâhuk-ı efkâr</i>	
fıkr-i beşer.....	166, 211

fıkr-i hakikat.....	164
fıkr-i marifet.....	68
filozof.....	206
filvaki.....	166
fırak.....	136
fırak-ı ebedî.....	222
fırak-ı ebediye.....	223
fuhûl-ü ulema.....	162
fustat.....	105
fûlûs-i felsefe.....	115
fûnun.....	24, 34,
63, 102, 178, 191, 204, 206, 207, 212, 220, 221	
~ ve İslâmiyet.....	25
~un zübde-i hakikiyesi.....	205
fûnun-i ekvan.....	33, 167, 205, 210
fûnun-i hakikiye.....	30, 209
fûnun-i kâinat.....	167
fûru-i kesire.....	145
fûyuzat-ı ilâhiye.....	180
füyüz-i hüveydanüma.....	33

G

gabavet.....	162
gaddar.....	237
gadr-i mutlak.....	239
gaflet.....	30, 77
garaz.....	32, 58, 60,
100, 131, 143, 144, 149	
gavr-ı in'îdam.....	133
gayp âlemi.....	Bkz: âlem-i gayp
gayr-ı mahdûde.....	164
gayr-ı makul.....	170, 177
gayr-ı me'lûf.....	71
gayr-ı mebzul.....	71
gayr-ı men hüve leh.....	110
gayr-ı mümeyyiz.....	54
gayr-ı münevver.....	58
gayr-ı müslim.....	51
gaz.....	
muzır ~lar.....	104
gece.....	222
geçmişin insanları.....	Bkz: ebna-i mazi
geleceğin insanları.....	Bkz: ebna-i müstakbel
genç.....	227
gezegen.....	Bkz: sey-yarat
gıda-i ruhanî.....	75, 209
gıpta.....	66
gışavet.....	81
gıybet.....	53
gonca.....	172
gök.....	Bkz: bahr-i sema
~ gürültüsü.....	Bkz: ra'd
görünüş.....	
dış ~e kıymet veren.....	Bkz: zahirperest
gösteriş.....	152
göz.....	35
gulyabani.....	81
günah.....	69
güneş.....	88,
Bkz: şems	
güzellik.....	228

H

haberleşme.....	
~ vasıtaları.....	Bkz: vesait-i muhabere
Habibullah.....	234,
Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisse-	
lâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Peygamber	
(a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medi-	
ne-i Münevvere, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşî-	

mî, Resul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Nebî-i Üm-	
mî.....	
hablû'l-metin-i İslâmiye.....	67
hac.....	53
hacer.....	22
hacız.....	54
hadd-i evsat.....	47
hadis.....	37, 38, 39, 40, 72, 73, 78, 87
~in tefsiri veya tercümesi.....	109
hadis-i sahih.....	37, 93
hadis-i şerif.....	71
hads-i sadık.....	157
haib.....	170
haile.....	58
hak.....	44, 57, 59, 60,
72, 88, 170, 171, 183, 197, 215	
~ ve bâtil.....	75
Hak.....	22, 234,
Bkz: Sâni-i Zülcelâl, Rahman-ı Lemyezeli, Sultan-ı	
Ezel, Zat-ı Zülcelâl, Hâkim-i Ezel, Sâni-i Âlem, Sâ-	
ni-i Kâinat, Sâni-i Hakîm, Zat-ı Akdes, Sâni-i Rah-	
mân, Vacibü'l-Vücud, Hâlık-ı Zülcelâl, Kadîr-i Ha-	
kîm, Allah, Zat-ı Rahman-ı Rahîm, Mutasarrıf, Rab,	
Sahib-i Kâinat, Zat-ı Vahid	
hakaik-ı akaid-i İslâmiye.....	162
hakaik-ı âlem.....	
~de olan hüsn-i intizam.....	74
hakaik-ı âliye.....	40
hakaik-ı diniye.....	54
hakaik-ı eşya.....	186
hakaik-ı hikmet.....	58
hakaik-ı İslâmiye.....	61
hakaik-ı İslâmiyet.....	60, 64, 75, 206
hakaik-ı mahza.....	35
hakaik-ı mücerrede.....	210, 211
hakaik-ı neyyire-i diniye.....	
~nin hüsuflu.....	53
hakaik-ı şeriat.....	202
hakaik-ı tefsir.....	52
hakikat.....	44, 62, 74,
109, 123, 143, 154, 168, 170, 171, 173, 183, 201	
~ ve mecaz.....	47
hakikat-ı âlem.....	238
hakikat-ı ekber-i haşriye.....	234
hakikat-ı hariciye.....	155
hakikat-ı haşriye.....	228, 229, 230, 231, 241
hakikat-ı İslâmiye.....	55, 67
hakikat-ı İslâmiyet.....	24, 61, 206
hakikat-ı mahza.....	70
hakikat-ı nefsu'l-emriye.....	165
Hakîm.....	146
hâkim-i belâgat.....	39
hâkim-i Busayrî.....	127
Hâkim-i Ezel.....	21, 161, 219,
Bkz: Sâni-i Zülcelâl, Rahman-ı Lemyezeli, Sultan-ı	
Ezel, Zat-ı Zülcelâl, Hak, Sâni-i Âlem, Sâni-i Kâinat,	
Sâni-i Hakîm, Zat-ı Akdes, Sâni-i Rahmân, Vacibü'l-	
Vücud, Hâlık-ı Zülcelâl, Kadîr-i Hakîm, Allah, Zat-ı	
Rahman-ı Rahîm, Mutasarrıf, Rab, Sahib-i Kâinat,	
Zat-ı Vahid	
~in vahdaniyeti.....	182
Hakîm-i Ezeli.....	21
Hakîm-i Ezeli.....	237
Hakîm-i Mutlak.....	64
hâkim-i ruhanî.....	174
hâkimiyet.....	188, 201
hakkalyakin.....	233
hakkaniyet.....	223
hakk-ı sarîh.....	212
hakkıyet.....	193, 195
hâlet-i Cehennemnümûn.....	165
Hâlık.....	239
Hâlık-ı Kâinat.....	248
Hâlık-ı Rahîm.....	225
Hâlık-ı Rahmân.....	80
Hâlık-ı Zülcelâl.....	180,

<i>Bkz: Sâni-i Zülcelâl, Rahman-ı Lemyezeli, Sultan-ı Ezel, Zat-ı Zülcelâl, Hak, Sâni-i Âlem, Sâni-i Kâinat, Sâni-i Hakîm, Zat-ı Akdes, Sâni-i Rahmân, Vacibü'l-Vücud, Hâkim-i Ezel, Kadîr-i Hakîm, Allah, Zat-ı Rahman-ı Rahîm, Mutasarrîf, Rab, Sahib-i Kâinat, Zat-ı Vahid</i>	
halife-i ruhanî	174
Halik	128
halk-ı şer	175
Hamele-i Arş	87
hamiyet	60, 201
hane	227, 228
haram	78
hararet	102, 104
hararet-i gariziye	124, 197
harekât-ı zerrat	172
hareket	168
hareket-i şems.	114
hareket-i zaile-i hâdisе	171
hareket-i zerrat	170, 172
harem	228
haricilik	168
hariciyatın nevamisi	141
harikulâde	208
Harîrî	123
hark	174
hasiyet-i akıl	185
hasm-ı din	109
hassa	177
hasta	35
haşîr	183, 187,
213, 220, 223, 225, 229, 235, 239, 240, 241	
~ akidesi	225
~ hakikati	<i>Bkz: hakikat-i haşriye</i>
~ ve neşir	241
~in inkâr	233
~in numuneleri	243
Kur'ân'da ~	230
Haşîr Risalesi	223
haşmet-i saltanat	237
haşîr-i cismanî	29, 162,
187, 219, 220, 221, 223	
hata-ı bi'debâne	175
hatt-ı şakul	84
hava	103, 104
~nın tasfiyesi	104
havarık-ı hissiye	216
havarık-ı zahire	215, 216
havarik	216
havas	70, 210
havass-ı mümeyyize	172
havf	165
hayal	93, 123,
126, 136, 173, 187, 215	
hayalalûd	211
hayalât	23, 45,
60, 74, 75, 76, 77, 81, 85, 87, 131, 136	
hayalât-ı Acemâne	43
hayalât-ı muhitiye	208
hayalât-ı rakika	138
Hayaliyyun	126
hayaller	<i>Bkz: mütehayyelât</i>
hayalperest	74
hayalperestlik	123
hayat	33, 242, 244,
245, 246, 247, 248, 249, 250	
~ iman-ı bîkader rûknünü ispat eder	248
~ iman-ı erkânın isbat eder	242
~ melâikeye iman rûknünü ispat eder	246
~ peygamberlere iman rûknünü ispat eder	247
~ şeceresi	243
~in sırrı	<i>Bkz: sırr-ı hayat</i>
dâr-ı saadetteki ~	243
hayat-ı bâkiye	227, 235, 245
hayat-ı beşer	
~in direği	104

hayat-ı dünyeviye	227, 232, 237, 242
~ ahirete iman rûknünü isbat eder	243
hayat-ı ebediye	242, 243
Hayat-ı Ezeliye	247, 250
hayat-ı içtimaiye	226, 227
hayat-ı içtimaiye-i insaniye	228
hayat-ı insaniye	226
hayat-ı kâinatın hayatı	248
hayat-ı maneviye	216, 248, 249
hayat-ı Muhammediye	248
hayat-ı sariye	179
hayat-ı sermediye	
Zat-ı Hayy-ı Kayyumun ~si	245
Hayat-ı Sermediye	247
hayat-ı uhreviye	227, 243, 244
hayat-ı umumiye	249
hayat-ı ebediye	
Allah'ın hikmet, inayet ve rahmeti ~ iktiza eder	243
hayır	63, 64
hayr-ı kesir	47
haysiyet	194, 195
hayvan	146
~ ve insan	188
~ların konuşması mu'cizesi	<i>Bkz: tekellüm-i hayvan</i>
hayvanat	212, 228
~a merhamet	201
hayvaniyet	
insanın ~ten terakkisi	185
Hayy	245
Hayy-ı Ezeli	247
Hayy-ı Kayyum-u Ezeli	247
hazine-i gayp	21
hazine-i hakaik	81
hazinetü'l-hayal	126, 136
Hazret-i Cebrail	240
Hazret-i Muhammed	<i>Bkz: Muhammed (a.s.m.),</i>
<i>Muhammed Aleyhisselâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Peygamber (a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşimî, Resul-i Sadık, Nebî-i Ümmî, Habibullah, zat-ı Muhammed, zat-ı Peygamber</i>	
~'in risaleti	229,
<i>Bkz: risalet-i Muhammediye</i>	
hedef-i garaz	145
hediye-i müstebidâne	42
hemdest-i vîfak	187, 194
hendese	35, 48
heva	30, 57, 59, 60, 227
hevaî	
~manalar	135
hevam	122
heves	30, 58
hevesat	227, 236
hey'et-i askerîye	174
Hıristiyanlar	<i>Bkz: Nasara</i>
hırsız	39
hiyanet	83
hicran-ı ebedî	146, 223
hicran-ı lâyezalî	222
hidayet	21, 102, 210, 213, 216
hidrojen	<i>Bkz: müvellidülma</i>
hikâyat	45
hikâyat-ı İsrailiye	37
hikâye	53
hikem	167, 170, 178, 190, 221
hikmet	47, 51,
57, 102, 105, 127, 164, 165, 166, 167, 168, 169,	
178, 221, 232, 234, 235, 237, 239	
hikmet-i amme	239
hikmet-i atika	90
hikmet-i cedide	90, 116
hikmet-i ezeliye	79, 90, 102, 115
hikmet-i lâhiye	64, 190, 221
hikmet-i vazih	142

hikmet-i Yunaniye.....	36, 37, 116
hikmetullah.....	114
hil'at-ı üslûp.....	151
hilâfat.....	46
hilâf-ı şeriat.....	56
hile.....	195, 197, 208
hilkat.....	30, 63, 115,
134, 141, 183, 202, 220, 236, <i>Bkz: fitrat</i>	
~te olan hüsün ve azamet.....	74
~teki adem-i abesiyet.....	221
~teki hikmet-i tamme.....	220
~teki kemal ve hüsün.....	54
hilkat-i âlem.....	21, 33, 50, 63, 77, 101
hilkat-i kâinat.....	173
Himalâya.....	93
himmet.....	174, 175
Hîna.....	99
his.....	248
~sin inkişafı ve ikazı.....	201
hiss-i hürriyet.....	201
hiss-i kable'l-vuku.....	216
hiss-i naim.....	201
hiss-i taraftarlık.....	73
hissiyat.....	57, 58,
59, 60, 121, 136, 149, 151, 211, 227	
hissiyat-ı âliye.....	202, 203
hissiyat-ı amme.....	31
hissiyat-ı cumhur.....	211
hitabiyat.....	152
Hizbül-Kur'ân.....	68
hizmet.....	138
hizmetkarlık.....	138
Hoca Tahsin.....	182
hubb-i ifrat.....	47
hubb-i lâfz.....	123
hubb-i nefis.....	55, 73
hubbü's-sehevat.....	67
Huda.....	97
hudûs.....	166, 169, 170, 171
hukuk-ı ibad.....	192
hukuk-ı umumiye.....	58
hukuk-ı umumiye-i kâinat.....	64
hukuk-ı vücut.....	64
hukukullah.....	192
hulel-i fahire.....	126
hulfü'l-va'd.....	124
hulle-i vücut.....	218
Hun.....	
~ kabilesi.....	98
hurafat.....	37, 43, 45, 46, 47, 74, 141
hûri.....	228
husumet.....	58, 59
hut.....	88, 89
Hut.....	81, 87, 89, 90
~un kissa-i meşhuresi.....	87
~burcu.....	90
huzur-ı kalp.....	163
hüccet-i haşriye.....	231
hüccet-i natika.....	183
Hüccetullah.....	99
Hüccetü'l-İslâm.....	83
hüda.....	57, 60
hüdhd-i Süleyman.....	127
hükema.....	34, 166, 171, 175
hükema-i ilâhiyyun.....	88
hükema-i kadime.....	179
hükkâm.....	171
hük-m-i aklî.....	176
hük-m-i zihni.....	155
hükûmet.....	138
hükûm.....	167
hükûmet.....	57
hülya.....	74, 85
hürmet.....	228
hürriyet.....	68, 113, 193, 196
Hüseyin-i Cisrî.....	83

hüs-n-i cemal.....	237
hüs-n-i hatime.....	234
hüs-n-i hilkat.....	29
hüs-n-i intizam.....	63, 167
hüs-n-i külli.....	107
hüs-n-i muaşeret.....	138
hüs-n-i mücerret.....	121
hüs-n-i vifak.....	138
hüsün.....	182

ırkçılık.....	<i>Bkz: unsuriyet</i>
ırk-ı taklit.....	108
ittıla-ı tam.....	207
ıztırar.....	170, 173

i'caz.....	38, 103, 116, 217, 223
i'caz-ı Kur'ân.....	31
~'in şahitleri.....	210
i'lâ-i kelimetullah.....	66
ibad.....	176, 233, 234
ibadet.....	188
ibare-i Arabiye.....	79
ibda.....	177
ibda-ı ilâhî.....	176
ibda-ı semavat.....	127
İbni Abbas.....	44, 87, 92
İbni Farid.....	137
İbni Hüman.....	84
İbni Sina.....	34, 151
İbrahim Hakkî.....	83
icad.....	169
icad-ı ilâhî.....	176
icad-ı sırf.....	176
icap.....	182
.....	75, 176, 182
icma.....	59, 116
icma-ı fukaha.....	48
icma-ı ümmet.....	41
icmal.....	168
içtihat.....	72, 73, 96, 97
içtimaiyat.....	229
içtimaiyyun.....	229
içtina.....	150
idam-ı ebedî.....	64, 238, 239
idam-ı mahz.....	176
idam-ı mevcud.....	176
idare.....	229
iffet.....	190
ifham.....	156
ifrağ.....	125
ifrat.....	40, 47, 49, 74, 75, 123
ifratkârâne.....	76
ifratperverâne.....	55
ifsat.....	190
iftira.....	76
iğva.....	171
ihanet.....	237
ihbarat-ı kesire.....	216
ihlâf.....	124
ihlâl-i ifham.....	31
ihşan.....	44, 182, 235
ihşan-ı ilâhî.....	44
ihtilâfat.....	58, 59, 73, 74
ihtilâl.....	59
ihtilâlât.....	74
ihtilât-ı A'cam.....	37
ihtimal.....	108
ihitimam.....	151

ihтира	169
ihtiram	211
ihtiram-ı hissiyat	103
ihtisar	152
ihtisas sahibi	Bkz: mütehasıs
ihtiyar	227
ihtizaz	128, 131, 135, 146
ihvan-ı Müslimîn	23, 60
iknaiyat	152
iknaiyat-ı hitabiye	58
ilâhiyat	152
ilân-ı Sâni	164
ile'l-merkeziye	156
ilâl-i müteretibe-i müteselsile	185
ilim	48, 79, 89, 127, 152, 156, 168, 204, Bkz: ulûm
ilmelyakin	233
ilm-i hayvanat	169
ilm-i ilâhî	175, 245
ilm-i ilâhiye	249
ilm-i muhit	246
ilmü'l-arz	26
ilmü'l-beşer	26
ilmü's-sema	26
iltifat	171
iltizam	59
iltizam-ı hilâf	73
iltizam-ı muhalif	163
iltizam-ı taraf-ı muhalif	184
im'an-ı nazar	25, 126, 171
imâ-i rahmet	130
İmam-ı Gazâlî	54, 83
İmam-ı Râzî	83
İmam-ı Şâfiî	84
iman	161, 225, 232, 233, 234, 238, 240
~in rûkûnleri	Bkz: erkân-ı imaniye
~in rûkûnleri ve haşır	241
hayat ~in erkânını isbat eder	242
iman-ı bilkader	
~ ve haşır	240
hayat ~ rûknünü ispat eder	248
iman-ı billâh	239
iman-ı ekmel	234
iman-ı haşrî	225, 226, 228, 230
imaret	88, 89
imaret-i arz	104
imate	176
imkân	166, 169, 170
imkânât	107, 164, 167
imkân-ı akîl	108
imkân-ı vehmî	108
imkân-ı zatî	107
imtina	91
imtiyaz	188
imtizacat-ı kimyeviye	133
imtizac-ı kimyeviye	214
in'am	235
inat	198
~ eden	Bkz: müteannit
inayet	138, 151, 232, 234, 235
inayet-i ezeliye	221
inayet-i ilâhiye	191, 192
inayet-i Rabbaniye	225
İncil	37, 97
inhısaf	46
inhimâk	188
inkâr	237
inkılâbat-ı ahval	167
inkılâb-ı azîm	196, 201
inkılâb-ı hakaik	169
inkılâb-ı hakikat	169
inkıyat	188
inkılâb-ı azîm	197
inkışaf	146
ins	236, 240
insan	33, 146, 172,

175, 176, 186, 187, 189, 190, 221, 222, 237, 243,	
Bkz: beşer, nev-i beşer, benî Âdem, nev-i benî Âdem, nev-i insan	
~ ebade namzettir	186
~ ve hayvan	188
~daki istidat	187
~daki meylü't-terakki	189
~in cevheri, mahiyeti	65
~in ehemmiyeti	239
~in hayvaniyetten terakkisi	185
~in itidal-i mizacı	187
~in kıymet ve mahiyeti	174
~in letafet-i tab'ı	187
İnsan	87
insaniyet	58, 168, 170, 172, 179, 187, 227, 228, 229
insaniyet-i kübra	58, 61
insaniyet-i suğra	61
inşa	177
inşıkak-ı kamer	53, 153, 217
~i herkesin görmemesi	217
intikam	56
intizam	29, 63, 65, 114, 138, 146, 165, 167, 171, 173
intizam-ı kâinat	31
intizam-ı kâmil	221
intizam-ı muttarit	192
intizam-ı sanat	29
inzal-ı Kur'ân	127
inzal-ı kütüp	247
irade-i cüz'îye	145
irade-i şamil	246
İranîler	43
irhasat	216
irhasat-ı mütenevvia	216
irsal-ı lâfz	139
irsal-ı rusûl	247
irşadât	189
irşad-ı cumhur	213
irşad-ı mahz	213
irşat	21, 58, 75, 79, 95, 205, 209, 210, 211, 215
İskender	97
İslâm	Bkz: din-i mübin-i İslâm, daire-i İslâmiyet, hakaik-ı İslâmiyet
~ medeniyeti	68
~ terakkiyatı	76
~'in istikbali	66
İslâmiyet	21, 23, 24, 25, 30, 36, 37, 56, 58, 61, 66, 68, 87, 109, 115, 116, 161, 206
~ güneşi	Bkz: şems-i İslâmiyet
~ ve fûnun	25
~e leke getirmek	56
~e saykal vurma	26
~i tenkit etmeye çalışanlar	55
~teki dört unsur	Bkz: anasır-ı erbaa-i İslâmiye
ispat-ı müddeâ	58
ispat-ı Sâni-i Vahit	29, 213
İsrailiyyat	23, 36, 37, 38, 78, 87, 92
istî'nas-ı efkâr	214
istiarat	211
istiarat-ı kesire	211
istiare	32, 99, 103
istiare-i bedia	110, 111
istibdad-ı hissiyat	
~in seyyilelerinden	59
istibdad-ı mütenevvi	24
istibdat	24, 59, 79
istidadat	146, 157, 190, 201, 218, 222
istidadat-ı beşeriye	64
istidadat-ı gayr-i mahdûde-i insaniye	165
istidadat-ı gayr-i mahdut	65
istidadat-ı maneviye	221
istidat-ı belâgat	122
istidat-ı beşer	204, 209, 220
istidat-ı fitrı	66

istidad-i kemal	169
istidad-ı seyyie	184
istidad-ı şûre	179
istidad-ı tahlik	179
istidat	63, 138, 147, 151, 173, 186, 187, 209
~nin inkişafı ve ikazı	201
istidlâl	36, 214
istifrag	127
istiğrap	172, 176
istihfaf-ı nizam	74
istihsan	131
istihsan-ı aklıye	114
istikbal	24, 57, 65
~in hasenat ve seyyiatları	59
istikbal-i kible	84
istikra	221
istikra-i tam	63, 115, 167, 191, 220, 221
istimdad-ı hayat	95, 150
istimdat	129
istimrar-ı ahlâk	197
istinkâr	172
istirahat-ı kalbiye	227
istirak-ı sem	150
istis'ap	176
istişare	60, 62
işyan	233, 236
iş bölümü	Bkz: taksimü'l-a'mal
kaide-i taksimü'l-a'mal	
işkâl	211
işrak	166
iştibak	71
iştihar	69
iştihak	136
itâ-i vücud	176
itibar	151, 168
itidal	66
itikad-ı kâmil	61
itikad-ı örfî	124
itikâat	164, 168, 176, 232
itizal	71
ittifak	171
ittizah-ı delil	214
iyilik	109
iyiyi kötüyü birbirinden ayıramayan	Bkz: gayr-i mümeyyiz
izhar-ı harika	205
izn-i ilâhî	240
izzet	195, 233
izzet-i celâl	232, 233
izzet-i kudret	239
izzet-i nefis	195

J

Japon	
~lara cevap	Bkz: ecvibe-i Japoniye
~ların suali	218
Japonya	162

K

Ka'b	36
Kâbe	84
kâbe-i kemalât	183
kabiliyat	65, 222
kabiliyet	Bkz: istidat, istidad-ı beşer
kabiliyet-i ilim	186
kabiliyet-i sanat	186
kabir	227
kabristan-ı fenâ	35
kabul-i umumî	69
kader	56, 240

~e iman	Bkz: iman-ı bilkader
~e ve kazaya iman	250
Kadir-i Hakîm	233
Bkz: Sâni-i Zülcelâl, Rahman-ı Lemyezeli, Sultan-ı Ezel, Zat-ı Zülcelâl, Hak, Sâni-i Âlem, Sâni-i Kâinat, Sâni-i Hakîm, Zat-ı Akdes, Sâni-i Rahmân, Vacibü'l-Vücud, Hâlik-ı Zülcelâl, Hâkim-i Ezel, Allah, Zat-ı Rahman-ı Rahîm, Mutasarrıf, Rab, Sahib-i Kâinat, Zat-ı Vahid	
Kaf (Dağı)	92, 93, 94
Kaf Dağı	81, 91, 93
kafiye	123
kafiyeperestlik	123
Kahhar-ı Zülcelâl	233
kâhin	22
kahr	201
Kahriyyat	33
kaide-i beyaniye	129
kaide-i taksimü'l-a'mal	79
kâinat	29, 30, 33, 36, 85, 161, 168, 173, 174, 176, 178, 182, 185, 190, 191, 221, 222, 237, 238, 242, 247, 250
~ ağacı	Bkz: şecere-i kâinat
~ ve Kur'ân	248
~ ve risalet-i Muhammediye	248
~a mühendis olmak	107
~in hikmet-i hilkatî	236
~in intizamı	237
~in nizam-ı ekmele	166
~in vefatı	248
~taki nizam-ı ekmele	220
~taki tasarruf-i ilâhî	210
kâinat-ı muntazama	65
Kâinatın Sahibi	236, 237
kâl ü kil	73
kal'a	100
kalb-i hassa	216
kalb-i hayal	110
kalb-i insan	243
kalem	89
kalem-i hikmet	21
kalem-i kudret	235
kalıb-ı kelâm	126
kalp	35, 40, 85, 108, 109, 126, 131, 151, 156, 161, 165, 171, 184, 201, 226
~in süveydası	117
kamer	22, 217
kamet-i istidat	189
kamet-i naniye-i istidad-ı insanî	189
kanaat	
~ etmemek	Bkz: adem-i kanaat
kanun	168, 174
kanun-ı beşer	189
kanun-ı haricî	155
kanun-ı ilâhî	85, 113
kanun-ı tekemmül	50
kanun-u tekâmül	33
kar	111, 112
Karâfî	91
karakter	
kötü ~	Bkz: seciye-i seyyie
karbon	116
kar	228
karınca	
~ya şefkat	201
karine-i mania	109
karine-i mecaz	32, 109
karine-i münevvere	184
kasas	197
kasavet-i mücesseme	201
kasavet-i vahşiye	203
kasemat-ı Kur'âniye	30
Kaside-i Bürde	127
kasr-ı müşeyyede	145
kasr-ı müşeyyed-i âlem	105
kasr-ı nazar	168

kast	149
katl	53
kavaid-i külliye-i muntazama	167
kavanin	169, 172, 173
kavanin-i amika-i dakika	202
kavanin-i amika-i dakika-i ilâhiye	21
kavanin-i beşer	189
kavanin-i hayatiye	249
kavanin-i hilkat	202
kavanin-i ilâhiye	30, 77
kavanin-i itibariye	173
kavanin-i külliye	188
kavanin-i latife	155
kavanin-i şeriat	190
kavm-i Arap	36, 196
kâzip	72
kaziye-i tabiiye	122
kaziye-i ülä	73
kaziye-i vahide	72
keennehu	149
kefne	133
kelâm	32, 72, 73,
126, 128, 135, 136, 139, 141, 145, 146, 147, 149,	
150, 151, 153, 163, 178, 204, 207	
~ın delâlet-i vaziiyesi	153
~ın elbise-i fahiresi	126
~ın hayatlanması	124
~ın kanaat ve istiğnası ve asabiyeti	152
~ın kemali	138
~ın kuvvet ve kudreti	129
~ın kuvveti	152
~ın selâmet ve rendeçlenmesi	151
~ın selâseti	149
~ın semeratı	135
~ın servet ve vüs'ati	131
sa'b olan ~	71
kelâm-ı alî	145
kelâm-ı belîğ	127
kelâm-ı ezeli	55, 204, 209
kelâm-ı mahsus	135
Kelâm-ı Mudari	121
kelâm-ı Mudarin	37
Kelâm-ı Rabbanî	246
kelâm-ı vahit	72
Kelâmulлах	32,
Bkz: Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, Kur'ân-ı Vazihü'l-	
Beyan, Kur'ân, Kur'ân-ı Mübîn	
Kelime-i Şahadet	153, 162, 183
kelimetullah	214
kemal	57, 188
kemalât	21, 146, 187, 226, 239
kemalât-ı ilâhiye	238
kemalât-ı insaniye	185, 186
kemal-i haşmet	196
kemal-i hikemiye	34
kemal-i istikamet	197
kemal-i kudret-i ilâhiye	177
kemal-i metanet	197
kemal-i vuzuh	211
kemal-i vüsuk	197, 198, 203
kemal-i zuhur	164
keramet	216
kerde-i erbab-ı basiret	201
kerem	235
kesret-i mahlûkat	236
keş-i esrar	116
keş-i hakikat	59
keş-i râze	138
keş-i sadık	93
keşfiyat	232
keyfiyet	91, 93, 95, 97, 100
keyfiyet-i kelâm	136
keyfiyet-i teşekkül	214
kible	84
kılıç	89
kıssa-i Lût ve Davud	97

kıssa-i Mûsa	147
kıssis	24
kış	222
kiyamet	72, 97, 98, 222, 239, 248
~ alâmetleri	Bkz: eşrat-ı saat,
alâmat-ı kıyamet	
~ günü	Bkz: yevm-i kıyamet
~e alâmet	98
kiyamet-i mükerrere	220
kiyamet-i mükerrere-i nev'iye	222
kiyamet-i şahsiye-i umumiye	222
kıyas	116
kıyas-ı akim	173
kıyas-ı hâdi	176, 177
kıyas-ı mürekkep	145
kiymet	54
kibirlenme	Bkz: tekebbür
kimya	33, 135
kinayat	32
kin-i muzmer	66
kisp	176
kitab-ı âlem	182, 194
Kitab-ı Hakîm	70, 74
kitab-ı kâinat	241
Kitab-ı Mu'cizü'l-Beyan	
~ın misdaki, mufessiri, manası	38
Kitab-ı Mübîn	214
kitap	116
semavî ~lar	247
Kitap	37, 38
kizp	32, 69, 195, 196, 214
~ ve sidkın ortasındaki mesafe	196
Kolomb-u züfûnû	
~nun sebep-i iştiharı	34
komşuluk	145
kozmoğrafya	33
kök	249
kubh	63, 64, 196
Kudret	173
kudret-i ilâhiye	107, 113, 218, 245
kudret-i kâmile-i ilâhiye	177
kudret-i mevhum	176
kudret-i mutlak	246
kudret-i mümkûnat	177
kudret-i Sâni	176
kudret-i tamme	176
kulak	156
Kur'ân	22, 26, 29, 31, 32, 36, 37, 38, 51,
61, 78, 80, 96, 99, 103, 106, 112, 147, 155, 166,	
168, 178, 209, 214, 217, 223, 231, 232, 234, 238,	
Bkz: Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, Kur'ân-ı Vazihü'l-	
Beyan, Kelâmulлах, Kur'ân-ı Mübîn	
~ ve kâinat	248
~da haşır	225, 230
~da intişar eden makasid-i esasiye	29
~da kasem	30
~daki zikr-i ekvan	213
~ın Firdevsi	172
~ın i'cazı	215
~ın mabihi'l-imtiyazı	209
~ın manaları	103
~ın meanisi	38
~ın tefsiri	37
~ın vahyi	Bkz: vahy-i Kur'ân
Kur'ân-ı Hakîm	232
Kur'ân-ı Mu'ciz	21, 102, 220
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan	32, 70, 223, 241
~ın hakkaniyeti	230
Kur'ân-ı Mübîn	38, 217, 220
Kur'ân-ı mürşit	31
Kur'ân-ı Vazihü'l-Beyan	71
kurbîyet	138
kurun-i vusta	26
~ ve ülä	57
kuva	172, 173, 189
kuva-i insaniye	188

kuva-i selâse	190
kuva-i umumiye	173
kuvve-i belâgat	58
kuvve-i cazibe	156, 168
kuvve-i dafia	156, 168
kuvve-i gazabiye	186
kuvve-i maneviye	226
kuvve-i şeheviye	186
kuvve-i vahime	163, 175
kuvvet	57, 58, 59, 60
kuvvet-i fikir	34
kuvvet-i itminan	193
kuvvet-i nispet	188
kuyudat	150
kuyudat-ı kelâm	138
küfür	73, 233, 236, 237
kühulet	192
külliyet	63
küre	85, 101, 103
küre-i arz	80, 85, 90,
101, 134, 180, 237, 238, 246, 247	
~ ve Kur'ân	248
~in tabakati	84
~in yevmiye ve seneviye olan hareketi	214
küre-i zemin	31, 209
küreviyet	83, 94, 106
küreviyet-i arz	83
Kürt	39
Kürtçe	115
kütüb-i İslâmiye	162
Kütüb-i Mezbure	81
kütüb-i mukaddese	232
kütüb-i nahiv	141
Kütüb-i Sâliye	148
Kütüb-i Selâse	80, 168, 181

L

lâedri'ler	107
lâfızperdazâne	55
lâfızperest	122, 123
lâfızperestlik	123
lâfz-ı manidar	182
lâfzın manaya hizmeti	122
lâsiyyema	151
lâtife-i Rabbaniye	35, 161, 164, 184
lâyetenâhîlik	182
lâzım-ı eamm	173
Lebbeyk	181
lenger-endaz	112
letafet	149
letafet-i beyaniye	110
letaif	121, 226
Levh-i Kaza ve Kader	250
levn	180
Leylâ	125
lezaiz-i dünyeviye	186
lezzet	243
lisan	156
lisan-ı mu'cizat	192
lisan-ı sadık	183
lisan-ı şeriat	88
lûgat	45
Lût (a.s.)	97
lûb	74
lütuf	235

M

mâ	104
ma nahnû fih	212

ma'kud	168
ma'razgâh-ı acayıp	92
ma'raz-ı kelâm	151
maanî	45
maani-i amika	211
maani-i beyaniye	143
maani-i lügâviye	122
maani-i müteaddide	143
maani-i mütefavite	135
maani-i müteselsile	149
maani-i sanevî	32
maani-i ülä	69
maarif	24
maâşir-i mevcudat	218
madde	171
maddiyat	35, 108, 180, 182, 195
~ ve maneviyat	35
~ta tevaggul etmek	35
maddiyyun	35, 178, 180
maden	68
maden-i ahlâk-ı âliye	194
maden-i hayat	40
maden-i kelâm	156
maden-i sehavet	216
maden-i ticaret	89
mafiha	187
mağlata	205, 209, 212
mağlata-i vehmiye	110, 124
mahall-i suver	126
mahamil-i sahiha	87
mahbup	136, 137
mahfiyat-ı sanat	177
mahir	48
mahiyet	95
mahiyet-i ilim	57
mahkeme-i kübra	65, 240
mahkiyun anı	69
mahlûkat	169, 250
mahlûk-ı ilâhî	97
mahmil-i sahih	116
mahmul	108
mahv	181
mail-i kamer	46
maışetteki müsavatsızlık	67
Makalât-ı Selâse	81
Makale-i Sâliye	150, 151
makam	152
Makamat	123
Makasid	83
makasid-ı kelâm	95
makasid-ı Kur'âniye	99, 162
makasid-ı rububiyet	238
makasid-ı şeriat	46
makine	135
makine-i acıbe-i ilâhiye	169
makine-i dakika-i bedia-i ilâhiye	167
maksad-ı ilâhî	114
maksat	174
maksud-ı Şari	209
makulât-ı sirfe	210
mal	42
malûmat	49
malûmat-ı müzahrefe-i sabıka	36
malûmu ilâm	106
mana	143, 153
~ların becayış ve inkılapları	143
~ların tecessümü	124
~nın kameti	152
mana-i hakikî	46
mana-i muallâka	143
Mançur	97
maneviyat	35, 141, 190, 195, 200, 209, 220
~ ve maddiyat	35
mantık	44, 46, 47, 51, 96, 108, 121
~in üslûbu	121
marifet	47, 89

marifet-i lâhiye	179	melek-i müekkel	88
marifet-i Sâni	165, 166, 214	melekûtiyet	88
marifetullah	163, 183	melekûtiyet-i eşya	179
masdar	173	melekû'l-bihar	88
masnuat	177	melekû'l-cibal	88
masumiyet-i enbiya	97	melekû'l-emtar	88
maşrık-ı istikbal	81	meizum-i ehass	173
matbaa-i lâhiye	173	memur	138
matbuat	68	memuriyet	218
matmah-ı nazar	178	menabi-i hayat	104
mavera-i haşr-i cismani	222	menafi-i eşya	166
mazi	57, 249	menar-ı neyyir	181
~de nazarı olan bir şeyin müstakbeli	33	menba-ı hidayet	216
~nin hasenat ve seyyiatları	59	menba-ı ulûm-i âliye	192
~yi müstakbele kıyas etmek	208	menfaat-i şahsiye	58
me'kel	188	menfaat-i umumiye	58
me'lûf	70	menşur-ı lâyezalî	161
me'lûfat	70	menşur-ı mukaddes	161
Me'mun	37	meratib-i mütefavite	138
me'hus	177	meratip	71
me'yusiyet	227	meraya-i mevcudat	179
meani	122, 137	merdiven-i terakki	212
meani-i muallâk	139	merhamet	228
meani-i mütezahime	139	mesaib-i dehr	131
meani-i ulâ	32	mesail-i diniye	76
meayip	163	mesail-i fûnun	24
mebadi	33, 208	mesalih	167, 190
mebde-i evvel	169	mesalih-i cüz'îye-i müteferrika	191
mecaz	45, 99, 103, 109	mesalih-i külliye	191
~ve hakikat	46	mesalik-i nübüvvet	194
meclis-i âlî-i Kur'ânî	30	mesavî	190
meclis-i mebusan-ı ilmiye	41	mesavî-i medeniyet	67
Mecnun	125	mescit	51
Mecusîler	175	mesken	188
mezczup	85	meslek-i belâgat	31
medar-ı maişet	88	meslek-i gayr	59
medaris	79	meslek-i müteassife	180
medd-i nazar	152	Mesnevî	69
medenî	198, 208	mesuk-i lehû'l-kelâm	69
medeniyet	66, 68, 89, 97, 208	meşhur	42, 195
~in prensipleri	Bkz: düstur-i medeniyet	meşîet	172
~lerin ihtiyarlanması	67	meşîet-i lâhiye	80, 113, 168
Avrupa ~i	67	meşreb-i ehl-i fark ve sahv	181
medeniyet-i hazıra	206	meşrep	
medeniyet-i mahza	22	sâfi ~	181
medrese	76, 77,	meşrutiyet	41, 68
Bkz: medaris		meşveret	41, 60, 61
~ ilimleri	Bkz: ulûm-i medaris	meşveret-i efkâr	60
medrese-i Ceziretül-Arap	192	metatip	145
mefahim-i mütefavite	135	metanet	60, 68, 156, 197
Mefatihü'l-Gayb	83	Mevakif	83
meffut	173	mevc-i mekfuf	94, 112
mehasin	138, 147, 190	mevcud-i haricî	173
mehasin-i medeniyet	61, 68	mevcud-i manevî	174
mehasin-i mücerrede	192	mevhum	169
mehazin-i mâ	104	Mevlevî	85
mehd-i beşer	105	mevt	222, 227
mekân	80	~in biraderi	113
mekatib-i âliye	57	mevt-i ebedî	244
mekayis	102, 175	mevzuat	43
melâike	87, 240, 247	meyelan-ı fitriye	75
~nin vücudu	240	meyl-i fitrî	79, 187
hayat ~ye iman rûknünü ispat eder	246	meyl-i harikulâde	75
melâike-i kiram	115	meyl-i insaf	24
melâike-i mukarrebîn	240	meyl-i insaniyetkârâne	58
melbes	188	meyl-i tabîl	189
mele-i âlâ	164	meyl-i taharri-i hakikat	24, 58
melek	22, 97, 240	meyl-i teceddüt	66
dağlara nezaret eden ~	Bkz: melekû'l-cibal	meylü'l-ağalık	79
denizlere nezaret eden ~	Bkz: melekû'l-bihar	meylü'l-amiriyet	79
yağmurla vazifeli olan ~	Bkz: melekû'l-emtar	meylü'l-istikmal	33, 211
meleke	48, 207	meylü'l-mübalâğa	53, 75
meleke-i marifet-i hukuk	190	meylü'l-mübalâgat	75
meleke-i rasiha	52	meylü'l-mücazeze	53
meleke-i riayet-i hukuk	190	meylü'l-raic	196
meleke-i tadil-i ahlâk	190	meylü't-tecavûz	189

meylû't-tefevvuk.....	50, 58, 73, 79
meylû't-tefrîr.....	47
meylû't-terakki.....	33, 43, 211
meylû't-tezeyyût.....	53
mezahim.....	165
mezaya.....	121, 147
mezheb-i batıl.....	215
mezheb-i l'caz.....	31
mıntıkâtü'l-büruc.....	46
mide.....	243
~deki ihtiyaç.....	228
Miftah-ı Sekkâkî.....	110
mihver-i nizam.....	181
mikroskobik.....	
~ hayvanlar.....	Bkz: âlem-i hayvanat-ı
hurdebiniye.....	
mikyas-ı azamet.....	175
millet.....	65
~in gerilemesi.....	Bkz: tedenni-i millet
~in mehasin-i etvarı.....	42
~in netaic-i efkârını.....	42
millet-i İslâm.....	57
minhac-ı irşat.....	212
mirac-ı Kur'ânî.....	166
mirâç.....	22, 166
misak-ı ezeliye.....	161
misal.....	69
mistar.....	173
mizac-ı akıl.....	180
mizac-ı ruh.....	226
mizaç.....	126, 236
mizan.....	74, 240
mizan-ı adalet-i ilâhiye.....	190
mizan-ı ekber.....	240
mizan-ı kemal.....	175
mizanü't-tadil.....	138
Moğol.....	97, 98
Molla Nasreddin Efendi.....	43
mu'ciz.....	30
mu'cizat.....	22, 64, 77, 153, 191, 199
mu'cizat-ı bahire.....	232
mu'cizat-ı kütüb-i mutebere.....	217
mu'cizat-ı mahsusa.....	215
mu'cize.....	21, 72, 74, 153, 229, 230, 234, 238
~ağaçların konuşması ~si.....	Bkz: tekellüm-i
şecer.....	
hayvanların konuşması ~si.....	Bkz: tekellüm-i
hayvan.....	
~taşların konuşması ~si.....	Bkz: tekellüm-i hacir
mu'cize-i mütevatire-i bahire.....	53
Mu'tezile.....	175
muadelet.....	138
muahaze.....	69
muallim.....	189
muanaka.....	181
muşeret.....	138
mugalâta.....	73, 171
muhabbet.....	59, 124, 201, 222, 223, 228, 232
muhabbet-i insaniyet.....	24
muhakemat.....	150
Muhakemat.....	223, 225
~in cihetü'l-vahdeti.....	191
muhakeme.....	163
muhakemesizlik.....	108
muhakkikîn.....	46, 96, 179
~in ihtilâfâtı.....	96
muhakkikîn-i İslâm.....	25, 83
muhakkikîn-i nev-i beşer.....	64
muhakkikîn-i sofiye.....	92, 166, 178, 180
muhâlât.....	168
muhalefet.....	174
muhaliyet.....	168, 170
Muhammed (a.s.m.).....	22, 64, 72, 162, 183, 192, 196, 218, 220, 238,
Bkz: Nebî-i Ümmî, Muhammed Aleyhisselâm, Ser-	

ver-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Peygamber (a.s.m.),	
Fahr-i Kâinat, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medine-i Mü-	
nevvere, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşimî, Re-	
sul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah	
~in bir mu'cize-i maneviyesi.....	199
~in ciddiyeti.....	197
~in fenn-i hikmete cevabı.....	218
~in hayatı.....	Bkz: hayat-ı
Muhammediye.....	
~in nübüvveti.....	197, 218
~in risaleti.....	Bkz: risalet-i Muhammediye
Muhammed Aleyhisselâm.....	162
Muhammed-i Haşimî.....	Bkz: Muhammed (a.s.m.),
Muhammed Aleyhisselâm, Server-i Kâinat, Fahr-i	
Âlem, Peygamber (a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i	
Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Resul-i Ekrem,	
Nebî-i Ümmî, Resul-i Sadık, Hazret-i Muhammed,	
Habibullah	
~nin sıdkı ve nübüvveti.....	203
~nin ümmiyeti.....	203
muharrefe.....	36
muhibb-i din.....	54, 76
muhit-i zaman ve mekân.....	208
muhtasar.....	156
muhtelefû'n-fihâ.....	95
muhtemel.....	108
muhtera.....	172
muhtereat.....	177
Muhyî.....	245
Muhyiddin-i Arabî.....	92
Mukaddemat.....	26
Mukaddemat-ı İsna Aşer.....	207
Mukaddeme.....	28
mukadderat.....	240, 250
mukadderat-ı hayatiye.....	249
mukaddes.....	182
~ kitaplar.....	231, 232
mukallidîn-i maddiyyun.....	179
mukallit.....	95
mukannin.....	188
munis.....	122
munsif.....	83
murad-ı Nebevî.....	93
murad-ı Nebî.....	93
murdar.....	196
musibet.....	165
Mutasarrıf.....	237,
Bkz: Sâni-i Zülcelâl, Rahman-ı Lemyezeli, Sultan-ı	
Ezel, Zat-ı Zülcelâl, Hak, Sâni-i Âlem, Sâni-i Kâinat,	
Sâni-i Hakîm, Zat-ı Akdes, Sâni-i Rahmân, Vacibü'l-	
Vücud, Hâlik-i Zülcelâl, Kadîr-i Hakîm, Allah, Zat-ı	
Rahman-ı Rahîm, Hâkim-i Ezel, Rab, Sahib-i Kâi-	
nat, Zat-ı Vahid	
Mutasarrıf-ı Hakîm.....	
~in adaleti, hikmeti, rahmeti.....	239
Mutasarrıf-ı Kadîr.....	243
mutasavvıf.....	178
mutasavvıfın.....	179
muttala.....	71
muttarit.....	174
muvazene.....	74, 163, 175
muvazene-i a'mal.....	240
muvazene-i cereyan-ı umumî.....	164
muvazenet-i etvar.....	197
mü'min.....	176
mübâlâğa.....	53, 75
mübâlâğacı.....	74
mübâlâğacuyâne.....	55
mübâlâğat.....	74
mübâlât.....	193
mübareze.....	128
mübayenet-i cevheriye.....	172
mübelliğ-i belîğ.....	161
mücâzat.....	240
mücâze.....	54
mücâzif.....	55

mücerredat-ı sırfa	70
mücerredat-ı sırfedan	35
müçtehit	48, 72, 91
müdavele-i efkâr	69
müdeâ	214
müdebbir-i galip	57
müderriş	79
müdevveriyet	84
müdevveriyet-i arz	83
müessir-i hakikî	88, 175
müessiriyet	168
müfarakat	228
müfessir	51, 178
müfessir-i azîm	40
müfessir-i cellî	51
müfessir-i Kur'ân	44
müfessirin-i izam	106
müfettişlik	208
müfsit	96, 97
mühendis	35, 85
kâinata ~ olmak	107
mükâbir	72, 73
mükâfat	240
mükerrrem	170
mülâyemet	173
mülhim-i hakikat	40
mümaresat-ı ilzamiyat	167
mümaşat-ı ezhan	70, 103
mümatala-i hak	124
mümevvehat	78
mümkünat	176
mümkünat	180
münasebat-ı nahviye	142
münazarat	150
münevver	177
münezzeh	182
münkir	53, 225
münkir-i küreviyet	83
müraat-ı efham	70, 103
müraat-ı esbap	71
mürekkabat-ı müteşabike-i mütesaide-i kâinat	164
mürşid-i nebî	186
mürşit	189
~e olan ihtiyac-ı zarurî	185
müsademat-ı azîme	202
Müseylime	196
müskirat	55
Müslim	56
Müslüman	36, 37, 49, 51, 63, 87, 162
~ların dünya rahatından mahrum olmaları	24
müstakbel	208, 212, 249
maziye ~e kıyas etmek	208
mütebit	116
müstemî	156
müstedbeat	69, 131, 136, 143
müstedbeu't-terakip	214
müşûl-i faraziye	69, 70
müşagabe	171
müşahhat	70
müşarûnileyh	136
müşavere	171
müşir	138
müşkülât-ı Kur'âniye	71
müteannit	95
mütehakkim	79
müteharri-i hakikat	78
mütehassıs	48, 51, 207
mütehayyel	93
mütehayyelât	70, 210
mütehayyile	85
Mütekaddimin	43
Mütekellimin	166
mütesallib	135
müteşaa	145
müteşabihat	211

müteşabihat-ı Kur'âniye	70
mütevâtir	87, 93, 216
mütevâtir-i bilmana	216
müvellidülhumuza	116
müvellidülma	116
müvesvis	86
müyulât	58, 59, 65, 136, 186, 221, 222
müyulât-ı kalbiye	57
müyulât-ı nefsanîye	60
müyül-i müteşaipe	165
müzahref	171
müzahrefiyet	194
müzekkire-i mükerrere	188

N

nahiv	141
nakil	29
nakkâd-ı hakikat	39
nakkad-ı muhakkikîn-i Islâm	38
Nakkaş-ı Ezeli	164
nakş-ı ezel ve ebed	55
nakş-ı kelâmî	141
nâma'dud	182
nâmahdud	182
namaz	84
~in terki	32
namzed-i istikbal	59
nar-ı merkeziye	102
nar-ı mukade	136
nas	210
Nasarayı ve emsalini dalâlete atan	61
Nasirü'd-din-i Tûsî	151
nasihat	79
Nasreddin Efendi	
Molla ~	43
natikîyet	187
nazar-ı akıl	129
nazar-ı belâgat	213
nazar-ı dalâlet	250
nazar-ı ehl-i dikkat	193
nazar-ı hak	75
nazar-ı hakikat	173
nazar-ı hikmet	63
nazar-ı hissi	113
nazar-ı sathî	74, 75, 109, 122, 130, 167, 170
~ sahibi	109
nazar-ı Şarî	210
nazarî	208
nazariyet	96
nazm-ı lâfz	122
nazm-ı maanî	121
nazm-ı mana	122
nazzam-ı hakikî	213
neam	208
nebatat	169
nebî	97, 190, 192
Nebî-i Sadık	65, 102,
Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisse- lâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Peygamber (a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i Ümmî, Sahib-i Medi- ne-i Münevvere, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşi- mî, Resul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah	
Nebî-i Ümmî	22,
Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisse- lâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Peygamber (a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medi- ne-i Münevvere, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşi- mî, Resul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah	
necm-i sapık	167
nedamet	127
nefer	138
nef-i ruh	124
nefis	85,

126, 163, 167, 168, 170, 171, 175, 197, 208, 227,	
<i>Bkz: enfûs</i>	
~ini sevmek.....	<i>Bkz: hubb-i nefis</i>
nefs-i beşer.....	208
nefs-i hak.....	215
nefs-i şeriat.....	51
nemmam.....	124
nesim-i seher.....	128
Nesir.....	87
neşir.....	235, 239
neşr-i hayat.....	165
neşr-i suhuf.....	240
netâic-i efkâr.....	189
netice-i hilkat-i semavatı.....	247
nev.....	63, 88, 169
nevamis-i bedia.....	177
nevamis-i fitriye.....	30
nevamis-i hikmet.....	190
nevamis-i ilâhiye.....	30
nev-i benî Âdem.....	236
~mizacı ve hilkatı.....	236
nev-i beşer.....	64,
89, 161, 167, 188, 189, 191, 192, 204, 222, 226,	
<i>Bkz: beşer, insan, benî Âdem, nev-i benî Âdem,</i>	
<i>nev-i insan</i>	
~deki nizamât.....	185
~in mürşide olan ihtiyacı-ı zarurisi.....	185
~in nizam ve muvazenet ve terakkisi.....	21
~in saadeti.....	209
~in selâmeti.....	209
~ne şey üzerinde beka bulur?.....	89
nev-i insan.....	227, 237, 238, 243, 244,
<i>Bkz: beşer, nev-i beşer, benî Âdem, nev-i benî</i>	
<i>Âdem, insan</i>	
nev-i mutavassıt.....	169
nev-i müteselsil.....	169
nev-m-i gaflet.....	30, 132
nida-i ihtiyaç.....	181
nihayet-i iffet.....	197
nihayet-i itminan.....	197
nikâh.....	191
nikâl.....	130
nikmet.....	222
nimet.....	168, 222, 235
~in reisi.....	222
nisbet-i hemcinsiye.....	59
niseb.....	220
nizam.....	114, 174, 185, 204, 240
nizamatü'l-âlem.....	206
nizam-ı âlem.....	114, 165, 170, 178, 187
nizam-ı bedi.....	213
nizam-ı ekmel.....	121, 167, 188
nizam-ı hilkat-i âlem.....	85
nizam-ı kâmil-i kâinat.....	165
nokta-i istîmdat.....	165
nokta-i istinat.....	165
nokta-i kemal.....	33
nokta-i vahide.....	181
nur.....	56, 81, 238
Nur Talebeleri.....	68
nur-i ayn-ı âlem.....	177
nur-i basar.....	177
nur-i fikir.....	222
nur-i nazar.....	185
nur-i nevvâr.....	203
nusus.....	214
nuk-t-u belîğane.....	161
nübüvvet.....	22, 29,
153, 162, 183, 191, 192, 194, 195, 213, 234	
nübüvvet-i Muhammed.....	185, 192
nübüvvet-i mutlaka.....	146, 185, 188, 191
nücüm.....	101
nücüm-i Kur'âniye.....	75
nücüm-i sakîbe.....	75
nücüm-i sema-i hidayet.....	61
nûfûs.....	208

nûkte-i zerafet.....	123
nûmayış.....	122, 152

O

oksijen.....	<i>Bkz: müvellidülhumuza</i>
Onuncu Söz.....	223, 225
oruç.....	84

Ö

öküz.....	88, 89
ölüm.....	226, <i>Bkz: mevt</i>
ömr-i beşer.....	221, 237
ömr-i ebedî.....	221
örf.....	69

P

papaz.....	<i>Bkz: kıssis</i>
parlaklık.....	152
peder.....	169
peygamber.....	77, 189, 229, 232, 247,
<i>Bkz: enbiya, Bkz: nebî</i>	
hayat ~lere iman rûknünü ispat eder.....	247
Peygamber (a.s.m.).....	72, 98, 216,
<i>Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisse-</i>	
<i>lâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Nebî-i Ummî,</i>	
<i>Fahr-i Kâinat, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medine-i Mü-</i>	
<i>nevvère, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşimî, Re-</i>	
<i>sul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah</i>	
~in delil-i sıdkı.....	193
~in parmaklarından suyun nebeanı.....	216
Peygamberimiz (a.s.m.).....	89, 97, 153, 184, 223
~in hal ve hareketleri.....	77
peygamberlik.....	<i>Bkz: nübüvvet, vücud-i nübüvvet</i>
peyman.....	161

R

ra'd.....	111, 112
Rab.....	234, 237, 239,
<i>Bkz: Sâni-i Zülcelâl, Rahman-ı Lemyezeli, Sultan-ı</i>	
<i>Ezel, Zat-ı Zülcelâl, Hak, Sâni-i Âlem, Sâni-i Kâinat,</i>	
<i>Sâni-i Hakîm, Zat-ı Akdes, Sâni-i Rahmân, Vacibü'l-</i>	
<i>Vücud, Hâlik-ı Zülcelâl, Kadîr-i Hakîm, Allah, Zat-ı</i>	
<i>Rahman-ı Rahîm, Mutasarrıf, Hâkim-i Ezel, Sahib-i</i>	
<i>Kâinat, Zat-ı Vahid</i>	
Rabb-i lzzet.....	129
~in kelâmı.....	147
Rabb-i Rahîm.....	232
rağbet.....	171
Rahîm.....	64
Rahman.....	64
Rahman-ı Lemyezeli.....	21,
<i>Bkz: Sâni-i Zülcelâl, Hâkim-i Ezel, Sultan-ı Ezel,</i>	
<i>Zat-ı Zülcelâl, Hak, Sâni-i Âlem, Sâni-i Kâinat, Sâ-</i>	
<i>ni-i Hakîm, Zat-ı Akdes, Sâni-i Rahmân, Vacibü'l-</i>	
<i>Vücud, Hâlik-ı Zülcelâl, Kadîr-i Hakîm, Allah, Zat-ı</i>	
<i>Rahman-ı Rahîm, Mutasarrıf, Rab, Sahib-i Kâinat,</i>	
<i>Zat-ı Vahid</i>	
Rahman-ı Rahîm.....	233
Rahmanür-Rahîm.....	
~in rahmeti.....	222
rahmet.....	113, 222, 232, 233, 234, 235
rahmet-i bîpayan-ı ilâhiye.....	102
rahmet-i mutlaka.....	245
rahmet-i vasia.....	239
ratb.....	172
re's-i riya.....	50

refahet.....	66
refakat.....	228, 232
refika-i hayat.....	228
rehber-i hakikat.....	25
rekabet.....	66
resul.....	247
Resul-i Ekrem.....	232,
<i>Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisse-</i>	
<i>lâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Peygamber</i>	
<i>(a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medi-</i>	
<i>ne-i Münevvere, Nebî-i Ümmî, Muhammed-i Haşi-</i>	
<i>mî, Resul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah</i>	
~'in fiil ve hali.....	205
~'in mesleği.....	202
~'in sıdk ve nübüvveti.....	199
~'in ümmiyeti.....	198
Resul-i Sadık.....	220
revabit.....	220
rey-i ahmakâne.....	180
riayet.....	211
riayet-i mesalih.....	166, 167, 221
rikkat-i cinsiye.....	228
rikkat-i letafet.....	201
Risale-i Kader.....	240
risale-i Münacat.....	231
Risale-i Nur Külliyyatı.....	223
Risale-i Nur Talebeleri.....	234
risalet.....	21
risalet-i Muhammediye.....	247, 248,
<i>Bkz: Hazret-i Muhammed'in risaleti</i>	
~ ve kâinat.....	248
riyazetü'l-kalp.....	206
rububiyet.....	234, 235
rububiyet-i mutlaka.....	235
ruh.....	226, 244, 246, 248
~lar.....	<i>Bkz: ervah</i>
~lar âlemi.....	<i>Bkz: âlem-i ervah</i>
ruhban.....	61
ruh-i cevvalé.....	198
ruh-i mücerred.....	216
rutubet.....	112
rûkn-i imanı.....	239
Rüstem-i Zal.....	43
rûtbe.....	138
rûya-i sadık.....	93

S

Sa'd.....	83
saadet.....	170, 226, 228
~in fecr-i sadıkı.....	81
saadet-i beşer.....	189
saadet-i dareyn.....	21
saadet-i ebediye.....	64, 146, 1
86, 187, 219, 220, 221, 222, 223, 232	
~nin anahtarı.....	223
saadet-i hayat.....	243
saadet-i uhreviye.....	102
saadetsaray-ı ebediye.....	80, 161
saadetsaray-ı kemalât.....	50
sabah.....	222
sabit.....	128
sade.....	214
sadık.....	72
sadık-ı ahmak.....	55, 84
Sadıkü'l-Va'di'l-Kerim.....	233
Sadi-i Şirazi.....	70
safbeste-i hareket.....	136
safsata.....	59, 60, 61, 108, 171, 178, 212, 219
sahabe.....	
~lerin adaletleri.....	196

Sahib-i Kâinat.....	238,
<i>Bkz: Sâni-i Zülcelâl, Rahman-ı Lemyezeli, Sultan-i</i>	
<i>Ezel, Zat-ı Zülcelâl, Hak, Sâni-i Âlem, Sâni-i Kâinat,</i>	
<i>Sâni-i Hakîm, Zat-ı Akdes, Sâni-i Rahmân, Vacibü'l-</i>	
<i>Vücut, Hâlik-i Zülcelâl, Kadîr-i Hakîm, Allah, Zat-ı</i>	
<i>Rahman-ı Rahîm, Mutasarrıf, Rab, Hâkim-i Ezel,</i>	
<i>Zat-ı Vahid</i>	
Sahib-i Medine-i Münevvere.....	183
sahibü'l-beyt.....	143
sahra-i âlem.....	113
sahte.....	<i>Bkz: münevvehat</i>
sahv.....	181
Said Nursî.....	23,
<i>Bkz: Üstat, Üstat Hazretleri, Eski Said, Bediüzzaman</i>	
~'nin üssü'l-esas-ı mesleği.....	75
sail-i müteannit.....	95
sakal.....	131
sakf-ı merfu'.....	105
sakit.....	131
salâvat-ı bînihaye.....	21
saltanat-ı Arap.....	121
saltanat-ı faniye.....	187
saltanat-ı rububiyet.....	233
saltanat-ı Rububiyet.....	232
saltanat-ı ulûhiyet.....	235
san'at.....	176, 213
san'at-ı İlâhiye.....	90
sanat.....	29, 48, 63, 78, 79, 89,
126, 127, 139, 149, 152, 173, 176, 178, 186, 214	
sanat-ı bedia.....	170
sanat-ı belâgat.....	153
sanat-ı beyaniye.....	110
sanat-ı hayaliye.....	141, 149
sanatkâr.....	156
sanatlar.....	188
sanayi-i kesire.....	188
Sâni.....	29, 93, 146,
162, 164, 165, 166, 167, 172, 173, 175, 176, 178,	
179, 182, 183, 184, 188, 212, 214, 244	
~'in hikmeti.....	29, 185
~'in tevhidî.....	181
~'in vücub-u vücudu.....	164
Sâni-i Âlem.....	85, 188, 236
~'in azameti.....	31
Sâni-i Hakîm.....	65, 80, 165, 170, 222
~'in rahmeti.....	220
Sâni-i Kâinat.....	31
Sâni-i Rahmân.....	111
Sâni-i Vacibü'l-Vücut.....	171
Sâni-i Vahid.....	162
Sâni-i Zülcelâl.....	29, 50, 162, 170, 182, 213,
<i>Bkz: Hâkim-i Ezel, Rahman-ı Lemyezeli, Sultan-i</i>	
<i>Ezel, Zat-ı Zülcelâl, Hak, Sâni-i Âlem, Sâni-i Kâinat,</i>	
<i>Sâni-i Hakîm, Zat-ı Akdes, Sâni-i Rahmân, Vacibü'l-</i>	
<i>Vücut, Hâlik-i Zülcelâl, Kadîr-i Hakîm, Allah, Zat-ı</i>	
<i>Rahman-ı Rahîm, Mutasarrıf, Rab, Sahib-i Kâinat,</i>	
<i>Zat-ı Vahid</i>	
~'in kudreti.....	175
sathiyet.....	204
sathiyet-i arz.....	212
sathî.....	171
saykal.....	26
Sebe.....	127
sebeb-i hilkat.....	236
secde.....	88

seciye.....	53, 201	seyyarat.....	113
~nin inkişafı ve ikazı	201	seyyare.....	111
seciye-i seyyie	53	seyyiat.....	59
sed		Seyyid	78
~din harabiyeti	98	Seyyid (şahıs)	83
~din inhidamı	98	Seyyid Şerif.....	151
sedat	149	sıcaklık	<i>Bkz: hararet</i>
Sedd-i Çin.....	97, 98	sıddıkın	232
Sedd-i Kur'an.....	98	sıdk	32, 69, 73,
sedd-i mahfi	97	183, 193, 195, 196, 198, 214, 223	
sedd-i turuk	167	~ ve kizbin ortasındaki mesafe.....	196
Sedd-i Zülkarneyn	67, 81, 95	sıdk-ı enbiya	77
sefahat	54, 67, 239	sıdk-ı Muhammed	199
sefalet	23, 66, 116	sıfât-ı kemaliye.....	172
sefarete	69	sıla-ı rahim	144, 156
sefine-i sa'y	81	sırat-ı müstakim	21, 25, 74
sehhar	124	sırr-ı hayat.....	249, 250
sekir	181	sırr-ı hikmet	188
sekkabı -i tahkikiye	155	sırr-ı hikmet-i ilâhiye	77
Sekkâkî	151	sırr-ı teklif	77
selâmet	152	sihr-i beyanî	125
selâmet-i fıtrat	66	silsile-i cibâl	105
selâset	149, 152	silsile-i hâdisat	164
selâsil-i cibâl	94	silsile-i tahsil	79
selâsil-i resail	164	silsile-i vücud-i ilmî	249
Selef	47, 116	sinematoğraf	124
Selef-i Salihîn.....	60	sinematoğrafı	128
sema	85, 90, 105, 112, 168	sinir hastalığı.....	108
sema-i müstakbel.....	58	sinn-i tekemmül.....	192
semavat	80, 84	siyaset.....	171
~ ehli	236	siyasetü'l-medeniye	206
~in ulûmları.....	80	siyasiyyun	229
arzin ~a denk tutulması	236	siyer	197, 215
semavî		sofestaî	86, 197
~ ferman	236	Sofestaî	200
~ kitaplar	234, 247	soğukluk	<i>Bkz: bürudet</i>
~ suhuffar	231	söylemek.....	155
~ tokatlar	238	Sözler	223
semerat	167	su	<i>Bkz: mâ</i>
semere-i istidat	189	~yun mühendisi	127
sene	220, 221, 222	subh-misal.....	132
septisizm	<i>Bkz: lâedri'ler</i>	suhuf-i semaviye.....	232
Sera-Süreyya	180	sû-i edeb	23
sereyan-ı füyuzat	179	sû-i fehîm	23
sergüzeşt-i hayatiye.....	240	sû-i ihtiyar	122
serir-i tedris	83	sû-i tefehhüm	56, 179
sermaye-i saadet	218	sulb-i hilkat	33
sermediyet-i hâkimiyet	237	Sultan.....	230
Server-i Kâinat	21,	Sultan-ı Ezel.....	21, 30, 161, 218,
<i>Bkz: Nebî-i Ümmî, Muhammed (a.s.m.), Muham-</i>		<i>Bkz: Sâni-i Zülcelâl, Rahman-ı Lemyezeli, Hâkim-i</i>	
<i>med Aleyhisselâm, Fahr-i Âlem, Peygamber</i>		<i>Ezel, Zat-ı Zülcelâl, Hak, Sâni-i Âlem, Sâni-i Kâinat,</i>	
<i>(a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Nebî-i Sadık, Sahib-i Medi-</i>		<i>Sâni-i Hakîm, Zat-ı Akdes, Sâni-i Rahmân, Vacibü'l-</i>	
<i>ne-i Münevvere, Resul-i Ekrem, Muhammed-i Haşî-</i>		<i>Vücud, Hâlik-ı Zülcelâl, Kadîr-i Hakîm, Allah, Zat-ı</i>	
<i>mî, Resul-i Sadık, Hazret-i Muhammed, Habibullah</i>		<i>Rahman-ı Rahîm, Mutasarrıf, Rab, Sahib-i Kâinat,</i>	
<i>servet</i>	<i>182</i>	<i>Zat-ı Vahid</i>	<i>39</i>
~in dağılmaması	152	sultan-ı insaniyet.....	187
sevk-i hitap.....	139	sultan-ı manevî	174
sevk-i insaniyet	186	Sultan-ı Sermedî	
sevkü'l-insaniyet.....	189	~nin kemalâtı	239
sevr	89	Sultan-ı Zîşan	231
Sevr	81, 87, 88, 89, 90	suret.....	70, 171
~in kıssa-i meşhuresi.....	87	suret-i garaz	129
seyr-i ruhanî.....	80, 92	suret-i hayatiye	143
seyyale-i berkiye-i tarihiye	81		

suret-i mana.....	32, 123
suret-i mütegayyire	171
suret-i sehl.....	211
suret-i taayyüş	187
suretperestlik	123
sutur-u kâinat-ı dehr.....	182
suver-i hayaliye	70
suver-i maanî	69
suver-i misaliye	211
suver-i müteaddide	147
suver-i müteşabihe	211
sübût-i ilmi	250
Süha.....	153
Süha Yıldızı.....	53
sükna	100
sükûn	100
sükûnet	227
sükûn-i mutlak.....	113
sünnet	116
Sünnet	37, 38
Süphan Dağı	107, 114
Süreyya.....	38, 179

Ş

şahid-i sadık.....	162, 183
şahs-ı manevî	200
şahs-ı meşhur	42
şahsiyat.....	58
şahsiye-i insaniye	226
şair	121
şair-i sahir	124
şairüttab'	174
Şari.....	55
Şarkî Anadolu.....	117
şatahat	178, 179
şebih	141
şecaat.....	23, 43, 190, 195
şecere-i hakikat.....	148
şecere-i hayat	242
şecere-i hilkat	31, 90
şecere-i kâinat	249
şecere-i Tûba	101
şecere-i zakkum-i Cehennem	101
şefaat	234
şefkat	222, 227, 228, 235
şefkat-i rububiyet	233
şehristan-ı ebedül'abad	219
şehvet	58
şehvet-i nefis.....	67
şek	108
şems	31, 106, 112, 113, 134, 180, 212, 214
~e müekkel olan melek.....	88
Şems	153
şems-i hakikat.....	22, 78, 110, 202
şems-i İslâmiyet	
~in küsufa yüz tutması.....	24
~in münkesif etmesi.....	24
şer	63, 64
şerait-i adiye-i itibariye.....	172
şerait-i hayat	104
şeref.....	44
şeref-i insaniyet.....	188

şariat.....	49, 51, 52,
54, 55, 59, 84, 116, 173, 174, 189, 190, 205, 209	
~in hakaiki	21
~in maksud-i hakikîsi	210
~in nevamisi	209
şariat-ı fitriye	134, 173
şariat-ı fitriye-i ilâhiye	85, 173, 174
Şariat-ı Garra.....	21, 24, 67, 213
~nın terbiyesi	68
şariat-ı hilkat	78
şariat-ı ilâhiye	189, 190
şariat-ı İslâmiye.....	205
şerr-i cüz'î	47
şerr-i kesir	47
şevk	138
şeyatîn	150
şeyatîn-i evham	167
şiddet-i zekâ.....	34
şiddet-i zuhur	164
şimal.....	84
şimendifer-i terakkiye	81
şimşek.....	Bkz: berk
şöhret.....	42, 43, 99, 195
şua	136
şule-i cevvale.....	184, 193, 195
şule-i hakikat.....	45
şuur	168, 246, 248
şuur-u kâinatın şuuru	248
şübehat	60
~in menba'ları	209
şükûk.....	60
~un menba'ları	209
şühpecilik	Bkz: lâedri'ler

T

taam	229
taarruz-i evham.....	166
taassub-i baride.....	115
taassub-i barit	73
taassup	24, 59, 60
taat	85, 134
tab	60
tabaka-i türabiye	104
tabayia tasallut.....	201
tabayi-i beşer	61
tabiat.....	59, 141, 149,
155, 172, 173, 174, 186, 190	
tabiat-ı Arap	22
tabiat-ı belâgat	122
tabiat-ı beşer.....	198
tabiat-ı hevaiye	173
tabiat-ı mana.....	123, 155
tabiat-ı mevhome	171
tabiat-ı saniye	200
tabîlik.....	152, 168
tabiiyyun.....	175
tabip	35
taburun harekâtı.....	174
Tacir-i Yemenî	133
tadil-i mizaç.....	66
tadlil-i gayr	59, 60
tağalğul	122
tağlit	215

tağlî-i ezhan	106	tecarüb-i kesire	211
tahakküm	48, 59, 193	tecavüp	129
tahakküm-i zahiri	201	tecavüz	54, 188
taharri-i hakikat	213	tecavüzat	227
tahassun	100	teceddüt	75
tahavvüf	193	tecellî-i esma	
tahavvül-i esnaf	169	~ ve sıfât	179
tahiyyat	21	tecessüm-i meani	92
tahkik	210	tedafü	195
tahribat	227	tedbirü'l-ceset	206
tahsil-i hak	170	tedenni-i millet	23
tahsin	182	tedip	136
tahte'l-bahir	103	tedlis	215
taht-ı revan	113	tedvin	215
takat-i beşer	206	tedvirü'l-menzil	206
takdis	233	teellüm-i firak	138
taklidiyet	204	teessüf	140
taclit	47	tefariku'l-asa	147
taksim-i adil	138	tefekkür	30, 168, 175
taksimül'l-a'mal	50	tefevvuk	79, 188, 198
taksimül'l-mehasin	51	tefrikü'l-mesai	51
talebe	139	tefrit	40, 47, 49, 74, 75, 76
taleb-i visal	138	tefsir	48, 49, 51, 52, 100, 168, 215
tamam-ı ittîrad-ı ahval	197	Tefsir-i Beyzavî	51
tanzim-i maişet	106	tefsir-i Kur'ân	38, 40
tarafat-ı nefis	55, 163	tegafül	173
taftarlak	59	tegafül-i anî's-Sânî	170
taravet	45, 149	tehasüt	186
tarih	51, 121	tehvîn	130
güvenilir ~ kitapları	<i>Bkz: tevarih-i sahiha</i>	tekaddüs	239
tarik-ı akıl	189	tekamül	33
tarik-ı belâgat	211	tekebbür	138
tarik-ı hadid-i beyza	183	tekellüm-i hacet	216
tarik-ı irşat	31	tekellüm-i hayvan	216
tarik-ı istidlâl	31	tekellüm-i şecer	216
tarik-ı Kur'ân	210	tekemmül	35, 221
tarik-ı müstakim	25	tekemmül-i mebadî	33, 66, 204
tarz-ı ifade	69	tekemmül-i vesait-i nakliye	68
tasannu	43, 152	tekrim-i evliya	174
tasarruf-i lâhî	210	tekvîn-i âlem	177
tasavvur	188	tekip	32
tasavvurat	135, 149, 186, 222	telâhuk	34
tasavvur-i basit	145	telâhuk-ı efkâr	25, 33, 34, 35, 66, 167, 207
tasdik	32	televvün	112
tasdik-i enbiya	174	telezzüz	53
tasdik-i nübüvvet	77	telgraf	68
tasfiye	166	telkihat	143
tasvir-i müddea	58	telmih	131
taşların konuşması mu'cizesi	<i>Bkz: tekellüm-i hacet</i>	telmihat	69
tatbikat-ı hendesiye	33	telvihat	69
tatil-i eşgal	165	temayülât	126, 135
tavilü'z-zeyl	166	temayülât-i aqliye	57
tavsif-i bi'l-fezail	137	temayülât-ı ukul	60
tazim	136	temeddüh	140
taziye	35	temehhuz-u tecarüb	212
teavün	34, 129, 188	tenafür	195
teavün-i fıtrî	59	tenasül	146, 169, 172
teb'iz	130	tenasüp	138
tebahhur	136	tenebbüh-i tam	66
tebahhur-i fikir	34	tenevvür	126
tebeî	113, 170, 171	tenevvür-i efkâr	61
teberri	239	tenevvür-i ezhan	66
teberri-i nefis	55	tenezzüh	239

tenezzülât-ı ilâhiye	70, 103, 211
tenkihü'l-menat	192
tenkit	69
tenvir	39, 48, 60, 238
tenvir-i kulûb	44
teradûf	45
terahhum	136
terakki	50
maddeten ~	66
terbiyetü'l-ıvıdan	206
tercûman-ı belîğ	161
tereddût	108, 193
terfi'	138
terğib	152
terhip	152
terk-i menafi-i şahsiye	192
terkip	186
terviç	75
terzi	50
tesadûf	155, 165, 166
tesadûf-i amya	170, 172
tesavir-i mütedahile	164
tesir-i hakikî	171
teslis	61
teşabüh-i asar	181
teşbih	45, 123
~in hakikat olması	46
teşbihperestlik	123
teşebbûsat-ı azîme	196
teşehhi	72
teşekkülât-ı kâinat	29
teşekkül-i enva	170
teşrihat-ı hikemiye	36
teşvik	79
tevfak-ı hatır	154
tevaggul	35
tevarih-i sahiha	44
tevatür	59, 72, 240
tevatür-i bilmana	191
tevehhüm	107, 211
tevehhüm-i bâtil	190
tevekkül	71
tevfik	60, 81, 172, 202, 210, 238
tevfik-ı Rabbanî	80
tevhid-i kelime	66
tevhid-i mahz	61
tevhit	61
tevil	97, 100
Tevrat	37, 97
tevsi-i zihin	85
teyakkuza-ı kâmil	66
tezyinat-ı lâfziye	155
tezyin-i müdde	59
tıp	35, 48
ticaret	54, 89
tohum	249
toprak	104,
<i>Bkz: türab</i>	
tufan-ı gadr	133
tufeyli	51
tüccar	54
tür	<i>Bkz: nev</i>
türab	104

U

ubudiyet	77
uhrevî	
~ rahmet hazineleri	233
uhuvvet	112
uhuvvet-i İslâmiye	59
ukad-ı hayatiye	99
ukde-i hayatiye	95, 165
ukul	178, 213
ukul-i beşer	211
ukul-i selime	63
ulema	198
ulema-i ehl-i kitap	36
ulema-i kiram	215
ulema-i sû'	55
ulûhiyet	162, 180, 181, 233, 234
ulûhiyet-i sariye	179
ulûm	208
~un zübde-i hakikiyesi	205
ulûm-i âdiye	33, 107, 108
ulûm-i aklıye	142
ulûm-i âliye	79, 153
ulûm-i Arabiye	37
ulûm-i hakikiye	25
ulûm-i ilâhiye	35, 209
ulûm-i İslâmiye	71, 230
ulûm-i kesire	49
ulûm-i maddiye	34
ulûm-i medaris	
~in tedennisi	79
ulûm-i mütearife	25, 198, 212
ulûm-i nakliye	142
ulûm-i nazariye	198
ulûm-i tabiiye	115
ulvî	88
ulviyet	146, 152
umman-ı hava	112
umman-ı sema	112
umur-i bâtila	170
umur-i hasise	88, 175
umur-i itibariye	176
umur-i mermuze-i gayr-i mesmua	207
unsur-i akide	26
Unsur-i Akide	157
unsur-i belâgat	26
Unsur-i Belâgat	157
unsur-i hakikat	26
Unsur-i Hakikat	157
unsur-i İslâmiyet	116
unsuriyet	116
Unsuru'l-Akide	159
Unsuru'l-Belâgat	116
Unsuru'l-Hakikat	127
uruk	248
uslûp	112
usul-i İslâmiye	115
usul-i mukarrere	32
usul-i müselleme	47
uzay	<i>Bkz: feza</i>

Ü

ücret.....	138
üdeba.....	122
ülfet.....	74, 75, 167
ümit.....	57, 66
ümmî.....	198
ümmîlik.....	198
üniversite.....	<i>Bkz: dârülfünun</i>
üslûb.....	113
üslûb-i âlî.....	151, 152
üslûb-i beyan.....	117
üslûb-i hakîmane.....	61
üslûb-i mücerred.....	151, 152
üslûb-i müzeyyen.....	151, 152
üslûp.....	71, 123, 126, 128, 151, 152, 153, 156
~ meratibi.....	128
~un esasları.....	151
~un ihtizazatı.....	136
üslüpperestlik.....	123
üssül-esas-ı İslâmiyet.....	161
üstad-ı küll.....	21
Üstat.....	68,
<i>Bkz: Said Nursî</i>	
Üstat Hazretleri.....	223,
<i>Bkz: Said Nursî</i>	
üstünlük.....	
~ arzusu.....	<i>Bkz: meylü't-tefevvuk</i>

V

Vacibü'l-Vücut.....	175, 176, 177, 219,
<i>Bkz: Sâni-i Zülcelâl, Rahman-ı Lemyezeli, Sultan-ı Ezel, Zat-ı Zülcelâl, Hak, Sâni-i Âlem, Sâni-i Kâinat, Sâni-i Hakîm, Zat-ı Akdes, Sâni-i Rahmân, Hâkim-i Ezel, Hâlık-ı Zülcelâl, Kadîr-i Hakîm, Allah, Zat-ı Rahman-ı Rahîm, Mutasarrîf, Rab, Sahib-i Kâinat, Zat-ı Vahid</i>	
~u mümkünata kıyas etmek.....	175
~un vücudu ve vahdeti.....	234
Vacip.....	180
vahdaniyet.....	182, 229
vahdet.....	162, 238
vahdetü'l-vücut.....	178, 179
vahit.....	209
vahy-i ilâhî.....	246
vahy-i Kur'ân.....	248
vahy-i Kur'ânî.....	247
vaiz.....	53
muzavenesiz ~ler.....	53
Van Denizi.....	107
varta.....	107, 205
varta-i mevt.....	179
vasf-ı carî.....	110
vatan-ı hususiye.....	139
vaveylâ-i ruhî.....	227
vazife-i hilkat.....	78
vazife-i mühimme.....	165
ve'd-i benat.....	201
vefa.....	133, 152
vefat.....	226, 237

Vehb.....	36
vehham.....	108
vehim.....	78, 91, 108, 150, 156, 166, 171, 173, 176, 185
vehm-i bâtil.....	169, 175, 176
vehm-i seyyî.....	175
vehmiyat.....	108
veled-i Yafes.....	97
velehresan-ı ukul.....	173
velî.....	97, 232
vesait-i muhabere.....	68
vesvese.....	76, 81, 176
vicdan.....	39, 40, 54, 62, 136, 137, 161, 165, 170, 171, 184, 190, 201
vicdan-ı beşer.....	165
vicdan-ı munsıfâne.....	206
vuzuh.....	166
vücut-i Akdes.....	178
vücut-i haricî.....	249
vücut-i ilmî.....	249
vücut-i mahz.....	176
vücut-i manevî.....	250
vücut-i nübüvvet.....	185
vücut-i Sâni.....	163, 165, 192
~'in delâil-i icmalîsi.....	181
vücuhi muhtelifi.....	147
vücuhi mümküni.....	168
vücup.....	182
vücut.....	91, 95, 100, 124, 182
vüs'at-i kariha.....	34

Y

Ya Hayy.....	245
yabancı.....	<i>Bkz: ecnebi</i>
yabis.....	172
Yafes.....	97
yağmur.....	125
~la vazîfeli olan melek.....	<i>Bkz: melekü'l-emtar</i>
yakin-i ilmî.....	107
yalan.....	43, 47, 195,
<i>Bkz: kizp</i>	
yaratılış.....	<i>Bkz: hilkat, fıtrat</i>
yaratma.....	146
yardımlaşma.....	<i>Bkz: teavün</i>
yatsı.....	
~ namazı.....	84
Ye'cüc ve Me'cüc.....	98
~'ün ihtilâlleri.....	99
Ye'cüc-Me'cüc.....	96, 97
ye's.....	124
yed-i beyza.....	75
yed-i beyza-i mu'cizü'l-beyan.....	147
yeis.....	24, 25, 57, 66
yemin.....	161
yenabi-i ulûm.....	103
Yeni Dünya.....	34, 206,
<i>Bkz: Amerika</i>	
yer.....	
~in merkezine doğru hararetin tezayütü.....	102
~in yuvarlaklığı.....	83
yesar-ı muzlimâne.....	45

yevm	220, 221, 222
yevm-i kıyamet	101
yıldız	134
Yirmi Dokuzuncu Söz	225
Yunan	
~ felsefesi	<i>Bkz: felsefe-i Yunaniye</i>

Z

zaaf-ı asap	108	Zat-ı Vahid	
zahir	62, 110	zaviye-i vahşet	203
zahiriyyun	77	zeheb-i zaib	112
zahirperest	74, 76, 87, 96, 99, 109, 147	zekâ	204, 206, 208
zahirperestlik	75	zekât	49, 67
zalim	96, 237	Zemahşerî	151
zaman	40, 47, 58, 80	zemherir	102
~in tesirâtı	46	zemin	85, 112, 134, 178, 237
zaman-ı cahiliyet	36	~ ve asuman	111
zaman-ı mazi kıt'ası	80	zemin-i şûre	173
zaman-ı saadet	60	zenav	149
Zaman-ı Saadet	98	zenep	46
zaman-ı terakkî	179	zerrat-ı kâinat	164
zaruri	95	zerre	33
zaruriyat-ı diniye	97	zevahir-i âyât	32
Zat-ı Akdes	88, 178	zevahir-i İslâmiyet	24
Zat-ı Hayy-ı Kayyum	245	zeval	227
~un hayatına delâlet, şehadet, işaret	246	zevî'l-elbab	72
~un hayatına ve vücub-u vücuduna		zevî'l-ervah	236
~ şahadetler	245, 246	zevk-i belâgat	121
Zat-ı Kadîr-i Hakîm	244	zevk-i faside	74
zat-ı Muhammed	183, 192, 194,	zıll-ı zalîlî	182
<i>Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisse-</i>		zi'l-acaip	93
<i>lâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Peygamber</i>		zîhayat	245, 246
<i>(a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Hazret-i Muhammed, Nebî-i</i>		zihin	
<i>Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Resul-i Ekrem,</i>		~in geliştirilmesi	<i>Bkz: tevsi-i zihin</i>
<i>Muhammed-i Haşimî, Resul-i Sadık, Nebî-i Ümmî,</i>			
<i>Habibullah, zat-ı Peygamber</i>			
zat-ı nakkad	115	zihnilik	168
zat-ı Peygamber	195,	zillet	23
<i>Bkz: Muhammed (a.s.m.), Muhammed Aleyhisse-</i>		zina	53
<i>lâm, Server-i Kâinat, Fahr-i Âlem, Peygamber</i>		ziraat	89
<i>(a.s.m.), Fahr-i Kâinat, Hazret-i Muhammed, Nebî-i</i>		ziraat-ı arz	88
<i>Sadık, Sahib-i Medine-i Münevvere, Resul-i Ekrem,</i>		zîruh	240
<i>Muhammed-i Haşimî, Resul-i Sadık, Nebî-i Ümmî,</i>		ziya	177, 180
<i>Habibullah, zat-ı Muhammed</i>		ziya-i şems	175
Zat-ı Rahman-ı Rahîm	235	ziya-i şulefeşan	202
Zat-ı Vacibü'l-Vücud		ziynet	152, 187
~in sıfatları, isimleri	234	ziynet-i beyaniye	144
Zat-ı Vahid	238	ziyy	70
Zat-ı Zülcelâl	22,	zorba	<i>Bkz: mütehakim</i>
<i>Bkz: Sâni-i Zülcelâl, Rahman-ı Lemyezeli, Sultan-ı</i>		zulmet	72
<i>Ezel, Hâkim-i Ezel, Hak, Sâni-i Âlem, Sâni-i Kâinat,</i>		zulüm	227
<i>Sâni-i Hakîm, Zat-ı Akdes, Sâni-i Rahmân, Vacibü'l-</i>		zül'acaip	94
<i>Vücud, Hâlik-ı Zülcelâl, Kadîr-i Hakîm, Allah, Zat-ı</i>		zülâl	45
<i>Rahman-ı Rahîm, Mutassarîf, Rab, Sahib-i Kâinat,</i>		zülâl-i belâgat	147
		zülâl-i hidayet	216
		zülâl-i mana	127
		zülâl-i visal	136, 137
		Zülcelâl	127
		Zülkarneyn	95, 97
		zürefa	127

Tarihsel Gelişim ve Olaylar İçinde Bediüzzaman Said Nursî

Tarih	Bediüzzaman Said Nursî	Osmanlı Devletindeki Olaylar	Dünyadaki Olaylar
1878	• Bitlis'in Hizan Kazasına bağlı Nurs köyünde doğdu.	• II. Abdülhamit Kanun-u Esasi'nin 113. madde'si gereğince meclisi tatil etti ve 1. Meşrutiyet dönemi sona erdi. (14 Şubat). • Ali Suavi Vak'ası (20 Mayıs). • Prizren'de Arnavut birliği kuruldu. (10 Haziran). • Osmanlı Devleti Halep Fermanını ilan etti. (23 Ekim)	• Arnavutların toprak bütünlüğü ve özerklikleri Osmanlı Devletince tanındı. • Kars, Ardahan ve Batum Rusya'ya bırakıldı. • Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlığına kavuştu. • Doğu Bayazıt tekrar Osmanlılara geçti. • Ruslar Sofya ve Edirne'yi işgal etti. (20 Ocak). • Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Ayestafanos Antlaşması imzalandı. (3 Mart). • Kıbrıs'ın İngiltere tarafından yönetilmesini öngören Kıbrıs Antlaşması imzalandı. (4 Haziran). • Berlin Kongresi sona erdi ve Berlin Antlaşması imzalandı. (13 Temmuz). • Haleppa Fermanına bağlı olarak Girit adasında Rum çoğunluğu olan bir temsilciler meclisi kuruldu. (Ekim)
1879		• Osmanlı Devleti Bosna-Hersek bölgesinde Avusturya egemenliğini kabul etmek zorunda kaldı. (21 Nisan)	• Almanya Avusturya ile ittifak kurarak Rusya'yı yalnız bıraktı. • Matematikçi Albert Einstein doğdu. • Rusya'da Stalin ve Troçki doğdu.
1880		• Ünlü devlet adamı ve şair Ziya Paşa öldü. (18 Mayıs). • Ülgün şehri Karadağ'a terk edildi. (27 Kasım)	• İngiltere'de liberal parti seçimleri kazandı ve William Gladstone hükümeti kuruldu.
1881		• Yıldız Mahkemesi (27 Haziran). • Teselya Yunanistan'a terk edildi. (2 Temmuz). • Mısır'da Vatanîler isyan çıkardı. (9 Eylül). • Düyun-u Umumiye İdaresi kuruldu. (20 Aralık)	• Rus Çarı 2. Aleksandr öldürüldü. • Almanya, Avusturya ve Rusya arasında Üç İmparatorlar Ligi Antlaşması imzalandı. • Fransızlar Tunus'u işgal etti. (12 Mayıs)
1882		• İskenderiye'de Müslüman ve Hristiyan mücadelesi başladı. (12 Haziran)	• Bismark'ın girişimleriyle Almanya, Avusturya ve İtalya arasında İngiltere'ye yönelik Üçlü İttifak imzalandı. (20 Mayıs). • İngiltere Mısır'ı işgal etti. (13 Eylül). • İlk hidroelektrik santral inşa edildi. (ABD)
1883			• Rusya'da Komünist Parti kuruldu.

Tarih	Bediüzzaman Said Nursî	Osmanlı Devletindeki Olaylar	Dünyadaki Olaylar
1884		• Mithat Paşa Taif zindanında öldürüldü. (7 Mayıs)	
1885			• Hindistan'da Ulusal Kongre kuruldu. • Almanya'da Benz motor üzerine çalışmalar yapıldı. • Bulgaristan özerk Osmanlı vilayeti olan Doğu Rumeliyi işgal etti (18 Eylül). • Bükreş antlaşması imzalandı. (19 Ekim)
1886	• Molla Muhammed Emin Efendinin medresesinde öğrenim hayatına başladı. • Nurs'a geri döndü.	• Doğu Rumeli buhranı yaşandı.	• Doğu Afrika İngiltere ve Almanya arasında paylaşıldı.
1887	• Öğrenim için Pirmis köyüne gitti. • Öğrenim için ağabeyi Molla Abdullah ile Nurşin köyüne ve Seyhan yaylasına gitti. • Tağ medresesinde öğrenime devam etti.	• Pozitivist ve materyalist Beşir Fuad'ın deneysel intiharı. (6 Şubat)	• İsviçre'de Ermeni Hınçak Örgütü kuruldu. • Bismarck Almanya ve Rusya'nın ortak politikalar üzerinde anlaşmasını sağlayan ittifak antlaşmasını Rusya'ya kabul ettirdi.
1888		• Deutsche Bank ile yapılan anlaşma sonucu Osmanlı Devleti üzerindeki İngiliz, Fransız ve Avusturya'nın mali baskısı azaltıldı. (27 Eylül). • Almanlar Anadolu Demiryolları Kumpanyasını kurdu. (6 Ekim). • Namık Kemal öldü. (2 Aralık)	• Brezilya'da kölelik kaldırıldı.
1889		• İbrahim Temo, Abdullah Cevdet ve İshak Sükuti önderliğinde İttihad-ı Osmani Cemiyeti kuruldu. (21 Mayıs). • Yemen'de Zeydiler isyan etti. • II. Abdülhamit tarafından Uzakdoğu'ya gönderilen Ertuğrul Fırkateyni Japonya sularında battı. 581 kişi öldü. (16 Eylül)	• Japon İmparatoru Meiji, Bismarck Almanya'sını örnek alan bir Anayasa çıkardı. • Alman İmparatoru II. Wilhelm İstanbul'u ziyaret etti.
1890	• Molla Muhammed'in refakatinde Doğubayezit'a hareket etti.	• Erzurum'da Ermenilerle Türkler arasında çatışma yaşandı. (Haziran)	• Almanya Başbakanı Bismarck görevinden ayrıldı.
1891	• Doğubeyazıt'ta Şeyh Mehmet Celali Medresesine geldi	• Ahmet Vefik Paşa öldü (1 Nisan). • Servet-i Fünun dergisi çıkmaya başladı.	
1892	• Öğrenimini Şeyh Mehmet Celali medresesinde tamamladı, icazet aldı ve Siirt'e gitti. • Molla Fethullah Efendi tarafından Bediüzzaman lakabı verildi		• Herbert J. Gladstone İngiltere'de müstemlekeler bakanı oldu.
1893	• Siirt'te alimlerle münazara etti. • Tillo'ya gitti. • Miran aşireti reisi Mustafa Paşayı zulümden men etti. • Cizre alimleriyle münazara etti.		

Tarih	Bediüzzaman Said Nursî	Osmanlı Devletindeki Olaylar	Dünyadaki Olaylar
1894	• Mardin'e gitti.	• Büyük İstanbul depremi yaşandı. (10 Temmuz). • Sason kasabasında ilk Ermeni isyanı meydana geldi.	• Rusya'da tahta Çar II. Nikola geçti. • Rusya-Fransa ittifak yaptı.
1895	• Bitlis'e sürgün edildi. • Bitlis valisi Ömer Paşa'nın konağında kalmaya başladı.	• Yemen'de Zeydiler ikinci kez isyan etti. • Mehmed Murat Efendi Mizan gazetesini çıkarmaya başladı. • Ermeniler İstanbul'da bir protesto yürüyüşü düzenlediler (30 Eylül). • İttihad-ı Osmani Cemiyeti Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını aldı.	• Çin-Japon savaşı başladı. • Rusya'da Lenin İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'ni kurdu. • Ahmet Rıza Paris'te Meşveret gazetesini çıkardı. • Röntgen X ışınlarını keşfetti. • Marconi telsiz telgrafı icat etti. • Sinema ilk kez halka gösterildi.
1896		• Ermeniler Osmanlı Bankasının İstanbul şubesine saldırdılar. • Bağdat demiryolu Konya'ya ulaştı.	• Theodor Herzl Yahudilerin ulusal yurt isteklerini dile getiren Yahudi Devleti (Judenstaat) eserini yazdı.
1897	• Van valisi Hasan Paşanın daveti üzerine Van'a gitti. • Tahir Paşanın konağında ikamet etmeye başladı. • Pozitif bilimlere ait eserleri incelemeye başladı. • Horhor Medresesini kurdu ve ders vermeye başladı.	• Servet-i Fünun dergisi kapatıldı. • Hasan Paşanın yerine Van Valiliğine Tahir Paşa atandı.	• Radyum keşfedildi. • Theodor Herzl Dünya Siyonist Teşkilatını kurdu. • Osmanlı-Yunan Savaşı başladı (18 Nisan). • Batılı Devletlerin Osmanlı-Yunan savaşına müdahalesiyle Girit Yunanlılara bırakıldı. • Girit'e iç işlerinde bağımsızlık verildi. (18 Aralık).
1898		• Alman İmparatoru II. Wilhelm İstanbul'u ikinci kez ziyaret etti. • Girit terk edildi. (5 Kasım). • Girit'teki Türkler Anadolu'ya göç etti. (21 Aralık).	• Girit'te isyan çıktı ve büyük devletler Osmanlılardan adadaki askerlerini çekmesini istedi. (4 Ekim). • Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi kuruldu.
1899	• Kızıl İ'caz isimli Arapça eserini telif etti.		• İngiltere'de Avam Kamarasında sömürgelerle ilgili görüşmeler yapıldı ve Müstemlekeler Bakanı Herbert J. Gladstone, "Kur'an'ı ortadan kaldırmalıyız" dedi.
1900		• Hicaz demiryolunun inşasına başlandı. • İstanbul'da Darülfünun açıldı. (15 Ağustos).	• Çin'de Boxer ayaklanması. (Haziran). • Batılı Devletlerin gönderdiği uluslararası birlik Pekin'i ele geçirdi.
1902		• Osmanlı Liberal Kongresi Prens Sabahaddin öncülüğünde toplandı. (4-9 Şubat). • Bağdat Demiryolları inşası yapılan ihale anlaşmasıyla Almanlara verildi. (18 Mart). • Prens Sabahaddin Teşebbüs-ü Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyetini kurdu.	• II. Abdülhamit'in yönetimine karşı örgütlenen Jön Türkler, Paris'te I. Jön Türk Kongresini topladı, Terakki ve İttihat Cemiyeti kuruldu. (4 Şubat).

Tarih	Bediüzzaman Said Nursî	Osmanlı Devletindeki Olaylar	Dünyadaki Olaylar
1903	Tahir Paşa ile münakaşa etti ve Hizan'a döndü.	- Makedonya'da 30 bin civarında Bulgar çeteci Osmanlı yönetimine karşı ayaklanma başladı. (2 Ağustos). - Makedonya'daki Osmanlı yönetimine karşı gelişen şiddet olayları nedeniyle Sadrazam Said Paşa azledildi, yerine Rumeli Islahat Komisyonu Başkanı Mehmet Ferit Paşa getirildi. (10 Ocak).	- Avrupa'da ekonomik kriz başladı. - Rus Sosyal Demokrat Partisi Belçika'da toplantı yaptı. - Wright Kardeşlerin yaptığı ilk motorlu uçak uçtu. (17 Aralık).
1904		V. Murat vefat etti. (29 Ağustos). - ABD ve İngiltere'deki tersanelerde yapılan Mecidiye ve Hamidiye kruvazörleri, İstanbul'a getirildi ve donanmaya dahil edildi. Kruvazörler, Abdülhamid döneminde donanmaya katılan ilk modern gemilerdi. (1 Eylül). - İkinci Sason isyanı başladı. - Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset yazısı yayınlandı.	Pasifik'te Rus-Japon Savaşı başladı. (10 Şubat).
1905		Ermeni Komitesi 2. Abdülhamit'e bombalı saldırı tertipledi. (21 Temmuz).	1. Rus Devrimi başladı. (21 Ocak). - Rus-Japon savaşı Japonya'nın sürpriz galibiyeti ile sonuçlandı. (1904-1905). - Japonya ve Rusya arasında yapılan Portsmouth Barışından sonra Mançurya bölgesi Japonların kontrolüne geçti, Rusya Kore'nin bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. - Rusya'da Meşrutiyet ilan edildi.
1906		Selanik'te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kuruldu.	İran'da Meşrutiyet ilan edildi.
1907	Bediüzzaman İstanbul'a gitti.	- Erzurum ayaklanması, Bitlis ayaklanması, Diyarbakır ayaklanması. - Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile Jön Türklerin Paris kolu İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında birleşti. (27 Eylül).	- Paris'te II. Jön Türk Kongresi yapıldı. (27-29 Aralık). - Einstein izafiyet teorisini geliştirdi.
1908	- Şekerci Hanı'nda "her suale cevap verilir; fakat sual sorulmaz" diye ilan etti. (Şubat-Mart). - Mısır El-Ezher Üniversitesi öğretim görevlilerinden Şeyh Bahid Efendi ile görüştü. - Hükümet tarafından Toptaşı Tımarhanesine gönderildi. - Tımarhane doktorunun "Bediüzzaman'da zerre kadar mecnunluk eseri varsa, dünyada akıllı adam yoktur" şeklindeki raporu üzerine alelacele tımarhaneden çıkarılıp tevkifhanede nezaret altına alındı.	- Kolağası Resneli Niyazi ve Binbaşı Enver Beyler isyan ederek dağa çıktılar. (3 Temmuz). II. Meşrutiyet ilan edildi. (23 Temmuz). - Osmanlı Ahrar Fırkası kuruldu. (14 Eylül). - Meclis-i Mebûsan açıldı (17 Aralık). - Sırat-ı Müstakim dergisi yayınlandı. - Avusturya mallarına karşı boykot başladı.	- Reval Mülakatı yapıldı. (9 Haziran). - Bulgaristan bağımsızlığına kavuştu. (5 Ekim). - Avusturya Bosna-Hersek'i ilhak etti. (5 Ekim). - Girit Yunanistan'a bağlandı.

Tarih	Bediüzzaman Said Nursî	Osmanlı Devletindeki Olaylar	Dünyadaki Olaylar
	• Meşrutiyetin ilanı ile serbest bırakıldı. • II. Meşrutiyet ilanının üçüncü gününde İstanbul'da, daha sonra Selanik'te meşrutiyete dair bir nutuk verdi. • Mizancı Murad'ın, Şehzadebaşı'nda Ferah Tiyatrosunda verdiği konferansta çıkan kargaşayı yatıştırdı. • Hamallarla konuşarak boykotun daha etkili hale getirilmesine çalıştı. • Nutuk 1 isimli eserini yazdı. (1908-1909).		
1909	• Bayezid Talebe İhtimainda talebeleri yatıştırdı. (27 Şubat). • Ayasofya Mevlidi'nde heyecanlı kalabalığı yatıştırdı. (3 Nisan). • 31 Mart olayında askerlere hitap ederek isyandan vazgeçmelerini sağladı. (16 Nisan). • 31 Mart Ayaklanmasında, herkesi sükunete ve soğukkanlılığa davet ettiği makalelerini neşretti (Serbesti gazetesinde) (17 Nisan). • 31 Mart Vak'asına karıştığı iddiasıyla tevkiif edildi, Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılandı ve be- raat etti (30 Nisan - 25 Mayıs). • <i>İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi (Divan-ı Harb-i Örfi)</i> eserini telif etti.	• Osmanlı Demokrat Fırkası kuruldu (6 Şubat). • Bayezid Talebe İhtimai. (27 Şubat). • Serbesti gazetesi başyazarı Hasan Fehmi öldürüldü. (7 Nisan). • 31 Mart Vak'ası patlak verdi. (13 Nisan). • Adana'da Ermeni olayları vuku buldu. Yaklaşık 30.000 kişi öldü. (14 Nisan). • Hareket Ordusu Yeşilköy'e ulaştı; İstanbul'da sıkıyönetim ilan etti. (19 Nisan). • II. Abdülhamid tahttan indirildi. (27 Nisan). • V. Mehmed Reşad padişah oldu. (27 Nisan). • 31 Mart olayı ile ilgisi olanlar sıkıyönetim mahkemelerine çıkarıldılar. • 1876 Anayasasında (Kanun-ı Esasî) değişiklik yapıldı. (21 Ağustos).	• Lenin'in Materyalizm ve Ampirikritisizm eseri yayınlandı.
1910	• İstanbul'dan ayrılarak İnebolu, Batum ve Tiflis'e gitti. (Mart). • Van'a gitti. • Meşrutiyet ve anayasa ile ilgili olarak şark aşiretlerini ziyaret etti, sorularına cevap verdi. • Reçetetü'l Avam, Reçetetü'l-Ulema veya Saykalü'l-İslam isimli eserlerini yazdı.	• Çırağan Sarayı yandı. (19 Ocak). • Ahalî Fırkası kuruldu. (21 Şubat). • İttihad ve Terakki Fırkası bölünmeye başladı. (Şubat). • Arnavutluk isyanı başladı. (1 Nisan). • Gazeteci Ahmed Samim öldürüldü. (fail-i meçhul) (9 Haziran). • Osmanlı Sosyalist Fırkası kuruldu. (Eylül).	• Japonya Kore'yi ilhak etti. • Meksika'da halk ayaklanması başladı.
1911	• Şam'a gitti. Şam Emeviye Camii'nde, kalabalık bir topluluğa hitap etti. • İstanbul'a gelerek Sultan Reşad'ın Rumeli seyahatine katıldı. (5 Haziran). • <i>Hutbe-i Şamiye, Münazarat, Muhakemat, Devaü'l-Ye's</i> isimli eserlerini yazdı.	• Rumeli seyahatine çıkan Sultan Reşad İstanbul'dan hareket etti. (5 Haziran). • Abdullah Cevdet İhtihat dergisini çıkardı. • Türk Yurdu dergisi çıktı. • Selanik'te Genç Kalemler dergisi çıktı.	• Panço Villa ve Emiliano Zapata'nın, bir yıl önce başlattığı ayaklanmanın ardından Meksika'da darbe oldu. (10 Nisan). • İtalya, Trablusgarp ve Bingazi'nin tahliyesi için Osmanlı Devletine ultimatom verdi. (28 Eylül). • İtalyanlar Trablusgarp ve Bingazi'ye saldırdı ve işgal etti. (29 Eylül).

Tarih	Bediüzzaman Said Nursî	Osmanlı Devletindeki Olaylar	Dünyadaki Olaylar
			- Çin'de Sun Yat-San liderliğindeki devrimciler, Manchu hanedanını yıktı. (10 Ekim). - İtalya Trablusgarp ve Bingazi'yi topraklarına kattığını dünyaya duyurdu. (5 Kasım). - Marie Curie, radyoaktiflik konusunda kendi başına yaptığı çalışmalardan dolayı Nobel Ödülü aldı; böylece bu ödülü iki kez alan ilk kişi oldu. - Ernest Rutherford, atomun merkezinde bir çekirdek olduğunu gösterdi.
1912.	- Batum, Tiflis yoluyla Van'a gitti. <i>Teşhisü'l-İllet</i> isimli eserini yayınladı.	V. Mehmed Reşad meclisi dağıttı (18 Ocak). - Türk Ocakları kuruldu. (25 Mart). - Milli Meşrutiyet Fırkası kuruldu (15 Temmuz). - İttihat ve Terakki komitesi hükümetten düştü. (16 Temmuz).	- İlk seferinde buz dağına çarparak batan, dönemin en büyük transatlantik Titanik'te 1517 yolcu yaşamını yitirdi. (15 Nisan). - İtalyanlar Rodos, On iki Ada ve Çanakkale Boğazına saldırdı. (18 Nisan). 1. Balkan Savaşı başladı. (8 Ekim). - Osmanlı Devleti ile İtalya arasında Uşi Antlaşması imzalandı. (15 Ekim). - Arnavutluk bağımsızlığını ilan etti. (28 Kasım).
1913	- Van'da Medresetü'z-Zehra'nın temelini attı. - Şeyh Selim isyanına engel olmaya çalıştı. - Talikat isimli eserini yazdı.	- Babîâli baskını yapıldı (23 Ocak). - İttihat ve Terakki yeniden iktidar oldu. - Sadrazam Mahmud Şevket Paşa öldürüldü. (11 Haziran). - İttihat ve Terakki'nin siyasi terör devri başladı. - Said Halim Paşa sadrazamlığa atandı. (12 Haziran). - Edirne geri alınarak Garbi Trakya Türk Cumhuriyeti kuruldu. (21 Temmuz).	- Londra Barış Antlaşması imzalandı. (30 Mayıs). II. Balkan savaşı başladı. (29 Haziran). - Osmanlı-Bulgar barışı: İstanbul Antlaşması imzalandı. (29 Ağustos). - Osmanlı-Yunan barışı: Atina Antlaşması imzalandı. (14 Kasım).
1914	- Birinci Dünya savaşında talebeleriyle birlikte Gönüllü Milis Alayı kurarak Ermeniler ve Ruslarla mücadele etti. <i>İşaratü'l-İcaz</i> isimli eserini yazmaya başladı.	- Binbaşı Enver Bey Harbiye Nazırı oldu ve Paşa unvanını aldı. (3 Ocak). - Meclis-i Mebusan süresiz tatil edildi. (2 Ağustos). - Osmanlı Devleti, Almanya ve Üçlü İttifak ülkeleri ile birleşme kararı aldı (2 Ağustos). - Kapitülasyonlar kaldırıldı. (9 Eylül). - Cihad-ı Ekber ilan edildi. (14 Kasım). - Enver Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetlerinin Sarıkamış harekatı başladı. (22 Aralık).	- Panama Kanalı açıldı. - Avusturya Macaristan veliahdı Fransios Ferdinand Saraybosna'da Sırp milliyetçisi Princip tarafından katledildi (28 Haziran). - Avusturya Sırbistan'a savaş açtı (28 Temmuz). 1. Dünya Savaşı başladı. (1 Ağustos). - Almanya Rusya'ya savaş ilan etti. (1 Ağustos). - Almanya Fransa'ya savaş ilan etti. (3 Ağustos). - İngiltere Almanya'ya savaş ilan etti. (4 Ağustos). - Avusturya Rusya'ya savaş ilan etti. (6 Ağustos).

Tarih	Bediüzzaman Said Nursî	Osmanlı Devletindeki Olaylar	Dünyadaki Olaylar
			- Japonya Almanya'ya savaş ilan etti. (23 Ağustos). - Ruslar Doğu Bayazıt'da saldırı. (31 Ekim). - Rusya Osmanlı Devletine savaş ilan etti. (3 Kasım). - İngiliz ve Fransız savaş gemileri Çanakkale tabyalarını topa tutmaya başladı. (3 Kasım). - İngiltere ve Fransa Osmanlı Devletine savaş ilan etti. (5 Kasım). - Osmanlı Devleti İtilaf Devletlerine savaş ilan etti. (11 Kasım). - Rus donanması Trabzon'u bombaladı. (17 Kasım).
1915		- Cemal Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetlerinin Mısır Seferi yapıldı: Kanal Hezimet. (Ocak-Şubat). - Van'da Ermeni isyanı başladı. (15 Nisan). - Doğu Anadolu'da Ruslarla işbirliği yapan Ermeni nüfus iç bölgelere taşındı: Tehcir uygulaması. (27 Mayıs).	- İngilizler Adana'yı işgal etti. (23 Ocak). - Müttefikler Çanakkale Boğazını geçmeye çalıştı: Çanakkale Savaşı (19 Şubat). - Bulgaristan, Türkiye ve Almanya'nın yanında savaşa katıldı. (6 Eylül).
1916	Bitlis savunması sırasında Ruslara esir düştü ve Kostroma'ya götürüldü (2 Mart).	- İngilizler ve Fransızlar Gelibolu'yu terk etti. - Rus taarruzu başladı, Erzurum, Rize, Trabzon ve Erzincan işgal edildi. (11 Ocak). - Hicaz Emiri Şerif Hüseyin isyan başlattı. (27 Haziran). - Şerif Hüseyin krallığını ilan etti (6 Kasım). - Hicaz ve Mekke kaybedildi.	- Sykes-Picot Anlaşması imzalandı. (16 Mayıs). - Romanya İtilaf Devletlerine katıldı. (17 Ağustos). - Einstein'in izafiyet teorisi yayınlandı.
1917	Rusya'daki Çarlık Rejimini yıkan ayaklanma ve devrim sırasında esir kampından firar etti.	- Vehid Vahdetin Almanya'yı ziyaret etti. - Yıldırım Orduları Grubu kuruldu. - Irak ve Suriye Cepheleri çöktü. - Filistin Osmanlı hakimiyetinden çıktı. (9 Aralık).	- ABD İtilaf Devletlerine katıldı ve Almanya'ya savaş ilan etti (6 Nisan). - Rusya'da Bolşevik ihtilali yapıldı. - St. Jean de Maurienne Anlaşması imzalandı. (17 Nisan). - Rusya'da yeni bir ayaklanma çıktı. Sosyalistler Bolşevik Hükümetini devirerek, 1. Dünya Savaşından çekildiler. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kuruldu. (9 Ekim). - Balfour Bildirgesi ile Filistin'de Yahudiler'e yurt vaat edildi. (2 Kasım).
1918	- Varşova, Berlin, Viyana üzerinden İstanbul'a geldi. - Darü'l-Hikmet-ül İslamiye üyeliğine atandı. (26 Ağustos).	II. Abdülhamid vefat etti. (10 Şubat). - Sultan Reşad vefat etti. (3 Temmuz). - İttihat ve Terakkinin ileri gelenleri ülkeyi terketti. (2/3 Kasım). - İtilaf Devletleri İstanbul'u işgal etti. (13 Kasım).	- Wilson Prensipleri yayınlandı. (8 Ocak). - İttifak Devletleri ile Rusya arasında Brest-Litovsk Anlaşması imzalandı. (3 Mart). - Mondros Mütarekesi imzalandı. (30 Ekim). I. Dünya Savaşı sona erdi. - Çekoslovakya Devleti kuruldu.

Tarih	Bediüzzaman Said Nursî	Osmanlı Devletindeki Olaylar	Dünyadaki Olaylar
1919	• <i>Nokta</i> risalesini yazdı. • Abdurrahman Nursî tarafından Bediüzzaman Said Nursî'ye ait ilk Tarihçe-i Hayat yazıldı.	• Damat Ferit Paşa kabinesi kuruldu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası iktidara geçti (4 Mart). • İzmir işgal edildi. (15 Mayıs). • Mustafa Kemal İstanbul Hükümeti tarafından Anadolu'ya gönderildi. (19 Mayıs). • Erzurum Kongresi yapıldı. (23 Temmuz-7 Ağustos). • Sivas Kongresi yapıldı. (4-12 Eylül). • Sivas Kongresi Heyeti Temsiliyesi ile Ali Rıza Paşa Hükümeti temsilcileri görüştü: Amasya Mülakatı(22 Ekim).	• Komünist Enternasyonal'in (İli. Enternasyonal) kuruluşu. (4 Mart). • İtilaf Devletleri Almanya ile Versailles Antlaşması imzalandı. (28 Haziran). • İtilaf Devletleri Avusturya ile St. Germain Antlaşması'nı imzaladı. (10 Eylül). • İtilaf Devletleri Bulgaristan ile Neuilly Antlaşması'nı imzaladı. (27 Kasım). • Mısır'da milliyetçi ayaklanma meydana geldi. • Rutherford alfa parçacıklarını kullanarak bir elementin başka bir elemente yapay dönüşümünü gerçekleştirdi. • Atlas Okyanusu uçakla aşıldı.
1920	• Bediüzzaman'ın da içinde bulunduğu birçok aydın tarafından Yeşilay Cemiyeti kuruldu. • İngilizlere karşı Hutuvat-ı Sitte isimli eserini neşretti. • Hakikat Çekirdekleri 1 ve Sünuhat isimli eserlerini yazdı.	• İstanbul'da son Meclis-ı Mebusan açıldı. (12 Ocak). • Son Osmanlı Mebusan Meclisince Misak-ı Milli kabul edildi. (28 Ocak). • İstanbul İtilaf Devletleri tarafından işgal edildi (16 Mart). • T.B.M.M. açıldı. (23 Nisan). • Türkiye Komünist Partisi kuruldu.	• San Remo Konferansı yapıldı. (24 Nisan). • İtilaf Devletlerinin Macaristan ile Trianon Antlaşması imzalandı. (4 Haziran). • Osmanlı ile İtilaf Devletleri arasında Sevr Antlaşması imzalandı. (10 Ağustos). • Bakü'de Doğu Milletleri Kongresi toplandı. (1-8 Eylül). • Milletler Cemiyeti kuruldu. • İtalya'da Benito Mussolini, Ulusal Faşist Partisini kurdu. • Dünyada ilk genel radyo yayınları yapıldı. • Ermenistan ile Osmanlı arasında Gümrü Antlaşması imzalandı. (2 Aralık).
1921	• Anglikan Kilisesinin suallerine cevap verdi. • Şeyhülislam Dürrizade Abdülâh Efendinin Kuvay-ı Milliye aleyhine verdiği fetvaya karşı Anadolu hareketini destekleyen bir fetva yayınladı. • <i>Hakikat Çekirdekleri 2, Lemaat, Şuaat, Rumuz ve Tuluat</i> isimli eserlerini yazdı. • 1921-1923 yılları arasında Mesnevi-i Arabi (33. Lem'a) isimli eserini yazdı.	• I. İnönü Muharebesi yapıldı. (6/10 Ocak). • Londra Konferansı yapıldı. (21 Şubat-11 Mart). • Türk-Rus Dostluk ve Kardeşlik antlaşması imzalandı. (16 Mart). • İstiklal marşı kabul edildi. (12 Mart). • II. İnönü Muharebesi yapıldı. (31 Mart/1 Nisan). • Sakarya Meydan Muharebesi yapıldı. (23 Ağustos/13 Eylül). • Fransa ile Barış (20 Eylül).	• Yunan kralı I. Aleksandros bir maymunun ısırması sonucu öldü, yerine Konstantin kral oldu. • İran'da Rıza Han iktidara geldi. • Çin Komünist Partisi kuruldu.
1922	• T.B.M.M. hükümeti ileri gelenlerinin daveti üzerine Ankara'ya gitti ve resmi merasimle karşılandı (19 Kasım). • Ankara'da Katre, Zeylül'l-Katre, Habbe, Zeylül'l-Habbe, Zerre, Şemme, Zeyl eserlerini yazdı.	• Büyük Taarruz başladı. (26 Ağustos). • Yunan Başkumandanı Trikopis esir edildi. (30 Ağustos). • İzmir işgalden kurtarıldı. (9 Eylül).	• İtalya'da Mussolini iktidara geldi. • İrlanda bağımsızlığını ilan etti. • Lenin yeni ekonomik politikasını ilan etti.

Tarih	Bediüzzaman Said Nursî	Türkiye Cumhuriyeti Olayları	Dünyadaki Olaylar
		- Mudanya Mütarekesi. (11 Ekim). - Saltanat kaldırıldı. (1 Kasım). - Abdülmecit Efendi Halife oldu. (16 Kasım). - Sultan Vahdettin bir İngiliz zırhlısı ile İstanbul'dan ayrıldı. (17 Kasım). - Lozan Barış Konferansı başladı. (20 Kasım). - Çanakkale işgalden kurtuldu. (26 Kasım).	
1923	- Mecliste milletvekillerinin namazda gösterdikleri ihmal dolayısıyla 10 maddelik beyanname yayınladı. (1 Şubat). - Ankara'dan ayrılarak Van'a gitti. - Tedrisat Umum Müdürlüğüne Van'da vaizlik kadrosu verildi. - Zühre, Zührenin Zeyli, Habab, Zeylül Habab, isimli eserlerini yazdı.	- Büyük Millet Meclisinde Medresetü'z-Zehra hakkında kanun teklifi verildi. (2 Mart). - Lozan Barış Antlaşması imzalandı. (24 Temmuz). - Cumhuriyet ilan edildi. (29 Ekim). - Ziya Gökalp'in Türkçülüğün Esasları isimli kitabı yayınlandı. - Ankara başkent kabul edildi. (13 Kasım).	- Fransa, Almanya'nın Ruhr bölgesini işgal etti. - İran bağımsızlığına kavuştu.
1924	Şeyh Said'in isyana davetini reddetti.	- Hilafet ilga edildi ve Osmanlı hanedan mensupları yurt dışına çıkartıldı. (3 Mart). - Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi. (3 Mart). - Şer'îye ve Evkaf Bakanlığı kaldırıldı. (3 Mart). - Türkiye İş Bankası kuruldu. (26 Ağustos).	- Lenin öldü. - Hicaz Emiri Hüseyin kendisini halife ilan etti. (7 Mart).
1925	- Van'dan alınarak mecburi ikamete tabi tutulmak üzere Burdur'a gönderildi. - Nur'un İlk Kapısı'nı yazdı.	- Şeyh Said Ayaklanması meydana geldi. (13 Şubat). - Aşar vergisi kaldırıldı. (17 Şubat). - Takrir-ı Sükun Kanunu çıktı. (4 Mart). - İstiklal Mahkemeleri yeniden toplandı. - Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldı. (3 Haziran). - Şapka kanunu çıkarıldı. (25 Kasım). - Tekke ve zaviyeler kapatıldı. (30 Kasım). - Türkiye ve Sovyet Rusya arasında saldırmazlık paktı imzalandı. (17 Aralık).	- Almanya'da Hindenburg Cumhurbaşkanı oldu. - Avrupa'da Lokarno Dönemi başladı. (Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında akdedilen antlaşmalarla sınır tayinleri) (16 Ekim).
1926	- İsparta'ya sürgüne gönderildi. (25 Ocak). - İsparta'nın Barla köyünde mecburi ikamete tabi tutuldu. (20 Şubat). - Risale-i Nur'un telifine başladı. - Onuncu Sözü yazdı. - Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı, Yedinci, Sekizinci, Dokuzuncu, Yirminci, Yirmi Birinci ve Yirmi İkinci Sözleri yazdı.	- Medeni Kanun kabul edildi. (17 Şubat). - Yeni Ceza Kanunu kabul edildi. (1 Mart). M. Kemal'e karşı düzenlenecek suikast ortaya çıkarıldı. (İzmir Suikastı) (15 Haziran).	Almanya Milletler Cemiyetine kabul edildi.

Tarih	Bediüzzaman Said Nursî	Türkiye Cumhuriyeti Olayları	Dünyadaki Olaylar
1927	On Sekizinci ve Yirmi Beşinci Sözleri yazdı.	- İstiklal Mahkemeleri kaldırıldı. (7 Mart). M. Kemal 2. CHF kurultayında nutkunu okudu. (15-20 Ekim).	- İbni Suud kendisini Hicaz ve Necid kralı ilan etti. - İlk sesli film yapıldı.
1928	1928-1930 arasında Yirmi Dokuzuncu, Otuzuncu, Otuz Birinci, Otuz İkinci, Otuz Üçüncü Sözleri yazdı. - Yirminci ve Yirmi Dördüncü Mektupları yazdı.	- İstanbul'da Türkçe hutbe okunmaya başlandı. (3 Şubat). - Anayasanın dinle ilgili hükümleri kaldırıldı. (10 Nisan). - Uluslararası Sayıların Kabulü Hakkındaki Kanunun kabulü. (20 Mayıs). - Yeni Türk Harfleri kabul edildi. (1 Kasım).	- Kellog Paketi ile ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Polonya, Belçika ve Çek Cumhuriyeti diplomaside barış ve güvenlik siyaseti üzerinde anlaştı. - Yunanistan'da Elefterios Venizelos başbakan oldu. - İskoç bakteriyolojist Alexander Fleming, pek çok zararlı bakteriyi yok ettiği bilinen bir 'küf' buldu. Bu küfe 'Penicillium Notatum' adını verdi. (15 Eylül).
1929	- Birinci, On Üçüncü, On Dokuzuncu, Yirmi Yedinci ve Otuz Üçüncü Mektupları yazdı. - Yirmi Yedinci Sözü yazdı.	- Ticaret Kanunu kabul edildi. (13 Mayıs). - Türkiye gümrük bağımsızlığına kavuştu.	- New York Borsasının çökmesiyle ABD'nin hızlı yükselişi kesintiye uğradı. - Dünyada ekonomik bunalım başladı.
1930	İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı, Dokuzuncu, On Altıncı ve On Yedinci Mektupları yazdı.	- Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu. (12 Ağustos). - İrtica iddiaları yüzünden Serbest Cumhuriyet Fırkası kendini feshetmek zorunda bırakıldı. (17 Kasım). - Menemen Olayı meydana geldi. (23 Aralık).	- Hint Ulusal Kongresi ilk defa tam bağımsızlık isteğiyle ortaya çıktı. - Gandhi ikinci sivil itaatsizlik girişimini başlattı. - Londra'da ABD, İngiltere ve Japonya silahsızlanma girişimlerine yönelik anlaşmalar yaptı. (Ocak).
1931	On Altıncı Mektubun Zeyli, Yirmi Altıncı Mektubun İkinci Kısım ve Yirmi Sekizinci Mektubun Birinci Parçasını yazdı.	- Türk Tarih Kurumu kuruldu. (12 Nisan). - T.B.M.M'nin 6. Dönemi fevkalade toplantısında Mustafa Kemal 3. kez cumhurbaşkanı seçildi. (4 Mayıs).	- Viyana'daki Kredit-Anstalt Bankasının iflası ile uluslararası ödemeler mekanizması çöktü. İflaslar dünya ekonomisini daha da fazla bunalıttı. - İspanya'da cumhuriyet ilan edildi.
1932	- Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Lem'aları yazdı. - Yirmi Altıncı Mektupları yazdı.	- İstanbul'da Yerebatan Camiinde Hafız Yaşar Okur tarafından ilk kez Türkçe Kur'an okundu. (22 Ocak). - Halkevleri kuruldu. (19 Şubat). - Türk Dil Kurumu kuruldu. (12 Temmuz). - Türkiye, Milletler Cemiyetine üye oldu. (18 Temmuz). - Ayasofya Camii kapatıldı. - Kadro dergisi çıkmaya başladı.	- Japonlar Manchurya'yı işgal etti. (Mart). - Japonya Rusya ile komşu oldu. - Irak bağımsız krallık oldu. - İbni Suud tarafından Suudi Arabistan Krallığı kuruldu.
1933	- Sekizinci, On Birinci ve On Yedinci Lem'aları yazdı. - On Dördüncü Sözün Zeyli, Yirmi Üçüncü Mektup ve Yirmi Sekizinci Mektubun İkinci Parçasını yazdı.	- İstanbul'da camilerde ezan ve kamet Türkçe okunmaya başlandı. (7 Şubat). - Yeni İstanbul Üniversitesi açıldı. (18 Kasım). 1. Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlandı.	- Almanya'da Nazi Partisi iktidara geçti. - Avrupa'da silahsızlanma politikaları gündeme gelmeye başladı. - Alman cumhurbaşkanı Von Hindenburg Hitler'i şansöyeliğe getirdi.

Tarih	Bediüzzaman Said Nursî	Türkiye Cumhuriyeti Olayları	Dünyadaki Olaylar
1934	- Barla'daki ikametine son verilerek Isparta'ya getirildi. - Yirmi Dokuzuncu Mektubun Birinci Kısmı, Onuncu, On İkinci, On Dördüncü, On Altıncı, On Sekizinci, Yirminci, Yirmi Birinci, Yirmi İkinci, Yirmi Dördüncü, Yirmi Beşinci ve Yirmi Altıncı Lem'aları yazdı. - İktisad Risalesi, Hastalar Risalesi ve İhtiyarlar Risalesini yazdı.	- Balkan Antantı kuruldu. (9 Şubat). - Soyadı Kanunu çıktı. (21 Haziran). - Ayasofya Camiinin müzeye çevrilmesi için kanun çıktı. (24 Kasım). - Kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı. (5 Aralık).	Almanya'da Hitler devlet başkanı oldu.
1935	- Talebeleri ile birlikte tutuklanarak Eskişehir hapisanesine getirildi. - Yirmi Yedinci, Yirmi Sekizinci, Yirmi Dokuzuncu ve Otuzuncu Lem'aları yazdı.	- Kapatılan Ayasofya Camii müze olarak açıldı. (1 Şubat). - Atatürk 4. kez cumhurbaşkanlığına seçildi.	- İngiltere ve Almanya Deniz Silahlarının Kısıtlanmasına Yönelik Antlaşma imzalandı. - İtalya Habeşistan'ı işgal etti. (5 Ekim).
1936	- Kastamonu'ya sürgün edildi. - Birinci ve İkinci Şu'at yazdı. - Kastamonu Lahikasını yazdı.	- Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi açıldı. (9 Ocak). - Ankara'da Devlet Konservatuarı kuruldu. (6 Mayıs). - Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. (20 Temmuz). "İstiklal Marşı" şairi Mehmet Akif Ersoy vefat etti. (27 Aralık).	- Japonya ile Almanya Anti-Komintern Patkı imzalandı. (25 Kasım). - Filistin'de Yahudi göçüne karşı Araplar isyan etti. - İspanya'da General Franco önderliğinde iç savaş başladı.
1937	Üçüncü Şu'at yazdı.	- Altı Ok anayasaya girdi. (5 Şubat). - Karabük Demir ve Çelik Fabrikasının temel atma töreni yapıldı. (3 Nisan). - Hatay'ın Bağımsızlık Antlaşması TBMM tarafından onaylandı. (14 Haziran). - Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Tahran'da Sâ'dâbat Paktı imzalandı. (8 Temmuz). - İnönü Başbakanlıktan çekildi. Görevi Celal Bayar devraldı. (25 Ekim).	- Cenevre'de yapılan Milletler Cemiyeti toplantısında, Hatay'ın bağımsızlığı kabul edildi. (27 Ocak). - Türkiye-Mısır Dostluk, İkamet ve Tabiiyet Antlaşması yapıldı. (7 Nisan).
1938	Dördüncü, Beşinci ve Yedinci Şu'atları (Ayet'ül Kübra) yazdı.	- Sadabat Paktı TBMM tarafından onaylandı. (14 Ocak). - Hatay Millet Meclisi açıldı ve Tayfur Sökmen devlet başkanlığına seçildi. (2 Eylül). - Ankara Radyosu yayına başladı. (28 Ekim). M. Kemal öldü. (10 Kasım). - İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçildi (11 Kasım).	- Almanya Avusturya'yı ilhak etti. (12 Mart). - Japonya Çin'i işgal etti. - Türkiye ve Fransa, Hatay'da eşit sayıda asker bulundurmaları konusunda anlaşma yaptı. Birlikler Hatay'a girdi. (3-4 Temmuz).
1939		- Hatay Türkiye'ye katıldı. (29 Haziran). - Türk-İngiliz ve Fransız İttifakı, Ankara'da imzalandı (Ankara Paktı). (19 Ekim). 33.000 kişinin öldüğü Erzincan Depremi yaşandı. (27 Aralık).	- Almanya Çekoslovakya'yı işgal etti. - Almanya, İtalya ile ittifak antlaşması imzalandı. (22 Mayıs). - Almanya-Sovyet Saldırmazlık Paktı imzalandı. (23 Ağustos). - Almanya, Polonya'ya saldırdı. (1 Eylül). 2. Dünya Savaşı başladı. (1 Eylül). - İngiltere ve Fransa Almanya'ya savaş ilan etti. (3 Eylül).

Tarih	Bediüzzaman Said Nursî	Türkiye Cumhuriyeti Olayları	Dünyadaki Olaylar
1940	• Onuncu Şuâi yazdı.	• Köy Enstitüleri Kanunu TBMM'de kabul edildi. (17 Nisan).	• Almanya Paris'i işgal etti. (14 Haziran). • Alman-Fransız Silah Bırakma Antlaşması imzalandı. (22 Haziran). • Almanya, Londra'yı havadan bombaladı. (7 Eylül). • İtalya, Fransa ve İngiltere'ye savaş ilan etti.
1941		• Türkiye ve Rusya arasında Saldırmazlık Deklarasyonu imzalandı. (24 Mart). • Türkiye ve Almanya arasında Saldırmazlık Deklarasyonu imzalandı. (18 Haziran). • Refah gemisi Kıbrıs yakınlarında bir torpille batırıldı. (23 Haziran). • Varlık Vergisi Kanunu çıkarıldı. (11 Kasım).	• Japonya, ABD'nin Pearl Harbour üssüne saldırdı. (7 Aralık). • Almanya ABD'ye savaş ilan etti. (11 Aralık).
1942	• Sekizinci Şuâi yazdı.	• Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Von Papen'e suikast düzenlendi. • Varlık Vergisi uygulaması başladı.	• İngiltere ve ABD arasında Birleşmiş Milletler ittifakı kuruldu. Daha sonra bu ittifaka 22 devlet daha katıldı. (Ocak).
1943	• Kastamonu'dan Isparta'ya sevk edildi. • Isparta'da sorgulamadan sonra talebeleriyle Denizli Ağır Ceza Mahkemesine sevk edildi. • On Birinci ve On Üçüncü Şuâileri yazdı.	• Amerikan başkanı Roosevelt, İngiltere başbakanı Churchill ve Türkiye'yi temsilen İsmet İnönü Kahire'de buluştular. (7 Aralık).	• Afrika'da İtalyan ve Alman birlikleri teslim oldu. (Mayıs). • Müttefikler Sicilya'ya saldırdı. Mussolini iktidarı düştü. (Haziran). • Alman ordusu Stalingrad'da teslim oldu.
1944	• On İkinci Şuâi yazdı. • Denizli Ağır Ceza Mahkemesi, talebeleriyle birlikte beraatına karar verdi. (15 Haziran). • Denizli'den Emirdağ'a sürgün edildi. (1 Ağustos). • Temyiz mahkemesi beraat kararını onayladı. (30 Aralık).	• Irkçılık-Turancılık davası başladı. (7 Eylül).	• II. Dünya savaşında müttefikler Normandiya çıkartmasını yaptı. • Arjantin'de Peron iktidarı başladı.
1945		• Türkiye Almanya ile Japonya'ya kağıt üzerinde savaş ilan etti. (23 Şubat). • Dörtlülük kararları ilan edildi. (7 Haziran). • Tan Gazetesi öğrenciler tarafından basıldı. (4 Aralık). • Anayasanın dili sadeleştirildi.	• Yalta Konferansı başladı. (4 Şubat). • İtalya müttefiklere teslim oldu. (29 Nisan). • Almanya kayıtsız şartsız teslim oldu. (7 Mayıs). • A.B.D. Hiroşima'ya atom bombası attı. (6 Ağustos). • A.B.D. Nagasaki'ye atom bombası attı. (9 Ağustos). • Japonya silah bırakma antlaşmasını imzaladı. (2 Eylül). • ABD Başkanı Truman zafer ilan etti ve İkinci Dünya Savaşı sona erdi. (2 Eylül). • Birleşmiş Milletler Örgütü kuruldu. (24 Ekim).

Tarih	Bediüzzaman Said Nursî	Türkiye Cumhuriyeti Olayları	Dünyadaki Olaylar
1946	Risale-i Nur'lar teksir ile çoğaltıldı.	- Demokrat Parti kuruldu. (7 Ocak). - Amerikan filosu İstanbul'u ziyaret etti. (5-9 Nisan). - Tek dereceli milletvekili seçim kanunu kabul edildi. (5 Haziran). - İlk çok partili seçim yapıldı. (21 Temmuz). - Demokrat Parti 63 milletvekili ile meclise girdi. (21 Temmuz).	İlk elektronik bilgisayar yapıldı.
1947	Risale-i Nur'lar ilk defa Avrupa ülkeleri ve ABD'ye gönderildi.	Türkiye IMF'ye katıldı. (11 Mart).	- Truman Doktrini ile ABD Avrupa devletlerini tekrar kalkındırma politikasını hayata geçirdi. (12 Mart). - Pakistan bağımsızlığına kavuştu. - Yunanistan'da iç savaş başladı.
1948	- Talebeleri ile Afyon Ağır Ceza Mahkemesine sevk edildi. (28 Ocak). - On Dördüncü Şuayı yazdı.	Kurtuluş Savaşı komutanlarından Kazım Karabekir vefat etti. (25 Ocak).	- Gandhi öldürüldü. (30 Ocak). - İsrail devleti kuruldu. (14 Mayıs). - Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan'da komünistler iktidara geldi.
1949	- Afyon'da talebeleriyle beraber tevkif edildi. - Afyon Hapishanesinden tahliye oldu. (20 Eylül). - Emirdağ'a gitti. (2 Aralık). - On Beşinci Şuayı yazdı.	- İlkokullara seçimli din dersi konuldu. (1 Şubat). - Ankara'da İlahiyat Fakültesi kuruldu. (4 Haziran). - Türkiye Avrupa Konseyine kabul edildi. (8 Ağustos).	- Çin'de komünist devrim başarıya ulaştı. - Endonezya bağımsızlığını kazandı. - NATO kuruldu. (4 Nisan). - Ürdün bağımsızlığına kavuştu.
1950	Seçim başarılarından dolayı Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı tebrik etti.	- Demokrat Parti iktidara geldi. (14 Mayıs). - Celal Bayar cumhurbaşkanı oldu. - Adnan Menderes başbakan oldu. - Arapça ezan okuma yasağı kaldırıldı. (16 Haziran). - Radyoda Kur'an ve dini program yayın yasağı kaldırıldı. (5 Temmuz). - Genel af kanunu çıkarıldı. (14 Temmuz). - DP hükümeti komünistlere karşı savaşmak üzere 4500 kişilik bir tugayı Birleşmiş Milletler emrinde Kore'ye gönderdi. (25 Temmuz). - İlkokullara mecburi din dersi konuldu. (21 Ekim).	Kore savaşı başladı.
1951	- Hristiyan âleminin bir nevi ruhani lideri olan Papa'ya <i>Zülfikar</i> kitabı gönderildi. (22 Şubat). - Şapka Kanununa muhalefet gerekçesiyle Emirdağ'da mahkemeye verildi.	Türkiye, NATO'ya katılma protokolünü imzaladı. (17 Ekim).	- İlk nükleer santraller kuruldu. - Libya bağımsızlığına kavuştu.

Tarih	Bediüzzaman Said Nursî	Türkiye Cumhuriyeti Olayları	Dünyadaki Olaylar
1952	- Gençlik Rehberi Mahkemesinden dolayı İstanbul'a gitti. (22 Ocak). - Emirdağ'a döndü. - Afyon Mahkemesi duruşmasına katıldı. (30 Mayıs). - Samsun'da Büyük Cihad Gazetesinin yayını sebebiyle dava açıldı. - İngiliz asıllı müsteşrik bir yabancı Seb'a Semavat hakkında yedi günlük bir konferans vermeye başladı. Bediüzzaman'ın cevabı ve Nur Talebelerinin faaliyetleriyle konferansın ikinci günü Türkiye'yi terketti.	- Türkiye NATO'ya üye oldu. (18 Şubat). - Osmanlı hanedanının kadın üyelerine Türkiye'ye gelebilmeleri için izin verildi. (16 Haziran). - Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) kuruldu. (31 Temmuz). - Köy Enstitüleri kapatıldı. (10 Ağustos).	Mısır'da krallığa karşı askeri darbe yapıldı ve Cemal Abdünnasır başkan oldu. (23 Temmuz).
1953	- İstanbul'da Rum Ortodoks Patriği Althenagoras ile görüştü. - Isparta'da hakkında yeni bir dava açıldı ve Isparta'ya gitti. - Isparta'ya yerleşmek üzere geldi. (23 Ağustos).	- Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında dostluk işbirliğini öngören antlaşma imzalandı. (Şubat). - Dumlupınar denizaltısı, Çanakkale Boğazında Naboland isimli İsveç şilebiyle çarpıştı. (4 Nisan).	- Jeoseph Stalin öldü. (5 Mart). - Cemal Abdünnasır Mısır'da cumhuriyet rejimini hayata geçirdi. - Kore Savaşı ateşkesle sonuçlandı. - Francis Crick ile James Watson DNA molekülünün yapısını keşfetti.
1954		- Türkiye Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzaladı. (20 Mart). - Genel seçimler DP'nin zaferi ile sonuçlandı. (2 Mayıs).	- Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında "İttifak, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" (Balkan Paketi) imzalandı. (9 Ağustos). - Cenevre Konferansı yapıldı. - Cezayir'de bağımsızlık mücadelesi başladı. - Tunus ve Cezayir bağımsızlığına kavuştu.
1955	CENTO'nun kuruluşundan dolayı Cumhurbaşkanı ve Başbakanı tebrik etti.	- İstanbul'da gayrimüslimlere yönelik saldırılar başladı. (6-7 Eylül Olayları). - Hürriyet Partisi kuruldu. (20 Aralık).	- Türkiye ve Irak arasında ortak güvenlik ve savunmayı öngören Bağdat Paketi imzalandı. (24 Şubat). 4 Nisan'da İngiltere, 23 Eylül'de Pakistan, 3 Kasım'da İran bu pakta üye oldu. - Varşova Paketi imzalandı.
1956	- Afyon mahkemesi bütün Risale-i Nur'ların beraatine ve sahiplerine iadesine karar verdi. (Haziran). - Risale-i Nurlar'ın yayınlanması serbest bırakıldı.	Hükümet ortaokullarda din derisi okutulmasını kararlaştırdı. (13 Ağustos).	- Süveyş Kanalı bunalımı. - Polonya'da ayaklanma başladı. - İngiliz Hükümeti Başpiskopos Makarios'u sürgüne gönderdi. - Fas bağımsızlığına kavuştu.
1957	- Yapılan davet üzerine Isparta Askeri Tugay Camiinin temelini attı. (Nisan). - Genel seçimde DP'yi desteklediğini belirtti.	- Sanayi Bakanlığı kuruldu. (27 Mayıs). - Genel seçimleri DP kazandı. (27 Ekim).	- ABD'de Eisenhower doktrini kabul edildi. (5 Ocak). - Avrupa Ekonomik Topluluğu kuruldu. (25 Mart). - İlk uzay uydusu Sputnik fırlatıldı. (4 Ekim). - Vietnam'da iç savaş başladı. - Makarios serbest bırakıldı.

Tarih	Bediüzzaman Said Nursî	Türkiye Cumhuriyeti Olayları	Dünyadaki Olaylar
1958		• Erzurum'da Atatürk Üniversitesi açıldı. (17 Kasım).	• Suriye ve Mısır Birleşik Arap Cumhuriyetini oluşturdu. (1 Şubat). • Irak, Ürdün'le Arap esasına dayalı bir federasyon kurdu. (14 Şubat). • Irak'ta kraliyet devrildi ve yerine cumhuriyet rejimi ilan edildi. (14 Temmuz).
1959	• Nur talebelerinin davetleri üzerine Konya ve Ankara'ya ziyaretlerde bulundu.	• Menderes uçak kazası geçirdi. (17 Şubat).	• Kıbrıs'ı bağımsız bir devlete dönüştüren Londra Anlaşması imzalandı. (19 Şubat). • Türkiye-ABD ikili anlaşması imzalandı. (5 Mart). • Nijerya bağımsızlığına kavuştu.
1960	• İstanbul'daki Nur talebelerinin daveti üzerine İstanbul'a gitti. (1 Ocak). • Ankara'ya son ziyaretini gerçekleştirdi. (11 Ocak). • Ankara'ya gitmesini yasaklayan hükümet kararı üzerine Emirdağ'a gitti. • Emirdağ'dan Isparta'ya geçti. (20 Ocak). • Isparta'dan ayrılarak Urfa'ya gitti. • Urfa'da İpek Palas Otelinde vefat etti. (23 Mart). • Halilü'r-Rahman Camii avlusundaki mezarına defnedildi. (24 Mart). • Naaşı kabrinden alınarak bilinmeyen bir yere götürüldü. (12 Temmuz).	• Tahkikat komisyonu kuruldu. (18 Nisan). • Ankara ve İstanbul'da öğrenci yürüyüşleri oldu. (28 Nisan). • Milli Birlik Komitesi hükümete darbe yaptı. (27 Mayıs). • Devlet Planlama Teşkilatı kuruldu. (1 Ekim). • DP'li yöneticilerin yargılandığı Yassıada mahkemesi başladı. (14 Ekim). • Milli Birlik Komitesi 14 üyesini ihraç etti. (15 Kasım).	• Willard Frank Libby, arkeoloji, jeoloji, jeofizik ve bilimin diğer dallarında, yaş tayini için karbon 14 yönteminin kullanımının keşfettiği için Nobel Ödülü'nü kazandı. • Rusya'ya iltica eden iki NSA görevlisi ABD'nin 40 ülkenin haberleşmesini dinlediğini açıkladı.

